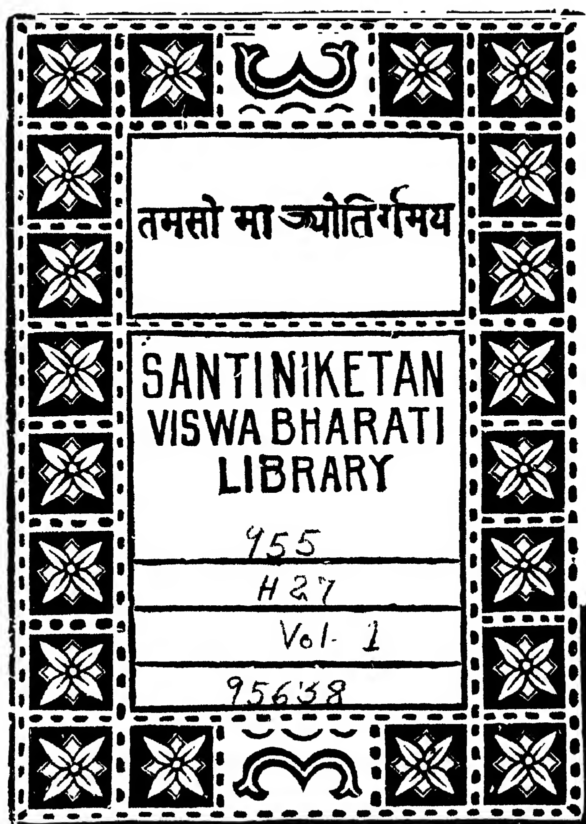

955
H27
Vol- 1
95638

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES

Published under the Authority of the Government of His Highness the Maharaja Gaekwad of Baroda.

GENERAL EDITOR:

B. BHATTACHARYYA, M.A., Ph.D.,

Rājaratna.

No. LVII.

AHSANU'T-TAWĀRĪKH

Vol. I.

(Persian Text.)

A ĊHRONICLE OF THE EARLY ṢAFAWĪS

BEING THE

AHSANU'T-TAWĀRĪKH

OF

ḤASAN-I-RŪMLŪ

Vol. I

(Persian Text)

Edited by

C. N. Seddon, M.A., I.C.S. (Retired)

Oriental Institute,

Baroda

1931

Printed by P. Knight at the Baptist Mission Press, 41, Lower Circular Road, Calcutta, and Published by Benoytosh Bhattacharyya, Director, Oriental Institute, Baroda, on behalf of the Government of His Highness the Maharaja Gaekwad of Baroda.

Price, Rs. 11-0-0.

PREFACE

The text of the Aḥsanu't-Tawārīkh now printed is based on the Bodleian MS., Ouseley 232, dated 1010 A.H., supplemented by a good MS. belonging to Mr. A. G. Ellis, kindly lent to me by its owner, and compared with a British Museum MS. (Or. 4134 of Rieu's Supplement) dated 1024 A.H. The Bodleian MS. has a big lacuna between 913 and 932 A.H., and Mr. Ellis' MS. lacks the beginning and end. These three MSS. all appear to be derived from one archetype. There are two other MSS. known in Europe, one in Paris and one at Leningrad. The Paris MS. is, I understand also derived from the same archetype as our English copies. The Leningrad MS. is probably an independent copy; but I could not conveniently consult it—except in the printed extracts given in Dorn's Muhammedanische Quellen. There are at least three MSS. in Tehrān, but I did not know of them till I had finished the preparation of my text and printed a good deal of it.

The Aḥsan was written in 980 A.H., except for a portion at the end which was added in 985 A.H. The author, Ḥasan-i-Rūmlū, was the grandson of Amīr Sulṭān Rūmlū, a noble of the court of Shāhs Ismā'īl and Ṭahmāsp (d. 946 A.H.). Ḥasan was born in 938 A.H., and all we know about him—so far as I am aware—is contained in the few details extracted from this work, and noted by me in the Journal of the Royal Asiatic Society, 1927, p. 307. He wrote other volumes, but they are not now extant, so far as I know.

The chronicle gives a history of Persian affairs from 900 to 985 A.H. It is based upon earlier authorities, such as the Ḥabību's-Siyar and the unknown author dealt with by Sir Denison Ross (J.R.A.S., 1896), and probably the Jahān Ārā; also certainly on Mawlānā Idrīs' Hasht Bihisht. The later history is stated by Ḥasan to be based on his own observations. He appears to have been a conscientious inquirer and is a fairly good authority, though I must candidly confess that as a historian he is unsatisfactory, because he omits so much that might be interesting and usually fails to explain the real causes of the expeditions which he describes. No serious consideration need be given to the scraps of Turkish and Indian history occurring in his work.

Printed by P. Knight at the Baptist Mission Press, 41, Lower Circular Road, Calcutta, and Published by Benoytosh Bhattacharyya, Director, Oriental Institute, Baroda, on behalf of the Government of His Highness the Maharaja Gaekwad of Baroda.

Price, Rs. 11-0-0.

PREFACE

The text of the Aḥsanu't-Tawārīkh now printed is based on the Bodleian MS., Ouseley 232, dated 1010 A.H., supplemented by a good MS. belonging to Mr. A. G. Ellis, kindly lent to me by its owner, and compared with a British Museum MS. (Or. 4134 of Rieu's Supplement) dated 1024 A.H. The Bodleian MS. has a big lacuna between 913 and 932 A.H., and Mr. Ellis' MS. lacks the beginning and end. These three MSS. all appear to be derived from one archetype. There are two other MSS. known in Europe, one in Paris and one at Leningrad. The Paris MS. is, I understand, also derived from the same archetype as our English copies. The Leningrad MS. is probably an independent copy; but I could not conveniently consult it—except in the printed extracts given in Dorn's Muhammedanische Quellen. There are at least three MSS. in Ṭehrān, but I did not know of them till I had finished the preparation of my text and printed a good deal of it.

The Aḥsan was written in 980 A.H., except for a portion at the end which was added in 985 A.H. The author, Ḥasan-i-Rūmlū, was the grandson of Amīr Sulṭān Rūmlū, a noble of the court of Shāhs Ismā'īl and Ṭahmāsp (d. 946 A.H.). Ḥasan was born in 938 A.H., and all we know about him—so far as I am aware—is contained in the few details extracted from this work, and noted by me in the Journal of the Royal Asiatic Society, 1927, p. 307. He wrote other volumes, but they are not now extant, so far as I know.

The chronicle gives a history of Persian affairs from 900 to 985 A.H. It is based upon earlier authorities, such as the Ḥabību's-Siyar and the unknown author dealt with by Sir Denison Ross (J.R.A.S., 1896), and probably the Jahān Ārā; also certainly on Mawlānā Idrīs' Hasht Bihisht. The later history is stated by Ḥasan to be based on his own observations. He appears to have been a conscientious inquirer and is a fairly good authority, though I must candidly confess that as a historian he is unsatisfactory, because he omits so much that might be interesting and usually fails to explain the real causes of the expeditions which he describes. No serious consideration need be given to the scraps of Turkish and Indian history occurring in his work.

The text, I fear, is often corrupt. I have not usually altered it, where the MSS. agree, unless the mistake made is perfectly obvious. In many cases a small emendation would be quite easy. In a few cases the meaning is not clear, but I have left the text as it is. I am afraid there is a somewhat long statement of corrigenda, and yet I can hardly hope that all errors have been detected by me. Moreover, especially in the first pages, there are small errors not noticed. The book has been printed in Calcutta and this has made proof-reading difficult, because in order to get the text printed within a reasonable time I have had to avoid delay wherever possible. Scholars may kindly bear this in mind. Finally, I must here acknowledge the help I have received from my friend Professor Syed Nawab Ali, Principal of the Bahā'u'd-dīn College in Jūnagadh. Besides reading the first proof Professor Nawab Ali has helped me with notes and suggestions, and for this kind assistance I offer him my thanks.

C. N. SEDDON

OXFORD,
27th July, 1931

Notes on the Text

Page Line

1 6 إِنَّا فَتَحْنَا. Qurān XLVIII. 1.

إِنَّا كَفَيْنَا. Q. XV. 95.

1 11 این جلد را نیز. So in the MSS. Either we must omit را or alter شده in l. 17.

2 22 نیز. Thus Ḥasan indicates that he has written other histories: further references to them will be noticed.

تاج از سر خود برداشته. The 'Tāj' (تاج حیدری), was a twelve-peaked cap of crimson, adopted by Ḥaydar the father of Shāh Ismā'īl, and worn by the Ṣafawī Ghāzīs, whence they were called 'qizilbāsh' or red head. The twelve peaks (دوازده ترک) stood for the twelve Shī'a Imāms. For a curious account of its origin see Ross' author (J.R.A.S. 1896, p. 253).

3 13 کسیب — booty, plunder, a word commonly used in this and similar chronicles.

3 22 وَ آتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا. Q. XIX. 12.

4 21 هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلَى اَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ. Q. XXVIII. 12.

5 4 الله ویرمش—better ویرمیش - some local saint. For the name see Blochet, Histoire des Mongols (Gibb Memorial Series, Vol. XVIII. 2. App. p. 61). Its meaning is 'Dieu donnant', ویرمیش being the Turkish present participle of vīrmak. The root is found in the common name termination of virdi or birdi.

5 8 وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي اِنَّا رَادُّوهُ اِلَيْكَ. Q. XXVIII. 7.

5 13 لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا. Q. II. 233.

Page	Line	
5	21	وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا. Q. XXVIII. 15.
6	13	لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ Q. XXVIII. 25.
6	22	انشار و انذار کرد. This is the reading of A. J. has ایشار و انذار.
8	9	کار کیا میرزا علی. Dorn writes کارگیا, but the Farhang-i-Nāṣirī spells کار کیا. The title is specially applied to the Sayyid family of Gīlān rulers.
9	5	صونگ. T. صوک—the end of any fixed period, *i.e.* stopped, or attached, their property.
13	7	ترخانی. The Ghiyāṣu'l-lughāt spells تُرخان and explains thus:— منصب مقرری پیش سلاطین ترکستان که صاحبش از جمیع تکالیف نوکری معاف باشد. The Farhang-i-Sanglākh (a dictionary of Turkī words used in 'Alī Shīr Nawā'ī's poetry, by Mīrzā Muḥammad Mahdī Khān, author of the Ta'rīkh-i-Nādirī writes ترخان بر وزن درمان, and explains similarly, adding that a Tarkhān was not obliged to hand over booty got in battle, but could keep it himself. See also Juwaynī's Ta'rīkh-i-Jahān-Gushā. (Gibb Memorial, Vol. XVI, p. 27), and Bartold Turkestan (Gibb Memorial, Vol. V, new series, p. 385). "Tarkhans were exempted from all taxation; all booty .... became their full personal property; they could enter the palace at all times without special permission; they were called on to answer only after the ninth crime connected by them .... At feasts the Tarkhans occupied a place of honour and received a goblet of wine each." It has been suggested that Tarkhān is the same word as Tarquin. (Note by H. Beveridge, J.R.A.S. 1917, p. 834, and J.R.A.S. 1918, p. 122, and p. 314.) The word is clearly Mongol (Blochet, Introduction à l'histoire des Mongols, Gibb Mem. Series, Vol. XII, p. 293).
15	16	درمیان درهٔ پل چراغ. Mrs. Beveridge (Bāburnāma, p. 69, note) thinks that the name should be بیل چراغ (the Pass of

Page Line

the Lamp), and states that the place is on the Herāt-Balkh road.

16 2 نقش نگینش —the inscription on his signet ring; his ‘motto’.

16 13 مشهد مادر سلیمان. *i.e.* the Tomb of Cyrus. *Vide* Curzon's Persia, Vol. II, p. 75.

17 17 رویندز. The MSS. read روبندر, but I think it must be the well known fort of Ruyīndiz—which is given by the Ta'rīkh-i-Qipchāqkhānī. For this fort see Le Strange's Nuzhatu'l-Qulūb, p. 84. Riẓā Qulī Khān in his Farhang-i-Nāṣirī says that according to the Haft Iqlīm it was a strong fort three leagues from Marāgha, and adds that there were (in his day) ruins of a fort in that locality with cuneiform inscriptions.

20 1 موسوم بود به کودجه احمد. The word also appears as کوده and in the Bodleian Jahān Ārā کودر. The unknown author whose work has been dealt with by Ross (J.R.A.S. 1896, p. 249) states that this nickname was given to Aḥmad by Sulṭān Bāyazīd of Turkey. It may be a form of کدو a pumpkin; or, perhaps, as suggested by Charmoy, a Turkish corruption of کوتاه short or of کودک a boy. There is also کودجی, a shepherd, (Farhang-i-Sanglākh).

20 3 کلم روم — a Turkish cabbage, or cauliflower.

23 1 برانغار, the right wing; جوانغار, the left wing. For these Mongol words see Blochet's Histoire des Mongols (being Vol. XVIII 2. of the Gibb Memorial Series) p. 539.

27 7 توقاچی, توغاچی, and توغاغچی — a standard bearer. Pavet de Courteille explains توغ thus: “étendard se composant d'une queue de قطاس, ou bœuf de montagne, fixée à une hampe au dessus d'un pavillon triangulaire”. In Bukhārā in 1820 the tūgh was the large regimental standard carried by the Mīr Bāshī. The word must be distinguished from تواچی (see note on p. 78. 6), and توغانچی, a falconer.

27 12 مربی. A has مرنی, and Ross' author مرمی.

Page	Line	
28	11	و بعضي اين حكايت. This passage is almost the same in Ross' author (J.R.A.S. 1896) and the coincidence shows that the Aḥsan copies the unknown author, or both are derived from the same source. This source was not the Ḥabību's-Siyar.
29	3	لله و دده. Originally لالا and داده. The Lala was tutor, adviser, or manager, attached to a prince; such appointments are frequently mentioned.
29	5	فرقة تاجيه; the correct reading is ناجيه, *i.e.*, the sect that is 'saved'.
31	14	در قرية ماتيان. Elsewhere, ماتبان
31	20	از راف فقيري. The MSS. have راع. راف is a mace, such as that carried by darwīshes and qalandars.
32	12	منصوبت. منصوبت and منسوبت are said to be the two last games of the play of 'nard'.
33	19	استدراک. The MSS. have استدارت and استدات.
35	5	دو قوز الم. In the Ḥabību's-Siyar (Bodleian MS.) Qarāja Ilīas joined Ismā'īl at دو قوز الالم.
36	22	قراولان - for قراول, the common word to-day for a sentry, see Blochet, Histoire des Mongols, p. 381.
37	17	ضرب زن — generally translated 'swivel gun'. Charmoy (Fastes de la Nation Kurde), however, translates "pièce de gros calibre". Irwine (The Army of the Indian Moghuls) considers it the general word for cannon.
37	19	کوکه. The description of these vessels is taken from Mawlānā Idrīs' great history of Turkey known as the Ta'rīkh-i-Hasht Bihisht. Thus in the Hast Bihisht we read:— آن قسم معروف به کوکه بر مثال کمان درمیان آن تیری است که بر عکس تیر و کمان همیشه کمان آن همچو تیر روان است فامّا تیر او همیشه پای بر جا است.
37	21	قدر قه. Elsewhere the word is written قادرغه.
39	12	فرنگي—a gun of European fashion. قرقان - a kind of mortar.

Page	Line	
40	14	منقلای برسم — as advance guard. The Ghiyāṣu'l-lughāt has: منقلاء بالکسر و حرف سوم قاف فوج پیش یعنی هراول.
40	15	کوکلتاش—See Blochet, p. 577. Tāsh=companion. Kokal=the round thing, *i.e.*, breast. So Kokaltāsh is 'foster brother'.
42	10	اوغلي (Ūghulī). This Uīghūr Turkish word, when placed after a name, signifies a prince of the house of Chingīz Khān. (Blochet, p. 189). The Ghiyāṣu'l-lughāt has:— اوغلي بمعنی پسر او چه اوغل بمعنی پسر و بچه و یای معروف بمعنی او.
43	1	قوین الومی. The spelling varies. The word appears to mean 'sheep's death'. It is the place where the R. Kur was usually crossed.
45	14	شهر نو. All the MSS. read تو. But the Bodleian Ḥabību's-Siyar reads in two places نو, and probably this is correct. (شهر نو که بر کنار دریا است).
45	21	وَ بَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا. Q. LXXVIII. 12.
45	21	وَ السَّمَآءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ. Q. LXXXV. 1.
46	20	نمدهای الاچق — hair tents. "Tente on hutte de feutre et de baguettes flexible" (Pavet de Courteille) خانهٔ صحرائیان که از مو سازند (Ghiyāṣu'l-lughāt).
48	7	ازبکان. Vambery (Bukhara) says:—"Ozbek means his own master, independent," and states that "the same word was in use amongst the ancient Hungarians as the title of a dignity, or of a certain rank". The Uzbeks were not a race, but a political organization. Vambery says that they were named after a certain Uzbek of the Blue Horde (*i.e.*, the country between the Volga and the Sea of Aral)—a statement of doubtful value. (See Eugene Schuyler, Turkistan, Vol. I, p. 376).
50	15	وَ مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ. Q. LXV. 3.
51	4	شیبه نمودند—sent a flight of arrows. شیبه (a common word in this work) means a 'volley', 'pluie de flèches' (Pavet de Courteille).

Page	Line	
53	7	اسار. All three MSS. read اثار, but I have altered this to اسار ‘captivity’.
53	19	در وقيتكه = در محلّی که.
53	19	کپک میرزا با امیر محمد ... اختیار کردند The use of a plural verb with a subject in the singular followed by با is very common in all these chronicles and also in modern Persian. کُپُک or کیپک - hunchback.
56	6	قُب—پوششی مخصوص سلاطین. (Ghiyāṣ). نوعی از لباس امرا - چهار قُب توران (Bahār-i-‘ajam). چار قب - broderie d’or, dont on orne le corslet et les bordes de la tunique: la tunique elle-même (Pavet de Courteille).
56	8	فَرجی—نوعی از قبای بند گشاده پیش بعضی تکمه افزایند و بیشتربر فراز جامه پوشند (Ghiyāṣ).
56	21	وی را در محفّة کتل خوابانیده — in a royal litter. Under کوتل the Ghiyāṣ has مرکب سواری خاص.
57	4	پنج حرفی بگفت و شد تسلیم. The Bodleian Jahān Ārā has for the second miṣrā‘ الف و یا و تا و ثا و جیم. But the ب is correct, for it gives the right date (906 A.H.). I do not understand any particular meaning in these letters, though the پنج حرف seems to refer to Qurān II. 153—157, recited in times of mourning or the five “muqattiāt” کهیعص in Q. XIX. 1.
57	10	اما بغایت ستم ظریف بوده—had a ready power of biting repartee.
67	9	صورن. The MSS. always spell the word thus, and it is the spelling of the Bodleian Sharafnāma. The dictionaries have سورن and سوران, *e.g.* Pavet de Courteille, who interprets :—“cri que poussent les soldats de deux armées placées en face l’une de l’autre”. Howorth writes :—“They raised the great cry, ‘Surun’” (Vol. III, p. 661).
71	17	آلچی. The word is doubtful in the MSS. Possibly it may be ایلچی. If آلچی be correct the Ghiyāṣ has for its mean-

Page	Line	
		ing :—گیرندهٔ و ستانندهٔ از لغات ترکی. For الچی Pavet de Courteille has, "plâtre ; inférieur ; dessous".
74	22	تنگوز ییل—the year of the Hog, the last year of the Tatār cycle.
75	14	برج دو پیکر — the constellation of Gemini.
77	3	بنارین قلعهٔ گریخته. The MSS. vary in their readings. نارین occurs further on, *e.g.* p. 426. Vullers, quoting the Bahār-i-'ajam and the Ālam Ārāy-i-'Abbāsī, writes :— "nomen arcis in parte occidentali urbis Bagdad". These chronicles, however, appear to use the word as a general name for the citadel of any fort. The Farhang-i-Sanglākh writes :— نارین بکسر را و سکون نون بمعنی خاصه بود چنانکه نارین قلعه و سرکار نارین در تواریخ مسطور و در السنهٔ مذکور است. See further Blochet, Histoire des Mongols (Gibb Memorial Series, Vol. XVIII, 2, p. 311, note). "Emprunté au mongol par le turk avec le sens de 'particulier, spécial. propre au souverain, خاصّه.'
78	5	به تن استخوان پارهٔ پیکان تیز. *i.e.* the shattered bones in the body pierced the skin like arrow heads.
78	6	تواچی. Pavet de Courteille has :—" haut commissaire chargé à la cour des Mongols du recrutement, de l'inspection des troupes, de la sourveillance des executions capitales ; inspecteur ; courrier monté sur un chameau".
78	14	بصال بسته. The more usual spelling is یسال. یسال بستن 'to draw up in regular array'.
79	13	انتعاش—the dictionary gives 'recovery from disease' (انتعش المریض 'the sick man recovered'). The word is used in the same connection in the Ẕafarnāma و حوضهای ایشان پر آب شد و چون از آن آب انتعاش یافتند الخ p. 416, l. 14 of the Calcutta printed edition.
80	12	اَللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ. Q. XIV. 47.
86	16	سلطان حسین. The name should be حسن clearly.

Page	Line	
88	14	کار از ایوار و شبگیر در گذشت—travelling by evening and at night. Ewāra is an old Persian word. used in the Mainyo-i-Khard, meaning evening, sunset time.
90	15	آلکا and آلکه — district, country, landed possessions.
92	5	در ترکی قوم را گویند - اُلوس (Ghiyāṣ): a Mongol word " Empire, territoire soumis à l'autorité d'un souverain, et dynastie " (Blochet, p. 611).
94	1	وی را الا دانه لقب نهاد. In the Lubbu't-tawārīkh of Yaḥyā bin 'Abdu'l- Laṭīf al-Ḥusaynī (b. 885, d. 962 A.H.) we have:—علاء الدوله که حضرت اعلی او را الادنه میگفتند فرار نموده. It may be that this nickname means, 'Oho wise man!'—too wise to measure his strength with the great Ismā'īl; Alādāna instead of 'Alā dawla.
94	21	قیتول کردان—the encampment of the Kurds. The word قیتول is common in the Ẓafarnāma.
95	20	چرخچی—vanguard; فوج هراول را گویند (Bahār-i-'ajam).
99	9	مانند امواج بحر. From this up to the year 931 A.H. is a great lacuna in A.
99	22	العود احمد—'returning is more commendable'—a proverbial expression often found, and used in several different senses.
101	17	سارو قپلان—the yellow panther. Some MSS. spell سارو, others صارو.
105	13 and 149	2. وَ قَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ. Q. XXXIII. 26.
105	23	اوبماقات—tribes, encampments; 'tribu, peuplade' (Pavet de Courteille).
107	8	ترکی بمعنی سبز زار — اُلنگ. (Ghiyāṣ).
110	3	غلام علي بو تراب. The metre requires علي after غلام, but it is not in the MSS.
110	23	مرض ذات الجنب—said to be pleurisy.
111	21	وَ أَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ. Q. VI. 154.
112	6	کتابت. This letter contains words which are clearly corrupt, and which I could not correct from the only two MSS.

Page Line

available. Since the text was printed, owing to the kind assistance of Sir E. Denison Ross, I have been able to obtain the readings of three Ṭehrān MSS.

112 7 اسمعيل داروغة.* The Ṭehrān MSS. all read سیاست پناه سلطنت دستگاه اسمعیل داروغه *

112 9 جان افزا. The Ṭehrān MSS. all read جان فرسا, but, as the Persian collator writes, ولی جان افزا با معنی تراست.

112 12 بعظیهٔ سیاست. From the Ṭehrān MSS. the correct word is ضبط, though it seems strange that so common an expression should have been corrupted.

112 15 الوَلَدُ سِرٌّ أبیه—'the son is his father's secret'—a saying of the Prophet. Cf. Masnawī, Book IV, l. 3116 :—بهر این فرمود آن شاه نبیه مصطفی که الولد سر ابیه. The saying is also quoted in the Ẓafarnāma.

112 17 شب ظلمانی. The Ṭehrān MSS. read—چون شب ظلمانی پیدا شد و ستارگان در آسمان بدر آمدند و بتخصیص سهیل از محلی که طلوع نمودند *

نمایند - سازند. The Ṭehrān MSS. read نماید - سازد.

113 5 نفذ الله تعالی فی مشارق الارض و مغاربها. Cf. Q. LXX. 40. فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ و الْمَغَارِبِ.

113 11 ابقاه الله تعالی. Add را as in the Ṭehrān MSS.

113 15 از مقصود کشور. The true reading, as in the Ṭehrān MSS., is :—در مقصود گشودی و بفتح و فیروزی مفتح گردانیدی.

113 18 از خیوف بیکرش. The Ṭehrān MSS. read :—از جنود عسکرش.

114 12 وَ یَنْصُرَکَ اللّٰهُ نَصْراً عَزِیْزاً. Q. XLVIII. 3.

115 3 بتکچی. For the derivation of this Mongol word see Blochet, Appendix, p. 52. Howorth (Vol. III, p. 512) says :—"Bitikchi, a Turkish title, meaning originally a scribe, was used for subordinate officials".

118 9 and 121 14. وَاللَّیْلِ اذَا سَجٰی. Q. XCIII. 2.

118 10 نَارٌ حَامِیَةٌ. Q. CI. 11.

Page	Line	
118	11	اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا. Q. XCIX. 1.
118	12	غُلِبَتِ الرُّوْمُ فِيْ اَدْنَى الْاَرْضِ. Q. XXXI. 1.
121	14	وَالشَّمْسِ وَالضُّحى. Q. XCI. 1, XCIII. 1.
122	17	ماموش. J. has نانوش. The meaning is unknown to me.
122	19	وَسَيَعْلَمُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا اَىَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُوْنَ. Q. XXVI. 227.
123	5	ايل پارس خان. Blochet states (p. 255) that بارس is the ordinary translation of the Sanskrit व्याघ, a tiger, and ايل بارس is the transcription of the Mongol 'irbars'. In Turkish the word means a leopard, panther, or cheetah.
123	8	باتلندى بيگ. This is the reading of B. J. has بالتندى, and the Bodleian Jahān Ārā ته اتة تللذى.
123	17	تغتاى. This name is doubtful; possibly توقيا or بوقيا.
124	5	كودچه احمد بن حسن پادشاه. There is clearly an omission of the words بن اغرلو محمد in both the MSS.
124	9	ولايت كرمينيه. The MSS. have كرمرية, but the place must be كرمينيه or كرمينة between Bukhārā and Samarqand, which is mentioned a few pages later in connection with Jānī Beg. and is given in other histories (*e.g.* Bodleian MS. Ouseley 269, known as the Ta'rīkh-i-Badī'a) as Jānī Beg's province.
124	12	مير توزك و نقيب و چوبدار — يساول. (Ghiyāṣ); a ceremonial officer, another form is چاساول. For this Mongol word see Blochet, p. 570.
124	15	برسم ترجمان — 'by way of fine'. و لفظ ترجمان بمعنى تاوان نيز آمده است (Ghiyāṣ).
126	14	تكاميشى. The MSS. write this word, which often occurs, in various ways, as if the copyists did not know it. Its meaning is clearly 'pursuit'; "action de poursuivre, poursuite" (Pavet de Courteille)—a Turkish present participial form with the Persian termination in ى.
126	24	به ياسا رسانيد — put them to death. For ياسا see Blochet,

Page Line

p. 178. The word in the Ẓafarnāma is always in the form یاساق.

127 20 ترکی است بمعنی داروغهٔ دیوانخانه .... چه ایشیک—ایشیک آقاسی .... فضای دروازه (Ghiyāṣ).

128 13 به چلّه خانه فرستاد. The چلّه is a forty days' seclusion adopted by certain darwishes.

130 12 بضرب کسکن. I do not find کسکن in the dictionaries. It may be a short form of کُشکنجیر which the Farhang-i-Nāṣirī says is a great gun.

130 19 خانه کوچ —his family. Charmoy says, it means 'maison nomade' *i.e.*, the family and possessions that travel with a chief. کوچ, meaning family, is a common word in the Ẓafarnāma, *e.g.*, کوچ خود را بفرستاد.

134 5 تبرائی—one who separates himself from and curses the first three Khalīfas, a fanatical Shī'a. بیزار شد از آن=تبرّأ منه (Muntaha'l-arab). See also Q. II. 166, and IX. 114.

135 1 بن سلطان بایزید. Murād was son of Aḥmad and grandson of Bāyazīd. The MSS. omit the words بن سلطان احمد.

136 8 کاش نوشیروان کنون بودی. These lines are to be found in the third daftar of the Silsilatu'l-Ẕahab of Jāmī. My MS. reads—مهبط العزّ.

137 13 به تتبع .... نموده. Either the به should be omitted, or some such word as قیام inserted before نموده.

138 17 بخشی. — originally 'master' (Mongol), scribe, and medicine man; in India, a pay-master of the troops.

139 13 بیلا—بیلامیشی, a form of ییلاق, with the Turco-Persian termination میشی as in تکامیشی.

140 11 چپانیان—the rabble; men with tattered clothes (چپان).

141 5 معقلی. The meaning and correct vocalisation of this

Page Line

word are not certain, I take it to be ma'qilī; perhaps the script found on old forts (معقل).

141 6 چنانچه در جلد ششم نوشته شد. See Preface—a reference to earlier works by Ḥasan-i-Rūmlū.

144 23 عرابه. The word is generally spelt thus in the MSS. though عراده also occurs. It is a Turkish word, and the ع is a mistake; see the authorities cited by Fleischer (Kleinere Schriften II, p. 630). The Burhān and other Persian lexicons prefer the form عراده, or اراده. Whether it means a gun carriage, or an ordinary cart, has been argued (*e.g.* by Irvine, The Army of the Indian Moghuls, p. 144). In Egypt and Turkey the common word for a carriage is عربه or عربيه, and in Georgia the 'arba' is a bullock cart, much like the Indian bullock cart. (See Wardrop's Kingdom of Georgia for an illustration).

145 20 موچی. This word is not found in any dictionary I have consulted. Possibly it may be from the Turkish موچه. (leg), and may mean the flank of an army.

148 15 هر باد هیجا را. The MSS. are doubtful as to these words. I take باد هیجا to mean a boastful warrior. The sentence requires باد to complete the four elements.

151 7 (and elsewhere) كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللّٰهِ Q. II. 249.

151 12 به قدورمش سلطان ملقب گردید. Possibly from Turkish قدورمق to be rabid, mad; or from دورمق to be steadfast.

153 14 جبه پوش. For remarks on جبه or يبه (Mongol) see Blochet, p. 167.

155 20 خواندگار. The Farhang-i-Nāṣirī writes:—خواندگار که بر شاهان رومی اطلاق کرده اند مخفف خداوندگار است. The title was first applied to Sulṭān Murād I.

156 9 برات. The Shab-i-barāt is 15 Sha'bān.

Page Line

156 17 چلبی. Hellert writes :—" Le mot anglais *gentleman* traduit assez exactement le surnom de Tschelebi donné a Muhammed Ier ".

158 1 کُبکُبه—a troop of horses closely wedged together (Steingass). The MSS. read کتبلکه, which is unintelligible to me.

158 13 كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ. Q. LV. 26.

158 14 كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ. Q. XXIX. 57. XXI. 35.

158 18 الفرار فی وقته ظفر, and الفرار ممالایطاق من سنن المومنین, are common proverbial expressions.

159 17 کروکه — تن و پیکر بکرو که آراسته a big drum (Mongol). *Vide* Steingass, and Howorth, Vol. III, p. 569. But there may be some error in the text.

160 11 ینگچریان. The MSS. usually spell in this way. The Turkish form is, of course, یگیچری.—the گ having the value of *ng* in 'sing' (Yengīcherī).

162 8 دروازهٔ عکاشه. Khwāja 'Akāsha was a saint buried at Balkh. See Ẕafarnāma, Vol. II, p. 210. Or it may be the Ākcha gate, which is the main west gate of Balkh city.

163 2 ازناور — ازناوران 'a great lord' (Steingass). In Qazwini's Jahān Gushā, Vol. II, p. 173, note (Gibb Memorial Series, Vol. XVI, 2) we have :—ازناویر بزبان گرجی بمعنی شریف و بزرگ قوم است. Howorth, Vol. III, p. 155 :—" Next to the Thawads or princes were the aznaurs or nobles ". See also Brosset, Histoire de Georgie, Introduction ; also Ẕafarnāma, Vol. II, p. 204 :— گرجیان امرای بزرگ و بهادران را ازناور گویند *

163 9 گبران. The author always calls the Georgians 'Gabrs' : just as the author of the Ẕafarnāma calls Hindus 'Gabrs'.

163 12 یساق — جنگ تیاری و مهم. (Ghiyāṣ).

164 19 یراق — اسلحهٔ سپاه مثل شمشیر و سپر و تیر وکمان و گاهی بمعنی مطلق سامان و اسباب و مصالح هر چیز. (Ghiyāṣ). The word is commonly used in histories, sometimes in the form یرق. Thus

Page	Line	
		in Mīr Ẓahīru'd-dīn's Ta'rīkh-i-Gīlān و یک هزار مرد یرق نموده and به یرق مشغول گشت.
166	18	آن گنبد. All the MSS. read thus. But surely it should be آق گنبد, which is a town at the entrance to Gharjistān, and is mentioned as such further on (p. 337).
168	21	مرض ذات الصدر - pneumonia.
171	23	چون خبر. There should, clearly, be a fresh heading here.
174	2	بلغراط. The MSS. read, corruptly, بمغرط, etc. It is clearly Belgrade.
176	17	مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ. Q. LV. 19.
177	8	The dates given by these lines are 926 and 940 A.H. See Browne, Literary History, Vol. IV, p. 81.
177	9	I have inserted the word متوفیات, which seems to have been inadvertently omitted.
177	13	یکی از شعرا — according to the Ātash Kada this was Afẓal Ṭehrānī. The lines which follow are quoted by Browne (Vol. IV, p. 231) with slight differences as given in the Ātash Kada.
179	23	في رَوضة مكرّمة. cf. Q. LVII. 21.
183	20	قاسم خان. Some of the names in this pedegree are clearly corrupt. Thus ارسلان should be اُرُس; قوزی عاق should be قویری چاق: قولی perhaps قوری; اورد certainly اورده. See general notes.
184	18	پیچین ییل — the year of the ape; the ninth of the Tatār cycle.
188	9	خنیان مغنیان طرب ساز و الحان مطربان خوش آواز. و is required after ساز, but there is no MS. authority. الحان=خنیان apparently, but the dictionaries only give خنیا with this meaning.
189	5	ترکمان کندی. Ṭahmāsp's diary (Phillott) has the same name. The Bodleian Jahān Ārā reads کمان کندی, but the تر is accidentally dropped presumably.

Page	Line	
189	8	قلعهٔ نوری. The Bodleian Jahān Ārā has لوری, and in Ṭahmāsp's Diary (Phillott) it is لری. Nūri, (or Nūr, as it is given by Iskandar Munshī,) was a castle in Māzandarān, where, according to the Jahān Ārā, Āghā Muḥammad bin Āghā Rustām Rūzafzūn was for a time imprisoned. For the district of Nūr, see Rabino's Māzandarān and Astarābād, p. 31 ; etc. (Gibb Memorial New Series, Vol. VII).
189	21	برادر زاده. Ḥusayn Khān and Dūrmish Khān were both sons of 'Abdī Beg, so that we should read برادر او for برادر زاده.
191	13	سکسنجک. The MSS. readings are uncertain. The Bodleian Jahān Ārā reads سلحوک. Ṭahmāsp's Diary (Phillott) says :—در مقام هشتاد جفت که ترکان سکسنجک گویند.
191	18	فصل مشبع. A is illegible ; B omits the whole sentence.
191	18	وَ إِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا. Q. XLIX, 9.
196	17	از حد طاقت. The MSS. read حداقت, and I have conjecturally emended.
197	5	آبچین پوش—towel wearers. The آبچین is a towel used in the ḥammām, or (especially) as used for the dead after washing.
199	19	خبر یافتند—is not in the MSS.
200	4	در طرح قرار گرفت—in reserve. So also در طرح گذاشتن. Irvine seems to take it as meaning the wing of an army.
203	7	آفرندیش قرال و اردال بان. The Archduke Ferdinand of Austria and the Bān of Transylvania. قرال (Carolus) is commonly used for the rulers of Austria, Serbia, and other States. Ferdinand is more commonly written فراندوش. Bān is said to be a Persian word brought into Europe (according to the Encyclopædia Britannica) by the Avārs. It was long used in many parts of Southern Europe, especially in Southern Hungary, to denote the governors of military districts called banats, and is almost equivalent to the German margrave. Ardāl is Transylvania, and it would

Page Line

be better to read بان اردال (as in the Jahān Ārā). The Jahān Ārā has قرال نمجه که فراندوش نام داشت.

204 22 در اثناء که سلاطین کفّار بود. It is clear that something has dropped out of the MS. here.

204 6 از فضای عالم ارواح. So in the MSS. به فضای عالم ارواح (?).

208 18 بر سر عمّش. This is the reading of the MSS. The Bodleian Jahān Ārā has ابراهیم خان عمش, and the Sharafnāma (both Bodleian MSS.) عمش ابراهیم خان.

210 9 جار رسانند — جار (Mongol), 'a proclamation'.

211 9 چون کوه کهٔ سر سبزی گل از تیر. So in the MSS. but J has the که scratched out. Possibly read چون کور که (?).

211 20 برقو or برغو — شاخی باشد میان تهی که آن را مانند نفیر نوازند. (Farhang-i-Nāṣirī).

212 4 سیبه ساخته. This is the reading of B, and perhaps A. سیبه or سیبا = a rampart, defence—a Mongol or Turkish word.

212 5 قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ. Q. LXII. 8.

212 6 يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ. Q. IV. 78.

212 8 فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ. Q. LXVII. 28.

212 16 فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ. Q. IV. 95.

219 6 إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ. Q. VIII. 65.

220 6 همچو بچه کز خدوک چرخهٔ مادر شکست. I read بچه; the MSS. have حجی—'like a child that breaks its mother's spinning wheel out of temper'.

224 10 فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ. Q. CXI. 5.

227 8 انما الاعمال بالنيات — a Ḥadiṣ—'actions are judged by intentions'.

228 8 یوسف گم گشته باز آید بکنعان غم مخور—a well known ode of Ḥāfiẓ.

Page	Line	
229	9	.ای یوم من الموت آمن *i.e.*, when one is not destined to die one need not fear death; when death is fated, nothing can save.
230	6	.وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ Q. VI. 165, XXXV. 18, LIII. 38.
230	16	.إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ Q. XI. 46.
230	20	.فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ Q. XXIII. 101.
231	1	.فرموده که کس پدر کس دیگر The Ḥadīs is:—من ادّعى الى غيرابيه و هو يعلم انه غيرابيهٔ فالجنّة عليه حرام *
231	7	.فرمود که اگر سجده کردن Cf. The Akhlāq-i-Jalālī:— حضرت رسالت پناه صلعم فرمود که اگر کسی را سجدهٔ مخلوق روا بودی من زنان را بسجدهٔ شوهران امرمیکردم *
231	11	کنون لباس خود را یکی سر در گریبان بکنید - 'ponder over this'. The MSS. read:—(میکنید) سر و گریبان میکند; my reading is conjectural.
232	5	.اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَ هُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا Q. XVIII. 104.
233	1	An Arabic couplet appears here in the MSS. but it is clearly corrupt, and, as I cannot correct it with any confidence, it is omitted.
233	20	در آن بر آبی که امید بود - the only hope of water in that land was from the spring of the Sun.
236	17	.دوره بیگ The Jahān Ārā says, داره بیگ; Ṭahmāsp's Diary, .پروانه بیگ
237	13	.مخالفة الملوك عار فى الآجل و فى العاجل A common saying, occurring again on p. 331.
238	3	.بطريق يرتاولى Pavet de Courteille has يورتاول يورتاغول - 'troupe qu'on envoie pour faire une razzia; coureurs'.
241	18	چندان بود — from the ode beginning:— ساقي بنور باده بر افروز جام ما

Page	Line	
242	10	الأُغ — الاغان, the common word for an ass, originally meant a horse, especially a post horse. *Vide* Blochet, p. 110.
244	21	گدر دزدی — in pearl thieving.
249	9	قرا آغاچ (Black Forest). The spelling in the text is یلقرا قاچ, but on the next page in A قرا آغاچ, which is also the reading of the Bodleian Jahān Ārā. Phillott in his Ṭahmāsp's Diary reads قرا اقلا, which, he says, is the name of a halting place between Abhar and Sulṭāniyya. Qarā Āghāch is the name of several places; among others that of a stage in Ismā'īl's march on Nakhchiwān, for battle with Alwand. The Jahān Ārā says :— قرا آغاچ ابهر قزوین; the place meant here must therefore be near Qazwīn.
250	8	وَ لِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوٰتِ وَ الْأَرْضِ. Q. XLVIII. 7.
250	15	اوچي باشي —chief huntsman.
250	20	باصرهٔ سعادت —his power of seeing where his true welfare lay.
252	18	مقامس. I cannot trace this name.
255	16	داروغهٔ باورچیخانه - بُکارل — بُکاولي (Ghiyāṣ), 'officer dégustateur' (Pavet de Courteille). Perhaps equivalent to the Turkish officer 'Chāshnīgar'.
256	6	دعای سیفي و دعای انتصاب مظلوم از ظالم که منسوب بامام همام عبد الله الحسین است. The Du'ā-i-Sayfī (curse), and Du'ā-i-intiṣāb (praying for help from above) are attributed by Shī'as to the third Imām.
257	2	در قریهٔ دمه در جزین. This is the reading of J.
258	14	قابوچي —gate keeper.
259	12	معي چلبي. The name varies in the MSS. and is illegible, or unintelligible.
263	14	درین سال. There is an omission here in all MSS., which cannot be supplied so as to save a meaning certainly correct.

Page Line

But it seems clear that the Uzbeks attacked with 4,500 horse, and were met and defeated by Ṣūfiyān Khalīfa at Zāwa.

265 1 ده فرسخ شرعي. The farsakh varies in different places, but, considered as the basis of certain religious observances, it is three miles of 4,000 ells (ذراع) each—an ell being 24 inches (اصبع), and an inch six grains of barley laid side by side. (Sharā'ī'ul-Islām of Ja'faru 'l-Ḥillī, Ṭeh. Ed. p. 28. (See also the Ghiyāṣu 'l-lughāt under فرسخ and فرسنگ) The expression فرسخ شرعي is common in the Ẓafarnāma, *e.g.* :—Vol. I, p. 632, Vol. II, p. 83.

264 22 بقرار استقرار. This is the MS. reading; possibly بقرية استفزار *i.e.*, a village under Istifzār (Browne, Vol. III, p. 175).

265 6 چون لشکریان اطرافی بودند *i.e.*, recruited from the surrounding districts.

267 11 شیرک شد *i.e.*, became as bold as a lion.

268 19 سیبها پیش برده —advanced their trenches; the word also occurs on p. 350, l. 3 and elsewhere. سیبه or سیبا a barricade, defensive work for cover.

273 16 مصاهرت شاه دین پناه. A and J have مظاهرت; B omits. But the word must be مصاهرت, *i.e.*, 'was connected by marriage'. Khalīl Sulṭān of Shīrwān was given Shāh Ismā'īl's daughter Parī Khānam (Brosset) (*Vide* also Ta'rīkh-i-īlchī-i-Niẓāmshāh—Schefer, Chréstomathie Persane, Vol. II).

280 16 چون بمولانا رسید *i.e.*, Ummīdī, who was murdered by Qiw'āmu'-d-dīn.

281 3 در یکی از قلاع. I have inserted در, which clearly seems required.

5 علي سلطان طاتی اوغلي. In Mongol words ط, د, and ت, are often used indifferently. Thus we have طاغ and داغ,

Page Line

طورغود and دورغوت. In the name of علي سلطان the MSS. vary and write both تاتي and طاتي.

282 18 رکن الدین مسعود. The death should come under متوفیات before فوت شدن عبید خان.

284 11 ولایت. There is some omission in the MSS. here.

286 6 بسا خانهای پر قدیم. The line does not scan; there is some mistake.

291 8 با امرای عبید خان. This is the MS. reading, but we must either omit با, or read ایشان in the next line.

294 12 بن ابو الخیر. The words بن بداق are omitted in the MSS. but are required.

295 12 سلاطین. The word سلسله has probably been accidentally dropped by the copyist.

23 به ییلاق سورلق. Add نزول, or ییلاق, before فرمودند.

298 1 وَ اللّٰهُ .. يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ اِلىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ. Q. II. 142, 213. X. 25.

3 لَنْ نُؤْمِنَ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ. Q. XXXIV. 31.

299 9 بالفتح قسمی از زرد الو — درخت قیسی (Ghiyāṣ).

301 22 محرم و اختصاص. So in the MSS.
Note (1), omit بگمان مصحح etc.

302 3 وَ فَضَّلْنَاهُمْ عَلىٰ كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا. Q. XVII. 70.

14 شروعی. I think we should read شعوری.

303 10 انکه صاد صدارتش گشته از شرف باعث صلوٰة و صیام. The idea is rather involved, but I take it to be that Amīr Ghiyāṣu'd-dīn felt that his Ṣadārat (because the word begins with ص) constituted an honourable obligation to practice prayers and fasting (صلوٰة and صیام also begin with ص) –

Page Line

303 14 عقل حادي عشر . See the Ghiyāṣu'l-lughāt under عقول and عقول عشره and عقل . There are ten angels of creation; Naṣīru'd-dīn is described as the eleventh.

16 دورهٔ زحل . One MS. appears to read دروازه . Each planet has a cycle (دور or دوره) of 7,000 years, but what precisely the expression here means is not known to me.

304 22 ايمان الايمان در علم كلام—the right hands of Faith.

به حميد رسيد . Ḥamīd is properly a Sanjak of Anatolia, west of Āq Shahr; its Capital being Isparta. But here Ḥamīd means Āmid. آمد , آمده , or قرا آمد , is Diyārbakr. The use of the form حميد is common; I find it in the Sharafnāma and in Phillott's Diary of Shāh Ṭahmāsp. In the Ẓafarnāma we have حامد — شهر آمد كه بحامد اشتهار يافته . (Calc. Ed., Vol. I, p. 681, l. 18.)

307 17 وَيَوْمَ حُنَيْنٍ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ . Q. IX. 25.

308 11 مستانگ usually مستنگ or مستون in the MSS.

308 15 يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيهِ . Q. LXXX. 34.

311 14 وَالْكَاظِمِيْنَ الْغَيْظَ . Q. III. 134.

312 17 قران علويين—conjunction of Jupiter and Saturn; قران سعدين—of Jupiter and Venus; قران نحسين—of Saturn and Mars.

314 19 الكفران اشدّ من الكفر—a proverbial expression.

316 14 چپنی The MSS. often read حپنی . Charmoy in his translation of the Sharafnāma (Fastes de la nation Kurde) reads "Husaini," but appears to suggest that the correct word is Chapanī, which however he does not explain.

318 12 لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيْ اَحْسَنِ تَقْوِيْمٍ Q. XCV. 4.

319 2 گل از باغ برون شد—باغ=1,003 ; گل=50 ; 1,003–50=953 A.H.

319 4 واسطه شفاي امراض . The MSS. have بواسطه , but we must read it without به . Qānūn and Qawā'id are works of Ibn Sīnā

Page Line

(Avicenna); Ẕakhīra (Ẕakhīra-i-khwārazmshāhī) of Ismā'īl Jurjānī (d. 531 A.H.).

319 17 چاغداول. The MSS. have عجداول and قجداول which I have emended to چاغداول—the rear guard of a body of troop. *Vide* Pavet de Courteille, p. 277. The Farhang-i-Sanglākh writes :— فوجی را گویند که لشکر را برانند و وقت و بی وقت از اطراف لشکر خبردار باشند و طلایه داري کنند. The word occurs in the Bāburnāma (Mrs. Beveridge's Bāburnāma, p. 379). The Ẕafarnāma reads چغداول.

320 15 ايچک. This word occurs several times in this chronicle. In the Ẕafarnāma and Ḥabību's-Siyar it is ايچكي. Thus :— Ẕafarnāma, جمعی از ايچكيان Vol. II, p. 392, او با ايچكيان خود باز گشته Vol. II, p. 576. Pavet de Courteille has for ايچكي 'un des courtesans, homme sincère'. Mrs. Beveridge (Bāburnāma, p. 304 and note), translates ايچكيلار 'some of my close circle', French, 'interieur'. The word appears to be applied to a certain rank of close and intimate courtiers.

321 4 پيش رس—first fruits.

321 9 القاس را چون آتش— construction ungrammatical, but meaning dear. قوم شمخال. The MSS. read قرم, but the Bodleian Jahān Ārā reads قوم in several places.

326 19 قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقاً Q. XVII. 81.

327 19 گوئی که منطقة البروج الخ—"Have drawn into their axes the ecliptic and the celestial equator, or have interwoven with one another the circle of obliquity and that which passes through the four poles." The text is corrupt as regards the words مارّة بالاقطاب الاربعة, and I think دايرهٔ ميل كلّي should be دايرهٔ ميل. There are nine (or according to some, ten) great circles (دوائر عظام), which divide the heavens equally. See the Ghiyāṣu'l-lughāt under the word دايره :—

Page Line

سوم دائرهٔ مارّهٔ بالاقطاب الاربعه و این دائرهٔ ایست که بر هر دو قطب منطقة البروج و هر دو قطب معدل النهار و هر دو میل کلّی گذشته است و میل کلّی عبارتست از غایت بعد منطقة البروج از معدل النهار *

هشتم دائرة المیل و این دائرهٔ ایست که مرور میکند بهر دو قطب معدل النهار و شناخته میشود باین دائره بعد کواکب سیاره از معدل النهار و میل منطقة البروج از معدل النهار *

332 16 چند نفر با الایکی گرفته . The word الایکی (if it be correct) is not to be found in any dictionary consulted by me; it must mean gear, arms, or something of that kind.

334 6 اخترمها. اخترمه is a word often found in the Ta'rīkh-i-'ālam-ārāy-i-'Abbāsī, and appears to mean booty. It is neither Arabic nor Persian, but whether Mongol or Turkish is doubtful. Compare the following from Iskandar Munshī's work (reference kindly supplied by Mirza Muḥammad Qazwini) :— حضرت اعلی چند روز در بیرون شهر اوقات شریف صرف دیدن سر و اخترمه نمود (Ṭeh. Edition, p. 395).

335 18 ممه سنی. Mīrzā Furṣat—and he knew all about the tribes of Fārs—spells the name مَمَسَّنی. (Āṣār-i-'ajam, p. 398.)

335 9 and 475. 4 كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ Q. CI. 5.

336 13 جهل مرکب—not knowing, and not knowing that one does not know— همچنانکه نداند و نداند که نداند ... آنرا جهل مرکب خوانند (Akhlāq-i-Jalālī).

341 2 دریای قلزم, *i.e.*, the Caspian. Qulzum (from Clysma) is properly the Red Sea. Ḥamdullāh Mustawfī says that the common people call the Caspian the sea of Qulzum in error. (Le Strange's Translation of the Nuzhatu'l-qulūb, p. 231, and note.) Qulzum is also used for the Caspian in the Ẓafar-nāma, *e.g.*, Vol. I, p. 574. Similarly Jayhūn is used for other rivers. *Vide* Qazwini's Jahān Gushā, Vol. II, pp. 59

Page Line

and 164, and Muḥammad Iqbāl's note on p. 497 of his edition of the Rāḥatu's-ṣudūr. (Gibb. Mem. Series, New Series, Vol. II.)

344 5 حکم نمود . The text is here corrupt and no MS. gives a satisfactory reading. That adopted by me really requires به اخذ for و اخذ . That of J. requires مراجعت کند for مراجعت کرده .

344 18 شر انگیز — شر اندیش is the usual reading of the Bustān, from which this line comes (Book I). The meaning is said to be that a scorpion is generally killed if it enters a house, because it is known that it will never give up its evil doing.

345 2 حسن بیگ یوزباشي . The MSS. give Ḥasan, but later on Ḥusayn.

347 7 قلقچي — نوکر مگر نوکر پادشاه نباشد و بمعنی خدمتگار (Ghiyāṣ).

347 9 بالجای مشغول بودند —occupied in plundering. الجای اولجای الجه اولجه = plunder (Turkish).

349 15 سقناق —a defensive work (Turkish). There are several towns named Siqnāq—one in Georgia N.E. of Tiflīs, one in Turkestān.

350 9 وَ اَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ . Q. XV. 74.

351 9 کوسه پر قلي . The Bodleian Jahān Ārā has کوسه سبر قلي (کوسه = beardless) and the Jahān Ārā کوسه پیر علي .

352 3 يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَ الْمُنَافِقِينَ وَ اَغْلُظْ عَلَيْهِمْ . Q. IX. 73.

352 7 وَ اللّٰهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ . Q. II. 19.

352 15 اِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ . Q. IV. 145.

352 17 تومک . The name of this place is spelt تموک in the Bodleian Jahān Ārā.

Page	Line	
354	7	سلاح غيرت . After اسلام we seem to require گرفته , or some similar word.
359	10	اينما تكونوا يدرككم الموت ولو كنتم في بروج مشيدة Q. IV. 78.
362	10	بسوفار تير كلک از بنان تير و به رمح خطّی نگين از انگشترين مشتري بربايند The MSS. read as shown. I have ventured to emend. "With the notch of an arrow they could snatch the pen from the fingers of Mercury, and with a spear of Khaṭṭ (name of a place) the signet from the ring of Jupiter."
362	17	سرور غلامان ـ قوللر آقاسي (Ghiyāṣ).
363	19	بتار پرنيان مانند كوه —' on a cord of silk would stand as steady as a mountain '.
364	13	اين چو حرف تا —like the letter ت —a fanciful comparison of the archer's eyes and the bow to the two dots above the letter ت .
365	2	كل نفس ذائقة الموت ثم الينا ترجعون . Q. XXIX. 57 ; and cf. III. 185 and XXI. 35.
368	2	گنبد هرمان —the Pyramids—بنائيست در ملک مصر و آن دو گنبد ست سنگين بغايت قديم (Ghiyāṣ).
369	11	يجعلون اصابعهم في اذانهم من الصواعق حذر الموت Q. II. 19.
369	12	The quotation is omitted in all the MSS.
371	15	اذا وقعت الواقعة Q. LVI. 1.
371	17	القارعة ما القارعة و ما ادريك ما القارعة Q. CI. 1–3.
371	18	فجعلنا عاليها سافلها Q. XV. 74.
372	14	هو الذي اخرج الذين كفروا ... من ديارهم Q. LIX. 2.
372	16	بغال , plural of بغل a mule. The MSS. read بقال and بفال

Page	Line	
375	10	الشیب مقدمة الغیب and الکهل یأس الاهل are two proverbial expressions.
375	18	اجرة المثل ایّام گذشته ... باز گرفت—'recovered revenues for the past according to present rates' seems to be the meaning.
376	4	قاضي جهان ; بکاهی چو آحاد قاضي جهان بیابی ز تاریخ مرگش نشان = 100+1+800+10+3+5+1+50=970. Deduct the 'units' (1+3+5+1=10), and we get 960 A.H.
378	5	در پای مشعل گردن زدند . Probably "buried head downwards in the earth with their feet protruding," as in the case of the Mazdakites described by Browne, Lit. History, Vol. I, p. 171.
379	20	اِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ Q. XVIII. 94.
379	21	وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ Q. XXI. 96.
380	11	وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً Q. IX. 36.
381	2	بترتیب قلعه گیری . I think we require اسباب or similar word.
381	5	اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا Q. XLVIII. 1.
382	1	ساعت نجومي—according to Steingass, a sidereal hour, determined by the return of a star to the same place.
382	2	در عین دخول و خروج—the reference is obscene.
382	6	وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ Q. XIII. 18.
384	12	لولا السلطان لاهل الناس بعضهم لبعض ظهیراً—"if there be no Sulṭān for the people they will be aiders of one another." The second half of the sentence is from Q. XVII. 88:— لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا "They could not bring the like of it (*i.e.*, the Qurān) though some of them (*i.e.*, men and jinns) were aiders of others."

Page Line

388 6 خراطیم ایشان به زره گرفته —'put their trunks in chain armour.'
سفید مهره —a conch shell.

389 2 and 467 17 أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ Q. XLIII. 51.

388 15 لعلی که آنرا بشکل پیکان تراشیده باشند و زنان از آن گوشواره - لعل بیکانی سازنند (Ghiyāṣ).

389 3 أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ Q. CV. 1, 2.

389 15 جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ Q. II. 25, III. 15, and elsewhere.

390 7 قانون —a species of dulcimer or harp, with strings resting on two bridges and struck by the hand. For a description of the instrument and its history see the article by H. G. Farmer in J.R.A.S., April, 1926.

390 8 بربط چو عذرا مریمی کابستنی دارد همی —alluding to Q. XIX. 23. For Bārbad, the minstrel of Khusraw Parvīz, see Browne, Vol. I, p. 14–18.

390 14 کریمهٔ از اقارب . After these words B has a marginal note in a different hand :— صبیه مرتضی ممالک اسلام شاه نعمت الله یزدی را که از حالش خانم همشیرهٔ شاه جنت مکان بوجود آمده بود , and after و آنحضرت از غایت اشعاف پدرانه اطعامی بدین نهج ندیده اند :— مهد خسروی راست کرده برقامی در آمد . Also, on the previous page (exact place for insertion not clear) a long note saying that in this year Ḥaydar Ṣulṭān was born of a Georgian wife of Ṭahmāsp, and Ma'ṣūm Beg Ṣafawī was made his Lala ; and that a body of pretended Qalandars appeared, and tried to persuade Ṭahmāsp that he was the promised Mahdī. Ṭahmāsp, however, having vainly tried to convince them of their error, had forty of them clubbed to death.

Page	Line	
396	20	توبة نصوحاً Q. LXVI. 8. تُوبُوٓا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحًا.
397	3	از اولاد چانی بیگ. Either supply متصرفات or similar word, or omit بود.
397	7	که چون. Something is omitted in this sentence.
398	11	صدارت جمعی. Read در باب صدارت جمعی I think.
398	19	رسالۀ لعینه—a pamphlet dealing with curses on the first three Khalīfas.
398	20	ظهور صاحب الامر—the appearance of the twelfth Imām, who disappeared at Sāmarra (Muḥammadu'l-Muntaẓir, 260 A.H. See O'Leary, Fatimid Khalifate, p. 10).
400	6	قشلاق نمودند. After this the MSS. have the paragraph about Kāmrān Mīrzā, which I have placed later under deaths, to which it belongs.
402	18	کوفت انداخته بودند—'had thrown off their fatigue.'
403	22	از عقب کبتکه. I venture to read کبتکه—a felt tent (alāchuq); See Yate's Khurasan and Sistan, p. 214. The MSS. readings are various. The Ta'rīkh-i-'Ālam-ārāy-i-'Abbāsī says:— از عقب رکابخانه.
405	16	بهشت برین است و خیر المنازل. 969 A.H. is yielded by both chronograms. Perhaps the new palace was not completed till that year.
406	20	شرح شافیه. The MSS. are illegible.
406	21	شیخ شهید *i.e.*, Shekh Shamsu'd-dīn Muḥammad—killed 786 A.H.
407	5	سلطنت و اقتدار. I should like to read سلطنت او و اقتدار, but there is no MS. authority.
407	13	اذا انتهى مدّة لم ينتفع عدة—a proverb. The MSS. read انتفى or some illegible word. Perhaps we should read:—

Page	Line	
		اذا انقضت المدة لم تنفع العدة as suggested by Professor Margoliouth, on the authority of al-Waṭwāṭ's الخصائص الواضحه.
		خيار —the MSS. have حمار .
411	1	شرح فرايض نصير در ميراث . علم الفرائض is the Law of Inheritance.
414	14	رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا و ثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَ انْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِيْنَ. Q. II. 250.
415	5	كَاَنَّهُمْ رُوسُ الشَّيَاطِيْنِ Q. XXXVII. 65.
416	16	تنسوقات . The Ghiyāṣu'l-lughāt explains thus :— عجائبات و اشياى كمياب و در لغات تركي بمعني نادرات جمع تنسوق است , and adds that according to various authorities it may be an Arabicised form of تنسج , a kind of fine raiment, and hence a gift; or of تنسخ , the Persianised form of تنسكه , which is an Indian word meaning a kind of fine garment coming from Bengal. Blochet states that tansūqāt, like bīlakāt, is a Mongol plural (Gibb. Mem. Series, Vol. XII, p. 236, note).
417	7	روز شنبهٔ هفدهم . Read يک شنبه —if 14th and 21st are Thursdays, 17th must be a Sunday.
418	15	اخرا . The MSS. read اقدار .
		وَ مَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهِ فَيَمُتْ وَ هُوَ كَافِرٌ Q. II. 217.
419	1	بدوى The MSS. read بدو , but J has the mark of an erasure after the word.
419	4	بشكل آب بود چون The verses are by Anwari.
422	20	لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ Q. VI. 95.
422	21	هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَ بَيْنَكَ Q. XVIII. 78.
423	3	كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ Q. LV. 26.

Page	Line	
423	4	كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ Q. XXVIII. 88.
423	6	اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ Q. XXXIX. 11.
423	8	اُولٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوٰاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ Q. II. 157.
424	1	الملک یبقی مع الکفر و لا یبقی مع الظلم —a proverb.
425	14	زمین از خون مردان موج زن شد. This and the second misrā‘, being hazaj-i-musaddas-i-maḥẕūf, must be a separate verse from the second and succeeding lines, which are in the mutaqārib metre. At the end of these lines B comes to an end, the remainder of Mr. Ellis' MS. having been copied from J.
426	19	اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ Q. XVIII. 87.
426	21	آیۂ انعقاد و انقراض —the verse (or sign) of formation and dissolution. I am not aware of any Quranic verse known as such.
427	8	از آب گنگ عبور نمود . Probably the Krishna river. The name Ganga is applied to various large rivers in India. Thus the Godavari is commonly spoken of as ‘Ganga’ by the natives of Nasik and other districts through which it flows.
428	16	تمغاوات ... بخشید. Charmoy translates a similar passage in the Sharafnāma :—‘Il abolit et fit biffer des registres des finances les droits de douane des ses états.’ Hellert (translation of Hammer-Purgstall's History) defines tamghā as ‘le droit du timbre’. Mrs. Beveridge (Bābur-nāma, p. 250, note) writes :—‘Transit or customs duties are so-called because the dutiable articles are stamped with a tamgha, a wooden stamp.’

Page Line

430 7 معتوم عمرش بختام لعل مختوم گشت — 'the allotted span of his life was sealed with the ruby seal.'

434 10 لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَ جُنُودِهِ Q. II. 249.

436 9 کوچسفان. The name of this town means 'Little Iṣfahān' according to the Ta'rīkh-i-Gīlān (a history of Gīlān up to 894 A.H. by Mīr Ẓahīru'd-dīn) :— و این کوچسفان ولایت معمور و پر نعمت و شهری بنزاهت و طراوت مشهور و معروف است و از آن سبب اورا کوچه اصفهان میگفتند یعنی کوچک اصفهان که بلفظ مردم بیه پس کوچک را کوچه میگویند چنانچه اگر کسی را کوچک محمد یا علي کوچک نام باشد ایشانرا باصطلاح کوچه علي و کوچه محمد و مثل هذا گویند و اکنون از کثرت استعمال کوچسفان مي نامند *

436 9 سوی کوچسفان . So the MSS. read, but I think it should be سوای , 'except Kūchisfān'. Khān Aḥmad wanted to keep Kūchisfān for himself (Sharafnāma).

437 14 لَشْتَنْشَاه. The MSS. spell the name of this place variously. In the Bodleian MS. of the Ta'rīkh-i-Gīlān, just quoted, I find the word clearly written, and, in one place, carefully pointed as shown above.

438 9 و بلوک بلوک صنادید ملوک و رعایا . Dorn reads :— بلوک صنادید ملوک و رعایا چون احرام سحاب و اجسام مروي و حباب . The meaning is obscure, perhaps, "batches and crowds of chiefs and subjects fled like clouds or bubble shaped turquoises". The similes refer to the appearance of bodies of men fleeing across the plain. The Ghiyāṣ has under فیروزهٔ حبابی — فیروزهٔ که به شکل حباب بر انگیخته و گنبد وار .

438 16 طالقان. The name is given in Dorn alone, which seems to show that the Leningrad MS. is a copy of an independent original. Ṭāliqān must be the town near Qazwīn. There are two other Ṭāliqāns known to me—one near Iṣfahān and one in Tukhāristan.

Page	Line	
440	3	مار گرزه . The verses are not in J. A has بار کرده از حیرت . I have emended to مار گرزه, which occurs a little further on.
442	1	آتش . So in both MSS. Perhaps read آتشش . The first miṣrā‘ of the verses that follow is missing.
442	13	مرغان تیز پر تیر پرّان — 'the swift winged birds of flying arrows'. The MSS. vary, and I have adopted what seems to me the probable reading.
443	9	از سادات شرق . The MSS. appear to read شرفه . I take it that the meaning is 'a Khurāsān Sayyid'.
443	19	الکای گرمسیرات جرون . مردمان, or similar word, seems required before الکای, and at the end of the sentence گریختند, or پناه بردند . Jirūn is the island of Ormuz, but it is probably here used for the mainland, *i.e.*, the neighbourhood of Bandar ‘Abbās.
444	2	چو آتش . There is no و after آتش in the MSS. but it is required.
446	18	و یتن حاکم حصار . Yatān (or Watān, for the reading is doubtful, may stand for 'Anton'. Marco Antonio Bragadino was the unfortunate Venetian commander.
447	12	ایوان بلبه and l. 22 ایوان بمکه . This name is doubtful in the MSS.
449	20	غریبلو . This is the reading of the MSS., and it appears also in the Sharafnāma; Charmoy renders 'étranger'.
451	9	و آن جوانان را ...... فرستاد . The text is corrupt: some words have apparently fallen out.
451	9	واری قلی . So the MSS. It should be, perhaps, فلی (Phillip of Spain).

Page	Line	
451	22	مردم کاهل و تنبل — لَوَنْدان (Farhang-i-Nāṣirī); Hellert gives "levées, une horde méprisable"; also "milices, soldats de marine". The last may be the meaning here.
452	1	زورق هلالیست — a kind of hollowed out skiff.
452	5	اصغا کرند. A negative seems required—نکردند.
452	10	چو سنگ نوب الغ. The first couplet is not in J. The couplets are not connected; they are indifferent metres (hazaj and mutaqārib).
452	13	وَ اذا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ. Q. LXXXI. 6.
454	22	سورة إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ. The Sūratu'l-Qadr (Q. XCVII.).
455	8	نبش قبر او را کند—should dig up his grave.
456	21	اجامرة—plural of جوری, 'roughs'. The word is not Arabic, though it has this Arabic plural.
460	17	در مجلدات سابق. See Introduction.
462	15	منوچه غرجستان. The MSS. have کردستان, which is plainly an error.
465	20	مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ Q. LV. 19.
466	14	نزد خلفا *i.e.*, Ḥusayn Qulī Khulufā-i-Rūmlū.
466	18	حسین بد اختر (also حسین مردود ، آن بی دولت ، آن بد اختر) refers to Ḥusayn Beg Yūzbāshī Ustājlū.
468	8	جوشن. I think this should be جوشان.
468	11	از جوشن. The reading is that of A.—apparently corrupt, but J. is worse. Perhaps:—زمین معرکه از جوشن و زرهٔ تنگ حلقه عرصهٔ پولاد پوش گرفت.
469	14	كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ Q. LIV. 7.
470	19	تفکها زنمّ آتش افروز تر. نمیمه=نَمّ, 'calumny'.

Page	Line	
473	2	نمدی که مردمان بینوا در زمستان بر دوش گیرند—کپَنک (Ghiyāṣ). لباسی است که مردم فرو مایه از نمد دوخته بر دوش میگیرند (Farhang-i-sanglākh).
473	17	اجزای صغار نار—like little bodies of fire, *i.e.*, sparks.
473	20	من نجا براسه لقد ربح—a proverb, which occurs several times in the Ẓafarnāma.
474	14	چون نقره کوره, A. has درکار.
475	4	ایارج—an aperient.
475	17	قوبین چی. This is the MSS. reading, and the meaning is unknown to me. Could it be قوچین—a military class of the people of Kāshghar, a caste constantly mentioned in the Ẓafarnāma?
478	5	غفج بمعنی سندان—غُفجایال (Farhang-i-Nāṣirī).
478	17	واضع جفر الجامعه. علم الجفر و الجامعه—the science of knowing what is written on the tablets of fate and destiny, whereon are recorded the past, present, and future. Various explanations are offered. The words جفر and جامعه are said to mean goat skins, on which something is written—the first being the tablets of قضا, the second of قدر. This something is generally said to be a series of letters; and the science is, in effect, the art of divination from those letters—an art said to have been invented by the Imām Ja'far. Others hold that جفر and جامعه are the names of two works on divination, one written by the Imām 'Alī and the other by an author known only to the Prophet. It is added that the Imām Ja'far also wrote a book of the same nature. See Charmoy's Fastes de la nation Kurde, Vol. II, Part II, p. 195, for a further and fuller discussion of the matter. See also Mawlawī Muḥammad A'tā's

Page Line

Kashshāf-i-iṣṭilāḥāt (Calcutta, 1862 A.D.) under جفر :—
قال السّيد السند في شرح المواقف جفر في المقصد الثاني من نوع العلم الجفر و الجامعة كتابان لعلي كرم الله وجه قد ذكر فيها على طريقة علم الحروف الحوادث التي تحدث الى انقراض العالم *

Full knowledge of this science is believed by Shī'as to be reserved to the Mahdī, the last Imām.

The description of Shekh Ṣafiyyu'd-dīn as the واضع, or author of the art, must be considered an inexactitude, and foı that reason I think we should read واضح, explainer, com mentator.

479 10 ز بيرحمي نوبها مسك نار. These two lines are only in A, which reads نوفها. I think we must read نوفها (توف=توپ or توب).

482 6 and 499 9. تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ Q. III. 26.

483 22 شستري. Possibly we should read شش دري—of six doors.

484 13 از جانب دريا نار. Possibly دريا پارس, *i.e.*, the Persian Gulf.

490 15 اولاد اناثش. The last of daughters is omitted in the MSS.

491 18 چون فوارهٔ دواعي. After دواعي there is a word (forming a compound with مياسن) which I cannot identify; it reads in J. مفادمت or معاومت.

493 18 قره. Possibly قريه.

495 14 اَلَّذِيْ خَلَقَ الْمَوْتَ وَ الْحَيٰوةَ. Q. LXVII. 2.

495 14 اِنَّكَ مَيِّتٌ وَ اِنَّهُم مَيِّتُونَ. Q. XXXIX. 30.

495 19 مغز فيل. Malcolm says, "The Persian name of the preparation is Filaoon. It is chiefly opium, and very intoxicating."

495 21 در جلد مقتم. See Introduction.

Page Line.

496 8 گل غنچه. The first two miṣrā's are mutaqārib, the rest hazaj. They should be separate.

497 11 وَ اللّٰهُ يَدْعُوْٓا اِلىٰ دَارِ السَّلَامِ وَ يَهْدِىْ مَنْ تَشَآءُ اِلىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ. Q. X. 25.

499 8 وَ تَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ. Q. III. 26.

499 22 بتوابع, *i.e.*, با توابع.

505 10 يلان ارزه گشته. I am not sure that this reading is correct: both A. and J. have it; the former following with ابا ساز و برگ, the latter with بى ساز برگ. ارزه=clay. Perhaps, however, read, آژده (pierced).

1932

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES

Critical editions of unprinted and original works of Oriental Literature, edited by competent scholars, and published by the Oriental Institute, Baroda

I. BOOKS PUBLISHED.

		Rs. A.
1.	**Kāvyamīmāṁsā**: a work on poetics, by Rājaśekhara (880–920 A.D.): edited by C. D. Dalal and R. Anantakrishna Sastry, 1916. Reissued, 1924	2–4

This book has been set as a text-book by several Universities including Benares, Bombay, and Patna.

2.	**Naranārāyaṇānanda**: a poem on the Paurāṇic story of Arjuna and Kṛṣṇa's rambles on Mount Girnar, by Vastupāla, Minister of King Vīradhavala of Dholka, composed between Samvat 1277 and 1287, *i.e.*, A.D. 1221 and 1231: edited by C. D. Dalal and R. Anantakrishna Sastry, 1916	*Out of print.*
3.	**Tarkasaṅgraha**: a work on Philosophy (refutation of Vaiśeṣika theory of atomic creation) by Ānandajñāna or Ānandagiri, the famous commentators on Śaṅkarācārya's Bhāṣyas, who flourished in the latter half of the 13th century: edited by T. M. Tripathi, 1917.	*Out of print.*
4.	**Pārthaparākrama**: a drama describing Arjuna's recovery of the cows of King Virāṭa, by Prahlādanadeva, the founder of Pālanpur and the younger brother of the Paramāra king of Chandrāvatī (a state in Mārwār), and a feudatory of the kings of Guzerat, who was a Yuvarāja in Samvat 1220 or A.D. 1164: edited by C. D. Dalal, 1917	0–6
5.	**Rāṣṭrauḍhavaṁśa**: an historical poem (Mahākāvya) describing the history of the Bāgulas of Mayūragiri, from Rāṣṭrauḍha, king of Kanauj and the originator of the dynasty, to Nārāyaṇa Shāh of Mayūragiri by Rudra Kavi, composed in Śaka 1518 or A.D. 1596: edited by Pandit Embar Krishnamacharya with Introduction by C. D. Dalal, 1917	1–12
6.	**Liṅgānuśāsana**: on Grammar, by Vāmana, who lived between the last quarter of the 8th century and the first quarter of the 9th century: edited by C. D. Dalal, 1918	0–8
7.	**Vasantavilāsa**: an historical poem (Mahākāvya) describing the life of Vastupāla and the history of	

Rs. A.

Guzerat, by Bālachandrasūri (from Moḍheraka or Moḍhera in Kaḍi Prant, Baroda State), contemporary of Vastupāla, composed after his death for his son in Samvat 1296 (A.D. 1240): edited by C. D. Dalal, 1917 1-8

8. **Rūpakaṣaṭkam**: six dramas by Vatsarāja, minister of Paramardideva of Kalinjara, who lived between the 2nd half of the 12th and the 1st quarter of 13th century: edited by C. D. Dalal, 1918 2-4

9. **Mohaparājaya**: an allegorical drama describing the overcoming of King Moha (Temptation), or the conversion of Kumārapāla, the Chalukya King of Guzerat, to Jainism, by Yaśaḥpāla, an officer of King Ajayadeva, son of Kumārapāla, who reigned from A.D. 1229 to 1232: edited by Muni Chaturvijayaji with Introduction and Appendices by C. D. Dalal, 1918 .. 2-0

10. **Hammīramadamardana**: a drama glorifying the two brothers, Vastupāla and Tejaḥpāla, and their King Vīradhavala of Dholka, by Jayasiṁhasūri, pupil of Vīrasūri, and an Ācārya of the temple of Munisuvrata at Broach, composed between Samvat 1276 and 1286 or A.D. 1220 and 1239: edited by C. D. Dalal, 1920 2-0

11. **Udayasundarīkathā**: a romance (Campū, in prose and poetry) by Soḍḍhala, a contemporary of and patronised by the three brothers, Chchittarāja, Nāgārjuna, and Mummuṇirāja, successive rulers of Konkan, composed between A.D. 1026 and 1050: edited by C. D. Dalal and Pandit Embar Krishnamacharya, 1920 .. 2-4

12. **Mahāvidyāviḍambana**: a work on Nyāya Philosophy, by Bhaṭṭa Vādīndra who lived about A.D. 1210 to 1274: edited by M. R. Telang, 1920 2-8

13. **Prācīnagurjarakāvysaṅgraha**: a collection of old Guzerati poems dating from 12th to 15th centuries A.D.: edited by C. D. Dalal, 1920 2-4

14. **Kumārapālapratibodha**: a biographical work in Prākṛta, by Somaprabhāchārya, composed in Saṁvat 1241 or A.D. 1195: edited by Muni Jinavijayaji, 1920 7-8

15. **Gaṇakārikā**: a work on Philosophy (Pāśupata School) by Bhāsarvajña who lived in the 2nd half of the 10th century: edited by C. D. Dalal, 1921 1-4

16. **Saṅgītamakaranda**: a work on Music by Nārada: edited by M. R. Telang, 1920 2-0

17. **Kavīndrācārya List**: list of Sanskrit works in the collection of Kavīndrācārya, a Benares Pandit (1656 A.D.): edited by R. Anantakrishna Shastry, with a foreword by Dr. Ganganatha Jha, 1921 0-12

18. **Vārāhagṛhyasūtra**: Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda: edited by Dr. R. Shamasastry, 1920 .. 0-10

19. **Lekhapaddhati**: a collection of models of state and private documents, dating from 8th to 15th centuries A.D.:

Rs. A.

edited by C. D. Dalal and G. K. Shrigondekar, 1925 2–0

20. **Bhavişayattakahā or Pañcamīkahā**: a romance in Apabhraṁśa language by Dhanapāla (*circa* 12th century): edited by C. D. Dalal and Dr. P. D. Gune, 1923 6–0

21. **A Descriptive Catalogue of the Palm-leaf and Important Paper MSS. in the Bhandars at Jessalmere**, compiled by C. D. Dalal and edited by Pandit L. B. Gandhi, 1923 3–4

22. **Paraśurāmakalpasūtra**: a work on Tantra, with commentary by Rāmeśvara: edited by A. Mahadeva Sastry, B.A., 1923 .. .. *Out of print.*

23. **Nityotsava**: a supplement to the Paraśurāmakalpasūtra by Umānandanātha: edited by A. Mahadeva Sastry, B.A., 1923. Second revised edition by Swami Tirvikrama Tirtha, 1930 5–0

24. **Tantrarahasya**: a work on the Prābhākara School of Pūrvamīmāṁsā by Rāmānujācārya: edited by Dr. R. Shamasastry, 1923 1–8

25, 32. **Samarāṅgaṇa**: a work on architecture, town-planning, and engineering, by king Bhoja of Dhara (11th century): edited by Mahamahopadhyaya T. Gaṇapati Shastri, Ph.D. Illustrated. 2 vols., 1924-1925 10–0

26, 41. **Sādhanamālā**: a Buddhist Tāntric text of rituals, dated 1165 A.D., consisting of 312 small works, composed by distinguished writers: edited by Benoytosh Bhattacharyya, M.A., Ph.D. Illustrated. 2 vols., 1925–1928 14–0

27. **A Descriptive Catalogue of MSS. in the Central Library, Baroda**: Vol. 1 (Veda, Vedalakṣaṇa, and Upaniṣads), compiled by G. K. Shrigondekar, M.A., and K. S. Ramaswāmi Shastri, with a Preface by B. Bhattacharyya, Ph.D., 1925 6–0

28. **Mānasollāsa or Abhilaṣitārthacintāmaṇi**: an encyclopædic work treating of one hundred different topics connected with the Royal household and the Royal court by Someśvaradeva, a Chalukya king of the 12th century: edited by G. K. Shrigondekar, M.A., 3 vols., vol. I, 1925 2–12

29. **Nalavilāsa**: a drama by Rāmachandrasūri, pupil of Hemachandrasūri, describing the Paurāṇika story of Nala and Damayantī: edited by G. K. Shrigondekar, M.A., and L. B. Gandhi, 1926 2–4

30, 31. **Tattvasaṅgraha**: a Buddhist philosophical work of the 8th century by Śāntarakṣita, a Professor at Nālandā with Pañjikā (commentary) by his disciple Kamalaśīla, also a Professor at Nālandā: edited by Pandit Embar Krishnamāchārya with a Foreword in English by B. Bhattacharyya, M.A., Ph.D., 2 vols., 1926 24–0

Rs. A.

33, 34. **Mirat-i-Ahmadi**: By Ali Mahammad Khan, the last Moghul Dewan of Gujarat: edited in the original Persian by Syed Nawabali, M.A., Professor of Persian, Baroda College, 2 vols., illustrated, 1926–1928 .. 19–8

35. **Mānavagṛhyasūtra**: a work on Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda with the Bhāṣya of Aṣṭāvakra: edited with an introduction in Sanskrit by Pandit Rāmakrishna Harshaji Śāstri, with a Preface by Prof. B. C. Lele, 1926 5–0

36. **Nāṭyaśāstra**: of Bharata with the commentary of Abhinavagupta of Kashmir: edited by M. Ramakrishna Kavi, M.A., 4 vols., vol. I, illustrated, 1926 .. 6–0

37. **Apabhraṁśakāvyatrayī**: consisting of three works, the Carcarī, Upadeśarasāyana, and Kālasvarūpakulaka, by Jinadatta Sūri (12th century) with commentaries: edited with an elaborate introduction in Sanskrit by L. B. Gandhi, 1927 4–0

38. **Nyāyapraveśa**, Part I (Sanskrit Text): on Buddhist Logic of Diṅnāga, with commentaries of Haribhadra Sūri and Pārśvadeva: edited by Principal A. B. Dhruva, M.A., LL.B., Pro-Vice-Chancellor, Hindu University, Benares, 1930 4–0

39. **Nyāyapraveśa**, Part II (Tibetan Text): edited with introduction, notes, appendices, etc., by Pandit Vidhusekhara Bhattacharyya, Principal, Vidyabhavana, Visvabharati, 1927 1–8

40. **Advayavajrasaṅgraha**: consisting of twenty short works on Buddhist philosophy by Advayavajra, a Buddhist savant belonging to the 11th century A.D., edited by Mahāmahopādhyāya Dr. Haraprasad Sastri, M.A., C.I.E., Hon. D. Litt., 1927 2–0

42, 60. **Kalpadrukośa**: standard work on Sanskrit Lexicography by Keśava: edited with an elaborate introduction by the late Pandit Ramavatara Sharma, Sahityacharya, M.A., of Patna and index by Pandit Shrikant Sharma, 2 vols., vol. I, 1928 10–0
vol. II *Shortly*.

43. **Mirat-i-Ahmadi Supplement**: by Ali Muhammad Khan. Translated into English from the original Persian by Mr. C. N. Seddon, I.C.S. (*retired*), and Prof. Syed Nawab Ali, M.A. Illustrated. Corrected reissue, 1928 6–8

44. **Two Vajrayāna Works**: comprising Prajñopāyaviniścayasiddhi of Anaṅgavajra and Jñānasiddhi of Indrabhūti—two important works belonging to the little known Tantra school of Buddhism (8th century A.D.): edited by B. Bhattacharyya, Ph.D., 1929 .. 3–0

45. **Bhāvaprakāśana**: of Śāradātanaya, a comprehensive work on Dramaturgy and Rasa, belonging to A.D. 1175–1250; edited by His Holiness Yadugiri Yatiraja Swami, Melkot, and K. S. Ramaswami Sastri, Oriental Institute, Baroda, 1929 7–0

		Rs. A.
46.	**Rāmacarita** : of Abhinanda, Court poet of Hārayarṣa probably the same as Devapāla of the Pala Dynasty of Bengal (cir. 9th century A.D.) : edited by K. S. Ramaswami Sastri, 1929	7–8
47.	**Nañjarājayaśobhūṣaṇa** ; by Nṛsiṁhakavi, *alias* Abhinava Kalidāsa, a work on Sanskrit Poetics and relates to the glorification of Nañjarāja, son of Vīrabhūpa of Mysore: edited by Pandit E. Krishnamacharya, 1930	5–0
48.	**Nāṭyadarpaṇa** : on dramaturgy by Rāmacandra Sūri with his own commentary: edited by Pandit L. B. Gandhi and G. K. Shrigondekar, M.A. 2 vols., vol. I, 1929	4–8
49.	**Pre-Diṅnāga Buddhist Texts on Logic from Chinese Sources** : containing the English translation of *Śatáśāstra* of Āryadeva, Tibetan text and English translation of *Vigraha-vyāvartanī* of Nāgārjuna and the re-translation into Sanskrit from Chinese of *Upāyahṛdaya* and *Tarkaśāstra* : edited by Prof. Giuseppe Tucci, 1930	9–0
50.	**Mirat-i-Ahmadi Supplement** : Persian text giving an account of Guzerat by Ali Muhammad Khan: edited by Syed Nawab Ali, M.A., Principal, Bahauddin College, Junagadh, 1930	6–0
51.	**Triṣaṣṭiśalākāpuruṣacaritra** : of Hemacandra, translated into English with copious notes by Dr. Helen M. Johnson of Osceola, Missouri, U.S.A. 4 vols., vol. I (Ādīśvaracaritra), illustrated, 1931	15–0
52.	**Daṇḍaviveka** : a comprehensive Penal Code of the ancient Hindus by Vardhamāna of the 15th century A.D. : edited by Mahamahopadhyaya Kamala Kṛṣṇa Smṛtitīrtha, 1931	8–8
53.	**Tathāgataguhyaka or Guhyasamāja** : the earliest and the most authoritative work of the Tantra School of the Buddhists (3rd century A.D.) : edited by B. Bhattacharyya, Ph.D., 1931	4–4
54.	**Jayākhyasaṁhitā** : an authoritative Pāñcarātra work of the 5th century A.D. highly respected by the South Indian Vaiṣṇavas: edited by Pandit E. Krishnamacharyya of Vadtal, with one illustration in nine colours and a Foreword in English by B. Bhattacharyya, Ph.D., 1931	12–0
55.	**Kāvyālaṅkārasārasaṁgraha** : of Udbhaṭa with the commentary, probably the same as Udbhaṭaviveka of Rājānaka Tilaka (11th century A.D.): edited by K. S. Ramaswami Sastri, 1931	2–0
56.	**Pārānanda Sūtra** : an ancient Tāntric work of the Hindus in Sūtra form giving details of many practices and rites of a new School of Tantra: edited by Swami Trivikrama Tirtha with a Foreword by B. Bhattacharyya, Ph.D., 1931	3–8

Rs. A.

57. **Ahsan-ut-Tawarikh** : history of the Safawi Period of Persian History, 15th and 16th centuries, by Hasan-i-Rumlu : edited by C. N. Seddon, I.C.S. (*retired*), Reader in Persian and Marathi, University of Oxford, 2 vols. Vol. I (Text), 1932 11-0

58. **Padmānanda Mahākāvya** : giving the life history of Ṛṣabhadeva, the first Tīrthaṅkara of the Jainas, by Amarachandra Kavi of the 13th century : edited by H. R. Kapadia, M.A., 1932 14-0

59. **Śabdaratnasamanvaya** : an interesting lexicon of the Nānārtha class in Sanskrit compiled by the Maratha King Sahaji of Tanjore : edited by Pandit Viṭṭhala Śāstrī, Sanskrit Paṭhaśāla, Baroda, with a foreword by B. Bhattacharyya, Ph.D. .. .. *Shortly.*

61. **Śaktisaṅgama Tantra** : a voluminous compendium of the Hindu Tantra comprising four books on Kālī, Tārā, Sundarī and Chhinnamastā : edited by B. Bhattacharyya, M.A., Ph.D., 4 vols., vol. I, Kālīkhaṇḍa *Shortly.*

II. BOOKS IN THE PRESS.

1. **Nāṭyaśāstra** : Vol. II, edited by M. Ramakrishna Kavi.
2. **Mānasollāsa** or Abhilaṣitārthacīntāmaṇi, vol. II, edited by G. K. Shrigondekar, M.A.
3. **A Descriptive Catalogue of MSS. in the Oriental Institute, Baroda**, vol. II (Śrauta, Dharma, and Gṛhya Sūtras) compiled by the Library staff.
4. **A Descriptive Catalogue of MSS. in the Jain Bhandars at Pattan** : edited from the notes of the late Mr. C. D. Dalal, M.A., by L. B. Gandhi, 2 vols.
5. **Siddhāntabindu** : on Vedānta philosophy by Madhusūdana Sarasvatī with commentary of Puruṣottama : edited by P. C. Divanji, M.A., LL.M.
6. **Portuguese Vocables in Asiatic Languages** : translated into English from Portuguese by Prof. A. X. Soares, M.A., Baroda College, Baroda.
7. **Abhisamayālaṅkārāloka** : a lucid commentary on the Prañjāpāramitā, a Buddhist philosophical work, by Siṁhabhadra : edited by Prof. Giuseppe Tucci.
8. **Śaktisaṅgama Tantra** : comprising four books on Tārā, Kālī, Sundarī, and Chhinnamastā : edited by B. Bhattacharyya, Ph.D., 4 vols., vol. II.
9. **Nāṭyadarpaṇa, Vol. II** : introduction in Sanskrit giving an account of the antiquity and usefulness of the Indian drama, the different theories of Rasa, and an examination of the problems raised by the text : by L. B. Gandhi.
10. **Iṣṭasiddhi** : on Vedānta philosophy by Vimuktātmā, disciple of Avyayātmā, with the author's own commentary : edited by M. Hiriyanna, M.A., Retired Professor of Sanskrit, Maharaja's College, Mysore.

Rs. A.

11. **Alaṁkāramahodadhi**: a famous work on Sanskrit Poetics composed by Narendraprabha Sūri at the request of Minister Vastupāla in 1226 A.D.: edited by Lalchandra B. Gandhi of the Oriental Institute, Baroda.
12. **Sanskrit Texts from Bali**: comprising a large number of Hindu and Buddhist ritualistic, religious and other texts recovered from the islands of Java and Bali with comparisons: edited by Professor Sylvain Levi.
13. **Sūktimuktāvalī**: a well-known Sanskrit work on Anthology, of Jalhaṇa, a contemporary of King Kṛṣṇa of the Hoyśala Yādava Dynasty (A.D. 1247): edited by Pandit E. Krishnamacharya, Sanskrit Pāṭhaśālā, Vadtal.
14. **Tarikh-i-Mubarakhshahi**: an authentic and contemporary account of the kings of the Saiyyid Dynasty of Delhi: translated into English from original Persian by Kamala Krishna Basu, M.A., Professor, T.N.J. College, Bhagalpur.
15. **Kāvyamīmāṁsā**: A Sanskrit work on Poetics of Rājaśekhara: third revised edition by K. S. Ramaswami Shastri of the Oriental Institute, Baroda.
16. **Śabara-Bhāṣya**: on the Mīmāṁsā Sūtras of Jaimini: Translated into English by Mahāmahopādhyāya Dr. Ganganath Jha, M.A., D.Litt., etc., Vice-Chancellor, University of Allahabad.
17. **Gaṇḍavyūha**: a Buddhist work describing the history of Sudhana in search of perfect knowledge, and the exploits of Mañjuśrī (3rd century A.D.): edited by B. Bhattacharyya, Ph.D.
18. **Gaṇitatilakavṛtti**: of Śrīpati with the commentary of Siṁhatilaka, a non-Jain work on Arithmetic and Algebra with a Jain commentary: edited by H. R. Kapadia, M.A.
19. **Nārāyaṇa Śataka**: a devotional poem of high literary merit by Vidyākara with the commentary of Pītāmbara: edited by Pandit Shrikant Sharma.
20. **Dvādaśāranayacakra**: an ancient polemical treatise giving a résumé of the different philosophical systems with a refutation of the same from the Jain standpoint by Mallavādi Suri with a commentary by Simhasuri Gani: edited by Muni Caturvijayaji.
21. **Gurjararāsāvalī**: a collection of several old Gujarati Rasas: edited by Messrs. B. K. Thakore, M. D. Desai, and M. C. Modi.
22. **Nāyakaratna**: a commentary on the Nyāyaratnamālā of Pārthasārathi Miśra by Rāmānuja of the Prābhākara School: edited by K. S. Ramaswami Sastri of the Oriental Institute, Baroda.
23. **Mādhavānala Kāmakandalā**: a romance in old western Rajasthani by Gaṇapati, a Kāyastha from Amod: edited by M. R. Majumdar, M.A., LLB.

Rs.

24. **Rājadharma-Kaustubha** : an elaborate Smṛti work on Rājadharma, Rājanīti and the requirements of kings by Anantadeva : edited by Mahamahopadhyaya Kamala Krishna Smṛtitirtha.

25. **Paraśurāma-Kalpasūtra** : an important work on Tantra with the commentary of Rāmesvara : second revised edition by Swami Trivikrama Tirtha.

26. **Tarkabhāṣā** : a work on Buddhist Logic by Mokṣākara Gupta of the Jagaddala monastery : edited with a Sanskrit commentary by Pandit Embar Krishnamacharya of Vadtal.

27. **Triṣaṣṭiśalākāpuruṣacaritra** : of Hemacandra : translated into English by Dr. Helen M. Johnson, 4 vols., vol. II.

28. **Ahsan-ut-Tawarikh** : history of the Safvi period of Persian History : edited by C. N. Seddon, I.C.S. (retired), University of Oxford, Vol. II (English translation).

THE GAEKWAD'S STUDIES IN RELIGION AND PHILOSOPHY.

Rs. A.

1. **The Comparative Study of Religions**: [Contents: I, the sources and nature of religious truth. II, supernatural beings, good and bad. III, the soul, its nature, origin, and destiny. IV, sin and suffering, salvation and redemption. V, religious practices. VI, the emotional attitude and religious ideals]: by Alban A. Widgery, M.A., 1922 15–0
2. **The Philosophy and Theology of Averroes**: [Contents: I, a decisive discourse on the delineation of the relation between religion and philosophy. I *a*, on the problem of eternal knowledge which Averroes has mentioned in his decisive discourse. II, an exposition of the methods of arguments concerning the doctrines of the faith]: by Mohammad Jamil-ur-Rahman, M.A., 1921. (Cloth Rs. 5/-) 3–0
3. **Religious and Moral Teachings of Al Ghazzali**: [Contents: I, the nature of man. II, human freedom and responsibility. III, pride and vanity. IV, friendship and sincerity. V, the nature of love and man's highest happiness. VI, the unity of God. VII, the love of God and its signs. VIII, *riza* or joyous submission to His will]: translated by Syed Nawab Ali, M.A., 1921 2–0
4. **Goods and Bads**: being the substance of a series of talks and discussions with H.H. the Maharaja Gaekwad of Baroda. [Contents: introduction, I, physical values. II, intellectual values. III, æsthetic values. IV, moral value. V, religious value. VI, the good life, its unity and attainment]: by Alban G. Widgery, M.A., 1920. (Library edition Rs. 5/-) 3–0
5. **Immortality and other Essays**: [Contents: I, philosophy and life. II, immortality. III, morality and religion. IV, Jesus and modern culture. V, the psychology of Christian motive. VI, free Catholicism and non-Christian Religions. VII, Nietzsche and Tolstoi on Morality and Religion. VIII, Sir Oliver Lodge on science and religion. IX, the value of confessions of faith. X, the idea of resurrection. XI, religion and beauty. XII, religion and history. XIII, principles of reform in religion]: by Alban G. Widgery, M.A., 1919. (Cloth Rs. 3/-) 2–0
6. **Confutation of Atheism**: a translation of the *Hadis-i-Halila* or the tradition of the Myrobalan Fruit: translated by Vali Mohammad Chhanganbhai Momin, 1918 .. 0–14

Conduct of Royal Servants: being a collection of verses from the Vīramitrodaya with their translations in English, Gujarati, and Marathi: by B. Bhattacharyya, M.A., Ph.D. 0–6

Agent in Germany:

OTTO HARRASSOWITZ,

BUCHHANDLUNG UND ANTIQUARIAT,

QUERSTRASSE 14,

LEIPZIG

For further particulars please communicate with—

THE DIRECTOR,

Oriental Institute, Baroda.

صفحه	سطر	خطا	صواب
۳۷۰	۴	ستین	ستّین
،،	۱۸	قلعه	قلعۀ
۳۷۶	۱۸	ابا	با
۳۷۸	۲	خیمه	خیمۀ
۳۸۱	۱	ظفر شعار	غازیان ظفر شعار
۳۸۴	۳	فر خزاد	فرّ خزاد
۳۸۸	۴	چیش	جیش
۳۹۸	۲۱	السلام	السّلام
۴۰۴	۱۱	بیک	بیک
۴۲۰	۹	ز	در
،،	۱۲	ز	نه
۴۲۳	۱	بَبنُکَ	بَینَکَ
،،	۱۴	خیلات	خیالات
۴۲۸	۴	شما	شمر
۴۴۸	۱۳	دوحی	فوجی
۴۶۷	۲۰	آمرآ	امرآ
۴۶۸	شرح ۴	ــــــ	ج ندارد
۴۷۷	۲	رخ و	رخ ٗو
۴۸۳	۲۰	موفوّر	موفور
۴۹۰	۱۹	بنتایج	نتایج
۴۹۵	۲۰	الدین	لدین

صفحه	سطر	خطا	صواب
۲۴۲	۱۴	به ببینند	ببینند
۹۴	۱۱	حوئی	خوئی
۲۵۸	۱	از قورچیان	قورچیان
۲۶۳	۱۹	خاف	خواف
۲۸۲	۱۶	قلند	قلندر
۲۸۸	۴	نداختند	انداختند
۲۹۱	۹	(۳)	(۲)
۲۹۲	۴	جمله	حمله
۲۹۴	۲۴	نا گردید	تا گردید
۲۹۷	۲۴	فرق	خوف
۳۰۵	۱۳	ان	آن
۳۰۷	۱۸	كَثُرَتكمُ	كَثْرَتُكُمْ
۳۰۸	۱۵	مِنّ اَخيّهِ	مِنْ اَخْيهِ
۳۱۵	۲	درست	درشت
"	۳	باشتغاثه	باستغاثه
"	۱۸	یکدلی	بکدلی
۳۱۸	۲	حسین خان	حسین جان (و لو آنکه در نسخه خان است)
۳۲۰	۱۹	"	"
۳۲۲	۱۱	"	"
۳۳۰	۱۶	تفنگ	تفک
۳۳۱	۱۹	کاخ	کماخ
۳۴۷	۹	بالهاً	بالجای
۳۵۰	۹	عَلَيْهِمْ	عَلَيهِمْ
۳۶۴	۱۸	ترب	ترک
"	۲۱	قلب	قلعه
۳۶۸	۹	رقتی	رفتی
"	۱۱	قورچنان	قورچیان

صفحه	سطر	خطا	صواب
۱۳۶	۲۳	سیرده	سیزده
۱۴۵	۱۱	درومش	دورمیش
،،	۲۱	علام	غلام
۱۴۶	۷	نا	با
۱۴۸	۱	ا	از
۱۴۹	۲۳	در جزین	در درجزین
۱۵۵	۱۳	سنا	سنان
۱۶۱	۱۱	مساوی	تساوی
۱۶۲	۶	باره	بارهٔ
۱۶۶	۱۲	،،	،،
۱۶۹	۱۱	گفار	گفتار
۱۷۵	شرح	قلعهٔ بمغوط ب	در صفحه ۱۷۴ باید آمد
۱۸۲	۲۳	شگار	شکار
۱۸۵	۱۴	شبیک	شیبک
۱۹۴	۶	در	دو
۲۰۲	۲۳	گذامته	گذاشته
۲۰۳	شرح	دمرش	محو شود
،،	۷	اردال بان	و اردال بان
۲۱۰	۳	شکنحه	شکنجه
۲ ۲	۸	نمدیدند	نمیدیدند
۲۱۵	۸	کاشفر	کاشغر
۲۲۴	۱۶	فته	گفته
۲۲۶	۱۲	انالت	ایالت
۲۳۲	۱۲	بگسانی	بکسانی
۲۳۵	۵	افوان	افران
۲۳۹	۱۸	شرّف	شرف
۲۴۰	۱۳	دروارة	دروازة
۲۴۳	۱۴	مدکور	مذکور

غلطنامه

صفحه	سطر	خطا	صواب
۵	۴	(۲)	ـــــ
۵	۲۱	الْمَدِیّنَه	الْمَدِیْنَةَ
۶	۳	للّه	لله
۱۱	۱۴	و کلاه	و کلای
۲۹	۵	تاجیه	ناجیه
۳۲	۱۴	مقیّده	مقیّد
۵۲	۴ و ۶	کشتیها	کشتیهای
۵۵	۱۵	گذرایند	گذرانید
۵۶	۱۷	با	تا
,,	۲۰	تواسطهٔ	بواسطهٔ
۷۴	۱۱	حلاوی	چلاوی
۷۵	۵	نزاد	نژاد
,,	۱۰	نگاه	ناگاه
۷۸	۹	تنگنا	تنگنای
۷۹	۸	کوش	گوش
۹۰	۱۲	و عشر	عشر
۹۳	۳	که یادشاه	پادشاه
۹۵	۲۱	دوبست	دویست
۹۹	۵	ننمایم	ننمائیم
۱۱۲	۲۳	تعظیما	تعظیماً
۱۱۶	۱۱	کعبهٔ	کعبه
۱۱۸	۱۰	حَامِیَهٌ	حَامِیَةٌ
۱۳۲	۱۶	نمانید	نمایند
۱۳۳	۲۲	باره	بارهٔ
۱۳۶	۱۰	با پزید	با یزید

ایشان غافل بدآن حوالی رسیدند قرا خان بیگ والی آن دیار با چهار هزار سوار که هریک خود را قرینهٔ رستم و اسفندیار میدانستند - * ابیات *

همه همچو رستم بگاه نبرد بصحبت همه همچو صهبای (۱) ورد
چو دریا بایثار بگشاده کف بهیجا چو شیران دشت نجف

در برابر رومیان صفّ قتال و جدال آراسته نیزهای اژدها کردار بر گوش تکاوران باد رفتار گذاشته اجل کردار خود را بر آن لشکر بسیار زده قرب پنجاه نفر را یک دفعه از زین عزّت بر خاک مذلّت انداختند جمعي از رومیان تیغ خلاف از غلاف بیرون آورده بغازیان جلو انداختند - * ابیات *

شد از تیغها بر بدنها شکاف بدن تیغها را غلاف
(۲) یلان ارزه گشته ابا ساز و برگ فرو برده سر در گریبان مرگ

و جمعي از غازیان که بواسطهٔ بریدن سر از اسب فرود آمده بودند رومیان ایشانرا کشته غازیانرا از جای کنده تا بقریه رسانیدند و خیمهٔ قرا خان بیگ که برپا بود آتش زدند قرا خان بیگ مردم خود را استمالت داده بر محاربه ترغیب نمود اکثر مردمان کار و دلیران روزگار رومیان کشته شده اند از حرکت المذبوح ایشان مترسید لشکر را دلیر کرده یکبار دیگر حمله بر آن سپاه بسیار کردند رومیان تاب صدمت و صولت غازیان نیاورده روی از میدان پیکار بوادی فرار آوردند سپاه قزلباش از روی پرخاش ایشان را تعاقب کرده قرب سیصد نفر را بقتل آوردند و ایشان از بیم جان باطراف و اکناف پراکنده گشتند و قرب چهار صد نفر دیگر از کثرت برف هلاک شدند میرزا علی بیگ پریشان و بد حال خود را بارض روم انداخت *

---

(۱) صهبا ورود ج صهبا ورد ا (۲) یلان ارزه گشته بی ساز و برگ ج

تمام شد

شد چون خبر انتقال اسمعیل میرزا را استماع نمود از مبادرت پشیمان گشته پای از جاده و قدم از طریق ارشاد بیرون نهاده با جمعي کردان بر سبیل ایلغار بخوی آمده در آن اوان محمود بیگ روملو والی آن دیار بود با دویست سوار باستقبال شتافته در حوالی قریهٔ ولدیان بکردان دو چار شده بی استعمال سیوف و رماح روی بگریز آورد کردان خدمتش را با فرزندان (۱) گذاشته و آن بلده را تاخته لوای استیلا بر افراختند در آن اوان جمعي کثیر از کردان باتّفاق فرزندان قاضی قران بر سر حسین جان سلطان خنسلو آمدند حسین جان سلطان در قریهٔ متحصّن گشته با قرب هزار و دویست سوار دل بر هلاک نهاده قرب یکماه با آن قوم گمراه مقابله نمودند در آن اوان سپاه وان و وسطان و قاضی بیگ ولد شاهقلي بلیلان با غلبهٔ تمام بمدد کردان آمده آنروز صباح تا رواح آتش قتال و جدال در غایت التهاب و عین اشتعال بود از طرفین جمع کثیری بر خاک هلاک افتادند چون سهم غرض ایشان به هدف مطلوب نرسید از روی مکر و تزویر رسولان سخن دان نزد حسین جان سلطان فرستادند و سلسلهٔ دوستی و ارادت و محبّت و موافقت جنبانیدند خنسلوان بعد از قواعد تأکید و پیمان و سوگند به قرآن نزد کردان رفتند (۲) ایشان اکثر غازیان را بقتل آورده فرزندان صغار و کبار ایشانرا پایمال وبال گردانیده هم در آن اوان پاشای ارض روم سپاه فراوان جمع آورده اراده نمود که بشوره گل آید میرزا علی بیگ ولد غلام علي که از امرای معتبر ایشان بود از روی غرور معروض داشت که آمدن شما احتیاجی نیست بنده حاکم شوره گل را دست بسته بخدمت آورم بنابر آن پاشا علي را با هفت هزار سوار جرّار نیزه گذار بتاخت شوره گل روانه ساخت رومیان با اساس و ابّهت تمام و عجب و غرور بیرون از ادراک اوهام از راه غیر متعارف روی بقرا خان بیگ (۳) بای بر تلو آوردند تا گوی دولت را بچوگان خدعت از میدان سعادت بربایند چون

---

(۱) تا باتفاق فرزندان ا ندارد

(۲) ایشان چون لشکر شیطان اند عهد و بیمانرا بر طاق نسیان نهاده اکثر الخ ج

(۳) بماهی لور تلو ا

و استمالت دهاقين و مزارعان غايت الامكان سعي بسيار نمود در وصول (۱) علوفات لشكريان و محصول ادرارات مستحقان دقيقهٔ نا مرعي نگذاشت شاه جهان پناه بر سرير زرين چون آفتاب كه بر سمت الرّاس آمده درهم و دينار را چون اشعهٔ (۲) انوار بر سر خلق پاشيدن گرفت -

در گنج نعمت گشودن گرفت همه خلق را دل ربودن گرفت
هوا صيقلي شد ز انفاس او سواد غم از دل زدودن گرفت

خزاين شاه دين پناه كه در قزوين بود از جواهر و نقود و اسباب و آلات حرب بر امرأ و صلحأ و سادات و فقرأ و لشكري و سفري و حضري قسمت نمود مواجب لشكر را كه شاه دين پناه مدّت چهارده سال بود كه نداده بود و يكديناز نخواست داد و اسمعيل ميرزا صد يک آنرا بصد فلاكت داده بود آن حضرت مجموع را شفقت فرمودند چنانچه مرد مجهولی دويست تومان و صد تومان زر گرفت جهانيان كرم اوگتاى قاآن را در طاق نسيان گذاشتند از زمان آدم تا اين زمان كه سال تاريخ هجري به نهصد و هشتاد و پنج رسيده است هيچ پادشاه ذوى الاقتدار به لشكر اينقدر زر نداده است چون زمزمهٔ نفير عالم گير معدلت گستري و (۳) طنطنهٔ كوس اقبال اسكندري باطراف و اكناف رسيد حكّام بلاد اسلام رسولان خجسته دم و فرستادگان فرخنده قدم بدرگاه پادشاه عرب و عجم فرستادند و اظهار بندگي و سرافكندگي نمودند هم درين اوان حكومت بلدهٔ تبريز را شاه جوان پناه باميرخان تركمان شفقت فرمود و ايالت اردبيل و توابع و لواحق به پيرهٔ محمّد خان استاجلو عنايت نمود و عليقلي سلطان تركمان را حكومت خوى ارزاني فرمود هم در آن اثنأ خبر از آدربايجان آمد كه كردان رو سياه بلدهٔ خويرا تاخت كرده اند شرح مخالفت ايشان آنكه چون اسمعيل ميرزا بسلطنت نشست قاضي بيگ ولد شاهقلي بليلان كرد سلسلهٔ محبّت و مودّت را در حركت آورده رسل و رسايل براى تهنيت بقزوين فرستاد و اظهار بندگي و سرافكندگي نمود و ازينجانب پروانچهٔ حكومت سلماس و تسوج فرستاده

---

(۱) الوفات ج (۲) چون اشعه به سر ا (۳) طنطنه بر كوس ج

فاسد ايشان از درجهٔ صلاح گذشته بود مانند ماهي در شبكه اضطراب ميكردند از خوف خون در مجاري عروق ايشان بسته شد و از هيبت پادشاهانه مغز در تجاويف عظام كلهٔ سر ايشان گداخته شد و از ترس راه نفس بر ايشان بسته گشت - * مصراع *

كه هست دم زدن دشمنت بدشواری

بعد از آن اردوی گردون شكوه بجانب قزوين در حركت آمد چون ماهچهٔ طوق زرنگار شهريار با داد و دين از افق بارهٔ قزوين طالع شد شمخال سلطان سايه وار تاب خورشيد نياورده ظلمت آسا از شعشعهٔ آفتاب رو گردان شده بر مثال شام بخت تيرهٔ خود در مغرب افول متواري و پنهان شده از روی اضطرار و اضطراب به ده سبزي كار رفت و دست در دامن امير اصلان بيگ افشار زده حضرتش سر پر شرّ او را كه با رستم زمان و اسكندر دوران همسري ميكرد از مركب بدن جدا ساخته بدرگاه عالم پناه آورده بر خاک مذلّت انداخت و پريخان خانم با صد غم و الم خود را بحرم انداخته آنحضرت ويرا بخليل خان افشار سپرده خدمتش او را روانهٔ عالم ديگر گردانيد روز پنجشنبهٔ پنجم ماه ذي الحجّه آنحضرت بر كميت دولت سوار شده بدولتخانهٔ همايون نزول اجلال فرمود جوق جوق امرای درگاه و مقرّبان بارگاه و سادات و موالی و حكّام و كلانتران و ارباب و اهالی بدرگاه آمده فراخور حال خود رعايت يافتند و منابر و دنانير بنام مباركش زيب و زينت يافت و منصب وزارت بميرزا سلمان رجوع نموده وزير نامدار عالي تبار از وفور كياست و دانائي حراست ملک مينمود و از (۱) دلها زنگ تأليف و رنگ بصيقل احسان ميزدود و بلوازم اين امر بزرگ و مهمّ نازک قيام و اقدام نموده از جميع اوامر و نواهي خوف و خشيت حضرت الٰهي را نصب العين داشته عموم خلايق و كافّهٔ انام (۲) در اقامت قواعد حكمت و اجرای احكام معامله بر وجهی نمود كه مزيدي بر آن متصوّر نبود و در تأديب ظالمان و ترفيه مظلومان كوشيده و ميل و محابا و اهمال (۳) و اغفال جايز نداشت در توفير مال ديوان

---

(۱) از دلها رنگ تاليف بصيقل احسان مي زدود ج

(۲) در قواعد اقامت حكمت ب (۳) و اهمال غافل و ا

بارد و از خنجر آب دار آتش فنا جهد رشتهٔ بعطف دامن و شرري بزه پیراهن ایشان نرسد و از تند باد حوادث گرد بر طراز آستین و بطرف آستانش ننشیند زهی تصوّر باطل زهی خیال محال آنحضرت از غایت مروّت کسان سخن دان نزد ایشان فرستاده پیغام داد که بدانکه حضرت ذوالجلال [به] اعلام سعادت انجام دولت ما را رفیع الشّان و راسخ البنیان گردانید و اساس معدلت و لباس حشمت ما بر بساط بسیط غبرا گسترده و قهرمان غیرت ما بهرکه رقم خذلان کشد نقّاش قضا بکلک قدر نقش هستي او را از اوراق بقا محو سازد و خورشید دولت و اقبال و اختر عزّ و جلال ما پرتو قهر بر هرکه اندازد او را با اهل و عیال و خویش و تبار نا بود سازد باید که ترک مخالفت کرده بدرگاه شتابی و در سلک امرا منتظم گردی و از بستن دروازه و در فایدهٔ برآن مترتّب نمي شود - * ابیات *

بدر بستن اکنون نداریم دست اگر در به بندی ره بام هست

در خانه بندی چو بر آفتاب درون آید از روزنت بی حجاب

ایشان بنابر قلّت عقل و کثرت جهل متنبّه نگشته چون زنگ غفلت بصیقل نصیحت از لوح ضمیر ناپاکشان زدوده نشد و لطف و عنف و تنبیه و تهدید و کلمات وعد و وعید مؤثّر نیفتاد - * نظم *

ز روی غضب شاه عالم پناه بر آراست لب با سران سپاه

که آن سفله را نیست رسم وفا نباشد بما در مقام صفا

فریبست و بس قول و کردار او نباشد کسی آگه از حال او

زبان بر گشادند روشن دلان که ای درگهت قبلهٔ مقبلان

توي بر سپهر فلک آفتاب ز فیض تو عالم همه کامیاب

بصد دل نخواهد ترا گر سپهر دلش باد صد پاره از تیغ مهر

(۱) لبی کو نبوسد رهت خاک به دلی کو نخواهد ترا چاک به

همه انتقامت ز دشمن کشیم ز حکم تو حاشا که گردن کشیم

امّا شمخال سلطان و پریخان خانم از کردار خود نادم بودند لیکن مفاسد اندیشهای

---

(۱) ج این دو بیت را ندارد

انداخت حسین قلي سلطان شاملو بدرگاه عالم پناه آمده و خیمه و خرگاه و سراپرده و بارگاه آورده در خانهٔ همایون را بواجبی ضبط نموده در آن اوان نوید توجّه رایات نصرت آیات شاهي و عبور مژدهٔ شهنشاهي برین دیار در السنه و افواه افتاد و آفتاب دولت ابدي الاتّصال اطراف و اکناف آن بلاد را منوّر گردانید راقم این حروف احرام ملازمت شاه عالم پناه درمیان جان بسته در بلدهٔ قم بشرف تقبیل قبلهٔ اقبال مشرّف شده رعایت تمام یافت و در سلک مقرّبان منتظم گردید چون رباط دانگ مخیم سرادقات عزّ و جلال گردید امیر خان ترکمان و خلیل خان افشار و قلی بیگ قورچي باشي و سایر امرای رفیع الشّان بدرگاه عالم پناه آمدند چون از رباط [1] صیحب عبور نمودند پیره محمّد خان استاجلو و خلیفهٔ انصار و جمعي کثیر از امرای عالي تبار باردوی ظفر قرین ملحق شدند چون موکب همایون ارض بلدهٔ قزوین را [2] کواکب مواکب مواهب اقبال مزیّن ساخت سلیمان پادشاه بن سلطان اویس بن سلطان محمود بن سلطان ابو سعید [3] بن میرزا سلطان شاه محمّد بن میرزا میرانشاه بن صاحبقران امیر تیمور گوگان بدرگاه عالم پناه آمد و این ابیات را ورد زبان ساخت - * ابیات *

شاها در تو قبلهٔ شاهان عالم است . گردون ترا مسخّر و گیتي مسلّم است
یکتا شدست رشتهٔ شاهي بعهد تو الحمد لله[4] ارچه که یکتاست محکم ست

رعایت تمام یافته بمنازل خود معاودت فرمود در آن اثنا خبر مخالفت پریخان خانم و شمخال سلطان رسید تفصیل این مجمل آنکه نقشبندان تصوّر اماني و آمال سلطنت ایران را در آینهٔ خیال ایشان باسهل وجهی جلوه داده و خانهٔ پریخان خانم را مضبوط کرده جمعي از رنود و اوباش و قلّاش بدمعاش پیش ایشان آمده شمخال سلطان بوجود ایشان مغرور شده پریخان خانم باتّفاق آن ابلهان قرار داده بودند که در روز جنگ و پیکار اگر از ابر تیغ طوفان بلا

---

(۱) حیجب ج
(۲) کواکب مواکب مواهب ساخت ج کواکب مواهب افعال مزین ساخت ا (به کواکب مزین ساخت ؟)
(۳) نبیرهٔ امیر تیمور گورگان ج (۴) که چه یکتاست ا

ربود از پیش چرخ تیز رفتار بچوگان کرم گوی امانی

و چون خبر فوت شاه دین پناه بشیراز رسید داعیهٔ سلطنت بخاطر عاطر آنحضرت رسید امّا ولي سلطان والي آن دیار پشت بر دولت کرده و از موکب همایون تخلّف نموده روانهٔ قزوین گردید افواج حشم و طبقات لشکر هم طریق بیوفائي مسلوک داشته همه روانهٔ بلدهٔ قزوین گشتند بنابرآن آنحضرت سلطنت که عرفاً و شرعاً بدو میرسید ترک کرده در خاطرش خطور نمود که اگر دعوای سلطنت کند خونهای ناحقّ ریخته شود بنابر آن در شهر متوطّن گردید و انتظار لطیفهٔ غیبي میکشید چون بر طبق آیات وَ تَنْزِعُ الْمُلْکَ مِمَّنْ تَشَآءُ ماه جاه اسمعیل میرزا بمغرب فنا رسید بمقتضای کلمهٔ تُؤْتِي الْمُلْکَ مَنْ تَشَآءُ آفتاب دولت و اقبال شهریار عالي تبار از افق عزّ و جلال طالع گردید امرای درگاه و سرداران سپاه و وزرای عالیجاه و اکابر و ائمّهٔ دین و ارباب دولت و اصحاب جاه و حشمت روی بدرگاه آوردند بار اوّل اسکندر بیگ شاملو در شش روز از قزوین بشیراز (۱) رفت و مژدهٔ پادشاهي رسانید و قبول این معني نمي نمودند و بعد از آنکه مشخّص شد خان کردند و خوش خبر خان نام نهادند روز دیگر علي بیگ ولد محمّد خان سلطان ذوالقدر قبل از عساکر ظفر اثر بشهر در آمده خبر فوت سلطان اسمعیل میرزا را بعرض رسانید آنحضرت بطالع سعد و بخت ارجمند بتخت سلطنت جلوس نمود بعد از اجتماع سپاه و مکمّل شدن بهادران رزمخواه علم عزیمت بجانب قزوین بر افراخت - * نظم *

بر آمد ز کوس روارو غریو غریوی کز آن شد سراسیمه دیو
دو صد کوه گرد از ثریّا گذشت زمین را سر از عرش والا گذشت
(۲) بدست سواران سنان و تفک پر از نجم ثاقب زمین چون فلک

و حکومت شهر شهرهٔ شیراز را بتوابع و لواحق بعلي بیگ ولد محمّد (۳) خان سلطان ذوالقدر عنایت نمود و کسان بگرفتن ولي سلطان ذوالقدر و شاهقلي سلطان ولد تبت آقا فرستاد چون چتر همایون فال سایهٔ اقبال بر مفارق ساکنان اصفهان

---

(۱) روز دیگر علي بیگ ...... ج (۲) این ابیت ج ندارد (۳) جان ج ا

ساخت بعد از قتل قزاق بموجب امر شاه دین پناه بصوب بلدهٔ قزوین روانه گردید بعد از قطع منازل و طی مراحل با جنود نصرت قرین در بلدهٔ قزوین در آمد و بوضوح پیوست کهٔ امیر غیب بیگ استاجلو از عهدهٔ حکومت هرات بیرون نمي تواند آمد بنابر آن شاه دین پناه بار دیگر زمام حکومت ولایات خراسان را در قبضهٔ اقتدار آنحضرت نهاد و بصوب آنجانب روانه نمود و شاه قلي سلطان یکان در خدمت آنحضرت بود در آن اوان عبد الله خان بن اسکندر بن جاني بیگ سلطان و خسرو سلطان با سي هزار سوار جرّار ببلاد خراسان آمده بودند آنحضرت اصلاً ازیشان اندیشه نکرده با سیصد سوار متوجّه آن لشکر بسیار گشته هر چند نیکخواهان بشاهزادهٔ عالمیان رسانیدند که چندان توقّف باید نمود که امرای خراسان با جنود فراوان رری باردوی همایون آورده ملحق شوند نقد آن گفتار بر محکّ رای اصابت شعار آنحضرت تمام عیار ننموده متهوّرانه روانه گردیده بقلعهٔ تربت در آمد عبد الله خان و خسرو سلطان در آن نواحي نزول نمودند و هر روز جنود جرّار با ازبکان نامدار مجادله و مقاتله میکردند بعد از چند روز ازبکان خرمن سوز همعنان یأس و حرمان و شرمندگی تمام علم عزیمت بلکه هزیمت بجانب بخارا بر افراختند چون رایات شوکت اقتدار عبد الله خان و سایر ازبکان که باوج استکبار افراشته بودند نگونسار شد و نقوش نخوت و غرور که باستظهار اعوان و انصار و جمعیّت لشکر بیشمار بر لوح تصوّر و پندار نگاشته بودند زایل شد آن سرور کوچ کرده از کوچه و خیابان خرامان خرامان بدولتخانه در آمده بعد از چند سال بامر شاه دین پناه علم عزیمت بجانب شیراز بر افراخت و حکومت هرات را بفرزند دلبند خود عبّاس میرزا عنایت نمود متوطّنان بلدهٔ خراسان بیکبار در تاب فرقت افتادند (۱) بسموم غموم مهاجرت گرفتار شده خواطر بر تجرّع ساغر فراق زهر مذاق در دادند آنحضرت با جنود دشمن (۲) گداز در شهر شیراز در آمد - * نظم *

(۳) خرامان شد بمیدان سعادت بفـــرّ دولت و زیب جواني

---

(۱) بسموم غم ج (۲) گذار ج (۳) ج شعر را ندارد

علم ببام افلاک کشیده بود و باد نفیر ازبکان بد نهاد مشعله بر مشعلهٔ آفتاب می انداخت بآب تدبیر او فرو نشست و عبید خان ازبک که دایم خراسانرا تاخت میکرد فوت شده در سنهٔ ثلث و ستّین و تسعمایة شاه دین پناه آن حضرت را طلب فرمود بنابر فرمان در روز جمعهٔ چهارم شعبان از بلدهٔ فاخرهٔ هرات بیرون آمده بعد از قطع منازل و مراحل بتوفیق ذوالجلال در آخر شوّال بدرگاه عالم پناه رسید و بانواع نوازش خسروانه و عواطف پدرانه مخصوص شده در سنهٔ اربع و ستّین و تسعمایة بار دیگر حکومت هرات بآن حضرت عنایت شد در روز شنبهٔ نهم صفر با عساکر ظفر اثر بد آنصوب توجّه نمود چون حوالی مشهد مخیم سرادقات عزّ و جلال گردید و پرتو آفتاب عظمت و کامکاری و لمعات انوار ابّهت و شهریاری باطراف و اکناف بلاد خراسان افتاد در آن اثنا هاتف غیب بلاشک و لاریب نوید تنزیل و مژدهٔ تأویل وَ اللّٰهُ يَدْعُوْا اِلیٰ دَارِ السَّلَامِ وَ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلیٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيْمٍ بسمع آنحضرت رسانید متوجّه زیارات روضهٔ منوّرهٔ اقدس انور امام علي ابن موسی الرضا شد - * نظم *

سپرده عنان را بدست قضا	روان شد بطرف علي رضا
امام بحق کعبهٔ اهل دین	شهید غریب خراسان زمین
حریمش چو فردوس عنبر سرشت	ز هر جانبش روزنی در بهشت
درش کعبهٔ قدسیانرا مطاف	سزد گر کند کعبه ویرا طواف
مسیح و خضر رو بدرگاه او	دهد جان نسیم سحرگاه او
درش رفته رضوان بمژگان حور	ز خورشید گسترده فرشي ز (۱) نور

باندرون مزار متبرّک در آمده شرایط زیارت بجای آورد بر نهجي که در خاطر دریا مقاطر قرار گرفته بود در آن روضهٔ ابرار مشاهدهٔ انوار و مطالعهٔ اسرار دست داد سادات عظام و مجاوران کرام مشمول عنایت و رعایت گردانیده بایثار نذور و صدقات به ارباب استحقاق و اصحاب حاجات اشارت نمود و در سه شنبهٔ نهم ربیع الثّاني بعظمت و کامراني بهرات در آمده بساط نصفت و معدلت مبسوط

(۱) حور ج

فوت او امرا و ارکان دولت بر در دولتخانه جمع شده قرعهٔ مشاورت درمیان انداختند بعد از تأکید عهد و پیمان و سوگند بقرآن قرار بر سلطنت شاهزادهٔ عالم و عالمیان سلطان محمّد خدا بنده قرار دادند و فوج فوج روانهٔ شیراز شدند *

ذکر احوال شاه عالم و عالمیان سلطان محمّد خدا بنده پادشاه و حالات و وقایع ایّام سلطنت او

در نهصد و سي و هشت قدم از کتم عدم بعالم وجود نهاد و روی زمین را از فر طلعت ماه سیما غیرت افزای سپهر کبود گردانید - * نظم *

گل غنچه از باغ دولت دمید کزینسان گلی چشم گیتي ندید

گرامي دری از دریای شاهي چراغ روشـن از نـور آلهـي

مبارک طالعـی فرّخ سریری بطالع تاج داری (۱) تخت گیری

در اوان نشو و نما علامات سلطنت و شهریاری و امارات جهانداری از چهرهٔ همایونش ظاهر ولایح بود و خوارق عادات از وی سر میزد شاه دین پناه حسین خان شاملو که امیر الامرا بود للهٔ آن جناب گردانید بعد از آن منتشا سلطان استاجلو که رکن رکین این دولت ابد پیوند بود لله گشت در اواخر سنهٔ اثنی و اربعین و تسعمایة بسلطنت خراسان انتساب یافت محمّد خان شرف الدّین اوغلي تکلو بنابر فرمان واجب الاذعان برتق و فتق امور ملک نادرهٔ هرات و نگهباني لشکر آنحضرت اختصاص یافت تا زماني که نهال اقبالش در بستان جلال بآب زلال بالا کشید و طفل رضیع دولتش از مهد امن و امان بمیامن تربیت احسان سبحاني و حصانت لطف ربّاني بر سریر بلوغ و رشاد بر آمد و بتاج عقل و خلعت عدل و داد سر بلند و عزیز و ارجمند شد و در دارالملک سروری و ابواب رعیّت پروری مفتوح شد و بلاد خراسان که بهجوم فتن و عموم محن واژگون گشته بود بفر دولت آنحضرت آبادان شد و چهرهٔ ملک و ملّت که بغبار فتنه و آشوب تکدّر یافته بود بباران معدلت آنحضرت پاک گشت و شرارهٔ آتش مملکت سوز که

---

(۱) بخت ج

دکن ببلدهٔ قزوين آمدند برسم پيشکش نقود بسيار و جواهر بيشمار آوردند و از زبان پادشاه خويش گفتند - * نظم *

که هستم بصدق و نياز تمام مقيمان اين آستانرا غلام
ز مهرت گرم سر شود خاک راه نرويد ازو غير (۱) مهرت گياه
فلک گر کند پيکرم را غبار بدرمان لطف تو گيرم قرار
گلي کز گلم سر زند سال و ماه درو بر دمد بوی احسان شاه

در روز سه شنبهٔ سيم ماه شعبان شاه عالم پناه فرزند دل بند خود شجاع الدّين محمّد را به ولي سلطان والي شيراز داده خدمتش جشن عظيم ترتيب داده و در شب جمعهٔ بيست و چهارم شعبان ذو ذوابهٔ مهيب که طوالش نصف قوس فلکی بود در برج قوس ظاهر شد شاه عالم پناه در شب يکشنبهٔ سيزدهم رمضان بر کميت خوش خرام سوار شده با حسن بيگ حلوا چی اوغلي و چند نفر از مقرّبان در کوچه و بازار سير نموده قريب بسحر در خانهٔ حسن بيگ فرود آمده استراحت نمود که ناگاه از ديوان قضای آسماني نشان عزل حيوة فاني بطغرای اَلَّذِيْ خَلَقَ الْمَوْتَ وَ الْحَيٰوةَ و مضمون آنکه اِنَّکَ مَيِّتٌ وَ اِنَّهُم مَيِّتُوْنَ بدست ايلچيان اجل بدو رسيد حکومت عالم را به (۲) نفس نا مرادی بباد فنا داد - * نظم *

اگرچه يقين است ازين خانه رحلت وليکن نبود اين کسی را گمانی
جهان بی ثبات است (۳) دا بوده دايم چنين بود آری سرايست فاني

از بعضی چنان استماع افتاد که حسن بيگ حلوا چی اوغلي با دشمنان او هم داستان شده مغز فيل او را بخورد دادند و بعد از آن خفه کردند از نوادر اتّفاقات آنکه اسمعيل بن حافظ الدين الله پادشاه مصر او نيز بدست جوان خود نصر نام باين طرز کشته شد احوال ايشان در جلد هفتم به تفصيل مذکور گشته است امّا اصحّ اينست که مقتول نگشته زيرا که وی ترياق ميخورد بافراط و قولنجي عظيمی داشت هر چند روز يکنوبت قولنج ميشد چنانکه مردم مضطرب ميشدند بعد از

---

(۱) مهر گدا ا (۲) نقش ا
(۳) تا بوده ايم ا نا بوده دايم ج

بقزوین رسید شاه عالم پناه حکومت آن قلاع را به سولاق حسین رجوع نمود و جمهور سکنه و عموم متوطنهٔ آن دیار در مهد آرایش و بستر آرامش و مرفه الحال و فارغ البال غنودند و بدعای دولت آنحضرت که موجب آرامش بلاد و سبب آسایش عباد است مشغول شدند در آن اوان حسام بیگ ولد بهرام بیگ قرامانی بواسطهٔ جهل و نادانی فقیری را بقتل آورده در شهر مختفی گشت آخر دستگیر گشته مصلوب گردید درین اوقات فرخنده ساعات اردوغدی خلیفه تکلو حاکم ری مقید گردید شاه عالم پناه از قورچیان عظام چهل و چهار سوار که امیر زادهای اویماقات بودند بسرعت تمام بطرف طهران فرستاد که سلطان حسن میرزا را بقتل آورند آن قورچیان بیست و دو از یکطرف و بیست و دو از یکطرف طناب را در گردن آن شاهزادهٔ مظلوم کردند و او را مقتول گردانیدند در آن اوان شاه عالم پناه منصب حکومت و داد گستری و مرتبهٔ ایالت و رعیت پروری ولایت هرات را برکن الدولة القاهرة علیقلی خان شاملو که از نبایر دورمیش خان بود عنایت نموده وی را با جنود بسیار بصوب آنجانب روانه نمود در آن اوان منهیان دولت عرض کردند که ابوالخان با برادران که گمراهان راه ضلالت و سرگشتگان دشت جهالت اند پای از حد بیرون نهاده تا نواحی نیشاپور تاخته اند و فوجی از روز برگشتگان را که در (۱) ...... بودند قوت طامعه در حرکت (۲) آورده لوای استیلا بر افراختند و حسین بیگ ولد سوندک بیگ افشار با قرب پنجاه نفر از غازیان جرار اجل کردار از عقب او ایلغار (۳) نمودند در حوالی ...... بآن مدبران نابکار برگشته روزگار رسیدند و غازیان ظفر قرین که زبان تیغ بیدریغشان مفسر آیات فتح و ظفر و لمعان سنان فتنه نشان شان نگاه بانان دین و دولت است بر سر مخالفان ریخته بعون عنایت ربانی قرب صد نفر از آن قوم بی هنر را مجروح و بیروح کرده رؤوس نا مبارک ایشان را بدرگاه عالم پناه فرستادند و در روز سه شنبهٔ پنجم ماه رجب ایلچیان نظام الملک پادشاه

---

(۱) در هر دو نسخه انداخته (۲) حرکت در آمده ا

(۳) نمودند و بآن ج

چون حوالی قلعه محلّ نزول جنود قزلباش گردید هراس بیقیاس در دلهای متوطّنان آنجا راه یافته امّا والی آن دیار امارت شعار اسکندر سپاه را بافروختن آتش جدال و قتال مأمور گردانیده غازیان جرّار بیکبار چون آتش از پستی روی ببالا نهادند اسکندر با دلاورانی که بنوک ناوک جوشن گذار نقطه از دایرهٔ سها بر دارند و بزخم تفنگ قضا رفتار نور از چشم خورشید بستانند - * بیت *

چو طاق و جفت زنند از طریق لعب کنند
(۱) به تیر تن‌ها جفت و به تیغ سرها طاق

بقدم مقابله و مقاتله پیش آمده دست براندن تیغ و انداختن تیر بردند - * ابیات *

کمان کج ابرو بمژگان تیر ؛ پستان جوشن بر آورده شیر
(۲) به برّنده شمشیر تارک شکاف شکاف اندر آمد ز تارک بناف

و دست اسبان از دل کشته رنگ لعل بدخشان گرفت و سنگ میدان از (۳) خون جوانان با فرهنگ یاقوت رمّانی شد - * ابیات *

ز خون خودها جام صهبا شده اجل ساقی باده پیما شده
رسنهای تن (۴) چون بر آورده سر ؛ دریای خون رسته مرجان تر

و از بیم تفنگ اجل (۵) روی در هم میکشید و از زخم ناوک دلدوز تن مرد جنگی چون خار پشت پر خار پیکان میشد چون اعداد اضداد آیهٔ فتح جنود منصور برای العین مشاهده و ملاحظه نمودند و از مقدّمات احوال خود ضعف و قصور احساس کردند دست در دامن فرار زده بطرف قره که در حوالی قلعه بود گریختند غازیان بقایای آن مخاذیل را بزخم شمشیر آبدار بدار البوار فرستادند و چون معارج بخت بلند بر قوام قلعه بر آمدند اسکندر بواسطهٔ حرکت نافرجام ابلق توسن ایّام که مرکب مرادش چون عذر لئیمان لنگ بود و عرصهٔ جهان بروی مانند حوصلهٔ بخیلان تنگ با دو سه نفر مفالیک از آن مملکت خلاص گشته سولاق حسین این خبر را بدرگاه اسلام پناه فرستاد قاصد از پلنگان در سه روز

---

(۱) ز تیر سرها جفت ا (۲) ببرید شمشیر ج (۳) خوف ا
(۴) خون ج (۵) اجل چون سنگ پشت بر خار پیکان میشد

اعلی را بمولانا اعظم اقدم حافظ فنون الحکم شاه عنایت الله که از سادات رفیع الدّرجات اصفهان بود ارزانی داشت و حلّ و عقد و قبض و بسط و نظم و نسق این امر خطیر بدو تفویض نمود و مقرّر شد که در رواج اوامر دین و تمشیت امور شرع سیّد المرسلین و تعمیر بقاع خیرات و (۱) توفیر زروع و ربوع و موقوفات مساعی مشکور بظهور رساند *

گفتار در فتح قلعهٔ پلنگان

در آن اوقات فرخنده ساعات بمسامع عزّ و جل رسید که اسکندر والی قلعهٔ پلنگان گردن از چنبر اطاعت بیرون نهاده زیرا که چند نوبت با حکّام کردستان در مقام محاربه در آمده سر پنجهٔ شجاعت و اقتدار ایشان بر تافته اکنون نیز همان داعیه در ضمیر دارد بنابر آن رای عالم آرای همایون بقلع و قمع او عازم و جازم شد امارت مآب سولاق حسین تکلو را بصوب آنجانب روانه گردانید سولاق با جمعی دلاوران با یراق چون اوراق اشجار بیکران و از عدد ریگ بیابان و امطار بهار فراوان -

سپاهی که دریای چین را ز گرد کند چون بیابان بروز نبرد

علم عزیمت بد آن جانب بر افراخت اسکندر از خوف عسکر ظفر اثر خایف و متوهّم شده طریق حزم و احتیاط مسلوک داشته خود را بقلل جبال آنحدود [رسانید] که نشیب و فرازش بثری و ثریّا رسیده و پایان خندق و سر کنگره‌اش بماهی و ماه پیوسته تا غایت کمند اقتدار خسروان عالیمقدار بکنگرهٔ حصار فتح آن نرسیده و باز بلند پرواز همّت سلاطین کامکار (۲) در هوای تسخیر آن طیران ننموده - * نظم *

ز پرهای گردنکشان زمان چو طوطی بر آورده پر آسمان
پر فرقشان سوده بر ماه و مهر شده تنگ بر (۳) نسر طایر سپهر
نموده کمان (۴) گوشها پر شکوه بشکل همه نور بالای کوه
ز دیوار صد فتنه در کار او بتان همچو صورت بدیوار او

---

(۱) توقیع ا توفیع ج
(۲) در هوای آن تسخیر ا
(۳) بر طایر نه سپهر ج
(۴) شه پر شکوه ج

برهان بود بر امارت نشانده و قبای تقدّم و ریاست ببالای وی بریده و [1] صلاح و فساد سپاه در قبضهٔ اختیارش نهادند خدمتش با ساز و ابّهت تمام و غرور بیرون از ادراک اوهام روی بشابران نهاد و والی آن دیار ارس سلطان روملو ششصد نفر از بهادران را بدفع آن ابلهان نامزد نمود غازیان چو بلای ناگهان در دو فرسخی شابران بمخالفان رسیدند و میرزا کاوس با جمعی از معتمدان که هریک دعوای انا ولا غیر میکردند حمله کردند غازیان [2] اعتماد بر آیهٔ کریمهٔ کَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللهِ کرده خود را به قلب مخالفان زدند ایشان طاقت مقاومت و قدرت استقامت نیاورده نسبت الفرار مما لا یطاق من سنن المرسلین عمل نموده روی بهزیمت نهادند میرزا کاوس مأیوس و بی ناموس بوادی فرار شتافت غازیان ویرا با چهار صد نفر از آن قوم بی هنر بقتل آوردند و رؤوس نا مبارک ایشانرا بدرگاه اسلام پناه فرستادند در روز چهار شنبهٔ بیست و ششم ربیع الاوّل میرزا شکر الله از وزارت معزول گشته شاه [3] عالم پناه منصب دیوان اعلی و وزارت گری بمیرزا سلمان که وزیریست روشن ضمیر و صاحب کفایت و خردمند و [4] صاحب تدبیر که بانوار عقل و بصارت متجلّی و بآثار ضبط امور و حسن اعتقاد متحلّی است عنایت نمود و زمام حلّ و عقد امور و اهتمام در مهمّات و مصالح جمهور بکف اقتدار باز داده [5] آمد و ضبط ممالک و حفظ مسالک و مفاتیح ابواب ملک و دولت و مناظم اسباب دین و ملّت بقبضهٔ سداد و رشاد و انامل اهتمام و اجتهاد او موکول گشت چون فوّارهٔ دواعی [6] ....میامن که قانون شفا و امراض و حاوی کلّیات [7] اعراض است برتأسیس مبانی علوم شریعت اثر مصروفست و بواعث ضمیر کیمیا تأثیر مجمع مجمل و مفصّل آیات [8] سعادت بر تربیت علمای فضیلت گستر موقوف شاهد عدل این دعوی و مؤکّد صدق این معنی آنکه در روز چهار شنبهٔ بیست و ششم ربیع الاوّل منصب صدارت

---

(۱) صلاح فساد و سپاه ا (۲) تا کرده ج ندارد (۳) دین پناه ا ج
(۴) صایب ا (۵) اند ج (۶) مقاومت ج سفادمت ا ؟
(۷) اغراض ا ج (۸) سعادت بر ترتیب ج سعادات بر تربیت ا

بود در آن بلده در صغرسنّ از عالم فاني بجهان جاوداني شتافت چهارم سليمان ميرزا كه شاه دين پناه او را خادم باشي حضرت امام رضا عليه السّلام كرده بود درين سال بفرمان اسمعيل ميرزا در بلدهٔ قزوين كشته شد پنجم سلطان حيدر ميرزا شاه دين پناه معصوم بيگ صفوى را كه وكيل بود للهٔ او ساخته بود و بعد از وفات شاه دين پناه دعواى سلطنت كرده درين غوغا مقتول شد چنانچه مذكور گشت ششم سلطان مصطفى ميرزا درين سال نيز وى بفرمان اسمعيل ميرزا كشته شد هفتم سلطان محمود ميرزا شاه دين پناه حكومت شيروانرا بوى داده بود درين سال بفرمان ميرزا اسمعيل علم عزيمت بعالم آخرت بر افراخت هشتم سلطان علي ميرزا شاه دين پناه حكومت گنجه (۱) را عنايت كرده بودند درين سال او نيز بفرمان اسمعيل ميرزا شربت فنا چشيد (۲) نهم امام قلي ميرزا كه از قبل شاه دين پناه حاكم لاهجان بود درين سال او نيز بفرمان اسمعيل ميرزا اوراق بقا بباد فنا داد دهم سلطان احمد ميرزا او نيز درين سال بفرمان اسمعيل ميرزا اوراق بقا را بباد فنا داد يازدهم زين العابدين ميرزا در صغرسنّ در بلدهٔ قزوين فوت شد دوازدهم موسى ميرزا او نيز در صغرسنّ در بلدهٔ قزوين متوجّه عالم بقا شد اولاد اناثش ...... هم در اين سال در شب دو شنبهٔ نهم ذي قعده مولاناى اعظم جامع الفضايل و الحكم حلّال المشكلات الدّقايق كشّاف (۳) مفصّلات الحقايق امير فخر الدّين سماكى صيت زمين را از وجود خويش عاري و عاطل گذاشت خدمتش از جملهٔ تلامذهٔ استاد بشر امير غياث الدّين منصور شيرازي بوده از جملهٔ بنتايج قلم خجسته رقمش حاشيه بر الٰهيّات و شرح تجريد *

گفتار در قضايائى كه در سنهٔ خمس و ثمانين و تسعماية واقع گرديده

درين سال مردمان شيروان آغاز مخالفت كردند كاوس ميرزا كه خواهر زادهٔ

---

(۱) بوى عنايت فرموده بود درين سال بفرمان اسمعيل ميرزا مكحول شد ج

(۲) تا بباد فنا داد ا ندارد (۳) همين در هر دو نسخه معضلات؟

و در ایّام کهولت از صباح تا رواح دفتر را پیش گذاشته درکار ملکی میپرداخت بمجموع مهمّات خود میرسید چنانکه وکلا و وزرا بی اذن آنحضرت فلوس بکسی نمی توانستند داد و قاعدهٔ آنحضرت آن بود که یکروز ناخن میگرفتی و یک روز دیگر صباح تا شام در حمام میبودی اکثر اشیا را نجس میدانست و نیم خورده خود را بآب و آتش میریخت و در مجالس طعام نمی خورد و (۱) در نخوردن شراب غلوّی عظیم داشت و قرب پانصد تومان تریاق فاروق بآب (۲) حلّ کرد و جمیع لذّات را ترک کرده بود و قرب بیست سال سوار نشده بود از آثارش باروی طهران و باروی مشهد مقدّس رضویّه و دولتخانهٔ که در بلدهٔ قزوین واقع است و حمامهای اعلی (۳) هم درین بلده ساخته است و مسجدی در بلدهٔ تبریز واقع است و رباطی در مابین زنجان و سلطانیّه بنا کرده است و دیگر قیافه اش بلند بالا کشیده رو و دستها دراز و زرد چهره محاسن تمام سفید و در ایّام آنحضرت رفاهیت رعایا بنهایت رسیده بود آنحضرت داروغه نمیفرستاد و بنابر آن میان رعایای آذربایجان پیوسته جنگ بود و لشکر چنان خواهان او بودند که مدّت چهارده سال مواجب نداده بود هیچ احدی شکوه نمیکرد و در خدمت بجدّ بودند تلافی آنرا پادشاه عادل عالم اسکندر زمان حاتم دوران - * ابیات *

(۴) بعلم و عمل در زمانه علم سر سروران فنون حکم
(۵) بحکمت رسد بند مشکل گشا دقیق النّظر در علوم السما

سلطان محمّد خدابنده پادشاه چهارده ساله مواجب سپاه را بیکدفعه عنایت نمود آنحضرت در ایّام سلطنت دو جنگ کرده بود جنگ اوّل با امرای استاجلو در حوض کوثر جنگ دوم با عبید خان و سایر سلاطین ازبک در رود جام فرزندانش بدین تفصیل جهان پناه سلطان محمّد خدا بنده پادشاه دوم اسمعیل میرزا سیوم سلطان مراد میرزا که شاه دین پناه او را همراه همایون پادشاه بقندهار فرستاده

---

(۱) در مرتبه بخوردن شراب بغایت غلو ا (۲) خلع کرد ج
(۳) و چهار بازار هم در بلده مذکور ج (۴) این شعر ج ندارد
(۵) تا جهان پناه ا ندارد

پدرش شاه حیدر ابن جنید قطب درگاه کبریا بی قید
پدر اوست شاه ابراهیم بذر کعبهٔ (۱) وصال مقیم
پدر او که بود شاه علی داشت مرآت دل چو مهر (۲) جلی
باز شاه زمانه صدر الدّین (۳) مسند شرع را امام و امین
پدر او (۴) صفی صافی دین دل او سرّ غیب را محرم
باب او شاه جبرئیل امین جدّ او قطب دهر قطب الدّین
صالح ابن محمّد ابن عوض شاه فیروز کش نبود عوض
باز مهدی ابن علی حسن پس ابوالقاسم آن ولی زمن
ثابت ابن حسین بن احمد باز داود بن علی آمد
موسی ثانی ابن ابراهیم صاحب طور دل ز قلب سلیم
پدر او امام دین کاظم عرش شرع از قیام او قایم
پدر اوست جعفر صادق صبح از نور مهر او فایق
پدر او محمّد باقر گنج علم (۵) الاهی را ذاخر
پدر او امام پاک نژاد علی ابن الحسین زین عباد
آن حسینی که باب اوست علی آن علی کش (۶) خدای خواند ولی
وصی مصطفی و زوج بتول جانشین بحق ز بعد رسول
(۷) شیر یزدان و صفدر سالب شاه مردان علی بو طالب
نسب شاه دین پناه اینست عارف شو که شاه شاه اینست .

آنحضرت در اوایل شباب بخطّ نوشتن و نقّاشی میلی تمام داشت و بعد از آن بخرهای مصری سوار میشد و بهم سنان بازی میکرد بنابر آن خرها را با زینهای طلا و جلهای زر بفت میگردانیدند بواسطهٔ آن بوق العشق این بیت را گفته *

بی تکلّف خوش ترقّی کرده اند کاتب و نقّاش و قزوینی و خر .

(۱) کعبه وصال ج (۲) مهر علی ج (۳) مسند شرع و انام امین ج
(۴) صفی صافی دم ج صفی و صافی دین ا (۵) آله ا (۶) خد'ش بود ولی ج
(۷) شاه مردان و صفدر غالب شیر یزدان علی ابو طالب نسب شاه دین پناه اینست عارف شاه شو که شاه اینست ج

میزدند شاه دین پناه بواسطهٔ کم آزاری متعرّض ایشان نمي گشت درین روز آن گروه بد روز داروغهٔ بازار را زدند منهیان بعرض خسرو جهان رسانیدند که ایشان پا از دایرهٔ اطاعت و گردن از طوق متابعت بیرون نهاده اند و بملابس عصیان و طغیان ملبّس شده قلع و قمع ایشان در مذهب حمیّت از قبیل واجباتست و در (۱) طریق سهولت از مقولهٔ متعذّرات بنابر آن فرمان قضا جریان شرف نفاذ یافت که مسیب خان ولد محمّد خان تکلو و مرتضی قلي سلطان پرناک با فوجي دلاوران بی باک بدفع آن قوم ناپاک روند ملازمان امرای عالیشان تیغ در ایشان نهادند و شمشیر یماني آغاز سر افشانی کرده دلال اجل صغیر و کبیر و برنا و پیر را بیک نرخ مي فروخت و در نایرهٔ غضب غني و فقیر بی تفاوت میسوخت قرب پانصد نفر از آن گروه بد اختر بقتل آمدند غازیان جمعی را دستگیر کرده بدرگاه اسلام پناه آوردند و بعد از آنکه صورت غضب شاه (۲) عالم پناه تسکین یافت بر ایشان ترحّم فرموده حکم کرد که دیگر کس متعرّض ایشان نشود در آن اوان منصب مهرداري را بشمخال سلطان که آثار حمیده و مساعي جمیله کالبدر فی الدجا و الشّمس فی الضحا وضوح و اشتهار دارد عنایت نمود روز سه شنبهٔ پانزدهم شهر ذی الحجّه شاه علی خلیفه ذوالقدر حاکم شبانکاره بقزوین آمد و روز دیگر خلیل خان افشار والي کوه (۳) گیلویه حلقهٔ عبودیّت شاه عالی منزلت در گوش کرده روی نیاز بآستان اقبال آشیان آورده در ایوان چهل ستون بشرف بساط بوسي مشرّف گشت و سر بر خطّ بندگی و قدم در دایرهٔ فرمان برداری نهاد و قرب دو هزار تومان از نقد و جنس پیشکش نمودند هر روز فوجی بسایهٔ چتر همای آسای استظلال مي جستند و هر زمان جوقي روی بعتبهٔ عالیه مي نهادند *

متوفّیات شاه طهماسپ بن شاه اسمعیل

شــاه عالــم پنــاه اسمعیــل هادي دین ذوالجــلال جلیــل

(۱) در طریق سهلیست ج (۲) دین پناه ا
(۳) لیکویه ا

پناه را بر طاق نسيان نهاده طريق مخالفت و عصيان مسلوک ميدارد فرصت از دست نبايد داد و خاطر از خبث عقيدت و رجس مكيدت او پاک بايد ساخت و عدم چنين شخص بی باک را نويد (۱) سنوح شادماني و سرماية فتوح زندگاني بايد شمرد بنابر ان مسلح و مكمل گشته بدر خانه اش رفتند و ملازمانش بی استعمال (۲) سيف و سنان چون روباه رو بگريز آوردند غازيان دست والی حياتش را از تصرف بدن كوتاه گردانيدند غبار فتنه و فساد او كه در آن بلده بهيجان آمده بود بآب تيغ آتشبار فرو نشاندند و جهت ايصال اين خبر بهجت اثر قاصدی همعنان برق و باد بقزوين فرستادند و چون اين خبر بسمع شاه والا گهر رسيد حكومت بلدهٔ فاخرهٔ هرات را بارس سلطان كه والی شيروان بود ارزاني داشت در آن اوان حسين قلي خلفا كه بكرات علامات غدر و نفاق بر صحيفهٔ احوالش ظاهر ولايح گشته بود كور گرديد هم در آن اوان سيد بيگ كمونه كه در سلک هوا خواهان سلطان حيدر ميرزا انتظام داشت بمحنت قيد و حبس گرفتار شد در روز يک شنبهٔ ششم ذی الحجه نور علي خليفه ولد بلغار خليفه گرفتار گرديد شاه عالم پناه او را از يساولی و حقارت بمرتبهٔ امارت رسانيده بود خدمتش بواسطهٔ جهالت گمان برد كه فلک را بيرخصت او دوران و باد را بی دستوری او در ميدان هوا جريان نتواند بود بر حركاتی اقدام مينمود كه موافق مزاج اشرف اعلی نبود هم در آن روز قلم تقدير نقش وجود سلطان محمود ميرزا و سلطان احمد ميرزا و محمد حسين ميرزا بن سلطان حسين ميرزا بن بهرام ميرزا را از لوح هستي محو ساخت و مقارن اين حال سلطان ابراهيم ميرزا ولد بهرام ميرزا كه مشمول عاطفت و احسان گشته بود چون امارات غدر و حيله بكرات از وی صدور يافت بجزای عمل خويش گرفتار آمده دست قضا سجل حياتش در نوشت هم در آن روز فرمان قضا جريان بقتل صوفيان جريان يافت سببش آنكه جمعي از اكراد ديار بكر بدفعات ببلدهٔ قزوين آمده بودند و در كنار شهر منازل ساخته بكثرت مغرور شده در زمان شاه دين پناه آن گروه بی راه بهر كس كه نزاع ميكردند

---

(۱) سنوح ج (۲) سيوف و رماح ج

موسی الرضا دفن کنند شاه عالم پناه نوحه و زاری بر سپهر زنگاری رسانیده جسد شریفش را در شاهزاده حسین گذاشتند آنحضرت (۱) بترتیب آش عظیم فرمان داد و بنفس نفیس ببارگاهی که در خارج شهر نصب کرده بودند تشریف بردند شاه عالم پناه از صباح تا رواح بر سرپا ایستاده بود و خدمت میکرد خوانسالاران اطعمهٔ لذیذه زیاده از چند و چون و هرچه در حوصلهٔ خیال گنجد افزون در آوردند -

* ابیات *

هر جای چو سفره‌ها گشادند | اندر خور پایه (۲) خوان نهادند
از کثرت (۲) خوان رنگ در رنگ | گردید فراخی جهان تنگ
این نه طبق سپهر (۳) گردان | آنجا شده صحنک نمکدان

اصناف خلایق را از آن مایدهٔ پر فایده حظّی وافر و نصیبی (۴) وافی محفوظ و بهره ور گردانیدند در آن اثنا میان سولاق حسین تکلو و مرتضی قلی سلطان ترکمان جنگی بوقوع انجامید و از سبب این ترک ادب عرق پادشاه عرب و عجم در حرکت آمده بر کمیت خوش خرام سوار شده سه نفر از متعیّنان را به تیر زد بنابر آن آتش آن فتنه فرو نشست شاه گردون غلام بعد از اطعام طعام و ختم کلام ذوالجلال و الاکرام روانهٔ دولتخانه گردید در آخر ماه رمضان از خراسان خبر آمد که شاهقلی سلطان استاجلو را که امیر الامرای خراسان بود بقتل آورده اند سبب کشته شدن وی آنکه خدمتش داعیهٔ سرکشی و بیروشی داشته حسین سلطان افشار و خسرو سلطان کور اوغلی و امیر حسن خطیب و سایر غازیان که در بلدهٔ جنّت نشان هرات بودند بیکجا نشسته قرعهٔ مشاورت درمیان انداختند و گفتند که مخالفت شاه دین پناه محض جهالت و شقاوتست زیرا که هر کس که بهمراهی بخت نگون علم مخالفت و دشمنی آنحضرت افراشته علامت روزگار حرف نگونساری و ادبار بر صحیفهٔ کار و بار او نگاشته و شاهقلی سلطان مرد ناحق شناس و بیوفاست و دفتر حقوق تربیت شاه دین

---

(۱) تربیت اش عظیم داده ج
(۲) خون ا اندر خود پایه خان ج
(۳) گردون ا
(۴) متکاثر ج

اتحاد بود گذرانید در آن اوان پیکر بیگ قاجار که از نشای جنون بهرهٔ تمام داشت بی تقریب در حمام بر سر یوسف خلیفه زیاد اوغلی که حاکم گنجه بود رفته آن بیچاره را بقتل آورده و بدین اکتفا نکرده مادر وي را نیز براه عدم فرستاد و چون این خبر بشاه والا گهر رسید بسیار بر رای عالم آرای گران آمده فرمان همایون بگرفتن او صدور یافت خدمتش گنجشک وار اسیر قفس بلا و بستهٔ دام عنا گردید و کبوتروار در مضراب اضطراب افتاد روز سه شنبهٔ هفتم شهر شعبان سلطان سلیمان میرزا و سلطان مصطفی میرزا علم عزیمت بعالم آخرت بر افراختند در آن اثنا قاصدی از قندهار آمده چنان تقریر نمود که سلطان حسین میرزا ولد بهرام میرزا نقد بقا را بقابض ارواح داد شاه عالم پناه بمنزل فرزندش حسین میرزا شتافت و پرسش نمود و حکومت قندهار را به فولاد خلیفه شاملو عنایت نمود هم در آن اوان قوچ خلیفه مهردار از منصب معزول گشته شاه عالم پناه مهر کلانرا بسلطان ابراهیم میرزا ولد بهرام میرزا عنایت نمود در آن اثنا ایلچیان ابراهیم خان والی(۱) لار(۲) از جانب دریا بار بدرگاه خسرو عالی تبار آمده برسم پیشکش اموال متکاثر از نقود و جواهر و اسبان تازی باد رفتار بااسباب زر نگار گذرانیدند - * نظم *

دیو نژادان بصورت پری در بر و در بحر بجولانگری
شاهد صحرای طلب خانگی بسته زنجیر ز دیوانگی
چابک و رقصنده روان فوج فوج مختلف الوان چو کبوتر بر اوج

و همچنین ایلچی میرزا محمّد خان والی مازندران پیشکش فراوان گذرانید و همچنین رسول جمشید خان حاکم رشت و قاصد سیّد سجّاد والي حویزه بقزوین آمدند و در ایوان چهل ستون باتّفاق ایلچی لار بشرف زمین بوسی مشرّف شدند و از زبان حکّام خویش اظهار اطاعت نمودند در روز چهار شنبهٔ بیست و هفتم ماه شعبان نعش شاه مغفرت پناه را که در باغچهٔ حرم بر سبیل امانت مدفون بود بیرون آورده باراده آنکه در جوار امام جنّ و انس سلطان علی ابن

---

(۱) لاله ا (۲) از جانب دریا یار ج

در آن اوان حاجی اویس بیگ بیات سلطان مظفّر را گرفته بدرگاه عالم پناه آورد و بشرف دست بوس شهریار کامکار برادر بزرگوار مشرّف شده بعین عنایت و تربیت او ملحوظ گشت و رقم عفو و اغماض بر جرایم او کشیده آمد کلمهٔ مضی ما مضي بر زبان شاه عالم پناه گذشت و سلطان مصطفی میرزا در سلک دیگر شاهزادها انتظام یافت در آن اثنا مرتضی قلي سلطان پرناک و ولی سلطان حاکم شیراز با جمعی بهادران دشمن گذار بقزوین آمدند و منظور نظر شهریار فریدون فر گردیدند همچنین اعیان دولت و ارکان حضرت و حکّام و داروغگان و سادات و قضاة و موالی و مشایخ و صدور و اهالي و کلانتران و سرداران و سر خیلان اعراب و احشام و مستحفظان حصون و قلاع و مقیمان صحاری و جبال و سایر سکنه و عموم متوطّنهٔ ممالک محروسه بدرگاه اسلام پناه آمدند دریغولا خلافت حسین قلي خلفا را به بلغار خلیفه شفقت فرمود و هم در روز چهار شنبهٔ بیست و هفتم جمادی الاوّل [۱] شاه عالم پناه بدولتخانه آمد و ایلچیان پادشاه فرنگ و آن سبستان که بپرتگال اشتهار یافته و حکّام گرجستان عیسی خان ولد لوند و سماون بیگ فرزند لواسان و حاکم کردستان شاه رستم را ببارگاه در آوردند ایشان شرایط عبودیّت بجای آوردند و بهشتی دیدند آراسته و اطباق زرین و سیمین و فرشهای ابریشمین گسترده شاه عالم پناه بکلمات محبّت انگیز و الفاظ مودّت آمیز زنگ [۲] اندوه از مرآت خاطر ایشان بزدود و بعد از فراغ مجلس طعام باعزاز و احترام بمنزل خود معاودت نمودند در روز شنبه تخماق سلطان ولد شاه قلی سلطان استاجلو که در زمان شاه دین پناه برسالت روم رفته بود و سلطان مراد تبرّکات موفور و تنسوقات غیر محصور از غلامان پریوش با خیمهای [۳] زرنگار و اسبان تازی و باد پایان شامی و حجازی و خرگاه چهل سری و بارگاه ششتری و صندوقهای سیم و زر و کتب نفیسه و اقمشهٔ شریفه بوی عنایت کرده بود با چاوش سلطان مراد بدرگاه عالم پناه آمده بوسیلهٔ امرا به پابوس حضرت اعلی مشرّف گشت مکتوبی که مشتمل بر اظهار محبّت و وداد و ارتباط قواعد مودّت و

---

(۱) دین پناه ا
(۲) زنگ اندوده ا زنگ ج
(۳) زر کار ا

و انتقام از نیام بیرون نیاورند دست توقّع از تصرّف نفس و مال و اهل و عیال تابعان سلطان حیدر میرزا کوتاه سازند بعد از آن هر قوم از بیم جان در خانها و سوراخها مخفی بودند خود را بدرگاه عالم پناه رسانیدند از تعرّض عساکر قیامت اثر ایمن گشتند چون سریر سلطنت و جهانبانی و تخت اقبال و مسند گیتی ستانی و قبای مملکت و تاج شاهی از مکامن غیب و خلوت خانهٔ تُؤتِی الْمُلْکَ مَنْ تَشَآءُ بآن حضرت ارزانی فرمودند بلدهٔ قزوین که مشرق آفتاب دولت این دودمان گرامی است مخیم سرادقات جلال گشت و حقّ در مرکز خود قرار گرفت سرداران سپاه و گردنکشان درگاه مثل قوچ خلیفه مهردار و قلی بیگ افشار و شمخال بیگ چرکس و میرزا علی بیگ قاجار با سپاه بسیار در آن گل زمین باردوی ظفر قرین آمدند بعد از آن شهریار ظفر لوا در خانهٔ خلفا نزول اجلال فرمود ترک و تاجیک از دور و نزدیک بمراحم عواطف پادشاهانه روی بدرگاه جهان پناه آوردند و هریک به پایهٔ قدر بانعام وافر و اکرام فاخر مفتخر و سرفراز شدند خاطر آفتاب تنویر و ضمیر منیر برجیس تاثیر بانتظام احوال طبقات سادات عظام و طوایف قضاة اسلام و مشاهیر علمای اعلام و جماهیر شعرای ایّام و ارباب فضل و کمال متوجّه داشت از رشحات فیض انعامش غنچهٔ آمال این طایفه در گلزار اقبال بشگفت و از ترشّح زلال افضالش نهال امانی این طبقه در چمن مراد مثمّر گشت آنحضرت با جنود بهرام قهر روانهٔ شهر گردید خرامان خرامان از کوچهٔ خیابان در آمده در باغ سعادت آباد نزول اجلال نمود آن باغ نمونهٔ گلستان ارم است عمارات عالیاتش چون اطباق افلاک نمایان و انهار حیات بخشش در کنجی روان آب حیات از زلالش منفعل و چشمهٔ خورشید از عیونش خجل - * بیت *

زلالش آبرو گشته زمین را فکنده بر زمین ماء معین را

و از نسیم روح بخشش دماغ معطّر و از تماشای گلهای دلگشایش چشم همگنان منوّر *

نسیمش جعد سنبل شانه کرده هوایش اشک شبنم دانه کرده

و نهی منکرات و رفع بدع و مناهي و زجر و رفع (۱) ملاهي ید بیضا نمود چه استقامت امور مملکت بی استحکام قواعد شریعت صورت نمي بندد و نظام اعمال دولت بی قوام اعمال ملّت میسّر نمیشود چنانکه کلام معجز نظام سیّد انام علیه افضل التحیّة و السّلام مشعر است بدآن که الملک و الدّین توأمان

تاویل توأمان نبود غیر از آنکه ملک آنرا دهد خدای که دین را شعار کرد

و تعظیم علمای اسلام که حافظان ممالک ملّت احمدي و حارسان مسالک شریعت محمّدي اند بر موجب گفتار رسول مدنی من اکرم عالماً فقد اکرمني اکرامشان موجب اکرام سیّد انام است از لوازم شناخت و لشکریانرا که استقامت کارخانهٔ سلطنت بوسیلهٔ جان سپاری ایشان مقرّر است مسرور نگاه داشت دست سخا گشاده عین المال که در نظر مردم چون مردمک عین نور چشم می افزود صرف جنود ظفر شعار کرد مرسوم قورچیان را که شاه دین پناه مدّت چهارده سال نداده بود شفقت فرمود چنانچه مرد مجهولی صد تومان و دویست تومان گرفت جهانیان کرم حاتم و عدل نوشیروان را بر طاق نسیان نهادند و ریاض دین محمّدی از نسایم عدل احمدي یوماً فیوماً تازه تر و خرّم تر گشت رعایا از ظلمات ظلم بسر چشمهٔ حیات رسیدند و خلایق آرمیدند - * ابیات *

آرام یافت (۲) در حرم انس وحش و طیر
آسوده گشت در (۳) کنف عدل انس و جان
(۴) گردون فرو گشاد کمند از میان تیغ
ایّام بر گرفت زه از گردن کمان

در آن مقام حسین مردود را گرفته بدرگاه عالم پناه آوردند باوجود آنکه مستوجب انواع غضب و سیاست بود آنحضرت از کمال عاطفت متوجّه ایذای او نشده بملازمان سپرد بعضی روز برگشتگان او را بیرخصت آنحضرت بقتل آوردند بنابر آن فرمان قضا جریان شرف نفاذ یافت که هیچ آفریده از خواصّ و عوامّ تیغ تعرّض

(۱) کماهي ج (۲) در کنف انسی وحش و طیر ج
(۳) در حرم عدل ج (۴) گردن فرو گشاد کمر ا

به تقبیل انامل فیّاض مفتخر و سرافراز گردید و فاخته وار گردن بطوق عبودیّت در آورد بلبل صفت بر گلبن خدمت سرائیدن گرفت - * نظم *

که از جان ترا بنده و چاکرم ز خاک درت کرد بخت افسرم
بکوی تو از دولت آگاهیم گدائی کویت به از شاهیم
ز تقصیر خدمت سرافکنده ام وزین جرم تا زنده شرمنده ام
بجای بدی نیکی آور به پیش که آخر نکوئی کند کار خویش

روز شنبه خسرو عالیجاه در چمن میانهٔ قبّه خیمه و خرگاه و سراپرده و بارگاه باوج مهر و ماه بر افراخت روز پنج شنبه حوالی پرچم مخیم سرداقات عزّ و جلال گردید موکب اعلی پس از قطع کوه و صحرا بحوالی نیک پی فرود آمد روز شنبه عساکر ظفر ورود در زنجانه رود نزول اجلال نمود در اثنای راه سولاق حسین تکلو با پیره محمّد استاجلو باتّفاق امرای طالش همراه امام قلی میرزا بقشون همایون ملحق گشتند روز دیگر بلدهٔ سلطانیّه از فروغ طلعت آن خورشید اوج کشور ستانی غیرت افزای بروج آسمانی گشت بعد از قطع مسافت حوالی صاین قلعه محلّ نزول سپاه بحر جوش رعد خروش گردید و چون ییلاق جکی جکی از غبار موکب شهریار بلند قدر رایت تفاخر برین گنبد دوّار بر افراخت اکابر و اهالی قزوین باردوی همایون ملحق شدند صباح روز چهار شنبه کوچ کرده عند الظّهر به پایان آق ساق (۱) ارزن فرود آمدند و روز پنج شنبه حوالی بلدهٔ قزوین از فروغ طلعت همایون غیرت افزای گردون شده آفتاب عاطفت آنحضرت (۲) از اوج برج مرحمت پرتو امن و امان بر اهالی آن دیار انداخت و در سایهٔ عنایت و حمایت آن شهریار گردون غلام باز در (۳) هوا داری کبوتر در پرواز آمد و از ترس سیاست پادشاهانه سیمرغ فتنه در پس کوه قاف اعتکاف عزلت و انزوا اختیار کرد و شیر بسان چغد از معمورهٔ عالم رو بخرابها نهاد آنحضرت در اقامت جمعه و جماعات و امضای احکام صیام و صلوة و استدامت امر معروف

---

(۱) اوزق ا
(۲) از اوج برج مرحمت امن ا از اوج رحمت پرتو امن ج (۳) سوداش ج

چو کرد آسمان قدر عالی مقام طـواف چنـان کعبهٔ را تمام
بـرون آمـد آن ماه نا کاسته لب از آستان بوسي آراسته

و بایثار نذور و صدقات باصحاب استحقاق و ارباب حاجات اشارت نمود - * بیت *

بـداد آنقدر نقد و جنس و برات که شد فرض بر صدقه خواران[1] زکوة

در یوم الجمعهٔ سیّم ماه خسرو صاحبقران بطالع سعد و کامرانی بساعت فیروز و بختیاری از اردبیل روانه گردید * نظم *

بـر آمد ز کـوس روا رو غریو غـریوی کز آن شـد سراسیمه دیو
ز بانگ دهل گـوش بگرفت ماه ز گرد سپه مهر گـم کـرد راه
مه نعل اسبـان کواکب فشان زمین داده از چرخ گردان نشان
ز بیرحمي توفها مشک بار[2] چو مجنـون ژولیدهٔ هوشیـار

و قریهٔ خانهٔ شیر را از فر نزول موکب ظفر[3] عطیّه غیرت افزای گلستان ارم ساخت در آن مقام امیر سیاوش ولد امیرهٔ ساسان حاکم کسکر باردوی گردون شکوه ملحق شد و در آنجا خبر گرفتاري سلطان مصطفی میرزا و برادران حسین رو سیاه از ملازمان حاجي اویس بیگ بیات رسید مشار الیه بجلدوی آن خدمت نمایان بمرتبهٔ امارت سرافراز گردید[4] و صباح از آن یورت نهضت فرموده از تو تو نسر گذشته نزول فرمود روز دیگر عساکر ظفر اثر روانه شده چمن سارو قمش مخیم سرادقات عزّ و جلال گردید در آن مقام حاکم همدان فولاد خلیفه شاملو بعسکر ظفر اثر پیوسته در سلک امرای عظام منتظم گشت شهریار گردون غلام یک روز در آن مقام توقّف نمود در آنوقت حکم قضا جریان شرف نفاذ یافت که مراد خان نبیرهٔ منتشا سلطان استاجلو چون حقّ را ندیده و دیده بر باطل گماشته بود چشمهایش را از کاسهٔ سر بیرون آوردند بنابر آن پیرهٔ محمّد خان استاجلو که رفیق او بود ویرا کور ساخته روانهٔ اردبیل گردانید در هفتم ماه مذکور خسرو مؤید منصور کوچ نمود در اثنای راه سلطان ابراهیم میرزا بقشون همایون ملحق گشته

(۱) برات ا (۲) این بیت را ج ندارد توقها ا
(۳) عتیه ا (۴) تا روز دیگر ا ندارد

در آن اثنا حیدر سلطان ترکمان با قورچیان تیر و کمان و فوجي بهادران باردوی همایون ملحق گشته بفر بساط بوسي استسعاد یافتند و هر روز از طرف صحرا فوجي و از جانب دریا موجي ضمیمهٔ باقی افواج و علاوهٔ سایر امواج میشد در دو روز آن جنود عالم سوز بسي هزار رسیده آنحضرت (۱) برکمیت کوه پیکر پلنگ (۲) هیات و غضجایال گور سرین عقاب طلعت عنقا شکوه طوطي پر سوار شده روانهٔ قزوین گردید - * بیت *

(۳) دو صد کوه گرد از ثریّا گذشت زمین را سر از عرش والا گذشت

در روز پنج شنبه موضع یافت محلّ عساکر گردون مآثر گردید از کثرت سپاه عرصهٔ آن زمین فراخ تنگ تر از حلقهٔ (۴) میم و ثقبهٔ سوزن نمود مصادقت جنود بیشمار صحن آن (۵) صحرای بزرگ خورد تر از چشم مور و حدقهٔ مار در نظر آمد و روز جمعه در ارشق فرود آمد روز چهار شنبه چتر همایون فال سایهٔ اقبال بر فرق ساکنان بلدهٔ اردبیل انداخت چون آیهٔ رحمت بر ایشان نازل و لطف عامّش آن جمع پریشان را کامل گشت بعد از چند روز متوجّه زیارت حضرت ولایت پناه فردوس دستگاه نغمه سرای توحید خلوت نشین انجمن تفرید - * نظم *

سزای خانقاه ترک و تجرید امیر بارگاه عدل و توحید
بصورت سرو بستان طریقت بمعني شمع ایوان حقیقت

مورد انوار اللامعه واضع جفر الجامعه سپهسالار جیش ملک قطب دایرهٔ فلک خلیل زمرهٔ اوّلین و دلیل فرقهٔ آخرین خورشید درخشان سپهر ولایت بدر درخشان سپهر هدایت - * نظم *

ای روضهٔ جان پرور تو منطق شاهي وی مشعلهٔ روضهٔ تو نور الٰهی
حق ساخت ترا قاسم (۶) ارزاق و تو قادر بر هر که بیفزائي و از هر که بکاهی

رافع لوای شرع مبین وارث علوم سیّد المرسلین شیخ صفي الدّین گردید * نظم *

در آمد بآن روضهٔ جان سرشت قیامت ندیده شد اندر بهشت

---

(۱) حمیت ا
(۲) پر ندارد بعد از هیأت تا طلعت چ ندارد
(۳) چ این بیت را ندارد
(۴) حاتم ا
(۵) سرا ا
(۶) قادر ارزاق تو قادر ا

آمدند و بملازمت مشرّف میشدند خلیفهٔ انصار با خویش و تبار از خوف آن سپاه بسیار خایف وهراسان گشته روز بخت او تیره و روز سیاه شد و از خوف رخ و رنگ یرقان گرفت و از تف غضب پادشاهانه پوست بر اعضائی او چون نار بشکافت از کردار ناصواب خود نادم شده رسالتی مشتمل بر عجز و انکسار و مشعر بر استغفار (۱) .... بدرگاه عالم پناه بدرخواست فرستاد وی معروض رای منیر گردانید که خلیفهٔ (۲) انصار بر جرایمي که تا غایت ازو صدور یافته تاب نظر آفتاب سپهر دولت و اقبال ندارد اگر مرحمت و عاطفت شهریاری اورا بجان امان دهد از مکارم خسروي بعید نمی نماید آنحضرت پیغام محبّت آمیز بوی فرستاد خلیفهٔ انصار با تیغ و کفن بدرگاه خسرو صفّ شکن تافت - * نظم *

بامیـد لطــف شه کامگار امان خـواه آمد درون حصار
کفــن را بگردن در آویخته شرشـک ندامت فرو ریخته

روی نیاز بخاک راه سود و گرد انفعال بر جمال حالش نشسته و با لطف و مرحمت آن مهر سپهر سروری دل بسته از حرکات ناپسند خود شرمسار و بعنایت خسروانه امیدوار از غایت کرم و عاطفت از جامه خانهٔ ترحّم و بخشایش خلعت انعام و احسان در قامت قابلیّتش پوشانید - * بیت *

شه از تاج عفّت سر افراختش کرم کرد و بسیـار بنواختش

آنحضرت در روز سه شنبهٔ بیست و دوم صفر با عساکر ظفر اثر از قلعه بیرون آمده در آن حوالي نزول اجلال فرمود - * بیت *

آفتابي روی بنمود از سپهر جسم و جان
کز فـروغ ماه رخسارش منوّر شد جهـان
صبح عیسی دم جهان مرده دل را زنده کرد
گوئیا روح الله آمـد بر زمین از آسمان
مهدي آخر زمان آمد برون یا رب که شد
گنـــج شـادی آشکار و اژدهاي غم نهان

---

(۱) بصحبت بدرگاه ! (۲) کذا فی النسخ (نظر برو ؟)

گفتار در جلوس شاه عالم پناه بر سریر سلطنت و جهان بانی شاه اسمعیل ثانی

چون قلم تقدیر ملک قدیر سلطنت ایرانرا بلکه (۱) جهانرا بنام نامی شاه عالم پناه رقم زده بود قریب بیست سال در مبادی احوال بمقتضای حکمت کریم ذوالجلال در قلعهٔ قهقهه بود در آن اوان که شاه دین پناه بجنّت اعلی انتقال نمود افشار آقا این خبر را رسانید در آن اوان زیاده از هفت نفر از هوا خوهان در نزد آن شهریار گردون غلام کس حاضر نبود بیست و پنج نفر از قراچه داغیان در قلعه بودند آنحضرت هر یک از ایشان را بمهمّي نزد خود طلب کرده گرفت و محمّد بیگ اوتک اوغلي قورچي (۲) روملو که خلفا در همان شب که بر سپاه استاجلو شکست داده با عرضه داشت ارسال نموده بود درین محلّ بپاي بوس نوّاب اشرف اعلی مشرّف گردید و عرضه داشت خلفا را معروض داشت و بعد ازو جلال علي شاه وردی بیگ قورچی چپني که اورا نیز خلفا فرستاده بود با عرضه رسید و آنحضرت از اطاعت خلفا و امرا بغایت خوشحال گردید چند نفر از محبّان که در بیرون قلعه بودند بدرون آورده لوای استیلا بر افراخت خلیفهٔ انصار با لشکر بسیار در حوالی قلعه مسکن داشت و نقش مخالفت آنحضرت بر لوح خیال مي نگاشت نوکران خود را یکیک و دو دو در درون قلعه فرستادن گرفت تا جمعیّت ساخته بیکبار هجوم کنند او با سایر بدبختان بحرکت آمده در قلعه آید آنحضرت ازین مکر اطّلاع یافته ایشانرا گرفته بجای محبوس ساخته خلیفهٔ انصار چون دید که از رفتگان مانند مسافران عرصهٔ عقبی مطلقاً خبر نمي آید دیگر کس بقلعه نفرساد امرای عالي تبار مثل سلیمان خلیفه شاملو و فرّخزاد بیگ کنکرلو و احمد بیگ اشک آقاسي و دیگر غازیان جرّار و قورچیان نامدار از هر دیار بخدمت شهریار عالی تبار می

(۱) جمیع جهان را ج (۲) في النسخ روملورا

مسلوک خواهی داشت (۱) و نفس ایلی از دیباچهٔ یکدلی که شرعاً و عرفاً مذموم است می سپری فرمان فرمائیم تا فوجی از دریای محیط یعنی فوجی از لشکر نصرت اثر از روی قهر بشهر روند و ترا با امّتان دست بسته بدرگاه خلایق پناه برند او بغرور سروری نه چنان فاسد شده بود که بایارج پند و معجون نصیحت علاج پذیرد و نصایح نافع تر از آب زلال و سحر حلال نزد او بسان خاک و خار بیمقدار شد و مواعظ روشنتر از نور و نار پیش او چون باد بی وزن و بی اعتبار گشت جواب داد که چون چهرهٔ مروّت بواسطهٔ مخالفت خراشیده شد آمدن من درین مقام متعذّر است بار دیگر کس فرستاده پیغام دادند که جماعتی که داغ عداوت این خاندان سلطنت آشیان بر ناصیهٔ احوال شان کشیده در کنف رعایت و حمایت گرفتن کمال بیخردیست و پوشیده نیست که این (۲) طایفهٔ مطرود راندهٔ حضرت پروردگارند بعواصف حوادث بنیان دولت ایشان با خاک برابر گشته و از صرصر ایّام نهال اقبالشان از پای در آمده صلاح دولت در آنست که انها را گرفته تسلیم ما کنی و خود متوجّه درگاه عالم پناه گردی چون کشتی رای خطا گرای او شکسته بود در گرداب اضطراب و دجلهٔ اندیشهای ناصواب افتاده بنابر این ابواب اجابت برروی دولت جهانگشای مسدود و مردود ساخت و متوجّه درگاه اسلام پناه نگشته از سعادت دو جهانی محروم ماند امّا محمّد بیگ قوبین چی اوغلی را گرفته تسلیم امرأ نمود بنابر این امرای عظام با سپاه بهرام انتقام بر سرش آمده بضرب شمشیر آب دار و سنان آتشبار دمار از خویش و تبار آن نابکار برآورده قرب بیست نفر از اقوام آن بد اختر را براه عدم فرستادند و چند نفر دیگر را دستگیر کرده بدرگاه عالم پناه روانه نمودند پیری بیگ مانند ماهی در شبکهٔ اضطراب میگردید تا دو سه نفر از غازیان را بقتل آوردند (۳) و هم در بیست و هفتم شهر صفر سولاق حسین تکلو الله قلی بیگ استاجلو را در قزوین بقتل آورد *

---

(۱) تا فوجی از ا ندارد

(۲) مردود را حضرت پروردگاه بعواطف حوادث . . . . برابر ساخته ج

(۳) این جمله را ا ندارد

و مؤلّفات متأخّرین چنین حادثهٔ غریب و واقعهٔ عجیب مروی و مسطور نیست زیرا که شاه عالم پناه با معدودی چند در قلعهٔ قهقهه بود و جمیع لشکر هوا خواه سلطان حیدر و خزانه در دست وی و چون خبر انتقال شاه دین پناه به پیری بیگ که در آن اوان در ری بود رسید از روی خشم و کین متوجّه قزوین شد در اثنای راه بعضی از گریختگان بدو رسیده خبرهای هایل چون زهر هلاهل بدو رسانیدند دانست که سلطان حیدر میرزا از جام ناگوار زمانه شربت (۱)نامرادی چشیده است و رخت هستی بدار بقا کشیده فریاد و فغان از نهاد آن بد نهاد بر آمد از بیم جان با فوجی معتمدان مراجعت کرد چون گور از صولت شیر ژیان و ببر دمان میرمید و از هراس لشکر مور شمار چون مار سوراخ میجست و از شکوه شمشیر سیم سیماب وار میلرزید و از غایت سرعت بر سایهٔ خود سبقت میکرد - * بیت *

نادیده ز دور برق شمشیر بگریخت چنانکه روبه از شیر

با جنود سنگین خود را بورامین انداخت باتّفاق ابلهی چند کوچه بند کرد در آن اثنا امیر خان ترکمان و حسین جان بیگ خنسلو با لشکری که از شکوه ایشان دل در بر حمل بر اوج فلک محرّق شدی و مغز در سر چون نقره در (۲)کوره بگداختی و جان در (۳)پیکر تن بسان کبوتر در اضطراب آمدی - * بیت *

(۴)زمانه سیرت و دریا نهب و چرخ توان
سهیل رایت و مه چتر و مشتری فرهنگ

در حوالی ورامین نزول نمودند رسولان کاردان نزد آن جاهل نادان فرستاده گفتند که باید که ترک خصومت کرده متوجّه درگاه عالم پناه گردد - * ابیات *

که آمد بدین در ز (۵)روی نیاز که (۶)در هر دو عالم نشد سرفراز
بدین آستان هر که ساید جبین باقبال و دولت شود هم نشین

و اصرار نمودن بر مخالفت پادشاه مشعر بعذاب و وبال بود که حکما گفته اند مخالفة الملوک عار فی العاجل و نار فی الآجل عیاذاً بالله طریق مخالفت

(۱) نامردی ا
(۲) در کار ا
(۳) درتن دو پیکر ا
(۴) ج ندارد
(۵) بروی ج
(۶) بر ا

ماه برد از هول جان از سلطان مصطفی میرزا و ملازمان و معتمدان جدا شده کپنک پوش و ردائي بردوش روانه گردید در اثنای راه بدست خواجه فرّخ دستگیر گشت خلفا و غازیان بعد از قتل سلطان حیدر میرزا هراسان شدند بی استعمال سیوف و سنان و آمد شد سهام جان ستان مضمون الفرار في وقتة ظفر را غنیمت دانسته با خیل و حشم از باغچهٔ حرم بیرون آمدند و رای خلفا بیگ بر آن قرار گرفت که بجانب آسیابها عنان عزیمت معطوف سازد امّا بعضی از قورچیان گفتند که بهر طریق توقّف باید نمود تا معلوم شود که حال مردمان استاجلو چیست درین اثنا سواری رسیده تقریر کرد که ازیشان درین دیار دیّار نماند بنابر آن خلفا و سلطان محمود میرزا به منازل خویش فرود آمدند چون سیّاف گردون آینه گون شمشیر خون آلوده از (۱) قراب قیر اندوده بر کشید -

که چون ابر صبح سعادت نشان — درین گلشن تازه شد درفشان
شد از روی کین شاه مشرق هجوم — تفک ریز از مهرهای نجوم
فلک ابلق صبح را تیز کرد — ز تندي براهش عرق ریز کرد
(۲) ز خطّ شعاعي خور در زمان — کمان ستم چله کرد آسمان
(۲) ولی زان کمان ستم بیدرنگ — فرو ریخت پیکان بجای خدنگ

حمزه بیگ طالش و زال و برادرش فرّخ دستگیر گشته بقتل در آمدند علیخان گرجي و بعضي از روز برگشتگان از بیم حدید غازیان قهّار چون اجزای صغار نار در سنگ آهن کاهن گشتند و بقیّهٔ آن مخذولان خراب حال و پریشان روزگار بهر گوشه آواره شدند بعضي اسیر و فوجی طعمهٔ شمشیر گشتند و معدودی چند که (۳)من نجا براسه فقد ربح را همهٔ حال خود تصوّر کرده فرار نمودند در چول بیابان گرفتار شدند و اموال و احمال از صامت و ناطق مفسدان در تحت تصرّف غازیان در آمد گلبن مملکت از خار مفسدت آن بی باکان پیراسته گشت در چمن مملکت گل معدلت آراسته شد حیدر سلطان ترکمان و سایر غازیان اهل مناصب متواتر و متعاقب روانهٔ قلعهٔ قهقهه شدند در مصنّفات متقدّمین

---

(۱) عذاب ج (۲) این بیت ج ندارد (۳) ج این جمله را ندارد

خوف عساکر ظفر قرین خود را درمیان خواتین انداخت غازیان وی را از میان زنان بیرون آوردند و نهال آمالش که در جویبار خلاف بالا کشیده بود از تند باد حادثهٔ ایّام منحنی شد و آتش اقبالش که بر اوج فلک الاثیر رسیده بود بآب تیغ زمرّد فام منطفي گشت - * نظم *

فلک را سر انداختن شد سرشت نشاید کشیدن سر از سر نوشت
نپرورد کس را که آخر نکشت که در مهر نرم است و در کین درشت

و غازیان سر پر نخوت او را از بدن جدا ساخته به لشکر مخالفان نمودند بالضّرورة ایشان دست عجز در دامن فرار زده اکثر آن فرقهٔ عناد که بر شاه راه متابعت شاه عالم پناه کج میرفتند از اسب پیل پیکر پیاده گشته رخ بر بساط شکست نهاده از دستبرد (۱) منسوبها مات شدند و مانند راسو بهر سو گریزان گشتند - * نظم *

سپاه مخالف پریشان همه پریشان تر از زلف خوبان همه
همه کشته و خسته و دستگیر گرفتار تاراج و قتل و اسیر
نمیداشت در عرصه گاه جدل کسی ماتم کشتگان جز اجل
ز بس جان بهر گوشه برباد شد فضای عدم جمله آباد شد
زمین بس که از سر شده بهره‌مند رسانیده سر را بچرخ بلند

چون سیمرغ آفتاب در پس کوه قاف مغرب متواري گشت و باز اشهب روز در آشیان ظلمت نهان و زاغ شبه رنگ شب بیضهٔ زرین چرخ در زیر بال گرفت و هوا از فراق خورشید برنگ پر غراب جامهٔ سوگوار پوشید *

چو دریای قیر از زمین بر دمید درو چشمهٔ روز شد نا پدید

حسین بیگ سلطان مصطفی را برداشته افتان و خیزان راه لرستان پیش گرفت از بیم بهادران بکردار تیر از کمان بیرون شد و از ترس تیر غازیان صفدر مانند کبوتر از صولت عقاب رمیدن گرفت جنگل و دره را باغ و بستان دانست شوره و خار مغیلان را گل و ریحان شمرد گفتی آن لعین از بیم دلاوران کین یک روز بساط خاکی را طی خواهد کرد. از بیم شمشیر غازیان هزیمت از زمین آوردگاه بفلک

(۱) منصوبات چ

زبس خسته هرسو درآن دار و گیر ز پیکان شده آبله پای تیر
شفق گون شد از خون کنار سپهر برخ پردهٔ لاله گون بسته مهر

خروش بهادران پر جوش و مبارزان آهن پوش مثل صیحهٔ سروش بگوش کرّوبیان افتاد - * نظم *

خروش سواران بیداد کوش چو صحرای محشر جهان پر خروش

و از دود تفنگ مرگ آهنگ روی هوا چون مار پیچان و جهان کسوت عبّاسیان و لباس سوگواران پوشید و زمانه ردای رهبانان و طیلسان برهمن بر دوش افکند و خانهٔ آبگینهٔ گردون از خون لاله گون گشت و گنبد شیشه فام چون شیشهٔ حجّام بخون مشحون شد - * نظم *

بخون لاله گون گلرخان را لباس چون زیر شفق مهر گردون اساس

آن قوم بی هنر قرب یک شبر در را شکافتند و قورچیان ستونهای که در آغوش نگنجد در پس در انداختند و از آن سوراخ آن گروه بی راه را به تیر و تفنگ مجروح و بیروح گردانیدند مخالفان از هول جان کوششهای مردانه نمودند چنانچه پیران سال دیده انگشت تعجّب بدندان گرفتند چون سعادت نبود کوشش بسیار چه سود در آن اثنا خلفا جماعتی از صوفیان تفنگچي و کماندار از بالای دیوار میدان بباغچهٔ حرم فرستاد که بکومک قورچیان رسیده اعدا را مقهور گردانند قورچیان ذوالقدر و سایر بهادران ظفر اثر بمدد رسیدند چون آن گروه بی اقبال جهد بسیار در آن کارزار نمودند امّا از آثار سیاه بختی ایشان بغیر از رو سیاهي چیزی دیگر روی ننمود همعنان یأس و حرمان بشرمندگي تمام بدروازهٔ دیگر شتافتند آنرا نیز مانند ابواب دولت بر روی خود بسته دیدند از روی اضطرار از سفره خانه (۱) خود را بدیوانخانه انداختند و هفده نفر ازیشان از وفور جلادت و بی باکی و از غایت تهوّر و چالاکي خود را بباغچهٔ حرم رسانیدند و یک نفر از قورچیان شاملو را بقتل رسانیدند در آن اوان خلفا و شمخال سلطان و غازیان و امرا که در میدان طویله بودند خود را بباغچهٔ حرم انداختند سلطان حیدر از

(۱) خود در آمد بدیوانخانه ا

و نصیحت سلطان ابراهیم میرزا را بسمع رضا اصغا ننموده روانه شدند آن بی سعادت ازلی چون بدروازهٔ پنجهٔ علی رسید بعضی از دلاوران مجدّ و بهادران متجلّد آغاز قتال و جدال نمودند و با تیر مرد افکن و سنگ دشمن شکن آن گروه بی شکوه را کَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ساختند - * نظم *

تفک رخنه در تن چو پیکان زده | هزاران گره بر رگ جان زده
(۱) تفک آتش افشان چو نخل کلیم | ز آتش یلان در عذاب الیم
برون جست تیغ از میان برق وار | گریزان شد از اژدها تیر مار
کشیده کمان تیر باران رسید | مه از هاله ننمود و باران رسید
ز گردی که بر چشم افلاک شد | خلا و ملا عالم خاک شد

ایشان از بیم جان متوجّه درب اعلی شدند محافظان آن باب با مخالفان همداستان گشته دروازه را بروی ایشان گشودند حیدریان بالم فراوان روانهٔ دروازهٔ که معروفست بقرا داغیان شدند حسین بداختر بر شکستن در فرمان داد بعضی از قورچیان جرّار و دلاوران شیر شکار دست تهوّر از آستین جلادت بیرون آورده مخالفان را به تیر و تفنگ گرفتند و مهرهای تفنگ مرگ آهنگ بعدد قطرات امطار باریدن گرفت * * نظم *

یلانرا تفک غنچهٔ باغ دل | وز آن غنچه حاصل همان داغ دل
(۲) نی نیزها از تفک یک بیک | تهی کرده قالب بسان تفک
خدنگ بلا در کمان نبرد | نشسته اجل در کمینگاه مرد
تفکها ز نمّ آتش افروز تر | ز احسان مدخل جگر دوز تر
سپر در نظر ناوک کینه را | نشان کرده چون عاشقان سینه را
غبار غم از جان برنا و پیر | فرو شسته سیلاب باران تیر
(۳) زره زلف پر حلقه انگیخته | ز پیکان درو صد دل آویخته
لبالب شده خون ز مستان جنگ | خم نه سپهر از می لاله رنگ

---

(۱) این چهار بیت در چ نیست
(۲) چ ندارد
(۳) از اینجا تا انتهای شعر چ نداراد

بر چشم او تنگتر از حلقهٔ میم شد و از قهر مرغ روحش بسان کبوتر در چنگال باز طپیدن گرفت رخسارش زردی زرنیخ و زعفران پذیرفت و خون در عروقش بسان شیره از آتش بجوش آمد امّا جهت رعایت ناموس رخسار خود را بسیلی روزگار سرخ میداشت بیک بار عنان اختیار بدست توسن افکار و اندوه نمیگذاشت و سایر دلاوران گفتند که مرد ثابت رای آنست که چون برگ بید نباشد که بوزیدن هر بادی ترک سکون و قرار گیرد که بزرگان گفته اند - * بیت *

اگر خواهی چو هشیاران طریق حزم ورزیدن
نمي باید بهر بادی چو برگ بید لرزیدن

اولی آنست که ما با جمعي از اهل جلادت متوجّه دولتخانه گردیم و بضرب شمشیر آبدار و سنان آتشبار دمار از دشمنان بر آریم و سلطان حیدر میرزا را بیرون آورده بر تخت سلطنت نشانیم بنابر آن سلطان مصطفی میرزا و حسین بیگ با لشکر گران بدفع قورچیان و قلع و قمع ایشان تیغ رخشان از میان بر آورده و سنان فتنه نشان بر گوش تکاور راست کرده با جمعي مانند صوارم هندي بآهن مستغرق بجانب دولتخانه به جنبش و روش آمدند (۱) كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنْتَشِرٌ در آن اثنا سلطان ابراهیم میرزا نزد حسین بیگ آمده گفت که صلاح دولت در آنست که ترک قتال و جدال کرده در خانهٔ خود مقیم شوی که درخت دشمني میوهٔ پشیماني بار آورد و تخم نزاع ثمرهٔ انقطاع دهد - * بیت *

بود دشمني شمع مجلس فروز خصومت بود آتش خانه سوز
فروزان مکن آتش رستخیـــز مبادا شراري فتد در تو نیـز

آمدن من بنزد شما بنابر صلاح حال مسلمانانست مرا بسلطنت کاري نیست همگي همّت بر تحصیل فضایل نفساني مقصور است و بر تربیت مقدّمات منتج محصور در ظاهر اینچنین سخنان میگفت امّا در باطن چنان شیفتهٔ جمال عروس ملک بود که هیچ گونه چشم از مطالعهٔ غنج و دلال او بر نمیداشت چون نهال خلاف بر جویبار خواطر ارباب نفاق بالا کشیده از مقام عناد نگذشتند

---

(۱) ج ندارد

* ابیات *

زیاده ز امواج بحر محیط فزون تر ز باران فصل بهار
چو برگ درختان فزون از عدد چو ریگ بیابان برون از شمار

بعضی بسان مار زره پوش و گروهی مانند ماهی جوشن ور همه بشکل اژدها در زمین هیجا و بسان سمندر بر آتش وغا و غلطان بصفت نهنگ زود آهنگ و تیز حرکت و همتای پلنگ شکار دوست و بلند همّت و شبیه شیر شور انگیز و رزمخواه بر مثال ببر خونریز و تند خوی و مانند کرگدّن با سطوت و آتش (۱)جوشن نگردار پیل برق زخم و رعد خروش علم عزیمت بجانب دولتخانه بر افراشتند غازیان جرّار با خلفا بیکبار باتّفاق امرای نامدار خود را بمیدان طویله انداختند و فضای میدان از سواران کچیم پوش حصار آهنین شد و زمین معرکه (۲)از جوشن عرصه زرۀ تنگ حلقه پولاد پوش گشت - * ابیات *

گره بر گره دست پیکان (۳) زنان چو مژگان خوبان سنان بر سنان
کمر بسته گردان بعزم ستیز چو کوهی ولی برکمر تیغ تیز
(۴)زمین شد غبار و فلک گرد ناک زمین در هوا آدمی زیر خاک

علم عزیمت بجانب دولتخانه بر افراشتند آن بد اختر بر اجماع لشکر فرمان داد و از وخامت عاقبت و شومی کفران نعمت نه اندیشیده و ثمرۀ شجرۀ بدکرداری و ریع زرع جفاکاری از وی پوشیده ماند - * بیت *

بهنگام شادی درختی مکار که زهر آورد بار او روزگار
که هرکس که تخم جفا را بکشت نه خوش روز یابد نه خرّم بهشت

و بعضی از بد بختان بی حمیّت و کوته نظران بی بصیرت مثل حمزه بیگ طالش و علیخان گرجی و زال بنزد آن بیدولت آمدند و قرعۀ مشاورت درمیان انداختند در آن اثنا که غازیان عظام سلطان حیدر میرزا را در دولتخانه نگاه داشته و راه خروج او را مسدود ساخته حسین مردود ازین خبر متألّم گشته جهان فراخ

---

(۱) کذافی ا ج (؟ جوشان) (۲) چو عرصۀ شک قلعۀ پولاد پوش ج
(۳) زمان ج (۴) این بیت را ندارد خاک در انیست

نمود حضرت معبود ابواب فتح بر چهرهٔ اقبالش گشود جنگ برهان پادشاه شیروان و علی پاشا و احمد پاشا و اسکندر پاشا بر بهادری آنحضرت چار شاهد عادلند از شایبهٔ چرخ مصون عیاذاً بالله اگر آنحضرت بر سریر سلطنت ننشینند سپاه قزلباش ضایع تر باشند از رمهٔ بی شبان و کشت بی باران و حاسدان وقاصدان سالها در آرزوی چنین روزی بوده اند که قصد بلاد ایران کنند بواسطهٔ جهالت و غرور گفتند ازین دیار تا قلعهٔ قهقهه مسافت بعید است سلطان حیدر با سپاه بلا اثر در پای تخت است بتوهّم نسیه نقد حاضر را گذاشتن و موجود ذهنی را بر موجود خارجی مرجّح شمردن کمال بیخردیست رسولان گفتند که قوّت مراعات احیاً و قدرت مکافات اعدأ حاصل است اگر چهرهٔ مخالفت بناخن منازعت خراشیده شود امواج بحر غضب آنحضرت چنان متلاطم گردد که سفاین امن و سلامت در جهان نایاب شود - * ابیات *

در شعله ز یک شمع دارد بچنگ یکی نور صلح و دگر نار جنگ

بود نور صلحش شبستان فروز ولی نار جنگش بود خانه سوز

امّا فایدهٔ بر آن مترتّب نشد زیرا که از نشای شراب جاه چنان مست شده بودند که راه از چاه نمیدانستند و خیر از شرّ و نفع از ضرّ تمیز نمیکردند باد غرور بکاخ دماغ راه داده رقم نسیان و کفران بر صحایف نعمت و احسان شهریار عالمیان کشیده فرعون وار اَلَیْسَ لِیْ مُلْکُ مِصْرَ (۱) گفته طبل عصیان و طغیان کوفته روانه شدند امید صلح و صلاح چون دامن از پای در افتاد و تدارک کار مانند آستین از دست در گذشت رسولان بیمراد و مقصود از پیش ایشان مراجعت کرده نزد آمرأ آمدند ایشان دانستند که حلّ این مشکل جز به بیان قاطع شمشیر بفیصل نرسد و دفع این حادثه بی برهان خنجر تیز سرانجام نیابد بنابر آن مستعدّ قتال و جدال گشتند بعد از آراستن سپاه و مکمّل شدن بهادران رزمخواه با لشکری که کوه و صحرا را گرفته بود و نفس صبا در سینهٔ فضا شکسته زیاده از صفوف یاجوج و ماجوج و کواکب بروج -

---

(۱) و هذه الانهار تجري من تحتی ا

چادر عروس مملکت بنوعی خواهد بست که رجعت ممکن نباشد خواست که بشعبده و نیرنگ افسر پادشاهي بسر نهاده بر اورنگ خسروی نشیند و کاغذ (۱) تزویری که نوشته بود بمردم نمود مضمون آنکه شاه دین پناه مرا ولی عهد خود ساخته بعضي از مردمان کوته نظر تابع او گشته اظهار مخالفت کردند منتظر آنکه زمان تا زمان از دست ساقیان سیمین ساق ترکان جام می ارغوانی بر کف گرفته پای در خطّهٔ سرور و شادماني نهند و از آن غافل که مژگان بتان مجلس افروز بسهام دلاوران جگر دوز مبدّل خواهد شد و نیل آمال و آماني به تیغ مصری و یماني معوّض خواهد گشت بجای شراب ارغواني و لعل رمّاني سمّ قاتل و زهر هلاهل در کام جان ایشان خواهند ریخت امّا قورچیان روملو و افشار و قاجار و بیات و ورساق که در کشیک بودند در دولتخانه را مضبوط ساخته کسان نزد امرأ فرستادند و ایشان را ازین قضیّه آگاه گردانیدند در آن اثنأ حیدر سلطان ترکمان و امیر اصلان بیگ افشار و محمود بیگ افشار و سلیمان بیگ ولد سهراب خلیفهٔ ترکمان و دلو بداق روملو و خان ولی بیگ بهارلو با سپاه فراوان و سایر امرای عالي شان متواتر و متعاقب نزد خلفا آمدند در آن اثنأ خبر رسید که امرای استاجلو داعیهٔ دارند که سلطان حیدر میرزا را بیرون آورده بسلطنت نشانند امرای عالیشان رسولان سخن دان که بسحر بیان عقدهٔ وحشت از ضمایر بگشایند و بلطایف الحیل مرغ رضأ را از هوا بزیر شست آورند نزد تابعان سلطان حیدر و حسین بد اختر فرستاده گفتند بدانید که صنایع لطف آفریدگار و بدایع فضل کردگار نسبت بشاهزادهٔ عالمیان اسمعیل میرزا زیاده از آنست که نطاق نطق محیط شرح آن تواند شد و قوّت فهم و ادراک بکیفیّت و کمّیّت آن تواند رسید و نفس نفیس چون ترکیب آسمان از عیب مصون و مانند چهرهٔ آفتاب از کلف مأمون موکب همایون آنحضرت بهر صوب که توجّه فرموده جنود فتح و ظفر از یمین و یسار بر عنان همراهی نموده عنایت ازلي اعلام نصرت انجام او را در معرکه افراخته عنقای سعادت و اقبال و همای فیروزي و اجلال در ظل ظلیلش آشیان ساخته با جنود نا محدود لوای بهر طرف که روی

(۱) تصویری !

زمان بهرام گور تا تاریخ هجری که نهصد و هشتاد و پنج میشود قرب هزار و دویست سال است کسی اینقدر سلطنت نکرده است شهری که بعیش و طرب چون صحن ارم خرّم و خندان بود بیک صدمهٔ صور صفت چون عرصهٔ قیامت در جوش و خروش آمد فزع روز اکبر و علامات دشت محشر در میان طوایف بشر مشاهده شد خروش و زلازل در آن منازل افتاد و دیدهٔ خلایق از فراق او خون ناب می پاشید و روزگار بناخن حسرت چهرهٔ آمال میخراشید و مردمان در بحر حیرت افتادند قوافل غم و الم در[1] فضای ضمیر برنا و پیر بار بگشاد و سادات و قضاة و علمأ و عامّهٔ رعایا و کافهٔ برایا چون زبانهٔ شمع بر حیات خویش لرزان بودند که تا روز رشتهٔ زندگانی از مقطع مقراض سیاست رنود و اوباش چگونه خلاص[2] یابد امّا شمخال سلطان چرکس و بسیار کس بارادهٔ آنکه دستبردی نمایند بمیدان طویله در آمدند و امرأ و ارکان دولت و اعیان حضرت منازل خود را محکم گردانیدند تا زمانی که تیغ شیر لعل پیکر از نیام بر کشید و سپر شنگرفی از روی سپهر[3] زنگاری بربود و به نیزهٔ زرین از میدان فلک حقّهٔ سیمین ماه بربود -

دم صبح کین شاه چابک عنان گرفت آسمان را بتیغ و سنان

روان شد ز[4] بیدردی تیغ مهر دو صد جوی خون از کنار سپهر

دهل زن زد از هر طرف ساز جنگ[5] بچرخ آمد این گنبد نیل رنگ

باسباب قتال و جدال اشتغال نمودند و منتظر ایستادند تا از غیب چه ظاهر شود در آن اوان سلطان حیدر باستصواب مادر در بالین پدر جا گرفته بود بواسطهٔ تخیّلات نفسانی و تسویلات شیطانی دعوای سلطنت کرد گمان آنکه لشکر استاجلو و گرجیان که مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ فراهم آمده اند هنگام کارزار معاون و جانسپار خواهند بود بنابر آن زره چند که در دولتخانه بود بقورچیان که هوا خواه او بود بخشیده انتظار آن میکشید که عروس ملک را در کنار کشد ازین غافل که چهار تکبیر فنا بر سلطنت خواهد خواند و سه طلاق بر گوشهٔ

---

(۱) در کانون سینه برنا پیر بگشاد ج (۲) یابند ا باشد ج

(۳) زر نگاری ا (۴) ز پند روی ج (۵) بخروج ب

اصول نبض چو شد منحرف ز جنبش اصل
به لای عجـز فرو رفت پای افلاطون
صلاح طبع چو سوی فساد روی نهـاد
بماند بیهده در چنگ بو علي قانون

از صدای فلکی و ندای ملکی بگوش هوش او میرسید - * ابیات *

زین ششـدر بی ثبـات فانی رو آر بملـک جـاودانـی
بر طـارم آسمـان علـم زن در وادي لا مـکان قـدم زن
در مملکت قـدم قـدم نـه هوش[1] و دل و جان در آن حرم نه

لاجرم صاحب تاج و سریر دل بر واقعهٔ ناگزیر که لازمهٔ برنا و پیر ست نهاد در شب سه شنبهٔ پانزدهم شهر صفر[2] شاهباز روح پر فتوحش از آن تنگنای قفس بی نیاز بعالم قدس پرواز نمود - * بیت *

رفت ز دنیای دون شاه سلیمان مکان
گشت دلیـل رهش رحمت پروردگار
با خلف خود گذاشت رحمت شاهنشهي
کرد رها تخت و تاج ماه صفر[3] در بهار
کردم از اندیشـه من پرسش تاریخ سال
گفت بگو سال بود نهصد و هشتاد و چار

چون ابو نصر در معالجه خیانت کرده بود اوراق بقآ را بباد فنا داد ایّام زندگاني آنحضرت شصت و چهار سال و یکماه و بیست و پنج روز سلطنتش پنجاه و سه سال و شش ماه و بیست و شش روز دیگر به نیابت شاه اسمعیل هشت سال سلطنت خراسان کرده بود - * نظم *

اگر صد سال ماني ور یکی روز بباید رفت ازین کاخ دلفروز

در اسلام غیر از مستنصر بالله علوی کسی اینقدر سلطنت نکرده است در ایران از

---

(۱) هوش و دل جان ا (۲) باز روحش از تنگهای قفس ب
(۳) نهار ا

* بیت *

نوردیده وادی بوادی جهان پری وار از دیدها شد نهان

بابا سلطان بنابر نفاق برادرش درویش خان بدیار خود معاودت نمود باستصواب امرأ و ارکان دولت درویش خان را گرفته ولایت تاشکند را متصرّف شد *

وقایع متنوّعه

درین سال حاجم خان والی خوارزم که بزیور حسب و حلیهٔ نسب و قدم خاندان و شرف دودمان آراسته بود فرزند خود محمّد قلي سلطان را بپایهٔ سریر اعلی فرستاد شاهزادهٔ عالي منزلت و امرأ و ارکان دولت باستقبال استعجال نموده ویرا باعزاز و احترام بدرگاه شهریار گردون غلام آوردند شاه دین پناه خلعتهای طلا دوخته و ثیاب زر بافته و تاج و کمر و شمشیرهای بند زر و اسب و استر و دینار و درهم بوی کرم کرد *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اربع وثمانین و تسعمایة واقع گردیده انتقال شاه دین پناه از عالم فاني بجهان جاودانی

درین سال عرض مرض بر جوهر ذات شاه دین پناه مستولي گشت قهرمان طبیعت که مدبّر مملکت قالب بود از صلاح موادّ و تعدیل مزاج عاجز گشت و روح حیواني که حامل قوای جسمانیست فتور یافت هرچند حکمای مسیحا دم و اطبای حذاقت شیم مثل مولانا غیاث الدّین علي کاشي و ابو نصر ولد صدر الشّریعة گیلاني در معالجه کوشیدند فایده بر آن مترتّب نشد مرض یوماً فیوماً چون اندوه مسلمانان زیاده میگشت و قوّت روز بروز سمت تناقص مي پذیرفت -

* نظم *

درین دقیقه بماندند جملهٔ حکمأ

که آدمی چکند با قضاي کن فیکون

گرجستانرا بوی عنایت نمود میرزا قاسم گونابادی از مشاهیر زمان خود بود درین سال مرغ روحش قفس [1] قالب شکسته بریاض قدس پرواز کرد چون جایزهٔ شهنامه [2] نداده بودند این چند بیت در شکوه گوید که - * نظم *

[3] بریدم زبان طمع خامه را که خاصیّت اینست شهنامه را
ز دونان طمع عین بی دولتیست کمال زبونی [4] و دون همّتی است
درین باغ دوران که بی برگ نیست عطای لئیمان کم از مرگ نیست

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ثلث و ثمانین و تسعمایة واقع گردیده

چون خسرو انجم به نقطهٔ اعتدال ربیعی رسید گل و لاله و سبزه در باغ و راغ دمیدن گرفت - * نظم *

زد از زیر لاله برون سبزه سر چو سالک برنشم ز عقد گهر
عیان صورت گل در آب [5] زلال چو دیبای هندی و تمغای آل
شده آب را عکس غنچه حباب ولیکن [6] حبابی نگون زیر آب

در اوایل این سال عبد الله خان ازبک عساکر بلخ و بخارا و حصار شادمان را جمع آورده کوچ بر کوچ متوجّه [7] غرجستان گردیده در کنار آب کوهک نزول نمود و از آنجانب بابا سلطان ولد براق خان باتّفاق برادران با جنود [8] اله جیان زیاده از ریگ روان و مور بیابان بصوب اعادی نهضت نمود چون کنار آب کوهک محلّ نزول سپاه نصرت یزک گردید ازبکان بامر بابا سلطان جسر بسته عبور نمودند چون این خبر محنت اثر بعبد الله خان رسید استقامتش لغزان گشته راه فرار پیش گرفت و از ترس سپاه مار سطوت در دیدهٔ مور راه میجست و از هراس لشکر مار شمار بکردار مور پر بر آورده -

---

(۱) غالب ا
(۲) نگرفته بود ج
(۳) بریدم من ازان طمع خامه را ج
(۴) ز ج
(۵) ضلال ا
(۶) حناني مکنون ا
(۷) کردستان ا ج
(۸) جنود اله چوبان ج

که فتح کرده شام علیا و سفلی که آن هفده شهرست ولایت مصر که بیست و هفت شهرست ولایت دیار بکر که هشت شهرست ولایت مرعش و بعضی از آذربایجان تا اخلاط و در حرمین شرفین زادهما الله تعظیماً و تکریماً خطبه بنام او خواندند سلطان سلیمان اوّل سلطنتش در نهصد و بیست و شش وفاتش در نهصد و هفتاد و چهار ایّام سلطنتش چهل و هشت سال ولایتی که گرفته عراق عرب بصرهٔ شهر روز قطیف بلاد الحصا و بعضی از بلاد یمن و ولایت سواکن از گرجستان داویلی از آذربایجان قلعهٔ وان و اخلاط با توابع و لواحق از کردستان بتلیس و از دیار فرنگ بلغراط (۱) ردوس بودن که پای تخت پادشاه انگروس بوده جزیرهٔ (۲) سقز از مغرب زمین بلدهٔ طرابلس و بلدهٔ جزیره و بعضی از جزایر عرب. سلطان سلیم اوّل دولتش در نهصد و هفتاد و چهار فوتش در نهصد و هشتاد و دو و مدّت سلطنتش هشت سال ولایتی که فتح کرده جزیرهٔ قبرس و حصار (۳) عاقل بند و از اتّفاقات آنکه سلیم نام بوده هشت سال سلطنت کرده و مراد نام سي سال و بایزید نام دستگیر شده ایلدرم بایزید بدست امیر تیمور سلطان بایزید بدست سلطان سلیم و بایزید ثالث که پادشاه نبود در قزوین گرفتار شده هم درین سال لوند بن کرکین والی گرجستان که مدّتها در بادیهٔ کفر و ضلالت سر گردان بود وفات یافت کیخسرو ولد کرکین بن لوند بر قالیچهٔ امارت نشست آل اسکندر پناه بموضع (۴) قرق برد کیخسرو با سایر ازناوران متوجّه قرق (۵) گردید آل اسکندر با جنود جوشن ور در برابر آن قوم بداختر در حرکت آمد آن دو سپاه کینه خواه بهم رسیده تیغ جلادت از میان کشیده قتال فاحش میانشان واقع شده کیخسرو در آن معرکه بقتل آمد آل اسکندر بجای پدر بر مسند حکومت قرار گرفت ملازمان خود را بدرگاه شهریار بحر و برّ فرستاده شاه دین پناه معصوم بیگ صفوی را با (۶) تاج و خلعت و کمر و اسب با زین زر ارسال نموده حکومت

---

(۱) اردهٔ دوس ج اردوس ا
(۲) در نسخها سفر
(۳) عاقل بند ج
(۴) قرق ا
(۵) کردند ا
(۶) تاج و بخلعت ا

بلدهٔ انگوریه سلطان کوئی (۱) دمه توکه ابصله بلدهٔ ادرنه ولایت کاشان (۲) کوملجنه (۳) بغا ولایت حمید کرمیان سرز قره فریه ناصره ولایت (۴) سلنک ایلدرم بایزید جلوسش در هفتصد و نود و یک وفاتش در هشت صد و پنج مدّت سلطنتش چهارده سال ولایتی که فتح کرده قرات اوا که معدن نقره است ذی آله شهر سرخان ایلي ایدین ایلي نیکي بولي سلي سلي شهر سیواس بلدهٔ ملاطیه نصف ولایت قرامان طراقلي دره امیر سلیمان اوّل دولتش در هشتصد و پنج قتلش در هشتصد و دوازده مدّت سلطنتش هفت سال موسی چلبی سلطنتش با شرکت سلطان محمّد سه سال سلطان محمّد سلطنتش سیزده سال فوتش در (۵) هشتصد و بیست و پنج سلطان مراد جلوسش در هشتصد و بیست و پنج فوتش در هشتصد و پنجاه و پنج ایّام سلطنتش سي سال ولایتی که گرفته منتشا ایلي سرخان ایلي حمید ایلي ایدین ایلي ستوریه حصار بروج سخن ده نوابری فوچ حصار سلطان محمّد جلوسش در هشتصد و پنجاه و پنج فوتش در هشتصد و هشتاد و شش ولایتی که مسخّر کرده بلدهٔ استنبول ولایت (۶) سنه ارناوت بلاد قرامان که هفت شهر است ولایت اسفندیار قسطمونیه و سنوپ و جزیرهٔ عشاق است ولایت خرسک (۷) بلدهٔ کفّه و موره آغربوزه جزیرهٔ مدلی قرا حصار چانک اعلی و چانک سفلی بلدهٔ علانیه قطعهٔ طرول قویلنلو حصار ولایت ایندوس ولایت زرنوق ولایت اناجره ولایت غزنو اعلی ولایت (۸) منکوب تفصیل ولایات در مجلّدات سابق نوشته شده سلطان بایزید جلوسش در هشتصد و هشتاد و شش وفاتش در نهصد و هیجده مدّت سلطنتش سي و دو سال ولایتی که فتح کرده آق کرمان (۹) جزیرهٔ عینه بختی قرون و مطعون قلعهٔ کلي سلطان سلیم جلوسش در نهصد و هیجده فوتش در نهصد و بیست و شش ایّام سلطنتش هشت سال ولایتی

---

(۱) در تولی ا
(۲) کوملجه در نسخها
(۳) بقا در نسخها
(۴) سنلک در نسخها
(۵) هشتصد و هشت و پنج ب هفصد ا
(۶) و ولایت تسمه ولایت ارناوت ج ازناوت ا
(۷) بلدهٔ کنجه و نوره آغر نورهٔ ج
(۸) منکوت ا
(۹) عنیه بختی و زن ج

این تکلّفها چه حاجت چون باو بخشیده اند
قالبی چون جان عیسی مدّتی چون عمر نوح

خلایق چون جان تازه یافته نذور و صدقات بارباب حاجات رسانیدند هم درین سال پادشاه فرنگ دان (۱) سبستان که بپرتگال اشتهار دارد ایلچیان با بیلکات و تبرّکات که دیدهٔ اهل بصارت از رؤیت آن خیره میشد بدرگاه عالم پناه فرستاده قبل ازین چون بی ادبی چند ازیشان سر زده بود مثل انهدام مسجد و احراق کلام مجید بنابر آن ایلچیان منظور نظر التفات نگشته جمعی از امرأ بتأدیب آن قوم بیدولت نامزد کرد *

متوفّیات

سلطان سلیم بن سلطان سلیمان بن سلطان سلیم بن سلطان بایزید بن سلطان محمّد بن سلطان مراد بن سلطان محمّد بن ایلدرم بایزید بن سلطان مراد بن اورخان بن سلطان عثمان بن ارطغرل بن سلیمان بن قیا الپ بن قزل بوقا بن بایغدر بن اجولجع آقا بن طغیان بن قید سون بن ذویقور بن باقي اقایب بن صونجق اقا بن تحتمور بن یوساتي بن کمک علي بن اغوز بن قراخان درین سال در ششم رمضان در بلدهٔ استنبول متوجّه عالم بقا گردید وزیر اعظم محمّد پاشا فوت او را از امرأ و ارکان دولت پنهان کرده سلطان مراد را غافل بشهر در آورده بر تخت سلطنت نشاند و جمیع برادران را هلاک کرد ازین طبقه چهارده نفر سلطنت کرده اند سلطان عثمان اوّل دولتش ششصد و هشتاد و نه فوتش در هفتصد و بیست و هفت ایّام سلطنتش سي و هشت سال ولایتی که مسخّر کرده قرا حصار (۲) بلدهٔ ادنک شهر بورسا اورخان سلطنتش در هفتصد و بیست و هفت فوتش در هفتصد و پنجاه و نه مدّت سلطنت سي و دو سال ولایتی که مسخّر کرده بازي بولي مدرني تور کربه اونک مدی طراقلي بالي کسري اولوباط گلی پولی سلطان مراد جلوسش در هفتصد و پنجاه و نه فوتش در هفتصد و نود و یک ایّام سلطنتش سي سال ولایتی که فتح کرده

(۱) شبستا ا (۲) ازانجا تا تور کربه ح ندارد

درهم و دینار و جواهر بیشمار در دست جیش ظفر شعار افتاد پادشاه حکومت آن دیار را بمیرزا عزیز کوکه رجوع نموده به اگره مراجعت کرد و منشیان بلاغت شعار بموجب فرمان فتح نامها نوشته باطراف هندوستان فرستادند *

وقایع متنوّعه

هم درین سال در دار الارشاد اردبیل علّت طاعون واقع شده قرب سي هزار کس از شهر و نواحي نقاب تراب بر روی گرفتند هم درین سال شاه دین پناه وزارت دیوان اعلی بسیّد حسن فراهانی و خواجه جمال الدّین علي تبریزي رجوع نموده و استیفای دیوان اعلی بمیرزا شکر الله اصفهانی قرار داد و مبلغ پانصد تومان تبریزی بواسطهٔ مرسوم هر یک مقرّر شد *

متوفّیات

درین سال قدوة المحقّقین و افضل المتأخرین مولانا عبد الله یزدی در عربستان از عالم انتقال نمود جناب مولوي نزد خواجه جمال الدّین محمود شرط تلمّذ بجای آورده بود از جملهٔ نتایج خجسته رقمش حاشیه بر حاشیهٔ قدیم مولانا جلال الدّین محمّد دوّاني و شرح بر تهذیب منطق *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اثنی و ثمانین و تسعمایة واقع گردیده

درین سال مزاج شاه دین پناه از جادهٔ اعتدال بسرحدّ اعتلال انتقال نمود و تب محرق بر ذات پسندیده صفات عارض شده دلها هراسان و خاطرها پریشان گشت میان امرا و ارکان دولت خصومت و نزاع چند نوبت واقع شد مولانا غیاث الدّین علي که بکمال علم و معرفت از چهرهٔ ماه برص میزدود و بوفور تجربه و ممارست از پیکر خورشید یرقان میبرد بشربت ملایم و موافق رفع مرض میکرد -

شاه شرق از بهر آن خوردست میمون شربتی
تا شود صافی دماغ قالبش مانند روح

و نشمي و شرف و شنجي گازر و حسن چکمه دوز و حاجي دراز و شاه علي چرتک و میرزای بابا قلي و حسین سبزيي فروش سوای اینها موازي صد و پنجاه نفر بقتل رسانیدند و یاری و پهلوان عوض و علای حسن جان در خانهٔ سهراب بیگ محبوس بودند ایشان سهراب بیگ را تطمیع کرده حمایت ایشان میکرد آخر یوسف بیگ بدلایل عقلي و نقلي سهراب بیگ را ملزم ساخته ایشانرا تسلیم ملازمان یوسف بیگ نمودند بعد از کشتن سرهای ایشان را در میدان تبریز بر دار زدند بنابر آن آتش فتنهٔ آن قوم فرو نشست از نوادر اتّفاقات آن که پهلوان عوض قلابی مدّت سه سال نگاه داشته بود وقتی که چوب دار را میساختند آن قلاب را آورده در دار نصب کرد روزی که سر او را بر دار زدند بهمان قلاب بند شد *

گفتار در گرفتن جلال الدّین اکبر پادشاه گجرات را

در اوایل این سال جلال الدّین اکبر پادشاه عزیمت دیار گجرات و گوشمال حکّام آن بلاد بابلغ وجهی تصمیم داد با امرای عالیقدر و طایفهٔ از بهادران شمشیر زن و نیزه گذار ایلغار فرمود در اثنای راه محمّد ابراهیم که از نبایر سلطان حسین میرزا بایقرا بود دو چار خورده جنگی عظیم بوقوع انجامید محمّد ابراهیم از بیم دلی بدو نیم راه فرار پیش گرفت پادشاه ظفر معتاد در بلدهٔ احمداباد نزول نمود حکومت آن دیار را بمیرزا عزیز کوکه رجوع کرده بشهر آگره علم مراجعت بر افراشت در غیبت پادشاه ستوده صفات محمّد حسین میرزا والي گجرات با سپاه بسیار همه پیل افکن و شیر شکار بعزم قتل و جدال بحوالي احمداباد آمدند چون این خبر به پادشاه والا گهر رسید از آگره بیرون آمده ایلغار نمود چنانچه در نه روز بشهر احمداباد رسید در آن اوان میرزا عزیز کوکه با محمّد حسین میرزا در زد و خورد بود[1] بیکدم تار و مار در آن سپاه نابکار انداخت و صاعقهٔ شمشیر آتشبارش لشکر او را نیستان وار در هم سوخت و محمّد حسین میرزا بقید بی خلاص و قهر بلاء مناص گرفتار شد درین فتح غنیمت فراوان و نعمت بی پایان از

(۱) در زد و خورد بود رسید ا

بسخن ایشان نکرده باندیشهٔ آنکه شاید که ترک فتنه و فساد کنند تا رعایا مستحق قتل نگردند و ملک چنان را ویران نکرده آن روز برگشتگان مطلقاً متنبّه نشدند و از کمال شقاوت و جهالت بر طغیان و عصیان اصرار نمودند تا آنکه شاه دین پناه یوسف بیگ استاجلو را که بعقل و کیاست و فهم و فراست از اقران ممتاز بود -

چو فکر اهل حکمت دور بینی چو طبع آخر اندیشان امینی
چو رای خورده دان درکار بستی بیک تدبیر صد لشکر شکستی

بدیهه او در نظم لطایف چون در خوشاب و نظر او در حلّ دقایق آتشی بود در عین التهاب بحکومت تبریز فرستاد و حضرتش اجلاف را قسم داد که دیگر مخالفت نکنند و ایشان را بکدخدایان ضامن داد بعد از چند ماه پهلوان یاری آغاز مخالفت کرده دو نفر از ملازمان حاکم بقتل در آورد بنابر آن اجلاف بنیاد فتنه و فساد نمودند - * نظم *

ز یک فتنه انگیز شوریده کار بسی فتنه برخاست از هر کنار
هزاران فدائی بجوش آمدند چو پیل دمان در خروش آمدند

بنابر آن عرضه داشت بپایهٔ سریر اعلی فرستاد که عدد آن قوم زیاده از چهار صد نفر نیستند و نیز اکابر و اهالي آن بلدهٔ جنّت نشان ازیشان کمال شکوه کردند و گفتند -

که ای عالم آرای اقلیم گیر ز بیداد اینها بر آمد نفیر
ازیشان جهانی پریشان بود خرابي این ملک ازیشان بود

علمأ نیز بقتل ایشان فتوی دادند بنابر آن فرمان همایون شرف نفاذ یافت که سهراب بیگ ولد خلیفهٔ انصار با جنود بسیار بمدد یوسف بیگ روند و از صلاح او تجاوز نکنند چون آن سپاه یصال کرده بمیدان صاحب آباد آمدند یوسف بیگ نیز با جمع اهل ستیز بایشان پیوست دود حیرت و دهشت بر دماغ اجلاف راه یافته اجامره و سردار شان یاري چون وحوش شکاری بهر جانب که رو آوردند راه خلاص و مناص مسدود دیدند از بیم جان در سوراخها و نقبها خزیدند یوسف بیگ ضامنان را گرفته آغاز تشدّد نمود ایشان تفحّص نموده اکثر را بدست آورده بقتل آوردند و سرداران رنود و اوباش قلّاش بدمعاش را از دار عبرت آویختند مثل کوکچه

گفتار در قضایائی که در سنهٔ احدی و ثمانین و تسعمایة واقع گردیده قتل اجلاف تبریز

درین سال قتل اجلاف تبریز واقع شد سبب آنکه شاه دین پناه حکومت تبریز را بالله قلي بیگ استاجلو رجوع نمود مردمان درب درجویه ملازم او را گرفته ایذای بسیار کردند خدمتش بواسطهٔ قلّت اعوان و انصار تنزّل نموده به تضرّع و زاری ملازم خود را خلاص نمود بعد از چند روز مجرمی را بقتل آورده اقربای مقتول ویرا در مزارات کچل دفن کردند جناب حاکم مذکور (۱)اراده کرده که نبش قبر او را کند جمعی از رنود و اوباش بمنع آن بدمعاش مشغول شدند حضرتش (۲)بعد از استعمال سیوف و رماح راه فرار پیش گرفت در خانهٔ خود متحصّن شد اجلاف شمشیر کین از غلاف بیرون آورده بعضی از ملازمان او را مجروح و بیروح ساختند چون شیاطین اجلاف از شیشهٔ ضبط بیرون آمدند دست بنهب و غارت دراز کردند زنان را در پیش شوهران و اقربا و غلمان را در پیش امّهات و آبا آلودهٔ زنا و لواطه و رو سیاه میساختند و سادات و قضاة و اعیان و اشراف و وضیع و شریف و قوي و ضعیف و توانگر و درویش و غریب و شهری چنان از بیم ایشان سراسیمه گشتند که شرح آن بنوشتن و گفتن راست نیاید مواسا و مدارا درمیان مردم نماند و در هر کوچه یکی از آن اجلاف لوای استیلا بر افراخت پهلوان یاري در درب سنجار و نشمی در درب درجویه و شرف پسر مصطفی لنگ در درب سرو و پسر شال دوز در مهاد مهین و اقا محمّد در درب نوبر (۳) و پهلوان عوض در میدان و اصلان در درب اعلی و میرزای ملکانی با کوکجه در محلّهٔ شتربانان و علای حسن جان در شش کیلان قرب دو سال درمیان این قوم بداختر جدال و قتال بود با آنکه چند نوبت امرا و ارکان دولت بعرض رسانیدند که دفع این طایفهٔ بی دولت از واجباتست شاه دین پناه گوش

---

(۱) اراده نمود که نبش قبر او کرده جمعي از ... ج

(۲) بعد در نسخهٔ نیست ؟ قبل از (۳) نقوبر ا

بیگ نایمان رجوع نموده با سپاه زیاده از قطرات باران متوجّه اندخود و شبرغان گردید ازبک سلطان والي آن دیار چون از توجّه آن پادشاه عالي تبار خبردار شد بی استعمال سیف و سنان عروس آن مملکت را طلاق داده بخدمت خان شتافت ایالت آن قصبه را بیکی از ملازمان رجوع کرده روانهٔ بخارا گردید *

وقایع متنوّعه

دریں سال آتشی در آسمان در جنب قطب شمالي ظاهر شده تا مدّت نه ماه امتداد یافته از نظرها غایب شد قبل ازیں در زمان انس پادشاه روم که معاصر قباد پدر نوشیروان بود این نوع علامتی در قطب شمالي واقع شد مدّت هفت ماه امتداد یافته آخر بطریق خاکستر فرو ریخته بعد از آن علّت طاعون در بلاد روم واقع شد هم دریں سال در بلدهٔ قاین شبیه بگندم چیزی باریده که مردم از آن نان پختند *

متوفّیات

هم دریں سال جناب افادت مآب قدوة العلمأ المتبحرین مولانا مصلح الدّین لاری از عالم فاني رحلت نمود ایّام حیاتش قرب نود سال بوده جناب مولوي در خدمت امیر غیاث الدّین منصور شیرازی شرط تلمّذ بجای آورد بعد از آن ببلاد هند شتافته صدر همایون پادشاه گشت بعد از فوت آن پادشاه عالیجاه بزیارت حرمین شریفین متوجّه گردید در اثنای راه کشتي شکسته قرب چهار صد مجلّد کتابش تلف گشت مولانا بمشقّت تمام از تلاطم دریای (۱)زخّار بساحل نجات رسیده به بلدهٔ استنبول شتافت و سلطان سلیم پادشاه روم ویرا رعایت کرده آخر ببلدهٔ (۲)آمدش فرستاد از جملهٔ تصانیفش حاشیه بر شرح مواقف و حاشیه بر حاشیهٔ قدیم مولانا جلال الدّین محمّد دوّاني و حاشیه بر شرح جامي و حاشیه بر انوار فقه شافعي و شرح شمایل ترمذي بر حدیث و تفسیر سورهٔ انا انزلناه و تأریخ آل عثمان که الان پادشاه رومند و رسالهٔ در شطرنج و رسالهٔ در بیطاری *

---

(۱) ذخار ا (۲) اش م

محاربه نمودن عسکری خان با کنّاز ایوان

درین سال عسکري خان والي قرم باتّفاق فرزندش دولت گرای خان با طبل و کوس بتسخیر روس در حرکت آمد والي روس کنّاز ایوان که بالغ بیگ اشتهار یافته بود جنود آن دیار را جمع کرده بجانب ایشان توجّه نمود از آب (۱)آقه عبور نمود در بلدهٔ سکه که سرحدّ (۲)سیتنا بود نزول کرده خاطر برزم و پیکار نهاد چون خانان بدآن حوالي رسیدند دو قول آراسته از دو جانب حمله نمودند آتش حرب افروخته گشت عسکری خان با جمعی قادر اندازان فرود آمده آغاز شیبه نمودند تیر جگر دوز چون نور بصر در دیده و چون عقل در دماغ جای میگرفت فرزین صفت سوار را بزمین و پیاده را بر زین میدوخت -

خدنگ زره دوز نا اعتمید ز خون دلیران شده سرخ بید

تفنگ مرگ آهنگ آتش زخم شرار از زمین ناورد به پروین میرسانید در اثنای ستیز و آویز دولت گرای خان نیز کوششهای مردانه و حملهای دلاورانه نمود روسیان هجوم کرده ویرا دستگیر کردند بنابر آن عسکري خان فرار نموده کفّار ایشانرا تعاقب کرده جمع کثیر را بقتل آوردند *

گفتار در قضایائی که درمیان ازبکان واقع شده

درین سال میرزا علي بیگ نایمان از تنم خان رو گردان شده ببخارا نزد عبد الله خان رفته تسخیر بلخ بنظر او آسان نمود بنابر آن خان با سپاه فراوان از آب آمویه عبور کرده در حوالي بلخ شادروان عظمت و اقتدار بر فلک وقار بر افراخت تنم خان در دیوار بست متحصّن شده قرب هشتماه آن طایفهٔ گمراه بایکدیگر محاربه نمودند آخر الامر تنم بعد از عهد و پیمان و سوگند قران از قلعهٔ هندوان بیرون آمده با خان ملاقات کرد خان حکومت بلخ را بمیرزا علي

(۱) آمویه ا (۲) شینا ج

شد قادرغهای ما در جذب ماونهٔ فرنگان چون زورق هلالیست در پیش دایرهٔ افق
علي پاشا قبول نکرده گفت -

که ای شیر مردان رستم شعار مدارید اندیشه از کارزار
چرا پا کشیم از ره کینه پس نخسپد شب کور در خانه کس

رومیان سخن ویرا بسمع رضا اصغا کردند و در گرداب بلا و لجّهٔ فنا افتادند و کشتیها
را بحرکت آورده بطرف مخالفان روانه شدند بار اوّل علي پاشا بفرنگان حمله نمود
و آن جوان با کشتیهای کوه ارکان از عقب رومیان در آمده آغاز قتال و جدال نمود
و از جانبین چون سحاب باران بجای قطرهای باران سنگ قزغان و فرنگی
و تفنگ ریزان شد -

چو سنگ توب از کشتی جهان گشت هزاران کوه در دریا روان گشت
تفک شد ز خون ساقي بزم جنگ که در آستین داشت نقل فرنگ

از آتش قزغانهای سطبر و هموار و از صدای توبهای صاعقه کردار حالت موعود
اِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ بظهور آمد و از تصاعد بخارات ضرب زن و توبهای گوناگون بحر
نیالگون در زیر فلک بوقلمون نمایان شد -

ز دود تفنگ اندر آن رزمگاه مه نو چو ابروی خوبان (۱)سیاه

و سرداران مشرکین و دلاوران کفّار لعین بضربهای توبهای سنگین سفاین رومیان
را پاره پاره گردانیدند در اثنای دارو گیر جمعی از فرنگان بی دین که در کشتی
علی پاشا محبوس بودند خلاص گشته سر علی پاشا را از بدن جدا کرده بر سرنذ
آویختند بنابر آن سپاه روم راه انهزام پیش گرفته فرنگان کشتي پرتو پاشا را
شکستند پاشا مذکور در آب افتاد رئیس خاکی از غایت چستی و چالاکی
بچنگال وی را به کشتی خود در آورده و قلیج علي سه عدد کشتی فرنگانرا گرفته
سالماً غانماً از آن معرکه بیرون رفت کافران رومیان را تعاقب کرده قرب صد و هفتاد
کشتي را گرفتند قرا خواجه و رئیس قاسم و رئیس صالح و رئیس قرامان را با
جمعی کثیر از رومیان بقتل آوردند پرتو پاشا پریشان و بد حال باستنبول آمد *

(۱) سپاه

گفتار در قضایائی که در سنه ثمانین و تسعمایة واقع گردیده

درین سال سلطان سلیم پادشاه روم پرتو پاشا و علی پاشا را با کشتیهای بسیار و توپ و تفنگ بیشمار بتسخیر جزیرهٔ کرفوس ارسال نمود ایشان با قرب سیصد کشتی روانهٔ قلعهٔ مذکور شدند و اطراف آن بلاد را تاخته لوای استیلا بر افراختند بعد از نهب آن دیار با سپاه زیاده از قطرات امطار متوجّه کرید شدند بعد از خرابی آن دیار در جزیرهٔ انجیل لنگر اقامت انداختند و از آنجانب والی وندیک و حاکم اسفانیه واری قلی (۱) که از جمیع سلاطین کفره و حکّام فجره بواسطهٔ وسعت ولایت و کثرت سپاه امتیاز داشت و آن (۲)جوانان را با صد و هشتاد قادرغه و شش ماونه و هزار توب و بادلیج و در دایرهای دهان هر قزغانی توبی پنداری که اندازهٔ دایرهٔ عظیمهٔ افق است که کرهٔ زمین را بجای سنگ عمارت در دهن (۳)میدارد یا آنکه ثقبهٔ وثیق وسیع صبح است که حجر المنجنیق آفتاب را بدولاب چرخ گردون بآن ممرّ از درون چاه مغرب بیرون می آرد و قادر اندازان در آن سفاین سوار بودند در توب اندازی چنان ماهر که در یک میل راه کشتی حباب را در روی دریا سنگ قزغان زنند و کوه البرز را بضرب بادلیج قطعه قطعه سازند بجنگ رومیان فرستاد (۴)ایشان در حوالی جزیرهٔ انجیل لنگر انداختند چون پرتو پاشا و علی پاشا روزی در آن جزیره مکث نمودند قرا خواجه را باچند قادرغه بقراولی فرستادند تا از گردش هفت اختر و نه سپهر حادثهٔ که از خیر و شرّ و نفع و ضرّ پدید آید خبر دهند قرا خواجه از دور سفاین سپاه وندیک را دید و جنود اسفانیه را معلوم نکرد که همراه ایشان است معاودت کرده بعرض پاشا رسانید که صلاح دولت در آنست که متعرّض ایشان نشویم زیراکه لوندان باوطان خود رفته اند و یراق جنگ و توب و تفنگ کم

---

(۱) می شد که ا
(۲) جوان ا اندازهٔ دایرهٔ عطیهٔ افق است ج
(۳) می آرد ج
(۴) تا انداختند ج ندارد

پیش باید بود و اگر ما خود را زودتر بایشان رسانیم اکثر را دستگیر خواهیم کرد و آثار شجاعت و جلادت ما بر صفحهٔ روزگار خواهد ماند باین اندیشهٔ باطل متوجّه غازیان شدند قورچیان دست توکّل در دامن عنایت پروردگار استوار داشته بمضمون کریمهٔ کَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللهِ بخاطر گذرانیده مانند بحر اخضر جوشان و خروشان رو بدشمنان نهادند لشکر گیل فوج فوج در پی بهم رسیده حمله کردند سپاه قزلباش را که (۱)بتیر انداختن مشغول بودند از جای بر نتوانستند داشت جویهای خون در آن معرکه جریان یافته سرهای مبارزان چون گوی غلطان شده -

ز بس خون که گرد آمد اندر مغاک چو گوگرد سرخ آتشین گشت خاک
ز تنهـــای صـــد پارهٔ شاخ شـــاخ شده طعمهٔ گرگ و روبه فـــراخ

غازیان بضرب تفنگ برق افروز گیلکان بد روز را بخاک هلاک انداختند در اثنای آمد شد تیر دلدوز و سهام آتش افروز تفنگی بر دبّاج بد روز خورده حضرتش از زین عزّت بر زمین مذلّت افتاد قورچیان خیره شده بیکبار بر اهل ادبار حمله نموده تیغ بیدریغ در ایشان نهادند شمشیر زخشنده در ظلمت گرد بسان چراغ میدرخشید و مانند شعاع آتش در غبار دخان می تافت -

درخشیدن تیغ در تیره گرد چو آتش پس پردهٔ لاجورد

سر سرفرازان دهر و گردن زنان عصر را از تن می درود - * نظم *

پرنیان وار است و آهن را کند چون پرنیان گندنا رنگ است و تنها را کند چون گندنا
گوهرش پیدا بسان ذرّه اندر آفتـاب پیکرش تابنده همچون آفتاب اندر سما

عاقبت قورچیان به نیروی دولت روز افزون دشمنان را منکوب و زبون گردانیده قرب هزار نفر از آن قوم بد اختر بقتل آوردند لشکر مخالف که عدد شان زیاده از بیست هزار بود از پیش اندک نفری فرار اختیار نمودند و غازیان مظفّر و منصور با غنایم نا محصور در لاهجان نزول اجلال فرموده سرهای ایشانرا بدرگاه عالم پناه فرستادند *

---

(۱) بسر انداختن ج ۱

بآتش دنیا سوختند دولت گرای خان بعد از فتح چنان مظفّر و منصور با غنایم نا محصور که از آنجمله نود هزار اسیر بود بدیار خود مراجعت نمودند *

گفتار در محاربه نمودن قورچیان استاجلو و غریبلو با گیلکان

چون شاه دین پناه حکومت گیلانرا بالله قلي سلطان استاجلو رجوع کرده بود خدمتش معدودی چند در لاهجان گذاشته متوجّه ییلاق گردید و سپاهیان گیلان آغاز مخالفت کرده سیّد حسین نامی را بر خود حاکم ساختند وی دبّاج را سپهسالار گردانید حضرتش با وجود لشکر بسیار و عدّت و ابّهت بیشمار مغرور گشته در کمینگاه غدر و مکر نشست و دست جفا بر گشاد و نایرهٔ فتنه و شرّ را اشتعال داد و بیخ نفي و عناد در ساحت ضمیر او راسخ شد و نهال ظلم در صحن سینهٔ او شاخ زد با لشکر بسیار و گیلانیان دیو سار بر سر صوفیانی که در قلعهٔ لاهجان بودند آمدند بعد از جدال و قتال بر ایشان غالب آمده نسأ و رجال و اطفال ایشان را بقتل آوردند بعد از آن بر سر بکتش بیگ ولد الله قلي بیگ مذکور ریختند وی جنگ نا کرده گریخت گیلکان ایشان را بضرب شمشیر دو دم براه عدم فرستادند در آن اوان امیرهٔ ساسان با سپاه فراوان از کسکر بدفع آن قوم بداختر آمده بعد از قتال و جدال فراوان منهزم گردیده گیلکان اکثر ملازمان او را بقتل آوردند خدمتش بمشقّت بسیار از تلاطم دریای زخّار بساحل نجات رسید شاه دین پناه درین باب با خواصّ و مقرّبان مشورت فرمود رایها بر آن قرار گرفت که جمعی از امرأ بدفع ایشان فرستند آنحضرت قوچ خلیفه مهردار و امیر غیب بیگ را با دیگر سرداران بر سر مخالفان ارسال نمود و قورچیان استاجلو و غریبلو نیز با ایشان رفاقت نمودند در آن زمان درمیان قورچیان سخن بهادری واقع شده صد و سي نفر از ایشان بی اذن امرأ متوجّه گیلان شده در کیسم .... نزول نمودند چون (۱) گیلانیان از قلّت غازیان خبردار شدند با یکدیگر گفتند که فرصت غنیمت شمرده کار از

(۱) گیلان ا

بسلطان سلیم فرستاد مضمون آنکه اگر آب اتل به نهرتین ملحق شود آن آب بقرا دنگیز متّصل است بیم طغیان دارد و خرابی بتمامی استنبول راه می یابد بنابر آن بترک کندن نهر مذکور فرمان داد و خان و پاشا بدیار خود مراجعت نمودند *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ تسع و سبعین و تسعمایة واقع گردیده

درین سال سلطان سلیم پادشاه روم سنان پاشا را با جنود مصر و ینگچریان درگاه و امرای عالیجاه بتسخیر بلاد یمن فرستاد بنابر آن که (۱)مطهّر لنگ بر آن بلاد بعد از فوت سلطان سلیمان مستولی شده بود پاشای مذکور با عساکر منصور در آن دیار نزول نمودند بعد از جنگ فراوان بر قلعهٔ کوکبان مستولی گشته قرب چهل حصارچه را مسخّر کرد هم درین سال دولت گرای خان تاتار والي ولایت کفّه بامر سلطان سلیم علم عزیمت بطرف روس بر افراخت والی آن دیار الغ بیگ از توجّه جیش ظفر شعار خبردار گردید ایوان بلبله که امیر الامرایش بود با دوجی کفّار فجّار باستقبال ارسال نمود ایشان کنار آب (۲)قلومولة را گرفتند و مانع عبور تاتار شدند مدّت نوزده روز جنگ و جدال و حرب و قتال بود و میدان دلاوران برینمنوال گذران بود روز بیستم دولت گرای خان مانند برق و باد در حرکت آمده کوششهای مردانه نمودند ایشان بعد از قتال و جدال راه فرار پیش گرفتند چون غلبهٔ لشکر تاتار بالغ بیگ نابکار رسید بارگاه و خیمه و خرگاه را انداخته همعنان یأس و حرمان از بیم جان فرار نموده سپاه تاتار بیکبار بشهر مسکاو ریختند اهل آن شهر را از پیر و جوان و قوی و ناتوان و شیوخ و اطفال و نسا و رجال باسیری گرفتند و کافران آنچه سالها اندوخته بودند از در و جوهر و زر و زیور بباد فنا داده لشکر تاتار آتش در شهر زدند چون خانهای آن بدکیشان از چوب بود بسوخت و ایوان بمکه با قرب دویست هزار کفّار بد اختر قبل از آتش دوزخ

---

(۱) مطهر ج ا (۲) قلعه آب مولة را ج

برای شهریان ارسال نمود قلیچ علي کشتیها را گرفته فرنگیان را بقتل آورده بضرب قزغانهای سنگین برج آن حصن حصین را فرود آوردند امّا فایده بر آن مترّتب نشد کفّار لعین نقب عظیم در زیر خیام جنود انادولی زدند و اندرون آنرا پر از باروت کرده آتش زدند بنابر آن جمعي رومیان بر خاک هلاک افتادند چون ایّام محاصره بیک سال کشیده باروت کافران تمام شد و علامات عجز و انکسار در احوال خود مشاهده کرده یقین داشتند که مقاومت با جنود روم نمیتوانند کرد بعد از عهد و پیمان و سوگند بقران قلعه را تسلیم کرده بدرگاه پادشاه آمدند و چنان قرار داد که اموال و اثقال خود را در کشتیها گذاشته متوجّه وندیک گردند در آن اثنا شخصی از اسیران رومیان فرار کرده آمد معروض گردانید که کفّار لعین از غایت خشم و کین قرب سیصد نفر از مسلمانان را بقتل آورده اند بنابر آن آتش غضب مصطفی پاشا اشتعال یافته (۱) پوست یتن را کنده بافي کفّار را بقتل آورد بعد از فتح آن دیار سلطان سلیم پرتو پاشا و علي پاشا را با لشکر آراسته (۲) و سپاه بحلیۀ جلادت پیراسته با طبل و کوس بتسخیر کرفوس ارسال نمود رومیان جزیرۀ کرفوس واکیه و کفالیه و (۳) کنیف را تاخته چهار قادرغه و سه بارجه از فرنگان گرفته مظفّر و منصور با غنایم نا محصور باستنبول مراجعت نمودند *

وقایع متنوّعه

درین سال عسکری خان تاتار باتّفاق پاشای کَفّه بامر سلطان سلیم پادشاه روم با لشکر بسیار و ده هزار بیلدار بقربان بازي آمدند و شروع بکندن نهر کردند تا آب اتل را با آب تین منضمّ سازند بعد از اتمام آن بکشتي نشسته روانۀ حاجي ترخان شده تاتار آن بلده را مسخّر کنند چون این خبر بوالی آن دیار ...... که از قبل کنّاز ایوان پادشاه روس والی آن بلده بود رسید مضطرب گشته تحفهای خوب بخان فرستاد چون خانرا گرفتن حاجي ترخان مرضي طبع نبود عرضه داشت

---

(۱) پوست و تن را ا پوست کنده ج (۲) تا و کوس ج ندارد
(۳) کیفیت را ا

مرعش و قاسم پاشا فرمان فرمای انادولی و بهرام پاشا والی سیواس با سپاه بیقیاس بتسخیر قلاع سپهر اساس ارسال نمود پاشایان با جنود نصرت نشان با کشتیهای کوه ارکان علم عزیمت بطرف قبرس بر افراختند بعد از وصول بدآن حوالی متوجّه تسخیر نواحي آن دیار شدند قرب هفتاد حصارچه مسخّر گردانیدند بعد از تسخیر آن سر زمین با سپاه سنگین با اسباب تسخیر حصار با توب و تفنگ بیشمار در حوالی قلعهٔ (۱) لعقوثه نزول نمودند سرداران فرنگ آغاز انداختن توب و تفنگ کردند عساکر ظفر قرین آن حصار را چون نگین درمیان گرفتند و بضرب توب و بادلیج بروج قلعه را ویران ساختند امّا دلاوران فرنگ بواسطهٔ نام و ننگ کوششهای بهادرانه مي کردند و حملهای دلیرانه میفمودند قرب دو سال کفّار بر گشته روزگار حصار را نگاه داشتند و مبارزان روزگار متوجّه کارزار شدند افواج و امواج مصافّ در تلاطم آمده و سپاه روم بضرب توب و تفنگ و ضربزن بروج حصار را از هم متلاشي کردند و بیکبار بالای برج حصار آمدند و سپاه کفّار از بیم حسام آبدار راه فرار پیش گرفتند رومیان اهل و عیال ایشانرا اسیر گرفتند و غنایم بسیار بدست آن سپاه (۲) خونخوار افتاد پاشایان بعد از نهب و غارت آن دیار از روی خشم و کین با سپاه سنگین متوجّه قلعهٔ ماغوسه شدند و آن حصار سر بر فلک دوّار کشیده و مثل او چشم روزگار ندیده و دست تصرّف ابر رعد انداز از سرادقات آن کوتاه و (۳) حبوب ذخایر سکّان اوج بروج رفیعش از خوشهٔ پروین و (۴) و خرمن ماه و یتن حاکم حصار پای ثبات فشرده بنابر عقیدهٔ که بر شوکت و قوّت خویش داشت ابواب حصار را بمردمان هوشیار سپرده بانداختن توب و تفنگ شروع نمودند از سهم تفنگ برق افروز و قارورهای نفط عالم سوز و ضربزنهای پر آشوب و توبهای دشمن کوب هیچ کس را مجال نمیدادند که پیرامون قلعه گردند و سپاه روم نیز مرکزوار در گرد آن حصار در آمدند و نقطه وار درمیان گرفتند در آن اوان والی وندیک هیجده کشتي پر از باروت و بسیار قوت

---

(۱) یعقوته ا
(۲) تا با سپاه ا ندارد
(۳) جنوب ج
(۴) و خوض ماه و تن حاکم حصار ج

ازبک سلطان ایلغار نمود هر چند. امیر حسین و حاجي کوتوال گفتند صلاح دولت در آنست که در همین مقام توقّف کرده محافظت دیار خود کنیم زینل بیگ بواسطهٔ عجب و غرور گفت وهم تمام بر همیر شما مستولی گشته است بنده ایشانرا دست بسته بخدمت آرم بنابر آن غازیان بسخن آن جاهل نادان فریفته شده روانه گشتند در پل خاتون به ازبکان دون رسیدند ازبک سلطان با هفت هزار جوان در کمین رفته معدودی را باستقبال فرستاد غازیان بایشان حمله کرده ازبکان بطریق فریب راه گریز پیش گرفتند ازبک سلطان بیگ ناگاه از کمینگاه بیرون آمده غازیان را درمیان گرفت بعد از قتال و جدال ازبکان نابکار بر امرای عالی تبار غالب آمده زینل بیگ و امیر حسین با هزار نفر از دلاوران جلالت اثر شربت فنا خشیدند * نظم *

بمردی نباید شدن در کمان که بر تو درازست دست زمان

حاجی کوتوال خود را از تلاطم دریای (۱) زخّار بساحل نجات رسانید و ازبک سلطان سرهای مقتولان را از بدن جدا کرده روانهٔ اندخود و شبرغان شد *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ثمان و سبعین و تسعمایة واقع گردیده لشکر فرستادن سلطان سلیم بجزیرهٔ قبرس

چون کفّار جزیرهٔ قبرس که سالها خراج گذار پادشاه روم بودند بنابر شراب قوّت دولت و مستی قدرت حکومت دماغ ایشان مخبّط گشته سر از ربقهٔ اطاعت و روی از قبلهٔ مطاوعت برتافتند و قطع طریق بلاد و تعذیب عباد میکردند بنابر آن سلطان سلیم پادشاه روم با ارکان دولت و اعیان حضرت قرعهٔ مشاورت درمیان انداخت امرا بدلایل معقول تسخیر آن قلعه را بنظر سلطان آسان نمودند بنابر آن سلطان سلیم پرتو پاشا وزیر ثانی و احمد پاشا وزیر ثالث و حسین پاشا امیر الامرای روم ایلی و مصطفی پاشا لله و علي پاشا حاکم

(۱) ذخارا

گرماش چون حرارت محرور در تموز سرماش چون رطوبت مرطوب در شتا
ریگ اندرو چو آتش گرد اندرو چو دود مردم چو مرغ و باد مخالف چو گرد باد
در غارهاش یافته هاروت مستقر از پشتهاش ساخته عفریت متّکا

غازیان ظفر شعار آن قلعه را مرکزوار درمیان گرفتند و پیش از ترتیب اسباب تسخیر حصون حصار چون اعدا و اضداد رایت فتح لشکر منصور را ملاحظه نمودند از مقدّمات احوال خود ضعف و قصور احساس کردند و از مبادی کاروبار خویش دلایل عجز و فتور دیدند دست در دامن اضطرار زدند و سپر مقاومت بیانداختند با تیغ و کفن از بالا بزیر آمدند سرهنگان درگاه گیتی پناه بر آن قلاع مستولی شدند *

وقایع متنوّعه

درین سال پادشاه وندیک فوجی از جنود کفّار بتاخت الکای روم فرستاد حاکم دیار خرسک قاسم بیگ باتّفاق فرهاد بیگ باستقبال شتافته با آن ملاعین خاسرین و گروه مشرکین مقابله نمودند کفّار بد کردار بعد از قتال و جدال مغلوب شدند رومیان ایشانرا تعاقب نموده پنج قادرغه و بیست قالیان و دو بارجه را گرفتند در آن اثنا (۱) سرداران فرنگ بی نام با چسنه نام لعین بی دین با سه هزار نفر کفّار ضلالت آیین بجنگ مجاهدان دین سیّد المرسلین آمده سپاه روم بدیشان هجوم آورده بضرب توپ آسمان کوب ایشانرا مغلوب گردانیدند درین سال ازبک سلطان بن رستم سلطان بن جانی بیگ سلطان با جنود فراوان بتاخت بلاد خراسان آمده در قصبهٔ جام نزول فرمودند والی آن دیار زینل بیگ ولد ابراهیم خان ذوالقدر فوجی بهادران جوشن‌ور بجنگ ایشان فرستاد غازیان (۲) به امکان جنگ نمایان کرده امّا حمزه بیگ سنجر اوغلی که وکیل زینل بیگ بود بقتل آمد ازبکان با موال فراوان باوطان معاودت نمودند زینل بیگ مردمان سخن دان بحکّام خراسان فرستاده استمداد نمود در آن اوان امیر حسین و حاجی سلطان کوتوال با قرب هزار و نهصد سوار جرّار بمدد آمدند زینل بیگ بوجود ایشان مستظهر گشته از عقب

---

(۱) با خسته نام لعین ج (۲) ج به امکان را ندارد

بصيقل عنايت باجمل اشكال زدوده آمد امراى عالي شان از غزاى گرجستان مراجعت كرده سماون بيگ را بدرگاه عرش اشتباه فرستادند *

وقايع متنوّعه

درين سال معصوم بيگ صفوى وكيل شاه دين پناه متوجّه حرمين شريفين شده در راه روميان غافل برسر وى ريخته خدمتش را با چهل و هشت نفر از ملازمان و رفقا بقتل آوردند و آوازه انداختند كه قطّاع الطّريق عرب اين كار كرده اند بواسطهٔ معذرت سلطان سليم علي آقاسى و چاوش باشي را بدرگاه عالم پناه فرستاد آنحضرت از كمال محبّت ويرا نواخته روانهٔ ديار روم گردانيد هم درين سال مولاناى اعلم افهم جامع العلوم و الحكم امير ابو الفتح كه از سادات شرق بود در دار الارشاد اردبيل بفجاء متوجّه عالم بقا گرديد جناب مولوي از جملهٔ تلامذهٔ مولانا عصام الدّين است در ماورأ النّهر تحصيل نمود در آخر در شهر مذكور متوطّن گرديد از جملهٔ نتايج قلم خجسته رقمش حاشيه بر كبرى حاشيه بر آداب بحث حاشيه بر تهذيب منطق حاشيه بر كنز العرفان حاشيه بر تهذيب اصول فقه حاشيه بر بحث مجهول مطلق حاشيهٔ مطالع رسالهٔ در اصول فقه شرح در باب حادى عشر فارسي بر آيات احكام *

گفتار در قضايائى كه در سنهٔ سبع و سبعين و تسعماية واقع شد لشكر فرستادن شاه دين پناه بگرمسيرات جرون

درين سال بمسامع عزّ و جلال رسيد كه الكاى گرمسيرات جرون بواسطهٔ ظلم واليان آنجا از آزار و ايذاى ايشان متضرّر اند بنابر آن راى عالم آراى بتغيير الكاى آنجماعت عازم و جازم شد والى كرمان يعقوب بيگ افشار را با لشكر بسيار بصوب آنجانب روانه گردانيد ايشان بواسطهٔ شناعت اعمال و قباحت افعال خايف و متوهّم شده به قلعهٔ بنياد بزرگ و شمول كه تا غايت بواسطهٔ حرارت هوا دست تصرّف هيچ احدى از سلاطين كامگار بدآنجا نرسيده بود *

که خطّ نظری چند جا درنگ کردی تا بذروهٔ آنش رسیدی و دیده‌بان وهم و خرد بنردبان خیال پای بر بالای قطعهٔ سنگنیش نهادی - * بیت *

... ... کشیده بر سر چرخ برین تیغ
فلک دست از ید جوزا کشیده بدامانش و لیکن نا رسیده
ز تیغ آبدارش هر سحرگاه دریده چرخ سرکش را کمرگاه
جوانان نبات نو رسیده همه بر دامن او بر دمیده
بسان عاشقان از هجر جانان روان از چشمها سیلش بدامان
گرازان در نشیب او گداران پلنگان بر فرازش گشته نازان
عیان در بیشهایش شیر شرزه نهان در غارهایش مار گرزه
ز یکسویش خروشان زنده دیوان ز سوی دیگرش غولان غریوان

متحصّن (۱) گردید غازیان عظام چون قضای مبرم متوجّه آن کوه محکم گردیدند گبران نیز آغاز جدال و قتال نموده غازیان دست به تیر و کمان برده آتش قتال را مشتعل گردانیدند (۲) مرغان تیز پر تیر پرّان که از تشنگي چون اعادی دهان باز مانده بودند جز از عیون ابصار مخالفان آب نمیخوردند و زاغان کمان که در کوششها منتظر چنین فرصتی مي بودند غیر از اجسام مردار گبران طعمهٔ بآشیان نمي بردند - * بیت *

کلاغان ز آواز زاغ کمانها شتابان بمهماني استخوانها

در آن اثنا سماون از غایت غرور با معدودی چند بر سپاه منصور حمله نمود یکی از غازیان را بقتل آورد متهوّری خدمتش را از مرکب عزّت بخاک مذلّت انداخته دستگیر نمود گبران راه انهزام پیش گرفتند اهل حشم و خدم بر گرد او بعضی کشته و بعضی دستگیر شده (۳) طعمهٔ شمشیر و تیر شدند چون بمیامن توفیقات آلهی و محاسن تأییدات نامتناهی غبار ظلمت از صفحات روزگار بدست قدرت ید الله باحسن وجوه سترده شد و زنگار کدورت ضلال از مرایای قلوب کاینات

---

(۱) کذا فی النسخ (گردانید ؟)
(۲) مرغزار تیر پر تیر یران ا مرغان تیر پر تیر سران ج
(۳) بعضی را دستگیر کردند و چون بمیامن ج

ملازمان با يراق تمام با خيل و حشم و طبل و علم روانه گرديد در بلدهٔ ادرنه با سلطان سليم ملاقات نمود تحف را گذرانيده بعد از چند ماه بدرگاه عالم پناه آمد *

گفتار در قضاياى که در سنهٔ ستّ و سبعين و تسعماية واقع گرديده لشکر فرستادن شاه دين پناه بگرجستان وگرفتار شدن سماون بيگ

چون سماون والى گرجستان پا از جادهٔ سداد و قدم از طريق ارشاد بيرون نهاد و دست بسرحدّ ممالک و مسالک دراز کرد و در بلدهٔ تفليس - * نظم *

که در بوستانش هميشه گل است بکوه اندرون لاله و سنبل است

هواى آن معتدل و خوش و مرغزارش دل کش هيچ تشويشى درو نا بوده جز در زلف دوست، هيچ[1] بيمارى درو نا خفته الّا در چشم يار و نسيم صبا و شمال در صحارى او وزان در فصل ربيع لاله در قلال جبال و بقاع او چون قناديل عقيق از معابد کنايس زهّاد دوربين تابان *

درخشان لاله از وى چون چراغى ولى از درد او بر جانش داغى

آبهاى قنوات و عيون او چون آب کوثر و زمزم لطيف و خوشگوار باد او چون باد عيسى جانفزا و روح بخش آب او چون آب کوثر غمزدا و کارساز خرابى بسيار کرده اهالى آن ديار را صغار و کبار پايمال وبال گردانيد بنابر آن فرمان عالم مطاع صدور يافت که شمخال بيگ چرکس و ابراهيم بيگ الپاوت و على قلى بيگ قاجار باتّفاق داود بيگ متوجّه گرجستان گردند و سماون بيگ را گرفته بدرگاه عالم پناه ارسال گردانند، امراى عاليشان با جنود بيکران و سپاه بى پايان علم عزيمت بجانب گرجستان بر افراختند بعد از طى مسافت نزول نمودند سماون بيگ طريق حزم و احتياط را مسلوک داشته خود را بجبلى که در ارتفاع با چرخ اخضر طريق همسرى ميکرد و در متانت با کوه دماوند لاف برابرى ميزد کمرش با سطح منطقة البروج رکاب در رکاب و عيونش بالا تر از چشمهٔ آفتاب و در بلندى بمثالى

(۱) همارى ب

(۱)چو بیشه بیشه درو درزهای خار و خسک
چو باره باره درو خامهای ریگ روان
بغارهاش درون (۲) مار گرزه از حشرات
بناوهاش درون شیر شرزه از حیوان
ز تنگ عیشی (۳) بر ذروه‌هاش برده همای
ز استخوان مسافر ذخیرهای گران

حسام بیگ ولد بیرام بیگ قرامانلو با هجده نفر از جوانان کار آمدنی قریب نقارهٔ سحر بیخبر بر سر خان آمده خدمتش از بیم جان در طویله نهان گردید بعد از تفحّص بسیار او را دستگیر کرده نزد الله قلی سلطان آوردند امرای عظام که بفتح گیلان مأمور بودند خان احمد را با اموال و اسباب و دفاین و خزاین در روز سه شنبهٔ ششم ماه رجب بدرگاه عالم پناه آوردند شاه دین پناه بعد از چند ماه او را روانهٔ قلعهٔ قهقهه گردانید و حکومت بلاد گیلان را به الله قلی سلطان استاجلو و اسکندر بیگ افشار و حمزه بیگ طالش و زینل بیگ ذوالقدر و شرف خان کرد ارزانی داشت مولانا عبد الرّزّاق صدر که در قزوین مقیّد بود روانهٔ قلعهٔ خرسک گردید مدّت سلطنت خان احمد سي و دو سال بود ازین طبقه یازده کس سلطنت کرده اند بدین تفصیل سیّد علي کیا کارکیا رضا کیا کارکیا میر سیّد کارکیا ناصر کیا کارکیا سلطان محمّد کارکیا میرزا علي کارکیا سلطان حسن کارکیا سلطان احمد کارکیا سیّد علي کارکیا سلطان حسن کارکیا خان احمد مدّت سلطنتشان دویست و پنج سال *

وقایع متنوّعه

هم درین سال شاه دین پناه شاه قلي سلطان استاجلوا را با تحف و تبرّکات و مکتوب بلاغت آیات که طول آن هفتاد گز بود در باب مصادقت و موالات و تهنیت جلوس و فتح ولایت بروم ارسال نمود شاه قلي سلطان با جمعي از

(۱) ج این بیت را ندارد در و در رازهای خار و خسک ا
(۲) بار کرده از خیرت ج مار کرده از حشرات ا (۳) بر روزهاش ا این بیت را ج ندارد

رهی همچو سودای عاشق دراز   چو دور فلک پر نشیب و فراز
گذرهای تنگ و کمرهای سخت   دل سنگ خارا ازو لخت لخت
سمومش چو صور قیامت بکار   هوا چون دم افعیش زهر دار

عبور کرده در اثنای راه ملک اویس رستمداري را که داماد خان احمد بود گرفته بملک سلطان ابو سعید که برادر مشار الیه بود دادند و تمام اموال و اسباب ملک اویس را که در قلاع بود جهت خاصهٔ شریفه ضبط نمودند و در تنکابن نزول نمودند خان احمد قرب سه ماه در جبال گیلان حیران و سر گردان بوده بهر جانب که توجّه مینمود خود را پا بستهٔ بند و بلا و خستهٔ رنج و عنا مي یافت درین اثنا شاه دین پناه الله قلي بیگ ایچک اوغلی و شاه قلي بیگ روملو و میرزا علی بیگ قاجار را با هشت صد نفر قورچي جرّار از راه اشکور بجانب گیلان ارسال فرمود در آن اوان آفتاب عالم تاب در سیوم درجهٔ جدی رسیده بود و شدّت سرما و غلبهٔ برودت بمرتبهٔ استیلا داشت که (۱) تمامی اجرام کوهها همواره ابرهٔ سنجاب سحاب بر دوش و سطح زمین از برف قاقم پوش بود - * بیت *

(۲) کوه قاقم زمین حواصل پوش   چرخ سنجاب در کشیده بدوش
داده نقّاش باد شبگیری   موج موج آب را گره گیری

و آن وادی دور و دراز پر از نشیب و فراز بود و جنگلهای بی عدد مخوّف و پشتهای بیحدّ که زمین آن چون چشم نابینا نه در روز از نور آفتاب بهرهٔ داشت و نه در شب از شعاع قمر حظّی *

کسی ندید فرازش مگر بچشم ضمیر
کسی نرفته نشیبش مگر بپای گمان
ز بیم دیو بدل در همیگداخت ضمیر
ز باد سرد بتن در همي فسرد روان

---

(۱) کوهها که همواره ابرهٔ سحاب سنجاب بر دوش (دورن) که همواره سنجاب سحاب بر دوش سطح زمین زمین از برف قاقم پوش ا

(۲) همین طور است در ا هوا حواصل پوش (دورن)

(۱) تیرش که چون باز بقصد کبوتر جان دشمن پرواز میکرد چون صعوه بآشیان (۲) چغد پنهان شد و کمانش که در کمین اعدأ دهن باز میبود از وهم خویش در کیش فرو رفت و نیزه‌اش که روز جدال بسرفرازی علم ثابت قدم بود سر در لحاف غلاف کشید شمشیرش که بر سر عدوّ مایل بود چون حرز یمانی حمایل گردید سپرش که در (۳) پیش کر و فر دشمن حایل بود چون توشه دان کاروان به پشت حامل گردید صدر الدّین خان و ضیأ احمد سلطان و بایندر خان طالش و امیره ساسان و حمزه بیگ طالش و میرزا کامران با جمعي بهادران بر سر مخالفان که در راههای آن کوه پر اندوه بودند رفته امیره بهادر را با چند امیر دیگر بقتل آوردند و مظفّر و منصور باردوی معصوم بیگ معاودت کردند (۴) و بلوک بلوک صنادید ملوک و رعایا چون اجرام سحاب و اجسام فیروزي و حباب در قلل جبال و جنگلهای اشکور متحصّن شدند چنانکه طریق مداخلت در آن مساکن منحصر در یک راهي بود ولیک آن هم چون کمر خوبان (۵) مو میان باریک امرای عالي تبار بی مشقّت اغیار عروس مملکت گیلان را در آغوش گرفتند و نظر بیگ استاجلو و امیر غیب بیگ استاجلو و قوچ خلیفه مهردار و پیر محمّد خان استاجلو و امیر اصلان بیگ افشار و حیدر بیگ ترکمان با جمعي سواران رزم ساز و پیادگان تفنگ انداز از طریق (۶) طالقان روانه شدند آن راه چون طریق (۷) هزار خم خم در خم بود از راه صراط المستقیم باریکتر و از راه دوزخ تاریکتر و (۸) آب و لای و جنگل و تنگنای بمرتبهٔ بود که در مضیق آن یک سوار را (۹) گذار دشوار میشد و بغیر از جادهٔ مستقیم بهر طرف که میل میکردند اسب و مرد هلاک میگشت *

---

(۱) ببرش ا (۲) جعبه ب و (دورن)

(۳) گرز دشمن (دورن)

(۴) بلوک صنادید ملوک و رعایا چون ... و حساب ج بلوک صنادید ملوک ... اجسام مروی و حباب (دورن) ج

(۵) خوبان باریک ب (۶) از دورن ا ب ج ندارد

(۷) چون هزار چم و خم داشت (دورن)

(۸) آب لای ج ولای (دورن) (۹) گذر (دورن)

غازیان از دو جانب متوجّه گیلان شوند سلطان مصطفی میرزا و امیر خان ترکمان و قوچ خلیفه مهردار و نظر بیگ استاجلو و حیدر بیگ ترکمان حاکم ساوه و احمد خلیفه وفادار شاملو و حمزه بیگ طالش و از امرای آذربایجان ابراهیم بیگ زیاد اوغلی و خلیفهٔ انصار حاکم قراچه داغ و ابراهیم خلیفه الپاوت و زینل بیگ ولد ابراهیم خان ذوالقدر و امیره ساسان حاکم کسکر و احمد سلطان (۱) بیه پس و کامران میرزا حاکم کوتم با پیادهای آذربایجان از راه کوچسفان بلاهجان روند قبل از اجتماع امرای عالیشان امیر خان و نظر بیگ و حمزه بیگ طالش از بلدهٔ قزوین با جنود ظفر قرین بیرون آمده در چهار فرسخی شهر فرود آمدند استماع نمودند که خان احمد با سپاه باران عدد در دیلمان نزول کرده است امرای مذکور با عساکر منصور بر سر آن قوم مقهور ایلغار کردند خان احمد در گرداب تفکّر و غرقاب تحیّر افتاده از بیم جان خود را بلاهجان انداخت غازیان خرگاه و سراپرده و بارگاه او را متصرّف شدند و بدیلمان و خرکام در آمدند معصوم بیگ صفوی نیز با سپاه خونریز علم عزیمت بطرف لاهجان بر افراخت خان احمد جهانگیر سپهسالار لاهجان و شاه منصور سپهسالار دیلمان و (۲) لشتنشاه را با ده هزار سوار و پیاده باستقبال ارسال نمود ایشان در جای تنگ تخته بند پیدا کرده مستعدّ قتال و جدال شدند معصوم بیگ با سپاه زیاده از چون و چند بآن تخته بند رسیده مخالفان بی استعمال سیف و سنان راه فرار پیش گرفتند همعنان یأس و حرمان به لاهجان رفتند غازیان یک صد و پنجاه نفر از آن قوم بداختر بقتل آوردند و سیصد و پنجاه کس را دستگیر کردند و در لاهجان متمکّن شدند و ولایت گیلان و کوکه و لشتنشاه و کیسم بتصرّف در آوردند. خان احمد چون از توجّه سپاه باران عدد آگاه شد در مضیق تفکّر و طریق تحیّر سر گردان گردید امارت بخت منحوس و طالع منکوس مشاهده نموده دانست که طاقت مقاومت ندارد و مرکب فرار (۳) در پیش کشیده راه جبال اشکور را پیش گرفت

(۱) بیه بستی ا (۲) نشناه ا شتنشا ج

(۳) بزیر ران کشید ب

اوان کیا رستم که از قبل خان احمد والی آن دیار بود غیر خود کسی را بنظر در نمي آورد مشار الیه غافل بر سر وی ریخته کیا رستم را با جمعي از سواران دستگیر کرده روانهٔ درگاه عالم پناه گردانید در آن اوان شاه دین پناه خواهر زادهٔ خود جمشید خانرا تربیت نموده طبل و علم و خیل و حشم شفقت نمود *

بطبل و علـم سرفرازیش داد ز خلق جهان بی نیازیش داد
مي سلطنت ریخت د. جام او بر آمد بچـرخ برین نام او
رسید از شرف تا بجای سرش که شد نسر طایر پر افسرش

ویرا با جنود بسیار بحکومت گیلان (۱) فرستاد و خان احمد جمیع ولایت بیه پس (۲) سوی کوچسفان را به جمشید خان تسلیم نمود دربن اثنا شاه دین پناه یولقلي بیگ ذوالقدر را فرستاد که کوچسفان را از وی گرفته بجمشید خان دهد خان احمد بواسطهٔ جهل و جنون بسخنان مردمان دون امیر شاه منصور را با جنود بسیار و گیلانیان دیو سار بدفع وی نامزد فرمود ایشان بیخبر بر سر یولقلي بیگ ریخته بعد از جنگ بسیار وی را بقتل آوردند و ندانستند که پستان شیر دوشیدن و بخیال باطل زهر قاتل نوشیدن در هلاک خود کوشیدنست چون این خبر بپادشاه والا گهر رسید آتش کینه و انتقام گذاری از سینهٔ آنحضرت زبانه زدن گرفت و علامات غضب بر چهرهٔ مبارکش مشاهده افتاد فرمان عالم مناع شرف نفاذ یافت که پیادهٔ بسیار از بلاد آذربایجان و عراق با یراق متوجّه پایهٔ سریر اعلی گردند تا باتّفاق امرأ متوجّه گیلان گشته آن بلاد را مسخّر گردانند خان احمد از آوازهٔ وصول جنود قزلباش متوهّم گشته از کرده پشیمان و از انگیخته نادم گردید رسولان بدرگاه عالم پناه فرستاده از طوفان طغیان به زورق خلاص پناه جست ایلچیان بپایهٔ سریر اعلی رسیدند هرچند در استرضای خاطر آنحضرت کوشیدند فایدهٔ مترتّب نشد زیرا که صورت فریب و خداع او در ضمیر منیر شاه دین پناه انطباق یافته پرتو حیله و مکرش بر آینهٔ خاطر معاینه یافته بود بنابر آن ایلچیان را بی مراد و مقصود رخصت انصراف ارزاني داشت امر عالي صدور یافت که

---

(۱) تا ولایت ا ندارد (۲) کذا فی النسخ (سوای ؟)

بناخن مخالفت خراشیدیم اکنون از اعمال نا پسند خود نادم و پشیمان ایم اگر پادشاه گناه ما را بخشد بعد ازین پا از جادهٔ عبودیّت بیرون ننهاده هر سال مبلغ پانزده هزار فلوری بخزانهٔ عامره سپاریم بنابرین اسکندر پاشا به بغداد مراجعت نمود *

گفتار در فتح گیلان بدست امرای عظام و غازیان ظفر فرجام

درین سال خان احمد والی گیلان برهنمونی قاید (۱) اضلال قدم جرأت و جسارت (۲) در وادی مخالفت و طغیان نهاد و سر از گریبان معاندت بیرون نهاده سپری از روی مخالفت در روی موافقت کشید با وجود آنکه مشار الیه آبا و اجداد او باج گذار و فرمان بردار این دولت بودند هر چند او را بامثله و احکام مشحون بنصایح مقرون و اصناف مواعظ تنبیه نمودند نافع نیامد بعذرهای معلول و سخنان نا معقول تمسّک نمود *

بنادان بود پند بس نا صواب نشاید نصیحت نوشتن بر آب
بود کر ز آواز خوش بی نصیب چه حظ مرده را از علاج طبیب

چون (۳) حسن بیگ باستمالت آن بیدولت از سریر اعلی رفته بود و مخالفت او را که مشاهده نمود معروض گردانید بنابر آن آتش خشم جهانسوز زبانه زدن گرفت امیره ساسانرا با فوجی از عسکر به کسکر فرستاد زیرا که خان احمد ویرا از آن دیار اخراج کرده بود با فوجی شجاعان ناگهان به کسکر در آمدند در آن اوان سپهسالار سعید که از قبل خان احمد والی آن دیار بود بقدم مقابله و مقاتله پیش آمده جنگ صعب نمود امیره به نیروی دولت قاهره بر وی غالب آمد سپهسالار سعید را با فوجی از ملازمان براه عدم فرستاد چون این خبر بشاه دین پناه رسید صدر الدّین خان صفوی را با جمعی سواران بجانب رشت روانه گردانید در آن

(۱) ضلال ا (۲) از وادی موافقت کشیده با وجود انکه ج
(۳) چون کمر حسن ا

گفتار در قضایائی که در سنهٔ خمس و سبعین و تسعمایة واقع گردیده

درین سال سماون بیگ ولد لواسان سوار بسیار و پیادهٔ بیشمار جمع آورده متوجّه تفلیس شد چون این خبر در آن دیار شایع گردید داود بیگ ولد لواسان که از قبل شاه دین پناه حاکم آن قلعه بود با فوجي از بهادران جوشنور بدفع برادر از شهر بیرون خرامیده مستعدّ قتال و جدال گردید چون تقارب صفّین دست داد ابراهیم خلیفه قراماني از غایت جهل و ناداني با مردم اندک عازم جنگ سماون گشت و سایر ازناوران هر چند او را منع کردند که مصلحت نیست که با اندک سپاه با این طایفهٔ گمراه مقابله کني قبول نکرده بر ایشان حمله نمود بضرب ازناوران کشته گردید ملازمان داد فریاد لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَ جُنُودِهِ بر آورده اکثر ازوی تخلّف نمودند خدمتش راه گریز پیش گرفت و به تفلیس آمد بار دیگر سپاه بسیار جمع آورده باتّفاق حسام بیگ قراماني متوجّه میدان قتال گردید و بعد از کشش و کوشش بسیار منهزم گشته پناه بقلعهٔ تفلیس برد سماون حصار را احاطه نمود بعد از چند روز طبل مراجعت کوفته روانهٔ دیار خود گردید *

وقایع متنوّعه

درین سال رسول سلطان سلیم پادشاه روم محمّد نام با شوکت تمام بقزوین آمد و مکتوب مشتمل بر اظهار اخلاص و استقامت بر جادهٔ سداد و رسوخ عهد میثاق آورد ویرا بعد از اقامت مراسم تعظیم و تکریم و انعام باز گردانیدند و درین سال سلطان سلیم پادشاه روم اسکندر پاشا را با لشکر بسیار بتسخیر جزایر ارسال نمود زیرا که ایشان نواحي بصره را تاخته بودند پاشای مذکور با جنود منصور در حوالی جزایر نزول نمود حکّام ایشان رسولان کاردان نزد پاشای بسیار دان فرستادند ما حصل سخن آنکه والیان ما میگویند که ما بنده و چاکر سلطان سلیم ایم اگرچه پیش ازین برهنموني بخت بد پای از دایرهٔ متابعت بیرون نهاده چهرهٔ وفا را

مراد (۱) بن سلطان محمّد بن بایزید بن سلطان مراد بن اورخان بن سلطان عثمان بن ارطغرل بن سلیمان بن قیا الب که بچند واسطه به اغوز خان میرسد در آن اوان که در حوالی قلعهٔ سکت وار بودند عرض مرض بر جولهر ذات او مستولی گشته زمان زمان مرض زیاده شد ساعت بساعت شدّت آن حالت می افزود لاجرم آن پادشاه خجسته شیم دل بر آن واقعهٔ نا گزیر که لازمهٔ ذات صغیر و کبیر است نهاده محمّد پاشا را که وزیر اعظم بود طلبیده سفارش بلاد روم را نمود و سلطان سلیم را ولی عهد گردانیده متوجّه عالم آخر گردید مدّت زندگانیش هفتاد و چهار سال بوده و زمان سلطنتش چهل و هشت سال بود ملکش عراق عرب و بصره و دیار بکر بود و از گرجستان و (۲) داوایلی و دیار ذوالقدر و حلب و شام و مصر و قرامان و تکه ایلی و انادولی و از مغرب طرابلس و جزیره و حجاز و یمن و عدن و خطیف و کفّه و از استنبول تا قلعهٔ بیم در تصرّفش بود چون این حادثهٔ عظمی بوقوع انجامید محمّد پاشا فوتش را پنهان کرده مردمان کاردان بکوتاهیه فرستاده سلطان سلیم را طلب نمود و نعش او را مخفی روانهٔ استنبول گردانید تا طریق سنّت در گنبدی که جهت همین کار ساخته بودند دفن نمودند سلطان سلیم مانند برق و باد روانهٔ ادرنه گردید چون باستنبول رسید خطبه بنام خود خوانده روانهٔ اردو گردید چون بحوالی اردو رسید اکثر سپاه باستقبال استعجال نمودند چون سلطان سلیم بسپاه ملحق گردید وفات سلطان سلیمان را اشکارا کردند و سلطان سلیم بطرف ادرنه مراجعت نمود ازین قوم سیزده نفر سلطنت کرده اند سلطان عثمان اورخان مراد غازی ایلدرم بایزید امیر سلیمان موسی چلبی سلطان محمّد سلطان مراد سلطان محمّد سلطان بایزید سلطان سلیم سلطان سلیمان سلطان سلیم مدّت سلطنتشان تا درین سال که تاریخ هجری به نهصد و هشتاد رسیده است دویست و نود و یکسال عبد الله خان بن قرا خان استاجلو که بخواهر داماد شاه دین پناه بود درین سال در شیروان علم عزیمت بجانب آخرت بر افراخت *

---

(۱) تا سلطان مراد ا ندارد

(۲) داولی ج

سلطان سلیمان پادشاه روم سپاه فراوان و گروه بی پایان جمع آورده بطرف دیار کفّار روانه گردید در اثنای راه پرتو پاشا را با جمعی جنود جرّار بتسخیر قلعهٔ کوله ارسال نمود پاشای مذکور آن قلعه را گرفته باردو مراجعت نمود سلطان سلیمان در حوالی قعلهٔ سکتوار شادروان عظمت و اقتدار بر اوج فلک دوّار بر افراخت. چون عساکر جرّار قلعه را مرکز وار درمیان گرفتند و آن قلعهٔ بود در بالای کوه رفیع واقع و در متانت و استحکام در آفاق شایع و در استواری آبروی سدّ سکندر برده در ارتفاع دست در بند کمر ناهید زده - * نظم *

چه کوه پر شکوه عرش پایه که بر بام فلک افکند سایه
عقابش با همای مهر هم پر پلنگش با نهنگ چرخ همسر
فلک چون پشتهٔ پیرامن او که گرد آمد ز گرد دامن او

مبارزان جنود روم از جوانب هجوم کرده بانداختن توب و تفنگ شروع نمودند -

تفنگ آتش افشان درین کهنه طاق ز دودش فلک تیره مه در محاق

و رومیان هر چند کوشش نمودند امارات فتح الباب و علامات ظفر به هیچ باب ظاهر نشد امرای درگاه و پاشایان رفیع جاه از عدم تسخیر قلعه مضطرّ شدند آخر نقب بر زیر آن سدّ حدید زدند و اندرون آن را پر از باروت کرده آتش انداختند و اجزای بروج از هم متلاشي گردید *

از آن آتش فتنه برج حصار بر افروخته همچو گلهای نار
در آن قلعه یکسر مشوّش همه چو اهل جهنّم در آتش همه
(۱) حصار چنان کرد از آتش قصور ز تاب تجلّي فرو ریخت طور

رومیان بزخم شمشیر آبدار بسیار از کفّار را بدار البوار فرستادند و اموال بسیار بدست ایشان افتاد و قبل از فتح سلطان سلیمان فوت شده بود جنود نا دانسته قلعه را گرفتند *

متوفّیات

سلطان سلیمان بن سلطان سلیم بن سلطان بایزید بن سلطان محمّد بن سلطان

---

(۱) حصار چنان کرد آتش قصور شکوه ز تاب تجلي فرو ریخت کوه ج

عبور نموده ببلاد خراسان در آمد چون خبر توجّه آن سپاه بشاهزادهٔ عالیجاه رسید بنابر آنکه اکثر ملازمانش متفرّق بودند پناه بحصار تربت برد جنود ازبک در حوالی قلعه فرود آمدند و مداخل و مخارج حصار را مسدود ساختند بعد از چند روز امرای خراسان با جنود بیکران (۱) متوجّه میدان قتال و جدال شدند تا بدستیاری تیغ آبدار باد غرور از دماغ عبد الله خان بیرون کنند در آن اثنا شجاع بیگ پسر مصطفی بیگ ورساق و ملازمش مراد بیگ با بیست نفر از دلاوران در روز جنگ جنگ کنان خود را در قلعه انداختند ازبکان خایف و هراسان گشته از تسخیر حصار مأیوس گردیدند بار اوّل خسرو سلطان کوچ کرده روانهٔ دیار خود گردید و روز دیگر عبد الله خان طبل مراجعت کوفته علم عزیمت بلکه هزیمت بطرف بخارا بر افراخت چون در آب مرغاب نزول نمود بند را خراب کرده کوچ بر کوچ روانهٔ بخارا گردید حضرت میرزای از تنگنای محاصره خلاص گشته روانهٔ هرات گردید *

گفتار در لشکر کشیدن سلطان سلیمان پادشاه روم بجانب فرنگستان

چون در نو روز خورشید جهان افروز در برج حمل منزل گزید و باد نو بهار در مرغزار وزید و از پرتو آفتاب حمل سبزه و ریاحین دمید *

که چون فصل دی رفت و نو روز شد — هوای چمن خاطر افروز شد
فرو کوفت رعد از افق کوس جنگ — بجنبش در آمد سپهر دو رنگ
فرو ریخت تیر تگرگ آسمان — (۲) ز قوس قزح کرده زه بر کمان
بجنگ سپهر از پی ترکتاز — (۳) شد از نجم ثاقب فلک نیزه باز
ز اوج فلک تیر باران سحاب — (۴) ز بیمش سپر وار برف از حباب
ریاحین بر آراسته لشکرش — سپر شد گل و قبّهٔ نیلوفرش

---

(۱) که افهام حساب باوهام کتاب از شمار آن عاجز آید ا
(۲) ز قوس و قزح کرده زه در کمان چ
(۳) شد از انجم ثاقب تیره باز چ
(۴) زبیمش سپر و از بعه از حباب چ

حامی (۱) سفّاک و بی باک و بی انصاف و حرامی نه سیرتی که ازو خاطری بیاسودی نه صورتی که کسی دوست دار او بودی و روز بروز طغیان ظلم او بر صفحات روزگار ظاهر تر میشد و ذکر مطالب نا مقدور و مصادرات و تحمیلات غیر محصور در اطراف ولایات خوارزم اشتهار می یافت و دود دلهای سوخته و سوز سینهای افروخته آتش بلا در خرمن حیاتش انداخت درین سال باراده تاخت استراباد و تخریب بلاد و تعذیب عباد از خوارزم بیرون آمد (۲) در موضع...... نزول نمود ناگاه (۳) محتوم عمرش بختام لعل مختوم گشت مرکب زندگانیش از صدمات حوادث ایّام بسر در آمد و از وزیدن نسیم بهجت اثر آن شهر بر آشفته چون جنّات نعیم شکفته شد بعد از فوت او حاجم خان بر بلاد او مستولی گشت *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اربع و سبعین و تسعمایة واقع گردیده فرستادن شاه دین پناه سلطان محمّد میرزا را بحکومت هرات

درین سال شاه دین پناه حکومت هرات را بسلطان محمّد میرزا عنایت نمود و یکان شاه قلی را للهٔ آنجناب گردانید و ایشان از قزوین بیرون آمده بجانب خراسان روان شدند چون این خبر بماوراً النّهر رسید اسکندر خان که پادشاه بخارا بود فرزندان و امرای خود را جمع ساخته در باب تاخت ولایت خراسان با ایشان مشورت نمود امرأ و ارکان دولت آن بیدولت بعرض رسانیدند که مشقّت سفر اختیار کنیم و بسلطان محمّد میرزا دستبردی نمائیم عبد الله خان که ارشد اولادش بود *

به پیش پدر شد گشاده میان دل آکنده از کین کمر بر میان
که شایستهٔ جنگ شیران منم هم آورد سالار ایران منم

بنابر فرمان اسکندر خان با سپاه انبوه (۴) سیل نهیب دریا شکوه از آب آمویه

---

(۱) سردار و درد و حرامی ا (۲) ب در موضع نزول نمود را ندارد
(۳) حیات عمرش بخیام لعل محتوم مبدل ب مختوم عمرش بختام لعل محتوم ا
(۴) سیل نهب ا

و نبات جای دارند در جنبش آورد خیام رنگا رنگ شکوفه و ریاحین و سراپردهای تو بر توی لاله و نسرین فرّاشان باد بهاری در بساتین صحاری بر ستونهای (۱) درختان بر طنابهای آب بصد گونه نشو و نمأ داد * * بیت *

سلطان ربیع چون دگر بار زد خیمه بطرف دشت و کوهسار
از سبزه و گل سپه (۲) عیان کرد آهنگ حریم بوستان کرد
از سرو سهی علم (۳) بر افراخت از غرّش رعد صورن انداخت

امرای قزلباش غیب بیگ را در هرات گذاشته علم عزیمت بجانب نسا و ابیورد بر افراختند ابوالخان از قرب جنود ظفر نشان خبر یافت و دانست که طاقت مقاومت ندارد لاجرم آب روی خویش نگاه داشته از گذرگاه سیل برخاست و در قلعهٔ ابیورد متحصّن گردید امرای عالیجاه کمند همّت بر تسخیر کنگرهٔ قلعه انداختند پس از وصول بظاهر حصار آغاز محاصره و محاربه کرده سپاه ازبک نیز روی بمقاتله و مقابله آوردند ابوالخان آغاز عجز و انکسار بر صفحات احوال خود مشاهده نمود خوف عظیم و رعب تمام بر ضمیرش مستولی گشت از تاخت خراسان پشیمان گردیده رسولان سخن دان که بسحر بیان عقدهٔ وحشت از ضمایر بگشایند و بلطایف الحیل مرغ رضأ را از هوا بزیر شست آورند بنزد امرأ فرستاده امان طلبید و قسم یاد نمود که من بعد ترک (۴) یرتاولی کرده هر سال پیشکش بدرگاه عالم پناه فرستد بنابر آن امرأ از بالای قلعه کوچ کرده متوجّه درگاه عالم پناه شدند *

متوفّیات

علي سلطان بن (۵) الوس خان بن محمّد امین بن یادگار بن تمر شیخ اوغلن بن حاجي تولی بن عرب اوغلن بن فولاد اوغلن بن ایبه خواجه بن تغتلی بن بلغان بن شیبان بن جوجي بن چنگیز خان علي سلطان پادشاهي بود اوباش را

---

(۱) درخت آن بر طنابهای ...... نشو و نمایش داد ا
(۲) عنان ب (۳) پرداخت از عرش برعد صورن انداخت ب
(۴) پرتاولی ا (۵) انوسی ب

نیاورده از میدان ستیز روی به بیابان گریز آوردند لشکر اسلام قرب پنجهزار نفر ازیشان بقتل آوردند چند رای دستگیر کرده بنظر نظام شاه رسانیدند هر چند گفتند که کلمه عرض کن نکرد از کمال شقاوت و جهالتی که داشت قبول عرض کردن کلمه نکرد بنابر آن بفرمان نظام شاه کشته گشت اموال بسیار زیاده از حصر و شما بدست عساکر جرّار در آمد حکّام اسلام روانهٔ بلدهٔ بیجانگر شدند و نهب و غارت و خرابی ولایت شروع نمودند چندان یاقوت رمّانی و لعل بدخشانی و زمرّدهای آب دار بدست آن سپاه جرّار افتاد که محاسب وهم از تعداد آن بعجز و قصور اعتراف مینمود در آن دیار دیّار نگذاشته بجانب ولایت خود معاودت نمودند *

وقایع متنوّعه

درین سال پهلوان قمری قلعهٔ خبوشانرا بدست غازیان عظام داد مفصّل این مجمل آنکه قبل ازین علی سلطان در آن بلده مستولی گشته بود درین سال میر شهر جمعی مردمان نامی را در آنجا گذاشته متوجّه درگاه علی سلطان گردید در غیبت او پهلوان دروازه را بسته و بعضی مردمان او را بقتل آورده فوجی را اخراج نمود و مفاتیح قلعه را بدرگاه عالم پناه فرستاد و علی سلطان با جمعی از ازبکان بحوالی قلعه آمد بی آنکه جنگ کند بدیار خود مراجعت نمود شاه دین پناه الکا و کلید را بر وی عنایت فرمود هم درین سال شاه دین پناه(۱) تمغاوات ممالک محروسه را که در کلّ قرب سی هزار تومان میشد بخشید * * بیت *

نشان نماند ز تمغا بغیر از آن داغی که در درونهٔ تمغاچی از غم نغماست

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ثلث و سبعین و تسعمایة واقع گردیده گفتار در محاصره نمودن امرا قلعه ابیورد را

چون سلطان ربیع(۲) قشلاقیان قوای نامیّه را که در بطون و شعاب عروق اشجار

(۱) تمغا ج (۲) قشلاق قیان ا

گفتار در قضایائي که در دکن واقع شده

درین سال چند رای پادشاه بیجانگر رسولان کاردان نزد حکّام دکن فرستاد و بعضی از ولایتشان طلب نمود بنابر آن والیان آن دیار رسل و رسایل بهم فرستادند و باهم موافقت کردند نظام شاه از بلدهٔ احمدنگر با سپاه جوشنور و افیال بیحدّ و مرّ بیرون آمده باتّفاق عادل شاه و قطب شاه بطرف کفّار رو سپاه بحرکت در آمدند چون این خبر محنت اثر بر رای بیجانگر رسید با جنودی زیاده از ریگ روان و مور بیابان باستقبال مجاهدان شتافت چون سپاه اسلام از توجّه کفّار لئام خبردار شدند از آب گنگ عبور نموده در برابر ایشان نزول کردند *

دم صبح کین شاه چابک عنان گرفت آسمان را به تیغ و سنان
دهل زن زد از هرطرف ساز جنگ بچرخ آمد این گنبد نیل رنگ

سرداران سپاه و گردنکشان درگاه از طرفین مکمّل گشته صفّ سپاه بیاراستند چند رای با صد هزار سوار و دویست هزار پیادهٔ جرّار و پنجهزار فیل روی بحکّام دکن آورد و نظام شاه در قلب قرار گرفته میمنهٔ میمون فال را بوجود عادلشاه آرایش داد و در میسره قطب شاه قرار گرفت بار اوّل پیادهای طرفین بیکدیگر مخلوط گشتند و جنگ نمایان کردند در آن اوان فیل عظیم (۱) جنّه روی به سپاه اسلام نهاد و فیل قطب شاه رفته باو مقاومت نمود بیکبار جنود اسلام صورن انداختند و بکفّار حمله کردند و جنگي عظیم بوقوع انجامید از هول آن کارزار روی سپهر نیلوفری برنگ شنبلید گشته گرد نبرد بر گنبد لاجورد رسید *

ز بس بر فلک رفت گرد سپاه شده کوکب بخت هندي سیاه

در اثنای جدال و قتال فیل نظام شاه بمدد فیل قطب شاه رفته وهم تمام بر فیل چند رای مستولی گشته روی بگریز آورد و دندانش بر چند رای خورده آن کافر از مرکب عزّت بر خاک مذلّت افتاد بنابر آن لشکر اسلام چیره گشته (۲) بآواز تکبیر و تهلیل که بر فلک الاثیر رسانیده بودند تیغ بر ایشان نهادند لشکر هندیان تاب آن

(۱) تا جنگ عظیم ا ندارد (۲) باواز ا غلغله ج خیرة گشته ا

نمودند بقیّة السّیف لشکر قزاق خود را از آن معرکه بیرون انداخته بعضی بمشقّت بسیار بشهر رسیدند و فوجی باطراف جهان متفرّق گشتند فرزندش جعفر بیگ حیران و پریشان پدر را گذاشته با جمع بقیّة السّیف بجانب بلخ گریخت بنزد پیر محمّد خان رفت خدمتش دست ردّ بر سینهٔ امید او نهاده ناچار روانهٔ هند گردید چون خبر شکست لشکر بقزاق رسید لشکر اندوه و غم بر خاطر او استیلا یافته آثار عجز و ضعف بر صفحات احوال خود مشاهده نمود خواست که لشکر خود را جمع آورده شهر را محافظت کند میسّر نشد- * نظم *

چو لشکر پراکنده شد در نبرد دگر مشکلش میتوان جمع کرد
شکوفه چو ریزد ز باد بهـــار نگردد دگر جمـع بر شاخسار
ز خارا چو بشکست مینای سست باستادی کس نگردد درست

از روی اضطرار و اضطراب در خدمت شاهزادهای عالي تبار سلطان محمّد میرزا و سلطان حسین میرزا بقلعهٔ اختیار الدّین رفته کشف وار سر در درون نارین قلعه کشید و از نهیب لشکر بحر جوش رعد خروش غریق دریای حیرت گشته ره بساحل سلامت نمي برد عاقبت معصوم بیگ صفوی تنها در آن قلعه رفته سلطان محمّد میرزا را بیرون آورد و آخر قزاق از روی عجز و بیچارگي ترک فضولی کرده در عصر جمعهٔ شانزدهم ربیع الآخر از حصار بیرون آمد امرأ او را در محلّی مضبوط کرده این خبر را بپایهٔ سریر اعلی معروض داشتند از شآمت ستمکاری و بیدادی که باهل هرات کرده بود بآفات گوناگون و بلیات روز افزون گرفتار شده و بمقتضای وعید شدید و (۱) اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ عَذاباً شَدِيداً در اثنای این حال بحکم اتّفاقات آسماني مرغ روح آن مخذول بدام اجل در افتاد و دست ایّام بر صفحهٔ حیات او آیة انعقاد و انقراض نوشت و کشتی عمرش که روزی چند بمسامیر (۲) قضأ دوخته بودند بساحل فنأ رسید امرأ سر پر شرّ او را پر کاه کرده بدرگاه عالم پناه فرستادند و در ان بلدهٔ جنّت نشان قشلاق نمودند *

---

(۱) تا عذاباً شدیداً ج ندارد (۲) بقا ا

این خبر را شنید با فوجی از بهادران خنجر گذار بر سر ایشان ایلغار نمود (۱) صباح روز دو شنبه امرأ با لشکر چون کوه آهن و دریای موج افکن بمخالفان رسیدند تا آن غایت که نزد حسین قلی و لشکر قزاق خبر توجّه امرأ بطرف ایشان به صحت نه پیوسته بود پس از وصول ایشان مضطرب گشته عزیمت هزیمت داشتند بسان مرغ آبی از شکوه عقاب قهر در گرداب تحیّر مانده صورت فرار بر لوح اندیشه می نگاشتند امّا جمعی را که از جام حسام مرگ جرعهٔ تلخی می بایست چشید و از صفیر تیر پیغام جان ستان دلپذیر می بایست شنید بخیال محال داعیهٔ جنگ و جدال بخود راست آورده میدان جنگ تعیین میکردند صباح شنبهٔ دهم ربیع الآخر منقلای عساکر ظفر شعار بمخالفان رسیده هم از گرد راه حمله نمودند در صدمهٔ اوّل دستبرد بهادرانه بهم نمودند و کوشش مردانه کردند و شرار حرب زبانه کشید و نایرهٔ حرب آتش فنأ در خرمن (۲) خانها می افکند و تند باد اجل نهال بقأ را از ریاض وجود بر میکند و از امواج دریای مصافّ بافواج کشتگان اطراف صورت فزع اکبر نمودار دشت محشر مشاهده شد - * نظم *

زمین از خون مردان موج زن شد سپرها خشت و جوشنها کفن شد
ز خون بر زمین رفت سیل ستیز ز میــــدان گریزنده را بود نیـــز
یلان از تبــــرزین فتــــاده نگــــون چو از تیشـــهٔ کوهکــن بیستـــون
سپرها فتاد از تفک لخت لخت بدانسان که از ژاله برگ درخت

بهادران لشکر منصور چرخچیان آن گروه مغرور را از جای کنده بقلب رسانیدند و ایشان غازیان را بضرب تفنگ باز گردانیدند .در آن اثنأ ولی خلیفه شاملو با جمعی بهادران شیر خوی و با فوجی پلنگان جنگ جوی بمدد منقلای رسیده بیک حمله ایشانرا منهزم گردانیده لشکر قزاق مانند تیر پرتاب اتش پای و همچو خاک باد پیمای رو بسوی فرار آوردند لشکر منصور هزار و هشتصد کس ازیشان بقتل آوردند بعد از فرار ایشان قلب لشکر که بوجود امرای نام دار مثل سلطان ابراهیم میرزا و معصوم بیگ صفوی مستحکم بود برزمگاه رسیدند و نزول

(۱) صباح روز امرا ب (۲) کذا فی النسخ (جانها ؟)

بر روی خیل و حشم وغیره بگشود و از مضمون این حدیث غافل گردید که الملک یبقی مع الکفر و لا یبقی مع الظلم و ندانست که سکینی که از دست مسکینی ربایند صمصام پیغمبری نشاید کردن و بکتری که از وجه مال فقیران سازند مانع تفنگ قضأ نشود و جوشنی که از وجه مظلومان ترتیب کنند دافع بلا نگردد - * بیت *

برون کن ز انگشت قیصر نگین   نه از دست بیوه زن انگشترین
ز گنجی شود خسروی کامگار   نه از کیسهٔ کاسب وام دار

چون خبر طغیان قزاق بسمع شاه دین پناه رسید آتش غضبش اشتعال یافت و شرار خشم او چون آتش سوزان زبانه کشید و سیلاب قهرش چون دریا از شدّت باد در تموّج زدن آمد فرمود که سلطان ابراهیم میرزا و معصوم بیگ صفوی و امیر خان ترکمان و ولی خلیفه شاملو و شاهقلی سلطان افشار و نظر بیگ استاجلو و صدرالدّین خان صفوی و ارس بیگ روملو و حیدر بیگ ترکمان و امیر اصلان افشار و خلیل بیگ کرد متوجّه هرات گردند و نخست او را بانقیاد و تسلیم و سلوک طریق مستقیم دلالت کنند اگر (۱)طوق طوع و حلقهٔ اخلاص زیب و زین گردن و گوش گرداند و بر تقبیل درگاه عالم پناه که موضع دولت و اقبال است اقبال نماید و پنجهزار سوار بمدد فرستد که امرأ متوجّه اردو شوند و شرایط اعزاز و احترام او بجای آورند و اگر بر عناد و تمرّد اصرار نماید (۲)بدفع او شروع کنند در آن اثنأ برادران قزاق مصطفی بیگ و مصیب بیگ قصد او کردند کاری از پیش نبردند و بنابر آن فوجی از دولتخواهان از شهر بیرون آمده در غوریان با صافی ولد خلیفه روملو که والی آن دیار بود ملحق شدند در آن اثنأ قزاق برادر خود حسین قلی را با جمعی پریشان و اتباع شیطان بجنگ برادران و صافی ولی خلیفه ارسال نمود و صافی ولی خلیفه قاصدی از برق و باد تیز تر بامرأ فرستاده از آمدن لشکر قزاق خبردار کرد چون معصوم بیگ

---

(۱) طوع طوق حلقه اخلاص ا   طوع اخلاص و حلقه اخلاص ب
(۲) کاري از پیش برند و بنابر آن فوجی از دولتخاهان ا

بَیْنِيْ وَ بَیْنُکَ بگوش حضّار آن مجلس نرسانیده اند و کدام قصر مشیّد و بنیاد ممهّد است که بوم هلاک بر سر دیوار او ننشسته کدام سرو آزاد در جویبار نشو و نما یافته که بارهٔ ممات منقطع نه گشته امّا چون نص کُلُّ مَنْ عَلَیْهَا فَانٍ داغ فنا بر چهرهٔ زمرهٔ اولاد بنی آدم نهاده اند و فحوای کُلُّ شَیْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ ابواب فوات و ممات بر چهرهٔ متوطّنان عرصهٔ (۱)حدوث گشاده اند و بس مرارت که بجان ماتم زدگان میرساند دوایش از شربتخانهٔ اِنَّمَا یُوَفَّی الصَّابِرُوْنَ اَجْرَهُمْ بِغَیْرِ حِسَابٍ چشم باید داشت و حرارتی که در دل مصیبت زدگان پدید آید اطفای آن از زلال نوال اُولٰئِکَ عَلَیْهِمْ صَلَوٰاتٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ توان کرد *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اثنی و سبعین و تسعمایة واقع گردیده گرفتار شدن قزاق

درین سال قزاق که از (۲)خاک گرفتگان این بارگاه و تربیت یافتگان این درگاه بود کفران نعمت کرده چون جهودان خیبر سر از (۳)اطاعت بیرون آورده پای از دایرهٔ متابعت بیرون نهاد و (۴)بکفران عصیان راسخ ایستاد و سر بیمغز او خیالات فاسد بدماغ راه داده و سودای سلطنت هرات در خاطر شوم او رسوخ یافت و از باد پیمای آب هوا و هوس بغربال پیمود و بافروختن دایرهٔ بیکار آب از روی کار برد و از وخامت عاقبت امور و ارادت احوال جمهور اعدای دولت عبرت نگرفت گمان او آنکه بغیر از شاه دین پناه کسی نیست که با او مقاومت تواند و تاب حمله اش تواند آورد بنابر آن بتخریب هرات و تعذیب عباد مشغول گشته اکثر رعایا را از شهر و بلوکات اخراج گردانید و اموال و اسباب ایشان را متصرّف گشت و بنای جمعیّت اهالی بصرصر تعدّی ویران کرده ابواب ستم

---

(۱) وحدت ب
(۲) خاک برگرفتگان ا
(۳) چنبر اطاعت ب
(۴) درکفران ب

وقایع متنوّعه

درین سال شاه دین پناه معصوم بیگ صفوی را با سپاه بسیار بتسخیر مازندران فرستاد خوف بسیار بر امیر مراد خان مستولی گشته عرضه داشت بدرگاه عرش اشتباه فرستاده پیغام نمود که مرا چه زهره و یارا که در برابر فوجی از جنود منصور آیم اگر مقصود ولایت است بهر که عنایت کنند می سپارم - * نظم *

چوشد فهم از آن انقیاد تمام   بپاداش آن شاه گردون غلام
قوی پایه کردش بطبل و علم   باو کرد تاج سعـــادت کرم

بنابر آن حکومت مازندران بوی شفقت فرمود و درین سال ملوک آفاق رسل و هدایا بدرگاه شاه عالم پناه فرستادند از آنجمله سلطان محمود خان والی بکر ابو المکارم نامی را بانواع هدایا و اصناف (۱)بیلکات ارسال نمود و همچنین ابو الخان پیشکشها ارسال نمود شاه دین پناه رسولان را خلعتهای گران بخشید و رخصت انصراف داد *

متوفّیات

درین سال خانش خانم همشیرهٔ شاه دین پناه از عالم فانی بجهان جاودانی انتقال نمود نعش او را بموجب وصیتش بحایر کربلا برده دفن نمودند هم درین سال عالیجاه ولایت پناه ارشاد مآب هدایت ایآب اسلام ملاذ خلایق معاد واقف اسرار جبروتي کاشف اطوار الملکوتي محرم حرم لي مع الله مرتضی ممالک اسلام شاه نعمت الله کرماني پهلو بر بستر ناتواني نهاده غنچه صفت از هبوط صرصر بیماری پژمرده گشته شاخ عمرش از تند باد فنا شکست آنحضرت بخواهر داماد شاه دین پناه بود هیچ متنفسی نیست که بمقتضای لَقَدْ تَقَطَّعَ بَیْنَکُمْ رقم انقطاع بر آن نه کشیده اند و هیچ مجمعی نتوان یافت که نوای هٰذَا فِرَاقُ

---

(۱) بیلاکات ا

(۱) سمی نبی نور دین ماه ملّت — محمّد ملک ذات قدسی شمایل
حکیمی که سدّ متین علاجش — میان حیات و اجل بود حایل
چو (۲) شهباز روح بلند آشیانش — بهمّت فکند از جنان درجهان ظلّ
نمودند از بهر تاریخ فوتش — (۳)........................
حکیمان رقم سرور اهل عالم — فضایل پناها پناه افاضل

گفتار در قضایائی که در سنهٔ احدی و سبعین و تسعمایة واقع گردیده آمدن پیر محمّد خان ازبک بخراسان

درین سال پیر محمّد خان بن جانی بیگ سلطان حاکم بلخ با سپاه زیاده از مور و ملخ بحوالی مشهد مقدّسه آمده بی آنکه خرابی کند بدیار خود معاودت نمود خال خود تولک بهادر را بعذرخواهی بدرگاه عالم پناه فرستاد شاه دین پناه حسین بیگ یساول باشی را همراه وی به بلخ فرستاد بعد از مراجعت پیر محمّد خان علی سلطان ازبک باتّفاق برادر زادهٔ اش ابو الخان بتاخت خراسان آمدند و در طرق نزول نمودند هم از گرد راه بتعیین یورت و مقام مشغول شدند امرای قزلباش صافی ولی خلیفه روملو و قنبر سلطان استاجلو و ملازمان سلطان ابراهیم میرزا از شهر بیرون آمده بر مخالفان حمله نمودند آتش پیکار زبانه زدن گرفت و شرار کارزار خرمن هستی ایشانرا سوخت گروه انبوه را بقتل آوردند چون شاه انجم سپاه از بیم رزمگاه بحصار مغرب در آمد هردو گروه بستوه آمدند عنان بر تافته بسوی منازل خود شتافتند وهم تمام برضمیر علی سلطان استیلا یافته طبل مراجعت کوفته روانهٔ دیار خود گردید چون باسفراین رسید جنگ انداخت و جمعی کثیر از ملازمانش کشته گردیدند بنابر آن خایب و خاسر متوجّه دیار خود گشت *

(۱) سمی و نبی ا (۲) چو شبها بروح ا
(۳) این مصراع در هر سه نسخه افتاده است

متوفّیات

مولانا قطب الدّین بغدادی در جامعیّت علوم عقلی و نقلی [۱]از اقران رجحان بسیار و تفوّق بیشمار داشت ذهن [۲]دراکش کشّاف غوامض معارف یقینی و فهم با ادراکش حلّال مشکلات مسایل دینی باوجود استجماع فضایل و دانش در فنّ انشا و سخن پردازی سرآمد منشیان بلاغت شعار و در شیوهٔ عبارت آرای مقتدای سخن وران فصاحت آثار وی از جملهٔ تلامذهٔ استاد البشر امیر غیاث الدّین منصور بود به پیش شاه دین پناه تقرّب بسیار داشت درین سال در قزوین متوجّه عالم بقا گردید مولانا نور الدّین ولد مولانا کمال الدّین حسین که ز علوم عقلیّه فرید عصر بود و [۳]در هیچ مسئله از مسایل دقیقهٔ در معرض مطارحه و مباحثه نیفتاد که از درج ضمیر اصابت تأثیرش بجواهر زواهر تصرّفات دل پذیر متحلّی نگشت و هیچ نکته از نکات درمیان نیامد که چون کمر خوبان به دُرّ و لآلی ذهن وقّادش ترصیع نیافت حدّت فهم و فطانت عالیه‌اش ز درآن مرتبه بود که قلم دو زبان شمّهٔ از آن در سلک بیان تواند آورد و ممارست او در علم کلام خصوصاً تجرید و حاشیهٔ آن زیاده از دیگر علوم بود بعد از والد ماجد خود طبابت شاه دین پناه بدو قرار گرفت آخر الامر آن حضرت منصب وکالت را بروی تکلیف کرد قبول نکرد درین سال در روز دوشنبهٔ بیست و هفتم رجب از عالم انتقال نمود مولانا محتشم کاشی در آن واقعه گوید - * نظم *

دلا بنگر این نا محابا فلک را که شد تاچه غایت به بیداد مایل
ز روی زمین شوری انگیخت آنسان که کار زمین در زمان ساخت مشکل
اجل شد دلیر اینچنین هم که ریزد بکام مسیح زمان زهر قاتل
امین سلاطین جلیس خواقین سپهر معارف جهان فضایل
مسیحا دمی کز دمش روح رفته شدي باز در پیکر مرغ بسمل

---

(۱) از اقران تفوق داشت ب (۲) دراکش ا درکش ب
(۳) درهیچ مسایله ا دقیقه که ب

هزار تومان باشد و چهل اسب [۱] بدوی و جلهای مخمل و زربفت و زینهای مرصّع درمیان ایشان اسب کمیتی بود باد پای که بگاه سرعت آتش وار از پستی بالا گیرد و اب کردار از بالا بشیب آید - * نظم *

[۲] به شکل آب بود چون فرو رود بنشیب — به سیر باد بود چون برآید از بالا
زمرّدین سمش اندر وغا بقوّت [۳] جذب — ز دیده مهرهٔ افعی برون کشد [۴] ز قفا
مگر بسایهٔ او بر نشاندش تقدیر — وگرنه کی بغبارش رسد سوار [۵] ذکا
زمانه سیری کامروزش [۶] ار بر انگیزی — بعالمیت برد کاندرو بود فردا

ایلچیان در نوزدهم صفر بقزوین رسیدند امرا خبر وصول ایشان را بعرض رسانیدند شاه دین پناه در بارگاه قرار گرفته ایلچیان تحف گذرانیدند شاه دین پناه مجموع شاهزادگان و حضرات و کافهٔ انام و طبقات و اکابر و اشراف قورچیان را علی اختلاف درجاتهم از نفایس تنسوقات و اشرفی وغیره عنایت فرموده و سلاطین ازبکیّه را که در ماوراالنّهر بودند مثل پیر محمّد خان حاکم بلخ و عبد الله خان والی بخارا و سلطان سعید حاکم سمرقند انواع ارمغان ارسال نمود *

وقایع متنوّعه

درین سال امیر تقی الدّین محمّد از صدارت معاف گشته در ذی قعده صدارت عراق و فارس و خوزستان بامیر محمّد یوسف که از افاضل سادات استراباد بود مفوّض شد و در اواسط ذی حجّة صدارت شیروان و خراسان و آذربایجان بامیر زین الدّین علی ولد امیر اسد الله مرعشی عنایت نمود هم درین سال قشلاق و ییلاق در قزوین واقع شد *

---

(۱) بدو در هر سه نسخه — (۲) نه شکل ... نه سیرا ا — (۳) حزم ا
(۴) قوا ا — (۵) زکا ا — (۶) ازا ا

را بوی عنایت نمودند اندرین سال علی بیگ ازبک بعضی از الکای خراسان را تاخته بجانب خوارزم معاودت نمود اندرین سال قزاق برادر خود حسین قلیرا بتاخت ولایت هزاره فرستاد ایشان آن دیار را تاخته گوسفند و اموال بسیار گرفته بهرات معاودت نمودند و قرب سه هزار اسب در اردوی ایشان تلف شد *

متوفّیات

درین سال شاهزاده سلطانم بنت شاه اسمعیل که همشیرهٔ اعیانی شاه دین پناه بود در شب چهار شنبهٔ چهاردهم جمادی الاوّل بعالم آخرت انتقال نمود ولادتش در سنهٔ خمس و عشرین و تسعمایة بود *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ سبعین و تسعمایة واقع گردیده گرفتار شدن عیسی خان ولد لوند بیگ

چون عیسی خان بن لوند بمرتبهٔ ارجمند رسید مقدّم بر امرا و ارکان دولت می نشست و هر ساله مبلغ شش هزار تومان الکا و انعامات در وجه او مقرّر گشته بود اتّفاقاً باغوا و اضلال بعضی از مشرکان مکّار و خدعه و تلبیس مفسدان کفّار رقم خذلان و(۱)اخزا از ادیم اسلام بر ناصیهٔ اعتقاد خود کشیده و مَن یرتَدِد مِنْکُمْ عَنْ دِیْنِهٖ فَیَمُتْ وَ هُوَ کَافِرٌ مصداق حال او گردیده داعیهٔ فرار نمود یکی از ملازمان محرم او این قضیّه را بشاه دین پناه معروض داشت بنابر آن آخر چهارشنبهٔ بیست و ششم ربیع الثّانی او را دستگیر کرده بقلعهٔ الموت فرستادند هم درین سال سلطان سلیمان پادشاه روم الیاس بیگ را که از جملهٔ ملازمانش بود با تحفهای خوب و تبرّکات مرغوب از آنجمله پانصد هزار اشرفی که سی

---

(۱) در هرسه نسخه اقدار در ا از ادیم اسلام در ب ازدیم اسلام در ج از ادیم

اعظم سلطان سلیمان پادشاه روم که بدختر دامادش بود در یازدهم شوّال باجل طبیعی در گذشت و مال بیقیاس گذاشت علی پاشا بجای رستم پاشا وزیراعظم گشت *

گفتار در وقایعی که در سنهٔ تسع و ستّین و تسعمایة واقع گردیده

دریں سال ولی بیگ یساول باشی استاجلو که برسالت روم رفته بود همراه ایلچیان خواندگار خسرو پاشا حاکم وان و علی آقای (۱)قاپوچی باشی با دویست نفر در روز پنج شنبهٔ چهاردهم ذی قعده بقزوین در آمدند روز شنبهٔ هفدهم ماه مذکور در باغ سعادت آباد بسعادت بساطبوسی سر افراز شدند و کتابتی که بخطّ خواندگار آورده بودند گذرانیدند انوار عاطفت شاهی بر ایشان تافت و چون قبل ازین فرّخزاد بیگ را فرستاده بودند و بخواندگار پیمان کرده بودند که هر کس از جانبین ملتجی شود او را بسپارند بنابر آن در روز پنج شنبهٔ بیست و یکم ذی قعده سلطان بایزید را با اولاد بحسب استدعای خواندگار تسلیم ایشان کرده همه را هلاک کردند در تاریخ آن واقعه گفته اند - * مصراع *

پنج کم از زمرهٔ عثمانیان

در سلخ شهر مذکور با احبّاء و مقتولان بروم معاودت نمودند -

شاها چه سان آید کسی از عهدهٔ شکرت برون
کز عدل و (۲)عقلت خلق را زینسان بود آسودگی
اعدای دین را سربسربی تیغ کین کردی ز سر
نی دست تو دارد خبرنی تیغ تو آلودگی

وقایع متنوّعه

دریں سال در هفدهم شهر ربیع الثّانی داود بیگ ولد لواسان با جمعی از ازناوران از گرجستان بقزوین آمده مسلمان گردید شاه دین پناه حکومت تفلیس

(۱) قالیچی باشی ب ا (۲) خلقت ب

(۱)نبرد آزمایان گردن فراز سر افکنده پیش از طریق نیاز
ندیمان سنجیدهٔ خوش کلام فرو بسته لب از سر احترام
یلان مرصّع کمر سر بسر بخدمت همه دستها در کمر

علی پاشا و حسن آقا را باعزاز و احترام تمام در آوردند شاه دین پناه ایلچیان بآیین پادشاهان ذو الاقتدار و خسروان عالی تبار ملاقات نموده بصیقل کلمات محبّت آمیز و الفاظ مودّت انگیز زنگ اندوه از مرآت خاطر ایشان بزدود بعد از فراغ مجلس طعام باعزاز و احترام بوثاق خود معاودت نمودند بعد از چند ماه خسرو عالیجاه اسبان تازی باد رفتار با زینهای زرنگار و خلعتهای فاخر و انعامهای وافر ارزانی داشت جعفر بیگ استاجلو را که در سلک امرأ منتظم بود بایلچی گری همراه ایشان بروم فرستاد *

متوفّیات

میرزا شرف ولد قاضي جهان قزوینی وکیل شاه دین پناه بود جامع اقسام علوم و مستجمع انواع فضایل و کمالات بود فی الواقع بهر نوع فضیلت و استعدادی که والد ماجد وی اتّصاف داشت اورا زیاده از آن حیثیّات و فضایل بود با دیگر کمالات بلکه انشای او نسبت به پدر زیاده تر و فطرتش عالیتر افتاده بود سلیقه اش بشعر بسیار موافق بوده در شاعری و سخنوری یگانهٔ آفاق در زمانی که والد ماجد وی متقلّد منصب وزارت بود به نیابت آنحضرت به انتظام مهامّ جمهور انام انتظام داشت و صاحب رقم بود و بملازمت شاه دین پناه کمتر تردّد مینمود و والد وی همیشه ازین رهگذر ازوی آزرده خاطر بودی مجملاً نقصی که ذات فایض البرکات میرزا شرف جهانرا بود خلطت و مصاحبت مولانا فضیل خلخالی بود که خباثت ذات او بر جهانیان ظاهرست رستم پاشا وزیر

---

(۱) این مصراع در ب نیست گردون فراز ا

ولی عاقبت چرخ عالي نبرد ز خیل مخالف بر آورد گرد
در افتاد گبران چابک عنان یکی از خدنگ و دگر از سنان
یکیرا دل از زخم پیکان فگار بخون غرقه چون غنچه از نوک خار

کرکین چون روباه که از شیر غرّین گریزد بوادی فرار شتافت هزبران لشکر قاجار آن سگ صفتان نابکار را ابتر ساختند یکیک را کَاَنَّهُمْ رُؤُسُ الشَّیَاطِینَ بر خاک مذلّت انداختند کرکین را با هزار نفر از کفّار بقتل آوردند و ضضه بیگ را که از امرای معتبر گرجستان بود با جمعی از ازناوران دستگیر کرده بر شاه دین پناه فرستادند سماون با اندک از گرجیان از آن معرکه خلاص شده بطرف گوری رفت و شاهوردی سلطان زیاد اوغلی با غنایم بسیار بجانب گنجه معاودت نمود چون لوند این خبر را شنید از تنّور سینه شعلهٔ آتش بفلک اثیر رسانید و از فوّارهٔ دیده آب خونین بر خاک ریخت و مجموع گرجیان پلاسها بوشیدند *

وقایع متنوّعه

اندرین سال قشلاق و ییلاق در قزوین واقع شد اندرین سال ایلچیان سلطان سلیمان مقدّم ایشان علی پاشا حاکم مرعش و حسن آقا (۱) قاپوچی باشی که از جملهٔ محرمان و معتمدان او بود با هفتصد و شش نفر در سه شنبهٔ بیست و دوم رجب بقزوین آمدند و تحف و تنسوقات مرصّع آلات چون کمر شمشیر و کمر خنجر و اقمشهٔ نفیس فرنگ و بسیاری از نفایس آوردند امرای کبار و مقرّبان نامدار بدیدن او رفتند و تهنیت قدوم گفتند بعد از چند روز شاه دین پناه (۲) در بارگاه همایون که غیرت افزای طارم گردون بود نشسته و درگاه جهان پناه بفروغ طلعت پادشاه زادگان خورشید دیدار مشتری آثار آراسته بود امرای حضرت و ارکان دولت در محلّ خود آرام گرفته ــ * نظم *

نشستند شه زادگان گرد شاه چو عقد ثریّا بر اطراف ماه
ستادند چون بندگان در کمین امیر و وزیر از یسار و یمین

---

(۱) قالچي باشي ب ا قاپوچي ج (۲) تا جهان پناه ا ندارد

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ثمان و ستّین و تسعمایة واقع گردیده جنگ کردن شاهوردی سلطان زیاد اوغلی باحکّم گرجستان و کشته شدن کوکین

درین سال سماون حاکم گرجستان باتّفاق کرکین ولد لوند بیگ بداعیهٔ یورش تفلیس بحوالی (۱) قلعهٔ کوچ آمدند و باطراف ولایت گرجستان کس فرستاده عساکر آن دیار را طلب نمودند چندان مردان آراسته و جوانان نوخواسته در آنجا مجتمع شدند که دیدهٔ گردون پیر در ازمنهٔ سابقه و قرون ماضیّه در آن دیار بنظر در نیاورده بود چون خبر ایشان بسمع شاهوردی سلطان رسید از گنجه بیرون آمده بالشکر قراباغ متوجّه قلع و قمع دشمنان بی ایمان شد و فوجی را منقلای گردانید و ایشان خندقی را که گرجیان در دربند کنده بودند پر کرده خبر را بسلطان فرستادند وی نیز از خندق گذشته بسرعت تمام بجانب ایشان نهضت فرمود در موضع (۲) .... بایشان رسیدند و غازیان نیاز خویش بحضرت واجب الوجود مرجوع گردانیده گفتند رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَ ثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَ انْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِيْنَ چرخچیان بایشان جلو انداختند و از جانب سماون و کرکین ازناوران معرکهٔ کین و سرهنگان شجاعت آیین دست به تیر و کمان و سیف و سنان بردند - * بیت *

زهر گوشه رستم دلان زمان کشیده گشادند تیر از کمان

آخر غازیان ظفر صولت و نهنگان دریای جلادت مجموع آن گبران بی ایمان را از پشت زین بروی زمین انداختند درین اثنا شاهوردی سلطان با لشکر قلب اسب بایشان تاختند گبران بی آنکه جنگ کنند فرار نمودند -

---

(۱) کوج اب کوج ج

(۲) در هیچ نسخه نیست

گفتار در جنگ کردن بداق سلطان قاجار و غازیان با ازبکان و شکست یافتن ایشان

درین سال (۱)سارو قورغان با جمعي از ازبکان بفرمان علی سلطان بنیشاپور آمدند تا آن دیار را غارت کنند بداق سلطان قاجار و (۲)ملکن اوغلی ذو القدر با فوجی از غازیان جوشنور بدفع آن قوم بد اختر از شهر بدر رفتند دلاوران جنگجوی و امرای تند خوی بآن جمع چون رسیدند آغاز جنگ کردند بعد از کوشش طرفین و اشتعال نایرهٔ حرب و شین سپاه قزلباس بر ازبکان بدمعاش غالب آمده سارو قورغان را با جمع کثیر از ازبکان بقتل آوردند بعضي از ایشان از آنجا بیرون آوردند براه عدم فرستادند *

وقایع متنوّعه

درین سال در اوایل رمضان مزاج اقدس اشرف شاه دین پناه انحراف پیدا کرده بعد از دو ماه بصحت مبدّل گشت و مؤمنانرا حیات تازه و سرور بی اندازه دست داد و رنگ غم و وحشت از روی آینهٔ دلها زدوده گشت و رنج ناتوانی باعدای دین و دولت انتقال کرد و عرض همایون از عارضهٔ که نصیب دشمنان باد شفا یافت - * بیت *

ماه ملک از محاق بیرون شد   روزگار جهان همایون شد
خرّمي هم رکاب عیسی گشت   پر غمی همعنان قارون شد
یوسف از قعر چه خلاصي یافت   یونس از بطن حوت بیرون شد
اختر سعد بخت کرد طلوع   طالع روزگار میمون شد

هم درین سال عیسي خان پسر لوند بیگ حاکم گرجستان بسعادت اسلام رسیده منظور نظر کیمیا اثر آنحضرت گردید *

---

(۱) سارو و غور خا ج غورغان ب   (۲) یمکن ج

و بنیاد مصادقت تأکید یابد و آینهٔ ضمایر جانبین از زنگ مخاصمت زدوده آید در اثنای این حال سلطان بایزید بسبب بخت تیره روز بافساد مردمان شریر بد آموز از طریق صواب بدر رفته خواست بدست دوستی ریاض دشمنی را سیراب گرداند و در شربت اخلاص زهر نفاق بمذاق رساند قرا اغرلو و محمود چرکس که از محرمان آن ناکس بودند غدر آن غدّار را بعرض شاه دین پناه رسانیدند سلطان بایزید بر آن اطّلاع یافته در شب ایشان را بقتل آورده بواسطهٔ آن زمان شعلهٔ وحشت می افروخت و آتش ضدّیّت اسباب محبّت و الفت را میسوخت تا آنکه محمّد طرابزونی که در خدمت سلطان بایزید میبود روزی (۱)شاه دین پناه با سلطان بایزید در باغ میگردید خود را بشاه دین پناه رسانیده آهسته گفت دو کلمه واجب العرض دارم نوّاب اعلی او را بدیوانخانه وعده نمود سلطان بایزید ازین خبردار گردید آن فقیر را بقتل آورد چون شاه دین پناه از قتل او اطّلاع یافت بالضرورة بفکر دفع ایشان افتاد چون اثر ملال آنحضرت بر همگنان ظاهر گشت نماز شام جمعه عوامّ بدر خانه هجوم آوردند آغاز طعن و لعن کرده سنگ بر در و بام او انداختند هرچند اینمعنی موافق مزاج اشرف نبود چون امر بی اختیاری واقع شده بود دیگر بر آنجماعت اعتماد نماند بنابر این صباح جمعه بعضی امرا بمنزل او رفته ویرا با فرزندان بدستور مقرّر بدولت خانه آوردند و در عصر آنروز مسلوب الاختیار ساخته ملازمان مفسد او را چون لله پاشا فرخ بیگ و سنان میراخور و عیسی چاشنیگیر و خواجه عنبر وغیرهم را بقتل آوردند و اور خان پسر بزرگ او را بحسن بیگ و سلطان محمود را بمعصوم بیگ و سلطان محمّد را بقورچی باشی و سلطان عبد الله را بمیر سیّد شریف سپردند و خودش را در اندرون دولتخانه حفظ کردند و قورچیان برو گماششند *

---

(۱) تاخود را ا ندارد

حکمت رسالهٔ منطق شرح فرایض (۱)نصیر در میراث متن شوارق در کلام حاشیهٔ در کلام راقم حروف ذرّهٔ بیمقدار نزد آن بزرگوار مطالعهٔ شرح تجرید نمود *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ سبع و ستّین و تسعمایهٔ واقع گردید

چون سلطان بایزید بحوالي قزوین رسید معصوم بیگ صفوی که وکالت شاه دین پناه داشت با اعاظم امرأ مثل سیّد بیگ کمونه و سوندک بیگ قورچي باشي و علیقي خلیفه مهردار باستقبال مبادرت نمودند سلطان بایزید با جنود چون (۲) سدّ حدید همه با اسلحهٔ جنگ و تیر و شمشیر و تفنگ با اسبان تازي بمیدان قزوین در آمدند (۳)شاه دین پناه سپاه را در جایگاه گذاشته با قورچي باشي و حسین بیگ قورچي تیر و کمان و دو دیگر از مقرّبان اصلاً از غلبهٔ ایشان اندیشه ننمود سلطان بایزید از سمند خوش رفتار بزیر آمده با شاه دین پناه مصافحه نمود آنگاه باتّفاق بدرگاه در آمدند و در جنب یک دیگر نشستند بعد از چند روز شاه دین پناه جشن عظیم در همان میدان ترتیب داده سلطان بایزید را طلب نموده و اعزاز و احترام او بجای آورد و امرأ و مقرّبانش را در محالّ مناسب جای داد بعد از اکل و شرب قرب ده هزار تومان از نقد و جنس بدو مکرمت نمود شاه دین پناه در صدد در خواه گناه او (۴)گشته آقچه سقال علی قاجار را همراه سنان بیگ که از نزد خواندگار آمده بود روانهٔ خدمت سلطان سلیمان گردانید ماحصل پیغام سخن آنکه بعد از این میان شما و سلطان بایزید موافقت مسلوک افتد

---

(۱) نصر در مراث متفق ب نصیر در مراة متن شدارق ج انصر ا

(۲) سد سکندر ج سد سدید ا

(۳) شاه دین پناه مصافعه نمود آنگاه باتفاق بدرگاه عرش اشتباه در آمدند و در جنب یکدیگر نشستند ج

(۴) گذشته آنکه شغال اوغلی قا جار را ب

گردون بر آوردند سلطان بایزید بقیصریّه در آمد بهیچ طرف نگاه نکرده متوجّه میان دو گوش اسب خود بود بعد از آن در جرنداب نزول نمود بعد از چند روز بطرف مطلب توجّه نمود *

وقایع متنوّعه

درین سال سلطان سلیمان پادشاه روم سنان بیگ را که در قانلوچمنی دستگیر شده بود[1] طلب کرد شاه دین پناه ویرا آزاد کرده تبرّکات[2] خوب و بیلکات مرغوب[3] ارسال نمود و سخنان محبّت انگیز مودّت آمیز پیغام داد *

متوفّیات

مولانا ابو الحسن ولد مولانا احمد باوردی که در فضیلت جامع علوم و اقسام حکمیات و مجتمع انواع فضایل و کمالات بود و از علوّ فطرت خوش طبعی بود بی نظیر و در مولویّت و حسن عبارت بی عدیل و گوش و گردن ایّام بجواهر فضایلش مزیّن - * بیت *

ز درک عالي علمش عیون مدرکه قاصر ز کنه آیهٔ فضلش نفوس ناطقه مضطر

حدّت فهم و سرعت انتقالش بمثابهٔ بود که کس از علمای اعلام را باو مجال مباحثه نبود[4] گاهی تشکیل خاطرش بوده مدرکه موافق الزام گاهی اشکال منطقش گشته ناطقه در مذاق افهام *

درین سال در روز یکشنبهٔ بیست و ششم رمضان اعلم علمای دوران از سرای غرور بماوای سرور خرامید از جملهٔ تصانیفش اثبات واجب روضة الجنان در

---

(۱) بود طلب کرد در ا نیست (۲) بیلاکات ا

(۳) مصحوب او بدرگاه شاه دین پناه ارسال نمود

(۴) ج ندارد در ا تشکیک مذاق

و غرور بود از آن پشیمان گشته انگشت ندامت بدندان گزیدم اگر عاطفت آنحضرت شامل احوال این فقیر گشته نقوش این جرایم را بزلال عفو بشوید قدم از سر ساخته متوجّه درگاه میگردم سلطان سلیمان عرضهٔ او را قبول نه کرده بار دیگر سپاه (۱)سنگین از روی خشم و کین بدفع وی ارسال نمود سلطان بایزید از توجّه آن سپاه آگاه گردید راه فرار پیش گرفته کوچ بر کوچ بارض روم آمد ایاز پاشا که حاکم آن دیار بود یکی از مخصوصان خود را با تحف بسیار باستقبال آن پادشاه زادهٔ عالی تبار روان گردانید سلطان بایزید در آن حوالی نزول نموده بعد از چند روز اسکندر پاشا با چهل هزار سوار جرّار با مردم بسیار بامر خواندگار بایلغار رسید بالضّرورة سلطان بایزید احمال و اثقال در آن نواحی گذاشته از بیم جان با ده هزار کس از معتمدان راه فرار پیش گرفت (۲)قودوز فرهاد و آق ساق سیف الدّین و سایر شجاعان جنگ کنان ویرا از آن معرکه سالم بیرون آوردند اسکندر پاشا تا (۳)قرامان ایشان را تعاقب نمود سلطان بایزید بعد از طی مسالک بایروان رسید حاکم آن ولایت شاهقلی سلطان استاجلو از قدوم او آگاه گردید قاصد بدرگاه شاه دین پناه فرستاد و حامل این عرضه چون بقزوین آمد و مضمون بعرض شاه دین پناه رسید آنحضرت حسن بیک یوزباشي را با تحفهای بسیار بنزد شاه زادهٔ عالي تبار ارسال نمود سلطان بایزید متوجّه درگاه شاه دین پناه گردیده رایات نصرت بصوب عراق بر افراخت و چون ببلدهٔ تبریز رسید سیّد امیر غیب بیگ استاجلو که حاکم آن دیار بود باتّفاق سادات عظام و نقبای کرام و اشراف و اکابر و (۴)صوفیّه و اصناف از پی استقبال برون آمده از غلبه و انبوه تمام دشت و کوه فرو گرفت در مضایق طریق اجتماع چندان بود که در هیچ عید و نوروز مانند آن روز کس مشاهده نغموده بود و قیصریّه و بازارها را آیین بسته بودند و مغنّیان و مطربان بلطافت آواز و نغمات دلنواز (۵)فقرات موزون تا اوج

---

(۱) تاتوجه آن سپاه ا ندارد
(۲) تو دوزة ب
(۳) قربان ا قرنان ب
(۴) صوفیه ب ج
(۵) قرأت ا

فوجی از رومیان جلادت شعار از طرف سلطان بایزید بر سپاه سلطان سلیم تاختند و صدای گیر و دار در گنبد دوّار انداختند ایشان نیز بمدافعه در آمده آغاز مقاتله نمودند و از [1]بوارق سیوف و صواعق سهام جویهای خون میان معرکه روان گردید

ز خون هفت دریا بر آمد بهم زمین از دگر سو برون داد نم

آفتاب جهانتاب از سهم تیرپرتاب جوشن سحاب پوشیده و مریخ خونخوار از خوف دلاوران میدان رزمگاه سپر در سر کشیده همان روز از صباح تا رواح آتش جدال و قتال اشتعال داشت امّا قلم تقدیر بر لوح قضا رقم خلاف رضای سلطان بایزید می نگاشت و هشت هزار سوار و پیاده از طرفین بقتل آمدند بعد از آنکه خورشید خنجر گذار بخانهٔ مغرب رایت عزیمت بر افراشت -

شب تیره چون شاه خورشید چهر فرود آمد از سبز خنگ سپهر
ندیدند در شب صلاح نبرد که نتوان بهم نیک و بد فرق کرد
فرود آمدند از دو جانب سپاه چو شیر ژیان سر بسر کینه خواه
چو از کوه سر زد بلند آفتاب سر فتنه جویان در آمد ز خواب
[2]تفک جامهٔ چرخ را نیل زد سنان چشم خورشید را میل زد

علی الصّباح مردان هر دو لشکر و گردان هر دو کشور دست بگرز و خنجر بردند آنروز سلطان بایزید به تیغ خون افشان و سنان ثعبان نشان جنگی نمود که داستان رستم و اسفندیار در طاق نسیان ماند میمنه و میسرهٔ سلطان سلیم را مغلوب گردانید چنانکه تا استنبول هیچ جا قرار نگرفتند امّا سلطان سلیم با لشکر قلب بر قول سلطان بایزید حمله آورد و سنگ تفرقه در شیشه خانهٔ جمعیّت ایشان انداخت باد نکبت بر پرچم سلطان بایزید وزید سر خویش گرفت و بطرف اماسیه گریخت چون بمقصد رسید سه نفر از ملازمان معتبر خود را کشته سرهای ایشان را با عرضه داشت نزد سلطان سلیمان فرستاد مضمون آنکه اینجماعت مرا بر مخالفت تحریک نمودند و از دشمنی نا پسندیده که باعث بر آن جهل

---

(۱) بوراق ا (۲) تفک جامه را چرخ در نیل زد ا

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ستّ و ستّین و تسعمایة واقع گردیده

درین سال سلطان سلیمان پادشاه روم سلطان بایزید را از حکومت کوتاهیه معزول ساخته ایالت آن دیار را بفرزند بزرگش سلطان سلیم که در قونیه بود رجوع نمود چون سلطان بایزید اخبار (۱)سلطنت و اقتدار و عنایت و شفقت پدر نام دار دربارهٔ برادر استماع نمود نقد اخوت را بشوایب بغض و حسد (۲)مغشوش ساخت و مورد صفای (۳)عقیدت را بخاشاک خداع و میکدت مکدّر گردانید خیالات فاسد و تصوّرات باطل در عرصهٔ دماغ او جای گرفت و شعار خلاف برادر در اطراف برّ و بحر ظاهر کرد اموال بسیار بر عامّه (۴)و رجال تفرقه کرده در اندک زمانی جند عظیم ترتیب داده همه چون شیر درنده و مانند شمشیر برنده بعد از اجتماع سپاه بجهت دفع سلطان سلیم بطرف قونیه در حرکت آمد و غافل از آنکه هرکرا اقبال بادبار مبدّل شود و سعادت بنحوست معوّض گردد بسیاری مال و انبوهی رجال نافع نیاید سخن مردان (۵)خیار است اذا انتهی مدّة لم ینفع عدّة و چون این خبر در آن دیار شایع شد سلطان سلیم از استماع این واقعه متأثّر گردید مردمان سخن دان نزد سلطان سلیمان فرستاد و این واقعهٔ مذکور را معروض داشت از استماع این ترک ادب عرق پادشاه عالی حسب در حرکت آمده حکم کرد که احمد پاشا امیر الامرای انا دولی و فرهاد پاشا فرمان فرمای قرامان و علی پاشای ذو القدر با لشکر کوه پیکر گردون اثر عفریت منظر اهرمن دیدار بر سبیل ایلغار بدآن دیار روند و سلطان بایزید را گرفته در زاویهٔ عدم ساکن سازند چون ایشان بحوالی قونیه رسیدند سلطان سلیم از قلعه بیرون آمده به ایشان پیوست در کنار شهر در برابر سلطان بایزید صفّ سپاه بیاراست آنگاه

---

(۱) سلطنت و عنایت ج اقتدار عنایت ا

(۲) مشوش ج

(۳) عقیدت را بخداع خاشاک مکیدت مکرر گردانید ج

(۴) در حال ب

(۵) في النسخ حمار

آن شبر زن گفت که باید که در فلان محلّ اسب چند حاضر ساخته بدر خیمهٔ ابا روند. و پاسبانان از بیم باران نمدها بر سر خود انداخته بخواب رفته بودند ایشان باهم گفتند که کدام یک بدفع این مردک [1]میروی محبّ علی از غایت پردلی و پهلوانی بخرگاه در آمد ابا را در خواب یافت بیک ضرب شمشیر سرش از بدن جدا ساخت آن سر را برداشته باتّفاق زن از خیمه بیرون آمده خود را باسبان رسانیدند و مانند برق و باد روانهٔ استراباد گردیدند و آن سر را در قزوین بدرگاه شاه ظفر قرین آوردند *

متوفّیات

[2]شیخ زین الدّین جبل عاملی حاوي المنقول و المعقول جامع الفروع و الاصول بود درین سال شهید گشت سبب شهادت آنحضرت آنکه جمعی از اهل سنّت برستم پاشا وزیر اعظم خواندگار گفتند که شیخ زین الدّین دعوای اجتهاد کرده و بسیاری از علمای اهل شیعه نزد او آمده مطالعهٔ کتب امامیّه میکنند غرضشان رفض است چون نیک در نگری کفر محض است رستم پاشا کس بطلب آنحضرت فرستاد و در آن اوان افضل فقهای دوران در مکّه بود او را گرفته باسلام بول آوردند بی آنکه بعرض سلطان سلیمان رسانند ویرا شهید گردانیدند - * نظم *

او کوه علم بود که برخاست از جهان
بی کوه کی قرار پذیرد بنای خاک
تب لرزه یافت پیکر خاک از فراق او
هم مرقد مقدّس او شد شفای خاک

و از جملهٔ تصانیفش شرح شرایع شرح لمعه شرح الفیه شرح شافیه قواعد بطریق قواعد شیخ شهید رسالهٔ اسرار الصلوة رسالهٔ مناسک حج رسالهٔ در حرمت غیبت *

---

(۱) میرویذ ب

(۲) درین سال جناب فضایلماب حاوی المنقول و المعقول شیخ جبل عاملی شهید گشت ب حیل عاملی ا

الدّین اکبر قایم مقام گردید بنابر آن حکم شد که سلطان حسین میرزا ولد بهرام میرزا و علی سلطان والی شیراز با جمعی از دلاوران دشمن گداز فتح قلعهٔ قندهار را پیش نهاد همّت سازند همگنان اطاعت حکم واجب الاذعان کرده بصوب آن دیار توجّه نمودند چون حوالي قلعهٔ قندهار محلّ نزول شاه زادهٔ عالي تبار و امرای نامدار گردید و غازیان مرد آزمای و سرهنگان قلعه گشای آغاز محاربه کردند شاه محمّد قلاتي که از قبل جلال الدّین اکبر کوتوال حصار بود آغاز شجاعت و دلاوری کرده بدفع و منع مشغول گردیده کوشش بسیار نمود و چون مدّت مدید حال بدینمنوال بود آخر عاجز گشته از قلعه فرود آمد و مفاتیح حصار را سپرده روانهٔ درگاه اکبر گردید سلطان حسین میرزا در آن دیار ساکن گشته دیگر امرا بالکای خود متوجّه گشتند *

وقایع متنوّعه

در شب بیست و دوم جمادی الاوّل سیل بقزوین آمده دروازهٔ ابهر را آب برده قرب دو هزار خانه خراب کرد هم درین سال شاه دین پناه از دولتخانهٔ کهنه بدولتخانهٔ نو انتقال نمود مولانا محتشم در تاریخ اتمام دولتخانهٔ نو گفته در یک مصراع دو تاریخ - * مصراع *

بهشت برین است و خیر المنازل

گفتار در قتل ابای ترکمان

چون ابای ترکمان با غازیان غالب آمد دختر خواجه محمّد ولد خواجه مظفّر بتکچی را در حبالهٔ خود در آورده ملازمان خواجه محمّد پیش وی رفته نوکر شدند در آن اثنا اتّفاق با خاتون نمودند که ویرا بقتل آورند ابا برین خبر اطّلاع یافته محبّ علی و رفقای او را طلبیده بایشان گفته که شما بکشتن من اتّفاق نموده اید زود باشد که بغضب من گرفتار خواهید شد ایشان از بیم جان قسم یاد نمودند که این خبر که شما شنیده اید غیر واقع است بعد از آن ترسان و لرزان از پیش وی بیرون آمدند و با منکوحهٔ وی گفتند که وی چنین گفت

ز پیکان خونین که رخشان شده [1]بدین گونه لعل بدخشان شده
برون جست مرغ خدنگ از کمان عقاب شکاری گرفت آسمان

قلقچیان از ضرب تیر و کمان بر سر سواران ریختند و قلب را منقلب ساختند در آن اثنا رستم خان با جمعی غازیان جرّار از خندق گذشته بمیان اردوی ازبکان در آمده علی سلطان مضطرب گشته داعیه نمود که فرار نماید قضا را تفنگ بر رستم خان خورده کشته گردید ازبکان خیره شدند و بیکبار تفنگ و تیر بر سر غازیان بی تدبیر ریختند امرا چون بی [2]موجي و چرخچي رفته بودند شکست خورده خود را بآب گرگان انداختند و جمع کثیر غریق گرداب فنا شدند آب که سبب حیاتست موجب هلاک ایشان شد و زلال که نهال از فیض او سبز شود درخت عمر ایشانرا از پای در آورد و قرب هزار جوان چون سرو روان و گل خندان بیک وزیدن باد خزان بخاک و خون غلطان شدند و بسیار از اسبان کشتي رفتار و نهنگان پیکار با زینهای زرین و جلهاي رنگین از دست صاحب رها و رکاب از پای راکب جدا افتاده سر در صحرا نهاده میچریدند ابراهیم خان و بعضی سواران کشته شدند بدرخان و یادگار محمّد ترکمان دستگیر شدند و حسن بیگ [3]فتح اوغلی و احمد بیگ قیا اوغلی با جمعي غازیان سلامت بیرون رفته بدامغان آمدند و علی سلطان از همان مقام بطرف خوارزم معاودت نمود *

گفتار در فتح قلعهٔ قندهار بدست امرای نامدار و شاهزادهٔ عالی تبار

در آن اوان که همایون پادشاه بدرگاه شاه دین پناه آمده بود قرار داد که چون ولایت هندوستان بار دیگر بتصرّف وی در آید قندهار را بملازمان شاه دین پناه تسلیم نماید چون همایون پادشاه بعد از چند گاه بر آن دیار مستولي شد هم در آن اوقات شاه ستوده صفات از دار غرور بدار سرور انتقال نمود و فرزندش جلال

(۱) زمین کوه لعل بدخشان آمده ب (۲) بی موجچاج
(۳) فتح ا فیچ ب فیح ج

* بیت *

هوایش چو آه ستم دیده گرم ز بس گرمیش سنگ چون موم نرم
چو تابه زمین آتش افشان درو چو ماهی، شده مار بریان درو
اگر بر درم مشت بستی لئیم فرو ریختی همچو سیماب سیم

در اثنای ایلغار شاه قلي خلیفه مهردار را که سردار سپاه بود قولنجی دست داده در شب شنبهٔ هیجدهم رمضان در گذشت امرا سخن بدر خان قبول نکرده هرکدام برای خود عمل مینمودند بعد از چند روز سپاه عالم سوز در آن بیابان بواسطهٔ تاخت الوس ترکمانان اسبان خود را مانده کردند خبر آمد که علي سلطان برادر دین محمّد حقوق انعام و احسان شاه دین پناه را فراموش کرده بالشکر گران از خوارزم بداعیهٔ رزم بمدد ابای ترکمان بدین حوالی آمده بدر خان چون بدینحال اطّلاع یافت بعزم آنکه دستبردی نماید بر ایشان روان شد علي سلطان از غایت عجز خندقی در کنار اردوی خود کنده بود و(۱)جوالها پر از ریگ کرده و گذاشته و شتران را خوابانیده و تفنگچیان را نشانده قلعهٔ مستحکم ساخته بود امرا آغاز جنگ کردند جوانان تیز چنگ و شجاعان بانام و ننگ حمله کردند آتش جنگ بالا گرفت چون غازیان بر کنار خندق رسیدند ازبکان ایشان را به تیر و تفنگ گرفتند -

* بیت *

ز ابر تفک برق جستن گرفت از آن برق ژاله گسستن گرفت
ز ابروی خوبان کمان یاد کرد ز هر گوشه فتنه بنیاد کرد
ز پیکان سنان رنج بسیار داشت چو خاری که از غنچه آزار داشت

در آن اثنا ابای ترکمان با دو یست نفر از دلاوران از قفاي لشکر در آمده هرچند امرا به بدر خان گفتند که جمعیّتی را بدفع او ارسال فرما قبول نکرد ابای ترکمان از عقب (۲)کبتکه در آمده آغاز شیبه نمود .

* نظم *

کشیده گشادند (۳)تیر از کمان بر آمد فغان از زمین و زمان

---

(۱) حوالها ب
(۲) کتیله ا کتله ب کورله ج
(۳) و کمان ب

آمدند و بغارت ولایت فرمان داد و جنود آن مردود آتش آشوب افروختند و توپ خوف و هراس برباره و اساس قلعهٔ ثبات ابراهیم خان ذو القدر کارگر آمد و تیر باران رعب سپهر ـصبر و تحمّل او را پاره پاره ساخت و بعجز و انکسار احوال خود را بدرگاه شاه دین پناه معروض داشت بنابر آن فرمان قضاً جریان صدور یافت که شاه قلی خلیفه مهردار و بدر خان استاجلو بایلغار باسترآباد روند و دفع ابا کنند ایشان حسب الحکم در شب دوم ماه شعبان با سپاه فراوان از قزوین بیرون رفتند و سایر امرا چون یادگار محمّد بیگ ترکمان (۱) و حسن بیگ اوغلی (۲) و قاسم بیگ دورغود اوغلی و احمد بیگ قیا اوغلی بایشان ملحق گشته روانهٔ آن دیار شدند و ابای ترکمان چون توجّه ایشان را استماع نمود خانه کوچ را انداخته فرار اختیار نمود غازیان الوس و یرا غارت کرده در آنجا نزول نمودند در آن اثنا ابای ترکمان با فوجی جاهلان نکبت انجام نمایان شدند دست بجنگ بردند چون عساکر بهرام انتقام بایلغار تمام آمده بودند اسبان ایشان مانده بودند -

* بیت *

فرومانده اسبان ز جولان همه چو اسبان شطرنج بیجان همه

بنابر آنکه التهاب نیران مقاتله تا شب هنگام امداد یافت چو ابا معلوم کرد که کاری نخواهد کرد بقفا ایلغار کرد قطار استری که در راه بود گرفته روانهٔ قیتول خود گردید روز دیگر لشکر خود را با مردم آن نواحي جمع کرده بجنگ آمد چون غازیان اسبانشان کوفت انداخته بودند بیک بار سوار شده بروی حمله نمودند وی بزحمت تمام از نوک نیزهٔ افعی اندام خلاص شده راه فرار پیش گرفت ترکمانان ازین جنگ متوهّم گشته راه خوارزم پیش گرفتند نزد علی سلطان رفته از وي مدد طلب کرد امرای عالي تبار بطرف اتراک ایلغار کردند در آن بیابان از تف آفتاب جهانتاب گندم در خوشه مانند سپند در آتش میسوخت و نیش کژدم مانند عقیق (۳) می افروخت -

---

(۱) حسن بیگ بیگ اوغلی ب (۲) دورغوة ب ج دروغه ا

(۳) میشد ا

وقایع متنوّعه

درین سال شاه وردي سلطان زیاد اوغلی و سلیمان بیات با سپاه قرا باغ عازم گرجستان شدند سماون از خوف جنود عالم سوز پناه بکوههای بلند برد غازیان تمام ولایت گوري و (۱) سوری و برات علی را غارت کردند و مواضع و مساکن ایشان را ویران ساختند و اشجار و غلّات با میوهای رسیده از بیخ بر کندند و مظفّر و منصور با غنایم نامحصور بگنجه معاودت کردند و در آن اوان شاه دین پناه در تبریز بود تبت آقای ذو القدر که برسالت روم رفته بود بدرگاه عالم پناه آمد و تحف و تبرّکات بیشمار که خواندگار فرستاده بود گذرانید *

متوفّیات

کامران میرزا بن بابر پادشاه بن میرزا عمر شیخ بن سلطان ابو سعید بن میرزا میرانشاه بن امیر تیمور بعد از شکست برادر سالی چند در دیار کابل و غزنین سلطنت کرده آخر بدست همایون پادشاه گرفتار گشته مکحول گشت و در مکّه معظّمه ساکن شده در ذي حجّهٔ سال مذکور متوجّه عالم آخرت گردید محمّد خان شرف اوغلی تکلو والی هرات درین سال از عالم انتقال نمود شاه دین پناه امارت او را به پسرش قزاق عنایت نمود درین سال دوست خان با یونس خان جنگ کرده غالب آمد و بخوارزم مستولي گردید و یونس خان باتّفاق برادر خود پهلوان قلي سلطان به قزوین آمد روز شنبهٔ یازدهم رجب بعتبه بوسي رسیدند آمدن خوارزمیّه تاریخ واقع شد *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ خمس و ستّین و تسعمایة واقع گردیده محاربه نمودن غازیان با ابای ترکمان

درین سال ابای ترکمان با جمعی مردمان بی ایمان بحوالي استراباد

---

(۱) سورم ب

انیس که حامي آن خبیث بود گرفتار گشته باتّفاق قاضي محمّد در قلعهٔ الموت محبوس شدند بعد از آن شاه عالم پناه با خیل و سپاه متوجّه دولت خانه شدند سادات و قضاة و موالی و اهالی باستقبال استعجال نمودند به تقبیل انامل فیّاض مفتخر و سرافراز گردیدند و از کوچهٔ خیابان خرامان خرامان در آمده در مستقرّ سریر سلطنت و مرکز دایرهٔ خلافت بدولت و سعادت نزول اجلال فرمودند بعد از چند روز روانهٔ قزوین گردیدند و در آن بلده قشلاق نمودند *

گفتار در قضایائی که در ماوراالنّهر واقع شده جنگ ازبکان بایکدیگر

درین سال سلطان سعید بن ابو سعید خان بن کوچم خان باتّفاق عبد الله خان بن جاني بیگ سلطان با سپاه زیاده از چون و چند متوجّه تسخیر سمرقند شد و آن بلده را قبل کردند؛ در آن اثنا درویش خان ولد براق خان که بوفور تجمّل و حشمت و کثرت لشکر و بسطت مملکت از سلاطین ازبک امتیاز داشت با سپاه بسیار و عدّت و ابّهت بیشمار از تاشکند بیرون آمده همّت بمحاربهٔ سلطان سعید و عبد الله خان گماشت در موضع...... (۱) رسیدند با یکدیگر مقاتله نمودند بعد از کشش و کوشش درویش خان مغلوب گشته بجانب تاشکند گریخت سلطان سعید بر سمرقند مستولی گردید و عبد الله خان با سپاه فراوان روانهٔ بخارا شد در آن اوان برهان سعید نبیرهٔ عبید خان که حاکم آن دیار بود با جوانی تعشّق میورزید شبی پنهان بخانهٔ جوان رفت و آن نامرد ویرا بقتل آورده سرش را نزد عبد الله خان فرستاد صباح سپاه بخارا مستعدّ شده خواستند که بعبد الله خان جنگ کنند چون قتل برهان سعید را معلوم کردند مجموع شهر را تسلیم کرده ملازم گردیدند *

(۱) نام موضع در هیچ نسخه نیست

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اربع و ستّین و تسعمایة واقع گردیده رفتن شاه دین پناه به تبریز و گرفتار شدن قاضی محمّد و حیدر بیگ[1] انیس

چون لشکر سرما از طلیعهٔ سپاه بهار رو بانهزام آورد روز از قدوم آن فصل طبیعت حیات گرفت - * نظم *

چو دی رفت و شد فصل اردی بهشت
سمن[2] طعنه زد بر ریاض بهشت
فلک سای شد سایبان سحاب
شهابش ز هر گوشه زرین طناب

در اوایل فصل بهار شاه کامگار از قزوین بیرون آمده متوجّه ییلاق سهند شد چون قاضی محمّد ولد قاضی مسافر عنان اختیار بدست نفس نا پرهیزگار داده بر مسند غلظت تکیه زد و مرکب شهوت را بهر طرف در جولان آورد درشتی را شعار خود ساخته ترک و تاجیک را رنجانید و رمانید - * نظم *

درشتی همه نیش چون خار بن | سر و پاش فاسد چو ریش کهن
چو بخل و حسد مایهٔ دشمنی | چو حرص و طمع نا پسندیدنی

فرمان همایون بگرفتن او صدور یافت مولانا صیرفی در تاریخ آن واقعه گوید -

* نظم *

سر فرعونیان قاضی محمّد | که مصر ظلم را او بود بانی
اگر ماندی دو سال دیگر آن شوم | شدی تاریخ او فرعون ثانی

آنحضرت از سهند کوچ کرده بچرنداب نزول کرد و در آن اوان حیدر بیگ

(۱) ب انیس را ندارد (۲) بلی !

برجاى خود ثابت مى بود بپادشاهى برداشتند پير محمّد خان ناچار سكّه بنام[1] او زد *

مير اسد الله ششتري از فضلاى سادات نام دار و اعاظم نقبأ و نجبأ و علماى عاليمقدار جامع علوم عقلي و نقلي و مستجمع فضايل و كمالات نفساني بود مسقط الرّأس آنحضرت از ششترست فامّا اكثر اوقات[2] در مشهد مقدّسه بافادۀ علوم ديني و استفادۀ معارف يقيني اشتغال داشته و در جمعى كه در خدمت مجتهد الزّمانى در عتبات عاليات افادۀ علوم نقليّه مينمودند و ترقّيات[3] كلّيه ايشان را حاصل شد افضل و اعلم ايشان صدارت پناه مومى اليه بود لهذا حضرت مجتهد الزّمانى پيوسته در مجلس بهشت آيين اظهار مناقب و فضايل و كمالات ايشان مينمودند و چون عزل مير معز الدّين محمّد محقّق شد نوّاب سپهر ركاب [در باب] صدارت جمعى كه لياقت تصدّى آن داشتند قرعۀ مشاورت با افاضل و اركان دولت قاهره درميان انداخت هر كس بروفق مدعاى خود كسى را تعيين ميفرمودند بنابر آنكه اوصاف او بموجب توصيف مجتهد الزّمانى قرع سمع اشرف شده بود قرار بر آنحضرت داد و كس باحضار وى به ششتر فرستاد و بدرگاه معلّى طلب نمود و منصب صدارت را بوى تفويض فرمود في الواقع كمالات صوري و معنوي ايشان لا يعد و لا يحصى بود و حسن عبارت و لطف انشأ را علاوۀ ساير فضايل ساخته اند و در اكثر علوم تأليفات و تصنيفات دارند از جمله در زمانى كه در عتبات عاليات در ملازمت حضرت مجتهد الزّمانى بوده اند بموجب اشارۀ عالي آنحضرت رسالۀ لعينه كه مؤلّفات ايشان است بافصح عبارات و الطف استعارات ترجمه كردند در علامات ظهور صاحب الامر عليه التحية و السلام رسالۀ تأليف فرموده بجلأ العيون مسمّى ساخته اند و ادلّۀ[4] سمعيّه و عقليّه بر وجود آنحضرت اجرأ فرموده درين سال از عالم انتقال نمود *

---

(۱) اورد ا (۲) مشاهد ب ا

(۳) كليات ب (۴) شمعيه ب برود آنحضرت ب

جوجي بن چنگيز خان چون سمرقند را از اولاد ابو سعید خان گرفت و ولایت بیرون بخارا را از برهان سعید پسر زادهٔ عبید خان انتزاع نموده بود ولایت میانکال را که حالا بشاهرخیّه اشتهار دارد از اولاد جانی بیگ سلطان بود متصرّف گشته و شهر سبز و قرشي را که (۱) باولاد فولاد سلطان تعلّق داشت از دست ایشان بیرون آورده داعیه نمود که نهری از آب شاهرخیّه که میان تاشکند و سمرقند است برداشته بوادی وسیع پر علف که بجانب سمرقند واقع شده جاري سازد که چون در زمستان میانهٔ تاشکند و سمرقند بواسطهٔ برف مسدود میشد و بیست هزار کس از مردم الوس او در صحرای مذکور قشلاق کرده باو نزدیک باشند اتّفاقاً بواسطهٔ همین رجوع بجانب صحرای مذکور رفت و شب شراب عسل خورده طمع به پسر اتالیق خود کرده پسر پنج کارد بر وی زده در همان شب فرار کرده نزد سلاطین حصار رفت براق خان بآن زخم در گذشت مدّت عمرش پنجاه و شش سال بود و مملکتش تاشکند و فرغانه و سمرقند و چهار دانگ بخارا بعد از موت او درویش سلطان که (۲) پسر بزرگترش بود خان شد بابا سلطان (۳) و امین سلطان و خوارزم شاه سلطان و سایر برادران تابع وی شدند چون خبر فوت براق خان بکاشغر رسید (۴) رشید خان حاکم آن دیار سپاه خود را جمع آورده متوجّه اندجان گردید زیراکه پدر براق خان سونجک سلطان از پدر رشید خان گرفته بود و برهان سعید نیز (۵) با جمعی جمیع نواحي بخارا را متصرّف شده و حقّ نظر خان (۶) قازاق از ولایت قرق و قربا بطمع تاشکند بحرکت آمد بعد از براق خان سکّه و خطبه بنام پیر محمّد خان بن جاني بیگ سلطان کردند بعد از اندک وقتی پسران اسکندر خان عبد الله خان و عباد الله خان رشد تمام کرده پدر را که در کنج خمول آرامیده پای از دایرهٔ انزوا بیرون نمي نهاد و مرکزوار

---

(۱) باولاد سلطان ب
(۲) بزرگش ب
(۳) ایمن ج
(۴) ا ندارد
(۵) با جمعی را ب ندارد
(۶) قاران ج

قلي بیگ ولد دانه بیگ افشار با سپاه بسیار روانهٔ قندهار شدند در آن اوان شاهوردي بیگ ولد خلیفه شاملو با جمعی بهادران نامی غافل بر سر بهادر سلطان ریخته بعد از ستیز و آویز بهادر سلطان رو بگریز آورده راه دیار هند در پیش گرفت امّا شاه محمّد قلاطي آغاز مخالفت کرده دروازهای حصار را بر روی غازیان عالی تبار بست جنود ظفر قرین قندهار را چون نگین درمیان گرفتند قرب سه ماه غازیان عالیجاه با آن طائفهٔ گمراه مجادله میکردند روزی شاه محمّد با سپاه باران عدد از قلعه بر سر ولی خلیفه ریخته در آن اوان ملازمان آن امیر عالیشان متفرّق بودند امّا جمعی از اهل جلادت ثبات قدم نموده کوششهای مردانه کردند و از جانبین جمع کثیر کشته شدند چون آن گروه بی اقبال کاری از پیش نبردند بقلعه معاودت نمودند باستصواب حسین بیگ ایچک اوغلي (۱) عساکر ظفر شعار از ظاهر قندهار کوچ کرده روانهٔ خراسان شدند امّا خلیفه ولی شاملو با سپاه بلا اثر بزمین داور آمده بعد از جنگ بسیار بر آن حصار مستولي گشت *

وقایع متنوّعه

درین سال شاه دین پناه دارائی هرات را بشاهزادهٔ عالمیان اسمعیل میرزا شفقت فرمودند و سلطان محمّد میرزا را طلب نمودند در ییلاق درباوک نزول فرمودند هم درین سال امرأ و اعیان از کلّ مناهي توبه فرمودند این قطعه در تاریخ این مقدّمه وارد گشت - * نظم *

سلطان کشور دین طهماسپ شاه عادل سوگند داد توبه خیل و سپاه دین را
تاریخ توبه دادن شد توبةً نصوحاً سرّ الهیست این منکر مباش این را

متوفّیات

براق خان بن سونجک سلطان بن ابو الخیر خان بن دولت شیخ اوغلن بن ایلتی (۲) بن فولاد اوغلن بن ایبه خواجه بن تغتای بن بلغان بن شیبان بن

---

(۱) بعساکر ظفر شعار بظاهر کوچ کرده ا (۲) قلاد ب

و بهادر سلطان بر کافران حمله نمودند و دست به تیر و کمان و سیف و سنان بردند - * نظم *

ز هرسو ز آواز زاغ کمان — شتابان شده کرگسان ز آسمان
ز بس جستن تیر آتش فشان — شده آبله دست پیکان کشان
مشبّک شده سینها از سنان — یلان از مشبک تماشا کنان

تیغ آبگون بر چهرهٔ قیرگون هندوان نقاب احمری بست و از چشم نیلگون پیلان چشمهٔ خون میگشاد بهادران سپاه چغتای بر صفّ ایشان زده (۱)پیلبانان را از قلل آن جبال باد رفتار نگونسار ساختند در اثنای جدال و قتال تیری بر هیمو نا بکار خورده بصد غم و الم روانهٔ جهنّم گردید بنابر آن هندوان رو بوادی فرار نهاده جمعی از جنود ظفر قرین آن کافران بی دین را تعاقب نموده تیغ کین و انتقام بر اهل انهزام نهادند زمانه بر اهل ضلال و شرک روز روشن شب تار کرد گردنکشان و دلاوران هند با خاک برابر گشتند تو گفتي که شمشیر فنا بر چهرهٔ شبه رنگ هندوان زر ریخته و دست اجل بر تن قیرگون زعفران بیخته - * ابیات *

ز بس کشته هندو زمین شد سیاه — چو زاغان فکندند بر روی راه
درخشان زتن (۲) خونش افروخته — چنان کآتش از هیزم سوخته

جلال الدّین اکبر پادشاه مظفّر و منصور در آن رزمگاه نزول اجلال فرمود *

گفتار در محاصره کردن امرای عالیشان قندهار را

چون همایون پادشاه بر بلاد هند مستولي شد بیرام خان بهار لو که رکن رکین پادشاه بود قندهار را بشاه محمّد قلاطي داده باتّفاق پادشاه روانهٔ هند گردید بنابرآن بهادر سلطان ولد حیدر خان ازبک که از قبل پادشاه والا گهر حاکم زمین داور بود با جنود جرّار قندهار را مرکزوار درمیان گرفت شاه محمّد قلاطي رسولان سخن دان نزد شاه دین پناه فرستاده استمداد نمود بنابرآن فرمان همایون بنفاذ پیوست که سلطان حسین میرزا ولد بهرام میرزا و ولی خلیفه شاملو والله

(۱) پیل یلان را ا (۲) خشت ا

عزیمت بجانب دهلی بر افراخت تردي بیگ که از قبل جلال الدّین اکبر پادشاه والي آن بلده بود طاقت مقاومت نیاورده راه فرار پیش گرفت چون این خبر محنت اثر بپادشاه والا گهر رسید فرمان داد که افواج لشکر مانند بحر اخضر بحرکت آمده متعاقب یکدیگر روانه شدند از امرای نامدار علی قلیخان ازبک و بهادر سلطان (۱)با دیگر سرداران برسم منقلای لوای جلادت برافراخته متوجّه مخالفان شدند و شهریار کامکار با جنود ظفر شعار از عقب امرأ روانه گردید - * بیت *

شتـابان ز پی شاه مسند سپهر چو دنبـال صبح فروزنده مهر

مقارن این حال قراولان بمسامع علیه رسانیدند که هیمو بسر هند رسیده است آنحضرت میمنه و میسره راست کرده روانه گردید چون مسافت میان دو گروه سمت تقارب پذیرفت آن دو سردار در برابر یکدیگر فرود آمدند چون خافان شرقي انتساب آفتاب یکسواره بر لشکر حبش تاخته بضرب شمشیر مصري ایشان را منهزم ساخت -

* نظم *

دگر (۲)روز کاشقر برون تاخت مهر دو اسبـه روان شد بروی سپـهر

جلال الدّین اکبر پادشاه بآرایش سپاه مشغول شده میمنه و میسرهٔ سپاه را بامرای نام دار مثل بیرام خان بهارلو و تردي بیگ و محمّد قاسم نیشاپوري و حسین قلي ذوالقدر سپرده علیقلي خان و بهادر سلطان را چرخچی ساخته از آن سو هیمو نیز با اسباب و آلات حرب و ادوات طعن و ضرب و با چهار صد زنجیر فیل روی بمیدان نهاد و افیال در صحرای معرکه چون دریا از باد بجوش آمده خراطیم ثعبان شکل ایشان قلادهٔ شیر فلک گشته و منطقهٔ جوزأ و حلقهٔ ثرّیا شده -

صف ژنده پیـلان گروها گروه چو گرد گریوه کمرهـای کوه

مژه چون سنان چشمها چون عقیق ز خـرطوم تا دم در آهن غریق

به پشت ایشان تختها محکم ساخته هیمو بر یکی از آنها نشسته هندوان در پهلوی صفّ پیلان پای در مرکب جلادت استوار کرده بار اوّل علیقلي خان

---

(۱) بار دیگر برسم ا بار دیگرسرداران برسم ب

(۲) کار شقر ا کار شغرب

نموده است غازیان بیکبار از پی دشمنان تاختند چنانچه نزد شاه وردی سلطان زیاده از پنجاه کس نماند از آنجانب لواسان به خلاف تصوّر غازیان با جمع کثیر از ازناوران بر پشتهٔ صعود کرده انتظار جنگ میکشید و ازین جانب دلاوران بغرور و عجب تمام بدآن مقام رسیدند و لواسان را قاید تقدیر بصوب معرکهٔ داروگیر در حرکت آورد و عنان توجّه بصوب غازیان بی سر تافت و دلاوران بعد از ظاهر ساختن مردی و مردانگي شکست یافتند و شاه وردي نیز راه انهزام پیش گرفت سپاه کفّار سیصد نفر از ملازمان و بهادران نامدار بقتل آوردند و اکثر ایشان از دنبال غازیان روان شدند لواسان با کشیشی دران مقام توقّف نمود در آن اثنا محمّد بیگ چپنی با معدودی چند غافل بلواسان دو چار گردید بی تحاشی حمله نمود دولت شاهي مدد کرده اسب لواسان برو در آمد لواسان از مرکب افتاده یکی از ملازمان محمّد بیگ ذاکر نام پائین آمده زخمی چند بروی زده در آن اثنا گبران هجوم آوردند محمّد بیگ بر اسب لواسان سوار شده بدر رفت گبران ذاکر را با چند نفر از چپنیان شهید گردانیدند لواسان که سرمایهٔ شرّ و فساد و اصل کفر و عناد بود هم نشین غم و ندیم ندم شد اعلام شرک و راه ضلال او بدست قهر نگون گشت در گرداب وغا و آتش هیجا چون باد خاکسار شده جان (۱) بمالک سپرد - * بیت *

مالک نهد در انجمن روز رستخیز بر مجمر جهنّم از اعدای شه سپند

و گبران نعش لواسان برداشته متوجّه دیار خود شدند *

گفتار در قضایائی که در بلاد هند واقع شده محاربه نمودن جلال الدّین اکبر با هیموی هندو

چون خبر وفات همایون پادشاه باگره رسیده هیمو نام کافری بیدولت خیال سلطنت هندوستان در دماغ جای داده مردم بسیار از هر دیار جمع آورده علم

---

(۱) ملک الموت ب

نیفکند بر بینوائی نظـــر مگر آنکه کردش غني از گهر
ز اهل هنر هرکه آمد برش بگسترد ظلّ کرم بر سرش

ایّام سلطنتش بیست و شش سال مملکتش از قندهار تا وسط هندوستان مولانا قاسم کاهی در تاریخ واقعهٔ او گفته -

همایون پادشاه ملک معني ندارد کس چو او شاهنشهی یاد
ز بام قصـــر خود افتاد ناگاه و زو عمـــر گرامی رفت بر باد
پی تاریخ او کاهی رقـــم زد همایـــون پادشـــاه از بام افتاد

بعد از فوت او فرزند بزرگش جلال الدّین اکبر در آگره بسلطنت نشست فرزند دیگرش محمّد حکیم میرزا در کابل متمکّن گشته بیرام خان بهارلو جمیع مهمّات را پیش خود گرفت جلال الدّین اکبر را غیر از اسم چیزی دیگر نبود خواجه جمال الدّین محمود سر آمد علمای زمان و افصح بلغای دوران بوده با وجود انواع فضایل و کمالات آن عالم فرخنده صفات اندیشهٔ عجب و نخوت پیرامون خاطرش (۱) نمیگشت انجذاب نزد مولانا جلال الدّین محمّد (۲) دوّاني تحصیل کرده بود درین سال از محنت سرای جهان بروضهٔ رضوان خرامید از جملهٔ تصانیفش اثبات واجب در مقابل مولانا جلال الدّین نوشته *

گفتـــار در قضـــایائی که در سنه ثلث و ستّین و تسعمایة واقع گردیده گفتار در جنگ کردن سلطان زیاد اوغلی با لواسان گرجی

درین سال لواسان گرجی از گوري بیرون آمده بحوالي (۳) قلعهٔ کوش آمد چون این خبر بشاه وردي سلطان زیاد اوغلی رسید سپاه قراباغ را جمع آورده متوجّه ایشان گردید چون نزدیک بمساکن کفّار رسید خبر آمد که لواسان فرار

---

(۱) مي نگذشت ب نمیگذشت ا نمیگشت ج در نسخه‌ها از اندیشه
(۲) داني ا تلمذ کرده ج
(۳) کومش ا

بر افتـــاد گل از نهال مراد شـــدش خرمن زندگاني بباد
بفصل چنین شاه اقلیم بخش بآهنگ قزوین برون راند رخش

هم درین سال ابراهیم خان ذوالقدر درچهار دهم ربیع الاوّل مغضوب شده حکومت شیراز را بعلی سلطان طاتي اوغلی شفقت نمودند *

متوفّیات

همایون پادشاه بن بابر پادشاه بن عمر شیخ بن سلطان ابو سعید بن میرزا سلطان محمّد بن میران شاه بن صاحبقران امیر تیمور گورگان درین سال از عالم انتقال نمود سبب فوت او آنکه خواب بی جایگاه بآن پادشاه عالیجاه غلبه کرده عصا شکست و بضرب تمام از بام بزیر افتاد و در حال روانۀ عالم آخرت گردید -

دریغـــا که خورشیـــد روز جواني
ز بالا فتـــاد این بلاً ناگهـــانی
بحسرت برفت از جهان (۱)راد مردي
که بودش بر اقلیم جان قهرماني
دریغـــا چنیـــن کامراني که ناگه
که بشکست در کام او کامـــرانـــي
ز تابوت کردش اجل تخت بندی
چو ســـرو سهی قـــامت پهلواني

آنحضرت پادشاهی بود صاحب شکوه و شهریار حکمت پژوه بنابر اقتضای عادت جبلّی بلکه بمقتضای سعادت لم یزلی همیشه ارباب فضل و هنر و هنروران فضیلت گستر را مشمول عواطف بیکران ساختی و بتدارک ارباب فطانت بروجه اتمّ و اکمل پرداختی و عطای وی از یک لک که عبارت از دویست تومان باشد کمتر نبودي - * نظم *

بدرگاه او کس نکرد التجـا مگر آنکه حاجات او شد روا

---

(۱) زاد ا زاد ب ج این بیت را ندارد

(۱)بر آورده چون بلبلانش نوا کبوتر بچرخ آمده در هوا

در آنجا جشن پادشاهانه و بزم خسروانه ترتیب کنند بذا بر آن فرّاشان چابک دست قبّهٔ بارگاه را باوج مهر و ماه بر افراختند -

یکی بارگاهی چو مینو سپهر کشیدند تا ذروهٔ ماه و مهر

شاه دین پناه در بارگاه قرار گرفته مطربان خوش آواز و خنیا گران چنگ نواز در آن بزمگاه نوای خسروانی و صوت داودی و لحن باربدی ادا کرده و از صدای قانون (۲) ملک در فلک برقص آمده -

بربط چو عذرا مریمی(۳) کآبستنی دارد همی
از درد زادن هردمی در نالهٔ زار آمده
آن آب نوشین شاخ بین مار شکم سوراخ بین
افسونگر گستاخ بین لب بر لب یار آمده
نالان رباب از عشق می در سینه بسته دست وی
بر ساعدش بالای پی رگهای بسیار آمده

و کریمهٔ از اقارب ارحام در عقد ازدواج شاهزادهٔ عالمیان اسمعیل میرزا در آوردند و زفافی کردند که تا میزبانان قضأ قرص ماه و مهر را بر اطباق افلاک جهت مجلس شبستان حضیض خاک نهاده اند اجلاس بدآن خوبی و اطعامی بدین نهج ندیده اند و در تأریخ این زفاف واقع شده این دو مصراع -

وصلت مهر و ماه داد فلک فلک داده پیوند شمس و قمر

چون طلیعهٔ شتأ دستبرد لشکر سرما برصحرا نشینان صیف و خریف دست یافت و باد وزان اوراق خزانرا متأثّر و ریزان ساخت -

خزان چون در آمد بتاراج باغ ز باد خزان مرد گل‌زار باغ
بنفشه قد خویش در هم کشید ز سرما برخ نیل ماتم کشید
خزان بس که بر لاله بیداد کرد فکند از سرش افسر و داد گرد

---

(۱) این دو بیت را ب ندارد (۲) ملک را در فلک برقص در آورده ب
(۳) چو عذرا بریمی ا چو عذ را مریمی ب

ز تن رفته خون با گل آمیخته   چو خیکی سیه باده زو ریخته

سلطان اسکندر بوجود لشکر انبوه و ژنده پیلان با شکوه مغرور بود و نخوت اَلَيْسَ لِيْ مُلْكُ مِصْرَ بدماغ راه داده و از مضمون اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ (۱) اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِيْ تَضْلِيْلٍ غافل مانده از بیم چهر شان کهربائی شده چون کاه از صدمهٔ تند باد وزان متفرّق و گریزان شدند - * نظم *

همه هندوان سینه ریشان شدند   چو زلف معنبر پریشان شدند

(۲)برون رفته سگ رای برگشته بخت   ولی خون بها ماند ازو تاج و تخت

لشکر چغتای ایشان را تکامیشی کرده جمعی کثیر را براه عدم فرستادند و بعضی را دستگیر کرده بدرگاه همایون آوردند -

همه هندوان شد اسیر مغل   بگردن نهادندشان بار غل

روز دیگر همایون پادشاه از رزمگاه کوچ کرده متوجّه دهلی شده و بلاد هند را متصرّف گردید *

وقایع متنوّعه

درین سال شاه دین پناه از قرا باغ کوچ کرده در دار السّلطنة تبریز نزول اجلال فرمود آنحضرت فرمود تا در باغ شمال که اعتدال هوا و فضای جانفزا و لطافت اشجار و طراوت گلزار و آبهای روان که جَنَّاتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ که در غایت اشتهار ست - * نظم *

چه باغی که شد رشک باغ ارم   گل آتشینش چراغ ارم

چنارش قد افراخته از زمین   زده پنجه بر ساق عرش برین

نهال گلش همچو خوبان شنگ   بحنّا همه ناخنان کرده رنگ

چو خطّ بتان سبزه اش دلگشا   ز سر گشتگانش نسیم صبا

بهم سوسن و غنچه اش متّصل   زبان در دهان از پی کام دل

درختان سروش همه دلپسند   چو سبزان رعنای بالا بلند

---

(۱) ب ندارد   (۲) ج این بیت را ندارد   ولی خون بها ماند از تاج و تخت ا

دهلي شد چون سلطان اسکندر از توجّه جیش ظفر اثر مطّلع شد با سپاه بی پایان و شوکت تمام متوجّه سر هند گردید گرداگرد اردوی خود را خندق برید همایون پادشاه با خیل و سپاه نزدیک ایشان فرود آمد چنانچه ضربزن میرسید و از آنجانب سلطان اسکندر از توجّه جیش ظفر اثر مطّلع گردید سپاه را آراسته خاطر از جبن و بیدلي پیراسته بود پیلان کوه بنیاد [1] ابر نهاد سپهر پیکر صاعقه هیبت برق صولت را کچیم پوشانیده و خراطیم ایشان را بزره گرفته هندوان زاغ چهر سوار گشته سفید مهره میزدند -

[2]به پشت ژنده پیلان بر نشسته ناوک اندازان
چو عفریتـــان آتشبـــار بر تلهـــای خاکستر

آسمان از غبار لباس اغبرپوشیده و زمین از پولاد پوش بسان سحاب جوشن ور شد -

ز گرد آسمـــان در سیاهي شده ز جوشن زمین پشت ماهی شده

و اعلام همایون افراخته شد و شکل مصافّ و پیکر پیکار پدید گشت بار اوّل فرزند پاشاه جلال الدّین اکبر و بیرام خان و شاه ابو المعالي و [3]اتردی بیگ و بهادر سلطان با فوجی شجاعان بر مخالفان حمله کردند آتش پیکار را مشعل گردانیدند سر پیکان از تن خون آلوده خسته رنگ لعل پیکانی گرفت و نوک سنان از عکس چهرهٔ زر اندوده گشته [4]زردی کهربا پذیرفت *

ز کشتــه ندیدند بر دشت راه هوا گشته چو روی زنگي سیاه

دلیران لشکر و بهادران صفّ در و مردان دلاور از خندق[5] و از جسری که اسکندر بسته بود عبور کردند و بزخم تیغ آب دار و خدنگ جانگذار دمار از روزگار آن باد پیمایان خاکسار بر آوردند -

پـذیـــرفتــه از روز نیمـــی فـزون که شد زآن سپاهان سه بهرهٔ نگون
ز هر سو نگون هندوی بود پست چه بی سر فکنده چه بی پا و دست

---

(۱) کوه بنیاد را بر نهاد ا
(۲) تا جوشنور شد ب ندارد
(۳) پردی بیگ ا ج
(۴) ازوی ب
(۵) جسري ب حسری ج چری ا

را گرفته رایت استیلاً بر افراختند و بعد از چند روز ابای ترکمان با غلبهٔ تمام بکنار اردوی جرنداب سلطان شاملو و مصطفی ورساق آمده صورن انداخت غازیان ورساق و دلاوران باستحقاق اصلاً تغییر بحال خود راه ندادند و معاندان را بضرب تیر و تفنگ مغلوب ساختند درین اثنا سیف بیگ بیات برسم قراولی از اردوی کوکجه سلطان بیرون رفته ابای ترکمان با سپاه فراوان بوی رسیده بعد از جنگ بسیار ویرا دستگیر(۱) گردانید و کوکجه سلطان و سایر امرای عظام برسم ایلغار از قفای آن نابکار بیرون رفتند ابای ترکمان از بیم شمشیر غازیان آتش پای گشته بساط خاک را باد کردار می پیمود تا نزد والی خوارزم علی سلطان ازبک رفت و از وی مدد طلب نمود علی سلطان با جنود فراوان متوجّه امرأ شد چون آن دو سپاه رزم خواه دست و گریبان نزدیک رسیدند علی سلطان ترک خصومت کرده اسب چند نزد امرأ فرستاد ایشان نیز ملازم او را خلعت داده نزد علی سلطان روانه گردانیدند بعد از صلح کوکجه سلطان قاجار علم عزیمت بجانب عالم آخرت بر افراخت و سایر امرأ متوجّه دیار خود شدند *

گفتار در محاربه نمودن همایون پادشاه با سلطان اسکندر

چون انقلاب ولایت هندوستان و پریشانی مردمان افغان به همایون پادشاه رسید با سپاه زیاده از قطرات امطار و بیرون از حصر و شمار از روی مکنت و اقتدار متوجّه آن دیار شد سپاه چغتای در کنار آب ماخوره با حسین خان(۲) و فتح خان جنگ عظیم کردند افغان مغلوب شده سلک جمعیّت ایشان از هم گسیخت بعضی پناه بسلطان اسکندر که حاکم دهلي بود [بردند و] بعضی بکوه‌ها رفته در مقام جمع کردن(۳) لشکر شدند همایون پادشاه با جمعی امرای دولتخواه یسال بسته روانهٔ

---

(۱) گردانیدند ا (۲) ا ندارد
(۳) جمع آوردن شدند لشکر همایون ا جمع آوردن لشکر شده همایون ب

در زمان چون تو شاهي دست بستن در نماز
هست کاری دست بسته ای شه عالي تبار
قاضي این ملک نسل خالد ابن الولید
مفتي این شهــر فرزند سعیــد نابکار
کشتــه گردیده ز تیغ شاه غازي هردو را
هم برادر هم پدر هم یار و هم خویش و تبار
خود بفرما ای شه دانا که اکنون این گروه
داعي خصــم اند یا مولای شــاه کامکار
قتل عامّی گر نباشد قتل خاصّي میتـوان
خاصّــه از بهر رضای حضــرت پروردگار
نیستنــد اینهــا رعایای که باشد قتلشـان
موجب تخفیف مال و مانع خرج (۱) دیار
بلکه هریک مبلغی از مال دیوان میخورند
سر بسر صاحب سیورغالند و هم ادرار دار

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اثنی و ستّین و تسعمایة واقع گردیده گفتار در فرستادن شاه دین پناه سپاه بسر ابای رو سیاه

درین سال خبر آمد که ابای ترکمان بر بارهٔ طغیان سوار گشته فکر خونریزي و داعیهٔ فتنه انگیزي دارد و صورت محال بر لوح خیال می نگارد بنابر آن شاه دین پناه کوکجه سلطان قاجار و علي سلطان طاتي اوغلی ذو القدر با فوجی از بهادران جوشن ور روانهٔ استراباد گردانید و ایشان با جرنداب سلطان شاملو و مصطفی بیگ ورساق بجانب حشم ترکمان یقه ایلغار کردند و خانه کوچ ایشان

(۱) و دیار ا

افلاک را پلاس مصیبت (۱)لباس گشت
اجرام را وقایهٔ ظلمت حجـــاب شد

هم درین سال سلطان محمود والی گجرات متوجّه عالم آخرت گردید و درین سال نظام الملک که فرمان فرمای ولایت دکن بود روانهٔ آن جهان شد مولانا قاسم کاهی در آن واقعه گوید -

سه خسرو را قران آمد به یکســـال | که هند از عدلشـان دار الامان بود
یکی محمــود شاهنشـــاه گجرات | که همچون دولت خود نوجوان بود
دویم اســـلام شه سلطـــان دلّی | که در هندوستـــان صاحبقران بود
سیوم آمد نظـام الملک بحری | که در ملک دکن خسرو نشـان بود
ز من تاریخ فوت آن سه خسرو | چو میپرسي زوال خسروان بود

مولانا حیرتی عمدة الشعرای زمان خود بود و در منقبت (۲) گوی گوی مسابقت از امثال و اقران می ربود درین سال در کاشان از کوشک افتاده دفتر اوراق عمر را به باد فنا داد از منظوماتش قصاید و دیوان غزلیات و بهجة المباهج و قصیدهٔ که در جواب قصیدهٔ خواجه سلمان ساوجي گفته و از قزوینیان شکوه نموده چند بیت نوشته شد - * نظم *

وقت آن آمد که آساید سپهری بی مدار
چون زمین در سـایه‌ات ای سایهٔ پروردگار
پادشـــاها مدّت نه مـاه شد کین ناتوان
مانده در قزوین خراب و خسته و مجروح و زار
یافتم وضع تسنّــن در وضیـع و در شریف
دیدم آثار تخرّج در صغــــار و در کبـــار
در مقـــابر پای شسته از فقیر و از غني
در مساجد دست بسته از یمین و از یسار

---

(۱) بساط ا
(۲) منقبت گوی گوی مسابقت ا منقبت گوی متابقت ب

وقایع متنوّعه

درین سال شاه دین پناه مراعات همسایگی و اظهار ملایمت و وفاداری فرخزاد بیگ ایشیک اقاسی را با مکتوب محبّت اسلوب و رسالتی بغایت دلفریب و مرغوب بسلطان سلیمان (۱) پادشاه روم فرستاد و آغاز تأکید مصادقت و موافقت درمیان نهاد هم درین سال عثمان پاشا بشهر زور آمده قصد سرخاب کرد بی آنکه جنگ کند ولایت را انداخته بمریوان آمد رومیان بر آن دیار مستولی شدند *

متوفّیات

سلیمان شاه بن شیر خان افغان که والی بلاد هند بود درین سال از غم آباد فانی به نعیم جاودانی رحلت نمود و هرج و مرج در اطراف هندوستان شایع گردید و از انعدام پادشاه نافذ الفرمان که بدفع مضرّت جهّال قیام تواند نمود سرّ فرمودهٔ لولا السّلطان لاهل النّاس بَعْضُهم لِبَعْضٍ ظَهِیْراً ظاهر شد درهای عیش و عشرت بر روی رعیّت آنولایت بسته گشت امواج دریای فنا تا بحر اخضر رسید افواج فتنه و بلا در اطراف و اکناف ظاهر گردید در هیچ گلبنی گلی و بر هیچ شاخی بلبلی و در هیچ جای (۲) پلی نماند عافیت چون زه کمان گوشه گرفت و فتنه و آشوب چون نقطهٔ مرکز درمیان آمد -

عاقل کجا رود که جهان دارِ ظلم گشت
نحل از کجا چرد که گیا زهر ناب شد
از سیل اشک بر سر طوفان واقعه
خوناب (۳) رفته رفته بشکل حباب شد

---

(۱) فرستاد پادشاه روم بشهر زور آمده سرخاب کرد بی آنکه جنگ کند ولایت را انداخته بمریون آمده رومیان بر آن دیار مستولی شدند ب

(۲) ملی، ب (۳) رفته قبه ا

مردمان شیروان فوج فوج از عبد الله خان رو گردان شده بوی ملحق گردیدند و جناب خانی بتائید حضرت ربّانی بمدافعه و مقابلهٔ ایشان روان گشت در موضع تنکه بدیشان رسید سمند خوش رفتار را بجولان در آورده بایشان حمله نمودند و اهل خلاف نیز تیغ از غلاف بیرون آوردند و بمدافعه مشغول شدند و جمعی غازیان را مجروح گردانیدند عبد الله خان بواسطهٔ استحکام مکان کاری از پیش نبرده بشماخی معاودت نمود قاسم بیگ بقلعه بیقرد آمد و چهل روز در آن مقام توقّف نمود بعد از آن با جمعی مردمان کوته اندیش از مقرّ خویش بیرون آمده متوجّه قلعهٔ گلستان شد زیراکه عبد الله خان در آنجا بوده و عبد الله خان روی توکّل ببارگاه خیر النّاصرین آورده توسّل بخاتم النّبیّین محکم کرده روی بدآن دریای لشکر آورد چون تقارب الفریقین بتلاقی انجامید بترتیب میمنه و میسره مشغول شدند قاسم بیگ با دو هزار سوار جرّار و ینگچریان نام دار مستعدّ قتال و جدال گردید و عبد الله خان که دو هزار سوار همراه داشت بایشان حمله نمود از ابتدای چاشت که آفتاب دولت غازیان ارتفاع داشت تا بین الصّلوتین که وقت افول کوکب طالع منحوس آن (۱)ظلمه بدکردار بود توالی صدمات و تعاقب صولات انقطاع نیافت هزار و پانصد نفر از دلیران روزگار آن زمرهٔ اشرار در عرصهٔ معرکه بر خاک هلاک افتادند در اثنای آمد شد تیر دل دوز و مهرهٔ تفنگ برق افروز متعلّقان مردم اردوی خان باسبان باد رفتار سوار شده یسال بسته بمدد آمدند چون چشم شیروانیان بدیشان افتاد تصوّر نمودند که از جانب شاه کمک رسید از هم فرو ریختند.

* نظم *

اگرچه بود کوه ثابت قدم چو آید قیامت بریزد ز هم

و با رنگ از بیم زرد و روی از نکبت سیاه بحال تباه بطرف تبرسران گریختند و غازیان ایشان را تعاقب نموده جمعی را بقتل آورده از رؤس ایشان منارها ساختند *

---

(۱) ظلمت کردار ب

و گرجیان بازدحام تمام بدفع غازیان روی آوردند و یکساعت نجومی از اطراف بروج در عین دخول و خروج میان مبارزان قلعه گشا و آن مشرکان [1]دشمن خدا جنگی در پیوست که دیدهای تیز بین آسمان در نظارهٔ آن حیران ماند از بالای برج و باره مغزهای بی سر و سرهای بی مغز چون آثار اشجار از تند باد خریفی ریزان شد و بزخم تیغ آتشبار آبدار بسیار از آن گرجیان بدکردار را وَمَأْوِیهِمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ فرستادند و مادر لواسانرا با اکثر از ناوران اسیر کردند و بدرگاه اسلام پناه آوردند در آن اثنا منهیان بعرض خسرو جهان رسانیدند که درین حوالي قلعهٔ ایست * * [2]نام جمعی از گرجیان آن حصار را پناه ساخته و لوای مخالفت افراخته شاه دین پناه شاهوردی سلطان زیاد اوغلی را بفتح آن قلعه نامزد نمود امیر مشار الیه بجنگ آن قلعه را بچنگ آورده باردوی همایون ملحق گردید و جنود ظفر شعار بیاری حضرت پروردگار قلعهٔ بسیار که در آن دیار در تصرف کفار فجار نابکار بود بقوت بازوی کامکار مسخر گردانیدند و اسیر بسیار که از سی هزار متجاوز بود گرفتند با اموال نا محصور [3]ببردع آمدند و دبیران لطایف نگار و منشیان فصاحت شعار بلاغت آثار ذکر فتوحات آن دیار بقلم مشکبار در آورده خبر بشارت بمسامع اهالی بلاد آذربایجان و شیروان و شکی و عراق و فارس و کرمان و سواحل عمان و خراسان رسانیدند *

محاربه نمودن عبد الله استاجلو با قاسم بیگ شیرواني

در آن اوان که سلطان سلیمان بآذربایجان آمد قاسم بیگ شیرواني را با لشکر گران از راه کفه بشیروان فرستاد و ایشان از دربند گذشته بآن بلاد در آمدند

(۱) و یکساعت راه خروج و دخول آن مبارزان گشادند مشرکان دشمن خدا جنگي در پیوستند که ج مشرکان خدا ا

(۲) در هر سه نسخه خالي ج لفظ نام را هم ندارد (۳) سروع ج بروع ا

ایمان صبح سعادتی بر غرّهٔ نواحی آن قلعه ندمیده جنود ظفر شعار بحسب فرمان آن حصار را دایره وار درمیان گرفته بترتیب قلعه گیری اشتغال نمودند گرجیان کافرکیش باستواری حصار خویش مغرور گشته آغاز مخالفت کردند امرای کامگار و غازیان نام دار از اطراف و جوانب جنگ انداختند آخر الامر (۱) هاتف غیب ندای اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُّبِيْناً بگوش آنحضرت رسانید و مبشّر اقبال این ندا داد - * بیت *

بقلعهٔ که رسی گر حصار گردون است	بدولتت بگشاید مفتّح الابواب

کوتوال قلعه پار ساتان از نهیب صولت دلیران گردون سطوت مضطرب گشته از در عجز و مسکنت در آمده باقدام عبودیّت از قلعه بیرون آمد و حصار را تسلیم نمود شاه دین پناه بعد از فتح آن قلعه روانهٔ حصار (۲) ایدین گردید و آن قلعهٔ ایست در کمال متانت و استحکام و بال طایر وهم و خیال از پرواز بر فراز بروج آن منکر و دست حوادث روزگار از دامن خاک ریزش کوتاه و قاصر - * نظم *

طیور وهم عمری بر بریده	بدیوار فصیلش نا رسیده
ز برج او کمند وهم کوتاه	بود یک روزن از دیوار او ماه
بجذب او فلک بی اعتباری	سحاب از خاک ریز او غباری
جهان در عرصهٔ بومش خرابی	فلک بر خندقش کمتر حبابی
درو کنجی گرفته ربع مسکون	سر از یک برج او بر کرده (۳) بیرون

امّا محافظان آن حصار در آن روزگار ازناوران بودند لواسان مادر خود را در آنجا گذاشته بود سپاه منصور جنگ انداخته بضرب توب و نقب فصیل آن قلعه را خراب کردند و دلاوران چست و چالاک و جوانان بی باک بیک بار هجوم کرده به قلعه در آمدند - * نظم *

دویدند شیران ببارو دلیر	شد آن قلعهٔ سهمگین برج شیر
فلک با زمین هم سر جنگ داشت	ز سیّاره دامن پر از سنگ داشت

---

(۱) در ا بعد از آخر الامر چنین است اولیائی که وعده دین موعود بود هاتف غیب الخ
(۲) ب ندارد (۳) گردون ب

سیّد المرسلین و از کمال حمیّت پادشاهانه بقصد تخریب دیار کفّار گرج بدولت و سعادت علم عزیمت بر افراخت و در برات علي نزول اجلال نمود مجموع آن دیار جنگل بود بحیثیّتی که از تشابک اشجار نسیم را بدشواری گذار میسّر میشد چون خبر توجّه جنود ظفر شعار بکفّار فجّار رسید از غایت وهم هریک بگوشهٔ متفرّق و آواره شدند لواسان ولد داود که والی آن بلاد بود قطع نظر از قلاع و محالّ و اهل و عیال کرده نیم جانی بهزار حیله از میان برون برد و خود را بمأمنی رسانید و سایر گرجیان از استماع صوت کوس و نقاره زهره‌ها چاک چاک و جگرها پاره پاره شده از بیم سپاه بحر جوش رعد خروش آتش خوف و خطر بر خرمن ثبات و قرارشان افتاد دست عجز در دامن فرار زده بکوهها و مغارها و جنگلها گریختند و گروهی بحصارهات حصین متحصّن شدند غازیان درمیان درختان رفته اکثر آن بی دینان را بمقتضای وَ قَاتِلُوا الْمُشْرِکِینَ کَافَّةً عمل کرده به تیغ بیدریغ جهاد گذرانیدند و زنان و فرزندان ایشان را اسیر نمودند و بسیاری از گاو و گوسفند غنیمت یافتند بعد از آن لوای عالم آرای عزیمت گوری که پای تخت لواسان بود تصمیم فرمود و از راه‌های سخت و بیشهای پر درخت عبور نمودند سپاه نصرت پناه آن دیار را نیز تاخته غنیمت بسیار از دختران گلعذار و پسران خورشید رخسار گرفتند چون رایات فتح آیات سایهٔ وصول بقلعهٔ مزروت انداخت حصاری بود که رفعت بارهٔ آن چون قدر شاه جهان از اوج کیوان گذشته و اساس آن چون قاعدهٔ دولت قاهره رسوخ پذیرفته (۱) فراز آن از کیفیّت عقد پروین از حقّهٔ سپهر برین مینمود و حقیقت اشکال مهرهای کواکب بر بساط سمای معاینه میگشت - * نظم *

حصن حجرش جواهر پاک شد میخ زمین ستون افلاک
بیخش بنشیب برده آهنگ ز آن سوی سمک هزار فرسنگ
تیغش بفـــراز برده خـــرگاه ز آن سوی سماک سالهـا راه

و هرگز شعشعهٔ رایت محمّدی بر آفاق آن کهسار نتابیده و مطلقاً از تابش مصباح

---

(۱) کذا فی النسخ

آمده بودند در چار شده اکثر ایشان را بضرب شمشیر آب دار بر خاک هلاک انداختند و سنان بیگ را دستگیر کرده باردوی همایون آوردند و چون از جانب خواندگار ایمای صلح شده بود شاه دین پناه از در صلح در آمده از سر خون سنان بیگ گذشت او را همراه شاه قلي بیگ قاجار نزد خواندگار فرستاد ایشان معروض سلطان سلیمان گردانیدند که خصومت موجب ویراني مملکت است و صلح رفاهیت رعایا - * شعر *

چو سلطان گشاید در رستخیز دهد عالمی را بباد ستیز
خصومت بود در جهان آن سحاب که سیلش کند عالمی را خراب
(۱)چو شاهان دم از صلح و یاری زنند دم از یاری و دوستداری زنند
جهانی شود فارغ از انقلاب عمارت پذیرد جهان خراب

سلطان سلیمان بصلح مایل شده شاه قلي بیگ را بحصول مرام و شمول انعام رخصت انصراف ارزاني داشت و از جانبین کدورت بصفا تبدیل یافته قضیّهٔ عهد و پیمان بایمان موکّد گشت *

گفتار در رفتن شاه دین پناه نوبت چهارم بگرجستان

در آن اوان منهیان بعرض خسرو جهان رسانیدند که گبران بکثرت عدّت و وفور استقلال و شوامخ جبال و شواهق تلال (۲) مستحضر اند پای از دائرهٔ عناد و سر از گریبان فساد بر آورده اند و بنیان ایمان از ساحت سینهٔ ناپاک ایشان منقلع و سبیل بلاد و دیار مسلمانان از شومی تعرّض آن بی دینان منقطع گوی فحوای إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ در شان ایشان نازل شده و مودّای وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ از نسل بد اصل ایشان حاصل آمد چون خبر مذکوره بمسامع عالیهٔ رسیده شاه دین پناه با خیل و سپاه برای تقویت دین

(۱) این دو بیت در ب نیست صلح یاری ا
(۲) کذا فی ا ب (؟)

روز حمرهٔ از چهرهٔ خورشید و در شب سواد از چهرهٔ ماه میزدودند - * بیت *

ز بس پرده و خیمه رنگ رنگ شده روی هامون چو پشت پلنگ

در آن اثنا ملازمان حسن بیگ یوز باشی که بزبان گیری رفته بودند بقراولان جنگ کرده سی نفر از ایشان دستگیر نموده سی نفر دیگر را بقتل آورده بدرگاه معلّی آوردند و ایشان را در پای(۱) مشعل گردن زدند بار دیگر (۲)الوند خان سعدلو که از عقب اردوی خواندگار رفته بود وکیل احمد پاشا که وزیر اعظم بود با ذخیرهٔ بسیار از عقب اردو می آمد دویست و پنجاه نفر ایشان را بقتل آورده باردو مراجعت نمود سلطان سلیمان نخچوان را سوزانیده بجانب ارض روم معاودت نمود روز بروز دلاوران جنود نصرت اثر بر اکراد دست یافته بعضی را کشته و جمعی را دستگیر کرده باستقبال موکب همایون می آوردند چنانچه هر روز بیست نفر و پنجاه نفر بدرگاه معلّی میرسید شاه دین پناه شاهوردی سلطان زیاد اوغلی را به پاسین روانه ساخت مشار الیه آن دیار را قبل از رسیدن خواندگار تاخته و سوخته باردوی گردون شکوه پیوست چون رایت شوکت و اقتدار مخالفان که باوج استکبار بر افراشته بودند نگونسار شد و نقوش نخوت و غرور که باستظهار اعوان و انصار و لشکر بیشمار بر لوح تصوّر و پندار نگاشته بودند زایل گشت شاه دین پناه از بازار چای کوچ کرده بسعادت و اقبال بطرف دیار روم روان شد - * ابیات *

بخیل و سپاه قیامت هجوم عنان تاب شد جانب ملک روم

ز نعل ستوران صرصر شتاب روان بر زمین صد هزار آفتاب

شترهای جنگی روان پر شکوه بجنبش در آمد چو البرز کوه

و غازیان ولایت داوایلیرا تاختند و غنایم بسیار گرفتند شاه دین پناه از موضع قانلو چمنی شاه خلیفه مهردار را با جمعی امرای نامدار (۳)بطرف اولتی ارسال نمود امرای عالی تبار با سنان بیگ که با جمعی رومیان بفرمان خواندگار به تعمیر راه

---

(۱) ایشانرا نیز در پای اسفل کردون زدند ج (۲) لوند ا ب ج

(۳) لطف اول تی ارسال ج اول تی ا اول لق ب در جهان آرا الطی

گفتار در لشکر کشیدن سلطان سلیمان نوبت چهارم بآذربایجان

چون در بهار ابر آزار در کنار جویبار و دامن کوهسار بجلوه گری در آمد مرغان خوش الحان از اطراف بستان و گلستان نغمه سرائی آغاز نمودند -

ترنّمهـــــای مرغان خوش آواز   بدلها داده شوق رفته را باز
صبا چون مطربان در پرده سازی   ز نرگس بر سر چینی نوازی
بدست آورد شاخ از خار گلبن   برای گریهــــای بید ناخن
برون آورده از هر گوشه گلزار   (۱)بکبریت بنفشه آتش از خار
ز اطلسهای خاره کرده خاره   ملمّع چون فرنگی پاره پاره

سلطان سلیمان پادشاه روم با سپاه از حیّز شمار بیرون و از قطرات امطار و اوراق اشجار افزون و از رومیان زحل طلعت مریخ پیکر تفنگ افکن تیغ گذار با عرابهای چون چرخ فلک کج رفتار از حلب بیرون آمده کوچ بر کوچ متوجّه آذربایجان گشت چون شاه دین پناه برین حال اطّلاع یافت با دلیران که (۲) برماح گهربار نوک کوه را بسان کاه از خرمن خاک بربایند و بباد حمله مثل کاه کوه گران سنگ را شمارند و نوک پیکان کوه گذار از سنگ خارا بگذرانند از نخجوان بیرون آمده (۳)ییلاق بازار چای را مخیم نزول همایون ساخت در آن اثنا (۴)الوند خان بیگ سعدلو بقراولی روان گردید در حجاب ظلام لیل بغازان بیگ که قراول سپاه روم بود رسیده حمله نمود به نیروی دولت قاهره بر ایشان غالب آمده بیست و پنج نفر بقتل آورد و رؤس ایشان را بدرگاه همایون فرستاد در آن اثنا سلطان سلیمان در حوالی نخجوان فرود آمده جنود او چون ریگ روان و مور بیابان افزون طریق اجتماع بنوعی گرفت که بیاض خیمه و خرگاه و سراپرده و بارگاه در

---

(۱) این سه مصراع را ج ندارد
(۲) که بر تاج کهر با زیک کوه را بسان کاه ج نک را ا
(۳) ییلاق بازارار جای مخیم نزول ب   (۴) ا ب الوند الغ ج

طی فرمود و مبلغی نیز برسم سیورغال بدو ارزانی داشت و رخصت یافته متوجّه قزوین گشت درین سال درزنجان رود متوفّی شد جسدش را در شاهزاده حسین دفن نمودند در تأریخ فوتش گفته اند -

بکاهی چو آحاد قاضي جهان   بیابی ز تأریخ مرگش نشان

گفتار در قضایائی که در سنهٔ احدی و ستّین و تسعمایة واقع گردیده مستولي شدن رومیان بر شهر[1] زور

درین سال عثمان پاشا بفرمان سلطان سلیمان بشهر[2] زور آمد سرخاب کرد که [3] بعد از بگه اردلان حاکم آن دیار شده بود در قلعهٔ ظلم متحصّن گردید و کس بدرگاه عالم فرستاده استمداد نمود شاه دین پناه ابراهیم میرزا و بدر خان و امیر غیب بیگ را با جمعی کثیر از بهادران بمدد سرخاب اردلان فرستاد عساکر ظفر نشان چند کس از متعیّنان سپاه روم را دستگیر کرده بنزد امرا آوردند بنابر آن خوف تمام بر ضمیر عثمان پاشا استیلا یافته از بالای قلعه کوچ کرده روانهٔ دیار خود شدند در آن اوان اردوی گردون شکوه در موضع ارایق بود سیّد شمس الدّین دیلجانی که بروم رفته بود باردوی ظفر شعار رسید و کتابتی که خواندگار فرستاده بود گذرانید و در آن مکتوب تعظیم پادشاه مشرق و مغرب زیاده نکرده بودند بنابر آن آنحضرت شاهزادهٔ عالمیان و معصوم بیگ صفوی و شاه قلی خلیفه مهر دار ا با جمعی غازیان جرّار بتاخت ولایت پادشاه روم روانه گردانید و سلطان حسین میرزا و شاهوردی سلطان زیاد اوغلی را بتاخت کردستان ارسال نمود شاهزادهٔ عالمیان وان و وسطان و ارجیش و عادلجواز را غارت کرده سالماً غانماً باردو مراجعت نمود سلطان حسین میرزا و شاهوردی سلطان زیاد اوغلی نیز کور را تاخته و سوخته مظفّر و منصور بغنایم تا محصور در نخچوان باردوی ظفر نشان ملحق شدند *

(۱) زول ا ب   (۲) زور ا زول ب   (۳) بعد از انکه اردلان ب

مرید آن سلسله میدانست از آنجانب نیز تحریکات میشد و علاوهٔ ایذاً و اهانت او میگشت و چون از هبوط نکبت زورق حیات مظفّر سلطان در گرداب و غرقاب عقاب افتاده دستگیر پنجهٔ تقدیر شد قاضی جهان در آن قضیّه از گیلان بیرون آمده مجدّداً منصب وزارت شاه دین پناه بمشارکت امیر سعد الدّین عنایت الله خوزانی بدو تفویض رفت و مومی الیه پیوسته در مقام کسر حرمت و اهانت قاضی جهان مشار الیه بود تا آنکه (۱) از دست و زبان متکلّفان امان یافت بعد از آن سیادت پناه مومی الیه در آن منصب مستقلّ گشته مدّت پانزده سال بر وفق ارادهٔ خاطر اوقات گذرانیده داد عیش و حضور داد و چون در اواخر عمر که سنین از ستّین در گذشته در حدود سبعین و ثمانین قرار گرفته بود ضعف پیری صورت الشّیب مقدّمة (۲) الغیب را نمودار ساخت و عصای نومیدی (۳) الکهل یأس الاهل بدست (۴) او داد آن استقلال در وزارت نداشت ترک مهمّات دیوانی کرده رخصت گرفت که پای عزلت در دامن خمول کشیده در گوشهٔ بدعا گوئی دوام دولت روز افزون و وظایف طاعات و عبادات اقدام نماید بعد از آن ازین معنی نادم و پشیمان شد فامّا ندامت سودی نداشت و در قزوین رحل اقامت انداخت روزی چند که در قزوین توطّن نموده بود بمسامع عزّ و جلال رسید که بعضی از قری وقفی مدّت مدید است که در تصرّف اوست بملکیّت بتحت تصرّف در آورده رای گیتی نمای شاه دین پناه اقتضای آن فرمود که باقیِ وجوه آن محالّ را از تصرّف او انتزاع نمایند و اجرة المثل ایّام گذشته را که (۵) مبلغها میشد باز یافت نمایند قبل از آن که این قضیّه بوقوع انجامد خود را بدرگاه معلّی رسانید نوّاب کامیاب همایون نظر بر عجز و بیچارگی و پیری و ضعف حال و پریشانی احوال او نموده (۶) آن مقدّمات را

---

(۱) از دست زمان مکلفات بافت ا از دست زبان متکلفات یافت ب
(۲) العیب ب
(۳) اکلیل یأس الاهل ج
(۴) او واوان استقلال ب
(۵) مبلغها کلی ب
(۶) آن نموده آن مقدمات را ا

مدعیات مشکله را باحضر عبارات و (۱) اوجز بیان و لطف استعارات بلا تأمل و تفکّر باسرع زمان در سلک بیان در می آورد و درین وادی هیچ یک از منشیان فصاحت شعار و سخن وران بلاغت آثار که در عرصهٔ فضیلت گستری گوی تفوّق و رجحان از اکفا و اقران ربوده اند رتبهٔ او نداشتند چنانچه مسوّدات احکام مطاعه لازم الاطاعة که در هر باب نموده مردم در دست دارند شاهد این معنی است و همگی او را مسلّم میداشتند و پیوسته در امضای مهام سرمایهٔ عدالت و رعیّت پروری پیرایهٔ خوف (۲) و خشیت آلهی ساخته دقیقهٔ از دقایق حسن سلوک و نیکو معاشی نا مرعی نگذاشتی و با وجود رفعت شان با جمیع خلایق در مقام تواضع و فروتنی بوده در تقریر و تحریر کمال ادب ملاحظه کردی و نهایت فروتنی بجای آوردی و حسن ادب و تواضع بر وجهی (۳) مرکوز فطرت و مکنون جبلّت او گشته بودند که مدلول آیه(۴) ....
.... بدو صادق می آمد و همیشه در مجلس اشرف فرصت مقتضای عرض کردن مهام نبود آنحضرت وعدهای خلاف بمردم میداد از آن رهگذر مردم متضرر و آزرده خاطر بودند در اوایل حال مومی الیه ملازم قاضی محمّد کاشی بود بعد از آن در ایّام وکالت میرزا شاه حسین (۵) باتّفاق خواجه جلال الدّین محمّد تبریزی وزیر میرزا شاه حسین بود بعد از احراق خواجه جلال الدّین محمّد منصب وزارت باستقلال بسیادت پناه مومی الیه تفویض یافت و در حینی که نزاع طایفهٔ تکلو و استاجلو پیدا شد و بقتال انجامید مشار الیه بگیلان افتاد مدّتهای مدید محبوس و مقیّد بود نزد مظفّر سلطان ولد امیر حسام الدّین بنابر عداوت قدیمی که او بآن سیادت پناه داشت از اقسام آزارها و اهانت چیزی فرو نگذاشت و چون میانهٔ قاضی جهان مومی الیه و سلسلهٔ نور بخشیه خصومت موروثی تصمیم یافته بود مظفّر سلطان خود را

---

(۱) اواجر ب
(۲) خوف وحشت ب
(۳) مذکور ب
(۴) در هر سه نسخه خالی
(۵) تا میرزا شاه حسین ا ندارد

باشي و محمّدي بیگ ترکمان و سایر امرای رفیع المکان بتاخت کور فرستاد چون در عقبهٔ کوریک نیزه‌وار برف بود بنابرآن میرزا و امرأ نتوانستند از آنجا عبور نمود باردو معاودت نمودند چون خاطر خطیر شاه دین پناه از اعدأ فراغت یافت بجانب دیار خود معاودت نمود در ماه ربیع الثّاني در غایت عظمت و کامراني در بلدهٔ نخچوان نزول اجلال فرمود *

وقایع متنوّعه

درین سال شاه دین پناه امیر شمس الدّین دیلجاني را برسم رسالت بروم فرستاد و هم درین سال سلطان سلیمان در حلب قشلاق نمود *

متوفّیات

سلطان مصطفی بن سلطان سلیمان پادشاه روم درین سال (۱)رستم پاشا که وزیر اعظم بود از روی مکر و تزویر بعرض خواندگار رسانید که سلطان مصطفی داعیهٔ سرکشي دارد بنابر آن سلطان سلیمان ویرا بقتل آورد و تاریخ آن واقعه را مکر رستم یافتند بعد از چند روز ولدش سلطان محمّد نیز کشته شد و ستم مکرّر تاریخ آن گردید قاضي جهان وکیل از سادات سیفي قزوین بود فی الواقع درین دولت عظمی وزیری که جامع اسباب قابلیّت و استعداد باشد مثل او نبوده رفعت شان او از بیان مستغنی است مرآت طبع لطیفش عکس پذیر صور خیر خواهی و مصباح رای عقده گشایش مظهر فضایل نامتناهی فطانت و کیاست و جودت و فهم و حدّت ذکاً و علوّ فطرت آنحضرت بمثابهٔ بود که هر علمی از علوم که در مجلس اشرف اعلی در موضع مطارحه و مباحثه مي افتاد دخلهای موجّه در آن مباحثه میثمود و نکات مستحسن بیان میکرد لطف انشأ و تحریر و حسن خطّ و تهذیب عبارت و لطافت تقریر بحدّی رسیده بود که مضامین متعلّقه و

(۱) ا رستم پاشا ندارد ب این طور دارد و سلطان مصطفی بن پادشاه روم درین سال رستم پاشا که ......

ایشان در آمده بر سر برجها آمده امان خواستند شاه دین پناه از جرایم ایشان گذشته بعنایت استمالت ایمن گردانید محمّد بیگ از قلعه بیرون آمده امان خواسته حصار را تسلیم نمود - * نظم *

برون آمـــد از قلعـه زار و زبـــون بدآن سان که جان آید از تن برون
چو دیدش شهنشـــاه فیروزمنـد سر قـدر ســـودش بچرخ بلنـــد
در مرحمت بر رخش باز کـــرد ز میـــزان دورانش ممتـاز کـــرد

و نسیم عنایت خسروانی از غایت مهربانی بر احوالش وزید و بانواع احسان بیدریغ از زر و خلعت و اسب گرامی و بلند پایه گردید بعد از آن پادشاه بیهمال بسعادت و اقبال از بارگیری کوچ کرده از عقب دیو جامه عبور نمود و شاهزادهٔ عالمیان را بتاخت ولایت کردستان فرستاد غازیان چون مرغی که فلع حیات کنند اکثر کردانرا در آن صحرا بمنقار نقار بر چیدند شاه قلی سلطان بلیلان که حاکم آن دیار بود باتّفاق سرداران کردستان بر مثال اختران که از تیغ افتاب گریزند راه فرار پیش گرفتند چون بنات النّعش از خویش و دیار خویش مهجور ماندند هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِيَارِهِمْ و بعضی منکوب و مخذول و بسلاسل نکبت و اغلال شقاوت مغلول گشتند و تمامی جهات و اموال و اثقال از خیول و بغال[1] و حواشي و حشم و مواشي و خدم و قاعد و قایم و صامت و صایم بتصرّف شاه ظفر پناه در آمد و استیصال آن طایفه بر وجهی دست داد که ساکنان دیار و بلاد از آفت آن سکّان بی ایمان ایمن گشتند و غنایم فراوان از اسب و گله و رمه ضمیمهٔ دیگر فتوحات عساکر گردون مآثر گشت چون شاه دین پناه جمعی از امرا بتاخت حشم محمودی روانه ساخت حسن بیگ که سردار ایشان بود بوسیلهٔ از دست غازیان ظفر شعار خلاص گشت برادرش روی اخلاص بدرگاه اسلام پناه آورده بشرف بساط بوسی استسعاد یافت بتربیت پادشاه و عواطف خسروانه از امثال و اقران ممتاز و مستثنی گردید شاه دین پناه اسمعیل میرزا را باتّفاق امرای نام دار مثل سوندک بیگ قورچی

---

(۱) بقال اج بغال ب

* شعر *

دگر بارهٔ گردان سپرها بکف کشیدند بر گرد آن قلعه صف

و آن (۱)حصنی است که بارهٔ آن در رفعت از ایوان کیوان گذشته دیدهٔ انجم و افلاک از مشاهدهٔ آن خیره و حیران شده و کوه راسخ در کمال رفعت و سپهر شامخی در غایت حصانت - * نظم *

عجب قلعهٔ برده دست از فلک فرازش سماک و نشیبش سمک

سر کنگرش خنجر فرق مهر زده رخنها در حصار سپهر

ز بس کز فلک تا براو راه بود از و فتنه را دست کوتاه بود

ز نظّارهٔ آن هراسان سپاه چو نادار از دیدن قرض خواه

محمّد بیگ ذاکر اوغلی که از قبل سلطان سلیمان پادشاه روم کوتوال آن حصار بود دروازهای قلعه را بسته بانداختن تیر و تفنگ شروع نمود * بیت *

نه بستند درها باهنگ کین در فتنه بست آسمان بر زمین

فرمان قضا جریان بجمیع لشکریان نافذ شد که از هر طرف جنگ اندازند دلاوران بنا بفرمان توپ و قرغانها در برابر دیوار حصار نصب نمودند و هر کدام از امرا در مقابل برج سپر ساختند توپهارا آتش زدند و گوش طیور و وحوش از صدمهٔ فریاد و خروش سنگ قزغان آوازهٔ اِذَا وَقَعَتِ اَلْوَاقِعَةُ بمهابت ز حدّت مالا کلام استماع میذمودند و گوش مهر و ماه از صدمات قوارع سنگ توپ بقوّت سامعه صدای اَلْقَارِعَةُ مَا اَلْقَارِعَةُ وَمَا اَدْرٰیكَ مَا اَلْقَارِعَةُ می شنودند بروج و بارو را چنان درهم شکستند که مصدوقهٔ فَجَعَلْنَا عَالِیَهَا سافِلَهَا مشاهده افتاد و جنود قزلباش چند روز از وقت طلوع رایات زرنگار خورشید خنجر گذار بر بام این نیلی حصار تا هنگام اشتعال مشاعل ثوابت و سیّار بر بروج سپهر دوّار باستعمال آلات جنگ و پیکار میپرداختند مردمان قلعه نیز از سر جان که متاعیست بس گران گذشته بالای بروج و باره آمده تفنگ می انداختند و ذاکر اوغلی و سایر رومیان از خوف غازیان آتش دهشت در نهاد ایشان افتاد و دود حیرت از سر

(۱) حصینی ب

هم درین سال پهلوان قلي سلطان و حاجم سلطان ازبک ناگهان از جانب خوارزم بحوالی اسفراین آمدند مجنون سلطان شاملو که حاکم آن دیار بود بایشان محاربه کرده بقتل آمد ازبکان آن دیار را تاخته ببلاد خود معاودت نمودند *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ستین و تسعمایة واقع گردیده گرفتن شاه دین پناه قلعهٔ ارجیش را

چون شاهزادهٔ عالمیان اسمعیل میرزا مظفّر و منصور از ارض روم مراجعت نمود از ظاهر ارجیش باردوی همایون پیوست و مخالفان را که در جنگ اسکندر پاشا سر از تن جدا کرده بودند در برابر قلعه آویختند اهل حصار چون دانستند که مقاومت با جنود قزلباش در حیّز قوّت و قدرت ایشان نیست بایکدیگر مشورت کرده گفتند که مخالفت شاه دین پناه محض جهالت و عین شقاوتست بنابر آن ابراهیم بیگ بختي را که حاکم قلعه بود بقتل آوردند و غازیان را از باروی که خراب شده بود بالا کشیدند - (۱) * شعر *

دگر باره گردان آیین مصاف چو عنقا دویدند بر کوه قاف
دویدند بر باره مردان جنگ گرفتند آن قلعه را بیدرنگ

و اکثر کردانرا دستگیر کرده بپایین آوردند و پوست سر ایشان کندند و فرمان قضا جریان شرف نفاذ یافت که قلعه را ویران کرده از بنیاد براندازند و قصر آرزوی دشمنانرا ویران سازند فرمان بران آن حصاررا خراب کردند *

فتح قلعه بارگیري

بعد از آن رایات نصرت شعار در حفظ پروردگار بجانب قلعهٔ بارگیري روان شدند چون هوای آن دیار از غبار سم سمند پادشاه کامگار مشک آسا گشت عساکر منصوره رایات اقتدار بر افراختند و روی همّت بتسخیر حصار آوردند *

---

(۱) ازین جا تا بتسخیر حصار آوردند ا ندارد

بیگ قورچی ترکمان و سایر قورچیان حوالها ساختند و توبچیان بضرب سنگ و توب (۱) پنجاه گز حصار دیوار را انداختند و در آن اوان ده دلاور از سر جان بر خاسته پای تهوّر از دروازهٔ قلعه بیرون نهادند و تیغ کین از نیام کشیده (۲) بسیبهٔ که محلّ توب بود شتافتند و غازیان قرب پنج نفر از ایشان به تیغ و زخم تفنگ انداختند و بعد از آن کس را یارا نبود که بیرون آید *

مدّت سه ماه هرچند عساکر جرّار را در اقدام بمراسم جنگ و کارزار بهیچ نوع تقصیری نبود امّا جهت استواری حصار و از عمق نا مرغوب خندق درک کردار از هرجهت مجال هجوم و عروج بر بروج آن محال مینمود اهل قلعه را از غایت دهشت و هراس دیدهٔ عقل تیره گشته بود و چشم بصیرت خیره مانده و از بیم جان قلعه را نگاه میداشتند درویش بیگ توبچی توبی بجهت دفع و استیصال معاندان دین و دولت ترتیب داده در وقت گشاد صورت يَجْعَلُونَ اصَابِعَهُمْ فِي اٰذَانِهِمْ حَذَرَ الْمَوْتِ نمودار شد و بجهت (۳)رفع خوف اهل قلعه .... را بعمل می آوردند *

گفتار در فرستادن شاه دین پناه بکتاش اوغلي را با فوجی از قورچیان بجانب اخلاط

در آن اوان که شاه دین پناه شاهزادهٔ عالمیان اسمعیل میرزا را بجنگ اسکندر پاشا فرستاد خبر آمد که ده خروار زر برای مرسوم ساکنان قلعهٔ عادلجواز می آورند چون خبر مذکوره بمسامع عالیه رسید آنحضرت بکتاش اوغلي را با صد و پنجاه قورچي فرستاد که آن زر را بچنگ آرند چون بحوالی اخلاط رسیدند مصطفی بیگ ولد یوللر قسطی پاشا که حاکم عادلجواز بود قرب سیصد کس را بدفع غازیان نامزد نموده قورچیان ایشان را مغلوب ساخته چهل و هفت نفر را بقتل آوردند و سرها (۴) و اخترمهای ایشان را بدرگاه عالم پناه آوردند و

---

(۱) پنجاه گز را ج ندارد (۲) سیبه ا به سیبه ب برسینه ج
(۳) بجهة دفع اهل قلعه ج در هر سه نسخه جای خالي است بعد از قلعه
(۴) ب ندارد

بهر گونه تدبیر خلل پذیر نشود چنان راسخ و شامخ که بهر دستبرد از پا در نیاید اساس آن در استواری باگنبد هرمان دعوای برابری میکرد و بلندی بروج او از اوج کیوان میگذشت و پائین خندقش به پشت سمک رسیده از قعر دریای عمّان خبر میداد و سر کنگره اش بروی سماک بر آمده از ذروهٔ فلک الافلاک خبر می آورد *

بسختـی گـرو بـرده از روزگار　　چو دریای احسان درش استوار
[1]چو خور خنجر کنگرش خشمناک　　زده پیرهن بر تن صبـح چـاک
بگردش یکـی خندق با شکوه　　چو دریای عمّان بـر اطراف کوه
به پایان قلعه یکـی خاک ریز　　که رفتی [2] برو مهر و مه سنیه خیز

چنان حصار از اکراد بسیار و ینگچریان جرّار مملو بود ایشان آلت قلعه داری مهیّا ساخته مستعدّ قتال و جدال بودند امرای نام دار و قورچیان ظفر شعار دایره کردار در گرد حصار در آمدند *

باطراف آن قلعه صفها چـو کوه　　کشیدند خیـل قیامت شکـوه
یلان از دو سـو از نشیب و فـراز　　چو مژگان خوبان دو صف کرده ساز

غازیان بانداختن توب و تفنگ شروع نمودند و مردم قلعه را از بالای برج بنیاد انداختن تیر و تفنگ ازینجانب توب چون دعای مستجاب میلی بعالم بالا نمود و از آنجانب مهرهٔ تفنگ مرگ آهنگ بسان کار مخالفان پادشاه فیروز جنگ روی بنشیب آورد *

تفک همچو برق آتش افروز بود　　ولی ژاله اش گرم و جانسوز بود

و بعضي غازیان بضرب تفنگ پایمال حریف اجل گشتند طایفهٔ از مردم حصار صندوق سینه هدف تیر تقدیر کرده از سر جان گذشتند حکم لازم الاتباع نفاذ یافت که لشکریان از هر جانب حواله ها[3] بنا کنند بنابر فرمان بار اوّل سوندک بیگ قورچی باشی کلیسیای که در نزدیک قلعه بود اورا حواله ساخت و حسن

---

(۱) این سه بیت را ج ندارد　　(۲) زوی ا
(۳) بپا ب از هر جانب حواله کشند ج

و حیدر بیگ میر یاسین و علی آقا قوللر آقاسی (۱) بای برد و محمّد بیگ قوللر آقاسی غلامان خواندگار و علی بیگ برادر زن اسکندر پاشا و قاضی ارض روم دستگیر شدند و دیگر امرا و معتبران و جوانان نامدار و گزیدگان یکه سوار از حدّ و شمار افزون بود که رخت بقا بباد فنا دادند در آن اثنا عثمان پاشا حاکم قرامان و خضر پاشای ذوالقدر (۲) در ارزنجان بودند که ناگاه آوازهٔ ایلغار و کسر و انکسار در اردوی ایشان انتشار یافت مگر در وقت هیجان آن مادهٔ خونریز و اشتعال نایرهٔ (۳) ستیز گروه خود را باردو رسانیدند و خبر هایل چون زهر هلاهل بدو رسانیدند ایشان از بیم جان ارزنجان را انداخته فرار نمودند شاهزادهٔ عالمیان در برابر قلعه نزول نموده بعد از چند روز روانهٔ اردوی اعظم گردید *

محاصره نمودن شاه دین پناه قلعهٔ ارجیش را

شاه دین پناه بعد از فتح اخلاط علم عزیمت بطرف ارجیش بر افراخت فرمان واجب الاذعان شرف نفاذ یافت که بدر خان استاجلو با جمعي از امرا برسم منقلای بایلغار از پیش روان شوند و بنفس مبارک کوچ کرده در حوالی قلعهٔ عادلجواز نزول فرموده بالای پشتهٔ بر آمده سواد قلعه بنظر احتیاط در آورد در قلعه از قبل سلطان سلیمان مصطفی بیگ ولد (۴) یوللر قسطی پاشا متصدّی ضبط و محافظت آن مقام بود دیو غرورش از راه برده و بحصانت و محکمی حصار فریفته فوجي را از قلعه بیرون فرستاد دلاوران بهرام انتقام به شمشیر خون آشام بسیار ازیشان را بقتل آوردند و از آنجا کوچ کرده روانه گردیدند فرمان عالم مطیع صادر شد که جنود عالم گیر مکمّل و آراسته روان شوند غازیان صفها بسته نقاره فرو کوفتند و صورن انداختند و در مقابل حصار ارجیش قبّهٔ بارگاه گردون اشتباه محاذی منزل ماه گشت و آن حصاری بود در محکمی بمرتبهٔ که

---

(۱) ا این نام را ندارد و بای برو محمد ب با برد محمد ج
(۲) از ا (۳) نایره رستخیز کرده ب
(۴) یو لرقسیطي ا

* نظم *

فتاده تفک رومیان را ز دست ز آتش جدا مانده آتش پرست
عرابه در افتاد همچون درخت ز جور تبرزین شده لخت لخت

غازیان مجموع ایشان را بقتل آوردند[۱] ایشان زیاده از پانصد نفر بودند اسکندر پاشا با جمعی رومیان رو بطرف شهر آورد جنود قزلباش از عقب ایشان[۲] لجام ریز روان شدند و بهر که میرسیدند بقتل میاوردند و سنان برق آسا در آن روز قیامت نما از شعلهٔ غضب جبّار متجبر و تیغ سر افشان بر فرق رومیان از نزول بلای آسمان مظهر لاجرم از غایت اضطرار چندان خلق در خندق افتاده بودند که از اسب و مرد مالا مال شده بود بستن دروازه را فراموش کرده بودند چنانچه سه نفر از غازیان بدرون قلعه در آمدند آنحضرت خواست که بنفس نفیس بعزم دفع رومیان در میدان رود -

* نظم *

به تندی برون جست کارد شتاب بر آن موج آتش چو دریای آب
سران سپه پوزش انگیختند همه در عنانش در آویختند
بصد عذر گفتند کای تاج بخش تو خورشید ملکی مجه چون درخش

بدر خان و شاهقلی سلطان عنان اسب شاهزادهٔ عالمیان را گرفته نمیگذاشتند که پیشتر رود آن حضرت نایرهٔ غضب افروخته ایشان را دشنام داده شمشیر کشیده حمله نمود ایشان عنانش را گذاشتند قورچیان نگذاشتند که خود را بمعرکه رساند اگر آنحضرت را میگذاشتند غازیان بقلعه در آمده آن حصار را میگرفتند در آن رزمگاه از رومیان کینه خواه دو هزار و پانصد و هفتاد و شش نفر بقتل آمدند سوای انکسانی که در خندق وغیره کشته شده بودند و از امرای[۳] معتبر کبیر عیسی حاکم مرعش و محمود بیگ برادر زادهٔ خیر بیگ که در زمان سلطان قانصو پادشاه مصر حاکم حلب بود و رمضان بیگ برادر اسکندر پاشا و پیر حسین بیگ حاکم چمشگزک و خیر الدّین بیگ حاکم ملاطیه و مصطفی بیگ والی طرابزون

---

(۱) تا نفر ب ندارد (۲) از عقب ایشان روان شدند ج
(۳) کبر ا

بار دمار از روزگار آن باد پیمایان خاکسار بر آوردند و شمشیر زبان تیز کشیده بمضمون آیهٔ کُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ اِلَیْنَا تُرْجَعُوْنَ رومیان سراسیمه را سرزنش میفرمود و سنان خونریز بمقتضای غضب قهّار شدید الانتقام را اعلام کرده افعی وار در جدران ابدان معاندان بد روزگار جای نمود -

چندان نیزه را در زره رفت نیش — که افعی در آید بسوراخ خویش
زره را ز زخم سنانهای تیز — درون غرق خون دیدها اشک ریز
شکاف تن از تیغ الماس گون — چو جوی ولی آب او سیل خون
ز خون هزبران تبر زین جنگ — چو غازه ز روی بتان لاله رنگ
ز تیغ ستم گرز کین چاک چاک — چو بار صنوبر فتاده بخاک

ازین جانب جنود قزلباش مانند شتران مست کف اندازان و رجز زنان در میدان مقاتله در آمده و فارس روح عدوّ را از مرکب بدن پیاده میگردانیدند و از اطراف دیگر فئهٔ باغیهٔ رومیان بسان عقابان منقار مهلک بر اجسام مبارزان فرو برده ایشان را از مسند زندگانی بر خاک هلاک می انداختند - * نظم *

به پیوست رزمی گران کز سپهر — مه از بیم گم گشت و بگریخت مهر
(۱) بپرید هوش زمانه ز جوش — (۱) بدرّید گوش سپهر از خروش
ز خون چشم گیتی همه نم گرفت — ز بس کشته پشت زمین خم گرفت

روان کشته از تن چون بخار از پستی ببالا رفت و از حضیض خاک مانند باد و آتش بمرکز اصلی و حیّز حقیقی شتافت و زیر این نیلگون قفس از پرواز مرغ روح عالم ارواح پیدا شد - * شعر *

روان روح چندان بسوی سپهر — که شد غرق دریای ارواح مهر

در آن اثنا شاهزادهٔ عالمیان چون ببر دمان و شیر ژیان با فوجی از قورچیان بر پشتهٔ که مشرف برزمگاه بود در آمد چون چشم رومیان بر لوای آنحضرت افتاد (۲)ارکان ثبات ایشان تزلزل پذیرفت عنان ادبار بجانب فرار آوردند ینگچریان از بیم شمشیر غازیان تفنگها را گذاشته بطرف حصار گریختند -

---

(۱) ببرید ا برید ... بدرّید ج
(۲) ارکان دولت ا

سوار شده متوجّه میدان قتال و جدال گردیده سپاه را فوج فوج بدفع او ارسال نمود بار اوّل از امرا محمّدی بیگ ترکمان و ادهم بیگ روملو و امیر غیب بیگ استاجلو بمعرکه رسیدند بتاختن و سر انداختن مشغول شدند الغ خان بیگ سعدلو و ابراهیم خلیفه (۱) الپاوت و سایر غازیان در میدان مبارزت راندند و در تمامی میمنه و میسره جنگ در پیوست افواج لشکر و طبقات حشم از جانبین برهم مخلوط گشتند -

پر دلان خندان چو دندان رفته در کام بلا
وز همـــه سو اژدهای فتنـــه بگشاده ظفر
رمح بازان کرده کوته بر اجـــل راه دراز
نای رویین (۲) گشته بر بالای ژوپین نوحه‌گر
جنگیـــان گرد بلا صد حلقه کرده چون زره
پر دلان در روی خنجر رو نهاده چون سپر
این چو حرف تا نهاده چشم بر دنبال تیر
و آن فگنده نیزها چون لام الف در یکدیگر

گرز و سنان و شمشیر و خنجر در یکدیگر نهادند و خون از تیغ بسان باران از میغ باریدن گرفت و از هیاکل دلاوران و اجسام مبارزان هامون با گردون تساوي پذیرفت و برق خنجر بر جان بهادران خندان و سرشک تیغ مصری بر کشتگان گریان چون اسکندر پاشا جلادت عساکر قزلباش را مشاهده نمود توف تازغم و الم بر شهرستان ضمیرش تاخت و از بیم مغز در سر و زهره در برش بجوش آمد پوست او چون چشم نرگس زردی یرقان گرفت و خون در عروق او بسان آب در (۳) دل لاله افسرده شد از بیم جان با جمعی از رومیان از قلب بیرون آمده بر غازیان حمله کرده ایشان را پس راند درین اثنا امرا و سایر غازیان اطراف و جوانب اسکندر پاشا را فرو گرفتند بزخم شمشیر آبدار و سنان آتش

---

(۱) بیات ج
(۲) رویین ... بالای رویین ا ب
(۳) ذلال لاله ا

باز باید داد و قلعه را بضرب توپ و تفنگ از تعرّض لشکر قزلباش نگه باید داشت امّا اسکندر پاشا بواسطهٔ کثرت اتراک و اکراد از ولایت ارزنجان و ترجان و بای برد و کماخ و مرعش و طرابزون و کردستان و گرجستان که (۱) در آن اوان جمع شده بودند طیور نخوت و غرور در آشیانهٔ دماغ پریشان او بیضهٔ خیال (۲)محال نهاده بود سخن امرا را قبول نکرد و گفت بترتیب حرب و باسباب طعن و ضرب قیام باید نمود - * نظم *

دریں قلعه بودن ملال منست همانا که برج وبال من است

بود مرد را تیغ و بازو حصار حصار گل و خاک ناید بکار

فلک دارد از نام آن مرد ننگ که باشد گریزان ز میدان جنگ

امرای روم آن مزخرفات نا معقول او را بسمع رضا اصغا کردند و در چاه بلا و مغاک افتادند و اسکندر پاشا روز دیگر با جمع کثیری از اعوان و انصار و با حشر بسیار از پیاده و سوار بعزم جنگ و پیکار از حصار بیرون آمد و در نیم فرسخی شهر صفّ قتال و جدال بیاراست ینکچریان بیست عرابه پیش صفّ سپاه باز داشته ازینجانب شاهزادهٔ عالمیان کوچ بر کوچ متوجّه ارض روم گردید چون در موضع پاسین نزول اجلال فرمود ادهم بیگ روملو را بقراولی ارسال نمود و ایشان بملازمان اسکندر پاشا رسیدند باوجود آنکه بغایت غلبه بودند بی اندیشه بریشان تاختند و یکی را گرفته پیش شاهزادهٔ عالمیان فرستادند آن اسیر تقریر کرد که اسکندر پاشا از قلعه بیرون آمده مستعدّ قتال و جدال است اسمعیل میرزا بر کمیتی که از صبا و شمال سبقت می برد و بتار پرنیان مانند کوه برجا می ایستاد و باشارت تازیانه بکردار مرغ پر می آورد - * نظم *

تند رو همچون سپهر و بارکش همچون زمین

راه دان همچون قضا و دور بین همچون کمان

درمیان نقش خاتم ره برد مانند مور

بگذرد بر چشم سوزن همچو تار پرنیان

---

(۱) در انجمع ب (۲) جمال ا

و از امرای نامدار شاه وردي سلطان زیاد اوغلي و بدر خان استاجلو و شاهقلي سلطان استاجلو و محمّدي بیگ ترکمان و ادهم بیگ روملو و امیر غیب بیگ استاجلو و الله قلي بیگ ایچک اوغلی و حمزه بیگ طالش و خلیفهٔ انصار و الغ بیگ سعدلو و ابراهیم خلیفه(۱) الپاوت و ذوالفقار بیگ پازوکی و (۲) قنقرا سلطان روملو و هزار قورچي طهران و ششصد قورچی نخچوان در ملازمت شاهزادهٔ عالمیان مأمور گشتند و غازیان بایلغار روان شدند و شاهزادهٔ عالمیان شاهوردي سلطان زیاد اوغلي و محمّدي بیگ ترکمان و ادهم بیگ روملو را منقلای گردانیده بپاسین ارسال نمود و خود بنفس نفیس با فوجی عساکر جرّار کینه گذار و دلیران روزگار و جانبازان کارزار که به باد حمله کوه گران سنگ را بر دارند و (۳) بسوفار تیر کلک از بنان تیر و به رمح خطّي نگین از انگشترین مشتري بربایند - * بیت *

اگر سوی فلک بازو گشایند بناوک خوشهٔ پروین ربایند

و گاهی که آتش وغا بر افروزند بنوک ناوک قبّهٔ زر نگار خورشید را بر سپر لاجوردی افلاک دوزند در عقب ایشان بطرف پاسین در حرکت آمده چون جنود روم که در پاسین بودند از سپاه قزلباش شکست خورده سیصد نفر بقتل آمده بودند بقیّة السّیف ایشان بارض روم رفتند چون اسکندر پاشا این خبر را استماع نموده قوللر اقاسی ارض روم را با دویست و پنجاه سوار بقراولي فرستاد ایشان و ملازمان امرا که پنجاه نفر بودند جنگ کردند و مغلوب شدند چون اسکندر پاشا از توجّه شاهزادهٔ عالمیان خبردار گردید امرا را طلب کرده با ایشان مشورت نمود اکثر ایشان گفتند -

نداریم ما تاب میدان او بود آیت فتح در شان او
درین بیشه شیر ظفر پیشه اوست اگر هست شیري درین بیشه اوست

صلاح در آنست که از شهر نباید بیرون رفت و پشت استظهار بحصانت حصار

(۱) ابراهیم خلیفه بیات ج (۲) قونقر ارسلان روملو ب
(۳) بسوفار تیر فلک از بنان تیر و بر رمح خط نگین ... ا ب

را بقتل آوردند و فوجی از مردمان جرّار از حصار بعزم کارزار بیرون آمدند و اکثر ایشان طعمهٔ شمشیر دلاوران شیر شکار گشتند غازیان الکای مزبور را سوخته روانهٔ بتلیس گردیدند مصطفی بیگ حاکم و ناصر بیگ زرقی و ابدال بیگ با سیصد سوار بارادهٔ قتال و جدال از حصار بیرون آمدند غازیان خلقی انبوه از آن گروه با شکوه بقتل آوردند بقیّة السّیف از چنگال مرگ خلاص شده بقلعه گریختند امرا آن دیار را تاخته و سوخته در اخلاط باردوی اعلی ملحق شدند در آن اثنا(۱) خبر از گرجستان رسید که اسکندر پاشا به بیرام بیگ قاجار غالب آمده صورت چنان بود که بیرام باتّفاق کیخسرو گرجی بداوایلی رفته بودند و دو سه قلعه تسخیر کرده در آن اثنا اسکندر پاشا از ارض روم با سپاه بسیار بجانب ایشان بایلغار روان شده ناگاه برسر اردوی امرا ریخت در آن ایام بیرام بیگ و کیخسرو بتاخت رفته بودند طویقون بیگ قاجار و بدر بیگ یوز باشی در اردو بودند ایشان بناچار باستقبال رفتند و کوششهای مردانه نمودند کثرت رومیان و افزونی دشمنان بیش از حدّ و حصر بود غازیان عنان را از جنگ بر تاخته فرار نمودند اسکندر پاشا قریب سیصد نفر از غازیان و گرجیان بقتل آورده از همان مقام بارض روم معاودت نمود *

گفتار در فرستادن شاه دین پناه شاهزادهٔ عالمیان اسمعیل میرزا را بارض روم و شکست یافتن اسکندر پاشا در آن مرز و بوم

چون خبر مذکور بمسامع عالیه رسید فرمان قضا جریان شرف نفاذ یافت که شاه زادهٔ عالمیان(۲) شجاعاً للفلک اسمعیل میرزا که سرآمد آن لشکر و جهان پهلوان آن حشر بود با فوجی از بهادران بدفع اسکندر پاشا بارض روم روان شوند

---

(۱) تا تسخیر کرده در آن اثنا ب ندارد

(۲) شجاعا للفلک الدوله ا شجاعا لدوله ب

بروج حصار را خراب کردند و از نوادر آن اتّفاقات آنکه از بروج حصار تا رود خانهٔ که از پهلوی قلعه میگذرد قرب سیصد ذرع بوده باشد شخصی همراه برج افتاده مضرّتی بوی نرسید کوتوال قلعه مضطرب گشته از در مسکنت و عجز در آمده حصار را تسلیم نمودند و از صدمهٔ قهر عساکر منصور آن حصار بزمین هموار گردید و قبل از آنکه شاه دین پناه باخلاط توجّه فرماید اکثر امرأ بطرف وان ارسال نموده بود چون ایشان بحوالی قلعهٔ وان رسیدند و بملاحظهٔ آنکه مردم قلعه دلیر شده بجنگ و مقاتله مبادرت نمایند هزار سوار را پیشتر فرستادند و خود بآهستگي و تأنّی متعاقب ایشان در حرکت آمدند[۱] فرهاد پاشا و بدر بیگ بختی با دو نفر از امرای کردستان از قلعهٔ وان بیرون آمدند و غازیان جنگ کنان خود را بجانب امرأ کشیدند در آن اثنا امرای نامور با سپاه بلا اثر نمایان شدند و سپاه روم و اکراد تاب ستیز نیاورده بطرف قلعه گریختند دلاوران قزلباش ایشان را تکامیشی کرده شصت نفر از اکراد بختی و طائفهٔ رومی براه عدم فرستادند و تمامی غلّات و منازل وان و وسطان و اموک و کواش و الباق و خوشاب سوخته و خراب کرده از راه گزل دره و کواش از آن سوی دریا در اخلاط باردوی اعظم ملحق شدند در آن اوان قورچیان طهران و محمّدي بیگ ترکمان و امیر شان بیگ بیات بر حسب فرمان قضا جریان بدرگاه عالم پناه می آمدند بهر جا که بمتمرّدان و مفسدان کرد میرسیدند غارت میکردند چون به الباق رسیدند حکّام کردستان زینل بیگ و شاهقلی بلیلان حشری[۲] بی طایل باندیشهٔ باطل فراهم آورده و مقاومت و جدال را آماده گشته بودند بمجرّد اوازهٔ وصول جنود ظفر شعار راه فرار پیش گرفتند غازیان آن ولایت را تاخته در وسطان باردوی امرأ ملحق شدند و شاه دین پناه شاهوردي سلطان زیاد اوغلي و ادهم بیگ روملو را بعد از تاخت پاسین روانهٔ بتلیس گردانید ایشان چون بقلعهٔ موش رسیدند بر سر سپاهیان آن دیار ریختند و جمعی

---

(۱) تا بیرون آمدند ج ندارد فرهاد پاشا و بدر بیگ؟
(۲) حشری بی باندیشه ب ا ندارد

ایست که از روی متانت جبال شامخات در جنب او تودهٔ (۱) ارمال نماید و از غایت ارتفاع با سپهر برین برابری کند متوطنان آن قلعه با سکان سموات راز گویند و کمر وار بمنطقة البروج پهلو زنند و نسر طایر با کمال بلند پروازی بحضیض او نرسد - * ابیات *

یکی خارهٔ سنگی بر آمد بر اوج چو خارای سنگین بر(۲) آورد موج
چو البرز هر پارهٔ سنگی برو سپهر منقّش پلنگی برو
مثل گر کسی را بدو ره بدی اجل را ازو دست کوته بدی

متوطنان اخلاط را بواسطهٔ (۳) عفونت اخلاط دماغشان مخبّط گشته بود بحصانت و متانت آن بروج متهوّر شده در مقام مقابله و مقاتله در آمدند و از سرّ کلام ربّانی که اَینَما تَکُونُوا یُدرِکْکُم اَلمَوتُ فِی بُرُوجٍ مُشَیَّدَةٍ غافل و (۴) ذاهل و بهادران عساکر منصور که جز اقدام بر مخاطرات شیوهٔ نمی دانستند و جز تقدیم بر محاربات کاری نمی ورزیدند چون دایرهٔ حصار را در میان گرفتند - * نظم *

باطراف آن قلعه با صد شکوه کشیدند صف همچو البرز کوه

سپر بسر کشیده مانند پلنگ آهنگ عروج بر بروج کردند :—

یکی رفته بالا بزور کمند چو خورشید بر آسمان بلند
دگر یک درو کار (۵) فرهاد کرد ز بازوی خود کار پولاد کرد

چند روز برینمنوال از صباح تا رواح و از رواح تا صباح پر دلان شیر دل و بهادران دشمن گسل مردانگیها نمودند آخر اردو بازاریان کوچه بند شهر را مسخّر کردند و رومیان از بیم جان بدرون قلعه گریختند و نقّابان خیره دست نقب زدند - * نظم *

چو دیدند جنگ آوران زمان که نتوان گرفتن بچنگ آسمان
به تدبیر فتحش عنان تافتند زمین را پی نقب بشکافتند
تهی ساختند از یمین و یسار بیکدم تهی برجهای حصار

---

(۱) تودهٔ رمال ب (۲) براورد اوج ج (۳) عقوبت ب
(۴) ز اهل ب (۵) درو کار پولاد ... خود کار فرهاد ب

بحصار انداخت و هم در آن روز خلیفهٔ انصار و حمزه طالش با محمّد بیگ و خرّم آقا که از امرای معتبر خواندگار بودند جنگ کرده خرّم آقا و محمّد بیگ را دستگیر کرده قرب یکصد و شصت نفر از آن قوم کریه منظر را براه عدم فرستادند و در روز جمعهٔ بیست و هفتم شهر مذکور (۱) ایشان را با سرها و اخترمها بدرگاه عالمپناه آوردند چون شمس الدّین خان باخلاط رسید قرب صد نفر از رومیان که در آنجا بودند بقتل در آورده قرب سی هزار گوسفند و ده هزار گاو و جاومیش و سه هزار اسب گرفته آن دیار را تاخته روانهٔ اردوی اعظم گردید و چون قایتمس سلطان و الله قلی سلطان با فوجی شجاعان بدیار مخالفان رسیدند سواران روم از قلعهٔ عادلجواز بیرون آمده آغاز قتال و جدال نموده سپاه منصور آن گروه مغرور را مغلوب ساخته قرب یکصد نفر ازیشان بقتل آوردند در آن اثنا ابراهیم بیگ بختی متوجّه درگاه خواندگار بود بغازیان دو چار گشته دلاوران جوشنور شصت نفر از آن قوم کریه منظر براه عدم فرستادند و دو خروار زر و یک خروار اقمشهٔ نفیسه با چند پیاله و صراحی نقره بدست ایشان در آمد چون شاه وردی سلطان زیاد اوغلی و ادهم بیگ روملو بتاخت پاسین و آونیک رفته بودند میان ایشان و مراد بیگ حاکم آنجا جنگ شده غازیان وی را از اسب انداخته جمعی کثیر از ملازمانش بقتل آوردند مراد بیگ خود را بقلعه انداخت امرای نام دار آن دیار را سوخته باردوی گردون شکوه ملحق گشتند و شاه دین پناه بعد از فرستادن امرا بجانب ولایت مخالفان در حرکت آمد -

بخیل و حشم شاه گردن فراز | روان شد ز جا همچو عمر دراز
چو فتح و ظفر از یمین و یسار | روان در رکابش شه و شهریار
ستوران رعنا برہ جلوه گر | ز عمر گرامی شتابنده تر
ز نعل ستوران هیجا شتاب | روان بر زمین صد هزار آفتاب

و از آق منغان کوچ کرده در روز سه شنبهٔ بیست و چهارم ماه مذکور بکنار آب ارس نزول نمودند و از آنجا کوچ بر کوچ بپای قلعهٔ اخلاط آمد و آن قلعهٔ

---

(۱) دبدم الیش کرد ایشانرا ا در موضع دیدیم الیش کرد ب شهر مذکور ایشانرا ج

یلان دلاور که در رزمـــگاه به نیزه ستـاندند از چرخ ماه

آنحضرت فرمان داد که چهار فوج از عساکر نصرت شعار بر سبیل ایلغار هریک براهی روان شوند از آنجمله معصوم بیگ صفوی والله قلي بیگ ایچک اوغلي سلطان تکلو و شمس الدّین خان ولد شرف خان کرد و خلیفهٔ انصار و حمزه بیگ طالش و الغ خان بیگ سعدلو و دیگر امرا متوجّه ارجیش و بارگیري شوند و شاهوردي سلطان زیاد اوغلي و ادهم بیگ روملو بصوب پاسین روان شوند و ابراهیم خان ذوالقدر و شاهقلي سلطان افشار و چراغ سلطان که در آن اوان در فارس بودند بتاخت ولایت عراق عرب مقرّر شدند و بیرام بیگ قاجار و طویقون بیگ قاجار و کیخسرو والي گرجستان بتسخیر داوایلی و قلع و قمع آن نواحی نامزد گشتند امرای نامدار بامتثال امر عالی مبادرت نمودند هر فوجی که بصوبی اشارت شده بود بی توقّف[1] روانه شدند و ایشان نیز چهار گروه گشته روانه شدند معصوم بیگ باتّفاق علی سلطان تکلو متوجّه ارجیش گشت و شمس الدّین خان متوجّه صحرای موش و اخلاط گردید و قایتمس سلطان خنسلو و الله قلی بیگ ایچک اوغلي با جمعی از فارسان میدان دلاوری علم عزیمت بطرف عادلجواز بر افراختند حمزه بیگ طالش و خلیفهٔ انصار با غازیان جرّار بجانب بارگیری و بند ماهي روان شدند چون معصوم بیگ بارجیش رسید قرا پیری که از قبل خواندگار والی و متصدّی حکومت آن دیار بود روی تهوّر بجنگ و پیکار آورده از قلعه بیرون آمد از طرف معصوم بیگ علی سلطان با فوجی از دلاوران بدفع او روان گردید و از طرفین در هم آویختند علی سلطان نیزه بر حلق او زده رومیان زور آورده علی سلطان را گردانیدند در آن اثنا الغ خان بیگ سعدلو بدآن معرکه رسیده ایشان را مغلوب ساخت و قرب سي نفر از آن قوم بد اختر بقتل آوردند قرا پیري زخمدار خود را

---

(۱) بی توقف روانه شدند و معصوم بیگ با دو هزار سوار در روز سه شنبه هفدهم شعبان از ییلاق آق منغان روان گردید و ایشان نیز چهار گروه گشته روانه شدند معصوم بیگ باتفاق الخ ا

بارادهٔ آنکه شاه دین پناه را تابع خود سازد (۱) کسانی که این مشاهده نموده بودند مثل پروردن گوسالهٔ زردی بر سطح مرتفع و در برابر آفتاب داشتن و روی خود را آلودهٔ زعفران ساختن و لباس زعفرانی پوشیدن مذکور بمجلس بهشت آیین کردند بنابر آن فرمان قضا جریان شرف نفاذ یافت که او را در صندوقی نهاده دستهای او را که در آن صندوق کرده بودند برون آوردند و به بندند تا بعضی از مقدّمات سحر که موقوف بر عقود انگشتان باشد در آن حالت بعمل در نیاورد و آخر در قلعهٔ قهقهه مقیّد گردید و بعد از چند سال بقلعهٔ الموت نقل کردند و حالا که تاریخ هجری به سنه ۹۸۰ رسیده است در قید حیات است *

گفتار در قضایائی در سنهٔ تسع و خمسین و تسعمایة واقع گردیده رفتن شاه دین پناه بدیار روم و خراب شدن آن مرز و بوم

چون اسکندر پاشا که از قبل سلطان سلیمان پادشاه روم حاکم ارض روم بود در خوی حاجی بیگ دنبلی را بقتل آورده به چخور سعد آمده بازار آن بلدهٔ را سوزانیده بی آنکه کسی با او مقاتله نماید روی بدیار خود آورد لا جرم بواسطهٔ این امور نخوت و غرور در دماغ او تصاعد نموده کتابتی چند که زیاد از حدّ او بود بامرای نامدار نوشت بنابر آن شعلهٔ خشم پادشاهانه برافروخته فرمان همایون نافذ شد که لشکرهای جهان در ظلّ رایات فتح آیات که مطلع بآفتاب فتح و ظفر است حاضر شوند برحسب فرمان قضا جریان سپاه بدرگاه عالمپناه جمع آمد که از غبار مراکب ایشان آینهٔ لطیف افلاک بسان سطح کثیف خاک تیره گشتی و مردمک چشم از سواد آن سپاه خیره ماندی زیاده از ذرّات نور بخش خسرو سیّارگان و بیشتر از اعداد اختر بر روی آینهٔ پهناور آسمان * ابیات *

سپاهی چو مور و ملخ بیشمار دلیـــران جنگی و مردان کار

---

(۱) کسانی را که ... گشت ا

و ریاحین باغ و بوستان بر رنگ کهربا گشت و از انهزام جنود گرما هوا اعتدال پذیرفت و عنان عزایم خسروانه بصوب ولایت لواسان بن داود معطوف داشت سپاه ظفر شعار اطراف بلاد برات آلی را تاخته اعلام اسلام بر افراختند و غنایم بسیار از اموال و برده و مواشی و غیر آن نصیب غازیان شد و اردوی گردون شکوه کوچ بر کوچ متوجّه قرا باغ گردید و در آن دیار قشلاق نمودند - * نظم *

قرا باغشان (۱)بخت ناکاسته ز کرباس مصری شد آراسته
جهان در جهان خیمه برپا شده چو صبح سعادت فلک سا شده
ز هر سوی عرشی سر افراخته بعرش برین سایه انداخته

درین سال رسول پرتکال پادشاه فرنگ از راه هرمز آمده تحفهای بدرگاه گیتی پناه آورده بعد از چند روز مرخّص گشته معاودت نمود و هم درین سال دین محمّد ازبک قول محمّد را که یکی از بهادران نامی او بود بدرگاه عرش اشتباه فرستاد اندرین سال خواجه امیر بیگ (۲) کججی که در درگاه معلّی منصب وزارت داشت مقیّد گردید مشار الیه سالها وزیر غازی خان تکلو بود بنابر بعضی حکایات که ازو بظهور رسیده بود و سبب کدورت مرآت خاطر شاه دین پناه گشته او را بخطاب و عتاب خسروانه مخاطب ساخته گرفتار گردید مدّت مدید مقیّد بود بعد ازآن از بند بیرون آمده مقرّر شد که در کرمان ساکن گردد بعد از آن وزیر امیر سلطان روملو شد آخر تولیّت آستانهٔ عرش مرتبهٔ (۳) رضویّه بدو تفویض رفت و در آن ایّام ازو بعضی حکایات که ترک ادب بوده باشد بظهور رسیده بنابر آن از سعادت محروم مانده فامّا منصب وزارت تمامی خراسان بدو مرجوع شد مدّت چهار سال بدآن مهمّ مشغول بود و بنابر ظلم و تعدّی که (۴) از اعمال او بوقوع آمده بود نتیجهٔ آن لاحق احوال او گشته شاه دین پناه در مقام پرخاش در آمده در خلال آن بمسامع جلال رسید که موصی الیه شروع در تسخیر کواکب خصوصا نیّر اعظم که تعلّق بسلاطین عالم دارد نموده

---

(۱) تخت ب (۲) کججی ب ج
(۳) مرتبه رضیه رضویه ا (۴) از عمال ا

بهرام انتقام یورش نمودند - * نظم *

گرفتند گردان سپرها بچنگ ز هر سو گشادند درهای جنگ
مشبّک حصار از خدنگ سپاه چو از انجم این نیلگون بارگاه
شدند اهل آن قلعه زار و ذلیل بسنگ تفک همچو اصحاب فیل

گبران از مشاهدهٔ آن سراسیمه و حیران شدند مانند صیدی که حملهٔ شیر ژیان بیند خشک برجای خویش بماندند جیش نصرت شعار بتأیید پروردگار ببالای حصار برآمده سلاح غیرت دین اسلام و تیغ جهاد بمصقل توفیق تیز کرده پوست حیات از سر ضلالت گبران درکشیده زن و فرزند ایشان را اسیر نمودند و شاه دین پناه با امرای عالیجاه متوجّه کلیسیا و تماشای آن شد و بیست نفر از کشیشان بد گهر کریه منظر براه عدم فرستادند و ناقوس را که از هفتاد من هفت جوش ریخته بودند چون شیشهٔ حیات ایشان شکستند و درهای آهنین و طلا را قلع کرده بخزانهٔ عامره فرستادند بدر خان استاجلو چهار شمع را که گبران نابکار هر یک را از شصت من موم ریخته بودند و از پرتو آن خرمن هستی خود را سوختند شکست و اموال بسیار و اسباب بیشمار در قید تصرّف شاه دین پناه آمد از آنجمله دو لعل بود که بجای دو چشم آن بت نشانده بودند که هر یک بمبلغ پنجاه تومان قیمت نمودند و قلعه را بزمین هموار ساختند چون حکّام گرجستان بجای دیگر نتوانستند رفت بضرورت روی اطاعت بدرگاه عالم پناه آوردند بار اوّل امان بیگ گرجی و لواسان شیر مزان اوغلي و واخوش بدفعات بآستان سلطنت آشیان آمدند آن حضرت سایهٔ التفات بر ضبط آن مملکت انداخت دریں اثنا کیخسرو ولد قورقره با پیشکش بسیار بدرگاه معلّی آمد و شاه دین پناه حکومت قلعهٔ تومک را مع آق شهر با توابع و لواحق بوی شفقت فرمود واخوش گرجی و شیر مزان اوغلي را که حاکم آن دیار بودند به قتل آوردند چون نیّر اعظم سایه بر برج میزان انداخت و سپاه تیر ماه در صحن باغ دستکاري آغاز نهاد و(۱) قلل اشجار چون روی عاشقان زر نگار شد

(۱) قلل کار اشجار ا

اسیری در اکناف اکنان و مغارها بر مثال نطفه در بطون امّهات ثانیا متواری بودند بیرون آوردند بعد از تشنگی بجان آمده به پایان آمدند در آن اثنا بعضی از منهیان بعرض شاه دین پناه رسانیدند که جمعی کثیر از ازناوران گرجی که در قلعهٔ درزباد و کلیسیا اند بمتردّدین تعرّض میرسانیدند بنابر آن امر عالی صدور یافت که بدر خان استاجلو و شاهوردی سلطان زیاد اوغلی قاجار و علی سلطان تکلو متوجّه آن حصار سپهر اساس شوند امرای نامدار قلعه را مرکزوار درمیان گرفتند و قلعهٔ مذکور بر فراز کمری از جبال از سنگ یک لخت بدر تومک و رود خانهٔ که منبع آب کر است واقع شده و در حصانت با سدّ سکندر و قلعهٔ خیبر لاف برابری میزند و در رفعت با گنبد اخضر دعوای هم سری میکند -

حصاری که از غایت محکمی بعالم نظیرش ندید آدمی
نماید ز رفعت بچرخ برین بنوعی که گردون بر اهل زمین
دو صد قرن اگر نسر طایر پرد میندار کو ره ببرجش برد
بسالی شدی مرغ از آن بر فراز بماهی رسیدي سوی شیب باز (۱)

و میان قلعهٔ مذکوره بده گز ارتفاع جوف کوه را بریده کلیسیائی مشتمل بر چهار خانهٔ وسیع و صفّهٔ طولانی و جدار بیرون و اندرون او را بطلا و لاجورد و بصور و امثال اوثان و اصنام مصوّر گردانیده و تختی در میان خانهٔ دوّم ترتیب داده بتی از طلا مکلّل بجواهر گران بها نصب کرده بودند و لعل درخشان بمنزلهٔ دو چشم در آن پیکر بی جان نشانده (۲) و همچنین از درون کلیسیای مذکور راهی در نهایت تنگی و باریکی قریب یک صد و پنجاه ذرع بر جانب بالا از سمت خانهای مذکور از سنگ خارا بریده و دو کوشک مخفی بملاحظهٔ حوادث زمان و انقلاب (۳) دوران ترتیب داده بودند و در آهنین و فولاد در خانهای بیرون نصب کرده بودند -

نشانیده برو فولاد یک در بسختی بادل ممسک برابر

و یک در طلا بر خانهای اندرون مرتّب ساخته القصّه غازیان ظفر انجام و دلاوران

---

(۱) بجای رسیدي سوی شب باز ا (۲) آن دو پیکر ا
(۳) دوجهان ب

اسکندر پاشا بگرجستان آمده قلعهٔ اردانوج را محاصره کرده بنابر آن شاه دین پناه با خیل و سپاه بقصد جهاد با کفّار نابکار و ملاعین سیاه روزگار گرجی بمقتضای (۱) مؤدّای یَآ اَیُّهَا النَّبِیُّ جَاهِدِ الْکُفَّارَ وَ الْمُنَافِقِیْنَ وَ اَغْلُظْ عَلَیْهِمْ غلغله و ولوله در طاق مقرنس گردون انداخت از بلاد شکی ایلغار فرمودند و غازیان ظفر شعار پست و بلند دیار کفّار فجّار را احاطه فرمودند و هر کوه و کمر که گریزگاه آن قوم گمراه بود از لکد کوب دلاوران با هامون یکسان شد و یک متنفّس از آن مشرکین از دایرهٔ قهر و کین وَ اللّٰهُ مُحِیْطٌ بِالْکَافِرِیْنَ جان بسلامت بیرون نبرد و اهل و عیال و اموال و اسباب بارث شرعی از مقتولان بقاتلان انتقال نمود خوبرویان گرجی نژاد و پری وشان آدمیزاد که هر یکی چون خال رخسار خود بر روی روزگار یگانه بودند بر مثال دل عشّاق پریشان که مقیّد زلف مهوشان باشد از دست برد حوادث لیل و نهار مقیّد عبودیّت و پرستاري شدند جمعی پناه بکوههای بلند و غارهای استوار بردند و بعضی بقلعهٔ (۲) مالنکوب و ارقرو و قلعهٔ درزباد و کلیسیا که از بدایع صنایع آفریدگار است متحصّن شدند و لشکر اسلام روی تهوّر بقلع و قمع ایشان آورده بزخم شمشیر آبدار و سنان آتشبار چندین هزار کفّار خاکسار را بمقتضای اِنَّ الْمُنَافِقِیْنَ فِی الدَّرْکِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ بجهنم و دار البوار فرستادند و قلعهٔ (۳) تومک را با چند حصار دیگر مسخّر ساختند و در درهٔ تومک گبران بنردبان بر جاهای بلند و مغارها رفته بودند و سواران و پیادگان بر مثال خیال صایب حکمای ریاضی دان بر معارج آن کوه فلک سان صعود میکردند و بر درهای غارها و مغارها جهت غارت و تاراج چون سپاه مگس انگبین بر در بیت النّحل شیرین ازدحام میکردند و دست تملّک و غارت بر مخزونات مغارات متطاول نمودند و گروه گروه غلامان پری سیما که از هراس

---

(۱) موادي ج ا

(۲) بالنکوب ا مالنکوب و ارقرو و قلعه در زباد و کلیسیا که از بدایع و صنایع حضرت افریدگار ب

(۳) تویک ب

فرمودهٔ بادشاه عالي تبار برج و باروی آن حصار را بزمین هموار نمودند شاه دین پناه سوار شده روی دولت بجانب سقناق آورد زهرهٔ مخالفان از هیبت لشکر آنحضرت آب گشته مردمان سقناق چون از فتح قلعهٔ کیش خبردار گردیدند جوق جوق بدرگاه شاه عالم پناه آمدند و روی عجز و مذلّت برخاک نهادند و درویش محمّد خان از مشاهدهٔ اینحال در اضطراب افتاد از غایت دهشت و هراس شبی از قلعه بیرون آمده - * بیت *

نه عزم درست و نه رای صواب دلی پر نهیب و سري پر شتاب

از غایت حیرت ندانست که بکجا میرود و از حوالي اردوی عبد الله خان و لوند بیگ عبور کرده در آن اثنا کوسه پر قلي که کمینه ملازم جرنداب سلطان بود او را کشته سرش را بپایهٔ سریر سلطنت مصیر آورد و از چهار صد کس که از قلعه همراه وی فرار نموده بودند دویست و پنجاه نفر بقتل آمدند شاه دین پناه بر جملهٔ بلاد شکي مستولی گشت و سکّه و خطبه بشرف نام و القاب عالي خرّم و تازه و مشرّف و بلند آواز شد - * بیت *

چو شد نام شه سکّه بر روی زر زر از نام او یافت زیب دگر

حکومت آن دیار بطویقون بیگ قاجار مقرّر شد در آن اوان محمود بیگ کوتوال قلعهٔ کیش توهّمي بی جایگاه بخود قرار داده از اردوی همایون فرار نمود *

گفتار در لشکر کشیدن شاه دین پناه نوبت سیم بگرجستان و قلع و قمع متمرّدان بی ایمان

در آن اوان که اردوی گردون شکوه در شکی بود کیخسرو ولد قرقره چند نفر از ازناوران را بدرگاه عالم پناه فرستاد و مدد خواست زیرا که واخوش گرجی و [1] لواسان شیر مزان بعضی از الکای او را گرفته بودند در آن اثنا خبر رسید که

---

(۱) شیر مزان احلیني ا شیر نزان احلي ب شیر مزان ج

روی عجز بگریز نهادند عساکر گردون مآثر در پی [1] ایشان گروه گروه بکوه در آمدند چون رایات فتح آیات ظفر قرین سایهٔ وصول بر آن قلاع چنبر آیین انداخت دلاوران پیش رفته سیبها مرتّب ساختند و به ترتیب بادلیج و توپ فرنگی و دیگر اسباب جنگ حصار مشغول شدند و توپ اندازان توپ اندازی در گرفتند و شجاعت پیشگان سر بازی از سر گرفتند و از جانب فراز و نشیب توپ و تفنگ صاعد و هابط گردید فوجی از مخالفان بیرون آمدند و چند نفر از ملازمان امرا بقتل آوردند و بتعجیل تمام باز گشته بحصار شتافتند و غازیان توپ نیز بالا برده بودند و از قزقانهای کوه سیما و سنگهای توپ از بالای آن قلعه آسمان سا بمقتضای وَ اَمطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ ظاهر می شد بعد از بیست روز از ضرب سنگ توپ فرنگی و بادلیج برج داره اختلال پذیر شده بود حسن بیگ اوغلی بقرب هزار تفنگچی بر کمری که مشرف بقلعه بود صعود کرده مخالفان را به تفنگ گرفتند هر جا که مقدار انگشتی سر از برج ظاهر میشد صد مهرهٔ تفنگ پی در پی میرسید از یکجانب نیز نقب زده برج را بسر چوب گرفته بودند قبل از آن که برج را آتش زنند برج افتاد و اهل حصار را دود دهشت و حیرت بسر برآمده محمود بیگ در میدان ضعف و بیچارگی گوی ندامت باختن گرفت و از روی جبّاری بتواضع آمده و تضرّع و زاری را وسیلهٔ نجات و دست آویز خلاص یافت و بگفتار عاجزانه -

غریوان چو طنبور در زیر زخمه [2]گدازان چو ارزیز بر روی اخگر

محمود بیگ کوتوال حصار از قلعه بیرون آمده بسعادت بساط بوسی سرافراز گشت و مفاتیح دروب حصار را تسلیم وکلای شاه دین پناه نمود -

در قلعــه شد باز نا برده رنج بافسون برون آمـد اژدر ز گنج

و آنحضرت از کمال عاطفت از گناه وی گذشته و به نیروی دولت قاهرهٔ آن حصار نامدار که شنقار اقتدار هیچ کامگار در هیچ روزگار در هوای آن تسخیر پرواز نکرده بود باندک روزی جبراً و قهراً مسخّر گردید و سپاه ظفر شعار بر حسب

(۱) دربی، آن گروه بکوه ا (۲) گریزان ا

خان رسیدند ایشان را مغلوب ساخته امیر یوسف نامی که راتق و فاتق حاکم شکی بود دستگیر کرده روانهٔ درگاه عالم پناه گردانیدند و از توجّه عساکر قیامت اثر زلزله در اطراف بحر و برّ و ولوله در مملکت آن بد اختر افتاد و درویش محمّد خان چون از توجّه پادشاه جهان پناه اگاه گشت محمود بیگ برادر جوشن آقا را با جمعی از مردمان بدکیش بمحافظت قلعهٔ کیش گذاشت و خود با بعضی جهّال پناه‌برد (۱) بقلعهٔ کله سن که کمند فکر خردمند سریع الانتقال بر کنگرهٔ بروج فلک (۲) امتثالش نتواند رسید و باز بلند پرواز فهم ارباب کمال بر فراز قصر رفیعش (۳) منزل نتواند گزید - * نظم *

حصاری ز عالم سر افراخته بعرش برین سایه انداخته
گذشته سر باره اش از فلک ز نظّاره اش خیره چشم ملک
فصیلش کم از عرش والا نبود ز رفعت سر قلعه پیدا نبود
چو گردون بنایش ز بیداد بود سنگین دلی کوه فرهاد بود
خور از خنجر کنگرش خشمناک زده پیرهن بر تن صبح چاک
تفکها بر آن قلعهٔ (۴) با شکوه نمایان چو اژدر ببالای کوه

و سقناقی در وسط کوه البرز قایم کرده بودند شاه دین پناه سوار شده به نیّت فتح قلعه روان گشت سوندک بیگ قورچی باشی و بدر خان و شاهقلی سلطان قلعهٔ کیش را درمیان گرفتند و شاهقلی خلیفه مهردار و سایر امرای رفیع مقدار برابر سقناق فرود آمدند و عبد الله خان و لوند بیگ حاکم گرجستان در برابر قلعهٔ کله سن و کورهٔ سن نزول نمودند و شاهقلی خلیفه ذوالقدر با فوجی از دلاوران نصرت اثر بسقناق جنگ انداخت و مخالفان ایشان را به تفنگ گرفته باز گردانیدند امّا خوف تمام برایشان مستولی شده عبد الله خان و لوند بیگ با فوجی از لشکر نصرت شعار بحصار کله سن و کورهٔ سن جنگ انداختند و ایشان نیز بمدافعه مشغول شدند چون صدمهٔ جنود منصور را مشاهده نمودند

---

(۱) کله سن و کورهٔ سن ب
(۲) فلک المثالش ب ا
(۳) کجا منزل تواند گزید ا
(۴) نا شکوه ا

متوفّیات

عبد العزیز سلطان بن عبید خان درین سال در بخارا وفات یافت در آن اثنأ پیر محمّد خان حاکم بلخ ایلغار کرده خود را ببخارا انداخت تا آمدن براق خان آن قلعه را مضبوط گردانید بعد از چند روز براق خان آن بلده را محاصره نموده پیر محمّد خان بمدافعه و مقاتله قیام نمود و مردمان براق خان هر چند کوشش نمودند و جنگهای مردانه کردند کار از پیش نبردند چون براق خان از تسخیر آن بلده عاجز گشت نواحی آن دیار را سوخته متوجّه تاشکند گردید *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ثمان و خمسین و تسعمایة واقع شده توجّه شاه دین پناه بجانب شکی و کشته شدن درویش محمّد خان

چون مکرّر از درویش محمّد خان حاکم شکي مخالفت ظاهر گشته بود شاه دین پناه با سپاه کثرت دستگاه عازم شکی شده در بلدهٔ ارش نزول اجلال نمود در آن ولا لوند بیگ حاکم گرجستان کمر عبودیّت و خدمتگاری بر میان بسته باردوی گردون شکوه ملحق گردید رایات فتح آیات بجانب شکي در حرکت آمد درویش محمّد خان از اقامت (۱) رسم استقبال رایات خجسته مآل متقاعد گشته شاه دین پناه او را بنوید عنایت و رعایت استمالت فرموده طلب داشت و خدمتش بواسطهٔ شقاوت روی جهالت به بادیهٔ ضلالت نهاد و پشت ادبار بحصانت حصار باز داده بنابرآن نایرهٔ غضب جهان سوز اشتعال یافته بدر خان و شاه قلي سلطان استاجلو را منقلای گردانید ایشان بقراولان درویش محمّد

---

(۱) از اقامت رکم استقبال ب

عنایت نمود مردمان یقه ترکمان با پیشکش فراوان بنزد آن امیر نادان آمدند و ابا نام جوانی که سردار طائفهٔ اوخلو بود و در کمال زیبائي و رعنائي بود و شاهوردي بیگ بوی اظهار تعشّق نمود خدمتش ازین وضع به تنگ آمده نیم شب از استراباد فرار نموده در میان الوس خود رفت و شاطر بیگ را که از اقربای شاهوردي بیگ بود و از قبل مشار الیه داروغگي ترکمانان (۱) مینمود بقتل آورده یاغی گردید چون این خبر بشاهوردی بیگ کچل رسید بتاخت الوس ترکمان روان گردید چون بدآن حدود رسید با هیچ (۲) قلقچي بر بالای پشته صعود کرده و تمام لشکر خود را بتاخت فرستاد و درآن اثنا ابای ترکمان با فوجی شجاعان بشاهوردی بیگ رسیده او را بقتل آورد ملازمان وی که بالچاء مشغول بودند این خبر را شنیده فرار کردند چون این خبر بدامغان رسید امیر غیب بیگ حاکم آن دیار بایلغار باستراباد آمده آن بلده را محافظت نمود *

گفتار در کشته شدن بیرام اوغلن و فتح غرجستان

درین سال ولایت غرجستان مفتوح گشت و شرح آن چنانست که چون محمّد خان خاطر از جانب براق خان فارغ ساخت پرتو التفات بر تدبیر قلاع غرجستان انداخت قزاق را با جنود بسیار بر تسخیر قلعهٔ اشعار فرستاد زیراکه بیرام اوغلن با جمعی ازبکان در آن حصار بودند بیرام اوغلن از خوف غازیان پشت بدیوار حصار باز داد و صولت لشکر قزلباش اساس جمعیّت ازبکان را مستأصل ساخت آن بی باک خان و مان خود را در معرض خطر دید و در تدبیر آن واقعه متحیّر گردید و بهیچ وجه صورت بهبود در آینهٔ اندیشهٔ آن ضلالت پیشه روي ننمود و از روی تضرّع ایلچي نزد قزاق فرستاد و امان طلبید بعد از تأکید عهد و پیمان با متعلّقان از حصار بیرون آمده بقزاق ملاقات نمود و آن غدّار وی را بقتل آورده بلاد غرجستان را متصرّف شد *

---

(۱) تا الوس ترکمانان ا ندارد (۲) قلقلچي ا قلغچي

بدر آمدیم سوندک بیگ در حوالی شهر نزول نموده و سرخاب از قلعه بیرون آمده بوی ملحق گردید غازیان نواحی شهر زور را تاختند و رایت تسلّط بر افراختند و سوندک بیگ قورچي باشي رستم بیگ افشار را با جمعی دلاوران جرّار بتاخت ولایت (۱) ... فرستاد ایشان آن ولایت را خراب کرده عود نمودند بعد از بیست روز سوندک بیگ قورچي باشی مراجعت نموده بقزوین آمد و شاه دین پناه از قشلاق قزوین بیرون آمده متوجّه ییلاق سلطانیّه شد و کوچ بر کوچ متوجّه آذربایجان گردید معصوم بیگ صفوي و شاه قلي خلیفه مهر دار و علی سلطان تکلو را (۲)بتاخت ترکور و مرکور ارسال نمود غازیان آن دیار را غارت کرده سیاری از کردان بی ایمان را بضرب تیغ و تیر بخاک هلاک انداختند و چار پای بسیار از اسب و استر و گاو و گوسفند غنیمت گرفتند و در سلماس باردوی گردون اساس ملحق شدند و موکب فلک احتشام بطرف قلعهٔ کوکر چنگ که در کنار دریای اورمی واقع است نهضت نمود و آن حصار فلک دیدار از فروغ دولت پادشاه کامگار غیرت افزای خورشید عالم افروز گشت و صورت قلعه در آئینهٔ ضمیر منیر بغایت مستحسن نمود و در جنب آن قلعه کوهی واقع شده بود آن را نیز قلعه ساختند شاه دین پناه عازم نخچوان گشت بعد از آن که یکماه در حدود آنجا توقّف (۳)نمود عازم قرا باغ شده در آن دیار قشلاق نمود *

گفتار در یاغي شدن ترکمانان یقه و کشته شدن شاهوردي بیگ کچل

درین سال ترکمانان یقه یاغي شدند سبب مخالفت ایشان آنکه شاه دین پناه بعد از شاه علی سلطان حکومت استراباد را بشاهوردی بیگ کچل

---

(۱) ولایت در ا ب ج و بعد از این لفظ جای خالي

(۲) بتاخت ترکور ارسال ج بتاخت مزکور و مرکوز ارسال ا

(۳) نمودم ا

گفتار در فرستادن شاه دین پناه سوندک بیگ قورچی باشي و حسن بیگ یوز باشی را بسر بگه اردلان

درین سال سرخاب کرد کس بدرگاه شاه دین پناه فرستاده بعرض رسانید که بگه اردلان که والی شهر زور بود با جمعی از رومیان بحوالي قلعهٔ سرخاب آمده از وزیدن نسیم این خبر نایرهٔ غضب شاه دین پناه التهاب یافت فرمان عالي نافذ شد که سوندک بیگ قورچي باشي و حسن بیگ یوز باشي و رستم بیگ افشار با پنجهزار سوار بدفع آن نابکار روان شوند امرأ بموجب فرموده متوجّه شدند و از رود خانهٔ تلوار که در آن محلّ طغیان یافته بود عبور نمودند و بجانب مقصد ایلغار کردند و هشتاد نفر از قورچیان در کنار باغات شهر زور به بگه که هفتصد سوار داشت و از غایت شجاعت رستم دستان را غاشیه کش خود پنداشت آغاز جنگ کردند بزخم نیزه از اسبش انداختند بصد حیله خود را از دست غازیان خلاص نموده به قلعه رسانید و چهل نفر از مقرّبان او در آن معرکه کشته گردیدند در آن روز راقم این حروف حسن روملو به پشتهٔ که مشرق بقلعهٔ زلم (۱) بود با جمعی کردان جنگ کرده قورچیان روملو که قریب به پنجاه نفر بودند از پیش کردان فرار نمودند کردي که شادي بیگ ذوالقدر را بقتل آورده بود شاه وردي بیگ ولد قنقراط سلطان را خواست که دستگیر کند حسین قلي خلفا که رفیق این فقیر بود هر چند فریاد کرد که آی جوانان بکوشید یا جامهٔ زنان بپوشید امّا چندان وهم بر ایشان مستولی شده بود که اسبان را گذاشته خود را بصد مشقّت از کوه انداختند این فقیر باتّفاق حسین قلي خلفا حمله کرده اکراد را متفرّق ساخته شاهوردي بیگ را سوار ساخته روانه گشتیم با کردان که قورچیان را تعاقب کرده بودند و عدد ایشان قرب چهل نفر بود جنگ کنان

(۱) ب زلم ندارد

سنجاب سلطان خود را بدرون کوچه بند رسانید توبچیان عساکر قزلباش شاه محمّد سلطان را بضرب تفنگ از کوچه بند دور گردانیدند بعد از فرار سلاطین بی ثبات در بلوکات هرات شاه محمّد سلطان را با اکثر ازبکان نامي و ترکان حرامي بولایت سیستان و فراه فرستادند پس از وصول بنواحی ولایت (۱) به اخذ اموال و جهات و اسقاط عرض و ازالهٔ حیات عجزه و فقراً حکم نمود بعد از تخریب آن سرزمین و تعذیب غني و مسکین بطرف معسکر سلاطین مراجعت کرد در حین ملاقات از روی اعراض ببراق خان اعتراض کرده که در مدّت غیبت من چرا اهمال نموده کوچه بندهارا نگرفته اند فردا من بادلیران صفّ شکن سوار شده تا گدارها را از قزلباش نگرفته از اسب فرو نخواهم آمد روز دیگر شاه محمّد سلطان با فوج کثیری از ازبکان از پی ثبوت دعوی مذکور شده بطرف کوچه بند که قریب بمزار شاه زنده است در حرکت آمد چون بدآنجا رسید لوای حرب برافراخت با سه هزار از شجاعان چون بلای ناگهان بر سر سهراب بیگ که از حارسان آن کوچه بند بود تاخت سهراب تاب مقاومت نیاورده فرار نمود شاه محمّد سلطان وی را تعاقب کرده از وفور جلادت و بی باکی و از غایت تهوّر و چالاکی تا در کوچه بند راند در وقت رجعت سنگ عظیم بر سرش رسید آن جوان تیز جنگ بضرب آن سنگ از بالای زین بزمین افتاد در آن حال بعنایت کریم بی زوال یکی از ملازمان محمّد خان خود را بوی رسانیده سرش از بدن جدا کرد *

(۲)شر اندیش هم بر سر شر رود   چو کژدم که در خانه کمتر شود

بنزد خان آورد و پنج شش ازبکان که رفیق بی توفیق او بودند دستگیر گردیدند بنابرآن خوف تمام بر ضمیر براق خان استیلا یافت روز سه شنبهٔ بیست و هفتم ماه مذکور از ظاهر هرات کوچ کرده به طمع فتح بخارا روان شدند زیراکه عبد العزیز سلطان بن عبید خان والي آن دیار فوت شده بود *

---

(۱) و اخذ ...... و اسقاط ارض و .... فقوا نمود ا حکم نمود که ...... مراجعت کرده دربن ملاقات از وی اعراض خان اعتراض کرده که... ج

(۲) سر اندیش هم در سر شر شود   چو کژدم که با خانه کمتر شود ا

گفتار در قضایائی که در سنهٔ سبع و خمسین و تسعمایة واقع شده گفتار در آمدن خانان ازبک بهرات و کشته شدن شاه محمّد سلطان

درین سال براق خان و عبد اللّطیف سلطان با لشکر گران از آب آمویه عبور نموده متوجّه هرات شدند چون خبر توجّه ایشان بسمع محمّد خان رسید حکم کرد که بیرون شهر را کوچه بند کنند بعد از سر انجام این مهامّ و اتمام مصالح استحکام هر کوچه بند و گذری را بیکی از شجاعان و معتمدان سپردند کوچه بند دروازهٔ فیروز آباد را به اویس[۱] سلطان رجوع نمود دروازهٔ خوش را[۲] به سنجاب سلطان افشار بحراست تعیین نمود و گذرهای بیرون دروازهٔ قوتی چاق را بقزاق متعلّق ساخت و تاتار بیگ و امیر حسن خطیب در کوچه بندهای دروازهٔ ملک لوای محافظت بر افراختند محمّد خان با فوجی از شجاعان در خدمت سلطان محمّد میرزا توقّف نمود در روز پنجشنبهٔ جمادی الاوّل براق خان و سایر سلطانان بهرات آمدند و در بعضی از نواحی و بلوکات رحل اقامت انداختند اشجع سلاطین توران شاه محمّد سلطان بنابر استیلای حرارت جوانی بواسطهٔ اظهار جلادت و پهلوانی با مردم خویش قریب بکوچه بند دروازهٔ خوش آمد و سپاه را[۳] بر افروختن آتش پیکار مأمور گردانید سنجاب سلطان افشار از برای دفع و منع آن ظالم ستمکار از کوچه بند بیرون آمده بزخم ناوک دلدوز و تفنگ جانسوز بسیاری از ازبکان بد روز براه عدم فرستاد در آخر سپاه ازبکیّه[۴] بمردم افشار غلبه کرده پنج نفر از ملازمان وی بقتل آوردند

---

(۱) باویس ا به ویس ب
(۲) تا قوتی چاق را ا ندارد
(۳) افراختن ب ا
(۴) با فشاریه ب

آمده بود شاهوردی سلطان با دویست و چهل نفر از دلاوران شب بقلعه رسیدند و غازیان بسان عیّاران عاشق پیشه بی تأمّل و اندیشه خود را بقلعه افکندند و شمشیرها کشیده قرب دویست نفر از کردان و رومیان بشهرستان عدم روانه گردانیدند سلیمان بیگ را گرفته بدرگاه معلّی فرستادند *

وقایع متنوّعه

درین سال در شب چهار شنبهٔ ماه محرّم در ولایت قاین در پنج قریه زلزلهٔ شد و بقرب سه هزار کس از مردمان و زنان در زیر دیوار ماندند استماع افتاد که قاضی آن ولایت مولانا باقی در یکی از آن قریه ساکن بود و در علم هیأت ماهر بوده در روزی که شب آینده این بلا نازل میشد مردم ده را اعلام نموده که درین شب بحسب ارتفاع افلاک و اقطار کواکب زلزلهٔ عظیم مسطور است صلاح در آنست که با اطفال و عیال بصحرا رفته در آنجا استراحت کنیم مردم آن دیه سخن وی را قبول نکرده مولانا عیال و اطفال خود بصحرا برد تا نصف شب توقّف کرد از سردی هوا متأثّر شده با متعلّقان بطرف منزل خویش توجّه نمود چون قدم در خانه نهاد فی الحال زلزله نازل شد مولانا با عیال و فرزندان در زیر دیوار هلاک شد درین سال سلطان سلیمان پادشاه روم احمد پاشا را که وزیر ثانی بود با چهل هزار سوار و پیاده بگرجستان فرستاد ایشان داوایلی را که تعلّق بقرقره داشت گرفته متوجّه دیار خود گردیدند درین سال شاه دین پناه در قزوین قشلاق نمود *

متوفّیات

درین سال بهرام میرزا برادر شاه دین پناه در جمعه نوزدهم رمضان بخلد برین شتافت نعش اورا بمشهد مقدّسه بردند و در آنجا دفن کردند مدّت حیاتش سی و سه سال بود از وی سه پسر یادگار ماند سلطانحسین میرزا و سلطان ابراهیم میرزا و بدیع الزّمان میرزا *

بودند عبد الله خان او را پیدا کرده بیرون آورد سرش را از بدن جدا کرد مردمان شیروان از ترس خان بموضع درو که جزیرهٔ ایست در کنار دریای قلزم پناه بردند و عصابهٔ عصیان بر پیشانی ادبار بستند عبد الله خان هر چند رسولان فرستاد و نصیحت نمود مخالفان بصلح راضي نشدند عبد الله خان بدفع ایشان روان گردید لشکر قزلباش با اسب در آب رانده اتش پیکار بر افروختند و مردمان شیروان مانند ماهي که در کنار افتد باضطراب افتادند غازیان اکثر ایشان را بقتل آورده اموال ایشان را غارت نمودند خان بعد از آن بطرف شماخي روان شد *

گفتار در آمدن اسکندر پاشا[1] بایروان و گریختن حسین جان سلطان

درین سال اسکندر پاشا لشکر کردستان را جمع نموده بچخور سعد آمد و در آن زمان حسین جان سلطان روملو که حاکم آن دیار بود بواسطهٔ آنکه ملازمان او متفرّق بودند صلاح جنگ ندید تبت آقا که وکیلش بود با بیست کس بقراولي فرستاد ایشان با اسکندر پاشا جنگ کرده مغلوب شدند پنج نفر ایشان بقتل آمدند تبت آقا باردوی سلطان معاودت نمود اسکندر پاشا بایروان آمده بازار آن قصبه را سوزانیدند بعد از آن بقلعهٔ وان مراجعت نمود حسینجان سلطان از عقب او رفته ده نفر از یشان بقتل رسانید چون این خبر بشاه دین پناه رسید جرنداب سلطان شاملو را بمدد وی روانهٔ چخور سعد گردانید *

گفتار در گرفتن شاه وردي سلطان زیاد اوغلی قلعهٔ بارگیري را

درین سال شاه وردي سلطان زیاد اوغلی از نخچوان بقلعهٔ بارگیری ایلغار کرد در آنزمان سلیمان بیگ کرد بخیال دستبرد از نزد سلطان سلیمان بدآن قلعه

---

(۱) بایران ب

آغاز رجعت نهاده بود و روز دولتش بشام نکبت نزدیک شده متوجّه درگاه سلطان سلیمان نگردیده خانه کوچ بهرام میرزا روانهٔ درگاه عالم پناه گردانید بنابرآن سلطان سلیمان محمّد پاشا که وزیر ثانی بود با سی هزار سوار نامدار بدفع وی ارسال نمود و رومیان هنگام استوأ که خورشید نصرت لوا بر وسط السّمأ در اوج اعتدال بود بر سر وی ریختند القاس نطاق الفرار مما لا یطاق بر کمر ادبار بست و بر اثر الفرار فی ذلّته سراسیمه و مضطرب بیرون رفت بقلعهٔ مریوان که حاکمش سرخاب کرد بود آمد شاه دین پناه چون از آمدن او بنزد سرخاب آگاه گشت بهرام میرزا و ابراهیم خان و شاه قلی خلیفه مهردار را با بیست هزار سوار جرّار بر سر آن غدّار ارسال نمود و لشکر منصور در حوالی قلعهٔ مذکور بوی رسیدند ویرا منهزم گردانیدند القاس دریغ و افسوس گویان بطرف مریوان بیرون رفت و گرد ادبار بر رخسار القاس ناحق سناس نشست و تاب حسرت و ندامت دست از ملک و مال شست منشیان خلافت آشیان پروانچهٔ مشتمل (۱)بوعد و وعید بسرخاب (۲) مرغوب گردانیدند بنابر آن القاس میرزا را به بهرام میرزا سپرده روانهٔ درگاه شاه عالم پناه گردانید آنحضرت وی را مخاطب ساخته گفت نسبت بتو چه بد کردم که تو از من رو گرداندی و ملتجی بخواندگار گشتی سکوت اختیار کرده جواب نداد شاه دین پناه بعد از دو روز او را بقلعهٔ قهقهه فرستاد بمیامن اینددولت ابد پیوند به نیکو وضعی و بهترین صورتی فتنهٔ عظیم فرو نشست لاجرم وضع نیک تاریخ گردید *

گفتار در فرستادن شاه دین پناه عبد الله خان را بحکومت شیروان

درین سال شاه دین پناه عبد الله استاجلو را بحکومت شیروان روان گردانید برهان بر آن دیار مستولی شده بود فوت گشته شیروانیان بدن او را پنهان کرده

---

(۱) وعده ب (۲) کذا فی النسخ (مرقوم ؟)

وقایع متنوّعه

درین سال بواسطهٔ عبور رومیّه در تبریز طاعون واقع شد و بسیاری از خلائق روی بعالم آخرت نهادند درین سال شاه دین پناه (۱) فرمود که قلعهٔ النجق را خراب کردند درین سال شاهقلی سلطان بایلان کرد سلماس را غارت کرد درین سال سلیمان چلبی چپنی که حاکم ارمی بود بامرای کردستان جنگ کرده مغلوب آمد و اکثر ملازمانش کشته شدند *

متوفیات

شریف تبریزی بصفای ذهن سلیم و ذکای طبع مستقیم از سایر شعرای زمان خود ممتاز بود و همواره ابیات فصاحت آثار و اشعار بلاغت شعار بر لوح ضمیر و صحیفهٔ خاطر می نگاشت و قصاید و دیوان غزلیاتش مشهور و منظوماتش بر السنه و افواه مذکور از آنجمله هجو خواجه غیاث الدّین علی کهره و قصیدهٔ در (۲) معذرت گفته مطلعش اینست * بیت *

نیستم مقبول یکدل آه ازین ناقابلی
یک مرادم نیست حاصل (۳) آه ازین بیحاصلی

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ستّ و خمسین و تسعمایة واقع گردیده

چون القاس از تاخت بلدهٔ قم و کاشان ببغداد رفت حکم خواندگار به طلب او نافذ گردید القاس بصلاح فتنه انگیزان فارس و عراق و کم فرصتان ممالک آفاق بنیاد کار بر شعبده بازی و صفت پردازی نهاده بعشوه و فسون سپهری از مخالفت بر روی موافقت کشیده از قوّت طالع شاه دین پناه کوکب اقبالش

---

(۱) قلعه النجق را فرمود تا خراب کردند ب

(۲) معزت ب

(۳) داد ب

گفتار در محاربه نمودن قزاق و ویس سلطان بحقّ نظر اوغلی و شکست یافتن ازبکان

درین سال خبر رسید که حقّ نظر اوغلی باجمعی از ازبکان نامی و دزدان حرامی از آب اموبه عبور نموده متوجّه این ولایت اند محمّد خان ویس سلطان را با فوجي از غازیان بمدد قزاق سلطان که در آنولا در باخرز بود روان گردانید چون ایشان باهم ملاقات کردند متوجّه ازبکان گردیدند در حوالی یل خاتون بازبکان دون و حرامیان زبون رسیدند حقّ نظر اوغلی چون از توجّه غازیان آگاه گردید مستعدّ قتال و جدال گشت و قزاق تفنگچیانرا در پیش صفّ قتال باز داشت و خود از قفای ایشان متوجّه جنگ گردید تفنگچیان بیک دفعه تفنگ انداختند غازیان حمله نمودند حقّ نظر اوغلی تاب نیاورده راه فرار پیش گرفت تکلویان ایشان را تعاقب کرده قرب نهصد نفر ازیشان بقتل آورده بهرات معاودت نمودند *

گفتار در آمدن اسکندر پاشا بخوی و کشته شدن حاجي بیگ دنبلی

درین سال اسکندر پاشا که حاکم وان بود بتحریک حسن بیگ محمودي لشکر کردستان را جمع آورده بر سر حاجی بیگ دنبلی که در قصبهٔ خوی بود آمده و حاجي بیگ بواسطهٔ قلّت اعوان و انصار در دیوار بست آغاز جنگ کرده آخر منکوحهٔ او که همشیرهٔ حسن بیگ محمودي بود دروازه بروی برادر خود باز کرده بنابر آن اسکندر پاشا را استیلا میسّر شد و حاجي بیگ بعد از کوششهای مردانه بقتل آمد و از رعایای خوی نیز جمعی کثیر بقتل آمد و اسکندر پاشا بوان مراجعت نمود *

رفتن محمّد خان شرف الدّین اوغلی بولایت غرجستان و محاربه نمودن او با بیرام اوغلن و شکست یافتن ازبکان

درین سال بیرام اوغلن ازبک که حاکم غرجستان بود مردم بسیار از حشم قبچاق و ازبکان با یراق فراهم آورده باتّفاق آن جنود بولایت هرات رود آمدند چند اویماق و احشام که در قدیم الایّام بحکّام هرات باج میدادند کوچانیده بولایت غرجستان برد چون این خبر در هرات بمحمّد خان رسید در اوایل رجب بعزم یورش ولایت غرجستان در النگ (۱) کهدستان نزول نمود پس از اجتماع سپاه و مکمّل شدن بهادران رزمخواه بسوی مقصد نهضت نمود در ییلاق آق گنبد که داخل ولایت غرجستان است بایشان رسید بیرام اوغلن خالی الذّهن که محمّد خان بنفس خویش در میانهٔ جیش است قدم استوار داشته با مردم بسیار از پیاده و سوار در قلّهٔ جبال صفّ قتال بیاراست در آن اثنا حسن بیگ میراب که چرخچی خان بود بازبکان حمله کرده بیرام (۲) اوغلن او را شکسته لوای استیلا برافراخت در آن حال قزاق ولد محمّد خان با جمعی از (۳) شجعان بمدد رسید و حمله نمود محمّد خان با فوجی از غازیان نمایان گشت بیرام اوغلن را پای از جای رفته فرار نمود تکلویان ایشان را تکامیشی کرده جمع کثیر را گرفتند جناب خانی بامداد سبحانی بصوب قلعهٔ اشبار که متعلّقان بیرام اوغلن در آن حصاری بودند توجّه می نمود چون ظاهر آن حصار مقرّ غازیان جلادت شعار گردید یقین محمّد خان گشت که گرفتن آن قلعه بجنگ میسّر نمیشود بهرات معاودت نمود *

---

(۱) کهندوستان ج (۲) بیرام اوغلن شکسته ا
(۳) شجاعان ب

بقتل آوردند آخر الامر القاس با هفتصد سوار مسلّح بمدد رسیده ایشان را مغلوب ساخته و چهل نفر از ایشان کشته و باقي فرار نمودند و باز از عقب آن فوجی که بتالان رفته بودند رفته و ایشان را نیز شکسته کسیب خود را ستاندند چون به به بهان رسید مردم آن دیار فرار کرده بودند آنجا را سوخته در ماه ذي حجّه بشوشتر نزول کرد لشکریانش بدروازه حمله آوردند و امیر عبد الوهّاب از شهر بیرون آمدند بزخم شمشیر آبدار غبار آن فتنه را نشاندند و القاس چون یقین دانست که مهمّ بر مدعای او سرانجام نخواهد یافت بطرف دزفول رفت و آنجا نیز کاری نساخته از راه قلعهٔ بیات بحدود بغداد رفت *

گفتار در محاربه نمودن شاه علی سلطان و علی سلطان ازبک و شکست یافتن ازبکان بی ایمان

درین سال علی سلطان ازبک شش هزار سوار برداشته و صورت غلبه و یغما بکلک (۱) سوداً و جهل مرکّب بر لوح خیال نگاشته بتاخت استراباد آمد شاه علی سلطان استاجلو با هفتصد نفر از دلاوران چون شیر ژیان از جنگل جرجان بیرون آمده بعلی سلطان حمله نمود ازبکان نیز بعجب تمام ثبات قدوم نمودند آن دو لشکر جلادت آیین تیغ انتقام از نیام برآورده بسر افشاني اشتغال نمودند عاقبت مخالفان پشت داده رو بفرار آوردند دلاوران با ناموس تا گنبد قابوس ازبکان را تعاقب کردند و سیصد کس از ایشان بقتل آوردند و سرهای ازبکان را بشاه دین پناه ارسال نمودند قاصد شاه علي سلطان در آذربایجان باردوی شاه عالم پناه رسید و خبر شکست علی سلطان را بعرض رسانید آن حضرت بغایت مسرور گشت *

---

(۱) سواد ب

و بالکای خود میرفتند (۱) مردمان گرفته بنزد وی آوردند آن اسیران گفتند که حضرت شاه دین پناه با خیل و سپاه (۲) نزدیکست میرسد بنابرآن خوف تمام بر ضمیر وی مستولي گشته متوجّه اصفهان گشت چون القاس با جنود بیقیاس خرابي کنان در حوالي اصفهان آمد اکابر آن دیار شاه تقي الدّین محمّد و میر میران مردم آن نواحی را بشهر آورده اسباب حصار داری باکمل وجهی مرتّب گردانیدند القاس بخیال آنکه بی جنگ و پیکار دروازها را بگشایند و حال آنکه شهریان ازین اندیشه بغایت دور بودند روز بروز در استحکام برج و بارو می افزودند سپاه مخالف بجنگ آمدند اصفهانیان بضرب تفنگ مرگ آهنگ آن گروه را کَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ساختند و قرب چند روز آن (۳) مخاذیل در حوالی شهر نشستند شاه تقي الدّین محمّد و میر میران و اکابر و اعیان باتّفاق پیادگان میدان دلاوري و بتوفیق حضرت باري شهر را نگاه داشتند در آن اثنا خبر رسید که بهرام میرزا و ابراهیم خان با جمعی دلاوران بعزم (۴) تافتن تنّور حرب ببلدهٔ کاشان رسیده‌اند بنابرآن عازم فارس شد قلعهٔ یزدخاص را گرفته قتل عامّ نمود و از آنجا متوجّه شیراز گشت چون پلهای دند امیر را کشیده بودند از راه (۵) اقرب اعلی بزیر پای قلعهٔ سفید رفت در آنولا جنید بیگ برادر ابراهیم خان با خانه کوچ ذوالقدران در آنجا بودند برج و باره را مضبوط گردانیدند و خاطر بتحصّن قرار دادند القاس در آنجا پنج روز توقّف کرد و چون گرفتن قلعه محال مي نمود کوچ کرده روانهٔ به بهان گردید قایدان شولستان همه سني موازي هزار نفر جمع شدند و کس نزد جنید بیگ فرستادند که صلاح چیست جنید بیگ گفت که امروز با آن قوم بد روز مقاومت مکنید که فردا مستعدّ شده به پایان آئیم باتّفاق بدفع اهل نفاق رفته جلادت و مردانگي کنیم ایشان بی تحمّلي کرده دو جوق شدند یک فوج از عقب اردوي ایشان رفتند و شتر و اسباب بسیار گرفتند و جوقی دیگر در زمین هموار بی صرفه خود را برپشان زدند و قرب سی نفر از آن قوم پریشان

---

(۱) مردمان امرای ...... گرفته ب (۲) بنزدیک رسیده است ب

(۳) مخاذیل ا محادیل ب (۴) تاختن ا (۵) قرب اعلی ب

نزول نمودند و بفراغت خاطر بخواب رفتند عثمان چلبي رومي که از پیش سلطان سلیمان آمده بود بر سر ایشان ریخته ذو القدران چون شیر ژیان از جای برجستند بمدافعه و مقابلهٔ مخالفان مشغول شدند از آمد شد تیر طرفین هوای معرکه در آن تیره شب پر شهاب شد و از نهیب شمشیر جان ستان دل مخالفان در اضطراب افتاد و رومیان را مغلوب گردانیدند و سي نفر ایشان را بقتل آوردند و سرها و اختمها را بشاه دین پناه رسانیدند و گدرانیدند آن حضرت در روز چهار شنبهٔ دهم رمضان از بلدهٔ ارزنجان معاودت نموده در اوایل شوّال بدولت و اقبال در اوچ کلیسا نزول اجلال نمود و شاهزادهٔ عالمیان و عبدالله خان و کوکجه سلطان را بشیروان روانه ساخت چون ماهچهٔ طوق جهانگشای پرتو وصول بر کنار آب کر انداخت سوندک بیگ قورچي باشي با دو هزار و پانصد قورچي بتاخت شکی روانه گردانید و قورچیان آن دیار را تاختند و رایات تسلّط بر افراختند درویش محمّد خان از خوف غازیان پناه بقلعهٔ کیش برد در آن اثنا خبر آمد که القاس بعراق آمده است و خانه کوچ بهرام میرزا غارت کرده بنابرآن قورچیان باردوی ظفر نشان معاودت نمودند و شاهزادهٔ عالمیان و عبد الله خان نیز باردو پیوستند و شاه دین پناه کوچ بر کوچ از راه طارم و خلخال روانهٔ قزوین گردید و شرح آمدن القاس بعراق آنکه در آن اوان که شاه دین پناه در ارزنجان نزول نمود و خوف تمام بر ضمیر سلطان سلیمان استیلاً یافت القاس را با پنجهزار سوار از طرف کردستان بهمدان فرستاد القاس چون بدآن بلده رسید خانه کوچ بهرام میرزا بدست آورده روانهٔ قم شده بر آن شهر مستولی گشت محمّد بیگ افشار را در آن زمستان با لشکر گران همه ظالم و بی ایمان چون عاصفات دبور ادبار که در موسم خزان برگ و پوشش گلستان را رباید در اثنای دیماه بطریق ظلم و بی راه بتاخت ری فرستاد و ایشان آنجا را غارت کرده باردوی انکبت اثر مراجعت کردند چون قرب یکماه در بلدهٔ قم توقّف کردند هوای فتح کاشان در سرش جای کرده بدآن طرف در حرکت آمد برآن دیار نیز مستولي گسته در آن اثنا ملازمان او از امرای شاه که از یساق ارزنجان جدا گشته بودند

ارسال نمود و سپاه بحر جوش رعد خروش الکای موش تاختند چنانچه اثر از خانه و غلّه نماند در خلال این احوال امام قلی خلیفه چمش گزکی چاوشی را که از نزد سلطان سلیمان می آمد گرفته بدرگاه اسلام پناه آورده بعرض رسانید که المه در ترجان نشسته است پادشاه ستوده خصال عزم استیصال آن دشمن بد فعال نموده از راه (۱) سفیان بترجان روان شد ایلغار فرموده بسرعت میرفت و عساکر گردون مآثر فوج فوج در عقب می شتافتند * بیت *

همیرفت لشکر گروها گروه چو دریا بجوشید هامون و کوه

المه بی آنکه دلاوران طرفین مشت بر یکدیگر زنند پشت داد و پیش از آنکه مبارزان از جانبین تیغ از میان بر کشند سپر انداخت از بیم جان ترجان را انداخته رو بگریز آورد و مانند گراز نشیب از فراز نمی شناخت و غازیان عظام جوق جوق اتّفاق کرده بیمین و یسار ده روزه راه میرفتند و غارت کرده کسیب می آوردند خسرو جهان از تر جان متوجّه ارزنجان گشت شاهزادهٔ عالمیان اسمعیل میرزا در یوم الاحد بیست و هفتم شهر مذکور باسپاه بحر جوش رعد خروش بسان آفتاب تیغ زن و مانند ماهی جوشن پوش پیشتر روانه شد و فغان روارو و غبار موکب تیز رو از ایوان کیوان در گذشت - * نظم *

زمین از روارو بدینسان شتافت که هر چند گردید چرخش نیافت
شد از نعل اسبان هامون نورد زمین کان آهن فلک کوه گرد

شاهزادهٔ عالمیان اسمعیل میرزا با فوجی از نهنگان دریای وغا در حوالی بای برد بمحمّد پاشا تک اوغلی دو چار گردید پاشای مذکور هزیمت را غنیمت دانسته فرار نمود و فئهٔ ناجیهٔ قزلباش ایشان را تعاقب کرده چهار صد و پنجاه سوار از رومیان دیو سار بقتل آوردند چون بلدهٔ ارزنجان از موکب وصول پادشاه ظفر نشان نشانهٔ روضهٔ رضوان گشت و فضای بیابان و صحرا از خیمه و خرگاه مالامال گردید شهر را سوخته و غارت کرده خاک آن بلده را بباد فنا داد شاه دین پناه قورچیان ذو القدر را بقراولی فرستاده و ایشان در محلّی از برای استراحت

---

(۱) ستین ب سفین ج سفتن ا

حصار را اندراس داده امان طلبیدند و از قلعه بیرون آمدند عثمان چلبی که سردار آن اشرار بود با شش صد کس بدرگاه شاهزادهٔ عالی تبار آمد در اثنای ملاقات آن دیوانهٔ حماقت صفات بی تقریب دست بشمشیر برده بر دوش طویقون بیگ قاجار زد بیکبار آن گروه جرّار بشاهزادهٔ عالیمقدار حمله کردند آنحضرت از غایت جرأت اصلاً از جای خود حرکت نکرده بنابر آن حکم عالی بر قتل ایشان صدور یافت تمامی ایشان را بقتل آوردند و قلعه را خراب نموده روانهٔ اردوی اعظم شدند در آن اوان بهرام میرزا از همدان با سپاه فراوان و شاهزادهٔ عالمیان اسمعیل میرزا از قلعهٔ قارس باردوی گردون شکوه پیوستند او شاهقلی سلطان افشار را با سپاه بسیار بتاخت الوسات آن حدود روانه نمود ایشان تمامی احشامات اخلاط را غارت کرده موازی پنجهزار اسب و صد هزار گوسفند و پنجاه هزار گاو بدست آوردند شاه دین پناه الکای خنس را تاخته و سوخته روانهٔ پاسین گردید شاهزادهٔ عالمیان اسمعیل میرزا و بهرام میرزا در پاسین باردوی ظفر قرین ملحق گشتند در آن اوان شاه قلی سلطان و محمود خان و شاهوردی بیگ کچل که بقراولی رفته بودند با دو هزار نفر که از آنجانب بقراولی آمده بودند جنگ کرده جمعی را بقتل آورده سرهای ایشان را بدرگاه عالم پناه آوردند پر قلی بیگ افشار با مردمان قاپو خلقی جنگ کرده (۱) چند نفر با الایکی گرفته بنظر اشرف آورده سلطان سلیمان المه و پاشای ارض روم و پاشای سیواس را با سیزده هزار سوار جرّار جهت احتیاط کار بارض روم فرستاد و خود متوجّه الکای (۲) موش شد تا خود را بدیار بکر اندازد و تفنگچی بسیار (۳) چاغداول گردانید چون خبر مذکوره به مسامع عالیه رسید آنحضرت با سپاه بسیار در عقب او ایلغار نموده قبل از وصول مواکب ظفر نشان ایشان از راه بتلیس عبور کرده خود را بآمد رسانیده بودند و شاه دین پناه علی سلطان طاتی اوغلی را با دو هزار سوار جرّار نیزه گذار بتاخت اخلاط و گزل دره و عادلجواز

---

(۱) چند باالایکی گرفته ج (۲) ماموش ا تفرش ج

(۳) عجداول ا

منصور در چمن چالدران فرود آمد در آن مقام شاهقلي سلطان والي كرمان و محمود خان افشار(۱) با سه هزار سوار بعتبه بوسي رسيدند چون بمسامع جلال رسيده بود كه سلطان سليمان علي بيگ برادر محمّد خان ذوالقدر را پاشائی داده و عثمان چلبي قوللر آقاسی را با چهار هزار كس بتعمير قلعهٔ قارس كه در سرحدّ گرجستان واقع است فرستاده بنابرآن شاه دين پناه فرزند ارشد ارجمند اسمعيل ميرزا را با كوكچه سلطان قاجار بقلع و قمع ايشان روانه نمود شاهزادهٔ عالميان از اردو جدا شده احل كردار بر سر آن قوم بسيار ايلغار فرمودند چنانچه بريد صبا دو اسبه بغبار مركب باد پيمای او نميرسيد و در فراز و نشيب بر آب و آتش پيش دستی مينمود - * بيت *

كمر بر كمر كوه بر كوه راند گريوه گريوه جنيبت جهاند

گفتي باد پای خاک پيمايش چون سمندر طبع آتش گرفته است و سمند ماهي سيرش (۲) درر تاب غرق عرق شده است روز شنبهٔ بيست و يكم شهر مذكور به لشكرگاه مخالفان رسيد سمند براق اندام را مهميز زده چون سمندر درميان شعلهٔ (۳)آتش انداخت - * بيت *

برقي گرفته بر كف و ابري به پيش روی
ماهي نهاده بر سر و چرخی بزير ران

عساكر بهرام انتقام دو هزار نفر از آن قوم براه عدم فرستادند و قرب پنجهزار ديگر از عمله و فعله و ارباب (۴) صناعت كه از عماسيّه و توقات و سيواس و آق شهر و ارزنجان و بای برد و كاخ و(۵) ترجان و ارض روم و ساير آن مرز و بوم آورده بودند بقتل رسانيدند و فوجی از آن روز بر گشتگان از بيم جان خود را بقلعه انداختند و جنود ظفر ورود آن قلعه را درميان گرفتند بعد از سه روز سپاه عالم سوز به قلعه جنگ انداختند و سيلاب رعب و هراس اساس وقار ساكنان

---

(۱) با سه هزار را ا ندارد
(۲) در رباب تک عرق غرق ا در رباب تک عروق عرق ج
(۳) ب ندارد
(۴) صنعت ب
(۵) ترخان ا

رومیان رفته مردم را دست گیر میکردند باردو بازار بپای دار میرسانیدند سلطان سلیمان از جلادتهای قزلباس پریشان و حیران گشت و خیال محال از دماغ بیرون کرده و از مبادرت پشیمان گشته بغیر مراجعت چارهٔ دیگر ندید و در شبی از شبها که آوازهٔ نزدیک شدن قزلباش در اردو شایع شده بود احمال و اثقال را روانهٔ دیار روم گردانیده تا بروز از بیم سپاه بر سر اسب بایستاد و دو شنبهٔ بیست و چهارم ربیع الثّاني روانه گردید یتیمان و اوباش تبریز دست تعدّي بخیل و حشم او دراز کردند و جمع کثیر از مردم او بقتل در آوردند و ابراهیم خان و محمّدي بیگ ترکمان از عقب او رفته در حوالي [1]شبستر با پاشای[2] شام و دیار بکر و پاشای مرعش جنگ صعب کرده به نیروی دولت قاهره امیر عینطاب را بادویست نفر از ایشان کشتند سلطان سلیمان هر روز سه چهار فرسخ راه میرفت و جنود او از خوف قزلباش از اردو جدا نمي شدند و از راه کردستان بر سر قلعهٔ وان رفت شاه علي سلطان چپني که در آن اوان از قبل شاه دین پناه کوتوال قلعه بود آغاز قتال و جدال کرده سپاه روم بیکبار هجوم آورده در انداختن توپ و تفنگ شروع نمودند و قبل ازین هفت بادلیج و شش توپ در عادلجواز ریخته بودند در آن اوان ببروج قلعه انداختند - * نظم *

تفنگ همچو عاشق ز بخت سیاه جهـــان را سیـه کرده از دود آه
ز پر خدنگ آسمان سنگ گین زمین متّصـــل شد بچرخ برین

شاه علي چپنی از غایت نامردي حصار را تسلیم نمود سلطان سلیمان حکومت وان را باسکندر پاشا رجوع نموده متوجّه دیار بکر گشت چون شاه دین پناه در ییلاق اشکنبر شنید که خواندگار از تبریز مراجعت کرده روز پنجشنبهٔ بیست و هشتم شهر مذکور بعزم آنکه دستبردي نماید کوچ بر کوچ روانه شدند غازیان دلاور و لشکر نصرت اثر جمعی از آن گروه بداختر را بقتل اوردند در روز شنبهٔ ششم رجب در بلدهٔ خوی نزول اجلال نمودند ابراهیم خان و سایر امرای عالیشان با سپاه فراوان باردوی ظفر نشان ملحق شدند در یوم الاربعا عاشر شهر مذکور خسرو

---

(۱) شستري شبشر ج (۲) با پاشا روم و شام و دیار بکر و مرغس ج

ستيز نيز روان گرديد ايشان بمقدّمهٔ لشكر روم جنگ كنان متوجّه امرا گرديدند و القاس ميرزا و پاشايان چون بچمن مرند رسيدند در آن اثناء عبد الله خان و ساير سلطانان كوچ كرده رفته بودند و قرب دو هزار سوار جرّار نيزه گذار بخيال دست برد توقّف نموده بودند روى بميدان رزم آوردند و غازيان عنان كشيده حرب ميكردند و روميان تصوّر كرده كه كمينى هست بعد از كشش و كوشش استفسار نمودند كه (۱) كسى نيست دلير شده بر ايشان تاختند و غازيان جنگ كنان خود را از معركه بيرون انداختند و روميان ازين جلادت خايف و هراسان شدند و امرا و ساير غازيان در منزل اشكنبر باردوى نصرت اثر ملحق شدند و چون امراى خوزستان و فارس و كرمان و عراق نرسيده بودند بمصلحت آنكه ايشان جمع شوند از رود خانهٔ اشكنبر برود خانهٔ آهر فرود آمدند سلطان سليمان از عقبهٔ يام عبور كرده به تبريز آمده در جرنداب نزول نمود القاس ميرزا اساس محنت و نكبت را بباغ عيش آباد كشيد در عرض چهار روز كه در تبريز بودند عليق الاغان و شتران از برگ و پوست درختان ميگذشت و چهار روز موازى پنجهزار اسب و استر و شتر بچراگاه عدم شتافتند در آن چند روز بواسطهٔ شدّت باد گرد و غبار بمرتبهٔ آينهٔ مهر را تيره و تار ساخت كه نزد اولو الابصار تميز روز روشن از شب تار ميسّر نبود و بواسطهٔ غلاء غلّات و ضيق مطاعم و اقوات و هلاك بهايم سواران گور شكار از گرسنگي شكار گور و پيادگان آهو رفتار بدام بى قوتي و موتي گرفتار بنابر آن سپاه روم هجوم نموده شروع بغارت شهر كردند اهل تبريز چون كشتي شكستگان قلزم و عمّان كه از امواج طوفان سفينهٔ ايشان شكستن گيرد و دل از جان كنده باشند فرياد و فغان بآسمان رسانيدند چون اين خبر بسلطان سليمان رسيد رستم پاشا را فرستاد كه سپاه را از غارت باز دارد و چون ببلده در آمد جار رسانيد كه كسى (۲) برعايا زحمت نرساند بنابر آن فتنه تسكين يافت شاه دين پناه دلاوران قزلباش را از چهار طرف روميان بقراولي فرستاد و غازيان بكنار اردوى

---

(۱) كميني ب (۲) كسى مزاحمت برعايا نرساند ج

حصاری ولی رفته از جا بجـــا چو برج فلک دلکش و دلگشا

کوچ بر کوچ متوجّه تبریز گشت چون شاه دین پناه از آمدن رومیان کینه خواه آگاه گردید از دار السّلطنة تبریز بعزم ستیز بدر رفت و در شنب غازان نزول اجلال واقع گشت و بقرب یک ماه بواسطهٔ اجتماع سپاه در آن مقام توقّف نمود آنحضرت سر راه مخالفان را آتش زده چنانچه در آنجا از غلّه و گیاه اثر نماند قنوات و کاریزها را مردمان تبریز مسدود ساختند چنانچه آن مقدار آب که جهت اشامیدن ایشان کفایت تواند بود میسّر نبود عبد الله خان استاجلو و بدر خان استاجلو و حسین جان سلطان روملو و شاه وردي سلطان زیاد اوغلي و علی سلطان تکلو را بمرند فرستاده بنفس نفیس متوجّه ییلاق اشکنبر گردید در کنار آب شور شاهزادهٔ عالمیان اسمعیل میرزا با لشکر شیروان باروی ظفر نشان ملحق گردید خواندگار سلیمان از راه دوغری ببارگیري آمده المه را با جمیع رومیان باحاطهٔ قلعهٔ وان فرستاد و از آنجا به طرف تبریز در حرکت آمد و از قصبهٔ خوی علي پاشا و محمّد پاشا و حیدر پاشا و القاس میرزا را با چهل هزار سوار بر سبیل ایلغار بر سر امرای نامدار که در چمن مرند بودند ارسال فرمود ازین جانب عبد الله خان و شاهوردي سلطان زیاد اوغلی و علي سلطان را بقراولی فرستادند و غازیان نصرت پیشه در کرد بیشه بمقدّمهٔ لشکر روم رسیدند و درهم آویختند گرد میدان بر تارک فرقدان نشست و چشمهٔ خورشید در کثرت غبار پوشیده گشت

ز گرد سپـــه سروران زمـــان زمین گشته با آسمان توأمــان

هراسندگان را در آن رستخیـــز شد از سیل خـون بسته راه گریز

شاهوردي سلطان جنگ مردانه کرده جمع کثیری را از رومیان بقتل آورد و چون عساکر روم زیاده از جنود قزلباش بودند و چون دریای پر موج فوج فوج از عقب یکدیگر میرسیدند امرا عاجز گشته پناه بکوه بردند این خبر ناگهان در شب بامرای عالیشان رسید تبت آقا که وکیل حسین (۱) جان روملو بود بادویست نفر از غازیان به تحقیق خبر ارسال کردند و امیر غیب بیگ استاجلو با جمعی از اهل

---

(۱) سلطان ا

برهان دانست که سررشتهٔ دولت از دست داده است و روزگار برگشته روی ادبار بصوب فرار آورده و از نهیب خدنگ مار زخم و آتش فعل ماهي صفت بر خاک طپیدن گرفت و از رعب شاهزادهٔ جنگي گور مانند پشت بهزیمت داد و از ترس شیر رایت آنحضرت روباه طور روی از رزم و قتال برتافت و از هول آتش هیجا و گرداب وغا سیل آسا بصحرا مي شتافت و غازیان ایشان را تعاقب کرده جمع کثیر از مردمان او بقتل آوردند و سرهای ایشان را از بدن جدا ساخته در زیر پای کمیت میرزا انداختند در آن اثنا خبر آمد که سلطان سلیمان باتّفاق القاس متوجّه تبریز است حضرت میرزائي روانهٔ اردوی شاه دین پناه گردید بعد از رفتن میرزا برهان شیروان را خالي دید از کوهستان بشماخي آمده آن دیار را متصرّف شد *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ خمس و خمسین و تسعمایة واقع گردیده آمدن سلطان سلیمان پادشاه روم با القاس حقّ ناشناس بجانب دارالسلطنة تبریز

درین سال سلطان سلیمان باتّفاق القاس با لشکر بیقیاس که از ولایت انگروس و افلاق و (۱) بوسنه و سرف و مور و قرابوقدان دایرهٔ دوست و انادولي و منتشا ایلي و قرامان و مرعش و حلب و شام و مصر و حجاز و یمن و دیار بکر و عراق عرب و کفّه جمع آورده بودند با یراق تمام از اسلحه و جبّه و جوشن و توپ و تفنگ و عرابها(۲) که گوئی منطقة البروج و معدل النّهار را در محور کشیده اند یا دایرهٔ میل کلّی و (۳) مارّة بالاقطاب الاربعه با یکدیگر منطبق گردانیده اند * نظم *

عرابـه روان کرده گـرد سپـاه   چو هاله زده خیمـه بر دور مـاه

---

(۱) بوسنا ب   (۲) که گوئی منطبق گردانیده اند ج

(۳) بارة باقطاع اربعه ا. مارة ب

که بکرّات علامات غدر و نفاق بر صفحهٔ احوالش ظاهر شده بود با اولاد گرفتار گردید هم درین سال ادهم بیگ روملو ولد دیو سلطان را برسالت نزد نظام الملک پادشاه دکن روانه گردانید *

متوفّیات

آقا محمّد بن آقا رستم روز افزون وی بغایت کریم و خیّر بود درین سال از جهان فاني انتقال نمود برادر زاده‌اش آقا سهراب اگرچه دست و پای زد امّا کاري نساخت *

گفتار در جنگ کردن شاهزادهٔ عالمیان اسمعیل میرزا با برهان شیرواني

درین سال برهان که از نبایر سلاطین شیروان بود سر عصیان از جیب تعدّی و طغیان بر آورده پای از جادهٔ راستي بیرون نهاده از قیطاق بشیروان آمد چون این خبر بشاهزادهٔ عالمیان اسمعیل میرزا رسید با سپاه بسیار متوجّه دفع آن نابکار گردید در موضع (۱) فیلان برهان با مردم فراوان (۲) چپرها در کنار جنگل ترتیب داده مقابله و مقاتله را آماده گشته رایات عناد بر افراشته فوجی از غازیان مسابقت نموده پیشتر از وصول رایات عالیات بدآن جماعت یاغی و باغي و طاغي (۳) متلاقی شده نیران جدال و قتال التهاب و اشتعال دادند در آن اثنا شاهزادهٔ عالیشان بالشکر گران برزمگاه رسیده و از غلغلهٔ نفیر و کوس غازیان و ولوله و شهیق و (۴) زفیر شیروانیان طنین در طاس فلک دوّار افتاد آخر الامر بحکم قُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ کَانَ زَهُوقاً طاقت صولت آن حضرت نیاوردند دماغ طاقت شیروان بر آشفت -

چنان کز روشنی (۵) سر سامیان را

---

(۱) فیلان ب ج جیلان ا
(۲) چترها ب
(۳) تلاقي ا
(۴) دفیر ب ج
(۵) سرمامیان را ا

طلاقی عسکرین دست داد و هریک از آن دو سردار صف کارزار آراستند بعد از آن دلیران پای در میدان مبارزت نهاده دست بانداختن تیر و راندن شمشیر گشادند شکست بر جانب میرزا کامران افتاد بزحمت بسیار خود را بشهر انداخت همایون پادشاه با خیل و سپاه در آن حوالی نزول نمود و در آن اوقات بکرّات جنگهای سخت واقع شده در آن اثنا کامران میرزا شیر افگن بهادر با سه هزار سوار شبی از شهر بیرون کرده باراده آنکه قطع طریق کرده نگذارند که اردو بازاریان غلّهٔ فراوان باردوی پادشاه آورند چون این خبر بپادشاه والا گهر رسید امیر قراجه را با جمعی کثیر بدفع ایشان روان گردانید امیر قراجه با فوجی دلاوران چون بلای ناگهان بر سر آن بیدولتان ریختند و شیر افکن بهادر با هشتصد سوار بقتل آوردند همایون پادشاه بعد از فرستادن قراجه بیگ از حوالی شهر کوچ کرده قلعه را مرکزوار درمیان گرفت و پیش اردو و پس سپاه را خندق کرد بمصلحت آنکه از بیرون و اندرون شبیخون نزنند و میرزا کامران قدم در وادی خلاف نهاده بنیان نفاق را استوار کرده هر روز باد نخوت و غرور آتش جنگ و جدال افروخته نهایت شجاعت بظهور میرسانید بعد از چند ماه میرزا کامران علامت نکبت و ادبار بر چهرهٔ روزگار خویش مشاهده نمود مکرّراً ایلچیان بملازمت آنحضرت فرستاده پیغام داد که ملتمس آنست که از خون من در گذشته سپاه ظفر پناه راه دهند که بدرگاه آیم پادشاه همایون التماس را بعزّ اجابت مقرون گردانیده فرمان داد که هیچ آفریده متعرّض او نشود و میرزا کامران با فوجی از ملازمان حلقهٔ عبودیّت پادشاه عالی رتبت در گوش کرده از حصار بیرون آمده روی نیاز بآستان اقبال ایشان آورد پادشاه همایون رقم عفو بر جریدهٔ جریمه اش کشیده وی را در سلک شاهزادگان منتظم گردانید *

وقایع متنوّعه

درین سال شاه دین پناه غور رسی ملازمان القاس کرده از هر کس که آثار عقوق و کفران ظاهر شده بود به یاسا رسانیدند اندرین سال حسین بیگ شاملو

از نیام آخته بر قلب سپاه کردستان تاخته در حملهٔ اوّل جمعي را بر خاک انداخته امرای کردستان چون دستبرد ولي سلطان را مشاهده کردند خوفي تمام بر ضمیر ایشان مستولی گشته بجانب دیار خود فرار نمودند ولي سلطان ذوالقدر از دنبال آن قوم بداختر روان گشته و جمع کثیر از کردان که بتالان مشغول بودند بقتل آورده سرهای ایشان را روانهٔ درگاه عالم پناه گردانیدند *

جنگ کردن [1] همایون پادشاه با میرزا سلیمان پادشاه بدخشان

درین سال همایون پادشاه رایت نصرت آیت بجانب بدخشان بر افراخت میرزا سلیمان که در آن اوان در طخارستان بود این خبر را شنید سپاه خیلان و ختلان و قندز و بغلان را جمع آورده بعزم رزم سپاه کابل در حرکت آمد [2] در موضع ... آن دو لشکر قیامت اثر مانند ابر بهاران جوشان و خروشان بهم رسیدند و بباد حمله آتش قتال را مشتعل گردانیدند *

بگرز و کمند و سنان تاختند شکستند و بستند و انداختند

درخشیدن شمشیر آتش فعال مانند خورشید جهانتاب و شعلهٔ سنان ثعبان مثال عرصهٔ عالم را چون لعل بدخشان ساخت عاقبت نسیم نصرت بر پرچم رایت همایون پادشاه وزیده میرزا سلیمان از در تضرّع و نیاز در آمده پادشاه ظفر پناه نوبت دیگر آن دیار را بوی عنایت نمود و در غیبت همایون پادشاه کامران گمراه بکابل آمده خانه کوچ پادشاه را گرفته بر آن دیار مستولی گردید و ولد بیگ و دلو قاسم که شاه دین پناه بهمایون فرستاده بود گرفته عریان ساخت چون این خبر بپادشاه عالي گهر رسید از بدخشان با سپاه فراوان روانهٔ کابل گردید و موکب اعلی پس از قطع کوه و صحرا در حوالی کابل نزول نمود [3] میرزا کامران با فوجي شجاعان از روی قهر از شهر بیرون آمد و در آن زمین

---

(۱) بابر ب ا ج (۲) وان دو لشکر ج

(۳) تا بر جانب میرزا کامران ا ندارد

خان بگی خانم بیرون آمده امان یافتند در آن اوان حاکم قلعهٔ (۱) سلوط مسیح شیروانی کمر خدمتکاري بر میان جان بسته بدرگاه آمده قلعه را تسلیم نمود چون ولایت شیروان بار دیگر بتصرّف شاه دین پناه در آمده شاه دین پناه تمامي مملکت شیروان را بفرزند خود اسمعیل میرزا ارزاني داشت و کوکچه سلطان قاجار را در خدمت پادشاه زادهٔ عالي تبار گذاشت بعد از آن علم عزیمت بجانب تبریز بر افراخت در بیست و ششم شهر شعبان در دولتخانهٔ تبریز نزول اجلال فرمودند و اشراف و امم و اکابر آن بلدهٔ معظّم بدرگاه فلک اشتباه شتافتند و مراسم پیشکش به تقدیم رسانیدند *

جنگ کردن قایتمس سلطان با (۲) دزدی داود

درین سال (۲) دزدی داود که از قبل سلطان سلیمان پادشاه روم حاکم پاسین بود با جمع کثیر از رومیان شبیخون بر سر قایتمس خنسلو که در (۳) الوس کرد بود آورد و غازیان متفرّق بودند اکثر بخواب رفته که ناگاه ایلغار رومیان بر سر ایشان چون خواب گران تاخت آوردند و قرب صد نفر از مردمان الپاوت بقتل رسانیدند قایتمس بیگ و الوند خان بیگ سعدلو خود را بمعرکه انداختند و حرب عظیم واقع شد و فیهٔ قلیل بچندان لشکر کثیر غلبه کردند و قرب هفتصد نفر بقتل آوردند و سرهای ایشان را در تبریز بدرگاه عالمیان پناه فرستادند *

محاربه نمودن ولي سلطان ذوالقدر با امرای کردستان

درین سال امرای کردستان بفرمان سلطان سلیمان پادشاه روم با پنجهزار سوار به اورمي آمدند ولي سلطان ذوالقدر که از قبل شاه دین پناه حاکم آنولایت بود با سیصد سوار جرّار از حصار بدر آمده از کثرت دشمن نه اندیشیده و تیغ تیز

---

(۱) شلوط ب (۲) دردی داود ج

(۳) الس کرد ب الش کرد ا

آورده در نظر غازیان پاره پاره کردند قرب سه ماه عساکر نصرت دستگاه قلعه را درمیان گرفتند و بعضی اوقات جنگ پیش میبردند و از طرفین فارسان مضمار فتنه و شین کشتهٔ تیر و تفنگ میشدند نه محصوران را صورت فرح رو میداد و نه حاصران[1] را فرح فتح اتّفاق مي افتاد تا آخر گشایندهٔ ابواب مرادات و ویران کنندهٔ بنیاد نا راستان کج نهاد سببی کرد که قلعه مفتوح شد در آن ایّام زنان که در قلعه بودند نسبت باو بدگمان شدند روزی که مهتر دولتیار و خواجکی ولد خواجه امیر سچان از ارک به پایان رفته بودند زنان بطناب خیمه که در قلعه بود جمعي از قورچیان شاملو را بالا کشیدند قورچیان تیغها آخته مانند بلای ناگهان بر سر مخالفان رفتند و مهتر دولتیار را با جمیع مردمان قلعه دستگیر کردند و بدرگاه شاه دین پناه آوردند بحکم آنحضرت به یاسا رسانیدند حکم بتخریب قلعه واقع شد و شاهقلي خلیفه مهردار و حسینخان سلطان روملو از دربند گذشته بلاد[2] قیطاق را تاخته اموال و اسباب ایشانرا قلیل و کثیر[3] جلیل و حقیر بغارتیدند و از آنجا باقبال و سعادت سالم و غانم باردوی امرأ معاودت نمودند *

گفتار در فتح قلعهٔ دربند بتوفیق خداوند

چون خبر فرار القاس بشاه دین پناه رسید امر عالي صدور یافت که بهرام میرزا و عبد الله خان و سایر شجاعان بامرأ ملحق گشته قلعهٔ دربند را احاطه نمایند امرأ حسب الفرمان قلعه را درمیان گرفتند کهنه شاه وردی کوتوال قلعه بود حصار را مضبوط گردانید فرمان شد که نقبچیان آهنین چنگ بکندن نقب پردازند و توبچیان بانداختن توب مشغول گردند چون دو سه ماه برین کار پرداختند و برج را بزخم توب ویران گردانیدند و بارو را مانند غربال سوراخ سوراخ کردند کهنه شاهوردی قاصدان بدرگاه شاه دین پناه فرستاده بجان امان طلبید شاه دین پناه جرایم او را نا بوده انگاشته کهنه شاه وردی باتّفاق

---

(۱) حاضران ج ا (۲) بالای قیطاق ج
(۳) جلیل و حقیر را ب ندارد

سمور نزول نمود امرأ بر سر وی ایلغار کردند شاهوردی بیگ زیاد اوغلی (۱) و محمّد بیگ ترکمان با قرب بیست نفر از ملازمان امرأ در کنار آب سمور غافل بالقاس رسیدند *

(۲) بمیدان رسید از هزارش یکی بود باغ را پیش رس اندکی
ستورانشان مانده از دو همه چو اسبان تصویر نا رو همه

القاس بی موزه سوار شده بوادی فرار شتافت غازیان بسان برق از آب عبور نمودند و دست به تیغ و تیر و کمان برده شیبه کردند *

ز پیکان چنان آتش افروختند که پر ملک بر فلک سوختند

ساتلمش ملازم شاهقلی خلیفه مهردار بضرب تیر القاس زخمدار گردید القاس را چون آتش نخوت و استکبار که از باد غرور و پندار بالا گرفته بود فرو نشست شکست خورده بمشقّت تمام خود را بکوه رسانید بیشتر نوکرانش بدست غازیان گرفتار شدند خدمتش با چهل نفر از ملازمان بنزد (۳) قوم شمخال رفته و از راه ازاق بدریا نشسته روانهٔ کفّه شد از آنجا باسلام بول رفت *

گفتار در فتح قلعهٔ گلستان

چون مهتر دولتیار بر متانت حصار و ذخیرهٔ بسیار و کثرت اعوان و انصار مغرور گشته دروازها را بست - * نظم *

کشید آن کج اندیش ناپاک کیش ز خندق خطی از خطا گرد خویش
در قلعه نگشاد آن بی بصر فرو بست بر بخت فرخنده در

شاه دین پناه فرمود تا لشکر بر کنار قلعه منازل سازند و اسباب قلعه گیری از توب و ضربزن مهیّا گردانند حمزه بیگ کاشانه سنجق اوغلی را برسم رسالت نزد آن بیدولت فرستاد تا وی را از قلعه پائین آرند و ایشان آن بیچاره را ببالای برج

---

(۱) تا غافل ب ندارد بقرب ا
(۲) این شعر را ج ندارد
(۳) در جمیع نسخ قوم

آمدند لشکر بسیار از پیاده و سوار جمع آورده در برابر القاس بی خوف و هراس صفّ قتال بیاراستند القاس نیز بتصفیهٔ صفوف و تهیهٔ اسباب رماح و سیوف قیام نمود بیکبار بریشان حمله کرده چرکسان هزیمت را غنیمت شمردند ملازمان القاس ایشان را تعاقب کرده قریب سیصد نفر از آن قوم بداختر بقتل آوردند و عنان عزیمت بطرف دربند معطوف گردانید بعد از وصول بدآن حدود خبر رسید که شاه دین پناه بشیروان آمده و خانه کوچ لشکریان را تصرّف کرده اند و اکنون با سي هزار سوار جرّار مستعدّ جنگ و پیکارست چون القاس این خبر را شنید سارو قیماسب و ولد قیماسب که از مقرّبان او بودند با جمعي از مردمان جرّار بر سر شاهوردی سلطان زیاد اوغلی قاجار و محمّدي بیگ ترکمان و سلیمان بیگ چلبی چپني و محمّد بیگ شیر بخت اوغلی طالش فرستاد امرأ با این سپاه در آب سمور جنگ کرده غالب آمدند چون خبر به القاس ناحقّ شناس رسید محمّد بیگ افشار را با فوجي اشرار بجنگ رستم بیگ و پیکر بیگ فرستاد امرأ در حوالی قبله بایشان جنگ کرده مغلوب ساختند و صد و شصت نفر از آن قوم بداختر بقتل آوردند محمّد بیگ بمشقّت بسیار بدر رفت هم در آن ایّام چوپان بیگ ایچک اوغلی را بزبان گیری ارسال نمود مشار الیه چون بحوالی اردوی امرأ رسید قضأ را شاهوردی سلطان زیاد اوغلی به سیر رفته بود ویرا گرفته روانهٔ درگاه عالم پناه گردانید بفرمان آن حضرت کشته گردید و در آن اوان کور سهراب ذوالقدر بدست افتاد به یاسا رسید چون خبر آمدن القاس بدربند بشاه دین پناه رسید شاه خلیفه مهردار و بدر خان استاجلو (۱) و حسین خان سلطان روملو و چراغ سلطان استاجلو را بمدد امرأ که در برابر مخالفان نشسته بودند روان ساخت چون القاس از توجّه عساکر ظفر اقتباس مطّلع گردید هراس بیقیاس برو مستولی گشته بطرف (۲) خنالق فرار کرد و لشکر او جوق جوق بقدم اخلاص و دولتخواهي بامرای شاهي پیوستند القاس از خنالق کوچ کرده در کنار آب

---

(۱) تا استاجلو ا ندارد (۲) خنایق ب حنالق ج

در موسم گل عزم سفر کرد ازین باغ ، دلها ز غمش غنچه صفت غرقه بخون شد
تأریخ وی از بلبل ماتم زده جستم ، در ناله شد و گفت گل از باغ برون شد

مولانا کمال الدّین حسین ولد مولانا مسعود کاشي حکیمي بود فاضل و نکته دان و قانون رای صایبش واسطهٔ شفای امراض و کلّیّات قواعد ذهن ثاقبش ذخیرهٔ ازالهٔ اعراض[1] بعد از والد ماجد منصب طبابت شاه دین پناه بدآنجناب قرار گرفت پیوسته منظور انظار عنایت سلطاني و مشمول عواطف خاقاني درین سال وفات یافت *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اربع و خمسین و تسعمایه واقع گردیده رفتن القاس بجانب چرکس و مراجعت او از آن دیار و شکست یافتن او از امرأ و رفتن او بجانب روم

چون القاس با امرأ[2] ملاقات نمود با شش هزار سوار و پیاده بجانب چرکس روان شد خانه کوچ را در شماخی گذاشته هر چه تمامتر روانهٔ در بند گردید مادرش خان بکی خانم را در قلعه گذاشته رو بدیار چرکس نهاد و بواسطهٔ برودت هوا کاری از پیش نبرده معاودت نمود شاه نظر برادر درویش محمّد خان حاکم شکي را با جمعي از ملازمان[3] چاغداول گردانید و فوجی مردمان چرکس بدیشان رسیدند شاه نظر پای ثبات افشرده جنگ صعب نمود آخر بضرب سنان چرکسان از اسب افتاده کشته گردید و در آن معرکه پروندی آقا روملو و جمع کثیر از ملازمان القاس بقتل آمدند چون مردمان چرکس[4] بر جنود القاس غالب

---

(۱) اغراض ج (۲) مراجعت ا
(۳) قجداول ب ا قعداول ج
(۴) و جنود القاس بی خوف و هراس صف قتال ج از جنود ا

وقایع متنوّعه

درین سال از اطراف و جوانب از ترکان دشت قپچاق و صحرا نشینان و سرداران کوهستان مثل سلطانعلي بیگ قیطاق و قرا قباد بپایهٔ سریر اعلی آمده اظهار بندگي و سر افکندگي نمودند آنحضرت رعایت و عاطفت از خلعتهای فاخر و جامهای زر بفت و کمر شمشیر و اسبان تازی ایشان را بنواخت درین سال سلطان سلیمان پادشاه روم سپاه بسیار بتسخیر بصره فرستاد عبد الله منذر که والي آن دیار بود از قلعه بیرون آمده تا شب با رومیان مقاومت کرد چون دید که حریف ایشان نیست شهر را گذاشته فرار نمود رومیان بر بصره مستولي شدند *

متوفّیات

سلطان چغتای جواني بود در کمال زیبائي و طراوت عدارش غیرت گلبرگ طری و لوامع رخسارش رشک ماه و مشتری رخسار چون گل و خطّ چون سنبل پر پیچ و تاب گوی که نقّاش حکمت لَقَدْ خَلَقْنَا الاِنسَانَ فِيْ اَحْسَنِ تَقْوِيْمٍ (۱) بپرگار ابداع دایرهٔ از عنبر تر بر صفحهٔ عدارش کشیده رخسار چون گل شکفته و عارض چون ماه دو هفته *

تو گوئی بسته سرو از لاله زیور   لبـــاس ارغواني کرده در بر
دو چشم ترک بر دلها کمین ساز   دو ابرو بر جگرهـــا ناوک انداز

امّا پیش از آنکه گل امید در باغ مراد چیند بخار فنا گرفتار شد *

ز گلبرگ او چون بنفشه بر آمد   ز آفت برو جست بـــاد خزانی
بوقتی که آمد گل از غنچه بیرون   شد اندر کفن همچو غنچه نهاني

بلبل طبع مولانا قاسم کاهي این ترنّم آغاز کرد *

سلطان چغتای بود گل گلشن خوبي   لیکن سوی رضوان اجلش راهنمون شد

---

(۱) پرگار ب

و شاه دین پناه کوچ بر کوچ (۱) بگنجه آمد و از گنجه کوچ کرده در موضع یولاق نزول نمود و از آن منزل ابراهیم خان ذوالقدر و حسینخان سلطان روملو و کوکجه سلطان قاجار و شاهوردی سلطان زیاد اوغلی و خواجه باسان را با پنجهزار سوار جرّار بر سبیل ایلغار بشماخی که در آن اوان القاس ناحقّ شناس در آنجا بود ارسال نمود غازیان جرّار توکّل بر حضرت پروردگار کرده بآب کر زده متوجّه شماخی شدند مهتر دولت یار که امیر اردوی القاس بود خبر دار گردید خانه کوچ القاس را بر داشته بقلعهٔ گلستان رفت امرأ و ارکان دولت و عساکر بهرام صولت شماخی را تاختند و قلعهٔ گلستان را در میان گرفتند بعد از رفتن امرأ شاه دین پناه با فوجی غازیان خونخوار و دلیران روزگار که نسر طایر از زخم تیر پرتابشان شهپر انداختی و کوه ثابت قدم از صدمهٔ گوپال شان بر سر افتادی * * نظم *

سپاهی چو آشفته پیلان مست | همه نیزه و گرز و خنجر بدست

از (۲) قوین الومی عبور کرده متوجّه ارش گردید *

بآهنگ شیروان بر انگیخت رخش | سلیمان نشان خسرو تاج بخش
غبـــار سپـــه را بر ماه برد | تزلـــزل بگاو زمیـــن راه برد
ز نعـــل ستوران زمین بیقرار | ولی آسمـــان بر قرار از غبار

و کوچ بر کوچ روانهٔ علی شبان گردید از آن مقام سلیمان چلبی را که در پای قلعهٔ گلستان بود با ششصد نفر از دلیران جوشنور بطرف قلعهٔ دربند فرستاد و در یک فرسخی قلعهٔ مذکور کلانتر قبله از نزد القاس می آمدند رسیدند و غازیان ایشانرا منهزم گردانیدند و بقرب سی نفر از آن قوم بداختر بقتل آوردند بعد از آن علم توجّه بطرف قلعه بر افراختند سارو قیماسب و دلو قیماسب بجنگ از دربند بدر آمدند بعد از ستیز و آویز راه گریز پیش گرفته بقلعه متحصّن شدند سلیمان چلبی مراجعت کرده بآب سمور آمد *

---

(۱) ا ندارد (۲) قومین ب قوس ا

خلاف و نفاق نباشند بعد از آن شاه دین پناه با سپاه بیکران روانهٔ گرجستان گردید از شورهٔ گل عبور نموده بآق شهر آمد درآن ایّام از بام تا شام و صباح تا رواح پیوسته ابر چون دست کریمان سیم می پاشید و کوه از سبب سرما چون دل مخالفان دین از بیم میلرزید در چنان حال پادشاه ظفر مآل بر سر گبران شبیخون آورده لشکر اسلام چون بمقام گبران شقاوت فرجام رسیدند تیغ جهاد از نیام انتقام کشیده روی برف از خون ایشان گلگون ساختند و بسیاری از گاو و گوسفند غنیمت گرفتند و خانهای آن بدکیشانرا آتش زدند در آن اوان آفتاب در آخر جدی بود از شدّت برودت رود کر منجمد شده مانند نقرهٔ خام مینمود و از بسیاری برف قلّهٔ کوه و فضای صحرا و هامون سطحی شده بود باهم مساوی گویا کمال اسمعیل برای این زمان گفته -

مانند پنبه دانه که در پنبه تعبیه است
اجرام کوههاست نهـــان در میان برف

در آن اوان راقم این حروف حسن نبیرهٔ امیر سلطان روملو با جمعی از قورچیان روملو و چپنی با فوجی از گبران بی ایمان دو چار گشته این کمینه باتّفاق شاهقلی نام قورچی چپنی حمله کردیم ایشان را متفرّق ساخته و جمعی را مجروح و بیروح کرده اسیر چند گرفته معاودت نمودیم غازیانی که رفیق ما بودند از کمال دلاوری یکقدم پیش ننهادند شاه دین پناه از آق شهر کوچ کرده روانهٔ تبدی شدند در اثنای راه لوند بیگ حاکم زکم و گیرم و باش آچوق حاکم گرجستان بدرگاه سلاطین پناه رسیدند و بنوازش خسروانه سرافراز گردیدند و باش آچوق خلعت پوشیده بالکای خود معاودت نمود و لوند بیگ روزی چند در خدمت پادشاه سعادتمند توقّف نمود و (۱) چون دولت و سعادت ملازم مجلس همایون بود و شاه دین پناه بتشریفات فاخر و انعامات وافر و اسبان راهوار و خلعتهای شاهوار نواخت بعد از آن رخصت حاصل کرده روانهٔ دیار خود گردید

---

(۱) ملازمت مجلس همایون مینمود ا

و سپاه روانهٔ تبریز گردید و اور کنج اوغلی را نزد القاس فرستاد مشار الیه جوابهای درست بوی گفت القاس میرزا از توجّه شاه دین پناه در لجّهٔ اندیشه افتاد مادر خود خان بکی خانم و پسر خود سلطان احمد را باشتغاثه بدرگاه ارسال نمود یقین شد که رنجش ز نادانی است سر انجام کارش پشیمانی است

بمادر چنین گفت کای نیک زن تو خواهی مگر عذر تقصیر من

شد آن بانوی پر خرد رهبرش که زاده [1] رود از پی مادرش

و خان بکی خانم رسالت القاس را عرض کرده ما حصلش آنکه آنحضرت ولی نعمت من است و از کردار تباه و مخالفت بی‌جایگاه بواسطهٔ بخت تیره روز و بافساد مردمان شریر بد آموز همداستان شده ام و از آن شرمسار و پشیمانم بکمال عواطف شاهانه امیدوارم اگر مراحم خسروانه گناه بنده را نا بود انکارد حدّ خود شناخته بعد ازین پا از طریق متابعت برون ننهم و در مراعات خدمتکاری و جانسپاری هیچ دقیقه فرو نگذارم شاه دین پناه نیز از تقصیرات او گذشته از امرای عالیمقدار سیّد بیگ محمّد کمونه و سوندک بیگ قورچی باشی و شاه قلی خلیفه مهردار و بدر خان و معصوم بیگ متولّی اردبیل با والدهٔ القاس روانهٔ شیروان گردانید ایشان در جواد بالقاس ملاقات نمودند و ویرا قسم دادند که دیگر قدم از جادّهٔ متابعت بیرون ننهد و هر سال هزار تومان تبریزی بخزانه رساند و هزار سوار به یساق[2] فرستد از اینجانب شاه دین پناه از سهند کوچ کرده به تبریز آمد در آنجا برکت خلیفه یکدلی که از مقرّبان القاس بود با قرب چهل نفر از اقوام از القاس خلاف کرده بملازمت شاه دین پناه رسید در تبریز میانهٔ طایفهٔ افشار و ذو القدر صورت مخالفت روی نمود و از جانبین اسلحهٔ جنگ پوشیده مستعدّ جدال و قتال شدند شاه دین پناه ایشان را بلطف و عنف ملامت نمود لاجرم امرا بصلح و صفا مایل شدند شاه قلی خلیفه ذو القدر و ابراهیم خان ذو القدر و علی سلطان ذو القدر و سوندک بیگ قورچی باشی افشار و شاه قلی سلطان افشار و محمود خان افشار بدولت خانه آمدند و عهد نمودند که مدّت عمر با یکدیگر در مقام

---

(۱) شود ا (۲) آورد ب

بود که قلم دو زبان شمّهٔ از آن در سلک بیان نتواند آورد امّا بنابر (۱) غدر و دغدغهٔ که مولانا رکن الدّین مسعود طبیب کازروني نسبت بدآنحضرت بعمل آورد شاه دین پناه را خاطر مبارک آزرده گشته آنحضرت را از صدارت عزل فرمود بعد از آن در روضهٔ عرش مرتبهٔ رضویّه معتکف گشته اوقات خود را صرف افادهٔ علوم دینیّه و طاعات و عبادات میفرمود درین سال متوجّه طواف حرمین شریفین شد و در راه بصره فوت گردید و جسد شریفش را در کربلا مدفون ساختند از جملهٔ تصانیفش رسالهٔ ایست در تقسیم میاه و تاریخ وفات آنحضرت از خیر النّاس معلوم میشود مولانا سلطان محمّد ساقي استرابادي از مشاهیر شعرا بود و پیوسته میان آنجناب و مولانا حیرتي بواسطهٔ بحث شعر نزاع بود درین سال در ماه رجب مهر سکوت بر لب نهاده از تصانیفش شرح مطالع و دیوان غزلیات و قصاید منتشا سلطان استاجلو درین سال بمرگ فجاء از عالم گذشت *

در قضایائی که در سنهٔ ثلث و خمسین و تسعمایه واقع گردیده مخالفت القاس ناحقّ شناش

چون القاس چند وقت در شیروان حکومت نمود بخار نخوت و غرور در دماغ راه داده بواسطهٔ چند روزهٔ دولت بی نور درین نشیمن دار غرور بر سلک طاغیان مغرور و بشیوهٔ تیره دلان از شمع هدایت دور بنسیان حقوق سابق و طغیان با جمیع لواحق بنیاد نهاد و بجهد تمام اسباب عناد و خلاف بهم رسانید و همّت بر ابطال حقّ ولي نعمت مصروف داشته از فحوای الکفران اشدّ من الکفر غافل شد بعد از آنکه خال عصیان و خذلان بر چهرهٔ او ظاهر گشت بخیهٔ خلاف بر روی کار افتاده بر همگنان این معنی واضح و لایح شد شاه دین پناه با خیل

(۱) غدغد ا

وقایع متنوّعه

درین سال دین محمّد سلطان با جمع ازبکان بمشهد آمده شصت نفر از ملازمان شاه قلی سلطان استاجلو که حاکم مشهد بود بقتل آورده روانهٔ نیشاپور گردیدند و بتخریب بلاد و تعذیب عباد اشتغال نمود بعد از بیست روز روانهٔ دیار خود گردید درین سال شاه دین پناه در قزوین قشلاق نمود هم درین سال در تبریز طاعون شد *

متوفّیات

امیر معزّ الدّین محمّد اصفهانی اتقي و اورع و ازهد و اعلم و افضل سادات رفیع الدّرجات عراق عجم بود در علم فقه خصوصاً کتاب عبادات مهارت تمام حاصل کرده بود اکثر مسایل فقه را از حضرت مجتهد الزّماني فرا گرفته بود و در عنفوان شباب بشرف زیارت بیت الله مشرّف شده و در وقتی که مجتهد الزّمانی سبب عزل میر غیاث الدّین منصور از منصب صدارت شد در همان روز شمّهٔ از اوصاف حمیدهٔ حضرت میرزا در مجلس اشرف اعلی مذکور ساخت و بذروهٔ عرض رسانید که هیچ احدی از جملهٔ سادات و اعزّهٔ نقبا و علما را لیاقت اینمرتبهٔ سامی و منصب نامی غیر از آنحضرت نیست و در آن اوان میر در اصفهان تشریف داشتند فرمان قضا جریان باحضار او نافذ گردید تا زمان وصول او بدرگاه معلّی حضرت مجتهد الزّماني نوّاب و وکلا جهت او تعیین فرمودند و مهر و توقیع ترتیب دادند مدّت هشت سال صدارت کرد و در ترویج شرع اطهر و تنسیق دین اظهر سعي موفور و جهد نا محصور بظهور رسانید و در رفع بدع هیچکدام از صدور آن مقدار جهد و سعي ننمودند که آنحضرت خصوصا در تخریب شیره خانها و دار الفسقهٔ خمور و مسکرات و کسر آلات لهو و قمار و زجر فسقه و فجره و ملاحده و با وجود این رتبه مطایبه بر مزاج آنحضرت غالب افتاده بود و لطایف و ظرایف دل پذیر از او بظهور میرسید حسن خلق و تواضع و فروتني آنحضرت در آن مرتبه

متوجّه کابل گردیم این تدبیر خسرو روشن ضمیر را معقول افتاد الغ میرزا با قرب سیصد کس از دلاوران مشهور از جانب دروازهٔ ماشور متوجّه شهر شد امیر حاجی محمّد با فوجی از بهادران از طریق دروازهٔ کندگان بصوب بلدهٔ مزبور در حرکت آمدند آن دو سردار چون قریب بدروازهٔ قندهار رسیدند دروازه بانرا غافل یافتند بدرون قلعه خودرا انداختند ملازمان بداق سلطان پناه به ارگ بردند بعد از آن همایون پادشاه بشهر آمد بداق خان از ارگ به پایان آمده از پادشاه رخصت طلب کرده متوجّه درگاه شاه دین پناه شد چون بار دیگر مملکت قندهار بامداد شاه دین پناه بتصرّف همایون پادشاه در آمد امرای چغتای فوج فوج از کامران روگردان شده به آنحضرت مي پیوستند همایون پادشاه باستصواب مردان نیکخواه متوجّه کابل گردید در آن اثنا قراجه بیگ بشرف دست بوس پادشاه مشرّف شده باصناف الطاف اختصاص یافت هم در آن اثنا شیر افگن بهادر ولد قوچ بیگ با هزار سوار جرّار از کامران نا بکار فرار کرده باردو ملحق گشت و همچنان خضر خان حاکم هزاره با ده هزار جنود نامدار بجنود ظفر شعار پیوست چون میرزا کامران از توجّه پادشاه آگاهی یافت کابل را گذاشته فرار نمود همایون پادشاه در غایت عظمت و شوکت در کابل نزول نمود و هزاره و احشام و صحرا نشینان با پیشکش فراوان روی توجّه بخدمت نهاده بتقبیل بساط همایون استسعاد یافتند درین سال قران [1]علوییین واقع شد شاه دین پناه در قزوین قشلاق بسعادت و اجلال فرمودند *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اثني و خمسین و تسعمایه واقع گردیده رفتن شاه دین پناه بدامغان

درین سال شاه دین پناه به ییلاق یله گنبد که در حوالی قزوین واقع است نزول نمود و در آنجا روانهٔ سلطانیّه شدند و مدّت دو ماه در آنجا اوقات گذرانیدند و از آنجا روانهٔ دامغان گردیدند *

---

(۱) علوی ب

و آن قلعهٔ ایست سر بر فلک افلاک کشیده و چشم روزگار مثلش ندیده وهم را عروج بر بروج آن خیال محال - * نظم *

سپاه ظفر یار و نصرت شعار نشستند بر دامن آن حصار
حصاری که مهر سپهر بلند برو رفته بالا بچندین کمند
سپهر آستان فلک پایهٔ ز دیوار او آسمان سایهٔ
صف کنگرش آسمان را عروج زده خنده بر طاق ذات البروج
کسی را که افتد بر آن قلعه راه نهد پای بر چشم خورشید و ماه
لب خندق و کنگرش یک بیک یکی در سمأ دیگری در سمک

و از وصول لشکر قیامت شکوه زلزله در کوه و ولوله در جان آن گروه افتاد میرزا عسکری و مردمان او دست به تیر و کمان برده آغاز جنگ نمودند چون مدّت هشت ماه همایون پادشاه و غازیان دولت خواه قلعه را احاطه کردند عسکری میرزا از امداد کامران میرزا مأیوس گشته و علامات ضعف و انکسار بر صفحات او ظاهر شده جز تضرّع و تشفّع چارهٔ دیگر ندید رسولان نیک خواه بهمایون پادشاه فرستاد و امان طلبید شهریار نیک اخلاق خودرا از زمرهٔ وَ اَلْکَاظِمِیْنَ اَلْغَیْظَ جای داده از فقرهٔ وَ اَلْعَافِیْنَ عَنِ النَّاسِ شمرده و اللهُ یُحِبُّ اَلْمُحْسِنِیْنَ را منظور داشته خشم فرو خورد میرزا عسکری و اعوان و انصار از محبس قندهار بیرون آمده ببوسیدن انامل فیّاض مفتخر و سرافراز گشت و بداق سلطان درون شهر نزول کرده بلده را بتصرّف خویش در آورد همایون پادشاه (۱) و امرای شاه دین پناه در بیرون قندهار نشستند بعد از چهار روز غازیان عالم سوز بی رخصت پادشاه کوچ کرده بالکای خود توجّه نمودند با آنکه شاه دین پناه حکم کرده بود که ما دام که ولایت کابل را از کامران میرزا انتزاع ننمایند عود نکنند همایون پادشاه با پنجهزار سوار در نواحی قندهار مانده امرای خودرا طلب کرده قرعهٔ مشورت درمیان انداخت الغ میرزا که از نبایر سلطان حسین میرزا بود بعرض رسانید که صلاح در آنست که قندهار را از بداق خان گرفته کوچ و متعلّقان در آنجا گذاشته

(۱) تا بی رخصت پادشاه ا ندارد

محلّ مناسب جای داده پس از اکل و شرب نقود و جواهر و کمر مرصّع و تاج مرصّع و اقمشهٔ زرنگاری و اکثر متاع فرنگ و ادوات و آلات جنگ و اسبان تازی و شتران جهازی [1] و استران بسیار بعضی قطاری و بعضی زینی و راهوار و خیمه و خرگاه و طبل و علم و بارگاه بوی عنایت نمود بایرام خان بهار لو که وکیل پادشاه بود بوی نیز طبل و علم شفقت شد و داعیهٔ زیارت [2] مرقد آباء و اجداد پادشاه پاک اعتقاد در ضمیر منیر همایونی جای کرده بصوب ولایت اردبیل توجّه [3] نمود بعد از سیر تبریز و اردبیل باردوی شاه دین پناه مراجعت کرده حکم عالی صدور یافت که شاه قلی سلطان افشار و بداق خان قاجار و احمد سلطان والی سیستان و ایقوت بیگ نبیرهٔ چایان سلطان و ادهم بیگ ولد دیو سلطان و سیصد قورچی بسرداری شاه وردی بیگ کچل و هزار سوار ملازمان محمّد خان بامداد پادشاه نامدار بولایت زمین داور [4] و قندهار روند بعد از فتح آن سر زمین بولایت کابل و غزنین روند آن ولایت گرفته بهمایون پادشاه تسلیم نمایند سرداران مذکور بولایت مسطور روان شدند چون بگرمسیر رسیدند عسکری میرزا که از قبل کامران میرزا حاکم قندهار بود قلعه را مضبوط کرده بر برج خلافت متمکّن گردید و عرضه داشت بکابل فرستاده آمدن همایون پادشاه را اعلام کرد میرزا کامران قاسم سلطان و امیر خلیل را با فوجی از فارسان میدان دلاوری بامداد میرزا عسکری بولایت معهود روان نمود چون این خبر بپادشاه والا گهر رسید با لشکر قزلباش از روی پرخاش ایلغار کرده [5] و جمعی امرا برسم منقلای پیش رفته بودند و مخالفان نیز جرأت و جلادت نموده گروه با شکوه از پیاده و سوار بخیال جدال و قتال از حصار بیرون آمده جنگ در پیوست و بعد از کشش و کوشش طرفین و اشتعال آتش فتنه و شین تیغ بندان آستان میرزا عسکری و چابک سواران میدان دلاوری روی بانهزام آورده پناه بقلعه بردند عساکر جرّار حصار را مرکزوار درمیان گرفتند

---

(۱) اشتران بسیار و بعضی زینی و خیمه و خرگاه ا بعضی بقطار ب

(۲) مرقد آباد در نسخهٔ ها

(۳) تا وارد بیل ا ندارد

(۴) ا ندارد

(۵) جمع امرا که ب

ملاقات نمودند و (۱) در ملازمت آنحضرت بشهر در آمدند در باغ زاغان سلطان محمّد میرزا با خیل و سپاه با همایون پادشاه ملاقات نمودند روزی چند پادشاه دولتمند در هرات متمکّن شد و بسعادت و اقبال بپایهٔ سریر اعلی روان شد بهر ولایت که میرسید امرا و سرداران آنجا مراسم بندگی بجای رسانیده پیشکشهای لایق می کشیدند چون در کنف ذو الجلال بسعادت و اقبال بری آمد حسین جان سلطان روملو حاکم آن دیار با خویش و تبار باستقبال استعجال نموده بشرف بساطبوسی استسعاد یافت و پیشکش کشیده در منازل خوب فرود آورد و چون بیک فرسخی اردوی شاه دین پناه رسید بهرام میرزا و سام میرزا و قاضی جهان و سوندک بیگ قورچی باشی و بدر خان و شاه قلی خلیفه مهردار وسایر امرای عالی تبار باستقبال مبادرت نمودند در هر قدم خیل و حشم آمده فوج فوج با وی ملاقات نمودند چون قریب ببارگاه خلافت پناه رسید از سمند خویش فرود آمده ببارگاه توجّه نمود چون پادشاه همایون مشاهدهٔ شاه دین پناه گشت از درون خرگاه که محلّ جلوس آنحضرت بود برخاسته از پی تعظیم قدم چند پیش آمده و مقارنهٔ نیرین و اجتماع سعدین دست داده شاه دین پناه باتّفاق همایون پادشاه بدرون خرگاه در آمدند و در جای مناسب قرار گرفتند از جملهٔ (۲) تبرّکات او یک قطعهٔ الماس بود بوزن چهار مثقال و چهار دانگ و اردوی گردون شکوه از چمن قروه در حرکت آمده آنگاه فضای روح افزای سورلق از پرتو نزول همایون طراوت سپهر بوقلمون گشت در آن وقت شاه دین پناه بعزم شکار (۳)سوار گردید و چون جرگه بهم رسید آهوی بسیار و گوزن بیشمار و سایر جانوران شکار پا بستهٔ دام تقدیر گردیدند و بضرب تیغ و تیر پادشاه عالم گیر بقتل رسیدند - * نظم *

گوزن از خدنگ شکاری هلاک   چو گاو زمینش هوس زیر خاک
سر و شاخ آهو که خونبار بود   چو شاخ گل از تیر پر خار بود
ربوده سگ از آهوان هوش را   بخواب عدم برده خرگوش را

شاه دین پناه جشن عظیم ترتیب کرده همایون پادشاه را طلب فرمود و ویرا در

(۱) تا روزی چند ج ندارد (۲) ملوکات ب (۳) تا جانوران شکار ا ندارد

و بد حال به لاهور آمد در آنجا بواسطهٔ توجّه افغانان و مخالفت برادران به بکر آمده حاکم آن ولایت میرزا شاه حسین بن شجاع بیگ ارغون ابواب سعادت بر روی خود بسته در برج خلاف رایت عناد بر افراخت و چند بار پادشاه عالی تبار مردمان با اعتبار را نزد میرزا شاه حسین فرستاده اورا بسلوک طریق وفاق دعوت نمود فایده نداد معلوم پادشاه گشت که گرفتن قلاع آنحدود از دست آن (۱)مردود متعذر است بنابر آن کوچ کرده متوجّه قندهار گشت حاکم آن دیار عسکری میرزا که برادر پادشاه بود چون از توجّه پادشاه همایون آگاه گشت بخاطر گذرانید که بهر نوع که تواند همایون پادشاه و ارکان دولت اورا دستگیر گرداند شخص از دولتخواهان و مخلصان پادشاه که در ملازمت عسکری میرزا بود از اندیشهٔ آن ضلالت پیشه اطّلاع یافته بجانب اردو شتافت در ولایت شال و مستانگ به تقبیل عتبهٔ بلند مرتبه موفّق گشته کیفیّت حال مقرون بو بال عسکری میرزا را بعرض رسانید بالضّرورة همایون پادشاه اموال و اثقال (۲)و احمال را درآن حوالی گذاشته با سی چهل نفر از ملازمان جلالت اثر از خوف آن بداختر با قوافل غم و الم و خوف از طریق غیر معروف عنان یکران بطرف سیستان منعطف فرمود احوال يَوْمَ يَفِرُّ المَرءُ مِنْ اَخِيهِّ مشاهده فرمود بعد از طی مسالک بولایت مذکور رسید حاکم آن ولایت احمد سلطان شاملو با اکثر اشراف و اعیان باستقبال پادشاه عالیشان بیرون آمدند و در موضعی از مواضع آن ولایت بانحضرت ملاقات نمودند و در منزلی که لایق آن پادشاه بود فرود آوردند و پادشاه زمان باتّفاق احمد سلطان بصوب هرات توجّه فرموده چون محمّد خان از وصول همایون پادشاه واقف گشت علی سلطان را با تحف فراوان باستقبال فرستاد صباح روز شنبه عشرین ذی قعده محمّد خان با اکابر و اعیان و سایر غازیان که در هرات بودند از هرات بیرون آمده از پی استقبال خسرو نیکو فعال شتافت در قریهٔ (۳)مالان خان و بعضی از فرزندان و سایر سلطانان با پادشاه همایون

---

(۱) مرد مستعد نیست ا (۲) اجمال ا ب ندارد

(۳) نالاره ب

گفتار در محاربه نمودن رومیان با گرجیان

چون خبر استیلای گرجیان بسلطان سلیمان رسید متمرّد علي پاشارا با سپاه بسیار بگرجستان فرستاد ایشان در موضع قانلو چمني بگرجیان رسیده جنگ کردند چون آتش حرب از حملهٔ دلاوران اشتعال یافت گرجیان زور آورده علم دلوبهاء الدّین کرد را گرفتند و دلو بهاء الدّین برهنه گشته بر گرجیان حمله آورده رایت خود را ازیشان گرفت و بقوشون رومیان پیوست بعد از ستیز و آویز گرجیان شکست خورده رو بگریز آوردند اموال بسیار بدست رومیان افتاده بدیار خود معاودت نمودند دریں سال شاه دین پناه در غایت عظمت و حشمت در قزوین قشلاق نموده بلاد ایران بیمن معدلت آنحضرت آراسته گشت و کافّهٔ رعایا و عامّهٔ برایا در مهد امن و امان آسودند و بدعای دوام دولتش مشغول بودند *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ احدي و خمسین و تسعمایه واقع گردیده آمدن همایون پادشاه بدرگاه شاه عالم پناه

دریں سال همایون پادشاه التجاء بشاه دین پناه آورد سبب آمدن وی آنکه شیر خان افغان بهمایون پادشاه آغاز مخالفت کرده پادشاه همایون متوجّه آن افغان دون گشته در سرحدّ بنگاله بوی رسیده صفّ قتال بیاراست حربی بغایت صعب دست داده همایون پادشاه با وجود جنود نا معدود مغرور بود بر طبق کلمهٔ وَ یَوْمَ حُنَیْنٍ اِذْ اَعْجَبَتْکُمْ کَثْرَتُکُمْ به لشکر مخالف که در غایت قلّت بود اصلاً التفات نمي نمود غافل ازین مقدّمه که کَمْ مِّنْ فِئَةٍ قَلِیْلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً کَثِیْرَةً بِاِذْنِ اللهِ وَ اللهُ مَعَ الصَّابِرِیْنَ بعد از جنگ فراوان شیر خان را صورت نصرت روی نموده سپاه چغتای شکست فاحش یافتند میرزا محمّد زمان نبیرهٔ سلطانحسین میرزا با جمعی از امرا در آب گنگ غرق شدند پادشاه پریشان

گفتار در جنگ رومیان با گرجیان

درین سال سلطان سلیمان پادشاه روم موسی پاشا را که حاکم ارض روم بود با شصت امیر سنجق بتسخیر گرجستان ارسال نمود رومیان بر حسب فرمان متوجّه داوایلي شدند ملک بقراط که بباش آچوق اشتهار دارد (۱) قلعهٔ ایلی را مستحکم ساخته جمعی از ازناوران در آنجا گذاشته خود بکوهستان و جنگلستان رفت و رومیان حصار را محاصره کردند بعد از ده روز مسخّر کردند و از آنجا با لشکر آراسته به (۲) اولتی آمدند و قلعهٔ آنجا را درمیان گرفتند ینگچریان از پیش رفته سپرها را مرتّب ساخته بترتیب توب و تفنگ و دیگر اسباب جنگ حصار مشغول شدند و اهل حصار از سر اضطرار دست بجنگ و پیکار بر گشادند در آن اثنا باش آچوق از روی مکر و حیله جمعي را با تحف بسیار پیش موسی پاشا فرستاد و پیغام کرد که بنده را چه حدّ آنکه با جنود حضرت خواندگار مخالفت کنم اگر پاشا مراجعت کند مفاتیح قلعه را بهر که امر کند می سپارم پاشا بسخن وی فریفته شده از ظاهر قلعهٔ اولتي کوچ کرد روانهٔ ارض روم گردید و جمعی از (۳) امرای سنجق را در بالای توب گذاشت که تا از عقب او بارض روم آورند چون باش آچوق از مراجعت پاشا خبردار گردید با سایر سرداران گرجستان چون بلای ناگهان بر سر رومیان که بالای توب مانده بودند ریختند و اطراف و جوانب ایشان را چنان فرو گرفتند که از هزار یکی جان بدر نبردند بعد از آن بدفع پاشا روان شدند در وقت چاشت بوی رسیدند و حمله نمودند و بزخم شمشیر آبدار دمار از روزگار رومیان بر آوردند عرصهٔ صحرا از خون ایشان لاله گون گردانیدند و موسی پاشا را با جمع کثیر از رومیان بقتل آوردند و قیتول ایشان را تالان نمودند چون خبر قتل موسی پاشا بحمید رسید خادم علی پاشا با لشکر دیار بکر بطرف گرجستان ایلغار نمود چون بدآن حوالي رسید امرای گرجستان بولایت خود رفته بودند علی پاشا بعضی از قریهٔ آن دیار را سوزانیده بطرف حمید معاودت نمود *

---

(۱) قلعه مستحکم ساخته ا (۲) اولیتی ا (۳) امرا سنجق ا امرای را ب

گفتار در قضایائی که در سنهٔ خمسین و تسعمایه واقع گردیده رفتن شاه دین پناه به ییلاق سره بند و آمدن دین محمّد ازبک باستراباد

در اوایل فصل بهار پادشاه جمشید اقتدار از بلدهٔ قم به ییلاق سره بند در حرکت آمده روزی چند خسرو سعادتمند در آن مقام بعیش و عشرت گذرانید و در آن اوان مزاج آنحضرت از نهج صحت انحراف جسته بعد از آن شفای کلّی قرین ذات خجسته صفات گشت در آن ایّام بعرض شاه دین پناه رسید که طایفهٔ از لشکر ماوراً النّهر داعیه نمودند که از آب آمویه عبور نمایند بنابر آن بهرام میرزا و بدر خان استاجلو و حسین جان سلطان روملو و بداق خان قاجار را به ییلاق لار روان گردانید بهرام میرزا خواجه عنایت را که وزیری بود با جمع کثیری بتاخت رستمدار ارسال نمود و خواجه عنایت الله با غازیان شجاعت پناه ان دیار را تاخته غانماً و سالماً باردو مراجعت نمودند در آن ایّام شاه دین پناه عبد الله خان و شاه علی سلطان را بتاخت الوس کلهر فرستاد امرأ آن الوس را غارت کرده بدرگاه فلک اشتباه مراجعت فرمودند چون خبر انحراف مزاج شاه دین پناه بدین محمّد ازبک رسید رقم نسیان بر صحایف حقوق شاه دین پناه کشیده با لشکر گران باستراباد آمد حاکم آن دیار صدر الدّین خان فوجي از غازیان را از قلعه بیرون فرستاد چون عدد اعدأ زیاده از حدّ و حصر بود غازیان مراجعت کرده پناه بشهر آوردند و دین محمّد مصلحت محاصرهٔ قلعه ندیده راه ولایت خود پیش گرفت چون این خبر به ییلاق لار بمیرزا و امرأ رسید بدر خان و حسین جان سلطان و بداق خان قاجار بطرف استراباد ایلغار نمودند چون مراجعت دین محمّد را شنیدند به ییلاق لار معاودت نمودند *

وقوع آن التفات نکردی در زمان صدارتش قاضی علی بغدادی مدار علیه دیوان او بود روزی قاضی مسافر بنابر هزل و مطایبه بعرض میرسانید که قاضی علیّ قبل ازین مرض آتشک داشته روز دیگر که قاضی علی نزد آنحضرت آمده که (۱) توقیع مهردار از جیب میر بیرون آورد و امثله و احکام را بمهر و توقیع رساند میر از قاضی نفرت نموده خود را ازوی دور داشت هر چند قاضی بنزدیک وی میرفت میر خود را ازو کشیده میداشت تا باین نهج تمام دیوانخانه را میر با قاضی گشتند بعد از آن قاضی دانست که سبب نفرت چیست هر چند در تدارک آن کوشید فایدهٔ نداشت ازین جهت در حقّ او گفته اند *

آن میر که پوشیده ز وسواس لباس و ز آتشکش مدام است بیم و هراس
وسواس نداشت دست از دامن او هر چند که او بشست دست از وسواس

در مرتبهٔ ثانی که حضرت مجتهد الزّمانی از استماع حکایت که در باب عدم تقیّد میر از شرع اقدس مذکور میشد و افساد بعضی مفسدهٔ اشرار و تجهیلاتی که میر اورا میکرد در مقام عداوت در آمده از طرفین مبانی نزاع استحکام یافته بود که مطلقاً صلاح را در آن مدخل نبود آخر الامر منجرّ بقباحات کلّیه شده تا آنکه روزی در مجلس بهشت آیین مجتهد الزّمانی حاضر بودند میر تشریف آوردند مباحثهٔ علمی درمیان آمده و آن بحث بخشونت و نزاع انجامیده شاه دین پناه حمایت مجتهد الزّمانی نموده در همان مجلس او را از صدارت عزل کرد روز چند ملازم درگاه بود و بجانب شیراز روان گشت درین سال از عالم انتقال نمود از جملهٔ مصنّفاتش حاشیهٔ حکمت العین و حاشیهٔ (۲) زوراً و اخلاق منصوری و (۳) محاکمات و حاشیهٔ (۴) اشارات و اثبات واجب و (۵) مشارق و حاشیهٔ تجرید و تفسیر سورهٔ هل اتی و مرآت الحقایق و صغیر در هیأت و لوامع هیأت و کفایهٔ منصوری در حساب و ریاض رضوان و ایمان الایمان در علم کلام و دلیل هدی *

---

(۱) توقیع و مهر را ب
(۲) ازو اراق المنصوری ا اخلاق منصورین ج
(۳) محاکات ا ب ج
(۴) اشدات ج
(۵) ب ندارد

سلاطین ازبک (۱) جهان چرة از جانب کسکن قرا سلطان حاکم بلخ و خدا وردی بیگ از قبل عبدالعزیز سلطان بن عبید خان حاکم بخارا با پیشکش فراوان در تبریز بدرگاه شاه دین پناه آمدند و رخصت انصراف یافتند حاجی آقا مهماندار بهمراهی ایشان برسم رسالت روان گردید *

متوفّیات

امیر غیاث الدّین منصور بن امیر صدر الدّین محمّد شیرازی از روی جامعیّت حکمت علمی و عملی ثالث معلّمین بود کواکب فضایل نفسانی از مطالع طوالع احوال آن معلّم ثانی طالع و اشراق لوامع کمالات از مقاصد علوم موافف تصانیفش ساطع بود * * نظم *

آنکه صاد صدارتش گشته از شرف باعث صلواة و صیام
کرده دیباچۀ ریاضی را چون ریاض ارم ز حسن کلام

و علوّ شان و غایت دانش او همین کافي است که در زمان سلطنت خاقان اسکندر شان اورا جهت تعمیر رصد حضرت اعلم العلماء المحقّقین اکمل الفضلاء المدقّقین وارث علوم سیّد المرسلین (۲) استاد البشر عقل حادی عشر خواجه نصیر الدّین طوسی که در مراغه است و بکلّیّه ویران شده طلب نمودند چون اتمام آن بدورۀ زحل که بسی سال بوقوع می انجامید خاقان اسکندر شان از طول زمان آن اعراض نموده در اتمام آن سعی ننمود جناب میر از مرض آتشک محترز بوده از آن جهت از جمیع اهل عالم متنفّر گشته بود و دست بدست هیچ فردی از افراد انسانی نمیرساند بملاحظۀ آنکه مبادا آتشک داشته باشد اگر گاهي ارادۀ مصافحه باکابر و اهالی نمودی دست در آستین کشیده مصافحه کردی و اگر کسی ارادہ کردی که یکی از متعیّنان را از نظر اعتبار او ساقط سازد بمجرّد (۳) اسناد او بمرض مذکور از نظرش ساقط شدی بوقوع و عدم

---

(۱) ج این اسم را ندارد (۲) تا خواجه ب ندارد با عقل خاوی عشرج
(۳) اسناد آن مرض ا ج این فقرة را ندارد

کیوان رتبت جاه و منزلتشان بکتابه اولو العلم درجات آراسته بر آستانه رفیعشان سر مباهات و افتخار گذاشته بود و اصحاب جاه و جلال که صحایف احوالشان بنقوش وَ فَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً پیراسته غاشیهٔ اطاعت و فرمان برداری ایشان را بر دوش جان بر داشته نوّاب کامیاب ابواب انعامات بی پایان و فراوان بر روی ایشان مفتوح داشته الطف و احسن ملابس و مراکب و سایر ما یکون من هذه القبیل را بدیشان تلطّف نموده هر ارادهٔ که در خدمت آنحضرت مینمودند بلا توقّف و تعلّل بعد از عرض بحصول اقران یافته بود اگرچه انواع مخطورات از آن رهگذر لازم آمدی و مکرّراً نوّاب اعلی با ارکان دولت قاهره برسم ضیافت بجانب اسکویه رفتند و نسبت بر ایشان نهایت التفات و کمال مرحمت و غایت لطف بجای آورده بجهت ملاحظهٔ خاطر ایشان مجالس عشرت انگیز و محافل مسرت آمیز ترتیب میفرمودند و انواع مباسطت و شگفتگی میکردند امّا ایشان قدر این نعمت را ندانستند و شکر این عطیّه را بجای نیاوردند و بنابر آن که در سرکار ایشان کسی که از راه و رسم عالم خبری داشته باشد نبود و ایشان در مهامّ دیوانی (۱) شروعی نداشتند بعضی امور که مناسبت بدیشان نداشت مرتکب میشدند از آن ممرّ کدورت بخاطر اشرف اعلی رسیده ارکان دولت راه سخن یافته بمرور ایّام خاطر اشرف را از یشان بر گردانیدند و قاضی جهان که واسطهٔ ارتقای ایشان و اعتلای مکان ایشان شده بودند بنابر مصلحتها و مقتضیات زمان ورق گردانیده در مقام نفاق با ایشان می بود آنها در خلوات با جمعی از محرمان در امور ملکی تدبیرات اندیشیدند و جهت وکالت و صدارت و وزارت و سایر مهمّات سرکار شاه دین پناه باقوام و مخصوصان و نزدیکان خود صلاح دیدند آخر الامر فرمان قضا جریان شرف نفاذ یافت که ایشان در قریهٔ اسکویه ساکن گشته دیگر بدرگاه معلّی نیایند و نوّاب اعلی سیور غالات ایشان را که مبلغ کلّی میشد شفقت فرمودند در اوایل این سال ایلچیان

---

(۱) در ب شروعي در متن است و کسی آن را حک کرده در حاشیه و قوفی نوسته است درج شروع نداشتند

سجّادین بدران مشعشعی که حاکم حویزه بود کمر عبودیت و اخلاص برمیان جان بسته بدرگاه عالم پناه شتافت شاه دین پناه حکومت حویزه را باز بوی رجوع نمود آنحضرت ابراهیم خان ذوالقدر و حسین جان سلطان روملو را بتاخت ولایت قلعهٔ بیات فرستاده امرأ آن دیار را تاخته سالماً غانماً باردوی همایون معاودت نمودند چون شاه دین پناه خاطر از کلّیات مهمّات خوزستان جمع ساخت و رعایا را که از خدنگ حوادث آزرده خاطر بودند بمراحم خسروانه بنواخت عزم معاودت نموده عنان عزیمت بصوب بلدهٔ قم منعطف گردانید و در آن شهر قشلاق نمود راقم حروف حسن روملو از وقت نهضت شاه دین پناه بدز فول تا این سال که تأریخ هجری بسنهٔ ثمانین و تسعمایه رسیده است در جمیع اسفار همراه اردوی گردون شکوه بوده اکثر وقایع را برای العین مشاهده نمود امیر صدر الدّین محمّد و امیر نظام الدّین احمد و امیر قمر الدّین محمّد و امیر ابو المحامد لطف الله از سادات حسینی اند مولد ایشان قریهٔ اسکویه نواحی تبریز است امیر ابو القاسم جدّ ایشان از سادات عالیشان بوده جامع کمالات صوری و معنوی و مستجمع سعادات دینی و دنیوی و سلاطین سابقه پیوسته تعظیمات و تکریمات او می نموده اند امّا سادات مشار الیهم مدّت مدید در خدمت شاه دین پناه مدار الیه امور سلطنت و خلافت و صاحب تدبیر مهامّ ملک و ملّت بودند تقرّب و محرمیّت ایشان در خدمت شاه دین پناه بر سبیل حقیقت بود و از (۱) ما عدای ایشان بر سبیل مجاز القصّه تا خامهٔ دبیر فلک اثیر بر صفحهٔ زر نشان مهر منیر قدم در وادی تحریر (۲) نهاده و دست صانع قدسی اوراق لاجوردی سپهر مستدیر را بنقوش ثواقب کواکب آراسته هیچ فردی از افراد را بدین تقرّب در خدمت ملوک و سلاطین ندیده و در حریم حرم خاصّ بدین گونه محرم و اختصاص نشنیده از باب فضل و کمال که ایوان

---

(۱) از ماعدای ایشان بر سبیل مزاج ب ما عدای ....مزاج ج بگمان مصحح این لفظ ماسوای است ورنه فقرة مهمل مي ماند *

(۲) نهادند ا ب

سال شاه دین پناه به ییلاق سهند (۱) رفتند در آنجا القاس میرزا و محمّد خان حاکم شکی بدرگاه عالم پناه آمدند درین سال غازی خان تکلو قلعهٔ باکو را گرفته جمع کثیر را بقتل آورد قشلاق شاه دین پناه در تبریز واقع گردید *

متوفّیات

درین سال غازی خان ذوالقدر والی شیراز متوجّه عالم آخرت گردید حکومت شیراز را بابراهیم بیگ ولد کچل بیگ عنایت نمودند و خان نام وی نهادند *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ثمان و اربعین و تسعمایه واقع گردیده رفتن شاه دین پناه بدزفول

درین سال موکب همایون بدولت و اقبال بطرف ولایت خوزستان نهضت نمود و سبب این عزیمت آنکه علاءُالدّوله اسمعیلی که والی دزفول بود سر از ربقهٔ اطاعت و گردن از طوق متابعت بر تافت و فرمان همایون باجتماع سران سپاه و گردنکشان درگاه نفاذ یافت بعد از مکمّل شدن بهادران رزمخواه بجانب مقصد نهضت نمود * * نظم *

روان شد باقبال شاه جهان سعادت مساعد ظفر همعنان

چون حدود خرم آباد محلّ نزول پادشاه بادین و داد گشت حاکم لر کوچک جهانگیر بدرگاه سلاطین پناه رسید شاه دین پناه عزم دزفول نمودند علاءُالدّوله رعناشي بالم و نا خوشي چون پشهٔ ضعیف نهاد پیش از وصول تند باد گریزد از آن بد تر گریخته بطرف بغداد رفت * * نظم *

پس آنگه از آن عشرت آباد رفت گریزان بسر حدّ بغداد رفت

و رعایای آن دیار باستقبال شتافته مفاتیح قلعه را تسلیم نمودند و شاه دین پناه حکومت آن ولایت را بحیدر قلی سلطان افشار رجوع نمود در آنجا سیّد

---

(۱) فرمودند ا

رفتن امرأ بتاخت رستمدار

درین سال پیر سلطان خلیفهٔ روملو و حسین جان سلطان روملو و شاه علي سلطان استاجلو و احمد بیگ ترکمان با فوجی از بهادران متوجّه رستمدار شدند حاکم آن ولایت ملک جهانگیر بن ملک کاوس باتّفاق رستمداریان بی ناموس پناه بقلعهٔ لارجان بردند و عساکر قزلباش از روی پرخاش بقلعه جنگ انداختند احمد بیگ ترکمان با فوجی از دلاوران بدروازهٔ حصار در آمدند رستمداریان بد کردار را نخچیر وار متفرّق گردانیدند ملک جهانگیر از بیم حسام جنود عالم گیر امان طلبید در آن اثنأ پیر سلطان خلیفه که سردار سپاه بود از کمال عقل و دانش در باغی که در حوالی قلعه بود در آمده بر درخت قیسی صعود کرده باکل آن مشغول بود بمدد احمد بیگ نرسید رستمداریان چون نا مردی خلیفه سلطان را مشاهده کردند بر سر احمد بیگ ریختند بزخم تبرزین و زوپین احمد بیگ را باجمعی از ملازمان بقتل آوردند پیر سلطان خلیفه از غایت بد دلی مراجعت نمود *

چو بد دل شود پیشوای سپاه   شود کار لشکر سراسر تباه
سپه دار بد زهره هرگز مباد   که ناموس لشکر رود (۱) زو به باد

وقایع متنوّعه

چون مکرّر از حسن سلطان بن امیر ابو اسحق علامات نفاق ظاهر شده بود فرمان عالم متاع صدور یافت که غازی خان ذوالقدر با جنود فارس متوجّه آن دیار گردند مشار الیه را گرفته روانهٔ درگاه عالم پناه گردانند بنابر فرمان امرأ با سپاه بهرام قهر عازم (۲) ریشهر شدند حسن سلطان از خوف دلاوران پناه بقلعه برد جیش قزلباش آغاز محاصره نمودند و ایشان از بیم جان بمدافعه مشغول شدند چون ایّام محاصره امتداد تمام یافت امیر سیّد شریف وی را باامان از قلعه بیرون آورد غازی خان اورا روانهٔ تبریز گردانیده بامر شاه دین پناه کشته گردید درین

(۱) زان ب   (۲) ری سهر یار ب

گشته قلعه را تسلیم نمودند هر که بتلقین و تعلیم وَ اللهُ یَهْدِی مَنْ یَشَاءُ اِلیٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِیمٍ موفّق گشت امان یافت هر کس از کمال جهل و طغیان بمضمون لَنْ نُومِنَ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ اصرار نمود خرمن هستی به باد فنأ داده رخت نیستي بدار القرار کشید بعد از آن اعلام نصرت اعلام بجانب جبل (۱) دید کور و گرجستان در حرکت آمد واقع آن کوه با شکوه با قلّهٔ سپهر دوّار دعوای برابری و (۲) باقبهٔ قصر این نیلی حصار دعوای همبری دارد *

چه کوهی که رویین تن سخت سر ز روز فرو ماندگي سخت تر
در افتد کلاه از سر مهر و ماه کند گر ببالاش گاهی نگاه
ز بالا چو نخچیرش آید بآب خورد آب از چشمهٔ آفتاب
(۳) سرش را فلک سبزهٔ دل پدیر ببزغاله اش آسمان داده شیر
عقابش کند صید مرغ ملک بود آشیانش فراز فلک
ستاره بر اطراف پیرامنش درخشنده چون لاله در دامنش
در آن سنگلاخ آن ددان کرده جای وطن گاه گبران مردم ربای

عساکر گردون مآثر جای حصین و موضع رصین آن کوه را جبراً و قهراً مسخّر گردانیدند و جمعي کثیر از فجّار کفّار را در مضایق و معاقل بقتل اوردند و بنیاد ثبات آن ملاعین را بباد حملهٔ آتش آهنگ متزلزل گردانیدند و بقیّة السّیف آن مخاذیل چون (۴) جراد منتشر ببادیه گریختند شاه عالیجاه به نیّت جهاد کفّار بد اعتقاد بکنار آب کر رفته لواسان گرجي که حاکم آن دیار بود فرار کرده خود را بکوههای سخت و بیشهای پر درخت انداخته از دست غازیان خلاص گشت آنگاه رایت ظفر مآل با سعادت و اقبال باز گشته در تبریز نزول اجلال نمود *

---

(۱) جبل و بد کور گرجستان ج
(۲) قبه نصر ابن تیلي حصار ب قمه قصر این تیلي حصار ا
قبه قصر آن نیلي حصار همراهي دارد ج
(۳) بخط جدید در ا و ب را بعد از سرش در ب نبرش را
(۴) چون جرا و منتشر ب

* نظم *

غنیمت بـــران قیـامت شکـــوه شدنـــد از پی تاختن هم گـروه
قراول ســـواران گرجـــی سپـــاه کـه بودنـــد آگـــه ز سرهای راه
همـــه ســـر نهاده بخواب سحر گذشتنـــد غـــارتگـــران بیخبـــر
دم صبـــح رایت بـــر افراختنـــد بـــدروازهـــا بیخبـــر تـــاختنـــد
دلیران گرجـي بخـــواب فـــراغ که باد سحر گشت شمع و چراغ
[۱]یکی در شکست و برون برد اسیر ... ...
یکی برد سوی رمه سـر دمـــه شبانـــرا بکشت و ببردش رمـه

طوفان بلا بالا گرفت آتش نهب و تاراج در شهر زدند و اطفال و عیال ایشان را اسیر کردند کلباد گرجي که از امرای معتبر لواسان بود با فوجی از ازناوران پناه بقلعهٔ تفلیس برد آخر امان خواسته، قلعه را تسلیم نمود و در سلک اهل اسلام اندراج یافت غازیان ظفر شعار بزخم خنجر آبدار و شمشیر آتشبار عرصهٔ ولایت گرجستان را از وجود گبران ناپاک پاک گردانیدند در آن اثنا حیش که از امرای معتبر لواسان بود از خوف جنود جرّار گریزان خود را بقلعهٔ [۲] برتیس انداخت و آن حصاری بود که دست مقیمانش بسنبلهٔ فلک میرسید و گوش ساکنانش زمزمهٔ ملک می شنید *

محیـط فلک خندق آن حصـــار نه کس را بـــرو دست جز کردگار
ببالای آن قلعـــه مشعـــل روان چـو بر آسمان نجم ثاقب دوان

جنود ظفر شعار بتایید پروردگار دایره وار بر گرد آن حصار در آمدند و نقطه کردار درمیان گرفته جنگ انداختند *

* نظم *

یکی رفته بر خاک ریز از شتاب بدین ســان که بر آسمان آفتـــاب
بدست آن دگر نردبان برده پیش که بر برج خاکی نهد پای خویش
بهم کوه و دریـــا بجنگ آمـــده جهان ز آن خصومت بتنگ آمده

از صدمت و صولت غازیان نصرت فرجام فرق تمام بر گبران بی ایمان مستولی

(۱) فقط در ا این دو بیت راج ندارد
(۲) بر تیس ب تفلیس ا

تکلو با پنج هزار سوار از خواندگار رو گردان شده بپایهٔ سریر سلطنت مصیر رسید و الکای سالیان و محمودآباد از اعمال شیروان بتیول او مقرّر گردید و در آن اثنا بمسامع عالیه رسید که حاجی شیخ کرد جمعی کثیر از قطّاع الطّریق بهم آورده داعیهٔ سرکشی دارد عبد الله خان و شاهقلی خلیفه مهر دار و غازی خان تکلو و قراولی عربگیرلو بدفع آن بداختر مأمور گشته بدآن صوب توجّه نمودند حاجی شیخ کرد از خوف عساکر نصرت نشان راههای تنگ را گرفته علم مخالفت افراخت و جنود ظفر ورود پیش رفته کوششهای بهادرانه نمودند

ز هر سو شتابان چـو بـاد سموم بیکبـار کردنـد کردان هجـوم
چو غرّنده شیران در آن عرصه گاه رساندند خـود را بقـول سپـاه
هوا تیره گون شـد ز گرد سپـاه جهان تیره بر چشم خورشید و ماه

در اثنای دار و گیر از شست تقدیر تیری بمحمود بیگ خنسلو رسید کمان حیاتش را زه (۱) بقا بگیسخت کردان کریه منظر بضرب خنجر چندی از جنود ظفر اثر را بقتل آوردند غازیان بواسطهٔ استحکام مکان کاری از پیش نبرده باردو معاودت نمودند *

گفتار در لشکر کشیدن شاه دین پناه بار اوّل بجانب گرجستان و قلع وقمع متمرّدان

درین سال شاه دین پناه بواسطهٔ نصرت اسلام و تقویت دین رسول علیه السّلم بقصد قلع و قمع گرجیان بی ایمان شکار کنان روانهٔ برگشاط گشت و امرا و ارکان دولت و سرداران مملکت با سپاهیان هر دیار باردوی ظفر شعار ملحق گشتند بعد از آن خسرو کامران با فوجی از بهادران بجانب گرجستان ایلغار نمود شبی که دماغ زمانه از غلبگی (۲) سودا بهم بر آمده بود * * نظم *

شبی چون شبه روی شسته بقیر نـه خورشید پیدا نه کیوان نه تیر

لشکر اسلام بشهر تفلیس که مکان و ماوای ابلیس بود ریختند

(۱) زه گسیخت ب (۲) سواد ب شبی که دماغ از غلبگی سودا ج

میدان اضرار که در اقطار سمند نصرت بجولان در می آورد عنان توجّه بسوی دیار عدم تافت عبید خان هفت جنگ کرده بود اوّل بکپک میرزا در مشهد دویم بابر حسین میرزا در حوالي سبزوار سیوم به بابر پادشاه در (۱) حوالي بخارا چهارم بامیر نجم.و بابر پادشاه درغجدوان پنجم باخي سلطان و دمری سلطان در بسطام ششم با شاه دین پناه در جام هفتم با صوفیان خلیفه روملو در عبدالاباد نیشاپور غیر از جنگ جام شکست نخورده بود بعد از وقوع این واقعه امرأ و ارکان دولت آن بیدولت عبد العزیز سلطان را بر تخت نشاندند و عبد الرّحیم فرزند دیگرش تابع گردید مدّت عمرش پنجاه وسه سال و ایّام سلطنتش سي سال بود و مملکتش بخارا و شهر کش و در جمیع ماورأ النّهر سکّه بنام او بود (۲) بعد از فوت او سکّه بنام عبد اللّطیف خان بن کوچم خان زدند شاهرخ بن سلطان فرّخ بن شیخشاه بن فرّخ یسار بن امیر خلیل الله بن سلطان ابراهیم بن سلطان محمّد بن کیقباد از نسل نوشیروان عادل درین سال بحکم شاه دین پناه بقتل آمد بواسطهٔ قتل او سلاطین شیروان منقرض شد درین سال امیر سلطان روملو که والي قزوین بود و ساوخ بلاغ در تبریز وفات کرد (۳) راقم این حروف ذرهٔ بیمقدار که نبیرهٔ اوست بمحنت قورچي گری گرفتار گردید و قوشون اورا به پیر سلطان خلیفه که در بلاهت از اقران خود مستثنی بود عنایت فرمودند مولانا رکن الدّین مسعود کاشي مولد وی شیراز است امّا بواسطهٔ کثرت توطّن در کاشان بکاشي شهرت یافته و وی از شاگردان مقرّر مولانا صدر الدّین علي طبیب است في الواقع در مهارت علوم جالینوس بلکه در کثرت تجربه بطلیموس بود در آخر عمر طبیب شاه دین پناه گردید درین سال از عالم انتقال نمود ٭

گفتار در قضایائی که در سنهٔ سبع و اربعین و تسعمایه واقع گردیده

درین سال شاه دین پناه به ییلاق سورلق فرمودند اندر آن مقام غازی خان

(۱) تا بابر پادساه ا ندارد (۲) تا بنام ... ا ندارد (۳) تا گردید ا ندارد

و اموال بسیار گرفتند و بجانب تبریز معاودت نمودند در آن ایلغار از بعضی مردمان اندک سستی واقع شده بود ایشان را بر خرها سوار کرده برای عبرت در بازار گردانیدند دربن سال مهدیقلی سلطان افشار که حاکم شوشتر بود اورا دیو غرور از راه برده و داعیهٔ سرکشی و گردن کشی پیدا کرده و قلعهٔ شوشتر را مضبوط ساخت و دست تطاول بتعذیب عباد و تخریب بلاد دراز کرده حیدر قلی سلطان افشار بدفع آن ظالم بدکار مأمور گردید آن بلده را محصور ساخته سوندک بهادر برادر مهدیقلی سلطان وی را در روز یکشنبه بیست و یکم شهر ذی الحجّه کشته سرش بدرگاه عالم پناه فرستاد هم دربن سال در تبریز طاعون واقع شد شاه دین پناه از شهر بدر رفت و چون طاعون بر طرف شد به تبریز معاودت نمود و الله اعلم *

فوت شدن عبید خان ازبک

عبید خان بن محمود سلطان بن ابو الخیر خان بن دولت شیخ اوغلن بن ایلتی اوغلن بن فولاد اوغلن بن ایبه خواجه بن (۱) تغتای بن بلغان بن شیبان بن جوجی بن چنگیز خان عبید خان پادشاهی بود (۲) بتخرّج مشهور بعدم علم معروف بقساوت قلب موصوف از علوم (۳) با خبر ودر شعر بی بدل در زمان شیبک خان حاکم بخارا بود اکثر فرزندان سلطان حسین میرزا را او شکست داد دربن سال باز بیورش خراسان و تاراج اموال مسلمان دلش مایل گردید دربن اثنا جبّار شدید الانتقام و عافیت بخش خواصّ و عوامّ مرض مهلک بر مزاج وی مستولی گردانید (۴) و پهلو بر بستر نا توانی نهاد دست تصرّف والی روح از شهرستان بدن وی کوتاه گردید شحنهٔ فتنه از روی زمین رحلت کرده در زیر زمین منزل گزید فضای بلاد خراسان که بنابر سموم هجوم او از گیاه و میاه عاری بود از فیض سحاب این عنایت سمت خضرت و نضارت یافت فارس

---

(۱) تعبای ب ج
(۲) بتخرج اتجرخ ب سحرح ج
(۳) با خبرا ما خبر دار ب تا خیر ج
(۴) نا گردید ا ندارد

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ستّ و اربعین و تسعمایه واقع گردیده فرستادن شاه دین پناه شاه‌قلي خلیفه مهردار را بجانب[1] آستارا

چون مکرّر آثار عقوق امیرهٔ قباد حاکم[1] آستارا بظهور رسیده بود شاه دین پناه شاه قلي خلیفه مهردار را با جمعي غازیان جرّار روانهٔ آن دیار گردانید امیرهٔ قباد از نهضت غازیان اطّلاع یافت متعلّقان خود را در جنگل متفرّق ساخت قبل از شاهقلی خلیفه سلیمان بیگ توبچی باشی باتّفاق امیر اشرف متولّي اردبیل با بعضی از ملازمان امرأ در ارجوان نزول نمودند و در آن اثنأ امیرهٔ قباد با سوار و پیاده بسیار همه دیو سار[2] بقدم مقابله و مقاتله پیش آمده آغاز جنگ نمود غازیان بیگ حمله ایشان را مغلوب گردانیدند در آن روز سلیمان بیگ توبچي باشي جنگی کرد که روح اسفندیار و رستم برو آفرین خواندند امیرهٔ قباد هزیمت را غنیمت شمرده خود را بجنگل انداخت و غازیان ایشان را تعاقب کرده هشتصد نفر از آن گروه بداختر را بقتل آوردند و سرهای ایشان را از بدن جدا کرده روانهٔ درگاه هایون گردانیدند و حکومت آن دیار بفرمان شاه دین پناه به بایندر خان قرار گرفت ✱

فرستادن شاه دین پناه بهرام میرزا را بتاخت کردستان

درین سال بهرام میرزا و کوکجه سلطان قاجار بتاخت ولایت کردستان رفتند حاکم آن دیار سلطانعلي[3] مسلح فرار نمود غازیان ولایت اورا بتاختند

---

(۱) استاره ب استارا ا (۲) قدم ... نهاده ب

(۳) متسلح ب

سلطان باتّفاق مردم یقه ترکمان و علي ایلي بجانب مخالف در حرکت آمد در چهار فرسخي هزار اسب که چون کف دست هموار بود نهری درمیان بود که تقارب فریقین بتلاقي انجامید یوسف سلطان که منقلای سپاه دین محمّد بود بر قراجه بهادر که بیخبر از جنگ بود جمله کرد ویرا با جمعي کثیر دستگیر گردانید و فوجي را تعاقب نموده بپایان نهر روان گردید امرای عبید خان سر پل را گرفته تیر باران کردند و کرنای نواختند و هر تیر که در جعبهٔ امکان داشتند بر لشکر دین محمّد انداختند

* نظم *

ز هر دو طرف شیشهٔ تیر شد در و دشت پر صید و نخچیر شد
ندیدی ز رفتار تیر از کمان فرشته زمین آدمي آسمان
ز صندوق سینه در آن ترکتاز کماندار گردید صندوقه ساز

هراس بیقیاس بریقه ترکمان مستولي گشته علم دین محمّد را برداشته فرار نمودند اقش سلطان جلو انداخته ایشان را بضرب شمشیر باز گردانید مقارن این حال یوسف سلطان که از پي گریختگان رفته بود بجنگ رسید بیکبار بجانب امرای عبید خان اسب انداختند و آفتاب اقبال مخالفان بشرف زوال رسید روی ادبار بوادی فرار آوردند از عظمای امرای عبید خان لطیف میرک و شیخ نظر بي و تاجی بهادر تواچي باشي و قراجه بهادر وکیل و حافظ (۱) قنقرات دستگیر شدند درویش بي و کپک سلطان بدر رفتند و عبید خان در هزار اسب (۲) این خبر را شنید بر شتری سوار شده بطرف بخارا گریخت چون فتح چنین بدولت پادشاه ظفر قرین دین محمّد را میسّر گشت این خبر را بشاه دین پناه فرستاد قاصدی به تبریز بدرگاه شاه عالم پناه آمد و شرح واقعه را بیان نمود آنحضرت زیاده از حدّ مسرور گردید و از جهت دین محمّد خلعتهای فاخر روان ساخت و پروانهٔ سیصد تومان تبریزی که هر سال از سبزوار بگیرد باو عنایت نمود *

---

(۱) قنقرا طرج

(۲) این خبر را بشاه دین پناه فرستاد قاصدی به تبریز بدرگاه شاه عالمپناه آمد ب

انواع خرابی باحوال رعایا راه یافت فرزندان صوفیان خان یوسف سلطان و علی سلطان و (۱) ایش سلطان و پهلوان قلی سلطان و اقش سلطان بر بلاد خوارزم مستولی شدند عمر غازی فرزند سلطان غازی که خواهر زادهٔ براق خان بود فرار کرده بتاشکند رفته از براق خان استمداد نمود براق خان باتّفاق عبید خان با لشکرهاے ماوراً النّهر از روی قهر بخوارزم آمدند خوف بسیار بر ضمیر یوسف سلطان راه یافته بطرف خراسان گریخت عبید خان بی مشقّت اغیار عروس مملکت خوارزم در کنار آورد چون یوسف سلطان بمقصد رسید برادران وی با سپاه گران بوی پیوستند باتّفاق روانهٔ ارگنج گردیدند در کنار آب آمو یه (۲) با امرای عبید خان و براق خان (۳) بایشان دو چار خوردند و ما بین ایشان محاربهٔ در غایت صعوبت دست داد امرای ماوراً النّهر فرار نمودند و ازین جلادت هر چند پای مخالفان از جای رفت امّا دست از ترتیب اسباب جنگ باز نمیداشتند عبید خان ولد خود عبد العزیز سلطان را در ارگنج گذاشته باتّفاق براق و عبد اللطیف سلطان متوجّه ماوراً النّهر گردید مقارن این حال دین محمّد بن (۳) الوش خان که در نسا و ابیورد از قبل شاه دین پناه حاکم بود بمدد یوسف سلطان آمد و ازبکان را تاج پوشانیده آوازه انداخت که لشکر قزلباش رسید باتّفاق ایشان شهر را درمیان گرفتند و عبد العزیز سلطان باعلام این خبر قاصد نزد عبید خان فرستاد و مدد طلب نمود عبید خان از آب آمویه عبور نموده سلاطین خوارزم از بالای ارگنج برخاستند و متفرّق گردیدند عبید خان بشهر وزیر آمده بر آنجا مستولی شد حکومت آن بلده را بیکی از امرای خود رجوع نموده بطرف بخارا معاودت کرد چون بهزار اسب رسید شنید که دین محمّد سلطان قصبهٔ خیوق را تاخته و لوای مخالفت بر افراخته نایرهٔ غضبش زبانه زده درویش بی را که از اعاظم امرأ بود با اکثر لشکر و کرنای بطرف خیوق روانه گردانید ازینجانب دین محمّد

---

(۱) ایش ب ا الش ج
(۲) کذافي النسخ
(۳) الوس ج در نساء باورد ج نسا و باورد ب ا

را فرو نشانید و شرار طغیان ایشان را بزلال شمشیر آبدار نا چیز گردانید در هرجا که سر کشي بود معدوم شد * نظم *

بهرجا غباري که دید از ستیز نشانیدش از آب شمشیر تیز
ز باران پیکان جوشن گذر نماند از غبار مخالف اثر

و حکومت آن دیار بالقاس میرزا تعلّق گرفت رایات نصرت آیات متوجّه مستقرّ سریر سلطنت گشت چون غبار موکب پادشاه ربع مسکون سرمهٔ دیدهٔ امید (۱) اهالی تبریز آمد آن دیار از فر نزول آنحضرت غیرت افزای باغ ارم و روضهٔ جنان گشت و یکي از شعرا قصیدهٔ که از هر مصراعش تاریخ فتح شیروان بیرون مي آید گفته و این دو بیت از آنجاست * نظم *

وزادب سدره نشینان فلک از پی هم فوج فوج آمده وصف زده در صفّ نعال
با چنین عسکر و این جمع کجا روی نهد که (۲) نه اقبال کند جانب او استقبال

گفتار در قضایائی که در بلاد خوارزم واقع شد محاربه نمودن دین محمّد ازبک با امرای عبید خان

درین سال سلاطین خوارزم سلطان غازی را بقتل آوردند موادّ هرج و مرج در آن دیار پدید آمد و در هر سری هوای سلطنت پیدا شد و در هر گوشهٔ بی توشهٔ دست از آستین ظلم بدر آورد هر گدای پادشاهی و هر اسیری امیری و هر گزیری وزیری و هر خسیسی رئیسی گشت * نظم *

بدان سر بر آورده از گوشها کشیده سر از تخم بد خوشها
فرومایه دونان هندو نژاد زده تکیه بر جای سام و قباد
پذیرفته چتر کیانی خلل نگین سلیمان در انگشت (۳) شل

(۱) ب ندارد و آن دیار را ا (۲) گرنه ا
(۳) خل ا

است شخصي که آنحضرت را مي شناخت برسم رسالت ارسال فرمودند تا خبر تحقیق بیاورد و آن شخص ببارگاه عرش اشتباه در آمده و بیواسطه سخنان شیروانیان بعرض رسانید و نوازش یافته باز گردید و آنچه دیده بود و شنیده با ایشان درمیان (۱) نهاد روز دیگر شاهرخ و حسین بیگ و محمّد بیگ و اشراف و اعیان حصار با تحف و تبرّکات بسیار بآستان آسمان مقدار آمدند و اظهار بندگي و سر افکندگي نمودند * * نظم *

باميـــد لطـــف شـــه کامـــگار اماں خواه آمـــد برون از حصار
در آمـــد بآن بـــارگاه بـــزرگ تواضـــع کنـــان تاجـــدار سترگ
شده سکّه اش عیب بـــر روی زر چو حرف غلط در خـــط معتبر
شـــده پادشاهیش بـــی اعتبـــار بدینسان که (۲) امثال خوبان بیـــار

مقالید خزاین و مفاتیح دروب و دفاین بدست نوّاب دیوان اعلی دادند و شاهرخ و حسین بیگ و محمّد بیگ مقیّد گشته فرمان واجب الاذعان شرف نفاذ یافت که آن قلعه را خراب کردند * * نظم *

حصارش فتـــاده ز پا ســـر بســـر چـــو برج فلک گشته زیر و زبر
رسیـــده ز دور سپهرش گزنـــــد بنایش شده پست و خندق بلند
نگـــون کنگرش از تباهي همـــه شده ارّهٔ پشت ماهـــي همـــه

و در روز جمعه سیوم جمادی الاوّل نعمت الله بیگ کوتوال قلعهٔ گلستان به (۳) پایین آمده قلعه را تسلیم نمود در هیجدهم جمادی الاوّل حسین بیگ از عساکر شیروانیان بقتل آمد و شاهرخ را مقیّد ساخته همراه به تبریز آوردند چون مملکت شیروان بعنایت یزدان مسخّر شد منشیان بلاغت شعار صورت عظایم امور را که در آن اوان از خسرو عالمیان بظهور آمده بود بنوک خامهٔ گوهر بار بر صحایف اوراق نوشته ببلاد آدربایجان و عراق و فارس و کرمان و خراسان و خوزستان و سواحل عمان فرستادند چون شاه دین پناه بآب تیغ غبار عصیان جنود شیروان

(۱) ا ندارد (۲) امسال ب امثال خوبان بارا
(۳) بزیر ج

آیند اموال ایشان را تالان خواهند نمود شیروانیان فرصت را غنیمت دانسته دروازها بستند و در مقام مقابله و مقاتله و مدافعهٔ سپاه نصرت انجام ثبات قدم نمودند مبارزان لشکر قزلباش اطراف و جوانب قلعه را فرو گرفته جنگ نداختند از درون و بیرون تیر و تفنگ مانند اقطار امطار و ادعیهٔ مردم پرهیزگار هابط و صاعد گردید و در آن ایّام شاهرخ شقاوت فرجام با جمعی از جاهلان نکبت انجام دست از جان شیرین شسته فدائی وار میکوشیدند واز جام حسام جرعهٔ مرگ می نوشیدند برین قیاس قرب چهار ماه میان امرای عالیجاه و آن طایفهٔ گمراه نایرهٔ جنگ و حرب در اشتعال بود روز بروز در جنگ جدّ آنجماعت سمت ازدیادی پدیرفت و ساعت بساعت آثار تمرّد و عصیان بیشتر مشاهده میشد آخر الامر لشکر ظفر قرین بروج آن حصن حصین را بضرب توب فرو آوردند *

* نظم *

(۱)ز بس سنگ رعد اندر آن کارزار چو لاله شده رخنه ها در حصار

در آن اثنا درویش محمّد خان حاکم شکي لشکر کوهستان را فراهم آورده بامداد شاهرخ بحوالي قلعه آمد تا بمعسکر امرا شبیخون آورد باین داعیه بحوالي اردو آمده نقاره نواخت و صورن انداخت محمّد بیگ شیر بخت اوغلي طالش و بعضي قورچیان بدفع آن گمراهان روان گردیدند و ایشان را مغلوب ساخته اکثر مردم اورا از جامهٔ حیات عریان ساختند چون شیروانیان از امداد درویش محمّد خان مأیوس شدند زبان بتقریر این معذرت گشودند که شاه دین پناه بنفس نفیس خویش بد ینجا آید قلعه را تسلیم کنیم امرا سخن پادشاه شیروان را عرضه داشت کرده بپایهٔ سریر اعلی فرستادند قاصد در مرند باردوی پادشاه سعادتمند رسید و آنچه شیروانیان گفته بودند معروض گردانید لاجرم پادشاه کواکب حشم عازم شیروان گشت در حوالي قلعه نزول نمود تمامي درهٔ بیقرد از خیام و اعلام و طویله و سپاه و بارگاه * نظم *

چنان گشت گیتي ز نزدیک و دور که ره بسته شد بر صبا و دبور

و شیروانیان را معلوم نبود که شاه دین پناه بنفس نفیس خود بظاهر قلعه رسیده

---

(۱) ب این بیت را ندارد

ولایت شیروانست انداختند حاکم آن دیار نعمت الله بیگ در قلعه متحصّن گشت امرای شاهی در ظاهر قلعهٔ گلستان (۱) قبهٔ خیمه و خرگاه بلند ساخته و بقرب (۲) روز تمکّن ورزیدند جمعی را در (۳) بالای حصار گذاشته روی بقلعهٔ بیقرد آوردند شاهرخ پادشاه شیروان از توجّه غازیان آگاه گردید حسین بیگ را که وکیلش بود با لشکر جلادت اثر بمیدان محاربه فرستاد و آن دو گروه با شکوه درمیان درهٔ بیقرد بهم رسیدند * نظم *

رسیدند شیروانیان فوج فوج زد از (۴)کوبه پوشان همه دشت موج
بفرّ و شکوهی رسید آن گروه که از هم فرو ریخت البرز کوه

دست بانداختن تیر و راندن شمشیر بردند آسیاب محاربه در گردش آمده جوی خون در آن دره روان گردید حسین بیگ آثار عجز و انکسار بر ناصیهٔ خویش مشاهده نموده سلوک طریق گریز اختیار کرده بقلعهٔ رفت (۵) و استحکام حصار قرار داد و آن حصاریست در غایت رفعت و بسان حصار فیروزه فام محروس ز نوایب ایّام خندق عمیقش چون میدان امل در غایت وسعت و خاک ریز بلندش مثال همّت خردمندان در کمال رفعت * نظم *

بروجش بدعوی زبان کرده باز سخن کرده با کنگر عرش ساز
بذایش بود طوق (۶) گردون سپهر دو روزن ز دیوار او ماه و مهر
رواق فلک طاق دروازه اش بعرش برین رفته آوازه اش
زبالاش سنگی که افتاده سخت در آسمان گشته زان لخت لخت

و دست تسلّط اجنبی را بجز پنجهٔ مهر عالمتاب بر آن قلعه و دیار استیلا نبوده هرگز مرغ رایت فتح بغیر خسرو چارمین بر آنجا پر و بالی نگشوده جنود قزلباش بر قلعهٔ گرجی که در پهلوی بیقرد واقع است استیلا یافتند و شیروانیان از خوف دلاوران بستن دروازه را فراموش کردند غازیان خواستند که بدرون قلعه در آیند بدر خان مانع ایشان گردیده گفت اگر جنود ظفر شعار بحصار در

---

(۱) ب ندارد (۲) بقرب تمکن ا بقرب روز تمکن ب ج مطلقاً این فقره را ندارد
(۳) از پای حصار ج (۴) کوهه ا
(۵) تا قرار داد ب ندارد (۶) گردان ب

میدرند (۱) و سپاهي بي پرسش هرچه میخواهند میبرند رسوم شرعیّه در آن دیار مختلّ و بقاع خیر بي رونق و معطّل پیوسته بواسطهٔ افعال ایشان نظام کارها گسسته شده و مصالح خلایق باختلال انجامیده و قوانین جمعیّت و رفاهیت از سمت استقامت و نهج صواب منحرف گشته هر یک بقوّت بازوی خویش مغرور شده بزیر دست انواع ستم و الم میرسانند *

بسا خاندانهای پر قدیم که بودش عصای ستون (۲) متّکا
که از اوج چرخش بیک دستبرد فکندند ناگه بتحت الثّری
چو اوتاد در سجده افتاده سقف چو ابدال گشته ستونها دوتا
امامان چو قندیل آویخته چو سجّاده افکنده محرابها
درخت هنر همچو شاخ گوزن فروماند بی برگ و نشو و نما
گرانمایه را کار در انحطاط فرومایه را پایه در ارتقا

بنابر آن فرمان عالي نافذ شد که القاس میرزا و منتشا سلطان استاجلو و سوندک بیک قورچي باشي و بدر خان استاجلو و یعقوب سلطان قاجار و قراولي عربگیرلو و محمّد بیگ طالش و سپاه قرا باغ و مغان و بیست هزار از جنود نصرت نشان بموافقت قورچي باشي پادار که در آن اوان از شیروان آمده بود و بر مداخل و مخارج آن ولایت اطّلاع و وقوف تمام داشت متوجّه تسخیر شیروان شوند امرا بموجب فرموده رو براه آوردند و کشتیها را جمع کرده از آب کر عبور نمودند * • نظم •

سر اهل شیروان تهي شد بخواب که بگذاشت دریای آتش ز آب

چون ظاهر قلعهٔ سرخاب که در حوالي (۳) کلید گیلان واقع است محلّ نزول سپاه بحر جوش رعد خروش گردید مردمان قلعه آغاز مخالفت نمودند لشکریان بیک حمله آن قلعه را گرفتند و متوطّنان آن حصار را اسیر کرده خان و مان ایشان را بجاروب نهب و تاراج روفتند و فوجي را امرا بقلعهٔ قبله فرستادند و غازیان حصار را مسخّر گردانیدند و سیصد کس که در آن قلعه بودند گرفته نزد امرا آوردند آنگاه امرای عالیجاه کمند همّت بر فتح قلعهٔ گلستان که محکم ترین قلاع

---

(۱) تا پیوسته در ب نیست (۲) مکان ج (۳) کلد کلان ب

از ثقات استماع افتاده که عورتي سيّده که در نکاح يکي از قضاة هرات بود و از شوهر خود جدا افتاده با والدهٔ خود در آن ولايت بسر ميبرد و در روزی که والدهٔ وی وفات يافت و او بسبب فوت مادر سياه پوشيده و جمع زنان در گرد وی جمع آمدند و گريه ميکردند فرمود که دست آن ماتم زده را گرفته از آن مجمع پر فزع بيرون آوردند و بخانه برده بروی دخول کرد امّا با وجود اين قبايح بذل تمام داشت و علماً و شعراً را رعايت بسيار مي نمود و مولانا حيرتي در استراباد پيش وي رفته اين قصيده را باسم او گفته گذرانيد *

ای که رايت [1] ز صفا آينهٔ غيب نماست
هست پيش تو عيان آنچه نهان در دل ماست
خسرو کشور اقبال محمّد صالح
آنکه سر تا قدم آراسته از لطف خدا ست
در مقامي که گذر کرد نسيم غضبش
کوه صد پاره سراسيمه تر از باد صبا ست

بجايزهٔ اين قصيده هفت خروار ابريشم با هفت استر بوی داد چون صدر الدّين خان آن سر خيل اهل خذلان مقيّد کرده بدرگاه شاه دين پناه فرستاد چون به تبريز رسيد غازيان بتوهّم آنکه الفاظ بی ادبانه بر زبان وی جاری نگردد جوال دوزي بر زبان آن بد روز زده قوّت تکلّم ازو سلب کردند و بنظر سياست اثر نوّاب شاهي رسانيدند پادشاه ظفر ورود آن مردود را فرمود که در خم کرده بر بالای منارهٔ نصريّه برده بيندازند فرمان‌بران امتثال حکم کرده در حال آن بدفعال بعالم ديگر انتقال نمود *

لشکر فرستادن شاه دين پناه بجانب شيروان و گرفتار شدن شاهرخ شقاوت فرجام

درين سال خبر به پادشاه دين پناه رسيد که اعيان شيروان از بی ضبطي شاهرخ بن سلطان فرّخ ملول و متنفّرند امرأ بی استصواب وی پردهٔ ناموس

(۱) مصفاب

اند و سپاه ما در نهایت قلّت مناسب چنان مینماید که استراباد را گذاشته متوجّه بسطام گردیم و شاه دین پناه آگاه گردانیم صدر الدّین باستصواب ملازمان روانهٔ بسطام گردید محمّد صالح بدرون استراباد خرامیده بر مسند حکومت متمکّن گشت و تبرّکات لایق و تحفهای موافق به عمر غازی سلطان و سایر ازبکان داد عمر غازی سلطان حکومت آن دیار را بوی گذاشته روانهٔ خوارزم گردید بعد از رفتن ازبکان سودای سروری بر دماغ او استیلا یافت و کدوی سرش بشراب غرور پر گشته کلاه آزرم از سر بي شرمي بر گرفت و سر بیمغز او که از خرد موی بهره نداشت بتاج رعنای بیاراست و چشم و دل او که از نور بصیرت بي نصیب بود بسرمهٔ شوخ جلا داد آن سر دفتر ابلهان بساط عیش مبسوط گردانید از ثقات استماع افتاده که در آن ایّام آن جاهل نادان بلاد ربع مسکون را بحریفان محال اندیش و نزدیکان خویش قسمت میفرمود ولایت که بر یکي از آن ابلهان نامزد میکرد آن بی عقل (۱) در برابر او سجده کرده زبان بدعایش میگشاد و مشهورست که درمیان ملازمان وی جهت قسمت ربع مسکون جنگ عظیم بوقوع انجامید چون صدر الدّین خان از استراباد بدر رفت خبر آن واقعه را بدرگاه شاه دین پناه فرستاد آنحضرت امر کرد که امیر سلطان روملو و شاه علي استاجلو و حسین جان سلطان روملو و (۲) حسن بیگ شاملو بر سر وی روند امرا بفرمان حضرت شاه دین پناه روانه شدند قبل از رسیدن ایشان صدر الدّین خان جوشن توکّل پوشیده با فوجي از بهادران کار دیده و گرم و سرد روزگار چشیده از بسطام بطرف استراباد ایلغار نموده در ماه مبارک رمضان بعنایت یزدان بحوالي آنولایت رسید فوجی از شجاعان را منقلای گردانید و بنفس خود بسرعت تمام از عقب ایشان روان شد در آن زمان محمّد صالح با مردمان طالح بنای و نوش اشتغال مینمود که ناگاه صدا و نقاره و صورن بگوش او رسید و آن نابکار سراسیمه وار راه فرار پیش گرفت و متوجّه بیشه گردید شاه وردی بیگ کنگرلو که از ملازمان خان بود ویرا بچنگ آورده بخدمت رسانید صدر الدّین خان در مقام خود آرام گرفت

---

(۱) در برابر او سجده کرده در ب نیست در ا زبان نیست (۲) حسین بیگ ا

وقایع تیره گشت و حکیم را احراق فرمود و امیر معزّ الدّین محمّد را عزل نمود (۱) درین سال کامران میرزا با لشکر بسیار از بلاد هند بحوالي قندهار آمد قراجه بیگ را منقلای گردانید بداق خان قاجار شاهوردی بیگ زیاد اوغلی را با جمعی از فارسان میدان دلاوری باستقبال ارسال نمود شاهوردی بیگ با مردم اندک در حوالی شهر بمیرزا کامران رسید بعد از ستیز و آویز بسیار گرفتار گردید لاجرم بداق خان طالب صلح و صلاح گشته بعد از عهد و پیمان قندهار را بمیرزا کامران سپرده متوجّه درگاه عالم پناه گردید و میرزا کامران نیز شاه وردی بیگ را رعایت تمام کرده رخصت داد *

گفتار در مخالفت کردن خواجه محمّد صالح بتکچي در استراباد و گرفتار شدن بدست ملازمان صدر الدّین خان

درین سال محمّد صالح ولد خواجه مظفّر بتکچی سر از ربقهٔ طاعت داری (۲) و از قبلهٔ متابعت بر تافته جمعي سیاه پوشان استراباد را مجتمع ساخته بعضي از قصبات ولایت استراباد تصرّف نمود قاصدان با تحف فراوان بخوارزم نزد عمر (۳) غازی سلطان فرستاد و مدد طلبید و خود را در سلک هوا خواهان وی منتظم گردانید والي خوارزم را حکومت استراباد موافق افتاد از احشام و صحرانشینان سپاه فراوان بهم آورده متوجّه استراباد گردید محمّد صالح با سیاه پوشان از جنگل جرجان بیرون آمده به عمر (۳) غازي سلطان ملحق گشت خوارزمیان شرایط اعزاز و احترام بتقدیم رسانیدند چون والي ولایت استراباد صدر الدّین خان استاجلو از اتّفاق آن دو سردار آگاهی یافت با مردمان خود مشورت نموده تمامی آنجماعت متّفق اللّفظ معروض داشتند که چون اعادی در غایت کثرت

---

(۱) فرمود ج (۲) از قبله متابعت ب ندارد
(۳) ب در بعضی جاها قاضی دارد

علي بیات را با جمعي از غازیان همراه آن شخص روان گردانیدند و باقي لشکر جنگ انداختند و غازیان بي باک و کوه روان چالاک بیکناگاه خود را در قلعه انداختند و صورن کشیدند و چون مردمان آن حصار از آن حال که اصلاً در خیالشان نمیگذشت آگاه شدند سراسیمه گشته از بیم جان دست به تیر و کمان بردند خواجه کلان دو سه کس از غازیان را بقتل آورده آخر جنود ظفر شعار آن مدبر نابکار را دست بسته به پائین آوردند و ملازمانش را براه عدم فرستادند و خواجه کلان را روانهٔ تبریز گردانیدند چون نظر شاه خجسته نهاد بر آن بداعتقاد افتاد فرمود که اورا از منارهٔ نصریّه از خصیه اش آویختند تا بمشقّت تمام بدار الجزأ انتقال نمود *

قضایائي که در شیروان واقع شد

درین سال قلندری در شیروان دعوی نمود که من سلطان محمّد بن شیخشاهم و لشکر بسیار بهم رسانیده بر سالیان مستولي گردید و از آنجا بشماخي آمد چون شاهرخ قوّت مقاومت نداشت فرار کرده بقلعهٔ بیقرد رفت. قلندر بر شماخي مستولي شده بعد از چند روزي پی جهتی رایت مراجعت بر افراخت چون شاهرخ در قلعهٔ بیقرد شنید که قلندر باز گشته است از عقبش روان شد در حوالي سالیان تلاقي فریقین دست داد بعد از ستیز و آویز قلندر شکست خورده بدر رفت شاهرخ از عقب رفته ویرا بچنگ آورد شیخ پادار بضرب چماق آن اهل نفاق را براه عدم روان ساخت مولانا رکن الدّین مسعود کازروني اعلم علمای دهر و افضل اطبّای عصر بود گاهي در ازالهٔ مرض بخلاف قاعدهٔ حکما و قوانین اطبّا عمل میفرمود و تصرّفاتش موافق مي افتاد پیوسته در امور ملکي دخل میکرد درین سال حضرت صدارت پناه امیر معزّ الدّین محمّد اصفهاني ارادهٔ در خاطر گذرانید که حصول آن موقوف بعرض اشرف اعلی بود حکیم آن را در خفیه بمسامع عزّ و جلال رسانید بنابر آن آینهٔ خاطر [1]همایون از آن

(۱) اندارد

رفتن امرأ بر سر قلعهٔ استا و فتح شدن آن حدود و گرفتار شدن خواجه کلان مردود

چون خواجه کلان [۱] ولد خواجه ملک خاني در یکي از قلاع آن دیار که موسوم بود باستا متمکّن بود و بآینده و رونده متعرّض میگردید امر عالي صادر شد که غازی خان ذوالقدر و شاه قلي سلطان افشار و علي سلطان [۲] طاتي اوغلي با لشکر جرّار بتسخیر ان حصار روند بنابر آن فرمان غازیان عظام بطرف قلعه روان شدند چون حوالي حصار مضرب خیام جنود کواکب احتشام گردید غازیان باسباب قلعه گیری شروع نمودند آن حصاری بود سر بفلک الافلاک کشیده و چشم روزگار مثلش ندیده. کنگرهٔ بروجش از پي نظارهٔ بسیط زمین از سپهر برین سر بر آورده و جدار [۳] استوارش با سد سکندر دعوای هم سری و برابری کرد *

بسدّ سکندر درش توأمان ببرج فلک باره اش همعنان
ز بالاش سنگي در افتد بزیر عجب گر رسد تا قیامت بزیر
حمل کرده بر خاک ریزش طواف چو سیمرغ در دامن کوه قاف
سپاه ظفر یار نصرت شعار نشستند در دامن آن حصار

سه ماه از صباح تا رواح شرر آتش پیکار مي افروخت و شعلهٔ تفنگ جان ستان خرمن حیات دلاوران میسوخت *

ز برق تفنگ شد در آن دشت کین پر از رعد و برق آسمان و زمین

در آن اوان یکی از معتمدان خواجه کلان ازوی رنجیده از قلعه فرار نموده نزد. امرأ آمده بعرض ایشان رسانید که این قلعه را راهیست و ممکن است که از آنجا بقلعه توان رفت و باین راه بغیر من و خواجه کلان و دو دیگر از معتمدان کسي دیگر مطّلع نیست صلاح آنست که امشب بر قلعه جنگ اندازید و قلعه داران را بخود مشغول سازید و قورچي را همراه من کرده تا فتح قلعه نمائیم امرأ

---

(۱) ولد خواجه بیگ خاني از قلاع آن دیار...... متمکن ج
(۲) تاتي ا ب
(۳) باستوارش

مینمود شب و روز با سگ و یوز در شکار بوده بطریق اکاسره و قیاصره حجاب در ابواب بیوت خود نصب کرده ایشان هیچ فردی از افراد انسانی را نمیگذاشته که به مجلس او در آید و از هرکس که اندک کاری که مرضی طبع او نبود سر میزد جمعی را شب بر سر او فرستاده بقتلش می آوردند *

چو تیره شود مرد را روزگار همه آن کند کش نیاید بکار

درین اوان که اردوی همایون در حوالی امامزادهٔ واجب التعظیم امامزادهٔ عبد العظیم بود خدمتش بدرگاه عالم پناه آمده بر جمیع امرأ و سادات و موالی و اهالی تقدیم نمود و اهل ری چون سالها لکد کوب ظلم او بودند و جانها بلب و کارد باستخوان رسیده بود از وی شکوه کردند بار اوّل جناب فضایل مآب قاضی محمّد ولد قاضی شکر اللّه که از بزرگان زمان بمزید ادراک و شیرین کلامی ممتاز و مستثنی بود بتکلّم در آمده گفت ای شاه قوام الدّین شما پادشاهید یا درویش وی جواب داد که من درویشم حضرت قاضی فرمود که سبب ساختن قلعهٔ و جمع آوردن جبه و جوشن چیست وی سکوت اختیار فرمودند باز قاضی گفت شما در سفک دمأ بمرتبهٔ اسراف نمودید که جهانیان عبید خان ازبک و قاسم جلّاد را فراموش کردند و اسامی مقتولان را که به تیغ او کشته شده بودند شمردن گرفت چون بمولانا رسید منکر شد شاه دین پناه فرمودند که اگر شما اورا بقتل نمی آوردید چرا املاکش را متصرّف میشدید در آن اثنا میر فیضی معرّف اردوی همایون بود گفت ترا چه حدّ آنکه به پسر سیّد محمّد کمونه تقدیم کنی شاه دین پناه فرمودند که راست میگوید برخیز که جای تو نیست بعد از گفت و گوی بسیار و مناظرهٔ بیشمار بر آن حضرت چون آفتاب روشن گشت که دعوای او کاذب و سیادتش غیر واقع است بنابر آن حکم عالی بگرفتن او صدور یافت و چند روز در خانهٔ قاضی جهان محبوس گشته بعد از آن بقلعهٔ النجق فرستادند در اوایل رجب هوای قزوین از غبار سم سمند شاه سعادتمند عنبر بیز گشت چند روز در آنجا بکامرانی گذرانید در منتصف شعبان خسرو عالمیان در دار السّلطنهٔ تبریز نزول فرمود *

که در آن اوان بوقوع انجامید قتل خواجه کلان غوریانی است و مشار الیه از (۱) عدّت اهل سنّت بود چون عبید خان بغوریان آمد خواجه کلان با بعضی از ابلهان باستقبال رفته بر گرد سرش گردید و این بیت را ورد خود ساخت

اگر چون خار بر خاکم کشی خاک درت گردم
وگر چون گرد بر بادم دهی گرد سرت (۲) گردم

و الفاظ بی ادبانه نسبت بشاه دین پناه بر زبان جاری گردانید منهیان دولتخواه و مخلصان بلا اشتباه واقعهٔ معهود را معروض داشتند بنابر آن حکم عالی بقتل او صدور یافت فرمان بران اورا کشان کشان بچهار سوق هرات برده پوست کندند و پرکاه کرده بر سر چوب تعبیه کردند درین سال کار کیا (۳) سلطان حسن بن کار کیا سلطان احمد بن سلطان حسن بن کار کیا سلطان محمّد بن ناصر کیا بن امیر سیّد بن مهدی کیا بمرض طاعون علم عزیمت بعالم آخرت بر افراشت امیر عبّاس که صاحب اختیار بود ولد وی خان احمد را که در آن اوان یکساله بود بجای او بحکومت نصب گردانید *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اربع و اربعین و تسعمایه واقع شده مراجعت نمودن شاه دین پناه از خراسان

چون مهمّات مملکت خراسان بر وفق مرام بندگان دولتخواه فیصل یافت شاه دین پناه عنان دولت و سعادت بصوب سریر سلطنت و مستقرّ خلافت منعطف گردانید و طنطنهٔ مقدم همایون از ایوان کیوان گذرانید در اوایل جمادی الثّانی در عین سعادت و کامرانی در حوالی طهران نزول نمود در آنجا حکم بر گرفتن امیر قوام الدّین نور بخش صدور یافت تفصیل این مجمل آنکه شاه قوام الدّین از ژنده درویشی که خلعت حیات جاودانیست بر آمده پا از حدّ خود بیرون نهاده بطریق پادشاهان عالی تبار و خوانین ذوی الاقتدار سلوک

---

(۱) علات ا (۲) ا ندارد
(۳) في النسخ حسین و هم در چاپ برنهارد دورن

قرا حاکم بلخ بدرگاه آمده عنایت یافته بدیار خود معاودت نمودند هم درین سال
دین محمّد خان بن [1] اویس خان و برادرش علی سلطان که اولاد چنگیز خان
بودند بارشاد و عقل و دلالت کمر عبودیّت بر میان بسته بدرگاه شاه دین پناه
آمدند آنحضرت الکای نسا و ابیورد با توابع و لواحق باو عنایت کرده روانهٔ آن
ولایت گردانید هم درین سال بهرام میرزا را قبل از رفتن بخراسان بحکومت گیلان
فرستادند سبب رفتن میرزا به گیلان آنکه چون کار کیا سلطان حسن والی گیلان[2]
بجوار رحمت یزدان پیوست خور کیا طالقانی وکیل سلطان حسن بود بدرگاه
عالم پناه آمد و تسخیر ولایت گیلان را قبول کرد شاه دین پناه بهرام میرزا را با
جنود فراوان روانهٔ گیلان گردانید میرزا باستصواب ابلهان شش ماه در دیلمان
مکث نمود و در آن اوان کیا خور [3] کیا با پانصد نفر از بهادران جلادت اثر
از راه اشکور غافل خود را بلاهجان انداخت بهرام میرزا با جنود عالم سوز در
همان روز در لاهجان نزول نمود هجده نفر از امرای گیلان بدرگاه شاهزاده آمدند
چون میرزا متوجّه آن دیار گردید اکثر آنولایت بتحت تصرّفش در آمد در آن
اثنا کیا خور کیای طالقانی که نزد گیلانیان اعتبار تمام داشت جناب میرزای
بسخن مردمان هرجائی وي را گرفت و بواسطهٔ آن گیلانیان با غازیان آغاز
مخالفت کردند بهرام میرزا مغلوب گشته به ییلاق دریاوک آمدند بعد
از چند روز بقزوین آمد و راقم حروف حسن روملو که در آن اوان در
قزوین بود و آن بلده به تیول اجداد امیر سلطان مقرّر بود باتّفاق والده
مراسم استقبال و شرایط تعظیم و اجلال بجا آوردیم و خیمه و خرگاه
و سراپرده و بارگاه و مبلغی نقد و اسبان خوب و اقمشه و اجناس مرغوب
بطریق پیشکش گذرانیدیم و اکابر و اشراف وظایف نیاز و نثار بظهور آوردند
و درین سال شاه دین پناه امیر معزّ الدّین محمّد اصفهانی را از صدارت عزل
کرده اورا بامیر اسد الله مرعشي که از سادات شوشتر بود تفویض نمود و از اموری

---

(۱) اولش ب (۲) تا گیلان را ا ندارد
(۳) خور ب کیا حور کیا طالقانی ج

خراسان زمین زیب و زیور گرفت تن ملک از و جان دیگر گرفت

آفتاب مرحمت سایهٔ دولت معدلت بر مفارق برایا و رعایا انداخت مردمان آن دیار که تشنگان بادیهٔ محنت و گرما زدگان تموز زحمت و مشقّت بودند از مشرب عذب فضل (۱) او شربت نوال چشیدند *

لشکر کشیدن شاه دین پناه بجانب زمین داور و قندهار و مسخّر شدن آن دیار

چون فصل شتا بآخر انجامید سپاه سبزه و ریاحین بساط زمین (۲) منقّش گردانید * نظم *

شگفتند گلها بفر و شکوه پر از لاله شد دامن دشت و کوه

شقایق چو لعل بتان می پرست بعشرت قدحهای گلگون بدست

پادشاه عالی تبار به نیّت یورش قندهار از هرات بحرکت آمده سلطانمحمّد میرزا و محمّد خان را در هرات گذاشت و در دهم ذی قعده سال مذکور خسرو منصور بر سبیل ایلغار بطرف قندهار روان گردید چون کنار آب هلمند محلّ نزول پادشاه سعادتمند گردید امرا و لشکریان (۳) بعضی بسل و طایفهٔ خود را بر آب زده عبور نمودند فرمان همایون نافذ شد که امیر سلطان روملو با جنود بسیار روانهٔ قندهار گردد و آن بلده را محافظت نماید بنابر آن امیر سلطان روانه گشت چون خواجه کلان از توجّه عساکر ظفر نشان خبر یافت کچی خواجه را که از خویشان و معتمدان وی بود در قندهار گذاشته متوجّه ولایت سند گشت چون ماهچهٔ طوق زرنگار شهریار عالی تبار از افق دیار قندهار طالع گردید کچی خواجه و اعیان باستقبال شتافتند و منظور نظر خسرو فریدون فر گردیدند ایالت آن دیار به بداق خان قاجار قرار گرفت آنحضرت بهرات معاودت نمود چون پادشاه ربع مسکون از یورش قندهار با غنایم بسیار بهرات آمد ایلچیان عبید خان و کسکن

(۱) و شراب ب (۲) متفق گردانید ا منقش گردانیدند ب

(۳) بعضی یسل ا بصل ب یصل ج

انتظار خبر دیگر بود که در شب شانزدهم شهر شعبان از ولایت مرو شاهجان از نزد سونجک محمّد سلطان کسی آمد و قزلباشی که قراولان ایشان در درهٔ گزگرفته بودند آوردند آنشخص گفت که حضرت شاه بخراسان آمده درین زودی بهرات می آید عبید خان امرای ازبکیّه را جمع کرده در تکلّم آمده گفت انسب آنکه شما با سپاه خود موافقت کرده توقّف نمائیم تا هنگام رسیدن قزلباشی محاربه کنیم غالباً این بار ما فایق آئیم زیرا که ایشان در قلب زمستان از مکان خود بیرون آمده اند در نسا و ابیورد زحمت بسیار کشیده اند و یراق ایشان تلف شده و ما در کمّیّت سپاه و یراق زیاده ایم امرای ازبکیّه معروض گردانیدند

* نظم *

ندازیم ما طاقت جنگ شاه — بود فتح و نصرت هوا خواه شاه
فلک یار و انجم هوا دار اوست — ز برق تفنگ گرم بازار اوست
باو نیست ما را مجال ستیز — نداریم چاره بغیر از گریز
مزن با درفش از غضب مشترا — مکن بی سبب رنج انگشت را

اولی آنکه از هرات کوچ کرده ببخارا رویم عبید خان این جواب را ردّ کرده در توقّف سخن گفت فایده نداد امرا و سرداران ازبکیّه گفتند که اگر درین کار با ما موافقت میکنی خوب والاّ تراگرفته باسب بسته بجانب ماوراء النّهر میبریم عبید خان بنابر آن در هفدهم شعبان که آفتاب در برج دلو بود بر مرکب گریز سوار شده گریان و نالان از هرات فرار کرده از خوف جنود ظفر شعار از راه بلخ که غیر متعارف است متوجّه بخارا گردید * * بیت *

انوار آفتاب چو سر بر زند ز کوه — پیدا شود که چند(۱) بود رونق سها

و بعد از فرار او شاه دین پناه در ساق سلمان نزول اجلال فرمود روز دیگر با عظمت و حشمتی که دیدهٔ گردون پیر هیچ جوان بختی را بآن هیأت ندیده بود از راه خیابان بشهر آمده بر سریر سلطنت خراسان متمکّن گردید * * بیت *

بملک خراسان بصد کر و فر — چو آمد شهنشاه آیین ظفر

---

(۱) شود ا رونق سپا ج

گردانند و مجاهدان دین و غازیان ظفر آئین کمر انقیاد برمیان جان بسته از شاه یک اشارت از ما بسر دویدن گویان متوجّه شدند آنحضرت با لشکر هائی که وهم و خیال از استیفای اعداد ابطال و رجال آن عاجز آید متوجّه خراسان گردید امیر سلطان روملو و صدر الدّین خان استاجلو و سلطان علي طاتي اوغلي برسم منقلای از پیش روان شدند و غازی خان ذوالقدر از شیراز و شاهقلي خان افشار از کرمان و حسین جان سلطان روملو و بداق خان قاجار و سرداران هر دیار باردوی همایون ملحق گشتند آنگاه شاه دین پناه بطرف نسا و ابیورد در حرکت آمد در منزل .... (۱) دیگر امیر سلطان روملو و شاهقلي خلیفه مهردار بطرف قلعهٔ طبس روان شدند زیرا که سام میرزا در آنجا بود سام میرزا از قعله بیرون آمده و سر خجالت از گریبان ندامت بیرون آورده و بپای استغفار بایستاد و امرا اورا بنوید مرحمت شاه امیدوار گردانیده بدرگاه عالم پناه آوردند شاه دین پناه بعضي از ملازمانش را بقتل در آورده از سرگناه وی در گذشت *

امدن شاه دین پناه بخراسان و فرار نمودن عبید خان

چون عبید خان چهارده ماه در هرات توقّف نمود عزیمت تسخیر ولایت مشهد مقدّسه رضویّه فرمود درویش بی را که از عظمای امرای وی بود در هرات گذاشته بجانب مقصد درجنبش آمد چون بولایت باخرز رسید شنید که شاه دین پناه از مقرّخویش بیرون آمده متوجّهٔ خراسان است و کسان از برای تحقیق این خبر باطراف فرستاد در آن اثنا فرستادگان وی آمدند و مرد مجهولی را با کتابتی گرفته آوردند آن مکتوب را یکی از اعیان ولایت مشهد بیکی از دوستان خود که در هرات بود فرستاده مضمون آنکه در فلانروز حضرت شاه طهماسپ بخراسان آمده از پی قلع و قمع ازبکان کوچ برکوچ متوجّه هرات است عبید خان حامل این کتابت را بیکی از ملازمان سپرده در ساعت از ولایت باخرز کوچ کرده بهرات آمد و در

(۱) گردبد ا

و آخر اورا در قفس آهنین کرده سوزانیدند امیر سعد الدّین عنایت الله خوزانی بمتانت رای و اصابت تدبیر از سایر وزرای عالیمقدار امتیاز تمام داشت درین سال بغضب شاهی گرفتار گشت سببش آن بود که بذروهٔ عرض رسید که با عیسی پسر باسلیق بیگ ارادهٔ فسادی داشته اورا بانواع [1] صلات و عطایا [2] موعود ساخته بنابر آن نایرهٔ غضب شاهی مشتعل گشته بحکم آنحضرت روزی که مظفّر سلطان گیلانی را در قفس کرده آتش زدند خواجه مشار الیه را در زیر قفس مظفّر سلطان از خصیه آویخته با یکدیگر سوخته خاک وجود شان بباد فنا دادند تأریخ فوتشان از ز عشق پسر باسلیق توان یافت *

خواجه عنایت که همی زد مدام لاف خردمندی و فکر دقیق
بد عملی کرد و ز منصب فتاد گفتمش ای با غم و محنت رفیق
از غم عشق که و تاریخ چیست گفت ز عشق پسر باسلیق

مولانا [3] اهلی شیرازی درین سال در شیراز فوت شد و از منظوماتش جواب قصیدهٔ مصنوع خواجه سلمان ساوجی و دیوان غزلیات *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ثلث و اربعین و تسعمایه واقع شده لشکر کشیدن شاه دین پناه نوبت چهارم بخراسان

درین سال ایلچیان متواتر از خراسان می آمدند و عرض میکردند که عبید خان بدستور پیشین در میدان مخالفت جولان مینماید بنابر آن حمیّت پادشاهی و غیرت شاهی نایرهٔ غضب را اشتعال داده فرمان قضا جریان بنفاذ پیوست که لشکر های جهان در ظلّ رایات نصرت نشان بجانب خراسان روان شوند و در قلع و قمع جماعت ضلالیّهٔ ازبکیّه و گروه بی شکوه یزیدیّه سعی تمام و جهد مالا کلام بتقدیم رسانیده آن بلاد را از وجود خبث نا پاک ایشان پاک [4]

---

(۱) ضلالت ب
(۲) موعود ا ج
(۳) هلالی ب
(۴) گردانید ب ا

امیر شیخ ابراهیم بن سلطان محمّد بن کیقباد در روز نهم جمادی الاوّل سنهٔ مذکور از دار فنا بدار بقا انتقال نمود و ازو نسلی نماند مدّت سلطنت او دوازده سال بود و مملکتش بلاد شیروان بعد از فوت او شاهرخ بن سلطان فرّخ بن شیخشاه که در صغر سنّ بود بر تخت نشست صوفیان خلیفه روملو اصلش از شهر سیواس بود چند سال در خراسان حکومت کرد و چهار هزار و هشتصد ازبک را در جنگ بقتل آورده بود در روز دو شنبه و سه شنبه و جمعه دوازده من قند بجهت حلوا و (۱) چهل من عسل بجهت حلوا و دویست کلّهٔ قند و دوازده گوسفند مع یراق و (۲) دو هزار دینار در راه دوازده امام صرف میکرد درین سال بنوعی که مذکور شد کشته گردید مظفّر سلطان حاکم رشت در آن اوان که جنود خواندگار بآذربایجان آمد مظفّر سلطان بواسطهٔ نفاق ولایت خود را گذاشته نبزد خواندگار رفت بعد از رفتن رومیان روانهٔ گیلان گردید در غیبت او امیره حاتم که ملازم وی بود بر رشت مستولی شده بود در (۳) موضع مابین ایشان محاربه در غایت صعوبت دست داد امیره حاتم بروی غالب آمد و مظفّر سلطان بالم فراوان بکشتی نشسته ومدّتي بر روی دریا سرگردان و حیران میگردید آخر سفینهٔ دولتش در حوالي بادکو در گرداب ادبار افتاده سلطان خلیل والي شیروان (۴) که بمصاهرت شاه دین پناه سر افراز بود اورا نزد خود برده در صدد رعایتش در آمد سلطان خلیل نیز بشومي او در آن اوان وفات یافت و او بدست فرستاده های شاه پناه گرفتار گشته اورا به تبریز آوردند چون بحوالیٔ شهر رسید شاه دین پناه حکم کرد تا شهر را آذین بستند و (۵) صنّاع و محترفه و اوساط النّاس بآذین مشغول شدند اسواق و کوچها را و قیصریّه را بانواع رخوت و امتعه مذهّب و مزیّن گردانیدند و قوّالان و مخنّثان و مضحکان باستقبال مشار الیه سرعت نمودند و ویرا مخلّع بخلعتهای چرمین ساخته بسخریّت تمام بشهر در آوردند

---

(۱) چهل من حلوای عسل ب

(۲) دوازده ب

(۳) نام موضع در هر سه نسخه انداخته

(۴) مظاهرت ا ج این فقره در ب نیست

(۵) ضیاع ا

مملکت خراسان را که همگی محلّ جلوس سلاطین عالیشان است تسخیر فرمود و از غازیان و تبرّائیان هرکس را یافت بقتل آورد متوجّه فتح قلعهٔ اختیار الدّین گردید رسولان سخن دان پیش خضر چلبي و امّت بیگ فرستاد تا ایشان را از عقوبت بارگاه ایمن گردانیده به پائین آورند و رسولان از قبل خان سوگندها خوردند که چون قلعه و اموال صوفیان خلیفه را تسلیم نمایند هیچکس باموال و عیال ایشان تعرّض نرساند لاجرم متوطّنان قلعهٔ اختیار الدّین بعضی باختیار و بعضی باضطرار از مضیق حصار بیرون آمدند در آن اثنا محمّد رحیم ولد خودرا با جمعی اشرار باهل حصار رسانیده دست باموال مردم قلعه دراز کرد همان ساعت عبید خان چون بلای ناگهان بوی رسیده بزخم تیری یکی از مخصوصان او را براه عدم فرستاد خضر چلبي و امّت بیگ با فرزندان و عیال برهنه و عریان بمدرسهٔ سلطان حسین میرزا آمدند عبید خان خضر چلبي را با فرزندان بسوی بخارا فرستاد بعد از چندگاه خورد و بزرگ ایشان را بقتل رسانید هرروز بحکم آن خان بی ایمان پنج شش کس بواسطهٔ تشیّع باقوال جهّال در چار سوق هرات کشته مي شدند و روستائیان بیدیانت و شهریان با خیانت با هر کس که عداوتی داشتند اورا گرفته بنزد قاضی مي بردند که این مرد در زمان قزلباش لعن ابو بکر و عمر و عثمان کرده است بسخن آن دو گواه جاهل قاضي بقتل آن مظلوم حکم میکرد اورا کشان کشان بچار سوق هرات مي بردند و بقتلش می آوردند از شومی ایشان امواج محن و افواج فتن بدرجهٔ اعلی رسید و سلب و نهب در اطراف خراسان (۱) شایع گردید *

وقایع متنوّعه

اندرین سال شاه دین پناه در تبریز قشلاق نمود *

متوفّیات

پادشاه سلطان خلیل بن شیخشاه بن فرّخ یسار بن امیر خلیل الله بن

---

(۱) واقع ب

بعد از تأکید عهد و پیمان قاصد وی را روانه گردانید قاصد نزد وی آمده عهد نامه را آورد مشار الیه متربّص وقت می بود تا در شب بیست و هفتم صفر سنهٔ ثلث و اربعین و تسعمایه در وقتی که ثلثي از شب مذکور گذشته بود آن بد بخت بی سعادت کنگرهای برج را ویران کرده نردبان نهاد و بقرب سیصد ازبک را بقلعه آورد ایشان نفیر کشیده متوجّه دروازه شدند غازیان چون از استیلای مخالفان آگاه شدند بدفع ایشان روان گشتند بعد از کوشش فراوان ازبکان برایشان غالب آمده خودرا بدروازه رسانیدند و دروازه را بروی یاران خویش باز کردند و لشکر ماوراء النّهر از روی قهر بدرون شهر در آمدند *

ز اطراف لشکر در آمد بشهر سپهی پر زکینه دلی پر ز قهر

طوفان بلا بالا گرفته بتاراج مال شهریان مشغول گشتند *

ز هر گوشه ترکان غارت اپرست بتاراج و غارت گشادند دست
یکی برده انبان دریوزه گر چو قربانش (۱) اویخته از کمر
یکی را کف از دانه و پنبه پر که هست این صدف و آن گرانمایه در
ز کشکول دریوزه تا جام زر ببردند ترکان تاراج گر

خضر چلبی با متعلّقان در قلعهٔ اختیار متحصّن شدند لشکر قیامت اثر ازبک بغارت محلّات در آمدند باشارت مردمان بلوکات در خانهٔ شهریان در آمده جهات ظاهري ایشان را متصرّف میشدند و از برای جهات مدفونه مردم را شکنجه کرده کمال ستم و تعدّي بجای می آوردند نالهٔ صغیر و کبیر از فلک مستدیر گذشته زهره جبینان پردهٔ عصمت بدست مغولان غول هیأت گرفتار شده ساعتی نمی آسودند عبید خان بعد از خرابی (۲) بصرّهٔ سخنان ناصحانه تنش بی را بدرون شهر فرستادند که ترکان را از تاراج مسلمانان باز دارند و او در بلده در آمده جار رسانید که کسی از پی تاراج بخانهٔ مردم نرود بنابر آن شدّت تسکین یافت و مردم بلوکات امیر حسن قاضی را گرفته در آتش انداختند چون عبید خان

---

(۱) ز قربانش آویخته در کمر ا ج

(۲) بصرهٔ سخنان ناصحانه بتنش بیي اندرون شهر فرستادند که مردم را ... ب

اختيار الدّين محبوس و بي اختيار (۱) شدند و رعاياي بلوكات هرات باتّفاق مردم زيارتگاه عصابهٔ تمرّد و عصيان بر پيشاني بسته مستعدّ جدال و قتال شده متوجّه دروازهٔ فيروز آباد شدند هر چند خضر چلبى رسول فرستاد و نصيحت نمود مخالفان بصلح راضي نشدند بلوكاتيان زور آورده آسياباني قريب بدروازه آمده شمشيرى بدروازه زد به تيغ يكى از غازيان آن فتنه را تسكين دادند و اهل نفاق يقين كردند كه مهمّ بر وفق دلخواه ايشان سر انجام نخواهد يافت پشت داده بمقرّ خود رفتند و رسولان چرب زبان نزد عبيد خان فرستاده اورا طلب نمودند تا آمدن عبيد خان بد بختان فضول و چپانيان مجهول قريب بدروازه آمده جنگ مي نمودند و از دستبرد غازيان مغلوب شده خايباً و خاسراً مراجعت ميكردند در آن اثنا عبيد خان در هجدهم شهر رمضان با اشكر گران و گروه بى پايان به ظاهر هرات آمده در باغ مراد نزول نمود خضر چلبى امّت بيگ را در دروازهٔ خوش باز داشت و امير حسن خطيب را دروازهٔ عراق گذاشت و بنفس خود با بعضى از غازيان روملو برين حازمان سردار شده بهر طرف كه ازبكان رو مى آوردند از پى امداد متوجّه ميشد عبيد خان شهر را احاطه نموده طريق آينده و رونده را مسدود گردانيد روزى ازبكان هجوم آورده بكنار خندق آمده غازيان ايشان را بضرب تفنگ باز گردانيدند خضر چابي و امير حسن قاضي روزها از طلوع (۲) فلق تا غروب شفق و از غرّهٔ بام تا طرّهٔ شام با مخالفان جنگ مي كردند و بقرب (۳) يك ماه آن گروه گمراه با غازيان عاليجاه مقاومت نمود آخر الامر ابو طاهر ولد سلطان ابراهيم اميني كه حراست دو سر برج از بروج دروازهٔ (۴) خوش بوى تعلّق ميداشت با امير حسن قاضي نزاعى داشت بواسطهٔ همين آن بد بخت نادان يكى از معتمدان خود را در خفيه نزد عبيدخان فرستاد و عرضه داشت كه اگر منصب عالي كه مناسب من باشد بمن ميدهي از برجى كه حفظ آن تعلّق بمن دارد مردمان شمارا بشهر مي آورم عبيد خان

---

(۱) بودند ا
(۲) خلق ا
(۳) در ج و قرب دو سه ماه
(۴) جوشن ا

چند که مردم عبید خان سعی نموده که سر او را بر داشته روی ویرا ببینند میسّر نشد *

گفتار در گرفتن عبید خان ازبک بلدهٔ هرات از خضر چلبی

بعد از رفتن دریان خلیفه از هرات نور الدّین محمّد اصفهانی قلم ستم کشیده هرکس را که از رعایا و غیره گمان جهاتی میبرد مبلغی باسم او رقم کرده مردمان ظالم را تحصیلداران وجه می ساخت بنابر آن عوامّ بر سر او هجوم نموده ویرا در حمام بقتل آوردند چون خبر شکست صوفیان خلیفه بهرات رسید خضر چلبی و امیر حسن قاضی باستحکام شهر کوشیدند - مردم شهر و بلوکات را حاضر ساختند تا باتّفاق ایشان محافظت آن بلده نمایند اکثر ایشان مخالفت نمودند خصوصاً خواجه احمد زیارتگاهی و برادر وی خواجه مبارک و خواجه قاسم و باعث مخالفتشان آنکه صوفیان خلیفه در چهار سوق هرات داری نصب کرده بود میخواست که ایشان را بیاویزد امّا فرصت نیافت خواجه مبارک با خضر چلبی و امیر حسن قاضی صحبت بنفاق میداشت روزی محبّ میکال که در آن زمان کلانتر شهر بود در خفیه کس نزد خواجه احمد فرستاد و پیغام نمود که پیاده بسیار با یراق بیشمار بمدد ما ارسال نمای تا خضر چلبی و امیر حسن قاضی از میان برداریم و عبید خان را طلبیده هرات بوی دهیم چند روزی این اندیشهٔ معصیت پیشه درمیان بود (۱) با لآخر بنابر حدیث نبوی علیه السّلام این سرّ قصیر به بسیاری از صغیر و کبیر رسید امیر ابو طاهر ولد امیر سلطان ابراهیم امینی ازین داعیه اطّلاع یافته نزد خضر چلبی رفته قصّهٔ ایشان را گفت خضر چلبی کس بطلب ارباب نفاق فرستاد خواجه مبارک فرار کرده محبّ میکال بدست افتاد باقبح وجهی بقتل آمد و اعیان هرات اگر چه بایشان اتّفاق نداشتند امّا در قلعهٔ

---

(۱) في النسخ بلا اخر.

ولد عبید خان و علی سلطان و اقش سلطان که از سلاطین ازبک بودند نمایان شدند و سونجک محمّد سلطان با جمعی از ازبکان روانهٔ اردوی صوفیان خلیفه گردیدند و خلیفه باستقبال شتافت و مانند کسی که دریای عمان را خواهد که بقبضهٔ خاک نمناک انباشته گرداند و آب ارس را بخاک و خاشاک از رفتار باز دارد در مقام مدافعه در آمده صوفیان خلیفه با پنج شش نفر جدا شده که تا نظارهٔ لشکر عبید خان کند علی سلطان خوار زمی تیری بر اسب وی زده اورا بقشونش ملحق گردانید و عبید خان از قلب بحرکت آمده به لشکر صوفیان خلیفه حمله نمود و جنود قزلباش چون بهرام خون آشام تیغ انتقام از نیام کشیدند و خدنگ آتشبار به زهر کین آب داده متوجّه حرب گشتند و آن دو لشکر جرّار و آن دو دریای (۱) زخّار بر یکدیگر مخلوط شدند و خدنگ جان ستان پیغام اجل به دل میرسانید وافعی بیجان یعنی سنان جان ستان حدیث دل مجروح پیش روح مشروح میگذرانید * نظم *

نی نیـــزهـــا آفـــت روزگار　　　اجل گشته بروی چو طفلان سوار

اجـل را بتن تیر کین رهنمای　　　برون رفته جانها ز تنگی ز جای

سپاه صوفیان خلیفه از مقاومت عاجز گشته فرار نمودند آن دیوانهٔ خود پسند با مردم چند خود را بویرانهٔ عبدل آباد انداخت عبید خان ویرانه را مرکز وار درمیان گرفت چون در ویرانهٔ مذکور چیزی از جنس مأکول نبود غازیان اسبان خود را کشته و زینهارا شکسته بجای هیزم میسوزانیدند و از گوشت اسب تناول مینمودند و بعد از سی و پنج روز ازبکان عالم سوز سیبا پیش برده و حواله ها ساخته ویرانه گرفتند و صوفیان خلیفه را زنده پیش عبید خان بردند او را بتنش بی سپرد که تا در عوض پسرش که در جنگ صوفیان خلیفه کشته شده بود بقتل آورد از مردمی که در آن معرکه حاضر بودند استماع افتاد که در آن وقتی که صوفیان خلیفه را نزد عبید خان میبردند یکی از ازبکان او را بر پس اسب گرفته صوفیان خلیفه سر خود را بر وجهی بر پشت او نهاده بود که رویش نمینمود هر

---

(۱) زخار ب ا

گذاشته دفتر جهل و نادانی نور الدّین محمّد اصفهانی را صاحب اختیار ساخته در بلد گذاشته که مبلغ چهار تومان تبریزی تا آمدن من از مردم گرفته نگاه دارد اگر از تحصیل اینمبلغ اهمال ورزی یقین دان که بغضب من گرفتار خواهی شد چون بفوشنج رسیده نظرش بخرمن کاهی افتاد فرمود که جوالی از آن کاه پرکرده برداشتند به نیّت آنکه چون عبید خان را در جنگ بگیرد پوست کنده از آن کاه پرکند بعد از آن کوچ بر کوچ متوجّه گشت عبید خان که از نقل حرکتش آگاه گردید در تأمّل شد خواست که باوی مقابل نشود زیرا که از امرای شاه دین پناه بود و مقابل شدن با وی عارش می آمد و دیگر بوی رسیده بود که اورا جنونی عارض است و در اثنای محاربه جنونش زیاده میشود و از بسیاری سپاه اندیشه نمی نماید دو سه هزار قزلباش همراه دارد و چند بار بر لشکر ازبک غالب آمده و شیرک شد عبید خان (۱) بسرداران مشورت کرد بعضی گفتند که شما با یکی از امرای شاه دین پناه مقابل نشوی و از شجاعت او اندیشه نمای چرا از بخارا بیرون آمده بگرفتن مملکت او می آئی عبید خان از شنیدن این سخن عرق غیرتش بحرکت آمد و بجانب معسکر صوفیان خلیفه روان شد و از آنجانب صوفیان خلیفه بجمعی از ازبکان دچار شده سی نفر از ایشان بقتل آورد و در قریۀ عبدل آباد نزول نمود سردار (۲) ازبک که اسیر شده بود معروض کرد که صلاح دولت در آنست که همین زمان طبل مراجعت کوفته متوجّه هرات گردی که عبید خان با سپاهی زیاده از حوادث دوران متوجّه است و شما را طاقت مقاومت او نیست زیرا که او را رتبۀ پادشاهی است و ترا رتبۀ امارت * بیت *

مزن با سپاهی ز خود بیشتر که نتوان زد انگشت با نیشتر

چون پردۀ غرور دیدۀ او را پوشانیده بود سخن وی را قبول نکرد و در آن مقام توقّف نمود صباح روز پنجشنبه بیستم شهر رجب سال مسطور عبید خان بالشکری زیاده از حوادث دوران ظاهر گشت منقلای آن سپاه عبد العزیز سلطان

(۱) بسرداران شکر مشورت نموده ب (۲) ازبکان ب

نویسندگان شریر و عمل داران بد نفس و ضریر بر برنا و پیر مسلّط گردانید و خوشهٔ گندم را دانهٔ بیرون آورده میشمرد و می گفت که از یک گندم سه چهار خوشه حاصل میشود و از هر خوشه اینقدر دانه و از ینجهت اینمقدار باقی پیش شماست مي باید داد و بهرکس که گمان مالی میبرد اورا طلب کرده میگفت که دوش من در مجلس یکی از آئمّه علیهم السّلام بودم امام مرا گفت که از فلان که عبارت از تست این مبلغ گرفته بغازیان تسلیم نمای من گفتم یا امام او دوست منست اورا از دادن این مبلغ و مرا از گرفتن این وجه معاف دار هرچند مبالغه نمودم فایده نداد و در اثنای این مزخرفات آن دیوانهٔ حماقت صفات اشک از دیده افشانده بنوعي سخن میگفت که بعضي از حضّار مجلس این مقالات دروغ را راست اعتقاد میکردند آنگاه آنمرد را بیکی از ملازمان خود میداد تا اورا شکنجه کرده آن وجه را حاصل میکردند چون خبر ظلم صوفیان خلیفه بشاه دین پناه رسید اورا از امارت هرات عزل کرده آن دیار را بسلطان محمّد میرزا عنایت فرمود و محمّد خان شرف الدّین اوغلي را للهٔ آنجناب کرد *

گفتار در محاربه نمودن صوفیان خلیفه روملو با عبید خان ازبک و شکست یافتن غازیان

درین سال عبید خان از آب آمویه عبور نموده متوجّه مشهد مقدّسه رضویّه گردید چون مردمان شهر این خبر شنیدند وضیع و شریف همّت بر محافظت قلعه گماشتند و مذکوحهٔ صوفیان خلیفه بنوعي ضبط آن قلعه مینمود کهمزید آن متصوّر نبود چنانچه شب و روز بر گرد بروج و باره میگردید و جنود عبید خان بدروازه جنگ آورده از دست غازیان و شهریان زخمهای کاری خورده مراجعت نمودند هر چند ازبکان بنقب و تیر و تفنگ و اسباب قلعه گشای توسّل جستند سهم غرض ایشان بر هدف مطلوب نیامد چون صوفیان خلیفه احاطه کردن مشهد را شنید از هرات بعزم رزم بجانب مشهد مقدّسه بحرکت آمد و خضر چلبی را که وکیلش بود در شهر

رود است و از نفس بلدهٔ هرات تا آنجا ده فرسخ شرعی مسافت واقع است سیاهی سپاه مخالف مشاهدهٔ ایشان شده کسانی که خلیفه سلطان را در بیرون رفتن و حرب کردن ترغیب کرده بودند از گفت خویش نادم و پریشان گشتند و خوف و هراس بیقیاس در ضمایر راه یافت بیرم اوغلن را قاید تقدیر بسوی معرکهٔ دار و گیر بحرکت آورد و عنان توجّه بصوب غازیان بی سر تافت مضمار کارزار گرم گشته از طرفین در هم آویختند امّا چون لشکریان خلیفه سلطان اطرافي بودند و مفت خوار و سردار بی اعتبار از محاربه متقاعد شدند بیرم اوغلن بر ایشان غالب شده خلیفه سلطان و امیر سلطان ابراهیم امینی با نهصد نفر از ملازمان و شهریان بقتل آمدند بیرم اوغلن سرهای مقتولان از بدن جدا کرده از همان مقام متوجّه غرجستان شد *

وقایع متنوّعه [1]

درین سال شاه دین پناه در تبریز قشلاق نمود اندرین سال شاه دین پناه الوند خان افشار را بقتل آورد *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اثني و اربعین و تسعمایه واقع شده رفتن صوفیان خلیفه روملو بحکومت هرات

بعد از شکست چنان امّت بیگ و مرویان مردمان سخن دان نزد صوفیان خلیفه روملو که حاکم مشهد بود فرستادند و اورا طلب نمودند صوفیان خلیفه متعلّقان و ولد خود را در مشهد مقدّسه رضویّه گذاشته متوجّه هرات گردید و در چهارم محرّم سنهٔ مذکوره بشهر در آمد محمود بیگ و امّت بیگ و غازیان و شهریان وی را استقبال نمودند با لشکر بهرام قهر در باغ شهر نزول نمود بعد از رنج راه بسخن مردمان بد خواه از راه بدر رفته دست ستم بر رعایا دراز کرده

---

(۱) در ا نیست

گفتار در آمدن (۱) بیرم اوغلن بتاخت ولایت خراسان و محاربه نمودن با خلیفه سلطان شاملو و شکست یافتن غازیان

پس از رفتن سام میرزا و آغزوار بجانب قندهار خلیفه سلطان شاملو که ایّام عمرش از هشتاد سال تجاوز کرده بود بر مسند حکومت نشست و محمود بیگ و امّت بیگ نیز بر منازل مناسب قرار گرفتند و خروش آن مبهوتان از کار رفته از فلک المستدیر و چرخ انقلاب پذیر در گذشت و ضعف خلیفه سلطان و زبونی آن دو دیگر سرداران باطراف و اکناف رفت بیرم اوغلن که از قبل کسکن قرا سلطان بن جانی بیگ سلطان حاکم ولایت غرجستان بود لشکر جمع آورده (۲) بتاخت ولایت هرات رود در حرکت آمده چون بولایت مذکور رسید اموال بسیار بدست آورد این خبر چون بحکّام خراسان رسید کلانتر و وزیر و امرای بی تدبیر بر بساط مشورت نشستند محمود بیگ صلاح در آن دید که از شهر بدر نروند امّا جناب مرحومی امیر سلطان ابراهیم امینی با جمعی که از کیاست نصیبی نداشتند رای صوابنمای محمود بیگ را مستحسن نشمردند و بزبان آوردند که رعب و هراس بخاطر راه نباید داد و دل بر محاربه و مقاتله باید نهاد جناب سلطانی (۳) بارشاد امیر سلطان ابراهیم امینی عمل کرده حکم کرد که کلانتران بلده و بلوکات هرکس که اسب و اسلحه داشته باشد از شهر بیرون آمده با غازیان در محاربه موافقت نمایند از اکابر امیر سلطان ابراهیم امینی و از اعیان شاه محمّد جامه باف و شادی محمّد عسس سلاح جنگ پوشیده در زیر علم خلیفه سلطان از پی مقاتلهٔ ازبکان در نوزدهم ذی قعدهٔ سال مسطور از شهر بیرون آمدند و محمود بیگ را با معدودی چند جهت حراست در شهر گذاشتند چون قریب بقرار استقرار رسیدند که از ولایت هرات

---

(۱) برم و بیرام در نسخه‌ها (۲) متوجه ولایت هراة شد ب

(۳) بادشاه ا

بنظر سیاست اثر کامران میرزا آورده بفرمان وی کشته گردید بعد از کشته شدن آغزوار آثار ضعف و انکسار بر روزگار سام میرزا ظاهر گشته بطرف گرمسیر گریخت و میرزا کامران بعد از فتح چنان بلاهور مراجعت نمود سام میرزا دانست که این شکست بنابر مخالفت شاه دین پناه است بنابر آن باشدن قرا و بعضی از بدبختان یوزبی قرا را که باغوای ایشان مرتکب خلاف شده بود کشته و سر های ایشان را با عرضه داشت بدرگاه عرش اشتباه ارسال نمود مضمون عرضه آنکه بعضی از منافقان روزگار تباه مرا بر مخالفت شاه دین پناه تحریک نمودند چنین بد حال و گرفتار وبال گردیدم واز آن مخالفت ناپسندیده که باعث بر آن جهل و غرور است پشیمان گشته انگشت ندامت بدندان تأسّف گزیدم اگر عاطفت شاه دین پناه شامل احوال این مخلص گشته نقوش آن جرایم بزلال عفو شوید قدم از سر ساخته متوجّه پایهٔ سریر اعلی گردم *

گفتار در محاربه نمودن صوفیان خلیفه روملو با امرای عبید خان ازبک

درین سال شیخ ابو سعید افراسیاب و قراجه بهادر و سیدّم میرزا با چهار هزار و پانصد سوار[1] روانهٔ ایشان گردید در حوالی زاوه بمخالفان رسید هم از گرد راه حمله نمودند ازبکان راه انهزام پیش گرفتند غازیان دویست و پنجاه نفر از آن قوم بداختر بقتل آوردند شیخ ابو سعید افراسیاب از غایت اضطراب در [2]سوراخي پنهان گردید کدخدای جام اسبي بآن نا تمام داده روانهٔ بخارا گردانید اندرین سال صوفیان خلیفه روانهٔ خاف شد و هزار سوار ازبک که از نزد عبید خان بتاخت آن دیار آمده بودند بایشان رسیده آنهارا نیز مغلوب ساخته دویست نفررا بقتل رسانید *

---

(۱) کذا فی النسخ (۲) سوارا

سرداران باو درین رای اتّفاق نمودند بنابر ان میرزا کامران از ظاهر قندهار کوچ کرده بطرف معسکر سام میرزا که از آنجا تا قندهار هفت فرسخ راه بود توجّه نمود چون نزدیک ایشان رسید بتصفیهٔ صفوف مشغول شدند سام میرزا میمنه را بآغزوار سپرده و میسره را ببلال سلطان افشار تفویض نمود و بنفس خود در قلب قرار گرفت واز آن طرف میرزا کامران با بیست هزار جوان در برابر سام میرزا که دو هزار مرد داشت صفّ اراست آغزوار چون شیر غرّان با فوجي از دلاوران بر خواجه کلان که سردار جوانغار بود حمله نمود *

بجولان در آمد چو شیران مست سر و شاخ گاو زمین مي شکست
سپاهی بــاو غرق جوشن همــه ز گرمي چو آتش در آهن همه

و فوجي را از مرکب انداخته ملازمان خواجه کلان همعنان یأس و حرمان راه فرار پیش گرفتند و خواجه کلان قدم استوار داشته بضرب سنان شاملویان جلادت آیین از پشت زین بر روی زمین افتاد لیکن بواسطهٔ استحکام جثّه چندان آزار بوی نرسید ملازمان میرزا کامران بمددش رسیدند *

زخیل مخالف در آن رستخیــز رسیدند جمعی چو سیلاب تیــز
(۱) کمر بسته در کین چو البرز کوه ....

ویرا از تلاطم دریای (۲) زخّار بساحل خلاص رسانیدند در ان اثنا نایرهٔ غضب سام میرزا التهاب یافته تیغ زهر طبیعت را از نیام حمیّت کشیده بر قراجه بیگ که سرداري جوانغار بوی تعلّق میداشت حمله کرد و ایشان را از پیش بر داشت چون قراجه را بقلب رسانید باز عود نموده بر سام میرزا حمله نمود در آن اثنا آغزوار از پی امداد شاهزاده عالي تبار بر قراجه بیگ اسپ انداخت درمیان معرکه دست اسب وی بسوراخي در رفت هر چند آن بهادر خود پسند مهمیز بر اسب زد اسب نتوانست که دست خود از آن سوراخ بیرون آورد در آن حال یکی از چغتای مجهول (۳) بوی رسیده اورا از اسب (۴) انداخته

---

(۱) ب ج این مصراع را ندارد مصراع اوّل در ا هم نیست (۲) ذخار ا ب
(۳) مجهول رسیده ا (۴) جدا ساخته ب

ظاهری ایشان تصرّف میکردند و در طلب اجناس مدفونه صاحب خانه را شکنجه مینمودند و شاهزادهٔ عالی تبار باستصواب آغزوار از شامیان متروک و سپاهیان مفلوک خلیفه سلطان میر آخور و محمود بیگ و امّت بیگ را در هرات گذاشته در پانزدهم شعبان سنهٔ مذکور بصوب قندهار علم توجّه بر افراختند در ولایت فره مراد سلطان افشار از روی اضطرار با آغزوار ملحق گشته کشته گردید چون سام میرزا و آغزوار با لشکر جرّار بقندهار رسیدند در آن اوان خواجه کلان از قبل میرزا کامران حاکم آن دیار بود چون از واقعه آگاهی یافت مردمان نواحی را به قلعه در اورده برج و باره را مضبوط گردانیده خاطر بر تحصّن قرار داده سام میرزا و آغزوار قلعهٔ را دایره وار درمیان گرفتند خواجه کلان با فوجی از دلاوران تیغ انتقام از نیام جلادت بیرون آورده سپر مخالفت بر روی گرفته از قلعه بیرون آمده دست باستعمال سیوف و رماح بردند و آغزوار نیز خود را باینسان زده جمع کثیر را از سر چشمهٔ تیغ شربت فنا چشانیده اعدا را تا بدر قلعه دوانید و چند ماه آغزوار همراه با خیل و سپاه در برابر حصار رفته دست باستعمال آلات جنگ میبرد چون مدّت مدید امر محاصره امتداد یافت کمند سعی سام میرزا بکنگر قصور دولت برفراز (۱) اوج مقصود نرسید و مرآت خونبار آغزووار بسبب (۲)غبار نفار نسبت بشاه کامگار مظهر (۳) پیکر فتح و ظفر نگردید خواجه کلان قاصدان کاردان نزد میرزا کامران که درآن زمان در لاهور بود فرستاد و استمداد نمود میرزا کامران باستصواب نزدیکان درگاه و مقرّبان بارگاه نزد همایون (۴) پادشاه از ممالک (۵) هندوستان سپاه گردون توان نزد میرزا کامران جمع شدند بعد از آن طرف قندهار بحرکت آمد و قراجه بیگ را منقلای ساخته کوچ بر کوچ بکابل آمدند از آنجا با سپاه آراسته روی بسام میرزا و آغزوار آوردند لشکر قزلباش یکمنزل پس نشستند میرزا کامران و سرداران به جهت مشورت مجتمع گشتند خواجه کلان صلاح در مقابله دید و سایر

---

(۱) برج ب (۲) عناد نقار ا (۳) مظهر فتح ب
(۴) کذا فی النسخ (رفت؟) (۵) هندو ا

قتل سنان پاشا بخواندگار رسید خلاصهٔ لشکر خود را رفیق ابراهیم پاشا ساخته بمعاونت متوطنّان قلعه فرستادند پاشای مذکور بعضی از مردم کار آمدنی خود را منقلای کرده بجنگ بهرام میرزا ارسال نمود غازیان و دلاوران ایشان را شکسته و چند نفر از چاوشان و متعیّنان را دستگیر کرده نزد بهرام میرزا آوردند چون ابراهیم پاشا از وقوع این حال اطّلاع یافت مردمان قلعه را بیرون کرده بسرعت تمام روانهٔ مقام خود گردید به نیروی دولت قاهره الکای وان و ارجیش مفتوح شد و ایالت آن دیار و کوتوالی آن حصار باحمد سلطان صوفی اوغلی تعلّق گرفت *

گفتار در یاغی شدن سام میرزا و آغزوار و رفتن ایشان بطرف قندهار و شکست یافتن ایشان از میرزا کامران

بعد از رفتن شاه دین پناه از هرات سام میرزا و آغزوار بر مسند حکومت نشستند و آغزوار خان همگی همّت بر ترفیه احوال سپاه و رعیّت مصروف داشت و در تعظیم و احترام سادات و موالی و اوساط النّاس و ادانی اهتمام تمام کرده رایت مرحمت بر افراشت بعد از شش ماه و کسری که در بلدهٔ هرات حکومت نمودند خبر قتل حسین خان و پریشانی احوال شاملویان بهرات رسید اغزوار خان توهّم کرد که آنچه به حسین خان رسیده بوی خواهد رسید و در آن اثنا باشدن قرا و یوزی فنا از ماوراء النّهر گریخته نزد اغزوار و سام میرزا آمده ایشان را بر مخالفت تحریک نمود و ایشان بسخن آن جاهل نادان فریفته شده سر از ربقهٔ اطاعت و پا از جادهٔ متابعت بیرون نهادند بر مرکب جهالت و ضلالت سوار شده سالک سبیل کفران نعمت گشته از مراحل سلامت در گذشتند و در آن اثنا ملازمان میرزا و خان در خانهای مردم هرات نزول کرده بودند و بهر کس گمان مال می بردند از جان رخصت حاصل کرده جهات

ایشان قبول نکرده از خوف عساکر ظفر نشان ینکچریان را در پیش صفّ باز داشته و یسال بسته در صدد قتال و جدال بودند در آن اثنا بداق بیگ وکیل ذوالفقار برهنمونی توفیق پروردگار از میان آن قوم بسیار فرار کرده بعزّ بساط بوسی مشرّف گشت و شرف نجات یافت چون سپاهی ایشان معلوم لشکر شاهی گشت ایالت پناه غازی خان ذوالقدر [1] با جمعی از قورچیان ترکمان و ذوالقدر قبل از موکب نصرت اثر بدفع آن قوم روان گردیدند و شیران معارک کارزار و صفّ شکنان میدان بیکار چون هزبران خونخوار جمله بر اهل ادبار حمله کردند و مطلقا از تیر دل دوز و تفنگ برق افروز اندیشه ننمودند در صدمهٔ اوّل بیاری حضرت باری آتش نیستی در خرمن ایشان انداختند در یک طرفة العین چهار صد نفر از آن قوم کریه منظر را طعمهٔ شمشیر آبدار ساختند و سرهای ایشان را از بدن جدا کرده در پای کمیت خوشخرام شاه انداختند و جمعی دیگر را مثل [2] دلو پروانه و قورجی باشی خواندگار [3] معحی چلبی را دستگیر کرده بنظر اشرف آوردند و عساکر منصور بقیّة السّیف آن گروه مغرور را تا حدود بتلیس تعاقب نمودند و تمامی احمال و اثقال بدست غازیان در آمد و چون بهرام میرزا و سایر امرا روانهٔ ارجیش گردیدند در حوالی قلعهٔ مذکور مستحفظان حصارها با جنود نصرت شعار مقابله کردند و غازیان ظفر فرجام قریب بیست نفر از ایشان بقتل آوردند بقیّة السّیف بصد حیله خود را بقلعه انداختند کس بخواندگار فرستاده طلب مدد نمودند خواندگار سنان پاشا و درزی علی و حاجی پاشا و یحیی بیگ امیر سنجاق را با جمعی کثیر بامداد ایشان ارسال فرمود بداق خان قاجار با جمعی از دلاوران جرّار با آن سپاه بسیار مقابله نموده به نیروی دولت [4] شاهی بر ایشان غالب آمد و سنان پاشا را با یکصد نفر بقتل آوردند و حاجی پاشا و یحیی بیگ را مشرف بهلاک گردانیدند و سر سنان پاشا را با سایر کشتگان در چمن وان باردوی همایون آوردند چون خبر

---

(۱) ا با جمعي ... ذوالقدر را ندارد
(۲) دبو ا
(۳) معحي ا ممي ب نمي ج
(۴) قاهرة ب

از قورچیان ترکمان در عصر روز چهار شنبه بیست و چهارم ربیع الاوّل بجهت خبر گیری بجانب وسطان رفته بودند هنگام غروب بایشان رسیده چند نفر را بقتل آوردند و سه کس را گرفته بدرگاه همایون فرستادند و آمدن ایشان معلوم گشت همان لحظه شاه دین پناه بر اسب کوه پیکر سحاب منظر که چون آب از بالا بنشیب دود و چون آتش از نشیب ببالا رود *

سیه چشم گیسووش مشک دم پریروی و آهو تک و گور سم
ز اندیشهٔ دل سبک پوی تر ز رای خردمند ره جوی تر
(۱)چو شب بود در شب چو بشتافتی بتک روز بگذشته را یافتی
چو بینائی دیده پی رفتی راه رسیدی بهر جا که کردی نگاه
شب تیره دیدی دو صد میل راه پی مورچه بر پلاس سیاه

سوار شده با جمعی از مخصوصان درگاه و قورچیان ، زمخواه عنان عزیمت بطرف ایشان منعطف گردانیدند چون موکب پادشاه جهان بحوالی وسطان رسید مشخّص گردید که آن بخت بر گشتگان بعد از تلاقی فراوان چارهٔ کار در فرار دانسته بتندی تمام نکواش رفته اند *

کسی را که بر گشت روز از قضا بکوشش نیابد خلاص از بلا
اگر باد گردد نگاه گریز بود آسمان بر سرش فتنه ریز

رایات نصرت آیات شاهی بعنایت الهی از آن (۲) راه صعب عبور کرده در بالای کوه بآن گروه با شکوه رسیدند در آنزمان دو هزار سوار در ملازمت شاه عالی تبار بودند زیرا که سایر سپاه در راه خواب کرده مانده بودند هر چند ائمه با محمّد پاشا گفت که با شاه دین پناه مقابله کردن صلاح نیست زیرا که سپاه ما طاقت صدمت و صولت آنحضرت ندارند *

خنجر تیز زبانش (۳) که در آید بسخن کلماتش همه بر صفحهٔ ابدان باشد

---

(۱) این دو بیت را ب ندارد و در آخر بی مورچه بر پلاس سیاه شب تیره و بدی بیک میل راه و ج هم این طور بیت آخر را دارد

(۲) ازان صعب ا (۳) چوب

در آنجا امیر سلطان روملو و چراغ سلطان استاجلو را بقراولي بجانب معسکر خواندگار ارسال گردانیده ایشان در قریهٔ دمهٔ درجزین باردوی خواندگار رسیدند رومیان بغرور موفور بایشان تاختند و ملازمان چراغ سلطان اکثر فرار کرده بعقب نگاه نکردند و ملازمان امیر سلطان موازي دویست نفر جنگهای مردانه کردند و امرأ اسب بر رومیان انداخته بسیاری را از پا در آوردند و سرهای ایشان را از بدن جدا کرده نزد شاه دین پناه آوردند و از نا مردي که ایشان را بود تعاقب نکردند چون سلطان سلیمان آگاهي یافت که فوجي اندک از سپاه قزلباش این نوع جنگ کرده اند در خاطر او گران آمده بر آشفت و امرای خود را سرزنش کرد که دویست نفر قزلباش را نتوانستند گرفتن چگونه آنحضرت را جواب خواهی داد و از درجزین عبور کرده رایات عزیمت بلکه هزیمت بصوب روم بر افراخت چون شاه دین پناه شنید که رومیان از درجزین عنان مراجعت منعطف گردانیده اند لوای توجّه از عقبش مرتفع ساخته بسرعت تمام بحرکت آمد بهرام میرزا و منتشا سلطان و امیر سلطان و شاهقلی خلیفه مهردار و محمّد امین بیگ سفره چی و جماعتی یساول و قانوچي از عقب ابراهیم پاشا فرستاد تا دستبردی نمایند به نفس نفیس عنان یکران بطرف قلعهٔ وان منعطف گردانید در آن زمان جمعی از رومیان از قبل سلطان سلیمان در قلعه بودند چون از توجّه جنود ظفر ورود خبر دار گردیدند قلعه را گذاشته فرار نمودند در عشرین ربیع الاوّل سنهٔ مذکوره پادشاه جهان در چمن وان نزول اجلال فرمود و قلعه را متصرّف شد چون خواندگار قبل از آنکه شاه دین پناه قلعه را تصرّف نماید بتوهّم آنکه مبادا غازیان حصار را بگیرند محمّد پاشا را که امیر الامرای دیار بکر بود با فوجي از امرأ مثل المه تکلو و رستم بیگ و (۱) دلو پروانه و احمد بیگ و مصطفی بیگ و بدر بیگ و ادریس پاشا و ملک سلیمان حاکم (۲) هنیر و ملک ویس سلطان را و دو هزار ینگیچري باده هزار سوار بمدد متوطّنان قلعه فرستاده بود و آن بخت بر گشتگان بحدود وسطان آمده بودند و بعضي از

(۱) دلو ا (۲) هنرا هنیرب تبرج

فوت میر نعمت الله (۱) ده روز فاصله بیشتر نبود از جملهٔ اموری که حمل بر کرامات حضرت شیخ توان نمود آنست که محمود بیگ مهردار که از الدّ خصام و اشدّ عداة آنحضرت بود روزی در میدان صاحب آباد در خدمت مؤید صاحبقران چوگان می باخت و گلگون نخوت و غرور در عرصهٔ وسیع بهر طرف می تاخت و آن روز جمعه بود قریب بعصر حضرت خاتم المجتهدین در دفع شرّ و فتنه و افساد او دعای سیفی و دعای انتصاب مظلوم از ظالم که منسوب بامام همام عبد الله الحسین علیه التّحیّة و السّلام است میخواند هنوز دعای دوم را باتمام نرسانیده بود و کلمات قرب اجله و ایتم والده در زبان داشت که محمود بیگ در اثنای چوگان بازی از اسب افتاده سرش چون گوی پامال سم سمند و خدلان گشت و بر خاک مذلّت و هوان یکسان گشت مولانا لسانی در سلک اعاظم مناظم سخن گداری انتظام داشت و دیوان اشعارش مشهور و ابیات بلاغت آثارش بر الواح خاطر فضلاً مسطور درین سال از عالم رفته در سرخاب مدفون گشت *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ احدی و اربعین و تسعمایه واقع شده آمدن سلطان سلیمان پادشاه روم نوبت ثانی بآذربایجان

چون سلطان سلیمان از ضبط بغداد فارغ گردید متوجّه آذربایجان گشت شاه دین پناه که آینهٔ رای جهان آرای او بصیقل تائید آلهی جلاً یافته بود صورت حزم را که محافظت آن بر ذمّهٔ ارباب دولت لازم است رعایت کرده از پای قلعهٔ وان برخاسته متوجّه تبریز گردید در آنجا ملک بیگ خوئی که بقیّهٔ اهل نفاق بود به (۲) یاسا رسید در آن اثناً دلو خرّم از نزد خواندگار فرار کرده آمد و خبر قرب لشکر روم رسانیده شاه دین پناه روانهٔ سلطانیّه شده (۳) بدرجزین آمد

---

(۱) ندارد (۲) نه بسا ب (۳) در ا و ب در گوین و درجزین هر دو آبد

ایشان راه نیافت و انواع (۱) آزار و اضرار دینی و دنیوی بروی عاید میشد و در باب (۲) صحت صلوة جمعه بدون امام علیه السّلام یا نایب امام که فقیه جامع الشرایع فتوی باشد بخلاف رای حضرت خاتم المجتهدین با حضرت مومی الیه در مجلس بهشت آیین ارادهٔ مباحثه داشت و جمعی از علمأ و فقها مثل قاضی مسافر و مولانا حسین اردبیلی و جمعی که با حضرت خاتم المجتهدین در مقام عداوت و کدورت بودند با خود در آن بحث متّفق ساختند و از امرأ و ارکان دولت شاهی مثل محمود بیگ مهردار و ملک بیگ خوی و غیرهم حمایت ایشان مینمودند امّا مطلقاً آن مجلس منعقد نگشت و آن بحث از قوّت بفعل نیامد و ترتیب آن مقدّمات منتج مطلوب نشد و در آن اوان اشرار کتابی مشتمل بر انواع کذب و بهتان نسبت بحضرت خاتم المجتهدین نوشته در فضای خانهٔ آن حضرت که در صاحب آباد دار السّلطنة تبریز در (۳) جوار زاویهٔ نصریّه بود انداختند بخطّ مجهولی و از اقسام مناهی و فسوق در آن کتابت بانحضرت نسبت دادند پادشاه موید لازال ملکه و سلطانه در پیدا ساختن کاتب و بواعث آن (۴) کتابت جهد موفور بظهور رسانید آخر الامر ظاهر شد که حضرت میرزا را اطّلاعی از آن بوده بمرور ایّام کدورت خاتم المجتهدین با او بحدّی رسید که منجرّ به نفی بلد و اخراج گشت (۵) و بکاولی از دیوان اعلی برو موکّل ساختند که او را روانهٔ بغداد نماید و حکمی از دیوان اعلی باسم محمّد خان تکلو که در آن زمان حاکم بغداد بود نافذ گشت که نگذارد که میر نعمت الله با شیخ ابراهیم قطیفی و دیگر اعادی خاتم المجتهدین طریق مخالطت و مصادقت مسلوک دارد و از کماهی احوال او صاحب وقوف باشد و بعد از آنکه آنحضرت بجانب بغداد رفت اندک زمانی بود که حضرت المجتهدین نیز مرخّص گشته متوجّه عراق عرب شد و میانهٔ فوت آنحضرت و

---

(۱) انواع و اضرار ا (۲) در باب صلوة جمعه ــ
(۳) حوالی ج (۴) مکتوب ب
(۵) و بوکاولی از دیوان اعلی برو و موکل ساختند ج

* نظم *

ندانست کآن شمع تابان مهر نمیرد ز پف بر فراز سپهر

در این ولا شاه او را بقراولی فرستاد که حسن آقا که از ملازمان او بود بعرض شاه دین پناه رسانید که عنقریب حسین خان سالک طریق عناد گشته روانهٔ اردوی رومیان خواهد شد شاه دین پناه ویرا طلب نمود و اشاره کرد که او را پاره پاره کردند و سر او را قنبر اوغلی بر سر نیزه کرده در اردوی همایون گردانید و قوشون او را ببهرام میرزا داد *

امیر نعمت الله حلّی از جملهٔ سادات رفیع الشان حلّه بود و فضایل و کمالات آنحضرت و مهارت در علومی که از لوازم اجتهادست بمرتبهٔ رسیده بود که جمعی گمان اجتهاد بدو داشتند و خود نیز دعوی اجتهاد مینمود فامّا بادعان علما مقرون نبود و حدّت فهم و ذکا (۱) و فطنت عالی او بر نهجی بود که جمعی از علما که در ماده و مولویت برو ترجیح بمراتب داشتند با او تاب مقاومت در مباحثه نداشتند و از و الزام می یافتند گاه بود که در علمی که از مقدّمات آن واقف نبود بحث میکرد و بحدّت فهم و موافقت سلیقه از پیش میبرد بنحوی که احدی بر حقیقت آن واقف نمی شد و مردم تصوّر میکردند که در آن علم مهارت تمام دارد وی از تلامذهٔ حضرت خاتم المجتهدین وارث علوم سیدّ المرسلین (۲) علی عبد العالی بود و ترقّیات کلّیه اورا از پرتو استفادهٔ آنحضرت دست داده بود امّا کفران آن نعمت کرد و حقوق آن حضرت را به عقوق پاداش و تدارک نمود و بنابر مخاصمهٔ که خاتم المجتهدین با شیخ ابراهیم قطیفی داشت و امیر نعمت الله مومی الیه برغم او ازوی استفادهٔ بعضی از مسایل فقهی نمود گاهی که در پایهٔ سریر خلافت مصیر بود کتابات بشیخ ابراهیم قطیفی مینوشت و اورا بر بعضی امور که مستلزم نقص حضرت خاتم المجتهدین بود ترغیب میکرد فاما از ارتکاب (۳) این مقوله حکایات نقص ایشان بشان

(۱) فطرت ب (۲) عبد العالیه ب علیا عبد العالیا ا
(۳) کذا فی النسخ (؟)

صوفیان خلیفه برسر سیّدم میرزا که در قلعهٔ کلات بود شبیخون آورده جمع کثیری از ازبکان بقتل آورد در حال مراجعت دویست نفر از ملازمان وی از کوه افتاده هلاک شدند چون درویش علي مغل ضعف خلیفه را معلوم کرد با هزار و هشت صد سوار بتاخت آمد صوفیان خلیفه با پانصد سوار و دویست پیاده با ایشان جنگ کرده غالب آمده چهار صد نفر بقتل آورد *

متوفّیات

شیخ علی بن عبد العالی مجتهد در روز شنبه هیجدهم ذی الحجّه از عالم فانی بجهان جاودانی شتافت مقتدای شیعه موافق تاریخ افتاده و از جملهٔ موآلفاتش حاشیهٔ الفیه و رساله جعفریّه و (۱) شرح ارشاد و حاشیهٔ شرایع و شرح لمعه حسین خان بن عبدی بیگ شاملو برادر دورمیش خان بعد از قتل چوهه سلطان وکیل شاه دین پناه شده بود درین سال مزاج شاه دین پناه ازو منحرف گشته درین ایّام بعضی از امور قبیحه علاوهٔ آن انحراف گردید از جملهٔ قبایح آنکه باشدن قرا نامی از قوم شاملو که از اقربای حسین خان بود و نزد شاه دین پناه قرب تمام داشت بنابر بغضی که نسبت بآنحضرت داشت در شیشهٔ شربت خاصّهٔ شاهی زهر داخل کرده خواست که از آن شربت مسموم (۲)سازد پادشاه بفراست یا بالهام غیبی بر قصد آن بد بخت اطّلاع یافت و آن دور از سعادت از اطّلاع آن واقف شده في الحال ببهانهٔ از مجلس بیرون رفته بجانب ماوراْ النّهر شتافت و بعضی مردم معروض نمودند که این قضیهٔ شنیع باشدن قرا بفرمودهٔ حسین خانست و این سخن در دل پادشاه زمان جا کرد باوجود این قبایح باقتضای وساوس شیطانی و استدعای هواجس نفسانی عازم آن شد که در تغییر دولت سعی بلیغ نماید و مردم را بسلطنت سام میرزا ترغیب نماید و ندانست که نور ماهتاب بفریاد هرزه درایان زوال نپزیرد و چراغ آفتاب بدام افسون گران فرو ننشیند *

---

(۱) شرح ارشاد و حاشیه ارشاد ب (۲) بانحضرت دهد ب

چو کوهی روان گشت بر پشت باد عجب آنکه بر باد کـــوه ایستاد
مبـارز طلب کرد جـــولان نمود بنـــام آوری خویشتن را ستـــود
چـــو بالای نیـــزه درازی گرفت در آن معرکه نیـزه بـازی گرفت

دیو مصطفی بروی حمله نموده نیزهٔ بر دامن سپر وی زده از بیخ بغل او گذشته سنان او شکست و شمشیر کشیده بار دیگر با دلو توقاچی جلو انداخت شمشیر بروی زده چهار انگشت و یرا قلم کرد ازین جانب دیو تر خان اسب انداخته دیو مصطفی چون دید که مدد رسید بدرون قلعه گریخت القصّه قشلاق همایون در پای آن قلعه به پایان رسید و خواندگار ببغداد رفت محمّد خان شرف الدّین اوغلی که والی آن دیار بود حسب الامر شاه دین پناه بغداد را گذاشته بیرون رفت ابراهیم پاشا از موصل رسولان کار دان نزد محمّد خان فرستاد و از صلح سخن گفت که تسلیم قلعه کند خان قبول نکرده رؤسای تکلورا طلب نمود و قرعهٔ مشاورت درمیان انداخت ایشان رفتن بنزد شاه دین پناه قبول نکردند (۱) و مدرسه را مضبوط ساخته لوای مخالفت بر افراختند محمّد خان اراده کرد که بر سر آن بیدولتان رود ایشان را گوشمالی بسزا فرماید سیّد بیگ کمونه مانع شده امّا وهم تمام بر ضمیر محمّد خان مستولی گشته قراولی قورچی تیر و کمان و بداق بیگ کپک (۲) آلان همراه کلید بغداد نزد سلطان سلیمان فرستاد امّا جسر را بریده روانهٔ درگاه عالم پناه شد و به مشقّت بسیار ببصره رسید مقاس والی آن دیار طعن بسیار خان را کرده به سلامت گذرانیدند محمّد خان بدز قول آمد سلطان سلیمان میخواست که در موصل قشلاق کند و ملازمان محمّد خان که کلید بغداد برده بودند اورا ببغداد آوردند و خواندگار در آنجا قشلاق کرد *

وقایع متنوّعه

درین سال صوفیان خلیفه روملو در خبوشان بدرویش علی مغل که بتاخت آمده بود جنگ کرده صد و پنجاه کس را بقتل آورد و اندرین سال

---

(۱) رو مدرسه را ا درب و نیست (۲) آلان کلید بغداد فرستاد ب

شدند پادشاه کامران با جمعي از غازیان متوجّه قلعهٔ وان گردید چون حوالي قلعهٔ مضرب خیام جنود ظفر فرجام گردید سرداران قزلباش چشم گشودند حصاري دیدند چون قلعهٔ افلاک از ساکنان خطّهٔ خاک مصون و برجي مشاهده فرمودند که مانندش از دایرهٔ فصل عقل بیرون فصیلش با فلک البروج توأمان و خندق عمیقش با گاو زمین همعنان *

(۱) کسي گر شدی چرخ را بر زبر فصیلش ز دور آمدی در نظر
از آن سهمگین حصن گردون ستیز خلاء و ملاء خندق و خاک ریز
زحل تا شود بر درش پاسبان کند طوبي و سدره را نردبان
یکی سنگ از آن قلعهٔ با شکوه در افتاده و گشته البرز کوه

اطراف قلعه را بر امرا تقسیم کردند و سر هنگان کشور گشای و قورچیان رزم آزمای آغاز جنگ کردند و (۲) صوت صورن و نفیر حارسان بروج مستدیر را مضطرّ و سرا سیمه گردانیده الم از بالای برج و باره بنواختن نفیر و نقاره اشارت فرمود و جنود روم بانداختن تیر و تفنگ پرداختند و دلاوران قزلباش نیز بآتش زدن توب و تفنگ شروع نمودند تفنگ از قضای مبرم و مرگ (۳) مفاجاة خبر میداد و ضربزن دشمن شکن روزنها در بدن میگشاد روزی دیو مصطفی از جانب رومیان از قلعه برون آمده در برابر عساکر قزلباش ایستاده *

ز پهلوی لشکر گه شهریار برون راند مرکب یکي شهسوار
کلائي ز فولاد چین بر سرش که گوهر برشک آمد از جوهرش
حمایل یکی تیغ هندی چو آب (۴) گرامی تر از خنجر آفتاب
درفشان یکی تیغ چون چشم کور بلارک برو رفته چون پای مور

از ینجانب دلو توقاچي از قوشون بیرون رفته باوی (۵) مقاتله نمود * نظم *
در آمد بمیدان چو عفریت مست کمندی ببازو کمانی بدست

---

(۱) این شعر در ! نا تمام است قلاد بلا ب (۲) صورت صورن ا
(۳) مفاجا ب ا
(۴) بگوهر تراز ا (۵) مقابله ب

* نظم *

ز[1] قوس قزح برف شفّاف ریخت * چو آن پنبه کز قوس ندّاف ریخت
کف اندازی برف شد بیحساب * زهر سو شتر های مست سحاب

قلال جبال و اطراف مرغزار از برگ و بار عاری گشت و عمامه و قبای خضر از دستبرد لشکر سرما از فرق صنوبر و قد سرو ریخت خوردهٔ کافور از دست سحاب بر اطراف عالم فرو بیخت و دست و پای لشکریان روم ضایع شده و بسیاری از چهار پایان ایشان بچراگاه عدم رفتند جمع کثیر از مردمان فوت شدند و مضمون وَ لِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوٰاتِ وَالْاَرْضِ بظهور پیوست یکی از شعرأ در آن واقعه گوید * نظم *

رفتم سوی سلطانیّه آن طرفه چمن دیدم دو هزار مرده بی گور و کفن
گفتم که بکشت این همه عثمانیرا باد سحر از میانه بر خاست که من

بالضّرورة از اندیشهٔ که داشت در گذشته و بالم و تشویش راه بغداد پیش گرفت و شاه دین پناه از قرا آغاچ کوچ کرده[2] در رباط دانگ نزول اجلال نمود و بدرجزین عبور کرد در آن موضع الوند خان افشار با یک هزار سوار بعساکر نصرت اثر ملحق گردید و شاه دین پناه محمود آقای اوچی باشی را بزبان گیري ارسال نمود غازیان بموضع کله کن خرقان بمخالفان رسیده پنج نفر از ایشان را گرفته بدرگاه شاه عالم پناه آوردند و آن اسیران بعرض خسرو جهان رسانیدند که سلطان سلیمان با سپاه فراوان متوجّه بغداد گردید المه ذوالقدر اوغلي را به تبریز ارسال نمود و از استماع این سخن پادشاه زمین و زمن بر سر ایشان ایلغار نمود غازي خان تکلو غشاوهٔ[3] عقوق حقوق این خاندان باصرهٔ سعادت اورا پوشیده و از اردوی نصرت شعار فرار نموده به تبریز شتافته المه را از توجّه شاه دین پناه خبردار گردانید باتّفاق سردار اهل نفاق بقلعهٔ وان متحصّن

---

(۱) قوس و قزح (۲) رباط دانگ را محل نزول همایون ساخت ب
(۳) عقوق این خاندان عشاوه ب

دور ايلغار كرده اسبانشان لاغر و ضعيف گشته اكثر جيش متفرّق گرديده چنانچه زياده از هشت هزار كس در پايهٔ سرير اعلى نبودند با وجود اين غازي خان تكلو با اكثر امرأ دل دگرگون كرده در مقام نفاق بودند امّا جماعتى كه بكرّات مشاهده كرده بودند كه به نيروى دولت قاهره مهمّات كلّيّه و قضاياى مشكله علي سبيل سهولة [۱] بقطع و فصل ميرسيد هيچ دغدغه بخاطر شان نميرسيد از منزل كره بهرام ميرزا و القاس ميرزا و حسين خان برسم منقلاى روانهٔ تبريز گرديدند و اردوى گردون شكوه بقزوين آمدند و از قزوين روانهٔ ابهر گرديدند در انجا از امرأ خبر آمد كه خواندگار بتحقيق متوجّه است امرأ روى باردوى خواندگار نهادند بعد از وصول [۲] بقرا آغاچ بابراهيم پاشا دو چار خوردند آغاز كار زار نموده چون فيهٔ باغيهٔ روميّه زياده از حدّ و حصر بودند بعضى از امرأ مثل حسين خان و [۳] غازي خان و ملك بيگ خوئى دل دگرگون كرده بودند بنابر آن جنگ صعب واقع نشد و بهرام ميرزا و امير سلطان و سليمان سلطان تا شب با ايشان مقاومت نمودند چون شاه دين پناه خبر [۴] مقاتلهٔ امرأ شنيد با فوجى از بهادران نامدار بر سبيل ايلغار روان شده تا به انديشهٔ تمكين و وقار بمدافعت خصم پردازند در آن اثنأ ذوالقدر اوغلي محمّد خان بواسطهٔ [۵] خباثت و قباحت ذاتى كه [۶] مكنون و مركوز فطنت و جبلّت او بود اظهار نموده بنابر عداوتى كه از پدر خود كور شاهرخ در خاطر داشته باتّفاق قيا سلطان و حسين سلطان ولد برون سلطان تكلو پشت بر دولت كرده از موكب عالى رو گردان شدند از آن جهت فتور تمام بحال عساكر ظفر فرجام راه يافت لاجرم آن حضرت بر ساير امرأ و اركان دولت بى اعتماد گشت و از جهت رعايت حزم روزى چند جنگ را در تأخير انداخت چون خواندگار بسلطانيّه رسيد در اخر فصل خريف مقدمهٔ لشكر زمستان حريف معركهٔ سلطان سليم گشته برف عظيم [۷] باريد *

---

(۱) بقتع و فيصل ب
(۲) يلغز آغاچ ب
(۳) غازي خان خوى ا
(۴) مقابله ب
(۵) خدابت ب
(۶) كه مركوز فطنت و مكنون جبلت او بود ب
(۷) آمد ا

* نظم *

خوش گرفتند حریفان سر زلف ساقی / گر فلکشان بگذارد که قراری گیرند

بعد از چند گاه خبر آمد که شاه دین پناه با خیل و سپاه (۱) کوچ بر کوچ متوجّه است از استماع این خبر ابراهیم پاشا متوهّم گشته سر تفکّر بجیب تدبّر فرو برده لحظهٔ در بحر تحیّر غوطه خورد و هم فکرش در تلاطم امواج و مصادم افواج ندامت غرق گشته چون سحاب در اضطراب آمد عرضه داشت به سلطان سلیمان فرستاد مضمون آنکه موسی سلطان بمجرّد استماع توجّه بندگان تبریز را انداخته بعراق رفته امّا شاه دین پناه در غایت عظمت و حشمت از خراسان بری آمده است و ما را طاقت مقاومت با آنحضرت نیست * نظم *

بجز شاه با شاه هم ننگ نیست / بدریا بجز کوه هم سنگ نیست

ندارند تاب شهان چاکران / ز خورشید بر هم خورند اختران

چو دریای عُمّان بر آرد خروش / خروشیدن نای ناید بگوش

مگر هم تو آئی بنا ورد (۲) او / بمیدان تو باشی هم آورد (۳) او

چو بشنید سلطان روم این پیام / بشد جام اندیشه اش تلخکام

سلطان سلیمان بعد از وقوف بر مضمون عرضه یورش تبریز را پیش نهاد همّت ساخته با تمامی سپاه روانه گردیده با ابراهیم پاشا ملحق گشته باتّفاق متوجّه عراق گشتند چون آمدن رومیان بآذربایجان در موضع النگ نشین بسمع پادشاه اورنگ نشین رسید بعزم دفع مخالفان کوچ فرمودند منتشا سلطان و اوغلن خلیفه قورچي باشی را برسم منقلای روان گردانیدند بنفس همایون متوجّه دفع اعدای دون گردیده به بیست و یک کوچ بکبود گنبد آمدند و اسب و استر بسیار تلف شد اصحاب رای و فرهنگ و فارسان میدان جنگ در مقام تفکّر و تحیّر افتادند و هرکس را خیالی در سر و اندیشهٔ در ضمیر پیدا شد زیرا که سلطان سلیمان با سپاه زیاده از ریگ بیابان و اوراق خزان آمده بود و جنود منصور از راه

---

(۱) اینجا در ا تا حشمت انداخته است (۲) آورد گاه ب

(۳) شاه ب

بداعیهٔ یورش بلخ در یازدهم شهر ذی حجّه از هرات بیرون آمده قرب چهل روز در النگ نشین توقّف فرمودند *

متوفّیات

ابو سعید خان بن کوچم خان بن ابو الخیر خان در سمرقند وفات یافت و برادرش عبد اللّطیف خان بجای او نشست *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اربعین و تسعمایهٔ واقع گردیده لشکر کشیدن سلطان سلیمان بار اوّل بادربایجان

درین سال سلطان سلیمان پادشاه روم متوجّه آذربایجان گردید سبب لشکر کشیدن او بدینخصوص آنکه المه پیوسته رسولان بدرگاه شهریار روم ارسال داشته پیغام میمنود که شاه دین پناه بیورش ماوراء النّهر از هرات بیرون رفته و از آذربایجان دور افتاده اگر بدینجانب نهضت فرمایند یمکن که آن دیار در تصرّف در آید خواندگار سخن (۱) المه را قبول نموده به ترتیب قتال و تکمیل آلات جدال اشارت فرمود با سپاه خونریز بجانب تبریز در حرکت آمد ابراهیم پاشا را که وزیر اعظم بود با نود هزار سوار منقلای گردانید ابراهیم پاشا المه را با ده هزار کس پیش فرستاد در آن اوان خواجه شاهقلی که وزیر موسی سلطان بود باتّفاق مولانا احمد طبسی رسولان نزد رومیان فرستادند و ایشان را بجانب تبریز طلب نمودند آن غدّاران با المه قرار داشتند بقلم تمنّا صورت فریب برلوح خیال خود مینگاشتند بنابر آن آوازه انداختند که پیره سنان اوغلی صباح به شهر می آید غازیان و شهریان باستقبال شتافتند و المه و سایر سرداران سپاه روم بشهر در آمدند بعد از چند روز ابراهیم پاشا با جمیع امرأ در حوالی تبریز نزول نموده المه را بطرف اردبیل ارسال نمودند و خسرو پاشا را بتسخیر قلعهٔ النجق فرستاده القصّه اکثر بلاد آذربایجان را گرفتند

---

(۱) اینجا ادر ا تا المه را با ده هزار اندخته است

یافتند و (۱) بالتفات خسروانه و عنایت پادشاهانه سرافراز شدند آنگاه متوجّه احوال رعایا گشت و غازی خان و اتباع او که در زمان محاصره اموال مظلومان را گرفته بودند بموقف عتاب آورده و بعضی عجزه را از خزانه نوازش نمود و حسین خان و منتشا سلطان و امیر سلطان روملو را به تسخیر غرجستان روانه گردانید امرأ فتح آن دیار کرده بپایهٔ سریر اعلی روانه گردیدند *

وقایع متنوّعه

درین سال المه بر سر بتلیس آمد شرف خان باتّفاق حسن بیگ چوته و قلیچ بیگ پازوکی و سایر امرای کردستان در موضع (۲) نهی جنگ صعب کردند و شرّ مخالفان کوتاه کردند امّا شرف خان بقتل آمد المه به بتلیس مستولی شد و اندرین سال شاه دین پناه از جمیع مناهی توبه کرد فرمان همایون شرف نفاذ یافت که محتسبان آبروی پیاله و جام عفوبت انجام را ریخته شیشهٔ ناموس ایشان را بسنگ افسوس زنند و بنصایح الحق مرپنبهٔ غفلت از گوش صراحی بکشند اگر سر کشی کند گردن او را نرم سازند بحکم کلّ مسکر حرام از بوزه و بنگ و هرچه به ببینند بیندازند مغنّی بی معنی گوی را اگر بی قانون شرع آواز کند چون مغنی بزخم گوشمال فریاد از نهاد او برآرند و چنگ بی ننگ را در کنار هر کس به بینند موی گیسوی ببرند (۳) نی اگر بی آهنگ راه شرع بگیرید نگذارند که نفس او بر آید طنبور بی مغز نا معتدل گو را چنان زنند که چون عود (۴) سوزد رباب خوش مزاج را در هر مجلس که بینند بر خرس نشانده اخراجش نمایند مبلغ کلّی از قمار خانه و شرابخانه و بیت اللّطف از دفتر اخراج نمودند اندرین سال امارت هرات را شاه دین پناه بسام میرزا ارزانی داشت و آغزوار خان شاملو را لله گردانید اندرین سال شاه دین پناه

---

(۱) با تمنعات ا
(۲) ا ندارد
(۳) اگر آهنگ شرع راه بر گیرد ا
(۴) سوزب ا

به استراباد رسیدند در آن اوان اکثر از بکان در حمام بودند غازیان از روی قهر بشهر در آمدند و صورن انداختند و نقارها نواختند و ازبکان برهنه و عریان از حمام بیرون آمدند عساکر ظفر نشان ایشان را گرفته بقتل می آوردند و قمش اوغلن از واقعهٔ این قضیّه حیران و سرگردان در میان شهر میگردید بعد از مشقّت بسیار با پنج سوار از مضیق حصار خلاص شده روانهٔ مرو گردید غازیان پانصد نفر و چهار برادر او را گرفته بقتل آوردند و سرهای ایشان را روانهٔ درگاه اعلی گردانیدند و القاس و بدر خان در استراباد متمکّن شدند *

گفتار در لشکر کشیدن شاه دین پناه نوبت سیوم بخراسان و فرار کردن عبید خان

چون استیلای طغیان ازبکیّه و انحصار غلامان خاندان صفویّه از حدّ گذشت شاه دین پناه بجانب خراسان توجّه نمود چون (۱) زاویهٔ کرخ از پرتو رایات خورشید نهاد فضای سپهر نورانی گشت صوفیان خلیفه روملو با دویست سوار بجانب سبزاوار در حرکت آمد در آن اوان خان گلدی ازبک با چهار هزار سوار در سبزوار بود صوفیان خلیفه بر سر وی شبیخون آورده صد و پنجاه نفر از ملازمان اورا بقتل آورد و خان گلدی بدر رفته صوفیان خلیفه روانهٔ نیشاپور گردید در آن بلده بازبکان رسیده ایشان را نیز مغلوب گردانید و علم عزیمت بطرف مشهد بر افراخت در آن اوان عبد العزیز سلطان با هشت هزار سوار در آن دیار بود در آن اثنا حسین خان شاملو و آغزوار خان شاملو و امیر سلطان روملو از شاه دین پناه جدا شده بمدد خلیفه رسیدند عبد العزیز سلطان بطرف هرات گریخت عبید خان نیز از آنجا فرار نمود چنانچه مذکور شد و شاه دین پناه در بیست و دویم شهر جمادی الاوّل سنهٔ مذکوره بهرات تشریف آوردند و در باغ شهر در مسند کامرانی و جهانبانی متمکّن گشتند اکابر و اشراف بسعادت پایبوس (۲) استسعاد

(۱) زویه کوچ کرخ ا (۲) استبعاد ب

نکبت بر رایت ازبکان بیدولت و زیدهٔ علم شوکت ایشان نگونسار گردید در آن روز قرا حیدر بضرب شمشیر جمع کثیری را بقتل آورد و غازیان اعدأ را تعاقب نموده چند نفر را دستگیر کرده بدرگاه عالم پناه فرستادند *

وقایع متنوّعه

درین سال میر غیاث الدّین منصور از صدارت معزول گشته امیر معزّ الدّین محمّد اصفهانی را بجای او نصب کردند و هم درین سال وزارت دیوان اعلی باحمد بیگ نور کمال تعلّق گرفت امیر قوام الدّین جعفر ساوجي وزیر شاه دین پناه بود در رباط نیک پی بقتل آمد *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ تسع و ثلثین و تسعمایة واقع شد

در اوایل این سال در چهاردهم شعبان قمش اوغلی ازبک بر سر اردوی محمّد خان ذولقدر اوغلی که در چمن مخور ساوخ بلاغ بود ریخته احمال و اثقال او را بغارت برد هم درین سال شاه دین پناه القاس را تربیت کرده باتّفاق بدر خان روانهٔ استراباد گردانید چون القاس به بسطام رسید بخود قرار داد که ناگاه به طرف استراباد ایلغار کند و بصرصر حملهٔ قیامت اثر نهال اقبال ازبکان را از بیخ بر کند و سرداران سپاه را در مجلس جانقی نشانده ما فی الضّمیر خود را ظاهر ساخته تمامی آنجماعت این رای را تحسین نمودند (۱) بدر خان و القاس با هزار و پانصد سوار بجانب استراباد ایلغار کردند و نیم شب که صبح زبرجدی بانواع سیّارات و ثابتات آرایش یافته و اجرام نورانی چون گوهر های شب افروز از حقّهٔ آبگون گردون تافته بود * نظم *

(۲) بدر دزدی ستاره کرده تدبیر | فرو افتاد ناگه در خم قیر
ز تاریکی جهان را بند بر پای | فلک چون قطب حیران مانده برجای

(۱) بدر خان و ذولقدر و القاس ا   (۲) بر در دزدی ا

ميرزا فرستاد و ملازمانش اسبها آورده بغازيان مي فروختند رسولان از جانب عبيد خان آمده از صلح سخن راندند و ميرزا و غازي خان گفتند عبيد خان دو منزل كوچ كرده پس رود تا شهر را گذاشته روانهٔ عراق گرديم و عبيد خان گفت ايشان از زير طناب خيمه ام بگذرند و بسلامت روانه شوند غازي خان قبول نكرد بعد از چند روز اتاليق ابو سعيد خان پادشاه سمرقند آمده و از صلح سخن گفته فايده بر آن مترتّب نشد چون قريب يک سال و نيم آن محاصرهٔ پر مخاطره امتداد يافت و قافلهٔ جوع و ضيق معاش در بلدهٔ هرات بار اقامت باز كرده محبوب مرغوب(۱) طبيعت عيش بديار عدم شتافت و ممرّ معاش معاشران عيّاش بسان دهان خوبان تنگ گشت و لب شيرين نازنينان مليح بسبب فقدان تنعّم از تبسّم اباء كرده فرياد از نهاد اهالي هرات از طبقات سماوات در گذشت نسيم بشارت شميم در آن اثنا بر مزرعهٔ اميد بر گرفتاران هرات وزيد وخبر توجّه پادشاه عالميان ببلاد خراسان و اردوى مخالفان شايع گرديد در چهاردهم ربيع الاوّل سنهٔ تسع و ثلثين و تسعماية عبيد خان از ظاهر هرات راه فرار پيش گرفت و توجّه شاه دين پناه عنقريب مذكور خواهد شد *

محاربهٔ غازيان با ازبكان

درين سال جمعي از بهادران ازبكان بتاخت ولايت بسطام آمدند چون ذوالقدر سلطان كه حاكم دامغان بود از آمدن ازبكان خبردار گرديد كس نزد الوس گرايلي فرستاده مدد طلبيد * * نظم *

همان‌دم يل نامور ذوالقدر فرستاد سوى گرايان خبر
شجاع سر افراز ميرزا علي چو سلطان فرخ لقا شاه علي
براندند با لشكر همچو كوه كه گشتي زمين ز آن دليران ستوه

بذوالقدر سلطان پيوسته روانهٔ مخالفان گرديده در ظاهر بسطام عساكر ظفر فرجام بازبكان رسيدند از گرد راه حمله نمودند ايشان نيز تير باران كردند آخر الامر باد

(۱) بيعت ب

ـانی که در عالم امیـــد بـــود همین گردهٔ ماه و خورشید بـــود
ـی چون شکم دیگها از طعـــام چو طاس فلک سر نگون صبح و شام
ـبق را پی طعمه چشـــم امیـــد شده چون طبقهای کاغذ سفیـــد
ـ بی طعمگی عالـــم بی ثبـــات گرسنه شکم خورده سیـــر از حیات
ـه قیمت به از زعفران کاه بـــود که روزی باو دانه همـــراه بـــود
ـنـــور شقایـــق بـــر افروختـــه ز سودای نانش جگـــر سوختـــه

و گوشت و روغن مانند گوهر شب چراغ و عنقا عزیز الوجود (۱) بود و بعضی از مردم محتاج بعوض گوشت از لحم گربه و سگ بدل ما یتحلل میساختند و فوجی چرم کهنه را جوشانیده میخوردند و میرزا و بزرگان از برگ درختان علیق الاغان بهم میرسانیدند و بعضی از ازبکان نهان از عبید خان قریب بدروازه آمده اسبان لاغر می آورده به بهای تمام میفروختند و اگر این بیع نمی بود کار غازیان دشوار میبود در آخر اوقات محاصرهٔ غازیان چنان بی قوّت شده بودند که بعصا تردّد مینمودند باورچی بهرام میرزا (۲) مخفی طبقی با برنج و گوشت اسب نزد آنحضرت با چند طبقی خالی می آوردند میرزا هرکس که لطف میکرد یک قاشق برنج در طبقی که گنجایش سه چهار من برنج و گوشت داشت (۳) میگذاشت و در مجلس میرزا بر سر قاشق برنج جنگ میشد از بهرام میرزا منقولست که روزی با غازی خان نشسته بودند که دو آقای معتبر یکی توقاچی و دیگری ترخان یکی گفت که چند روز است که سگی را شمشیر زده ام و بخانهٔ این مرد رفته بمن نمیدهد وی در جواب گفت این سگ زخم دار بود امّا نیافتاده بود بزخم من افتاده بود غازی خان برپا خاسته سگ را دو پاره کرد و هریک را پارهٔ داد در آن اوان (۴) کسکن قرا سلطان بن جانی بیگ سلطان والی بلخ بمدد عبید خان آمد در حوالی هرات نزول نموده با قزلباش طرح دوستی انداخت و بهرهٔ شیر مست و کرّهٔ اسبی ببهرام

---

(۱) و نا پیدا گشته بود ب (۲) مخفی را ب مفتوح
(۳) در نسخه‌ها بعد از میگذاشت پیش آن حضرت میبردند (۴) کشتن ب و جانی بیگ ا

* نظم *

ای باد اگر بر اهل بخارا گذر کنی
زنهار عرضه کن بر ایشان پیـــام ما

و آنگه بگو ز راه کرم آن گروه را
کای گشته کینه خواه شما خاص و عام ما

کلک غرور جهل شما کرده است ثبت
در رقعهٔ که بود در آن رقعه نام ما

کای خواجه بعد ازین طمع از زندگی ببر
اکنون که گشت سکّهٔ خانی بنام ما

ای مدعی مگر نشنیدی که میرسد
شاه ستاره خیل سپهـــر احتشام ما

ما بندگان حضرت شاهیم و لایزال
ثبت است بر جریدهٔ هستی دوام ما

از پرتو عنایت او هست آنچه هست
سلک نظـــام سلسلـــهٔ انتظـــام ما

باشد جواب دعوی خانی که کردهٔ
بیتی که گفته حافظ شیرین کلام ما

چندان بود کرشمه و ناز سهی قدان
کاید بجلـــوه سرو صنوبر خرام ما

در آن اثنا غازی خان حکم کرد که قزلباش در خانهای مردم که از شهر بدر رفته اند روند و هر چه یابند تصرّف نمایند غازیان محصور و ترکمانان از انصاف و مروّت دور چون از حاکم این سخن شنیدند بمنازل رعایا در آمدند و آغاز جستن چیزها کردند مردمان هر چیز که دفن کرده بودند متصرّف شدند در آن اثنا آتش جوع شیوع یافت و چند گاه غیر از قرص مایدهٔ خورشید و ماه که هر شام و صبح از تنّور افلاک برمی آمد چشم غازیان و شهریان بر گرده نمی افتاد *

نو خاسته بجانب ایشان در حرکت آمد چون آوازهٔ توجّه آن حضرت به سمع رومیان رسید دهشت و حیرت بر ایشان مستولي شد و اختر بخت ایشان منحوس و کوس دولتشان منکوس از تسخیر بتلیس مأیوس شدند توبها را انداخته راه انهزام پیش گرفتند دلو یادگار روزکي خبر فرار رومیان در (۱) قرا تغوز دره بعرض شاه رسانید آنحضرت مراجعت کرده آن سال در تبریز قشلاق نمود *

گفتار در محاصره نمودن عبید خان ازبک بهرام میرزا را در هرات

درین سال عبید خان در بیست و نهم رمضان با جنودي زیاده از حوادث دوران ظاهر هرات را معسکر گردانید و در قریهٔ شامیانه بارگاه بر افراخت عزیزان را بر خاک مذلّت نشانید نخست آب را از فقیران لب تشنه و عموم سکنه باز گرفت ازبکان ظالم را بر مسالک و شوارع باز داشت تا از جنس خوردني بقلعه نرود لاجرم روز بروز تنقیض و تشویش محصوران هرات زیاده شد در آن اثنا غازي خان باخراج مردم محتاج حکم کرد و در واره و گذر ها را بترکان غلاظ و شداد که هریک قرینهٔ نمرود و شداد بودند از برای تحقیق اموال شهریان باز داشت و ایشان بالش و لحاف کهنهٔ مردم شهر را پاره کرده مي جستند که مبادا درمیان آنها از نقد و جنس چیزي بوده باشد بعد از تحقیق آن از خانه کوچي که عبارت از زني و مردی باشد مبلغ سیصد دینار تبریزی گرفته بیرون میکردند شهر بمرتبهٔ خالي شد که در اسواق کسی بنظر در نمي آمد مع ذلک بسیاري از غازیان از غازي خان رو گردان شده بنزد عبید خان میرفتند عبید خان بمصلحت آنکه غازیان از غازي خان فرار کرده بنزد او آیند ایشان را نوازش کرده خلعت میداد در آن اوان عبید خان قطعهٔ گفته و بخواجه امیر بیگ که وزیر غازي خان بود فرستاده و خواجه در جواب این (۲) ابیات ارسال نمود

---

(۱) قرا تقو دره ب قرا نقور دره ج (۲) بیت ۱

منزلت و کمال عقل و فراست و فهم و کیاست سر آمد سلاطین دودمان امیر تیمور گورکان بود هر سال مبلغ هیجده هزار تومان تبریزي برسم سیورغال بارباب استحقاق شفقت میفرمود و هرکس از هر جانب که بنزد وي مي آمد از محتاج و صاحب تاج از عالم و جاهل و قابل و نا قابل بمراد و مقصود مراجعت میکرد مدّت عمرش چهل و نه سال و ایّام سلطنتش سي و هشت سال مملکتش در اوایل پادشاهي ولایت فرغانه و سمرقند بود بعد از آنکه ماوراً النّهر از تصرّفش بیرون رفت ولایت قندهار و آگره و لاهور و کابل و دهلي و بدخشان در تصرّفش بود در آگره فوت گردید همایون پادشاه بر جایش بر سریر سلطنت نشست چون خبر فوت بابر پادشاه بمحمّد زمان میرزا رسید باغوای مردم جهّال داعیهٔ استقلال در ضمیرش رسوخ یافت لاجرم پادشاه خجسته شیم لشکر بسیار فراهم آورده در کنار آب گنگ که معسکر وی بود رفته بي جنگ محمّد زمان میرزا را بچنگ آورده در یکی از قلاع محبوس ساخت بعد از مدّتي از حبس فرار کرده با معدودي چند سر گردان و بیسامان گردید آخر الامر از روی اضطرار و ندامت بسیار نزد شهر یار عالی تبار آمد و رعایت یافت *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ثمان و ثلثین و تسعمایه واقع شده

چون المه بروم رفت سلطان سلیمان را بر آن داشت که نسبت بشاه دین پناه مخالفت کند بنابر آن فیل پاشارا با پنجاه هزار سوار همراه المه بر سر شرّف خان کرد که حاکم بتلیس بود فرستاد که آن دیار را از تصرّف او بیرون آورند این خبر در آن ولایت شیوع یافت شرف خان پسر خود شمس الدّین خان را در بتلیس گذاشته متوجّه درگاه عالم پناه شد * * نظم *

از آنسو بیامد چو المه ز روم بیاورد لشکر ز هر مرز و بوم
گرفتند بتلیس را درمیان نشستند بر گرد حصن آنزمان

ازینجانب شاه دین پناه مانند شیر خشمناک با سپاه آراسته و با جوانان

گفتار در رفتن امرای ازبک بتاخت خراسان

درین سال قمش اغلان و تینش بی و شیخ ابو سعید افراسیاب بطریق (۱)یرتاولی از آب عبور کرده از سرخس به مشهد آمدند و منتشا سلطان در آن اوان حاکم آن دیار بود صلاح جنگ ندیده به نیشاپور آمد و آغزوار خان را بخود متّفق ساخته بجانب مخالفان روان شدند چون امرای ازبک قوّت مقابلهٔ ایشان در حیّز تمکّن خود ندیدند بالضّرورة فرار کرده در سیاه آب عبور نمودند (۲)و آغزوار سلطان و منتشا سلطان در آن مکان بایشان رسیده ازبکان آب را پناه خود ساخته غازیان را به تیر گرفتند و فوجی از ازبکان بخیال دستبرد از آب عبور نمودند آغزوار خان چون برق جهان خود را برایشان زده چند کس را به قتل آورد و هراس بیقیاس بر ایشان مستولی شده راه فرار پیش گرفتند امرای عالیشان بمشهد مراجعت نمودند در آن اثنا قورچی از شاه دین پناه آمده امرأرا طلب نمود ایشان روانهٔ درگاه معلّی گردیدند *

وقایع متنوّعه

درین سال شاه دین پناه منصب امیر الامرائی را بحسین خان و عبد الله خان استاجلو که هر دو خواهر زادهٔ شاه (۳) غفران پناه بودند ارزانی داشت هم درین سال قشلاق در تبریز واقع شد در آنجا (۴) اورکمز بیگ ذوالقدر از نزد المه آمده بود سوزانیدند درین سال راقم حروف حسن روملو در بلدهٔ قم متولّد شد *

متوفیات

بابر پادشاه بن عمر شیخ بن سلطان ابو سعید بن میرزا سلطان محمّد بن میرزا میرانشاه بن صاحب قران امیر تیمور گورگان آنحضرت با علوّ همّت و سمو

---

(۱) یرتاوای از آموبه ب یرتاولی ج
(۲) تا نمودند ا ندارد (۳) دین پناه ب
(۴) در انجا که از کمر بیگ ذوالقدر از نزد اولمه آمده بود سوزانیدند ا

گفتار در رفتن المه تکلو بروم

المه که از میامن ترتیب شاه دین پناه ولایت آذربایجان در تحت حکومت او بود سودای محال اندیشیده سلطنت و استقلال بخود راه داده اراده کرد بآنکه بجای چوهه سلطان وکیل گردد و موازی هفت هزار سوار بهم رسانیده متوجّه درگاه شاه دین پناه گردید در حوالی (۱) فیدار پیغمبر نزول نمود چون شمهٔ از کفران و عصیان او بسمع عزّ و جلال رسیده بود شاه دین پناه بر سر وی ایلغار نمود المه روی از رزم و قتال بر تافت و از سهم خسرو جهانگیر بکردار تیر از کمان بیرون جست و از مهابت چتر خورشید آسا چون سایه مدقوق شد واز شکوه ماه رایت فرقد سای بسان هلال زرد و منحني گشت با چشم و دل غریق آب و حریق آتش خود را بقلعهٔ انداخت در آنجا بخواصّ و خویشان خود مشورت کرد مجموع گفتند که طریق آنست که در استرضای خاطر جوئی آن حضرت بهر نوع که میسّر گردد باید کوشید و اصرار نمودن بر مخالفت پادشاه مشعر بعداب و وبال بود که حکما گفته اند مخالفة الملوک عار (۲) في الآجل و في العاجل المه را این سخن موافق مزاج افتاده (۳) اورکمز ذوالقدر را با پیشکشهای لایق و تحفهای موافق بدرگاه عرش اشتباه فرستاد بعد از روانه ساختن او اندیشهٔ دیگر کرده با خود گفت که جایی که من تخم جفا کشته باشم خرمن وفا چگونه پیمایم و در موضعی که نهال خلاف نشانده باشم ثمر موافقت بچه وجه توقّع نمایم *

چو کردی بدي چشم نیکي مدار

در باب رفتن به نزد شاه دین پناه متردّد گشت در آن اثنا از نزد خواند گار سلیمان پادشاه روم جامهٔ زر دوزي و مجوزهٔ طلا دوزي آوردند خلعت خواند گار پوشیده روانهٔ روم گردید *

---

(۱) قید از پیغمبر ج قایدار پیغمبر ب

(۲) في العاجل و في الآجل ب عاد ا

(۳) اور کمر ا اور کز ج

ز خواب قضـا فتنه بیدار شـد اسـاس قیامت نمـودار شـد

و حسین خان تکلو که در حوالی اردو نزول کرده بود بمدد رسیده هرچند شاملویان در آن شب جدّ و سعی بسیار بجنگ و کار زار نمودند امّا از آثار سیاه بختی ایشان بغیر رو سیاهی چیزی دیگر روی ننمود چون آن گروه بی اقبال ظفر به مطلوب خود نیافتند در غایت یأس و حرمان بشرمندگی تمام بشهر اصفهان شتافتند قرب سبصد نفر از جوانان رعنا و سرو قدان زیبا گرفتار شدند و تکلویان ایشان را بقتل آوردند امرای تکلو شاه قباد پسر بزرگ چوهه سلطان را بجای وی وکیل گردانیدند امّا قطرات سمّ هلاهل و رشحات سهم قاتل از تیغ زبان خون افشان منافقان تکلو ترشّح پذیرفت از لسان آن سیه دلان انهار زقّوم خصومت اجرا پذیرفت بعد از ظهور این واقعه آغاز عناد کردند بالضّرورة دیگر طوایف مثل استاجلو و روملو و ذوالقدر و افشار آغاز خلاف کرده بعد از چند روز در حوالی امام زاده سهل علی میان تکلو و ایشان جنگ شد در آن اثنا یحیی (۱) اوغلی که از هوا خواهان تکلو بود خود را بدولتخانه انداخت که شاه دین پناه را بمیان تکلو برد آنحضرت فرمود تا وی را بقتل آوردند شاه دین پناه بقتل آنطایفهٔ گمراه فرمان داد امرای تکلو سوار گشته نزدیک بدولتخانه آمدند قورچیان آغاز شیبه کردند مخالفان بی آنکه دست به تیغ و سنان برند فرار نمودند و بسیاری از ایشان کشته شدند (۲) دوره بیگ قورچی باشی اسیر سر پنجهٔ تقدیر گشته به قتل آمد از نکبای نکبت گرد خذلان و مذلّت بر چهرهٔ دولت ایشان نشسته از دست بخت طپانچه نکبت خوردند و از کاس دهر جام زهر مذلّت نوشیدند در چول و بیابان افتان و خیزان و سر گردان با دیدگان در عین سیلان چون موج طوفان بیکس و نامراد از راه کردستان با مشقّت تمام به بغداد رفتند محمّد خان شرف الدّین اوغلی (۳) قدور سلطان را با بعضی از مخالفان بقتل آورده سر های ایشان را بدرگاه شاه عالم پناه فرستاد آفت تکلو موافق تاریخ شد نوّاب اعلی خلعت از عقب حسین خان فرستاده اورا طلب نمود *

---

(۱) یاسحی قلی ب (۲) در جهان آرا داره (۳) قدوز ب

گفتار در قضایائی که در سنهٔ سبع و ثلثین و تسعمایه واقع گردیده

درین سال شاه دین پناه عزیمت ییلاق کندمان فرمودند حسین خان شاملو از شیراز آمده به تقبیل عتبهٔ شاهی سر افراز گشت و بوفور الطاف خسروانه و عواطف پادشاهانه از امثال و اقران ممتاز گردید چوهه سلطان نسبت بحسین خان در مقام نفاق در آمده اراده نمود که در جشني اورا بقتل آورد باین داعیه ترتیب ضیافت نماید و روز دیگر ایشان را طلب نماید بعضی از ملازمان شاه دین پناه اورا ازین قضّیه آگاه گردانیدند چون پردهٔ مشکفام شام صحفهٔ کافوری ایّام را مانند خال رخسار خوبان گل اندام رنگ سواد ارزانی داشت * * نظم *

جهان چون شاهدان بکشاده گیسو — ز شب مشکین نقابی بسته بر رو
جهان را محترق در معده صفرا — مبدّل گشته از صفرا بسودا
فرو بست آسمان را از جوانب — قضا آنشب به مسمار کواکب
ثوابت جمله در ماتم [1] نشستند — لب ضحّاک صبح از خنده بستند
شکسته سایران را خار در پای — نمانده هر یکی چون قطب برجای

حسین خان با جمعی از شامیان سفّاک و دلاوران بی باک اسلحهٔ جنگ پوشیده بر سر خیمهٔ چوهه سلطان آمد *

که نا گه گروهی بکف ساز جنگ — رسیدند غرّان چو شیر و پلنگ
ز سرها برون رفت خواب غرور — چو در صبح محشر ز آواز صور

چوهه سلطان از ایشان گریخته خود را بدیوانخانهٔ شاه دین پناه رسانید حسین خان ویرا تعاقب کرده در خیمهٔ شاه آن دو گمراه با یکدیگر مجادله نمودند در اثنای دار و گیر دو تیر از شامیان گمراه بر تاج شاه دین پناه رسید چون قورچیان ذوالقدر در کشیک بودند با شاملو متّفق گشته مصر نام قورچي ذوالقدر زخم کاري بچوهه سلطان زده وی در گذشت امّا تکلویان مرگ اورا مخفي داشتند *

چو خورشید تابان ببر آورد تیغ — که بر فرق دشمن زند بیدریغ

(۱) نشسته ... بسته ب

وقایع متنوّعه

درین سال قبل از رفتن شاه دین پناه بخراسان در منزل شرف آباد قزوین امرای استاجلو چون (۱) منتشا سلطان و قزاق سلطان و قازوق سلطان بعزّ پای بوس رسیده اعزاز و اکرام تمام یافتند اندرین سال دین محمّد برادر زینش با هزار سوار بسبزوار آمده آغزوار سلطان با صد سوار با وی جنگ کرده اورا با جمعی از ازبکان بقتل آورده سرهای ایشان را بدرگاه عالي فرستاد و هم درین سال امیر غیاث الدّین منصور بن امیر صدر الدّین محمّد در امر صدارت با امیر نعمت الله شریک گردید *

متوفّیات

کوچم خان بن ابو الخیر خان بن دولت شیخ اوغلان بن ایلتی اوغلان بن فولاد اوغلان بن ایبه خواجه بن تغتای بن بلغان بن شیبان بن جوجي بن چنگیز خان در سمرقند وفات یافت پسرش ابو سعید بجای او خان شد امیر قوام الدّین حسین اصفهانی بواسطهٔ استیلای پیری (۲) قوّت او رو بوادی هزیمت نهاده بود و در امور اورا گاهی اشتباهات واقع میشد از جمله در آن زمان میان مولانا جلال الدّین حافظ تبریزي و مولانا سعد الدّین خطیب نزاع بوده هر یک از آن برای مطلب خود تردّدات نموده بودند و هریکی را به تفویض منصب خطابت مستبشّر و مسرور ساخته بود مولانا جلال الدّین بخدمت میر رفته که در باب مدعیات خود حکایت چند معروض دارد حضرت امیر اورا مولانا سعد الدّین تصوّر کرده پیش از آنکه مولانا جلال الدّین آغاز حکایت نماید میر گفت که دعوی که مولانا جلال الدّین دارد بی معني است و این مهمّ لایق تست و اگر من گاهی اورا بتفویض این امر امیدوار میسازم بنابر آنست که جمعی حامي دارد امّا خاطر جمع کن که من خطابت را بمولانا جلال الدّین نمیدهم مولانا جلال الدّین ما فی الضّمیر میرزا دانسته دیگر تردّد بواسطهٔ منصب خطابت نکرد *

---

(۱) منتشا سلطان و قازوق سلطان ب
(۲) قوت قوای او ب

(۱) *

و السّلام علی الّذین یستمعون القول فیتبعون احسنه *

بعد از آن شاه دین پناه ایشان را خلعت داده روانه گردانید چون ایلچیان نزد عبید خان رفتند و کثرت لشکر که عدد آن زیاده از هفتاد هزار بود بعرض رسانیدند بنابر آن عبید خان بطرف بخارا گریخت چنانچه مذکور شد شاه دین پناه کوچ برکوچ بهرات آمده بر تخت سلطنت نشست حکومت آن دیار را به برادر اعیانی خود بهرام میرزا داد غازی خان تکلو را للهٔ آنحضرت گردانیده در شانزدهم ربیع اوّل لوای عزیمت بصوب عراق بر افراخت متوطّنان هرات بیک بار در تاب آفتاب فرقت افتادند و بسموم هموم مهاجرت گرفتار شدند خواطر بر تجرّع ساغر(۲) فراق زهر مذاق قرار دادند چون اردوی سپهر شکوه به بیابان طبس رسید که از هیبت آن ستاره بر آسمان راه گم کردی و دلیل از فضای آن بهزار حیله جان بکران بردی بآن دشت در آمدند *

* نظم *

ره آن بیابان نهایت نداشت | چو صحرای اندیشه غایت نداشت
(۳)ندیده درو کس نشان آدمی | چو دون همّتان خالی از مردمی
گریزان از آن عرصهٔ جان گسل | چو از صحبت جاهلان اهل دل
چو صحرای محشر پر از شور و شر | ز غولان و دیوان درو صد حشر
نه جز بوم مرغی در آن مرز و بوم | تذرو خرامان درو چغد(۴) شوم
چو باز اجل مرغ او جان شکار | چو دشت فنا عرصه اش پر غبار
در آن بر بآبی که امید بود | همان چشمهٔ گرم خورشید بود

شهریار عالیشان با جنود فراوان از آن بیابان عبور کرده در بلدهٔ اصفهان نزول نمود *

---

(۱) رجوع کنند به حاشیه انگلیسی
(۲) ساغر زهر مذاق ا
(۳) ب این دو بیت را ندارد
(۴) چغد شام ا

و جای دیگر میگوید که * * نظم *

آن را که ندانی نسب و نسبت حالش
ویرا نبود هیچ گواهی چو فعالش

هر آینه هر کس که تابع روش آن بزرگوار بوده به مصلحت دنیا تابع بدعت و ضلالت شود بضمون اَلَّذِيْنَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَ هُمْ يَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُوْنَ صُنْعاً نظر باید کرد و عبرت باید گرفت * * نظم *

در پس آینه طوطي صفتم میدارند

دیگر توقّف ما در ولایت مرو بجهت آن بود که عالي حضرت سلیمان مکانی با جمیع خوانین و سلاطین پای تخت سمرقند و تاشکند و ترکستان و اندجان و حصار شادمان و بلخ و شبرغان با لشکر عظیم متوجّه گشته مکاتبات و مراسلات به مقاتلۀ هر چه تمامتر فرستاده بودند که عنقریب بشرف دولت غزا مشرّف خواهم شد تا آمدن عساکر نصرت مآثر جنگ را موقوف دارند که ازین دولت محروم نمانیم درین ایّام حضرات بجمعیّت کلّ نزول اجلال فرموده پی قضای آلهی کوچ بر کوچ متوجّه غزا و جهاد هستیم انشاء الله هر آینه بکساني که مخالفت شریعت نبوی و پی روی بدعت و ضلالت نموده اند اکابر دین و پیشوایان اهل یقین در حقّ ایشان چنین فرموده اند * * نظم *

هر کس بفساد رخنه در دین آرد یا وقت زکوة بر جبین چین آرد
مستوجب حد گردد و جبّار(۱) جهان (۲)بهر زدنش ترک زماچین آرد

هر وقت که روش شما روش آن بزرگوار مي بود مارا با شما هیچ مجادله و مناقشه نخواهد بود این زمان که طریق این حسنه را بر طرف کردند دفع و رفع آن بر ما لازم و واجب است * * شعر *

چرا که با تو همیشه تعصّب آیین است
برای جاه نباشد تعصّب از دین است

---

(۱) احد ب (۲) بر حد زدنش ترک زماچین گردد ا

میکنند چرا که حضرت رسول صلّی الله علیه و آله و سلّم فرموده که هر کس پدر کس دیگر را گوید که پدر من است و پدر او نباشد انکس به بهشت در نمي آید و اگر فرزند حضرت مرتضی علي علیه السّلام اند آن بزرگوار کدام مرده را از گور (۱) بدر آورده و سوخته اند و چند کس را ریش و ابرو تراشیده در گوش او حلقه انداخته خلیفهٔ اسلام ساخت کدام ناپاک بی نماز فحش (۲) گوی که در عمر خود یک رکعت نماز نگذارده است تبرّائی ساخته مقبول خود گردانید و کدام کس را فرمود که بمن سجده کن حضرت رسول صلوات الله علیه فرمود که اگر سجده کردن بغیر خدای تعالی روا مي بود ضعفا را مي فرمودم که بشوهر خود سجده میکردند پس محقّق شد که سجده کردن بغیر خدای تعالی کسی را روا نبوده و کفر است و این افعال مذکوره بآلاف و اضعاف در سلسلهٔ شما هست با وجود این مقدار قباحت بما موعظه مي فرمایند کنون لباس خود را یکی (۳) سر در گریبان بکنید حضرت مرتضی علي این نوع بزرگواری بوده که با اصحاب کبار بیعت کرده در عقب ایشان نماز گذاردند و تابع ایشان بودند بعد از فوت آن بزرگوار مدّت دیگر آنحضرت خلیفهٔ بر حقّ بودند اگر میدانستند که آن بزرگوان باطل اند چون نعش ایشان را در پهلوی حضرت رسالت پناه مي گذاشتند و بیرون نمي آوردند پس معلوم شد که آن بزرگواران بر حقّ بوده اند که بر ایشان تعرّض نکرده اند و معلوم جمیع خلایق است که حضرت مرتضی علي علیه السّلام تابع روش رسول صلّی الله علیه و آله و سلّم و اصحاب کبار بوده اند هرگز بدیشان مخالفت نکرده اند و پدر کلان شما جناب مرحوم شیخ صفي را هم چنین شنیده ایم که مردی عزیز و اهل سنّت و جماعت بوده ما را حیرت عظیم دست میدهد که شما نه روش حضرت مرتضی علي علیه السّلام تابع اید و نه روش پدر کلان را پس اولادی آن عزیزان کجا ثابت میشود چنانچه گفته اند * * نظم *

شیر را بچه همی ماند باو   تو به پیغمبر چه میمانی بگو

---

(۱) بیرون آورده سوخته اند ب   (۲) فحش گفت ا
(۳) در نسخها سر و گریبان میکند (میکنید ا)

* نظم *

ز تير آه مظلومان حذر كن ....

اى عزيز بحضرت الوجود اين مقدمه روشن است كه هرگز راضي نيستم و رضا نميدهم و در نيّت و فعل مانيست كه بر مؤمني از لشكريان ما نقصان رسد اگر بغفلت يا سهو واقع شده باشد كه مطّلع نباشد (۱) از مضمون همايون آيۀ كريمه وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ معاف خواهم بود و بعد از اطّلاع اگر غور رسي نفرمايم در ذمّت ماست و ديگر نوشته بودند كه * مصرع *

با آل علي هر كه در افتاد بر افتاد

هر كه مؤمن و مسلمانست و اميد نجات آخرت دارد و محبّت اصحاب كبار حضرت رسول صلّى الله عليه و آله و سلّم را از دست نميدهد و حضرت امير المؤمنين علي عليه السّلام يكي از آن مذكورانند با اولاد (۲) امجاد ايشان مخالفت كردن در معادل از ديانت و اسلام دورست امّا با آن طايفه گفتگوى و مجادله داريم كه مذهب و ملّت پدران خودرا گذاشته تابع بدعت و ضلالت و شياطين شده طريق بر حقّ را بر طرف كرده رفض و تشيّع اختيار نموده با وجود آنكه ميدانند كه سبّ شيخين كفراست اين كفر را شب و روز شعار خود ساخته دم از اولادي آن بزرگوار ميزنند بمضمون آيۀ كريمه اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ حضرت مرتضى عليه السّلام از آن نوع فرزند بيزار ست * نظم *

فرزند خوشست اگر خلف زاد ور نا خلفى بود تلف باد

فرزند لئيم طبع بدكيش رنج پدر است و (۳) مادر خويش

و مخبر صادق در كلام مجيد خبر ميدهد كه فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَلاَ اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُوْنَ در روز جزا پرسش از عمل خواهد بود (۴) نه از نسب ديگر ايشان دعوى فرزندى و محبّت حضرت مرتضى علي عليه السّلام ميكنند از دو بيرون نيست فرزند آن بزرگوار هستند يا نيستند چون دعوى فرزندي

---

(۱) كه همايون كريمه ب
(۲) و امجاد ب
(۳) محنت خويش ب
(۴) از نسب نخواهد بود ب

مصلحت مؤمنین و رفاهیت اهل یقین و جمعیّت لشکر دین بود در هرات بودن صلاح نبود جهت آن در (۱) تغییر مکان کوشید چنانکه گفته اند * نظم *

(۲) زد طعنه جاهلي که فلان از قضا گریخت
نـاگاه عاقلـي ز قضـا از بـلا گریخت
گر نیست از سبـب بسبـب التجـا روا
خیر البشر ز مکّـه به یثرب چـرا گریخت

و حضرت امیر المومنین علی علیه السّلام در کلام در بار خود درین بیت میفرماید که

* نظم *

ای یـوم مـن المـوت آمن یـوم لـم یقـدروا یـوم قـدر

با وجود این معنی در یوم غزوهٔ احد (۳) تغییر مکان کردند لله الحمد که این هجرت بآن طریق سنّت حضرت رسول صلّی الله علیه و آله و سلّم واقع شده درین امر هرکس که بما طعن میکند طعن او بر حضرت رسول عاید میشود و پس مطعون داشتن این امر کمال جهل است دیگر مذکور بود که دورمش که یکی از امرای ما بود در هرات با اهل آن ولایت چنان معاش کرده بود که مردم زمان پادشاه مرحوم سلطان حسین میرزا را فراموش کرده بودند آیا در زمان پادشاه مذکور مدارس و خوانق بدین رسولی بوده که مساجد و معابد را طویلهٔ اسبان و خران کرده بلکه مبرز ساخته بودند و همه کاشیهای زرنگار را ویران کرده درها و چوبها را جهت هیمه برده بودند و اکثر مساجد و معابد را شرابخانه و (۴) مسقّفه ساخته بوده اند ما بدولت که بشهر در آمدیم نخست در تعمیر مدرسه و خانقاه سلطان حسین میرزا و سایر بقاع خیرات کوشیده اخلاط خلایق و ستورانرا از مساجد و معابد بیرون آورده مدرّسان و طلبه و خادمان معیّن کرده آبادان ساختیم حسن معاش دورمش از همین مقدمات معلوم است دیگر نوشته بودند *

---

(۱) تغیر ب ا ج (۲) ناگاه عاقلي ... گریخت زد طعنه ... گریخت ب
(۳) تغیر ا ب (۴) مسقفه ج مسقفه ب ا

عمیق (۱) قضاً انداخته اند که تا (۲) صدف صدق را بدست آورده لؤلؤ شاهوار بکف نیارند آرام نگیرند و بدین قدر ضرر و نقصان ظاهری پای همّت از معارک مردانگي و جرأت پس نخواهند کشید * شعر *

تا آن در یکانه نیفتد بدام ما ما بار خود بساحل دریا نمیکشیم

اگر در آن نوبت جهت سپه لشکر این قضیّه واقع شد از عنایت سبحاني امید میدارم که درین دفعه تلافي گذشتها شده مقصود بحصول پیوندد چنانچه گفته اند *

* نظم *

یوسف گم گشته باز آید بکنعان غم مخور
کلبهٔ احزان شود روزی گلستان غم مخور
دور گردون گر دو روزي بر مراد ما نگشت
دایما یکسان نماند کار دوران غم مخور
هان مشو نومید چون واقف نهٔ از سرّ غیب
باشد اندر پرده بازیهای پنهان غم مخور

حضرت حقّ سبحانه و تعالی در حقّ اهل اسلام این نوع تنبیهات بسیار کرده است دیگر از ابیات ما نوشته اند * * شعر *

هری را بگیرم بلطف آله و هم شام و تبریز را با سپاه

بمضمون الفال علي ما جری نیّت و فکر و اندیشهٔ ما همیشه بمضمون این کلام است الامور مرهونه باوقاتها چون عنایت کریم ازلي و حکیم لم یزلي همراه لشکر اسلامست بالاتر از آن هم توقّع داریم بیت دیگر را نوشته بودند که * نظم *

منم شیر شیران مرد آزمای که از ضرب شیران نجنبم ز جای

یعني باوجود حصول دارالسّلطنة هرات گذاشتن و بجانب مرو شتافتن خلاف مضمون این بیت است اگر صاحب وقوف نیستند از مردمي که میدانند (۳) بپرسند که در محلّي که کفّار غلبه کردند حضرت رسول ص از مکّه بچه طریق هجرت کردند و مهاجر و انصار میگویند در آن زمان ظهور کردند از برای

---

(۱) عزا ب (۲) ما صدق صدق ب (۳) تحقیق نمایند ا

آن در قید جنود مسعود اسلام آنچنانکه می باید در نمي آیند و همراهي نمیکنند بد آن سبب روی در خرابي دارند و آنکسانی که از روی صداقت [۱] برجوع لشکر اسلام همراهي میکنند معلوم کرده باشند که چه نوع التفاتها در بارهٔ ایشان بظهور رسیده و آنها که نفاق میورزند و گردن از اطاعت اسلام می پیچند تفرقهٔ که بدیشان عاید میشود ظلم نخواهد بود چنانکه گفته *

ظلماتی که بعالم پیداست همه عدل است ولی ظلم نماست

و گرنه هرگز در نیّت و فعل غیر از رفاهیت اهل اسلام و عدالت و آبادانی ملک چیزی دیگر نیست و نخواهد بود و بمقتضای انّما الاعمال بالنّیات امید میداریم که موافق نیّت خود درجه یابیم دیگر نوشته بودند که در سال گذشته باوجود آنکه آن نوع [۲] تنبیه واقع شده بود باز آرزوی سلطنت خراسان کرده اند خود معلوم دارند که شوکت لشکر اسلام چه نوع استیلای بر سپاه ایشان برده بود چنانچه فردوسی گفته *

ز سم ستوران در آن پهن دست زمین شش شد و آسمان گشت هشت

از غلمات گرد و غبار طرفین بعد از انفرار اشکریان غازیان لشکر اسلام این فرصت غنیمت دانسته در اخذ اموال و اسباب ایشان پرداخته از آن غافل بوده اند و درمیان گرد مخفی مانده اند بحسب تقدیر این نوع صورتی دست داد در عالم سپاهي گری این کیفیّتها عیب نمی باشد * * نظم *

مباش غرّه که دارم عصای عقل بدست
که دست فتنه درازست و چوب را دو سر است

در غزوهٔ احد که یک [۳] دندان مبارک حضرت رسول صلّی الله علیه و آله و سلّم شهید شد بعد از آن چند فتح و نصرت نصیب اهل اسلام گشت اگر امّتان آنحضرت را هم بد آن حضرت موافقت شود بعد از آن فتحها و نصرتها دست دهد عیبي نباشد ملّاحان بحار اسلام جهت آن کشتی شوق را در بحر

---

(۱) بر جوع لشکر اسلام کرده همراهي دین میکنند ا ·
(۲) بلیه ا
(۳) که دندان مبارک ا

ظفر مآل انداخته و امرا و مقرّبان و سایر جوانان را باسب و زره و جوشن و بکتر نواخته در ساعت محمود و زمان مسعود بجانب خراسان روان گردید * نظم *

بفرّخ ترین ساعتی جم اساس بجنبید با لشکر بیقیاس
برفتن چو کوه قیامت شکوه قیامت بود چون روان گشت کوه
ز نعل ستوران که در راه بود زمین آسمانی پر از ماه بود

هر روز حکّام و سرداران باردوی همایون می پیوستند و نوازش می یافتند چون بموضع (۱) ...... پادشاه ربع مسکون غیرت افزای آسمان گشت ایلچیان عبید خان و سایر سلطانان بآستان اقبال آشیان رسیدند بوسیلهٔ امرا ببارگاه سپهر اشتباه در آمدند و پیغامی که آورده بودند بموقف عرض رسانیدند *

سواد کتابت اینست

نامهٔ نامی و صحیفهٔ گرامی که از جانب سلطنت و نصفت آیات حشمت قباب ابالت انتساب جلالت اکتساب معالی نصاب طهماسپ میرزا شرف ورود یافته بود در زمان خوب و ساعت مرغوب رسید و سخنانی که بدفعات تقریر کرده بودند مسموع گردید آنچه در باب خرابی ولایت خراسان از توجّه جنود طرفین نوشته بودند بیان واقع است غرض ما آنست که دین و ملّت و مذهب که از زمان حضرت رسالت صلّی الله علیه و آله و سلم و خلفای راشدین و امامان متّقین الی غایت در عالم و عالمیان انتظام یافته تغییر نپذیرد و اگر بمقتضای فساد و زمان خلل و فتوری در ملّت نبوّت واقع شود حسب الامکان در دفع و رفع آن کوشیدن بر ما لازم است و در محلّی که حضرت خاقان شهید انار الله برهانه (۲) شربت شهادت از جام غزا چشیدند مردم خراسان در دست اهل بدعت و ضلال گرفتار شده خواه بطوع و خواه بکره تابع تشیّع و رفض شدند و این صفت (۳) طینت طبیعت آن مردم شده است بجهت

---

(۱) اسم محلّ در هر سه نسخه انداخته
(۲) شربت شهادت چشدند از مردم در دست اهل بدعت ا (۳) طبیب ب

(۱) خطا در شعر میباشد بکش خط بر خطای من
که از سهو القلم افتاد یا سهواللّسان آمد

از جملهٔ منظوماتش دیوان غزلیات و شاه و گدا و لیلي و مجنون و صفات العاشقین است *

گفتار در قضایائي که در سنهٔ ستّ و ثلثین و تسعمایه واقع شده رفتن شاه دین پناه بجانب خراسان

درین سال عبید خان علم عزیمت بجانب قره بر افراخت احمد سلطان افشار که از قبل شاه عالی تبار حاکم آندیار بود در قلعه متحصّن شده عبید خان قلعه را دایره وار درمیان گرفت بعد از چند روز معلوم کرد که گرفتن آن حصار از مردم افشار خالي از اشکالی نیست طبل مراجعت کوفته بهرات آمد بعد از چند روز که اوقات در آنجا گذرانید خبر توجّه شاهی شیوع یافت در بیست و یکم شهر ذی حجّة سال مذکور هرات را گذاشته بمرو گریخت و رسولان سخن دان نزد سلاطین توران روان گردانید و ایشان را طلب نمود خانان بتعجیل تمام در مرو بوی ملحق شدند عبید خان در باب دفع غازیان با ایشان مشوره نمود ابو سعید خان که در آن اوان پادشاه جمیع ازبکان بود گفت که ما با قزلباش مقاومت نمیکنیم تو با لشکری که داری با ایشان جنگ توانی کردن خوب و الّا اولی آنکه بملک خود قناعت کني که درین اوقات هر چند با لشکر قزلباش محاربه کردیم بجز خسران چیزی دیگر ندیدیم عبید خان چون از امداد ایشان مأیوس گشت ایلچیی که نزد شاه دین پناه فرستاده بود آمده خبر کثرت لشکر آورد بنابر آن عبید خان به طرف بخارا گریخت چون به سمع شاه دین پناه رسید که بار دیگر عبید خان باشتعال نایرهٔ عصیان پرداخته بخراسان آمده و شهر هرات را گرفته است عزم یورش خراسان را جزم کرده ظلال التفات باحوال سپاه

(۱) ب این دو بیت ندارد

تهنیت فتح بغداد آمدند و تحفهای لایق و پیشکشهای موافق بعرض رسانیدند *

وقایع متنوّعه

درین سال قشلاق در قزوین واقع شد هم درین سال شاه دین پناه بعد از تسخیر عراق عرب رایات آفتاب اشراق بطرف عراق بر افراخت هم درین سال شاه دین پناه امیر نعمت الله حلّي را در منصب صدارت با امیر قوام الدّین حسین شریک ساخت *

متوفّیات

مولانا هلالي عمدهٔ شعرای زمان [1] و افصح بلغای دوران بود قصاید و غزلیات و مثنوی را در کمال سلاست و بلاغت نظم میفرمود درین سال زمرهٔ از اهل حسد فِي جِيْدِهَا حَبْلٌ مِّنْ مَّسَدِ ...... بعبید خان گفتند که مولانا رباعي در هجو گفته که بیت آخرینش این است * * نظم *

غارت کني و مال [2] مسلمان ببري کافـــر باشـــم اگـــر مسلمان باشي

و مع ذلک اورا جهات بسیار است و بواسطهٔ بسیاري جهات خان قبیح حرکات بحبس وی حکم کرد پس از [3] ایذای بسیار و آزار بیرون از شمار آن نادرهٔ روزگار را در چهار سوق هرات بقتل آوردند و با وجود آنکه این ابیات در مدح عبید خان فته بود * * نظم *

خراسان سینهٔ روی زمین از بهر آن آمد
که جان آمد درو یعني عبید الله خان آمد
سمند تند زرین نعل او خورشید را ماند
که از مشرق بمغرب رفت و یکشب درمیان آمد
قوی دستي که در میدان مردي پنجهٔ رستم
به پیش دست او [4] فرسوده مشتي استخوان آمد

---

(۱) و زندهٔ بلغای دوران ب (۲) یتیمان ب
(۳) ازای ب (۴) فرسوده هشت استخوان آمد ا

از شمار آن عاجز آید و مستوفی فهم از حساب آن حیران گردد متوجّه بغداد گردید و از ییلاق جرپادقان عبور کرده بجانب بغداد نهضت نمود و در هر منزل فوجي سپاه بحر جوش و رعد خروش بملازمت میرسیدند و شرایط نیاز و نثار بتقدیم میرسانیدند در آن اوان آفتاب عالمتاب سایه بر برج سرطان انداخته بود و از شدّت حرارت بسیط زمین بساط آتشین مینمود یاقوت در رحم کان از حرارت هوا میگداخت و سنگ ریزه را در قعر آب بآتش خورشید لعل مذاب میساخت *

* نظم *

چنان آفتاب آتش افروختی ز تابش زبان در دهان سوختی
چرنده در آن سوزناک آفتاب همیگشت با روغن خود کباب
سمندر کزو آتش افروختی اگر سوی آب آمدي سوختی

و چون شاه عالي تبار بتائید پروردگار در حوالي بغداد نزول کرد عساکر گردون مآثر گرد حصار در آمدند ذوالفقار به پشتي مشتی بي اعتبار مغرور گشته کفران نعمت این خاندان ظاهر ساخته و خیال محال و فکر جنگ و جدال با خود قرار داده هر روز سپاه دشمن سوز به مخالفان بد روز محاربه مینمودند بعد چند روز علي بیگ نبیرهٔ صوفي خلیل موصلو و برادرش احمد بیگ که ملازم ذوالفقار بودند در روز پنج شنبه سیوم شوّال بیاری پروردگار بر سر آن نابکار رفته بضرب شمشیر آب دار سر ذوالفقار را از بدن جدا کرده بپایهٔ سریر اعلی آوردند و بغداد مفتوح گشته ملازمان ذوالفقار از غایت اضطرار خودرا بر دجله زده از ممرّ آب بآتش دوزخ پیوسته و بعضي اسیر سر پنجهٔ تقدیر گشتند شاه دین پناه علي بیگ را امارت داده جرپادقان را به تیول او مقرّر کرد و ایالت بغداد با لقب خاني به محمّد سلطان شرف الدّین اوغلي مقرّر داشت و آن حضرت در کمال عظمت بجانب شهر روان شده رایت نصرت در ضمان عنایت پروردگار بدار الخلافة بغداد در آمد انوار معدلت شاهي بر اطراف آن ولایت تافت آفتاب عنایتش سایهٔ مرحمت بر مفارق رعیّت آن مملکت انداخت و منادی کردند که هیچ آفریده در شهر مزاحم و متعرّض مسلمانان نشود ایلچیان حکّام اعراب برسم

رسید که رعایای بیست ورزه باغي گشته مع ذلک بقطع طرایق اقدام مینمایند حسین خان و سایر شاملویان بر سر ایشان رفته بعد از ستیز و آویز جنود ظفر اثر بدآن قوم بد اختر و ذردان کریه منظر غالب آمدند و اموال ایشان را تالان نمودند در آن اوان معلوم شد که در ولایت کچ و مکران اموال بسیار هست و ملک دینار حاکم آن دیار بغایت مفلوک و پریشانست غازیان آنولایت را نیز تاختند و اموال فراوان گرفته روانهٔ شیراز شدند ●

گفتار در گرفتن عبید خان هرات را

بعد از کوچ کردن غازیان از هرات عبید خان با جیش فراوان بشهر در آمده در مسند سلطنت متمکّن گردید اشرار ازبکیّه و خوارج سمرقندیّه دست ظلم و ستم بترک و تاجیک و دور و نزدیک دراز کردند و اموری که در آن ایّام از آن قوم نا تمام بوقوع انجامید آن بود که با کسی از مردم هرات که اندک جهاني گمان میبردند دست در دامن وی میزدند و بنزد قاضي میبردند و میگفتند، که این مرد در زمان قزلباش لعن صحابه کرده است و آن بد بخت بي آنکه تحقیق احوال نماید بمجرّد شنیدن صیغهٔ شهادت از آن دو کذّاب بی سعادت حکم بقتل میکرد محتسبان اورا ناحقّ کشان کشان (۱) بمیدان هرات میبردند و بسان دزدان به قتل در مي آوردند بسا مردم سنّي مذهب متعصّب که سبب مال اورا شیعه گفتند در آن زمان کشته گردید و بسا شیعیان محتاج و موالیان بی تاج که بنابر عدم تموّل سالم ماندند و از جملهٔ مقتولان مظلوم و کشتگان معلوم مولانا هلالي است که عنقریب احوال او معلوم خواهد گشت ●

گفتار در لشکرکشیدن شاه دین پناه بجانب بغداد و کشته شدن ذوالفقار

درین سال شاه دین پناه با لشکرنا محدود و سپاه نا معدود که مهندس عقل

(۱) بچهار سوق ب

سلطان شاملو با سه چار هزار سوار از غازیان نامدار در آن دیار بودند از شهر بیرون رفته با ازبکانی که با خیال قتال آمده بودند دست در کمر زده ایشان را تا بنزدیک طرق دوانیدند و چند سوار از آن گروه اشرار از مرکب حیات پیاده ساخته رؤس نا مبارک ایشان را بشهر آوردند و برین قیاس قرب دو ماه میان آن دو کینه خواه نایرهٔ جنگ و حرب و غبار طعن و ضرب در پیچان بود امرای عالی شان در محافظت آن بلده جنّت نشان بقدر امکان سعي مینمودند در آن اثنا شبي عبید خان با جمعي از ازبکان بحوالي شهر آمده صدای کره نای او غازیان را پریشان گردانید زیرا که باروی مشهد تمام نشده بود تفنگچیان در آنشب ترسان و هراسان نزد امرا آمدند گفتند که عبید خان با سپاه سنگین از روی خشم و کین رسید بمجرّد کوچه بند با لشکري زیاده از چون و چند مقاومت نمي توان کرد روز دیگر عساکر ازبک جنگ انداختند و غازیان نیز دست به تیر و کمان برده بزخم تیر دل دوز و پیکان خدنگ سینه سوز مخالفان بدرو ز را مجروح و بیروح گردانیدند امّا لشکر بهرام قهر ماورا النّهر کوچه بندها را گرفته عساکر خراسان خایف و هراسان شدند و دیگر مصلحت جنگ ندیدند اوّل شب رو بهزیمت نهادند عبید خان جمعي ازبکان را از عقب غازیان روان گردانید امّا بامرا نرسیدند بعضي از قزلباشان گرفته مراجعت نمودند عبید خان با سپاه فراوان بشهر در آمد و بقرب سیصد کس از غازیان شهید کرد یکي از ملازمان خودرا آنجا گذاشته روانهٔ هرات گردید حسین خان و زمرهٔ از سرداران کار دیده که بقلّت ذخیرهٔ مطّلع گشتند چارهٔ کار در مصالحه دیدند باستصواب خواجه اسحق سیاوشاني مصالحه بدین نوع مقرّر شد که عبید خان چند کوچ پس نشیند تا غازیان با عیال و اطفال و احمال و اثقال از شهر بیرون رفته خودرا بمأمني رسانند و ازبکان را، نگذارد که از عقب ایشان ایلغار نمایند بعد از تأکید عهد و پیمان عبید خان چند کوچ پس نشسته حسین خان و تمامي غازیان و شیعیّان از هرات بیرون آمده بجانب سیستان روانه شدند چون بقرب ولایت مذکور رسیدند ملک سلطان محمود پیشکش فراوان نزد خان روان گردانید در آن اثنا بمسامع خان

بیگ سلطان ظاهر شد که عبید خان شکست یافته است از روی اضطرار فرار نمود جنود انجم عدد ملایک مدد ایشان را تکامیشي کرده جمعي کثیري از ایشان بقتل آوردند ازبکان از غایت اضطرار اسبهارا پي کرده بر شتران سوار شده فرار نمودند * نظم *

از حسد فتح (۱) تو خصم تو پي کرد اسب
همچو (۲) بچه کز خدوک چرخهٔ مادر شکست

از نوادر اتّفاقات آنکه عبید خان چهل نفر از علمای ماوراً النّهر همراه آورده بود که در روز جنگ دعا کنند که بواسطهٔ دعای ایشان بر سپاه قزلباس غالب آیند مجموع ایشان درین جنگ بقتل آمدند شاه دشمن سوز چند روز آنجا توقّف نمود و قورچیان رزم آزمای که از چشمهٔ تیغ آب دار نهال فتح و فیروزی را سرسبز و سیراب گردانیده بودند بعنایت آن حضرت سرافراز گشته بانواع عطایا اختصاص یافتند و قلادهٔ حکومت هرات را بدستور سابق بگردن حسین خان انداخت زیرا که در آن معرکه کار های مردانه ازو صادر شده بود بعد از آن عام مراجعت بصوب عراق بر افراخت زیرا که ذوالفقار در بغداد باغي شده بود بعد از آن به نیشاپور آمده در آن مقام چند روز توقّف نمودند و دبیر روشن ضمیر اخبار فتح و نصرت و آثار ظفر و فر دولت که حضرت آفریدگار میسّر گردانیده بود بحسن عبارت و لطف استعارت در سلک تحریر و عقد تقریر انتظام داد و مبشّران همایون در اطراف ربع مسکون دایر و سایر شدند *

گفتار در گرفتن عبید خان مشهد مقدّس رضویّه را

چون شاه دین پناه مراجعت نمود بعد از چند ماه عبید خان سونجک محمّد سلطان و عبد العزیز سلطانرا با شش هزار سوار ازبک بطرف مشهد مقدّسه رضویّه فرستاد در آن زمان احمد سلطان افشار و یعقوب سلطان قاجار و آغزوار

---

(۱) بر خصم ب (۲) حجي ا ب ج

عبید خان از ضرب آن جوان بیخود شده یکی از نزدیکان جلو او را گرفته و دیگری از عقب اسب او را میراند در آن حال قورچي دیگر خود را بوی رسانیده خواست که مهمّ آن ناتمامرا باتمام رساند طبل خواجه امیر آخور زخم تیر آن قورچي را بگردانید عبید خان و کوچم سلطان بمشقّت بسیار از آن ورطه بدر رفتند لشکر دشمن بآن کثرت که در مقابل هر نفری بیست نفر بودند پشت هزیمت نمودند و مضمون اِنْ یَکُنْ مِنْکُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ یَغْلِبُوا مِائَتَیْنِ بابلغ وجهی بظهور آمد - * نظم *

شکست آن جهانجوی نصرت پناه چنـان لشکری را باندک سپاه

چون به نیروی اقبال فرخنده فال رایت شوکت اقتدار ازبکان بد کردار که باوج تکبّر و استکبار افراشته بودند نگونسار شد شاه دین پناه با قورچیان رزم خواه از کمیت فلک مسیر فرود آمده به بستر استراحت تکیه زدند - * نظم *

شب تیره کین شاه گردون غلام بزیر آمد از ابلق تیـــز گام

فرود آمد از اسب شاه جهان مسیحا بزیر آمد از آسمـان

از انجم فلک مشعل افروز شد شب تیره روشنتر از روز شد

غازیان تند خوی و دلاوران جنگ جوی اورا احاطه کردند در آن وقت جانی بیگ سلطان با بسیار از ازبکان که از پي کسب و قتل قزلباش رفته بودند آمده در جنب اردوی نصرت شعار فرود آمدند اعتقادشان آنکه اردوی عبید خانست و شاه و سپاه از رزمگاه بدر رفته اند و شاه دین پناه و سرداران دولتخواه دیدند که لشکر عظیم بی خوف و بیم در حوالي اردوی ایشان فرود آمدند عازم تحقیق شدند غازیان جرّار دو نفر ازبکان نا بکار را گرفته نزد شاه دین پناه آوردند اسیران حقیقت حال را تقریر کردند خسرو (۱) گردون غلام بر کمیت خوشخرام سوار شده بر سر ایشان روان گشت چوهه سلطان از کمال نامردي زانو زده گفت چندان توّقف باید نمود که غازیاني که فرار کرده اند بما ملحق شوند این گفتار در محکّ رای اصابت شعار آن حضرت تمام عیار ننموده روان گشت برجانی

---

(۱) گردان ا

بنوعی سر انداختن عام شد   که میدان پر از شلغم خام شد

و سپاه عبید خان و کوچم خان نیز به مدافعه در آمدند و آنگاه از طرفین شاهد دور از ترحم شمشیر نقاب ظلمانی از چهرهٔ نورانی گشود و به قصد جان بیدلان جلوه‌گری آغاز نمود کمان پشت بجانب دشمن بدگمان کرده مصحوب قاصد سریع السّیر تیر خبر واقعهٔ ناگزیر بکشور دل صغیر و کبیر ارسال فرمود چون معرکهٔ کارزار به تیغ آتشبار قورچیان گرم گردید و باد مراد بر چمن غازیان با اقبال وزید و رایحهٔ فتح بمشام دلاوران با احترام رسید عبید خان و کوچم خان از میدان محاربه رو گردان شده راه گریز پیش گرفتند - * نظم *

ز میدان شاهی گریزان عبید   ز جولان شاهی بکردار صید

سراسیمه خانان گردون ستیز   (۱)بیکبار کردند رو در گریز

منقولست که در آن اثنا که لشکر قزلباش فرار نمودند سرداران ازبکیّه و دشمنان خاندان صفویّه نزد عبید خان آمده بشارت فتح و ظفر بوی رسانیدند مشار الیه گفت که سیاهی از دور می بینم و مدّتیست که بر جای ایستاده در حرکت نیامده ظاهرا که بقیّة السّیف سپاه قزلباش است که در آنجا توقّف کرده اند باید که جمعی رفته خبری از ایشان گرفته حقیقت حال را عرض نمایند بعضی از نزدیکان گفتند که شکست در قزلباش بمرتبهٔ راه یافته که توقّف ایشان درین مکان از محالاتست غالبا که چهار پایان مردم آن لشکر است که در آنجا ایستاده است عبید خان این سخن را قبول نکرده گفت که سیاهی سپاه است نه از چارپای لاجرم چند نفر از سپاهی بتحقیق آن سیاهی در حرکت آمدند مردمانی که بتحقیق رفته بودند دانستند که آن لشکر است فی الفور مراجعت کردند و حقیقت حال معروض گردانیدند در آن وقت قورچیان شاملو و ذو القدر و سایر عساکر ظفر(۲) مآثر به جنگ رسیدند عبید خان با اندوه فراوان روی ادبار بوادی فرار آورده یکی از قورچیان شاهی بد آن سالک طریق تباهی رسیده شمشیری بر پشت او زده از غایت حقارت جثّه که او را بود از وی در گذشت

(۱) ا ندارد   (۲) اثر ب

ز پیکان نبودی گرش عذر لنگ پریدی شتر بر هوا چون کلنگ

اردو بازاریان دلیران ازبکان را بضرب تیر از خود دور میساختند ازبکان غلبه کرده اکثر بازاری را مجروح و بیروح گردانیدند امرای دست چپ نیز فرار کردند چنانچه یعقوب سلطان قاجار و ملک بیگ خوبی تا دامغان و سمنان بهیچ جا آرام نگرفتند بعد از فرار جوانغار و برانغار شاه دین پناه قطب وار در مقام خود قرار گرفته اصلاً (۱)تغییر بحال خود راه نداد - * نظم *

شاه با خاصان خویش استاده در قلب سپاه
با قد چون سرو و روی تازه چون گلبرگ تر
جده اش از قلب تابان همچو ماه آسمان
فتنه را سر کرده آن (۲) سر کردهٔ دور قمر
تیغ جوهر دار او را از غضب چین در جبین
دشمن بی جوهرش را از حسد خون در جگر

توبچیان و تفنگچیان که در پیش صفّ ایستاده بودند بواسطهٔ آن که ازبک از برابر در نیایند از تفنگ انداختن متعاقد شدند و در محلّ خود توقّف نمودند و ظلمت غبار بمرتبهٔ رسید که تمیز دوست و دشمن در آن انجمن بدشوار میسّر میشد - * نظم *

هوا شد سیاه از غبار سمند بر آمد یکی تیره ابر بلند
ز بس گشت گوی فلک گرد ناک گران گشت و افتاد غلطان بخاک

بعد از زمانی که تیرگی هوا بر طرف شد و روشنی ظاهر گشت علم سفیدی که جمعی در گرد آن ایستاده بودند به نظر شاه دین پناه در آمد بر آن حضرت ظاهر شد که عبید خان در پای آن علم است شاه دین پناه سپاه را بدفع آن روسیاه فرستاد غازیان دولت خواه و قورچیان رزمخواه همه تیغها آخته بر عبید و کوچم تاختند - * نظم *

در آن تنگ چشمان نهادند تیغ نخوردند بر جان ایشان دریغ

---

(۱) تغیر ب ا (۲) آن سرفتنه دور قمر ب

هر دو لشکر چون دریای اخضر بتموّج آمده بر یکدیگر حمله نمودند و مردان شیر دل و گردان صفّ گسل بر یکدیگر آویختند جنگی پیوست که چشم بسیط غبرا از شدّت و صدمت سم ستوران اهنگ هوا نمود و نعال مراکب آن مقدار گرد و غبار انگیخت که آفتاب جهانتاب در نقاب غبار [1]مستور گشته چهره نگشود - * نظم *

ز گردی که بر چرخ دوّار شد بروز برج خاکی نمودار شد
در آن عرصه گاه از غبار سپاه سراسیمه شد برق و گم کرد راه

حسام درمیان غبار رزمگاه از لمعان برق درمیان ابر سیاه نشان میداد و زبان سنان در قبضهٔ مبارزان از شهاب ثاقب سخن میگفت تیرها چون سپاه ملخ فضای صحرا را سیاه کرده نقاب کحل بر رخسار آفتاب می بست پیکانهای آبدار چون پند ناصحان در دلهای مبارزان مي نشست - * نظم *

ز تندي خدنگ از نظرها نهان رسیدی چو تیر اجل ناگهان
شده تیرها کاخ تن را ستون ستونی کز آن شد بنا سر نگون
نی نیزه از تیغ گردن شکاف شده ناوک از بهر تیر مصاف
تفک همچو اژدر سرپر ز قهر دهن پر ز آتش درون پر ز [2] زهر

لشکر قیامت اثر قزلباش با صرصر جلادت آتش جنگ را مي افروختند و عساکر برق اثر ازبک به پیکان خدنگ مرگ آهنگ عقد ثریّا را بر کمر بند جوزا میدوختند در آن اثنا جاني بی سلطان با جمعی از ازبکان پای جلادت پیش نهاده بر امرای تکلو حمله آوردند در اثنای گیر و دار شکست بر امرای قزلباش واقع شد در آن اثنا سالک طریق پردلی محمّد سلطان شرف الدّین اوغلي از اسب افتاده یکی از ملازمان اورا سوار ساخت و حسن سلطان [3] دورغود اوغلی بمدد وی رسیده بجنگ مشغول شد آخر الامر امرای تکلو فرار نمودند جاني بیگ سلطان ایشان را از پیش برداشته در پس صفّ سپاه نصرت شعار رانده استران اردو بازار را به تیر گرفتند - * نظم *

شتر بس که خوردی به تن تیر پر شتر مرغ شد از پرش هر شتر

---

(۱) مستولي ا (۲) قهر ب (۳) دور قود ا ب ندارد

همه سبز چشمان برخسار زرد | نشانیده بر کهربا لاجورد
ز خط صفحهٔ چهرشان بی نیاز | زنخشان بجای محاسن دراز
پر از چین دو ابروی پر مویشان | نهان چشم در [1]زیر ابرویشان
همه چغد چشم و همه دیو [2]خوی | همه شوم [3]جسم و همه شوم روی
همه روی بر رویشان موی نه | بجز گرد نکبت در آن روی نه
بسان کدو فرق بیمویشان | پر از چین بسان سپر رویشان
سرشته زنخ جمله سر تا بپای | همه گنده پیران امرد نمای

عبید خان از تمامي مملکت ماوراً النّهر و کاشغر و ترکستان و اندجان و اطرار و سیران و قابل و طرفان و غلمان و [4]قازاق و از دشت قپچاق و [5]قرقز لشکر بیشمار جمع آورده بود چنانچه از خروج چنگیز خان تا این زمان لشکر باین کثرت از آب آمویه عبور نکرده بودند - * نظم *

زیاده ز مور و فزون از ملخ | گرفته همه کوه و هامون و شخ

عبید خان و کوچم خان در قلب قرار گرفتند در جوانغار براق خان و فولاد سلطان و عبد العزیز سلطان و عبد اللطیف سلطان را باز داشت و در برانغار جاني بیگ سلطان و کیلدی محمّد سلطان و ابو سعید سلطان را مقرّر گردانیدند سونجک محمّد سلطان باتّفاق قنبر علي بی و شیخ درویش بی و رستم قلي بی در طرح گذاشته و طبل خواجه و قراجه بهادر بقراولي مقرّر شدند و دیگر سلطانان و میران مثل کسکن قرا سلطان و قمش اوغلان و تیذش بی و سیّدم میرزا و چغتای بهادر و بیاقو بهادر و حافظ [6]قنقراط و شیخ ابو سعید افراسیاب که هر کدام رستمی بودند بجای خود قرار گرفتند آنگاه از طرفین صوت نقاره و نفیر و آواز صورن بهادران در میدان دار و گیر بگوش حاضران بسپهر مستدیر رسید - * نظم *

ز بانگ نفیر قیامت نهاد | جهان شد گرفتار طوفان عاد
کجک بر دهل فتنه بنیاد کرد | دهل دست بر سر زد و داد کرد

---

(۱) چبن ب ج (۲) روي ا (۳) هیئات ج
(۴) قاروق ا غازاق ج (۵) قرقر ا ج (۶) قانقرات ا ج

چو خور برکمر تیغ آیین ظفر اجل بسته پیشش بخدمت کمر
نی نیزه اش فتنه انگیخته بجای شکر خون ازو ریخته

بر بارهٔ تند خوی که در شب از خیل خیال رمیدی و در روز از نسیم شمال جهیدی -

فلک گرد خنگي بسان شهـاب جهانگیر چون پرتو آفتـــاب
ز تیر نظر در روش تیـز تر ز باد سحرگه سبک خیز تر
برفتن چو ابر و بجستن چو برق بیکدم ز غرب آمدي تا بشرق
چو وهم از همه سوي مطلق خرام چو اندیشه در وقت رفتن تمام
سبق برده از آهوان در شتـاب بگرمی چو آتش بنرمی چو آب
اگر هي بران تند گلگون زدي ز هر شش جهت گام بیرون زدی
بر آمد بر آن پیکر چون نگار سلیمــان شده باد صرصر سوار

متوجّه تعبیهٔ سپاه کشور گیر گردید چوهه سلطان تکلو و حسین خان شاملو و تبرّک خان شاملو و حمزه سلطان ذو القدر و حمزه سلطان تکلو و احمد سلطان استاجلو و احمد سلطان افشار و محمّد خان ذو القدر اوغلی و پیر قلي سلطان شاملو و یعقوب سلطان قاجار و محمّد سلطان شرف الدّین اوغلي و حسن سلطان دورغود اوغلي و ملک بیگ تند خوی بعضی در میمنه و بعضی در میسرهٔ قرار گرفتند و عرابهای پر از ضرب زن و (۱) فرنگي در پیش صفّ سپاه باز داشتند جیش قزلباش چون ذرّات آفتاب بیشمار و بسان قطرات سحاب بسیار همه چون شیر و پیل قوی بال و بزرگ هیکل و مثال هزبر و ببر سنگدل و آهنین چنگ و مانند پلنگ و گرگ تیز چنگ - * نظم *

همه گرگ زادان درّنده خوی ربوده ز شیران درّنـده گوی
همـه زود خشمان و دیر آشتي سرشتـــه ز خشمند پنداشتي

عبید خان و کوچم خان نیز سپاه خود را بیاراستند - * نظم *

ز سـوی دگـــر ازبکان دلیـــر رسیـــدند مانـنــــد غرّنده شیر

---

(۱) قوریکی ا

در اسفراین نشسته است و ابواب ستم بر روی رعایای آن بلده گشاده آن حضرت چوهه سلطان و حمزه سلطان و حسین سلطان را با جمعی از غازیان بدفع اینشان نامرد فرمود و قنبر علی چون از توجّه امرآ خبر یافت مانند برق و باد بجانب ماورأ النّهر شتافت امرای عالیشان تا قصبهٔ خبوشان با لشکری چون دریای جوشان از عقب ایشان رفتند و مراجعت کرده باردو ملحق شدند و موکب ظفر انتساب چون ماه و آفتاب منازل و مراحل طی میفرمود -

همیرفت سلطان عاجز نواز　　سلامت تر از کاروان حجاز
نجستند آن خیل انجم عدد　　بجز همّتی از رعیّت مدد

و در مشهد مقدّس نزول فرمودند بعد از زیارت امام هشتم و قبلهٔ هفتم امام رضاء علیه الصّلوة و السّلام روانهٔ جام شدند رایات خورشید طلعت چون سایهٔ دولت بر خر کرد انداخت در آن مقام قراولان عساکر ظفر فرجام آمده معروض گردانیدند که خانان ازبک درین حوالی نزول کرده اند آن حضرت چهارده کس را از قورچیان مردان گذری فرستاد و از آنجانب چهار صد سوار بهمین کار آمده بودند غازیان بایشان دو چار شده چند نفر دستگیر شدند روز دیگر شاه دین پناه المه سلطان و ذو القدر اوغلی محمّد خان را فرستاد که از دشمن خبر درست آورند ایشان بخانان ازبک دو چار شده عرصهٔ جنگ ندیده باردو مراجعت نمودند روز دیگر سلاطین ازبک در عقبهٔ زیراباد که مشرف بر اردوی گردون شکوه بود فرود آمدند و از طرفین آتش افروختند و پا پس داشتند صبحی که از اثر توجّه نیّر اعظم خیل حشم مواکب کواکب منهزم گشت فضای جهان از ظلمت ظهور زنگی شب پاک گردید - * نظم *

سحرگاه کین خسرو نیمروز　　شد از مشعل تیغ کین خانه سوز
چنان شعله شد آتشش را بلند　　کز آن سوخت پروین چو عقد سپند
بقصد سپاه شب دیو چهر　　همه تیغ شد آفتاب سپهر

شاه دین پناه ظلّ آله مغفر ظفر بر سر نهاده و مسلّح و مکمّل گشته - * نظم *

زره کرد پوشش خدیو جهان　　چو فولاد در زیر جوهر نهان

از جای رفته و بمشقّت بسیار خود را بدرون حصار انداخت امرا و ارکان دولت و عساکر مریخ صولت قلعه را مرکز وار درمیان گرفتند استاد شیخي توبچي با فوجي از تفنگچیان روملو بر درخت چناري که مشرف بود بر حصار سیبه ساخته مخالفان را به تفنگ گرفتند هر لحظه مهرهٔ تفنگ مرگ آهنگ اخبار قُلْ اِنَّ اَلْمَوْتَ اَلَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ بدل ایشان میرسانید و هر دم خطیب تیز زبان حسام شدید الانتقام خطبهٔ بلیغ یُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ بگوش ایشان میخواند هرچند ازبکان بهر هزیمت بر عزیمت سفر مقرّ مي جستند جز سقر مقرّ نمدیدند بهر طرف که گوش میکشیدند فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ نمي شنیدند و زینش گاه گاه با ازبکان گمراه از گوشهٔ بیرون مي تاخت و از بهادران خود تني چند به کشش میداد هرچند چون عمزهٔ خوبان تیغ مي کشید چون سر زلف بتان شکسته و پریشان میگردید و بهر طرف که روی مي آورد راه خلاص مسدود میدید فریاد این المفرّ از نهاد او بر آمد شبی ریسمانی بر میان بسته از قلعه فرود آمد و غازیان اطّلاع یافتند وی را دستگیر کرده شعلهٔ حیاتش بآب تیغ افشان منطفی گردانیدند سپاه نصرت شعار بیک حمله حصار را گرفته بدلایل قاطع و فرمان ساطع تیغ تیز فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ بِاَمْوَالِهِمْ وَ اَنْفُسِهِمْ بریشان خواند جمیع ازبکان را بقتل آوردند چون خبر قتل زینش و توجّه پادشاه رستم وش بعبید خان رسید -

چو خان را خبر شد که خاقان رسید بتسخیر ملک خراسان رسید
هراسان از آن خیل رستم صفات هوای سمرقند کرد از هرات

خوف تمام بر ضمیر وی استیلاء یافته از ظاهر هرات کوچ کرده با دل پر خون از جیحون عبور نموده دست در دامن سلاطین ماوراً النّهر زده استمداد مدد و کمک نمود و شاه دین پناه از دامغان روان شد چون موضع (۱) کالپوش محلّ نزول سپاه پرجوش و خروش گشت خبر رسید که قنبر علي با فوجي ازبکان

---

(۱) موضع دادکان در ب و داد به خط دیگر و خیلی ریزه است

نشسته اند و خیالات باطل و تصوّرات بیحاصل بخود راه داده اند امر عالي صادر شد که چوهه سلطان و آلمه سلطان و محمّد خان ذوالفقار اوغلي با جمعي از سالکان طریق پر دلی بطرف دامغان ایلغار نمایند و زینش را اسیر دام بلا گردانند ایشان بر حسب اشارت با دلاوران کاردان [۱] با یقین صادق و اعتماد واثق خطاب این امر خطیر را از جان لبیک گفته متوجّه شدند موکب همایون در عقب ایشان با دلاوراني که غبار معرکه را توتیای چشم دولت دانند و آب حیات را از ظلمات رزم جویند و طرهٔ مشکین رماح را بر زلف عنبرین خوبان ترجیح کنند و بزخم سنان آبدار و بلارک خونخوار صاعقه بار دمار از جان مخالفان خاکسار بر آورند [۲] چون کوه سرسبزی گل از تیرباران کمان دانند و چون فولاد سرخ روی از آتش جدال جویند -

یکایک چون تبر فولاد مهره بخونریزی همه چون تیغ شهره
همه چون گرز دشمن کوب و سرور همه چون نیزهٔ زخم انداز و صفدر
ببازو وقت کوشش چون کمان سخت بگاه رزم چون گوپال یک لخت
چو زوبین سربسر در قصد خونریز کمند آسا یکایک گردن آویز
همه سردار و آهن دل چو مغفر همه روئین تن و [۳] رزمی چو بکتر
زره سان پشت یکدیگر به پیگار نهاده روی بر دشمن سپهوار
بهنگام وغا در نعره چون [۴] نای چو رایت سرفراز و [۵] پای بر جای

از عقب امرأ روان شدند چوهه سلطان با فوجي از بهادران چون قضای آسماني و بلای ناگهاني باطراف دامغان محیط شدند و نقاره نواختند و صورن انداختند و [از] صدای [۶] کورکه و برقو و غریو کوس و خروش نفیر زلزله در کوه و ولوله در گروه افتاد و از کثرت لشکر دشت و صحرا به تنگ آمدند و از مشاهدهٔ این حالات آتش در نهاد زینش افتاده دود حیرت بر سرش در آمده و پای قرارش

---

(۱) تا بعین صادق ا (۲) چون کوه که در نسخها و درج که را حک کرده اند
(۳) و زرین ب (۴) پای ا
(۵) پای بر پای ا ج (۶) صدای کبرکه ا کیرکه ج

رفاهیت چون گوگرد احمر و رواج اهل هنر نا پدید گشته خلق بسیار اهل و عیال را گذاشته فرار نموده اند و جمعی کثیر بزخم شکنجه هلاک شده اند -

بیفشرد در ناخن غنچـه خون　　که بود از شکنجه تنش در عذأ
تهي دست چون سرو در تخته بند　　درم وار چون سکّه خورده قفـأ
مدارس چو اهل کرم مندرس　　مکارم سیاه رو چو دست قضـأ

چون شرح این احوال به مسمع همایون رسید آتش حمیّت پادشاهانه زبانه کشیده رای اعلی چنان اقتضأ فرمود که لشکر منصور بخراسان عبور نمایند و بدمستان شراب غرور را گوشمالی بسزا فرمایند فرمان همایون شرف نفاذ یافت که (۱) تواچیان بر اقصای ممالک و نهایات ولایات کسان دوانیده جار رسانند که عساکر گردون مآثر در اردو حاضر شوند - * نظم *

دواندند هر سوی پرّنده رخش　　بد آنسان که تیر از کمانهای تخش
چو فرمان بفرمان پذیران رسیـد　　خروش روارو بکیوان رسیـد
ز هر سو یکی دجلـهٔ موج ریز　　روان شد سوی آن محیط ستیـز

جنود گران و سپاه بیکران چون حوادث گردون بی نهایت و چون ذرّات آفتاب بیرون از حدّ و غایت در ظلّ رایات نصرت آیات جمع آمدند پادشاه ربع مسکون بدستور جمشید و آیین فریدون از قزوین بجانب خراسان نهضت فرمود و در اوایل رمضان اقبل و دولت همعنان در چمن مخور نزول اجلال نمود در وقتی که هلال عید انگشت نمای لب بستگان گشت آن حضرت در سارو قمش رسید و در آن مقام فرّخ انجام باداب عید صیام اقدام نمود و دو سه روز بلوازم جشن و سرور و عیش و حضور بپرداخت چون ظاهر سلطان میدانی مضرب خیام سرادقات فلک فرسای گردید و مرکز رایات ظفر نگار گشت خبر آمد که زینش خان با جمع بهادران سرکش که سر آمد میدان جلادت و بر گزیدهٔ روز مبارزت عبید خانند اعتبار بحصانت و متانت قلعهٔ دامغان کرده از سر غرور و تمکّن

---

(۱) تواچیان بر اقصای ممالک و نهایات کسان دواندد ب ولایات را ا

پیاده گشته طناب خیمه را بشمشیر برید خیمه بر سر ابراهیم خان فرود آمده ذو الفقار بضرب تیغ آبدار ابراهیم خان را با پنج شش نفر از ملازمان پاره پاره گردانید و اکثر نوکران خان تابع ذوالفقار شدند در آن اوان سیّد بیگ ولد سیّد مکونه با چهار صد سوار رسید از روی اضطرار باسپاه ذوالفقار پیوست و منظور نظر آن بداختر گردید و جمعی از ملازمان خودرا فرمود تا ابرو و محاسن تراشیدند و از آنجا بدر بغداد آمد بعد از محاصره بر آنجا مستولي شد و جمیع اقوام خود را بکشت و والي تمام عراق عرب گشت * نظم *

ز بغـــداد آمد فرستـــــادهٔ — خـــرد پیشـــهٔ مـــرد آزادهٔ
که دوران طریق ستـــم ساز کرد — در فتنه بر نیک و بد باز کرد
فلک گردش دیگر از سر گرفت — جهان رسم و آیین دیگر گرفت
کمر بسته در داوري ذو الفقـــار — گشـــاده در فتنـــه و کارزار
دماغش پریشـــان ز فکر محال — ندارد بجز سروري در خیـــال

گفتار در قضایای که در سنهٔ خمس و ثلثین و تسعمایه واقع شده محاربه نمودن شاه دین پناه باخانان ازبک در موضع جام

در آن اوان که شاه دین پناه در ییلاق خرقان بود هر روز صورت فرح و سرور روی مینمود و همواره قاصدان از طرف خراسان میرسیدند و بعرض میرسانیدند که عبید خان رایت مخالفت افراخته دیگر بار در آن دیار آتش فتنه و فساد اشتعال داده و رسوم بد و قوانین محدث درمیان آورده و طریق متابعت نفس بدکیش پیش گرفته و بمقتضای عادت ذمیم و خلق لئیم چون سنگ و سندان قساوت دل و صلابت پیشانی پیشه ساخته و نقاب وفا و پردهٔ حیا انداخته و راه جور و بیداد که پیوسته بسته بود گشاده و عافیت در آن دیار چون عنقا معدوم گشته

برسم شکار سوار شده بودند و میگردیدند که ناگاه زینش بایشان رسید - * نظم *

که ناگه گردي از صحـــرا بر آمد تو گفتي سطح خاک از جا بر آمد
گروهی آمـــدند از گرد بیـــرون چو آتش از میـــان گلخن تون
ز صعلوکان مردم روی سیصـــد همـه درّنده و خونخوار چون دد
صراحي وار خونی و (۱) حرامي چو می که گیر و مرد افکن ز (۲) جامی
چو مطرب کیســـه پردازان ره زن چو چنگ از زخمشان نالیده هر تن

در آن موضع میان آن دو گروه منازعه و محاربهٔ عظیم واقع شد یکی از غازیان مظفّر وش خود را بزینش رسانیده بضرب سنان او را از اسب انداخت خواست که سر او را از بار تن سبک سازد از غایت حقارت که جثهٔ آن مردود را بود دست از قتل آن سر کشیده داشت در آن حال زینش بر مرکب سرکش سوار شده و ازبکان پر شرّ و شور نزد آن بداختر جمع گردیدند بیکبار حمله نمودند و غازیان از روی اضطرار قدم بر وادي فرار نهادند زینل خان و جگر گه سلطان و مصطفی بقتل آمدند زینش حرامی سر غازیان گرامی را بنزد عبید خان فرستاد و خود متوجّه دامغان شد *

گفتار در کشته شدن ابراهیم خان و مستولي شدن ذوالفقار ترکمان ببغداد

اندرین سال ذو الفقار بن نخود سلطان که حاکم کلهر بود از محض جنون و جهالت با جمع مردمان بیدولت بر سر عمّش ابراهیم خان که والي بغداد بود در ییلاق ماهي دشت آمد هر چند ملازمان معروض خان گردانیدند که ذو الفقار با سپاه جرّار به ایلغار مي آید قبول نکرد با پنج نفر ملازمان در دیوانخانه نشست در آن اثنا ذو الفقار نابکار با دویست نفر از اشرار باردوی خان رسید بیکبار اسب انداخت ابراهیم خان از بیم جان خود را بحرم انداخت ذو الفقار

(۱) خرامي ا (۲) خامي ب

شتافت حسین خان و ارباب و کلانتران چارهٔ (۱) کار در آن دیدند که اوسط النّاس و آنانی که (۲) به تشیّع شهرت ندارند با عیال و فرزندان و عاری از جهات و غلّات از شهر بیرون کرده آذوق ایشان را (۳) ضمیمهٔ ذخیره سازند و از جهت این کار غازیان درشت تعیین کردند و مجموع ایشانرا اخراج کردند حاصل آنکه درون هرات بنوعی از مردم خالی شد که در بازار از رعایا و (۴) شهری کسی بنظر در نمی آمد و یکمن نمک بسنگ هرات بمبلغ سیصد دینار تبریزی شده بود و نبود و ارباب تنعّم که جوهر الماس را از غایت نزاکت مزاج بدست نگرفتندی پارچهٔ نمک را در بن دستارها پنهان کرده در وقت خوردن طعام آنرا از دستار بیرون آورده اندکی از آن بر روی زبان میرسانیدند چون از طعام خوردن فارغ میشدند آن را باز پنهان میکردند - * شعر *

ز شوری نشان چشم دوران نداشت نمک جز لب لعل خوبان نداشت

چون مدّت هفتماه ایّام محاصرهٔ پر مخاطره امتداد یافت خبر توجّه رایات شاهی در اردوی آن سالک طریق تباهی شایع شد و مقارن این حال خبر رسید که زینش بهادر که از قبل عبید خان در دامغان حاکم بود با مقدمهٔ جیش شاهی محاربه کرده بقتل آمده و عبید خان از ظاهر هرات کوچ کرده راه فرار پیش گرفت و توجّه شاه دین پناه و قتل زینش رقمزدهٔ کلک بیان خواهد شد انشاء الله تعالی *

گفتار اندر محاربه نمودن زینش ازبک با زینل خان و جگرگه سلطان

اندرین سال زینش بهادر از دامغان با جمعی از ازبکان بفیروزکوه آمده در آن اوان زینل خان و جگرگه سلطان و مصطفی سلطان و جمعی از مردان بیسامان

---

(۱) کاروان ا

(۲) به تشیع هراة شهرت ندارند ا بشیع شهرت ندارند ب

(۳) تا ایشانرا ا ندارند (۴) و غیرهم

که از جنس خوردني چیزی بدرون شهر نبرند و آب را از محصوران شهر و محبوسان بي بهر گرفته انهار عافیت آن دیار را بخاک و خاشاک ظلم انباشت منقولست که شخصی در لباس گدائي اندک نمکي بدرون شهر مي آرد و بهمان لباس از شهر بیرون مي آید یکی از خبیثان بعبید رسانید که مردي نمک بدرون شهر میبرد خان فرمود که او را بر سر بازار آورده باقبح وجهی بقتل آوردند چون عبید خان چهار ماه در حوالي هرات با لشکر و سپاه نشست هر کرّت آن گروه بي غیرت جنگ پیش مي بردند بسیاری ازیشان آزرده و مرده خاسر و خایب مقرون بانواع معایب مراجعت مینمودند درین اثنا یاری بیگ که امیر الامرا بود از بلدهٔ بخارا آمده بعبید خان اعراض و اعتراض کرده که نشستن و جنگ کردن در کوچه بند فتح میسّر نمیشود لایق آنکه درین دو روز باتّفاق سپاه عالم سوز از اطراف و جوانب جنگ اندازیم و مقصود را بچنگ آوریم بعد از آن با سرداران ازبکیّه باین داعیه برای تماشای کوچه بند بابا آلهي چند کس سوار شده بعد از تماشای بسیار و آز بیشمار از راه کوچها عبورش بکوچه بندي که در محاذي برج خاکستر بود افتاد و ملازمان خود را گذاشته از پی تماشا در رفتار آمد در آن حین توبچی از حارسان آن سرزمین تفنگي بجانبش انداخت بر وی خورده خدمتش از مرکب عزّت بخاک مذلّت افتاد في الفور سرش از تن جدا کرده اسب و یراق او نزد حسین خان آورد از کیسهٔ وی مهري بیرون آوردند و بر کاغذ زدند و در آنجا منقوش بود که العبد یاري بن جان وفا میرزا در آن حین یکي از ملازمان وی از پی تحقیق قتل او بشهر در آمده احوال او را معلوم کرده معاودت نمود در آن روز که قتل این مفسد واقع شد از ولایت دامغان از نزد زینش بهادر شخصي آمد و خبر قتل زینلخان آورد و از وصول این خبر نشاط بسیار بر عبید خان عارض شد که محرمان قدیمش گفتند که ما اورا هرگز اینچنین شگفته ندیدیم و در آخر همان روز که یاری کشته شد آن نشاط بغم مبدّل گردید چون ایّام محاصرهٔ هرات امتداد یافت و مرض جوع شیوع یافته قافلهٔ عیش بدیار عدم

گریزان ز میــدان کین خیلها ز خون رفتــه دنبالشان سیلهــا
فتــاده به سر علم (۱) گردناک چو خورشید جا کرده در برج خاک

و غنایم بسیار بدست رومیان افتاده روانهٔ شهر بودین که پای تخت ولایت انگرس بود شدند (۲)فرزند آفرندیش با پیشکش فراوان بنزد خواندکار آمد و شهر و قلعه را تسلیم نمود خواندگار حکومت آن دیار را باو ارزانی داشته باسلامبول معاودت نمود *

وقایع متنوّعه

درین سال در ییلاق گزل دره در روز پنجشنبه پنجم شوّال بانگیز چوهه سلطان دیو سلطان روملو کشته شد و قوشون اورا به یکی از ملازمان او که سلیمان بیگ روملو نام داشت دادند چوهه سلطان وکیل شد اندرین سال قشلاق در قزوین واقع شد *

گفتار در محاصره نمودن عبید خان دار السّلطنة هرات را

چون عبید خان در الکای غوریان قشلاق نمود حسین خان برج و بارهٔ هرات را تعمیر نموده دروازها را بمردان معتبر سپرد و گذرها و کوچها را تعمیر نمود عبید خان در اوایل بهار در استوای لیل و نهار در قریهٔ شامیانه که قریب شهر بند هرات واقعست شامیانهٔ بارگاه بر افراخت و دو سه نوبت عساکر ازبک جنگ انداختند امّا بنابر استحکام شهر و شجاعت شامیان بهرام قهر کاري از پیش نبردند حسین خان با جماعت شامیان مانند شیر ژیان و ببر دمان بمیدان مردی تاخته غایت شجاعت بجا مي آوردند و در مصادمات رو از صدمهٔ شیر بر نمي تافتند و بنوک تیر و سنان مو مي شکافتند عبید خان معلوم کرد که گرفتن شهر هرات بجنگ میسّر نیست ازبکان ظالم را براهها و گذراها باز داشت

---

(۱) فتاده مه سر علم کرد تاک ج (۲) ا فرزند را ندارد

آتشبار ابرهیم پاشا را شکسته بر قلب خواندگار رسانید ینگچریان و توبچیان بیکبار توب و تفنگ برجیش فرنگ ریختند -

پي ماتم کشتگان مهر و ماه ز دود تفک در لباس سیاه

تیر دیده دوز حلقهٔ زره را در عیبهٔ جوشن میدوخت و تفنگ مرگ آهنگ صاعقه کردار بآتش زخم جگر مردان کارزار و دلیران نامدار مي سوخت و ضربزنک ینگچریان میدان جنگ مرغ روح را از قفس قالب از فضای عالم ارواح پرواز میداد سلطان سلیمان خنجر آبدار از نیام آخته با لشکر قلب بر مخالفان حمله نمود

* نظم *

سلیمانیش بین که خنجر کشید فرو رفته خورشید را بر کشید

دلاوران فرنگ و هزبران میدان جنگ ثبات قدم نموده دست به تیر و کمان و سیف بردند و حمله نمودند شمشیر آبدار از تارک مغفر تا دامن زره بسان قبای گل و خفتان لاله چاک میزد و از خون بچهرهٔ نیلوفري رنگ طبرخون میداد و فرش زمین را از آب بقم رنگین میکرد - * نظم *

ز شمشیر چاک افکن تا بناک بر آمد ز هرجانبی چاک چاک

بکوشش دلیران شمشیر گیر بسرعت دوان پیش شمشیر و تیر

بعد از قتال و جدال بسیار لشکر کفر و ضلال از صفّ جنگ و جدال پشت بهزیمت دادند و از یأس و هراس جنود روم روی از میدان ستیز به بیابان گریز نهادند و از غایت سرعت و کمال عجله رکاب از عنان و نشیب از فراز نشناختند

* نظم *

شکسته سلاح و گسسته کمر نه پروای دست و نه پروای سر

در آن اثنا فرهاد پاشا با لشکر اناذولي تعاقب کرده شمشیر برایشان نهاد و دمار از ایشان بر آورد و (۱) درین اثنا که سلاطین کفّار بود بمدد رسید گبران تصوّر نمودند که از سپاه روم است، که عقب ایشانرا گرفته بیکبار از هم فرو ریختند جنود روم ایشان را تعاقب کرده جمع کثیری از کفّار را بقتل آوردند -

---

(۱) کذا في اب سلطان کفار بود ج واضح است که چیزی اینجا افتاده است

گفتار در قضایائي که در بلاد روم واقع شده و محاربه نمودن سلطان (۱)سلیمان با کفّار فرنگ

درین سال سلیمان پادشاه روم لشکر آن مرز و بوم را جمع آورده روانهٔ دیار انگرس گردید و رومیان فوج فوج روانه شدند چون بکنار آب تونه رسیدند خواندگار حکم کرد که برسر آب پل بندند اطاعت گذاران در زمان دست مهارت بر گشادند و جسر معتبر بستند و رومیان عبور نمودند (۲)آفرندیش قرال اردل بان در کنار آب تونه در موضع مهاج سپاه خودرا جمع آورده بودند همه توبها و عرابها در پیش داشته جای خودرا محکم گردانیده بمحاربه و مقاتله آماده گشته چون خواندگار با سپاه بسیار اکثر خونخوار صفّها آراسته بنزدیک رسیدند جنود کفّار سوار شده روی بکار زار آوردند تفنگچیان در پیش سپاه آن رو سیاه ایستاده آمادهٔ جدال و قتال بودند ازینجانب خوانگار پرتو التفات بر ترتیب سپاه انداخت و بر حسب اشاره ابراهیم پاشا وزیر اعظم بر میمنه قرار گرفت و در میسرهٔ قاسم پاشا و فرهاد پاشا و علي پاشا ایستادند و ارکان زمین از بار سلاح و مواکب تزلزل پذیرفت و سقف آسمان از زخم نعال مراکب در جنبش آمد خاک بطارم افلاک رسید بروی هوا از تکاشف غبار ابري (۳)تیره پیکر بلکه زمین دیگر پیدا شد -

* نظم *

هوا از گرد رهواران به تنگي چون دل عاشق
زمین از زخم خونخواران بسرخي چون رخ جانان

(۴)آفرندیش با جیش خویش برجوانغار لشکر روم حمله نمودند ایشان را از جای خود کنده بقلب خواندکار رسانیدند (۵) اردل بان بضرب تیغ آبدار و سنان

---

(۱) سلیم ا — (۲) امرش قرال داردل بان ؛ در کنار آب ج دمرش
(۳) نیرهٔ ا — (۴) افرین ریش ب در نسخها
(۵) از دل جان بطرب ا از دل جان بضرب ج

خان است دمری سلطان گفت (۱)صلاح در آنست که بشهر رویم و کس بشاه دین پناه فرستاده اعلام نمائیم اخي سلطان بزبان آورده گفت .

نه بیند ز من دشمن بد گمان بجز روی شمشیر و پشت کمان

عبید خان بتعبیهٔ سپاه پرداخت مقرّر شد که قنبر علی با جمعي از سالکان طریق پردلي در جوانغار قرار گیرد و زینش بهادر با جمعي از مردمان با تهوّر از برانغار رو بمعرکهٔ کارزار آورد عبید خان در قول توقّف نمود ازین جانب اخي سلطان در قلب قرار گرفت و دمري سلطان در میمنه باز داشت ضبط میسره را بشاه علي بیگ رجوع نمود و غازیان در غایت دهشت و اضطرار دست استعمال بآلت کارزار برده واقع جای حیرت بود که غازیان دو هزار و پانصد سوار بودند و ازبکیّه از بیست هزار متجاوز بودند و صدای نفیر و صورن در خم نیلگون گردون افتاد دلاوران حمله کردند ازبکان باقدام مدافعت پیش رفته بباد حمله آتش قتال را مشتعل گردانیده دلاوران بازبکان حمله کردند چشمهٔ نور بخش آفتاب از غبار معرکه تیره شده و چشمهای کواکب ثواقب از گرد سپاه سیاه و خیره گشت .

* نظم *

زمین شد چنان گرد و هرسو شتافت که در زیر و بالا سپهرش نیافت

و دمري سلطان بزخم سنان دشمنان خیره سر را از جای کنده بر قلب رسانید جمعی کثیر از ازبکان از قلب بیرون آمده حمله کردند و دمري سلطان را از پیش برداشته از پس قول در آمده (۲)شبیه کردند اخي سلطان خود را بر قلب عبید خان زده دست باستعمال تیغ و شمشیر بردند و بزخم یکی از ازبکان از اسب افتاد عبید خان را استیلاء میسّر شد و دمري سلطان نیز بعد از ظاهر ساختن جلادت و پهلواني بجهان جاوداني شتافت اخي سلطان را زنده بنزد عبید خان آوردند دشنام چند عبید را داد و بحکم او کشته گردید زینلخان چون این خبر را شنید استراباد را گذاشته بفیروزکوه رفت و عبید خان حکومت استراباد را بزینش بهادر داده خود متوجّه هرات گردید. و در غوریان قشلاق نمود *

---

(۱) سلاح ا

(۲) شده ب شلده ا

محاربه نمودن عبيد خان با اخي سلطان و دمري سلطان و كشته شدن ايشان

درين سال عبيد خان با لشكر پيلتن و بهادران صف شكن علم عزيمت بصوب استراباد بر افراخت بعد از وصول آن مردود بدآن حدود قراولان زينلخان كه سردار ايشان قياپا بيگ استاجلو بود قدم جلادت پيش نهاده جنگهاى مردانه كرد و بعضي غازيان دست ناتواني در نطاق الفرار مما لا يطاق زدند امّا سردار آن سپاه جرّار (۱) قياپا بيگ قاجار چون ببر دمان جگر گاه از بكان ميدريد و بهر طرف كه حمله ميكرد مخالفان را چون صيد وحشي ميراند. * نظم *

ز تيرش تو گفتي كه در مغز ترگ همي آشيـــان كرده زنبـــور مرگ
به تيغ و سنان هر كجا كينه توخت گهي دل دريد و گهى سينه سوخت
هميكـرد شمشيـرش اندر شتـــاب هم اندر هوا كرگســـان را كبـــاب

جوشان و خروشان قرب چهار فرسنگ جنگ ميكرد آخر منهزم باز گرديد زينل خان كوچ متعلّقانرا برداشته متوجّه ولايت رى شد عبيد خان ولايت استراباد را بولد خود عبد العزيز سلطان رجوع نموده بجانب بلخ معاودت نمود و زينل خان و اخي سلطان و پير قلى سلطان را كه شاه دين پناه بكومك مردم خراسان فرستاده بود ملحق ساخته بطرف استراباد مراجعت نمود عبد العزيز سلطان ازيشان گريخته و گريان و نالان پيش پدر آمد و شرح واقعه را باز گفت عبيد خان را از استماع اين خبر دود حيرت بسر بر آمده آتش غيرت در درون او زبانه زدن گرفت روانهٔ بسطام گرديد منقلاى سپاه آن بلده را غارت نموده و داروغهٔ آن ديار (۲) ازبكى را بقتل آورده سرش را باستراباد برد چون اخي سلطان خبر ازبكان را در بسطام شنيد سلاح بر خود راست كرده متوجّه آن ديار گرديد در آن طرف بسطام سياهى (۳) مشاهدهٔ ديدهٔ امرأ گشت مشخّص شد كه عبيد

(۱) قيابا ببگ ا (۲) او ذبكي ا
(۳) مشاهده امرا ا

در پيش آن سپاه پيل صفت مار زخم مور شمار [1]صفّ کارزار بياراستند امرا از سرعتي که در حرکت مينمودند باز ايستادند و بتعبيهٔ سپاه پرداختند ديو سلطان در قلب آرام گرفت چوهه سلطان در ميمنه اقامت نمود ذو القدر اوغلي محمّد خان در طرح قرار گرفت بار اوّل تاج الدّين بيگ که در جلادت و مردانگي يگانهٔ روزگار بود کالبرق الخاطف و الريح العاصف بر قلب لشکر اسب انداخته و صفّ سپاه را شکافته درميان کتلها که در عقب [2]قوشون بود رسيد و از قفاي او کپک سلطان و منتشا سلطان و [3] قازوق سلطان و بدر بيگ و ساير استاجلويان حمله کردند و شعلهٔ سنان پر دلان خرمن حيات جوانان بسوخت و از باد حملهٔ پهلوانان آتش کينه بر افروخت - * نظم *

سنان تيز کرد آتش رستخيز بعالم فکند آتش از خوی تيز

شمشير از تيز زباني دشمن بدخو را خاموش مي ساخت و کمان از کمال نخوت و کبر پشت بر جانب مخالف کرده عدوّ را بر خاک مذلّت مي انداخت در آن روز دلاوران استاجلو جنگی کردند که داستان رستم و اسفنديار را جهانيان فراموش کردند ديو سلطان و چوهه سلطان نيز -

* نظم *

بنوک سنان و به تير خدنگ ربودند از روی خورشيد زنگ

در اثناي ستيز و [4]آويز ذوالقدر اوغلي محمّد خان از پهلوی استاجلويان در آمده و تيغ بيدريغ بريشان نهاده آرزوی که سالها ذخيرهٔ خاطر داشت هيچ از آن در دل باقی نگذاشت کپک سلطان و تاج الدّين بيگ و درويش بيگ با فوجي از دلاوران استاجلو بقتل آمدند و منتشا سلطان و قازوق سلطان صفّ سپاه را شکافته بدر رفتند و بمشقّت بسيار بگيلان رسيدند امرای نامدار با غنايم بيشمار متوجّه درگاه اعلی شدند در زنجانه رود باردو ملحق شدند *

---

(۱) صفت ا
(۲) قوشان ا
(۳) قاراق ب
(۴) آيز ا

و در مقام آن بود که چهرهٔ مراد در آینهٔ مقصود بچه وجه رو نماید و کدام منصوبه مهرهٔ امید از ششدر غم بیرون آورد بنابر آن در آن اوان با سپاه فراوان از گیلان رایت عزیمت بطرف اردبیل بر افراخت بادنجان سلطان روملو که عمر شریفش نود مرحله از مراحل زندگانی طي کرده بود بواسطهٔ کبر سنّ خللی تمام بجوهر عقلش راه یافته در اردبیل ساکن بود باتّفاق ایقوت بیگ روملو و مقصود بیگ (۱)چپنی و امرای طالش و قرب سه هزار و هشتصد سوار باستقبال شتافت در قرا دره بیکدیگر رسیدند و در برابر هم صفّ آراستند منتشا سلطان با فوجي که غبار معرکه را توتیای دیدهٔ دولت دانستندي و آب حیات را از ظلمات رزمگه جستندی بر قلب ایشان حمله نمودند بادنجان سلطان باوجود لشکر بسیار و غرور بیشمار غبار بی ناموسی بر فرق خویش بیخته از پیش اندک نفری فرار اختیار نمود و استاجلویان ایشان را تعاقب کرده احمد آقا چاوشلو در آن اوان توغاچي قازوق سلطان بود بادنجان سلطان را بقتل آورد سر وی را بنزد امرأ آورد استاجلویان بشهر در آمدند احرام زیارت حضرت سلطان اولیأ شیخ صفیّ الدّین اسحق بسته بادب تمام و غایت احترام شرط زیارت بجای آوردند و علم عزیمت بجانب تبریز بر افراختند چون خبر قتل بادنجان سلطان در ستیز و رفتن امرای استاجلو به تبریز به شاه دین پناه رسید دیو سلطان و چوهه سلطان و ذوالقدر اوغلي محمّد خان را با هشت هزار سوار نیزه گذار و هزار قورچي بجنگ ایشان فرستاد امرأ بسرعت تمام بطرف معاندان ایلغار نمودند در آن زمان استاجلویان به تبریز رسیدند چون از آمدن دیو سلطان [خبر یافتند] بطرف چخور سعد شتافتند امرای وافر تهوّر چون بحدود شرور رسیدند ناگاه کپک سلطان با دلاوران که صخره از تیغ کوه گذار ایشان ذرّه گشتي و ذرّه از نوک پیکان مو شکاف هریک بصد پاره شدی (۲)پیدا شد قرب هزار سوار - * نظم *

همه بر ستوران فولاد سم ‌ ‌ ‌ گهروار در بحر فولاد گم
در آهن دلی رشک خارا همه ‌ ‌ ‌ چو تیغ اجل بی مدارا همه

---

(۱) چپنی ا ب ‌ ‌ ‌ (۲) ا ب پیدا شد را ندارد

و قلم طلبیده بدست خویش رخصت ایشان نوشته مهر کرده بدیشان سپرد و شامیان در زمان نزد یار احمد خلیفه که سردار ایشان بود رفتند و کیفیّت سخن خواجه را بوی گفتند یار احمد باتّفاق ایشان خانهٔ خواجه را احاطه کردند ملازمان خواجه بدفع مشغول شدند آخر شامیان زور آورده پسر خواجه را بقتل اوردند و تمامی اقربا و نوکران خواجه را که قرب صد نفر بودند شربت فناء چشانیدند درویش بیگ روملو خواجه را گرفته مشار الیه التماس نمود که مرا نزد سام میرزا برید که اگر کشتنی باشم مرا بکشید درویش بیگ جامه بسر او انداخت که کسی او را نشناسد بعضي از شامیان او را شناخته بقتل آوردند و وی بغایت کریم بود و در ماه رمضان هر کس که استعداد گوشت خریدن نداشت زیاده از آنچه در آن ماه او را کافي بود بوی دادی در اوایل زمستان بمحتاجان عور جامهای پنبه دار و پوستین حرارت شعار ارزانی داشتي و مقرّر کرده بود که مریضان محتاج اسباب علاج از شربت خانهٔ او ستانند و یکی از ملازمان خود را تعیین کرده بود که هر روز در اطراف ولایت گردیدی غریبی که فوت شده باشد او را کفن دادی و از مردم اکابر کسی که بصحبت او میرسید از وی میپرسید که اگر در جوار تو محتاجي باشد مرا اعلام کن تا احتیاج اورا بر آورم *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ثلث و ثلثین و تسعمایه واقع گردیده محاربه نمودن دیو و چوهه سلطان و امرای استاجلو در موضع شرور و شکست یافتن ایشان و کشته شدن کپک سلطان

کپک سلطان از آن زمان که از دستبرد دلاوران بگیلان رفته بود روز و شب در فکر آن بود که بچه طریق منصب وکالت را از دست دیو سلطان بیرون آورد

گردید بعد از دو سال بابر پادشاه ویرا طلب نموده محمّد زمان بلخ را گذاشته متوجّه آگره گردید کسکن قرا سلطان بر بلخ مستولي شد میرزا محمّد زمان بآگره رسید بابر بادشاه ویرا رعایت کرده مبلغ بیست هزار تومان الکا باو عنایت نمود *

جنگ زین الدّین سلطان با چغتای بهادر

درین سال چغتای بهادر با سه هزار سوار [1]آبچین پوش با جوش و خروش بتاخت خراسان آمده غارت کرده علم مراجعت بر افراشت چون زین الدّین سلطان شاملو حاکم اسفراین این خبر را شنید محمود بیگ را با جمعي از ملازمان بجنگ ازبکان ارسال نمود در شش فرسخي اسفراین سپاه ظفر قرین با ازبکان بي دین رسیدند [2] از طرفین دست بآلات نبرد بردند کشش و کوشش بآن مرتبه انجامید که ازینجانب که ششصد سوار بودند سیصد کشته شدند و از جانب ازبک که سه هزار بودند هفتصد نفر بقتل آمدند [2]و شب از طرفین بموافقت شهسوار گردون عنان از میدان کارزار بر تافتند سپاه ازبک راه بخارا پیش گرفتند و غازیان باسفراین عود نمودند *

وقایع متنوّعه

درین سال شاه دین پناه در قزوین قشلاق نمودند درین سال کار کیا احمد حاکم لاهجان در قزوین بخدمت پادشاه ظفر قرین آمد منظور نظر گشته بوطن خود مراجعت نمود *

کشته شدن خواجه حبیب الله

روزي به بازي نرد مشغول بود جماعتي شاملویان که مرسوم بدیشان نرسیده بود نزد خواجه آمده آواز بلند کردند و گفتند که چون مواجب بدست ما نمي آید از نوکری ما را اخراج کن خواجه گفت شما را رخصت دادم ایشان در برابر گفتند پس چیزی بنویس که خطّ راه باشد خواجه از کمال غرور دوات

---

(۱) الچین ا (۲) كذا في النسخ

گفتار در گرفتن عبید خان شهر طوس را

چون اختلاف امرای درگاه و قتل خواجه حبیب الله و استیلای [1]شامیان و مردن دورمش خان و قتل برون سلطان و پریشانی خراسان بعبید خان رسید از آب آمویه عبور کرده بمرو آمد آنگاه با فیل و سپاه روانهٔ شهر طوس شد با زمرهٔ از سلطانان و بهادران بظاهر آن بلده خرامید و آن شهر را چون دایره درمیان گرفت در آنزمان خانه کوچ برون سلطان در آن مکان بود و غازیان بدفع و منع ایشان از شهر بیرون آمده مقابله نمودند و زمان کشش و کوشش از صباح تا رواح امتداد یافت و غازیان بشهر آمدند و عبید خان ایشان را احاطه نمود و غازیان مدّت چند ماه در آن محاصره مصابرت مینمودند در آن اثنا نایرهٔ جوع در کانون سپاه محصوران بغایت شیوع یافت و دود دل گرسنگان از کرّهٔ نار در گذشت و قلّت ذخیره بمرتبهٔ رسید که چرم کهنه را جوشانیده میخوردند و بعضی که اسب داشتند رگ ایشان را گشاده خون تناول میکردند و بجهت علیق اسبان چوب تراشیده بعوض کاه میدادند * * نظم *

فشرد آنچنان قحط پای ثبات — که نایاب شد نان چو آب حیات

گرسنه شکم بر نمد دوخت چشم — که همسایهٔ گوشت بودست و پشم

و غازیان نزد حکّام خراسان فرستاده کومک طلبیدند هیچ کس بفریاد نرسید محنت محصوران از حدّ [2]طاقت در گذشت جنود ازبکیّه بریشان مستولی شدند و ولایت معهود بتصرّف آن قوم مردود در آمد عبید خان یکی از معتمدان خود را در آنجا گذاشته روانهٔ استراباد گردید *

گرفتن کسکن قرا سلطان ازبک بلخ را

درین سال کسکن قرا سلطان ولد جانی بیگ سلطان در درو محصول با بسیاری از ازبکان مجهول بظاهر بلخ آمد محمّد زمان میرزا در آن بلده متحصّن

---

(۱) شامیان بیراه ب — (۲) فی النسخ حداقت

همه ژندهٔ فیلان گردون شکوه به تندي چو دریا بهیکل چو کوه

متوجّه میدان قتال گردیدند بخیال آنکه بابر پادشاه از آمدن او آگاه گردد و لاهور را گذاشته بکابل مراجعت نماید بخلاف تصوّر بابر پادشاه تیغ کین از نیام آخته و رایت نصرت آیت افراخته و باجیش نامعدود بصوب سلطان ابراهیم روان شد و در موضع پاني پت تلاقي فریقین دست داد و گرد میدان بر فرق فرقدان نشسته و آن دو گروه با شکوه چون زنبوران خشم آلود در یکدیگر افتادند و تیر و شمشیر بفرق یکدیگر نهادند -

ز برّندهٔ شمشیر تارک شکاف شکاف اندر آمد ز تارک بناف

گران گرز درد سر سروران وز آن درد سر سروران سر گران

ندای فلکي و صدای ملکي بگوش هوش بابر پادشاه میرسید که اَلَمْ تَرَ کَیْفَ فَعَلَ رَبُّکَ بِاَصْحَابِ الْفِیْلِ جنود سلطان ابراهیم افیال را پیش راندند و سپاه چغتای بضرب تیر و تفنگ اکثر ایشان را مجروح و بیروح ساختند *

ز هر گوشه فیلان خرطوم جنگ چو قندیل پر شد ز تیر خدنگ

هندوان از میدان ستیز روی به (۱)میدان گریز نهادند در آن دیار از ایشان دیّار نماند

* نظم *

گریزان شده (۲)زنگي خانه سوز بدآنسان که خیل شب از ترک روز

رمیدند دیوان ز جان نا امید چو زاغان ز پرواز باز سفید

سپاهان برابر بخاک سیاه چو سایه شده پایمال سپاه

ز برق تفک گرم و سرکش همه گریزنده چون دود از آتش همه

سلطان ابراهیم همعنان خوف و بیم پناه (۳)بویرانهٔ برده ملازمان بابر پادشاه او را گرفته بقتل آوردند و حکومت دهلي را (۴)بقتلق قوم داده روانهٔ آگره گردید و بلاد هند را متصرّف گشت *

---

(۱) پایان ب (۲) رنگي ا هندي ب

(۳) بوایرانه ا

(۴) بقتلق قدم و روانه گره گردانیدند ا روانه گر گردید ب

شاه دین پناه اردو را در خلخال گذاشته ایلغار فرمودند دیو سلطان و چوهه سلطان و محمّد خان ذو القدر اوغلی و اخی سلطان و دمری سلطان را منقلای گردانید چون ایشان بحوالی خرزویل رسیدند ناگاه کپک و منتشا سلطان و قازاق سلطان و کرد بیگ و بدر بیگ و قلیچ خان میمنه و میسره را آراسته مانند شیر ژیان و ببر دمان از جنگل گیلان بیرون آمده در برابر ایشان صفّ آرای شدند و آن دو لشکر خونخوار و آن در دریای [1]زخّار به تموّج آمدند و غبار معرکهٔ پیکار تصاعد نمود و شمشیر آبدار سرهای سران را بر خاک مذلّت انداخت -

* نظم *

فرو ریخت چندان سر و دست و پای کز آن جنس خالی نشد هیچ جای

ببارید چندان نم خون ز تیغ که صد سال باران ببارد ز میغ

آخر الامر نسیم ظفر ربّانی بر پرچم امرای شاهی وزید کپک سلطان پای در وادی فرار آورده امرا ایشان را تعاقب کردند و اکثر گیلکان را بقتل آوردند و کپک و منتشا کبک‌وش از مخلب عقاب خلاص گشته بمشقّت تمام بگیلان رفتند *

گفتار در محاربه نمودن بابر پادشاه با افغانان و مستولی شدن بر بلاد هند

درین سال پادشاه بهرام تهوّر ظهیر الدّین محمّد بابر متوجّه ولایت [2]بهره گشت چون سپاه افغان از توجّه پادشاه عالیجاه خبر یافتند آن دیار را انداخته فرار نمود بابر پادشاه آنولایت را بیکی از ملازمان سپرده بصوب کابل عود نمود درین سال بطرف لاهور روان شده آن بلده را نیز تصرّف نمود سلطان ابراهیم که والی هند بود با لشکر از ریگ بیابان افزون و از حساب محاسبان بیرون با [3]افیال کوه پیکر عفریت منظر -

---

(۱) ذخار ا (۲) نهرة در نسخها

(۳) اقیال ا

منکوب و دشمنان مملکت را مقهور میگردانیدند کپک سلطان و منتشا سلطان .... بر امرای تکلو اسب انداختند و از گرد نعال مرکبان چشمهٔ آفتاب بپوشید و از غبار سم اسبان بسیط غبرأ پردهٔ اغبر بر سر کشید - * نظم *

نمودار گشت از غبار سمند
زمین دگر بر سپهر بلند
ز گردی که از چشم افلاک ریخت
زمین برسر از دست خود خاک ریخت

کپک سلطان و منتشا سلطان چون رعد در نیسان و برق در نیستان میجوشیدند و میخروشیدند و از هر دو طرف مي تاختند و مبارز مي انداختند بهر ضرب شمشیری شیری بجانب عدم روان میساختند و بهر زخم پیکانی پهلوانی را بر خاک هلاک مي انداختند - * نظم *

بهر جا که ایشان نهادند پی تو گفتی که افتاد آتش به نی
زمین را ز خون باز نشناختند همی اسب بر کشتگان تاختند
همه رزمگه گشته بد کوه کوه بهم بر فگنده ز هر دو گروه

شکست بر تکلو افتاد برون سلطان و قراچه سلطان بقتل آمدند استاجلویان ایشان را تعاقب کرده در پس قلب گرداندند پادشاه سلیمان مکان با فوجی از قورچیان بر یشان حمله میذمودند - * نظم *

ثوابت شکوه و ملایک سپاه گل باغ اقبال طهماسپ شاه
بجنبید بر عزم جولان دلیر بآهنگ میدان چو غرّنده شیر

کپک سلطان چون شهباز بلند پرواز چتر همایون را بال اقبال گشاده دید مرغ صفت پابست دام اضطراب گردید پاي از میدان جنگ باز کشید عنان بدست نامرادي داده با جمعی اندک و خوفی بسیار بوادي فرار شتافت قورچیان ایشان را تعاقب نموده جمعی را بقتل آوردند امرای استاجلو بحدود ابهر آمدند در آنجا ایلغار بدیشان رسیده ناچار پناه بمظفّر سلطان حاکم رشت بردند مظفّر سلطان هشت هزار پیاده بمدد ایشان فرستاد چون این خبر باردو رسید

دست صلاح از آستین صدق بیرون آورده بنزد کپک سلطان آمد و در صلاح جانبین سعي بلیغ نمود امّا تقدیر آسماني غالب آمده شرار شرّ مشتعل گشت و قطع رشتهٔ خصومت جزبه تیغ نیز تعلّق نگرفت و مخاطبات و معاتبات و مطاعنات بمضاربات سرایت کرد و نصایحی نافع تر از آب زلال و سحر حلال نزد ایشان بسان خاک خوار و بیمقدار گشت و مواعظي روشنتر از نور و نار پیش او چون باد بی وزن شد - * نظم *

بود کر ز آواز خوش بی نصیب
چه حظ مرده را از علاج طبیب
بنادان بود پند بس نا صواب
نشاید نوشتن نصیحت بر آب

و در افروختن آتش پیکار آتش پای گشتند و بباد کامکاری خاک در چشم وفاداری انداخته و عنقا صفت سر پر شرّ و فضول درپس (۱)قاف فتنه کشیدند با لشکر جرّار چون مهر سپهر تیغ زن و سپردار و بسان سماک و شهاب نیزه ور و خنجر گدار مانند آتش در ریاح آورد با جوش و خروش و بکردار آب از باد ناورد بجوش متوجّه میدان قتال و جدال شدند و از هر دو طرف بتصفیهٔ صفوف و تهیهٔ اسباب رماح و سیوف قیام نمودند و ازینجانب قلب سپاه بفرّ طلعت شاه دین پناه آرایش یافت دیو سلطان و چوهه سلطان در خدمت آنحضرت توقّف نمودند در میمنه برون سلطان تکلو و قراجه سلطان و اخی سلطان تکلو ایستادند و در میسره دمری سلطان شاملو و ذوالقدر اوغلی محمّد خان قرار گرفتند و جنود استاجلو را از طرف قول چشم امید بنور ماهچهٔ لوای کپک سلطان روشن بود در برانغار از فر و شکوه منتشا سلطان مستحکم میدمود و جوانغار از لمعان تیغ و سنان قزاق سلطان آرایش داشت و چون آن دو سپاه کینه خواه باین ترتیب بیکدیگر رسیدند زمانه را دل از حسرت خون شد که چنین دو لشکر از یک جنس بایست که بموافقت یکدیگر اعدای دولت را

(۱) ب قاف را ندارد

مفسدان و موذیان و انزجار مرتکبان فجور بحسب المقدور مساعی جمیله بظهور رسانید و عامّهٔ عوامّ را بتعلیم شرایع احکام اسلام ترغیب و تکلیف نمود درین سال از عالم فانی انتقال نمود و نعش او را بموجب وصیّتش نقل حایر کربلا کردند و در آنجا دفن [1] نمودند *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اثنی و ثلثین و تسعمایه واقع گردیده محاربه نمودن شاه دین پناه با امرای استاجلو

درین سال بواسطهٔ قطع الکا امرای استاجلو آغاز مخالفت کرده کپک سلطان در اوایل شهر رجب از طریق خلخال بسلطانیّه آمد منتشا سلطان و قلیچ خان و کرد بیگ و بدر بیگ بروی ملحق شدند و متوجّه میدان قتال گردیدند چون دیو سلطان و چوهه سلطان از مخالفت امرای استاجلو واقف گشتند با لشکری که محاسب خیال از استیفای اعداد ابطال رجال آن عاجز آید در خدمت شاه دین پناه متوجّه ایشان شدند و در موضع [2] سکسنجک نزول نمودند و در خاطر امرا گذشت که نوبت دیگر با کپک سلطان طرح مصالحه اندازند و نایرهٔ آن فتنه را بآب تدبیر منتفی سازند و غبار وحشت و آتش فتنه که درمیان برخاسته و [3] بر افروخته است بزلال موعظه و نصیحت فرو نشانند قاسم خلیفه ورساق [4] را برسم رسالت نزد امرای استاجلو ارسال نمودند و در باب تمهید اساس وفاق و قطع شجرهٔ نفاق فصل مشبع پیغام فرمودند قاسم خلیفه ورساق بمقتضای نصّ وَ اِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ اقْتَتَلُوْا فَاَصْلِحُوْا بَیْنَهُمَا عمل نموده درّاعهٔ موافقت پوشیده

---

(۱) بعد از آن در ب و از جمله تصانیفش اخلاق ناصری و رسالهٔ هیأت و زیج خانی و حال آنکه اینها از تصانیف نصیر الدّین طوسی است *

(۲) سکنجک ب سکسعک ا سکسجک ج (۳) بر افراخته ا

(۴) از اینجا تا فرمودند ب ندارد

جملهٔ تلامذهٔ مولانا جلال الدّین محمّد دوّانی بود بعد از آن در هرات در خدمت مولانا شیخ حسن محتسب شرح طوالع مطالعه فرموده آخر صدر خاقان اسکندر شان شد چنانچه مذکور گشت و میرزا شاه حسین باوی در مقام کدورت سلوک مینمود بنابر آن امیر غیاث الدّین منصور را بپایهٔ سریر اعلی طلب کرد تا او را باوی شریک گرداند امّا بوقوع مقرون نشد مکرّراً میانهٔ ایشان مباحثه واقع شد و چون مطایبه و هزل بر مزاج امیر جمال الدّین محمّد غالب بود مباحثه را بظرافت منجرّ می ساخت و میر غیاث الدّین منصور بلا حصول مقاصد بجانب شیراز مراجعت فرمود و مولانا خلیل الله منجّم کاشی این رباعی را در سلک نظم آورد - * رباعی *

ای میر بالقـــاب مقیّد رفتی نانوشتـــه ترا خلیفهٔ جد رفتی
تعظیـم تو آخـر نه چو اوّل کردند افسوس که نیک آمدی و بد رفتی

در مرتبهٔ اوّل که خاتم المجتهدین وارث العلوم سیّد المرسلین شیخ علی از عراق عرب متوجّه پایهٔ سریر خلافت مصیر شد در میانهٔ ایشان طریق محبّت ظاهری مسلوک بود میر قرار داد که شیخ در نزد او شرح تجرید مولانا علی قوشچی را بگذراند و وی در خدمت شیخ علی کتاب قواعد خواند میر گفت بواسطهٔ استفادهٔ کلام این هفته خوب مینماید و بواسطهٔ افادهٔ فقه هفتهٔ آینده آخر الامر یک دو درس از امور عامّهٔ شرح تجرید بر میر گذرانید و در هفتهٔ که مقرّر بود که میر درس فقه خواند میر تمارض کرده درس نخواند فی الواقع بعد از محقّق بارگاه قدسی خواجه نصیر الدّین محمّد طوسی هیچکس در اعلام مذاهب حقّ جعفری و ملّت ایمّهٔ اثنی عشری زیاده از آنحضرت سعی نمی کرد و در منع و زجر فسقه و فجره و قلع و قمع قوانین متبدّعه و در ازالهٔ فجور و منکرات (۱) و عراقهٔ خمور و مسکرات و اجرای درود و تعزیرات و اقامت فرایض و واجبات و اوقات جمعه و جماعات و احکام صیام و صلوات و تفحّص احوال امامان و مؤذّنان و اندفاع (۲) شرور

---

(۱) عراقه حمور ب عراقه حموز و مسکرات و ابرای حدود تعزیرات ج سکوات ب ج
(۲) شرور و مفسدان ب

انجامید طریق کفران نعمت را مسلوک داشته نسبت باین حضرت این نوع سلوک میکنند صلاح در آنست که توکّل بر کرم خداوند ملک بخش کرده از غلبگی ایشان اندیشه ننمائیم و باستقبال شتافته ابواب جنگ و جدال بر روی ایشان گشائیم کپک سلطان این سخن را ردّ کرده گفت ما هر دو غلامان شاهیم و از محبّان این درگاهیم با یکدیگر نزاع نمیکنیم بعد از آن دیو سلطان را تا ترکمان کندی استقبال نموده باتّفاق متوجّه درگاه عالم پناه شدند و در جرنداب شرف ملازمت یافتند دیو سلطان قارنجه بیگ استاجلو و نارین بیگ قاجار را که خمیر مایهٔ آن فتنه بودند بقتل آورد و قاضی جهان را گرفته بقلعهٔ نوری فرستاد و کپک سلطان را با جمیع استاجلویان روانهٔ غزای گرجستان گردانید و بعد از رفتن ایشان تیول که متعلّق استاجلو بود قطع گردانیدند کپک سلطان بواسطهٔ ترک مخالفت چشم آن میداشت که دیو سلطان اورا در وکالت شریک خود گرداند امّا این اندیشه از حیّز قوّت بفعل نیامد - * شعر *

منسوخ شد مروّت و معدوم شد وفا
وز هر دو نام ماند چو سیمرغ و کیمیا

وقایع متنوّعه

درین سال نظارت دیوان اعلی را شاه دین پناه بامیر جعفر ساوجی حواله نمود و اندرین سال چوهه سلطان مهر بجای کپک سلطان زد و هم درین سال قشلاق در تبریز واقع شد *

متوفّیات

درین سال دورمش خان بن عبدی بیگ شاملو وفات یافت شاه دین پناه حکومت هرات را ببرادر زاده حسین خان عنایت نمود علی سلطان والی شیراز درین سال از عالم فانی بجهان جاودانی شتافت شاه دین پناه حکومت آن دیار را بمراد سلطان ذوالقدر شفقت نمود امیر جمال الدّین محمّد استرابادی از

سلطان والی کلهر و علی سلطان ذوالقدر حاکم شیراز و قراجه سلطان تکلو تیولدار همدان و سایر امرای عظیم الشّان نامه در قلم آورد مضمون آنکه ما باخیل و سپاه بامر شاه دین پناه بر سر ازبکان کینه خواه میرویم می باید که آنعزیزان طریق اتّحاد و یکانگی را منظور داشته عساکر خود را جمع آورده در ییلاق لار باردوی ظفر شعار ملحق گردند و قاصدانرا بجهت رساندن کتابات در حرکت آورد در آن تابستان در آنجا ییلاق نمود حکّام مازندران و هزار جریب و رستمدار ملازمان خود را با تحفهٔ بیشمار بدرگاه آن امیر عالی تبار ارسال کردند امرای نامدار با سپاه بسیار در ییلاق لار بوی ملحق شدند دیو سلطان لوازم طوی و پیشکش بپرداخت اقداح ارغوانی از دست ساقیان گلعذار دایر گشت (۱)و خنیان مغنّیان طرب ساز و الحان مطربان خوش آواز از عشرت خانهٔ ناهید در گذشت ۔ * شعر *

ز نغمـــه سـرایان زهـره نوا فرشته بچـرخ آمد اندر هوا

ز هر سو بتی جام نابی بدست گرفته مهی آفتابی بدسـت

مغنّی چو دف را بدستان گرفت نی انگشت حیرت بدندان گرفت

چو زلف پری پیکران تار عود ز جان حریفان بر آورد دود

و نشانها نوشته بمهر شاه دین پناه رسانیده که همراه آورده بود بکاشان و قم وسایر ولایت عراق فرستاد و جبه و جوشن آورده بملازمان امرا بخش کرد و بدانهٔ انعام و احسان مرغ دل ایشان را رام گردانید و مجموع تابع او گردیدند بامرا گفت که شاه دین پناه متوجّه تربیت و رعایت من بود کپک سلطان افساد کرد بنابر آن از آن دیار بیرون آمدم از شما میخواهم که از صمیم قلب کمر امداد بر میان بندید تا منصب وکالت از وی انتزاع نمایم امرا باوی موافقت کردند و بجانب تبریز بحرکت آمدند کپک سلطان چون از توجّه ایشان خبردار گردید بمقرّبان خود مشورت نمود قارنجه بیگ گفت دیو سلطان مرد ناحق شناس و بیوفاست و باوجود چندان عواطف و اشفاق که از شاه دین پناه دربارهٔ او بوقوع

---

(۱) و خنیان طرب ساز الحان مطربان خوش آواز ب
و منغیان طرب ساز الحان مطربان خوش آواز ج

و از غضب تیغ بندان درگاه اندیشیده در حفظ ناموس خود باشي باشارت دورمش خان روانهٔ کوچم خان گردانیدند پس از اطّلاع مشار الیه بر مضمون مسطور باز در جنگ آمد روزی دورمش خان با فوجی از مخصوصان بر فراز بر ج میرزا سلطان احمد که مشرف به باغ مراد بود بر آمد جمعی از ملازمان بسرداری قرا ایشیک بجانب باغ مراد فرستاد و عساکر ظفر شعار بر سمند تیز رفتار سوار شده بطرف باغ مذکور بحرکت آمدند چون بباغ سفید رسیدند که محلّ پاسبانان ازبکان بود جنگ عظیم واقع شد ازبکان خونریز از دست شامیان پر ستیز راه گریز پیش گرفتند دلاوران سفّاک و غازیان بی باک از باغ سفید گذشته تا بدر باغ مراد راندند و یکی از دلیران بضرب گرز گران در باغ را شکسته قضا را در آنوقت عبید خان نزد سونجک محمّد سلطان آمده بود و با یکدیگر صحبت میداشتند که فوجی از ازبکان سراسیمه و مضطرب نزد ایشان آمده گفتند که بر خیزید که لشکر قزلباش و شامیان اوباش از روی پرخاش زور آورده بباغ آمدند سونجک محمّد سلطان از غایت اضطرار در جوی آب افتاد عبید خان از بیم تمام خود را باسب رسانیده بطرف معسکر خود گریخت و غازیان از همانجا باز گشتند چون جلادت و دلیري چنین از غازیان صادر شده معلوم ازبکان گشت که گرفتن هرات بجنگ از مقولهٔ ممتنعاتست کوچ کرده روانهٔ بلاد خود شدند *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ احدي و ثلثین و تسعمایه واقع شده

درین سال درمیان دیو سلطان روملو و کپک سلطان استاجلو بواسطهٔ وکالت غبار نقار ارتفاع یافت چون ملازمان دیو سلطان در چخور سعد بودند از امرای استاجلو (۱) تنزّل کرده رخصت رفتن خراسان و مقابله کردن با ازبکان حاصل نموده روانهٔ ییلاق لار گردید چون پرتو وصول بر ییلاق مذکور انداخت بر چوهه

(۱) ثزل ب ترل ج

بخارائیان در باغ آهو قرار گرفتند سونجک سلطان با جمع بهادران در باغ مراد لنگر اقامت انداخت و ابو سعید سلطان در قریهٔ مران قبهٔ بارگاه بلند ساخت حاصل آن که نفس بلدهٔ هرات را ازبکان ستمگار مرکزوار درمیان گرفتند *

[1]بگرد هری حلقه بست آن سپاه   چو هالـه که گیرد فرو گرد ماه

آنگاه ازبکان بدنهاد متوجّه دروازهٔ فیروزاباد شدند و ملازمان خواجه حبیب الله و سایر سرداران سپاه با سواران رزم ساز و پیادگان تفنگ انداز از محلّات بیرون خرامیدند و بباد جرأت نیران جنگ را مشتعل گردانیدند بضرب تیر و تفنگ ایشان را مغلوب گردانیدند و روز دیگر عبید خان و سایر ازبکان سوار شده قریب بکوچه بند آمدند غازیان بضرب تفنگ مرگ آهنگ ایشان را متفرّق گردانیدند

* شعر *

ز هر گوشـه ابر تفک ژاله [2]زای

چه ابری که از ژاله شد جان ربای

در آن اوقات بکرّات جنود ازبکیّه و دشمنان خاندان صفویّه بمیدان کارزار آمدند هر کرّت آن گروه بی غیرت شکست یافته خایباً و خاسراً باز میگردیدند چون ازبکان را تیر مراد بر هدف مقصود نرسید و صبح سعادت از افق طالعشان ندمید از در صلح در آمده حلقهٔ موافقت جنبانیدند کوچم خان نشانی بدورمش خان فرستاد مضمون آن که ترک عناد و نزاع کرده از شهر بیرون آئید و مکالید بلده تسلیم نمائید که در سلک امرای اینجانب اندراج یابید چون دورمش خان از مضمون نشان واقف گشت نشانی از زبان سام میرزا بکوچم خان فرستاد باین مضمون *   * جواب *

عمدة الخواقین کوچم خان بعنایت شاهانه مستظهر بوده بداند که نشانی که به لله ام دورمش خان فرستاده بودی بنظر ما در آمد از تو بغایت عجبست که با وجود دیدن معارک و طی مسالک و تجربه در امور و اختلاط با امثال این امور استدعا مي نمایی باید که در [3]روز کوچ نموده بجانب ملک خود روی

---

(۱) بدور هری ج   (۲) سای ج   (۳) در زو ج

امرای عالي تبار و وزرای عالي مقدار کمر خدمت برمیان بسته برجای خود ایستادند - * شعر *

ستـــادند شهـزادگان سپـــاه چو شاهان شطرنج در پیش گاه
صـدور خردور درآن انجمـن نشستند چون گل بصدر چمن

و سایر اکابر و اصاغر بر اطراف بارگاه سپهر اشتباه قرار گرفته چشم و گوش باشارت آنحضرت نهادند و مناظم دین و دولت و کار ملک و ملّت رونق تمام گرفت

باز از نو پادشاهان را پدید آمد سري

شاه دین پناه اعیان و امرا را بعواطف پادشانه و عوارف خسروانه اختصاص نموده همه را خاطر جوئي کرد و زمام امور مملکت را بدیو سلطان روملو رجوع نمود و نظارت دیوان اعلی را بعد از احراق جلال الدّین بقاضي جهان قزویني تفویض کرد و امیر قوام الدّین حسین را در امر صدارت با امیر جلال الدّین محمّد استرابادي شریک گردانید و در آن زمستان در تبریز قشلاق نمود و حکومت خراسان را بطریق سابق بدورمش خان حواله کرد عبید خان بن محمود سلطان در بخارا حاکم شد بعد قتل شبیک خان داعیهٔ تسخیر خراسان داشت و از بیم حسام خون آشام خاقان اسکندر شان دندان طمع بناکام در کام او شکست و بمملکت بخارا قناعت نموده بجای خود نشست و درین سال باتّفاق خانان چنگیز و ازبکان فتنه انگیز از آب آمویه عبور کرده متوجّه خراسان شدند چون این خبر بهرات رسید تیمور اوغلي و حسین میرزا و خواجه حبیب الله وسایر غازیان دولت خواه بمجلس خان عالیجاه رفته بر بساط مشورت نشستند خاطر ایشان بتحصّن قرار یافت ضبط دروازهٔ فیروزاباد بخواجه حبیب الله قرار گرفت و دروازهٔ عراق را تیمور اوغلي مستحکم گردانید حسین میرزا برادر خان دروازهٔ ملک را مضبوط کرد دورمش خان با جمع غازیان در نزد سام میرزا ساکن گردیدند تا نسبت ایشان با دروب و بروج علی السّویّه باشد که از هر طرف مدد احتیاج باشد بزودی تواند رسید روز دیگر کوچم خان و عبید خان و سایر سلطانان بنواحی آن بلده فرود آمدند و کوچم خان در قریهٔ شامیانه نزول نمود و عبید خان و

از دار الملال بدار السّرور انتقال نمود و مدّت سلطنتش بیست و سه سال بود مملکتش تمام شیروان بعد از آن سلطان خلیل پسرش قایم مقام شد خواجه جلال الدّین خواند امیر تبریزی که بعد از میرزا شاه حسین وزیر گشته بود روزی که وزیر شد این رباعي را خواند -

ای نور دو دیدهٔ جهان افروزم
رفتی تو و چون شب سیه شد روزم
گویا من و تو دو شمع بودیم بهم
کایّام ترا بکشت و من میسوزم

ما دام که لباس مستعار حیات بر قامت خلافت آنحضرت مزیّن بود خواجه موصي الیه وزیر مستقلّ آنحضرت بودند بعد از فوت خاقان اسکندر شان متقبّل وزارت حضرت شاه دین پناه گشته میان او و دیو سلطان روملو که امیر الامرا بود کدورتی سانح شده آخر الامر منجرّ بدآن شد که از اشتعال نوایر غدر امیر موصي الیه اساس بقایش منحرق گشته خاک وجودش بباد فنا رفت مشهور است که او را در روزی که بوریا پیچیدند و سوزاندند این بیت مناسب حال خود میخواند -

* شعر *
گرفتم خانه در کوی بلا در من گرفت آتش
کسی کو خانه در کوی بلا گیرد چنین گیرد

جلوس شاه دین پناه شاه طهماسپ بر تخت سلطنت

در چاشتگاه روز دوشنبه نوزدهم رجب پیچین ییل حضرت دین پناه ظلّ آله که خلف خاقان اسکندر شانست بر سریر سلطنت نشست در آن وقت سنّ مبارکش ده سال و شش ماه و بیست روز بود - * شعر *

طهماسپ شاه عالم کز نصرت آلهي
جا بعد شاه غازي بر تخت زر گرفتی
جای پدر گرفتی کردي جهان مسخّر
تاریخ سلطنت شد جای پدر گرفتی

و پلنگ را بقتل می آورد آنحضرت در ایّام سلطنت پنج جنگ کرده جنگ آوّل با فرّخ یسار پادشاه شیروان در موضع جبانی جنگ دویم با الوند در شرور جنگ سیم با سلطان مراد در آلمه قولاقی همدان جنگ چهارم با شیبک خان در حوالی مرو جنگ پنجم با سلطان سلیم در چالدران اولاد ذکور آنحضرت چهارند اوّل نوّاب کامیاب شاه طهماسپ دویم سام میرزا سیم القاس میرزا که برهنمونی قاید ضلال قدم جرأت در وادی مخالفت نهاد چهارم ابو الفتح بهرام میرزا اولاد اناث آنحضرت پنجست اوّل خانش خانم دویم در صدف خلافت و کوکب افلاک ولایت پریخان خانم سیم خورشید اصحاب گردون جناب مهین بانو سلطانم چهارم فرنگیس خانم پنجم شاه زینب خانم اولاد ذکور و اناث آنحضرت که در طفولیّت وفات یافته اند ذکر ایشان درین کتاب متضمّن فایده نیست بنابر آن راقم حروف پیرامون آن نگردید و در تأریخ آنحضرت گفته اند -

* شعر *

شاه گردون پناه اسمعیل آنکه چون مهر در نقاب شده
از جهان رفت و ظلّ شدش تأریخ سایه تأریخ آفتاب شده

دیگری هم در آن واقعه گوید - * رباعی *

شاهی که چو خورشید جهان گشت مبین
بزدود غبار ظلم از روی زمین
تأریخ وفات آنشه شیر کمین
از خسرو دین طلب که شد خسرو دین

قاسم خان بن سیّدک خان بن جانی بیگ بن براق بن قراجه بن (۱) قوزی عاق بن ارسل خان بن (۲) چتمای خان بن ایزرن بن (۳) ساسی بوقای بن قولی بن اورد بن جوجی بن چنگیز خان درین سال از عالم انتقال نمود و پادشاه شجاع بود ممالکش دشت قبچاق و احشام قزّاق بعد از و حقّ نظر خان فرزندش خان گشت حالا فرمان فرمای دشت اوست شیخشاه بن فرّخ یسار درین سال

(۱) قوری خان ج (۲) قیمای ج (۳) سای بوقا ج

امیر جمال الدّین محمّد استرابادي بدن بی تبدیل آنحضرت را غسل داده بعد از آن نعش اورا باردبیل برده در جوار آبا و اجداد بزرگوارش دفن فرمود -

* شعر *

ز ویرانهٔ عالمش بود رنج
نهان گشت در خاک مانند گنج

با رعایا و زیردستان بر نهج معدلت و شفقت زندگانی میکرد از مهادتش ابواب تعدّی و تقلّب بروی خلایق نمیگشودی - * شعر *

نه شمشیر کردی ز روی ادب
برهنه تن خویشتن بر ملا
نه با حاکمان نسبت میل و قصد
نه با قاضیان وصمت ارتشا
ز کوتاه دستی در آن روزگار
نبد جاذبه در تن کهربا
هر آنکس که تلبیس کردي چو شام
چو صبحش تباشیر بودی جزا
بسان ترازو شدی سنگسار
بزر هر که مایل شدي از هوا

مدّت عمرش سی و هشت سال زمان سلطنتش بیست و چهار سال مملکتش آذربایجان و عراق عجم و خراسان و فارس و کرمان و خوزستان و بعضی اوقات دیار بکر و بلخ و مرورا نیز متصرّف بود آنحضرت در میدان رزم هزبری بود خنجر گذار و در مجلس بزم ابری بود گوهر بار از غایت سخاوت زر تمام عیار و سنگ بیمقدار در نظرش یکسان بود و بواسطهٔ علوّ همّت حاصل بحر و کان ببخشش یکروزه اش وفا نمي نمود اکثر اوقات خزانه اش خالي بشکار میل تمام داشت و تنها شیر را میکشت و امر کرده بود که هرکس خبر شیر بیاورد وکلاً اسب و زین بدو دهند و هر که خبر پلنگ آورد اسب بی زین و تنها میرفت و شیر

صعوبت دست داد و شکست در سپاه شکي افتاد و حسین بیگ در آن معرکه شهید شد لوند بیگ (۱) بگیرم معاودت نمود مردمان شکي درویش محمّد خان را که پسرش بود حاکم خود گردانیدند *

متوفّیات

هم درین سال چایان سلطان استاجلو که امیر الامرأ بود وفات یافت دیو سلطان امیر الامرأ شد شاه اسمعیل بن سلطان حیدر بن سلطان جنید بن شیخ ابراهیم بن سلطان خواجه علي بن ساطان صدر الدّین بن سلطان شیخ صفي الدّین درین سال عرض مرض بر جوهر ذات او مستولی گشت حکمای مسیحا دم و اطبای حدافت شیم هر چند معالجه کردند فایده نداد و ساعت بساعت ضعف پیدا کرده طبیعت از مقاومت او عاجز گشت - * شعر *

درین دقیقه بماندند جملهٔ حکما
که آدمي چه کند با قضای کن فیکون
اصول نبض چوشد منحرف ز جنبش اصل
بلای عجز فرو رفت پای افلاطون
صلاح طبع چو سوی فساد روی نهاد
بماند بیهده در دست بو علي قانون

لاجرم در شب دوشنبه نوزدهم شهر رجب آفتاب سپهر اقبال از برج جاه و جلال بمغرب فنا غروب نمود و نیّر آسمان سلطنت از اوج عزّت و کمال بسرحدّ زوال نقل فرمود - * شعر *

گرفتش دل از کار این کهنه فرش
پرید از قفس مرغ روحش بعرش
شد از محنتاباد عالم بدر
دلش آرزو کرد ملک دگر

---

(۱) مکوم ج

تاریخ فوت او چو ضیائی ز عقل جست
آمد بگوش جان من از غیب این نداء
بر صفحهٔ ز نور نوشتست کلک صنع
خطّی که خون چکید ازو در دم قضا
مضمونش آنکه چون بجوارش مقام یافت
تاریخ گشت شاه شهیدان کربلا

بعد از فوت او خواجه جلال الدّین محمّد خواند امیر تبریزی قایم مقام او گردید *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ثلثین و تسعمایه واقع شده

چون فصل شتا بنهایت انجامید شاهد گل از پی صید دل بلبل چهره بر افروخت و بر مسند زمرّد فام نشست - * شعر *

بفرخ ترین ساعتی جم جناب شد از تختگاه حمل کامیاب
شکفتند گلها بفرّ و شکوه پر از لاله شد دامن دشت و کوه

هوای شکار و هوس تماشای بهار در سر شهسوار مضمار کارزار بیدا شد از تبریز کوچ کرده بجانب شکی در حرکت آمد اشارت عالیه صدور یافت که غازیان و اعیان از مقرّ خویش اسب صحرائی را رانده در یکی از مواضع آن سر زمین جمع سازند ایشان امتثال امر شاهی کردند چون جرگه بهم رسید اسبان را گرفتند در آن اثنا حسین بیگ والی شکی با پیشکش فراوان بدرگاه آسمان نشان آمد و منظور نظر کیمیا اثر گردید آنحضرت در شکار مراجعت کرد بعد از زیارت آبا و اجداد روانهٔ سراب شد و در صاین کدوکی نزول نموده در آن مقام مزاج آنحضرت انحراف یافت *

وقایع متنوّعه

هم درین سال لوند بیگ گرجی لشکری بشکی کشیده حسین بیگ که حاکم آن دیار بود با فوجی از لشکر جرّار بجنگ آمده بین الجانبین محاربهٔ در غایت

عروج کرده بود بیکبار بر زمین افتاد و رخت هستی بر باد فنا داد و در آن اثنا کسی باوی گفت که اوقات زندگانی میرزا شاه حسین اصفهانی بنهایت انجامید نام و نسب تأریخ وفاتش گردید آنگاه قاضی از خواب در آمده لفظ میرزا شاه حسین اصفهانی را حساب نمود و چون اعداد آنحروف با آنچه در خواب باوی گفته بودند موافق یافت حیرتش زیاده شد بملازمت امیر جمال الدّین صدر شتافته کیفیّت واقعه را عرض کرد ناگاه آن حادثه از حیّز قوّت بفعل آمد خواجه ضیاء الدّین میرم در مرثیۀ میرزا شاه حسین گفته - * شعر *

مهر سپهر لطف که از رای (۱) روشنش
آینۀ فلک شده جام جهان نما
دریای جود شاه حسین آنکه از شرف
مثلش ندیده دیدۀ ایّام عمرها
با قصر همّتش که فلک آستان اوست
گر سدره کوتهی نکند هست منتها
با کوه گفته (۲) اند همانا ز حکم او
کز زیر هر بغل رودش آب از حیا
چون آفتاب طالع سعدش زوال یافت
بخت سیه چو سایه اش افتاد (۳) از قضا
از پای خوردن فلک از دست رفته است
بنگر ز دست حادثه افتاد چون (۴) ز پا
در گلشن زمانه چو گل گشت غرق خون
چون لاله ساخت پیرهن خویش را قبا
در کربلا که جنّت عدنست شد مقیم
فی روضةٍ مکرّمةٍ عرضها السّما

---

(۱) انورش ج (۲) آمد ب (۳) بر قفا ج (۴) ز ما ب

و این سطح زبرجد خشت را ساخته صاحب جاهی چون او در امر دیوان وزارت متمکّن نگشته و علوّ همّتش بجای رسیده بود که یکروز هزار تومان برسم صله و جایزه بهر کس عنایت فرموده بود و از کمال غرور تکیه بر الطاف خسروانه کرده هیچکس را وجودي نمیگذاشت ارکان دولت قاهره را معدوم مي انگاشت تا آنکه خاطر همگي ازو آزرده گشته در قلع و قمع اساس بقا و حیاتش متّفق گشتند از جمله مهتر شاه قلی رکابدار که تحویلدار رکابخانه بود مبلغی باقي داشت آن وزارت پناه ازو طلبیده در مقام کسر حرمت او بود و در روز چهار شنبه هشتم جمادي الاوّل در سنهٔ مذکور از دولت خانه بیرون رفته متوجّه منزل خود گشته در آن حین مهتر شاه قلي از غایت دغلي از عقب او در آمده خنجر از میان بر کشیده بر شانه اش زد و قورچیانی که در آنجا حاضر بودند گفته که امر شاهست که این شخص را پاره پاره کنیم ایشان نیز شمشیرها بر کشیده ویرا بقتل آوردند ازین واقعهٔ نازله خامهٔ عنبرین عمامه بخون غرق گشته بخاک افتاده و دوات مشکین رشحات سیاه پوشیده کاغذ بواسطهٔ سیلان سرشک دمادم چون رخسار خوبان ساده عذار از نقوش خطّ پاک گردید * * شعر *

دوات از غصّه شد با دوده دمساز
دهانش مانده از بهر فغان باز
تعجّب گشت غالب آنچنانش
که ماند از درد بگشاده دهانش
درونش چون برونش گشت پر غم
زبان خامه شد زین درد ابکم

مهتر شاهقلي میرزا شاه حسین را بقتل آورده بر بارگیر قمر مسیر سوار شده متوجّه شیروان شد شیخ شاه پادشاه شیروان ویرا گرفته بدرگاه عالمپناه فرستاد خاقان اسکندر شان ویرا بغلامان میرزا شاه حسین داد تا ایشان او را بقتل آوردند از نوادر اتّفاقات آنچه قبل از قتل میرزا بچهار روز قاضي عبد الرّحمن ساوجی که برادر زادهٔ قاضي عیسی بود در عالم رؤیا مشاهده نموده بود که میرزا شاه حسین بآسمان

کردند و سنگ اندازهای قلعه را خراب کردند حکم شد تا از ممالک محروسه قرب سیصد هزار پیاده بیل و کلنک بدست آوردند و بطرف قلعه آمدند فرنگان مضطرب گشته رسولان سخندان نزد سلطان سلیمان فرستادند و از صلح سخن راندند بعد از تأکید عهد و پیمان قلعه را سپرده اموال خود را بکشتی گذاشته متوجّه فرنگستان شدند سلطان سلیمان بر آن دیار مسلّط شده به اسلامبول آمدند مولانا نیازی شاعر قصیدهٔ که از اوّل مصرعش تأریخ جلوس و از مصرع ثانی تأریخ فتح ردوس بیرون می آید در سلک نظم کشید واین بیت از آنجاست - * شعر *

در اوّل جلوسی بوی سرفرازی　　　دویم فتح اردوس الا ای نیازی

متوفّیات

امیدی طهرانی بحدّت طبع سلیم سر آمد شعرای دوران بود میان او و شاه قوام الدّین نور بخش بواسطهٔ باغی نزاع واقع شد درین سال بایندر اولاد را با جمعی شب بر سر مولانا امیدی فرستاد تا چند زخم برو زدند و برحمت الٰهی پیوست و از غضب منتقم جبّار و خشم احمد مختار نیندیشید یکی از شعرا جهت او تاریخی گفته - * شعر *

نادر العصر امیدی مظلوم　　　چون بناحق شهید شد ناگاه
شب بخواب من آمد و میگفت　　　کای ز حال درون من آگاه
بهر تاریخ قتل من بنویس　　　آه از خون ناحق من آه

میرزا شاه حسین در اوان شباب در اصفهان بامر معماری و بنّائی اشتغال داشت و بعد از آن متصدّی امور جزویه خصوصاً وزارت داروغهٔ آنجا که ملازم دورمش خان بود گشت و بعد از آن بواسطهٔ هرگونه خدمات لایقه که بخاقان اسکندر شان نموده بود منظور انتظار عواطف خاقانی و مشمول مراحم سلطانی شده بامر جلیل القدر عظیم الشّان وکالت شرف اختصاص یافت فی الحقیقة که معمار این رواق مقوّس و مهندس این طاق مقرنس (۱) تا بنای این چرخ زمرّد اساس

---

(۱) بنام نامي ابن چرخ ب

وقایع متنوّعه

درین سال خاقان اسکندر شان در تبریز قشلاق نمود درین سال دورمش خان هر قریه و ناحیه که ویران بود همه را مزروع ساخت و باشارت خاقان اسکندر شان ایالت استراباد بزینل خان نامزد فرمود و زین الدّین سلطان را بحکومت اسفراین تعیین فرمود و احمد سلطان افشار را در ولایت فره حاکم ساخت *

متوفّیات

امیر خان بن گلابی بیگ بن امیر بیگ موصلو امیر بیگ در زمان حسن پادشاه بغایت معتبر بود بامرای سلطان ابو سعید جنگهای نمایان کرد و درین سال در شب یکشنبه دوازدهم شهر شعبان امیر خان نقد جان بقابض ارواح سپرد *

گفتار در قضایائی(۱) که در تسع و عشرین و تسعمایه واقع شده گرفتن سلطان سلیمان پادشاه روم (۲) ردوس را

چون مکرّرا کفّار(۳) ردوس نسبت بسلطان سلیمان پادشاه روم مخالفت ظاهر کرده بودند درین سال از آب عبور کرده متوجّه ردوس گردید مقال متوری که حاکم آن قلعه بود چون از آمدن رومیان آگاه گردید کس بفرنگستان فرستاده مدد طلبید سلطان سلیمان باجنود فراوان در حوالی قلعه نزول نمود از موج لشکر بسیار و ساحل آن محیط بیکبار مصدّقهٔ مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیَانِ مشاهده افتاد پادشاه روم لشکر را بتسخیر قلعه فرمان داد جیش روم بر حسب فرموده دست اقتدار از آستین سعی بیرون آورد و روی بتسخیر حصار آورده توبها و بادلیجها نصب

---

(۱) قضایای ثمان و عشرین ب (۲) روس ب
(۳) اردوس ج

هرات متعلّق باو خواهد بود عنان از توجّه بادیهٔ بد اندیشی و سرکشی انعطاف دادهٔ عازم هرات شد در آن اثنا خواجه حبیب الله از درگاه خاقان عالیجاه آمده در حوالی اردوی شاه دین پناه فرود آمد و کس نزد دورمش خان فرستاد که پروانچه چند در باب مواخذهٔ وزرا و مقرّبان امیرخان بواسطهٔ قتل امیر محمّد بن یوسف دارم اگر نوّاب خانی صلاح داند بامیر خان ملاقات کرده احکام مذکور را ظاهر نمایم دورمش خان در جواب ارسال نمود که من راضی نیستم که امیر خان از من آزار یابد احکام معهود را (۱) اخفا کن روز دیگر خواجه حبیب الله در اثنای کوچ بامیر خان ملاقات کرد امیر خان از روی اعراض و اعتراض از وی پرسید که من نسبت بخواجه شاه حسین چه بد کردم که در مقام اضرار من است خواجه در جواب گفت که شما بی تقریب بقتل امیر محمّد بن امیر یوسف که از اولاد رسول بود صلّی الله علیه و آله وسلم اقدام نمودید میرزا شاه حسین از محبّان آن خاندان است امیر خان چون از خواجه این سخن شنید روی بر تافت و خواجه متوجّه هرات گردید *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ (۲) ثمان و عشرین و تسعمایه واقع شده

درین سال شاه دین پناه روانهٔ درگاه خاقان اسکندر شان شد امیر خان در رکاب آنحضرت روانه گردید در روز یکشنبه آن خسرو اقلیم چهارم با لشکر زیاده از انجم بطرف آذربایجان در حرکت آمد در اثنای طی مراحل و منازل مرض مفاصل عامّ بر مزاج امیر خان عارض شد چنانچه قوّت سواری مفقود گشت از اسب غرور پیاده شده در محفّه نشست شاه دین پناه چون باردوی خاقان عالیجاه رسید اعظم امرای و ارکان دولت آنحضرت را استقبال نمودند لوازم پیشکش بجای آوردند و زبان ثنا و دعا گشودند خاقان اسکندر شان بدیدار فرّخ آثار شاه دین پناه مسرور گردید *

---

(۱) احفا کن ب قلعهٔ بمغرط ب بمغوط ا (۲) سبع ب

مازندران بامیر عبد الکریم قرار گرفته وی قبول نمود که هفت هزار تومان بخزانهٔ عامرهٔ رسانم درین سال پادشاه روم قلعهٔ (۱) بلغراط را فتح کرد و کفّار فرنگ را از آن دیار اخراج نمود *

متوفّیات

خواجه مولانای اصفهانی در مذهب تسنّن بغایت متعصّب بود و در زمان دولت خاقان اسکندر شان بهرات رفت بعد از آنکه شیبک خان بخراسان استیلا یافت مولانا ملازمت خان اختیار نمود اورا دایم بواسطهٔ عداوت اهل بیت طعنه میزد در بخارا در پنجم جمادی الاوّل در سنهٔ مذکور در گذشت از جملهٔ تصانیفش تأریخ عالم آرای مولانا عبد الله هاتفی خواهر زادهٔ مولانا جامی بود در محرّم سنهٔ مذکور بعالم آخرت شتافت از جملهٔ منظوماتش خسرو و شیرین لیلی و مجنون هفت منظر تیمور نامه شاه نامهٔ حضرت شاه اسمعیل ...... امیر محمّد یوسف امیر خان اورا در روز شنبه هشتم رجب شهید گردانید چون این خبر بخاقان اسکندر شان رسید توهّم آن نمود که امیر خان سالک طریق خلاف گشته در میدان مخالفت جولان کند دورمش خان را بایالت خراسان فرستاد امیر خان بواسطهٔ قتل امیر محمّد بن امیر یوسف خوف بر ضمیر او استیلا یافته در روز شنبه نوزدهم شهر ذی قعده در رکاب شاه دین پناه بطرف ولایت سبزوار توجّه نمود آوازه انداخت که امیر محمّد داعیه داشت که بابر پادشاه را بخراسان آورد و هری را بدو دهد بعد از اطّلاع باین داعیه بتیغ سیاست رشتهٔ جانش را منقطع گردانیدم اکنون میروم که بابر پادشاه را از میان بردارم در آن زمان دورمش خان و زینل خان در پل مالان فرود آمدند از رفتن امیر خان آگاه شده بنزد او رفت و امیر خان اورا ضیافت نموده بدست یاری جام فرح انجام اندوه دوران از سر آن سروران بیرون رفته از پیالهٔ محبّت دورمش خان کلفت عناد میر خان بالفت مبدّل شد و مشار الیه را یقین گشت که بدستور سابق ایالت

---

(۱) قلعهٔ معراط را ج

لشکرکشیدن دیو سلطان بگرجستان

درین سال لوند خان حاکم گرجستان سر از ربقهٔ طاعت داري و گردن از طوق فرمان برداري بیرون نهاده و جمع گبران بی ایمان را بتاخت ولایت شکی فرستاد غبار بلاء در آن دیار ارتفاع یافت حسن بیگ حاکم آن دیار عرضه داشت نوشته بپایهٔ سریر اعلی فرستاده مدد طلبید خاقان اسکندر شان دیو سلطان روملو را با جمعی از امرای کبار و بهادران نامدار بمدد وی ارسال نمود دیو سلطان از فایق (۱) و قبری عبور نموده زکم و کیرم را تاختند در قریهٔ قري رحل اقامت انداخت لوند دانست که با پیل دمان پهلو زدن و با شیر ژیان پنجه آزمودن موافق عقل نیست تدبیر جز آن ندانست که از گردن کشی و سروری بجان سپاري و خدمتکاری آید و چون خاطر وی بدین رای صواب نمای قرار گرفت پرتو این خبر فرخنده اثر بر ضمیر او تافت و وسایل انگیخت و دست عجز در دامن شفاعت آویخت و بزبان عجز و نیاز عذر گذشته خواست بعرض رسانید که چهرهٔ مروّت بواسطهٔ مخالفت خراشیده شده طریق ملاقات درین ایّام صعوبتی دارد و صورت ملازمت متعذّر مینماید اگر آنحضرت مراجعت نمایند بعد از چند وقت بنده بدرگاه شاه عالمپناه شتافته مراسم خدمتکاري و شرایط جانسپاري بظهور خواهم آورد بنابر آن دیو سلطان از آنجا مراجعت نموده متوجّه درگاه اعلی گردید *

وقایع متنوّعه

اندرین سال خاقان اسکندر شان در نخچوان قشلاق نمودند درین سال آقا محمّد روز افزون از اردوی همایون فرار کرده بمازندران رفت امیر عبد الکریم با وی جنگ کرده شکست خورد آقا محمّد فرار نموده بقلعهٔ اولاد متحصّن شد خاقان اسکندر شان چوهه سلطان را با سپاه عراق و کردستان بسر وی فرستاد چوهه سلطان در یک هفته قلعهٔ اولاد را گرفته آقا محمّد را بچنگ آورده بدرگاه فرستاد ایالت

---

(۱) از غاتق و غبري عبور نموده زکم و کیرم را تاحتند ج و کم و کوم را تاختند ب

وفات سلطان سلیم ببلاد شام رسید جان وردی غزالي آغاز مخالفت کرده با جمعی از امرای چرکس و عرب در حوالی نزول نمود قراچه پاشا که از قبل سلطان سلیم حاکم آن قلعه بود در شهر متحصّن گشته چریک شام آغاز محاربه و محاصره کردند رومیان روی بمدافعه و مقاتله آوردند قرب یکماه آن گروه گمراه در کنار شهر نشستند و چشمها را چون کاهگل بر دیوار بستند هر روز جوانان جنگجوی و بهادران تند خوی از روی قهر از شهر بدر آمده دست بردی بدیشان مینمودند شب هنگام که اطناب دود اندام شام را باوتاد چرخ ازرق فام بستند - * شعر *

شبی کآنشب سیه تر بود از قار شبی تیره چو روزی دور دیار
جهان تاریکتر از روی زنگي چو چشم مور بر عاشق ز تنگي

کوس رحیل کوفته روانهٔ دمشق گردید قراچه پاشا کیفیّت حال را بپایهٔ سریر اعلی عرضه داشت کرد سلطان سلیمان فرهاد پاشا را با سپاه جنگجوی درشت خوی با توپ و تفنگ بی شمار بدفع و رفع ارسال نمود پاشا بسبیل ایلغار طی مسافت کرد باتّفاق علي بیگ ولد شهسوار ذوالقدر در حوالي دمشق نزول نمود جان وردی غزالي نیز با جنود خونریز بداعیهٔ ستیز و آویز باستقبال شتافت بعد از جدال و قتال نسیم فتح و ظفر بر پرچم علم فرهاد پاشا وزیده جان وردی غزالی در آن معرکه بقتل آمد فرهاد پاشا مظفّر و منصور باستنبول معاودت نمود نزد سلطان سلیمان از علي بیگ ولد شهسوار ذوالقدر شکوه کرد بنابر آن سلطان سلیمان فرهاد پاشا را ببلاد ذوالقدر ارسال نمود خدمتش چون بدآن دیار رسید از روی مکر و تزویر خود را بیمار ساخته علي بیگ اراده نمود که بعیادت رود ولد بیگ فرزندش گفت صلاح دولت در آنست که فرهاد پاشا را بقتل آورده اردوی اورا غارت کنیم و روانهٔ درگاه خاقان اسکندر شان شویم زیرا که بیماري وی از روی مکرست علی بیگ سخن فرزند را بسمع رضا (۱) اصغا نکرده بدیدن فرهاد پاشا رفت ایشان اورا گرفته بقتل آوردند *

---

(۱) اصغا ب

قضایائی که در سنهٔ سبع و عشرین و تسعمایه واقع شده ذکر قضایائی که در بلاد خراسان واقع شده و آمدن عبید خان ازبک بهرات

درین سال عبید خان با سی هزار سوار از آب آمویه عبور کرده متوجّه هرات شد در روز پنجشنبه شانزدهم جمادی الآخر سنهٔ مذکور حاکم ولایت سرخس سوندوک بیگ کس بهرات فرستاد و این حادثه را افشا نموده غازیان باستحکام قلعه مشغول شده پیری سلطان روملو با صوفیان خلیفه روملو دروازهٔ عراق را مضبوط گردانیدند و دروازهٔ ملک را امیر محمّد بن امیر یوسف محافظت کرد مرجمک سلطان دروازهٔ خوش را نگاه داشت نخود بیگ همّت بر محافظت دروازهٔ فیروزاباد گماشت امیر خان با پانصد از جوانان در باغ شهر قرار گرفته سحر روز شنبه سیزدهم ماه مذکور شاطر عبد الله که بفرمان امیر خان در قصبهٔ چهل دختران می بود بشهر آمده خبر قرب عبید خان را بعرض رسانیده باشارت جناب خانی از نفس بلده بیرون رفته در حوالی باغ زاغان نشیمن گردانید صباح روز یکشنبه عبید خان با بسیاری از ازبکان از راه دو برادران بسر خیابان آمده در حوالی ساق سلمان نزول نمود بعد از دو روز باتّفاق ازبکان خرمن سوز سوار شده ازبکانرا بر افروختن آتش جنگ مأمور گردانید و زمرهٔ ازیشان بطرف باغ زاغان آمدند بعضی از خیابان در آمده نزدیک بمدارس رسیدند امیر حسین علی نوکر غیاث الدّین محمّد با بعضی از مردمان چون دیو و دد از شهر بیرون رفته درمیان هر دو مدرسه جنگ عظیم بوقوع انجامید مردمان عبید خانرا بضرب تیر و تفنگ باز گردانیدند و همچنین نوبت دیگر ازبکیّهٔ عبیدیّه از طرف دروازهٔ عراق جنگ انداختند از دست غازیان زخمهای کاري خورده باردوی خود معاودت نمودند در روز جمعه دویم رجب کوچ کرده با سپاه دیو شعار به پل سالار رفت و از آنجا کوچ کرده متوجّه بخارا گشتند و اهل هری از محاصره خلاص شدند چون خبر

قندهار سعي تمام مینمود و قرب سه سال محاصره بر یک حال بود احوال محصوران قندهار دشوار گشته فرو ماندگان شهر و در ماندگان زندان قهر در زحمت و عنا و محنت و بلا گرفتار شدند و در سال دیگر که دورمش خان بحکومت هرات آمد مظفّر بیگ که ملازمش بود بنزد بابر پادشاه فرستاد و التماس نمود که وی از قندهار کوچ کرده لوای توجّه بطرف کابل بر افرازد بنابر آن بابر پادشاه از ظاهر قندهار کوچ کرده روانهٔ ولایت خود گردید شجاع بیگ قندهار را بملازم خود مولانا باقي سپرده روانهٔ خراسان شد مولانا دفتر حقوق تربیت شجاع بیگ را بر طاق نسیان گذاشته قاصد نزد بابر پادشاه فرستاده ویرا طلب نمود بابر بادشاه عود نموده قندهار را متصرّف شده حکومت آن دیار را بولد خود کامران میرزا رجوع نمود هم درین سال خاقان اسکندر شان در اصفهان قشلاق نمودند *

متوفّیات

سلطان سلیم بن سلطان بایزید بن سلطان محمّد بن سلطان مراد بن سلطان محمّد بن ایلدرم بایزید بن سلطان مراد بن اور خان بن سلطان عثمان بن ارطغرل بمرض طاعون وفات یافت پادشاه قهّار بود مدّت سلطنتش بیست سال و هشت ماه و هشت روز بود و مملکتش انا دولي و اروم ایلي و تکه ایلي و مرعش و کفّه و شام و حلب و مصر و دیار بکر چهار جنگ کرده جنگ اوّل با پدرش سلطان بایزید و دویم با برادر خود سلطان احمد و سیم با حضرت شاه اسمعیل و چهارم با سلطان قانصو پادشاه مصر و شام ولدش سلطان سلیمان در اماسیه بود بقدغن تمام اورا باسلامبول آورده بر تخت نشاندند و امیني شاعر قصیدهٔ که از هر مصراعش تاریخ جلوس او بیرون مي آید در سلک نظم کشیده و این بیت از آنجاست - * شعر *

بداده زمان ملکت کامراني بکاوس عهد و سلیمان ثاني

گفتار در وقايع که در سنهٔ خمس و عشرين و تسعمايه واقع شده

درين سال شاه عالم پناه ابراهيم سلطان موصلو را بتاخت ولايت غرجستان فرستاد امير شاه محمّد چون از آمدن سپاه ستاره عدد آگاه گرديد بقلعهٔ کشتي نور متحصّن شد امير جعفر علي را برسم رسالت نزد ابراهيم سلطان فرستاده التماس نمود که ولايت مذکور را بوی تسليم کند ابراهيم سلطان ويرا بقتل آورده بعد از سه روز سپاه عالم سوز يورش نمودند و شير بيشهٔ جلادت و پر دلی سيور اوغلي بر بالای برج صعود نمود شاه محمّد سيف الملوک با جمعي از مردمان مفلوک قلعه را گذاشته بطرف ميمنه گريخت ابراهيم سلطان قلعه را ويران کرده متوجّه هرات گرديد *

گفار در قضايائی که در سنهٔ ستّ و عشرين و تسعمايه واقع شده

درين سال بابر بادشاه علم توجّه بجانب قندهار افراخت شجاع بيگ بقلعه متحصّن شده سپاه را باشتعال آتش قتال مامور گردانيد ملازمان بابر پادشاه غالب آمدند و ايشان را تا بدر دروازه راندند شجاع بيگ قاصدان کاردان بهرات نزد امير خان فرستاده التماس بدو نمود امير خان ايلچيان نزد بابر پادشاه فرستاده پيغام کرده که هر چند شجاع بيگ قبل ازين سر از ربقهٔ طاعت و پا از جادهٔ طاعت بيرون نهاده بود چون حالا بقدم ندم پيش آمده قبول مينمايد که من بعد از بندگان درگاه شاهي باشد مناسب آنکه آنحضرت ترک محاصره کرده روانهٔ کابل گردد بابر پادشاه جواب داد که بعد از گرفتن قندهار شجاع بيگ را بدرگاه شاه دين پناه خواهم فرستاد ملک قندهار را بهرکه عنايت کند تسليم خواهم نمود در فتح

از شیوهٔ وفاق بطریق نفاق آورده بنابر آن فرمان واجب الاذعان نفاذ یافت که دورمش خان شاملو با فوجی دلاوران روانهٔ مازندران شود دورمش خان با سپاه زیاده از کواکب بروج و افزون از افواج یاجوج متوجّه مازندران شد چون آقا محمّد از توجّه عساکر باران عدد واقف گشت قلعهٔ اولاد و کلیس را مضبوط گردانید غازیان در پانزدهم ذي حجّه قلعهٔ کلیس را احاطه نمودند بعد از سه روز جنود عالم سوز جبراً و قهراً قلعهٔ را گرفته آنگاه خان شجاعت پناه با خیل و سپاه روانهٔ قلعهٔ اولاد شد قاضي جهان بامر خان بدرون قلعه رفته بعهد و پیمان آقا محمّد را بیرون آورده جناب خاني بتوفیق باري متوجّه ساري شد والي آن دیار امیر عبد الکریم بواسطهٔ خوف و بیم پسر خود سیّد سلطان محمّد را با دو هزار تومان تبریزي بخان فرستاد و مقارن این حال سیّد حسین هزار جریبی و حکّام رستمدار ملک کاوس و ملک بهمن با پیشکش فراوان باردوی خان آمدند و رعایت یافته بوطن خود مراجعت نمودند *

وقایع متنوّعه

درین سال خاقان اسکندر شان در تبریز قشلاق نمودند اندرین سال شیخ شاه پادشاه شیروان و امیر دبّاج پادشاه رشت و کارکیا سلطان احمد لاهجان بعزّ عتبه بوسي مشرّف شدند امیر دبّاج مظفّر سلطان لقب یافت اندرین سال ملک قرقره حاکم گرجستان بدرگاه عالم پناه آمد خاقان اسکندر شان دیو سلطان را همراه او بگرجستان فرستاد و دیو سلطان بقلعهٔ نوري و صورم مستولي گردید *

متوفّیات

مولانا علاء الدّین طبیب بمرض ذات الصّدر درین سال از عالم انتقال نمود *

صلاح در آن دیدند که خود را بدرّه‌های مستحکم رسانند امّا جمعي از مردمان مغول [1]قانجي بزبان آوردند که ما قتل خود را درین زمین میخواهیم و مستعدّ جنگ شدند و غازیان رستم جاه و ملازمان طهماسپ شاه آغاز مجادله کردند بعد از محاربهٔ طرفین و اشتعال نایرهٔ حرب و شین سپاه حضرت شاهي با آن سالکان طریق تباهي غالب آمدند میرزا محمّد زمان روانهٔ سان و چار یک گردید و امرا سالماً غانماً بهرات معاودت نمودند و امین بیگ که از قبل بابر پادشاه حاکم بلخ بوده باتّفاق ابراهیم جالیق بر سروی رفتند میرزا محمّد زمان با صد نفر از ملازمان آغاز مجادله نمودند مخالفان ویرا از اسب انداختند یکی از مردم مغول شمشیر بر دست وی زده خواست که او را بقتل رساند محمّد زمان میرزا نام خود گفت آن شخص بر اسب خود او را سوار کرده نزد امین بیگ آورد او را روانهٔ کابل گردانید بابر پادشاه بعد از قواعد عهد و پیمان ایالت بلخ را بوی عنایت نمود و صبیهٔ خود را در حبالهٔ نکاح وی در آورده بعد از سه ماه او را با خیل و سپاه ببلخ فرستاد چون بمقصد رسید بمقتضای هوای نفساني بتحریک زمرهٔ اداني اکثر ایّام بتجرّع شراب ارغواني مشغول گشته از تدبیر مملکت باز ماند *

وقائع متنوّعه

درین سال خاقان اسکندر شان در نخجوان قشلاق نمود هم درین سال منوچهر از روم باتّفاق قزل احمد اوغلي با جمیع[2] رومیان بقتل آمدند و دیو سلطان که در آن حوالی بود داوایلی را غارت کرده به چخور سعد مراجعت نمود *

وقایع که در سنهٔ اربع و عشرین و تسعمایه واقع شده

درین سال خاقان اسکندر شان استماع نمود که والي مازندران آقا محمّد روز افزون سر از ربقهٔ اطاعت داری و گردن از طوق فرمان برداری بر تافته و روی

---

(۱) قاپچي ج (۲) جمعي ج

قراچه پاشه را با جمعي كثير بر سر راه ایشان روان گردانید و آن دو لشکر بهم رسیدند و بتصفیهٔ صفوف پرداختند از جانبین طالبان نام و ننگ بمیدان جنگ تاختند بتیغ خون افشان ادیم زمین را رنگ لعل بدخشان دادند باز شکست بر غلامان افتاده تومنبي بیگ گرفتار گشته از دست شحنهٔ قهر شربت شهادت چشید و تمامي مصر و شام و حلب و حجاز در حوزهٔ تصرّف سلطان سلیم در آمده ایالت مملکت مصر را بخیر بیگ رجوع نمود و حکومت شام را بجان وردی غزالی که در آن ولا از مصریان رو گردان شده بخدمت آمد عنایت نمود و با غرور موفور و اموال نا محصور متوجّه اسلامبول شد *

گفتار در رفتن امرا بغرجستان و شکست میرزا محمّد زمان

درین سال محمّد زمان میرزا امیر اردو شاه را بقتل آورد قوام بیگ برادر مشار الیه برج و باره بلخ را مضبوط ساخته رسولان متواتر بکابل فرستاد و از بابر پادشاه مدد طلبید بنابر آن آنحضرت روانهٔ بلخ گردید قوام بیگ قلعه و شهر را بملازمان سپرده باردوی همایون ملحق گردید بابر پادشاه با فوجي از شجاعان بر سر میرزا محمّد زمان ایلغار کرده خانه کوچ ویرا متصرّف شد میرزا محمّد زمان بالم فراوان بجانب غرجستان روان شد حاکم آن ولایت امیر شاه محمّد سیف الملوک و خواجه غیاث الدّین علي شرایط استقبال بجای آورده غاشیهٔ متابعت بر دوش گرفته بعد از دو روز رایات نصرت آیات بابری در موضع (۱) آن گنبد سایه فکنده امّا چون تمامي غرجستانیان حامي میرزا محمّد زمان بودند بابر پادشاه بکوهستاني نتوانست در آمدن از راه فیروزکوه و غور روانهٔ کابل شد چون آمدن محمّد زمان میرزا بولایت غرجستان بسمع شاه دین پناه رسید ابراهیم سلطان موصلو و احمد سلطان افشار را با لشکر جرّار بر سر شاهزادهٔ عالي تبار ارسال نمود و غازیان در غرجستان بمعاندان رسیدند میرزا محمّد زمان و سیف الملوک

(۱) کذافي ب ج (آق گنبد؟)

در بر در خارج شهر صفّ قتال آراست و ضربزن و فرنگي بسیار در پیش لشکر داشت رمضان اوغلي که از امرای معتبر مصر بود بعرض رسانید که صلاح دولت در آنست که دروازهٔ شهر را بسته بجنگ پردازیم و تومنبي بیگ سخن ویرا قبول نکرده در برابر سلطان سلیم صفّ آراسته در آن اثنا غلامي از لشکر سلطان مصر فرار کرده نزد سلطان سلیم رفته معروض گردانید که مصریان در برابر لشکر شما توب و فرنگي بسیار تعبیه کرده تا بر لشکر شما اندازند سلطان سلیم از عقب مخالفان در آمده ایشانرا به توب و تفنگ گرفت و چون مصریان توب و تفنگ خود را بر بالای میمونک سوار نکرده بودند از گردانیدن عاجز شدند و فرار نمودند سلطان سلیم توب و ضربزن ایشانرا گرفته در برابر مصر فرود آمد و کلانتران واعیان بپای اعتذار و استغفار از حصار بیرون آمدند و روی نیاز بر خاک درگاه پادشاه سوده امان طلبیدند و سلطان سلیم از سر جرایم ایشان گذشته و سنان پاشا را با جمعي از دلاوران بدرون شهر فرستاد تا محافظت آن بلده کند چون سنان پاشا در شهر نزول نمود در نصف شب غلامان و مردمان عرب بر سر او ریختند سنان پاشا (۱)بمدافعه در آمد بعد از کشش و کوشش مصریان غالب آمدند و سنان پاشا را با هشتصد غلام بقتل آوردند و باقي امرا جنگهای مردانه کرده نعش او را از شهر بیرون آوردند و سلطان سلیم بنفس خود باندرون شهر رفت و در میدان مصر نزول نمود و ینگچریان تفنگها را پر کرده مستعدّ قتال و جدال شدند سلطان سلیم اعیان شهر را گرفته جمعي کثیر را از ایشان بقتل آورد و مصریان معروض داشتند که ما را از ارتکاب افعال سابق نادم و پریشان گشته ایم امید آنکه پادشاه از گناه ما گذشته من بعد طریق خدمتگاري و جان سپاری بتقدیم رسانیم (۲)سلطان سلیم بعضی را خلعت فاخر بخشیده خرّم و خوشدل گردانید چون غلامان مصر از موافقت رعایا مأیوس شدند شب از شهر بیرون رفتند و روانهٔ حبشه و زنگبار گردیدند سلطان سلیم بی خوف و بیم در مصر قشلاق نمود و در بهار تومنبي بیگ از حبشه بمصر آمدند سلطان سلیم چون این خبر بشنید

---

(۱) بدافعه ب

(۲) ازاینجا تا از حبشه بمصر آمدند ب ندارد

منشات تأریخ منظوم خسرو و شیرین سلطان قانصو غوري بغایت فاضل بود و عالم پرور بود و بواسطهٔ قتل او دولت سلاطین چراکسه برطرف شد و ازین طایفه هژده تن پادشاهي کرده اند برین ترتیب عزّ الدّین بیگ ملک منصور سلطان قدوز بندقدار ملک سعید محمّد سلامش ملک منصور ملک اشرف ملک قاهر ملک عادل کید بوقا حسام الدّین لاچین سلطان ناصر سلطان برقوق [1] سلطان فرج ملک چقماق سلطان قایتبای ناصر یوسفي سلطان قانصو غوري امّا تومني بیگ دست و پای زد و کاري نساخت و ممالکشان مصر و شام و حلب و در مکّه و مدینه سکّه بنام ایشان بود و ایّام دولتشان دویست و هفتاد و پنج سال بود *

گفتار در وقایع سنهٔ ثلث و عشرین و تسعمایه لشکر کشیدن سلطان سلیم بجانب مصر و شام و محاربه نمودن با تومني بیگ و ظفر یافتن برو و تصرّف نمودن آنولایت

درین سال سلطان سلیم روانهٔ شام شد و اهالی آن بلده شهر را تسلیم نمودند و عنایت خسروانه شاملحال ایشان گردید و در روز جمعه در مسجد بني امیّه خطبه را بنام سلطان سلیم خواندند و بعد از فتح آن دیار شتر بسیار آب بار کرده روانهٔ مصر گردید و چون بحدود آن مملکت رسید شنید که امرای مصر بعد از شکست خواهر زادهٔ سلطان قانصو را که تومني بیگ نام داشت پادشاه خود ساخته اند و لوای مخالفت افراخته سلطان سلیم بعرض سپاه و ملاحظهٔ یراق پاشایان عالیجاه پرداخته کوچ بر کوچ متوجّه مصر گردید و در حوالی بلدهٔ مذکور نزول فرمود از آنجانب تومني بیگ رایات جنگ و جدال افراخته با سپاهي از هر چه تصوّر توان کرد. بیشتر همه را مغفر پهلواني بر سر و جوشن بهادري

(۱) ج ندارد

ناگهانی باطراف آن بلده محیط شدند منوچهر از مشاهدهٔ این حال آتش در نهادش افتاد و پای قرارش از جای رفته با ازناوران متوجّه قریهٔ دل گشته قاصدان نزد دیو سلطان فرستاد و از صلح سخن گفت امرا رسولان او را بقتل آوردند و بطرف وی ایلغار نمودند چون بحوالی قریهٔ مذکور رسیدند منوچهر فرار نموده بروم رفت و امرا بحوالی قلعهٔ تومک نزول نمودند و آن قلعه بر قلّهٔ کوهی درمیان درهٔ عمیق واقع شده غازیان اعلام نصرت گشاده و شمشیر ظفر کشیده و دایره وار در گردش آمده نقطه کردار درمیان گرفتند و چهارده روز میان گرجیان بد کردار و غازیان جرّار جنگ واقع شد آخر لشکر اسلام آب انبار قلعه را سوراخ کردند و گبران عاجز گشته روی بدرگاه دیو سلطان آوردند (۱) ارزبارنیر که وکیل منوچهر بود با پیشکشهای لایق و تحفهای موافق از قلعه بدر آمدند دیو سلطان حکومت گرجستان را بقرقره داده مراجعت نمود درین یساق دیو سلطان چرکن حسن را بیاسا رسانید *

وقایع متنوّعه

درین سال خاقان اسکندر شان در تبریز قشلاق نمودند درین سال شاه دین پناه بهرات رسیده در باغ شهر نزول اجلال فرمود و بر مسند حشمت و اقبال بر آمده ابواب عدالت و رعیّت پروری گشاده بیمن قدم آنحضرت درین سال محصولات در کمال خوبی آمده *

متوفّیات

مولانا عبد الله مروارید در جوانی ملازمت سلطان حسین میرزا می نمود تا بمرتبهٔ صدارت رسید آخر در جرگهٔ امرای عظام در آمده بجای میر علی شیر مهر زد بعد از فوت سلطان حسین میرزا در کنج انزوا قرار گرفته درین سال از عالم انتقال نمود و مصنّفاتش برین موجبست دیوان قصاید و غزلیات تاریخ شاهی

---

(۱) ارزباتور ج

ده نفر دلاورانی که در آن جنگ حاضر بوده اند دیده و از ایشان شرح این جنگ پرسیده بدین نوعست که مذکور گشت *

گفتار در مستولی شدن محمّد زمان میرزا بر قبّة الاسلام بلخ

درین سال محمّد زمان میرزا باتّفاق امیر اردو شاه بظاهر بلخ رفته آن بلده را قبل کردند محمّد بهارلو که ملازم دیو سلطان بود برج و باره شهر مستحکم گردانیده بعد از چند ماه روز شنبه خواجه حیدر علي باتّفاق کلانتران دروازهٔ عکاشه را بروی محمّد زمان میرزا باز کردند وی بشهر در آمد محمّد بهارلو در ارگ متحصّن شده بعد از دو روز بعهد و پیمان بیرون خرامید و ملازم گردید و هم در آن اوان امیر خان محمّد قاسم از شبرغان با پیشکش فراوان بخدمت میرزا محمّد زمان آمده ملازم گردید و امیر اردو شاه حکومت بلخ را ببرادر خود قوام بیگ داده بدآن واسطه غبار نقاری بخاطر محمّد زمان میرزا نشسته اتّفاقشان بنفاق مبدّل شد *

گفتار در قشلاق نمودن خاقان اسکندر شان در نخچوان و رفتن دیو سلطان بگرجستان

درین سال میان قرقره و منوچهر در گرجستان محاربه واقع شد قرقره فرار کرده بسعادت ملاقات خاقان اسکندر شان استسعاد یافت احوال مملکت گرجستان و استیلای منازعان عرض کرد رای آفتاب اشراق پرتو التفات بر احوال منوچهر انداخت و حکم فرمود که دیو سلطان روملو و چرکن حسن تکلو و نارین بیگ قاجار و قازاق بیگ روملو و حسن بیگ چوته بتعجیل تمام متوجّه شوند و سعي نمایند که شاید که بعنایت آلهي عرصهٔ گرجستان از وجود آن منحوس پاک شود امرا از راه شوره گل متوجّه آق شهر گشتند چون قضای آسماني و بلای

توقّف را محال دانستند و غلامان مصرایشان را تعاقب نموده در برابر تیپ خواندگار آمدند و ینگچریان بضرب تفنگ ایشان را که ثریّا صفت جمع شده بودند مانند بنات النّعش متفرّق گردانیدند القصّه سنان غلامان مصری همچون شهاب ثاقب بسوی عفاریت رومیان زبانه می کشید و تفنگ رومیان از درع و خفتان مصریان چون باد شبگیر از لباس حریر بیرون می وزید - * شعر *

در آن انجمن بهر دفع گزند تفک ریخت بر آتش کین سپند
ز نوک سنانهای خارا گذر شده چشمه چشمه زره سر بسر
(۱)دهانها تفنگ از ستم باز کرد دری بر وجود از عدم باز کرد

و از خشم و کین روی یلان شیر شکار برنگ دیدهٔ شیر شد و از غبار میدان کام گردان جان سپار بطعم زهر مار گشت و از جوارح و اعضای چرکسان مجال گشتن و طریق گذشتن تنگی یافت و زمین و هامون با تل و کوه مساوی پذیرفت -

* شعر *

ز غلطیدن کشتگان در مصاف شده پشته بر پشته چون کوه قاف

امّا چون سلطان سلیم جناحین خود را مغلوب دید ینگچریان را استمالت داده بانداختن توپ و تفنگ مأمور گردانید و تیپ در جنبش آمده متوجّه سلطان قانصو شدند و قلب او را بتوپ و تفنگ از هم فرو ریختند سلطان قانصو چون حال بدین منوال دید دست از ستیز باز داشته روی بملک گریز نهاد رومیّه ایشانرا تکامیشی کرده جمعی کثیر را بقتل آوردند در میدان پیکار سلطان قانصو را مرده یافتند و هر چند ملاحظه کردند زخمی درو نبود و اموال نا محصور و غنایم موفور بدست عسکر روم افتاد سلطان سلیم بحلب رفته اشراف و اعیان آن دیار از قلعه بیرون آمدند و مقالید خزاین و مفاتیح دروب و دفاین را بدست وکلای سلطان سلیم دادند عجبست از صاحب کتاب افادت اثر حبیب السّیر که در آن عصر بوده نوشته که سلطان قانصو باجل طبیعي مرد و سلطان سلیم بی جنگ بر آن دیار مستولی گشت و راقم این حروف حسن روملو زیاده از

(۱) دهانها تفک از دهن باز کرد ب

بطلايه بيرون آمدند و لوازم پاس بجاى آوردند چون آفتاب نوراني علم بر افراخت و لشكر كواكب را مغلوب ساخت - * شعر *

سحرگاه كين شاه انجم حشم بجنبيد از جا چو طبل و علم
دميد از افق صبح صادق شكوه كف انداز شد بختى مست كوه
ز داغ افق آسمان در گرفت فلک [1] پنبهٔ صبح را بر گرفت
ز داغ چنان تازه خون شد روان شد از خون افق عرصهٔ نهروان
پى كينه اين خونى خانه سوز بخون شست رخسار عالم فروز
ز خورشيد و مه طبل زرين بچنگ زدند از فلک قدسيان طبل جنگ

سلطان سليم بترتيب جيش پرداخته قراچه پاشا قراماني را بميمنه فرستاد و سنان پاشا ذو القدر اوغلي و علي بيگ ولد شهسوار را بميسرة جاى داد و پيش صفّ را بعرابهاى پر از ضربزن و توب و [2] فرنگى بياراست و ينگچريان پنج صفّ در عقب يكديگر در پيش عرابه ايستادند و از آنجانب سلطان قانصو نيز صفّ سپاه را پيراسته خير بيگ را بجوانغار مقرّر كرد و جانوردي غزالى را كه حاكم حمص و [3] حمي بود بر برانغار امر فرمود و خود در قلب جاى گرفته آن پادشاه جنگجو بدين ترتيب در برابر هم ايستادند لشكر قرب صد نفر مرد وار بر فراز پشتهٔ كه مشرف بوذ بر آمدند تا سپاه سلطان سليم را ملاحظه نمايند قراچه پاشا پنج شش عرابه با ضربزن در برابر ايشان فرستاد و توب چيان آتش داده چهار كس را زدند و باقي فرار كرده بقشون ملحق شدند در آن اثنا جانوردى غزالي با جمعى دلاوران عرب از روى غضب بر ميمنهٔ روميان تاخت و قراچه پاشا بمدافعه شتافت و از دست برد جيش مصريان ثبات و قرارش تزلزل پذيرفته شكست بر جوانغار سلطان سليم افتاد و مصريان بعقب قلب سلطان سليم در آمدند و قريب پنج شش هزار كس را بنوک نيزه از اسب انداختند افتادها پياده روانهٔ قلب سلطان سليم شدند بار ديگر جان وردى غزالي از قفاى ميسرة در آمده سه هزار سوار از مركب انداختند و لشكر روم فرار كرده تا پيش خواندگار مجال

---

(۱) پنه ج پينه ب (۲) توب فرنگي ج (۳) خمي ب

آمده قزلباش فرار بر قرار اختیار نمودند و بیغلو چاوش مسرعی جهت این خبر نزد سلطان سلیم فرستاده دیار بکر را تصرّف نمود *

ذکر محاربه نمودن سلطان سلیم با سلطان قانصو پادشاه مصر و شام و شکست یافتن سلطان قانصو

درین سال سلطان قانصو از مصر علم عزیمت بطرف حلب بر افراخت و در آن زمان خیر بیگ که امیر الامرای حلب بود از سلطان قانصو خوفی داشت بنابر آن رسولان نزد سلطان سلیم فرستاد و عرضه داشت کرد که اگر چتر زر نگار سایهٔ سعادت برین دیار اندازد بنده مانند دولت و اقبال کمر خدمت بر میان جان بسته در فتح ولایت عربستان سعی مینمایم و حلقهٔ عبودیّت در گوش هوش کشیده بقیّهٔ ایّام زندگاني در ظلال اعلام میگذرانیم سلطان سلیم تسخیر ولایت عربستان را مقرّر گردانیده حکم کرد که جنود ممالک محروسه از اقصای ولایت فرنگستان تا دیار قزلباش در اماسیه جمع گردند و بترتیب اسباب قتال و جدال از ضربزن و توب فرنگي اشارت فرمود بعد از اجتماع عساکر بجانب حلب در حرکت آمده از آنجانب سلطان قانصو با سپاه بسیار روانهٔ جنگ و پیکار گردید و در مزار داود نبي علیه السّلام نزول نمود سپاه چون ذرّات آفتاب وافر و مانند قطرات مطر متکاثر همه جوانان نو خاسته و سراسر (۱)تن و پیکر بکروکه آراسته مستعدّ قتال و جدال گردیدند و سلطان سلیم در حوالی معسکر دشمن نزول نمود - * شعر *

چو آهوی چین مانده شد از ستوه　　شکم برد و بنهاد بر تیغ کوه
شکم ناگهان گشتش از تیغ چاک　　پر از نافهٔ مشک شد ناف خاک

جماعتی را بصحراست لشکر پیش فرستاد و از جنود پادشاه مصر فوجی نیز

---

(۱) تن و پیکر بکروکه و پیکر آراسته ب

نمود و اطراف آنرا بزنجیر بر یکدیگر بست و پس جنود را به شتران و (۱)کبکبه مضبوط گردانید و چون صفّ هردو لشکر در آن صحراً که نمونهٔ دشت محشر بود مرتّب گشت بار اوّل غازیان شمشیرها را آخته و نیزها بر مخالفان راست ساخته بر رومیان جلو انداختند و چپ و راست را از جا برداشته بقلب رسانیدند چون راه فرار رومیان مسدود بود ناچار بجنگ شروع نمودند منقولست که دران روز جمعی از رومیه از ضرب شمشیر غازیان اسب را گذاشته پا بر دوش یکدیگر نهاده میگردیدند - * شعر *

از هیبت بلارک چون برگ گندنا
شخص مبارزان شده چون شاخ زعفران
از صاعقه چو باطن آتشکده زمین
وز زلزله چو ظاهر فالج زده زمان

غازیان رستم توان بضرب تیغ برّان رخنه در جان جوانان انداخته خرمن بقای ایشانرا بباد فناء دادند زبان تیغ آیت کُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ بگوش جان فرو میخواند و صفیر تیر پیغام كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ بنزدیک و دور میرسانید و چندان کشته برهم افگنده که سواران را مجال گشتن و پیاده را محلّ گذشتن نماند - * شعر *

ز بس کشته در عرصهٔ شور و شر اجل را نبوده مجال گذر

امرای سنجق بپاشا گفتند که لشکر ما زیر و زبر گشته مهمّ از اشتعال نیران قتال گذشته لایق آنکه بمضمون الفرار في وقته ظفر عمل نمائیم و از مقتضای فحوای الفرار مما لا يطاق من سنن المومنين تجاوز نفرمائیم بیغلو چاوش این سخنانرا قبول نکرده لشکر خود را استمالت داده بجنگ تحریک نموده بار دیگر رومیان پر شور و شر حمله کردند باز غازیان ایشان را برداشته بقلب رسانیدند نزدیک بآن رسید که بیغلوچاوش از معرکهٔ ستیز عنان یکران بوادی گریز منعطف گرداند خان اعراض کرده بر قلب رومیان اسب انداخت قضاً را تفنگی گشاد یافته سبب انقطاع رشتهٔ حیات او گردید غازیان دل شکسته شدند و رومیان از جای خود در حرکت

(۱) کنبلکه در نسخه‌ها

در (۱)آمد متمکّن گردید و قرا خان چون از استیلای او آگاه گردید با فوجی از دلاوران متوجّه آن ده گردید تا مردم آنجا را از جادهٔ خلاف بشاه راه وفاق آورد چون بدآن حدود رسید مردمان شهر با رومیان اتّفاق کردند از دروازه بیرون شتافتند و دست بانداختن تیر و راندن شمشیر بردند و غازیان را نگذاشتند که بحصار آیند و خان از موافقت ایشان مأیوس شده اطراف آن ولایت را متصرّف شد و شوارع را مضبوط کرد و نگذاشت که یکمن بار بشهر آورند بیغلو چاوش عاجز گشته از قلعه پنجهزار سوار بجنگ غازیان روانه ساخت قرا خان با فوجی از ابطال دهر و سپاهی سراسر با خشم و قهر عنان یکران بجانب رومیان معطوف گردانیده بریشان تاخت و مهمّ ایشان را حسب مدعا ساخت چنانچه یکتن از ایشان سالم نماند و خان چون این جماعت را بقتل آورد مظفّر و منصور عنان بصوب اردوی خود تافت و بعد از چند روز خبر آمد که بیغلو چاوش قریب بیست و چهار هزار سوار و پیاده مجتمع ساخته از (۱) آمد بیرون آمده بنابر آن قرا خان از اردوی خود جدا شده روی بطرف معسکر بیغلو چاوش آورده در قوروق سر ماردین معسکر ساخت آنگاه متوجّه آن شد که بزودی بمقابلهٔ خصم توجّه نماید و مجدّداً ادیم زمین را از خون عدوّ گلگون سازد و قدورمش سلطان نیز ویرا ترغیب مینمود و مي گفت که دشمنان خاندان صفویّه را بیش ازین مهلت نمیباید داد و بزخم شمشیر و خنجر رخنها در دیوار وجود شان مي باید گشاد امّا در آن اوان از نزد خاقان اسکندر شان قورچي رسیده بود و حکم آورده بود که مقابله نکنند تا ازینجانب مدد نرسد و سایر مردمان نیز سرعت در محاربه مصلحت نمیدانستند و مي گفتند تا زمان وصول کمک با حریف دست در کمر نمیباید زدن و خان رای قدورمش را بصواب اقرب تصوّر نمود روز دیگر بر ابرش گردون خرام سوار شده و اعلام را بر افراخته جوانغار را چنانچه باید و شاید مرتّب ساخته ا آنجانب بیغلو چاوش نیز میمنه و میسره را بمردان کار استحکام داد و در پیش لشکر خود عرابها پر از ضربزن و فرنگی تعبیه

---

(۱) آمده ب

سلاطین ذوالقدر بنهایت رسید و ازین طبقه در کتب تواریخ چهار نفر یافتیم که سلطنت کرده اند ملک اصلان سلیمان ناصر الدّین علاء الدّوله مملکتشان مرعش و البستان و صاحب هشتاد هزار خانهٔ ذوالقدر بودند خواجه آصفی ولد خواجه نعمت الله قهستانی بود که چند گاه بوزارت سلطان ابو سعید قیام مینمود در شانزدهم شعبان وفات یافت و شخصی در تأریخ او گفته - * رباعي *

چون آصفی آن چشم خرد را مردم
در ابر اجل گشت نهان چون انجم
پرسید دل از من که چه آمد تأریخ
گفتم ز برات آمده روز دویم

مولانا نظام استرابادي درین سال مهر خاموشی بر لب نهاد و از تصانیفش کتاب بلقیس و سلیمان و دیوان قصاید مولانا رياضي ساوجي درین سال از عالم انتقال نمود و سنّش از هشتاد متجاوز بود از تصانیفش تأریخ سلطان حسین میرزا است *

گفتار وقایع سنهٔ اثنی و عشرین و تسعمایه ذکر محاربهٔ بیغلو با قرا خان استاجلو

در آن اوان که خاقان اسکندر شان حکومت دیار بکر را بقرا خان رجوع نمود خان در ماردین قرار گرفته زمام مهامّ را در قبضهٔ اقتدار احمد چلبي نهاد احمد چلبی مال و جهات (۱) آمد را بقرا خان نداده خان قصد او نمود احمد چلبی بر این معني اطّلاع یافت و چنانکه بیوفائي لازمهٔ ذات او بود قاصدی نزد بیغلو چاوش فرستاده عرضه داشت کرد که مناسب چنان مینماید که بسرعت هرچه تمامتر خود را برحوالی این دیار اندازي تا آنچه مطلوب تست حاصل گردد بیغلو چاوش در طی مسافت مسارعت کرده چون بحوالی شهر رسید احمد چلبی ویرا استقبال نمود و مفاتیح قلعه را بوی سپرده بیغلوچاوش

(۱) آمده ب

می پوشانید و بمجلس در آورده می گفت که ایشان ایلچیان مصرند و تحف بسیار آورده اند و در نزد رسولان روم میفرمود که ایشان را ایذای بسیار می کردند و به ایلچیان روم می گفت که تابع سلطان رومم و از مصریان بیزارم و برسولان سلطان مصر نیز برهمین منوال سلوک میکرد و از طرفین زر بسیار می گرفت و دایم می گفت دو مرغ دارم یکی بیضهٔ طلا میکند و یکی بیضهٔ نقره که مدّعی سلطان روم و مصر باشد درین سال سلطان سلیم داعیهٔ آن داشت که بار دیگر با خاقان اسکندر شان مقابله نماید و باین اندیشه ذخیرهٔ بسیار در سرحّد علاءُ الدّوله جمع اورده بود علاءُ الدّوله آنرا مفت خود دانسته غارت کرد و ازین غافل که باخرطوم فیل بازي کردن و بخار پیشانی مار خاریدن در هلاک خود کوشیدنست باد کردار گرد فتنه بر انگیخت و خاک ادبار بر فرق روزگار خود ریخت چون سلطان سلیم از آن نهب آگاه گشت فسخ عزیمت آذربایجان کرده بصوب (۱) مرعش روانه شد علاءُ الدّوله چون تاب مقاومت نداشت لوای فرار بجانب کوه درنا بر افراشت سلطان سلیم سنان پاشا را با چهل هزار سوار ازپی او روان ساخته مقدمهٔ لشکر روم در وسط جبال مذکور باو رسیدند علاءُ الدّوله باتّفاق پسر خود سلیمان بیگ از کمین در آمده بر جنود روم حمله نمود بعد کشش و کوشش لشکر ذوالقدر شکست یافتند و مرد مجهولی علاءُ الدّوله را بقتل آورده سرش را نزد سنان پاشا آورد سنان پاشا سر اورا نزد سلطان سلیم فرستاد - * شعر *

(۲) ولی آخر از چرخ آیین نفاق مه ذوالقدر کرد رو در محاق
گرفتار شد خصم آیین ستیز بریدند فرقش بشمشیر تیز

و خواندگار از آنمرد که سربریده بود پرسید که داعیهٔ چه منصب داري تا بتو دهم آن مرد احمق گفت که منصب آقای خود و آقای او از اوسط النّاس بود آقای اورا پاشا کردند و منصب اورا بوی دادند و سلطان سلیم بر تمام ولایت ذوالقدر استیلاء یافت پس ذوالقدران بعضی ملازم سلطان سلیم شدند و فوجی متوجّه درگاه خاقان اسکندر شان و زمرهٔ روانهٔ درگاه سلطان قانصو گشتند دولت

---

(۱) مرغش ب (۲) بلی ج

گفتار در محاربه نمودن مصطفی پاشا بیلغو چاوش با نور علي خلیفه روملو

درین سال مصطفی پاشا که از قبل سلطان سلیم حاکم (۱) طرابوزون بود با لشکر بسیار و رومیان خونخوار متوجّه از زنجان گردید چون نور علی خلیفه روملو از توجّه او مطّلع گردید باتّفاق محمّد بیگ ایغوت اوغلی رایت نهضت بدآنجانب افراخت و عساکر نصرت یزک در حوالی چمش گزک رسیده بیلغو چاوش با لشکر با جوش و خروش نمایان شد در برابر غازیان صفّ سپاه بیاراست نور علی خلیفه با هشتصد سوار جرّار بر قلب رومیان دیو سار که زیاده بر ده هزار بودند تاخت و بنوک سنان نقش وجود جمعی را از صفحهٔ هستی محو ساخت و عاقبت رومیان غالب آمده نور علي خلیفه را بقتل آوردند و ایغوت اوغلی با جمعی سالم بیرون رفتند *

وقایع متنوّعه

درین سال دیو سلطان روملو از بلخ بدرگاه خاقان اسکندر شان آمد و یک صندوقچه پر از پیکان که در جنگ ازبکان از اسب و مرد بیرون آورده بود بدآنحضرت نمود و در جمیع معارک بر ازبکان غالب آمده بود و احوال بیصاحبی ولایت خراسان را عرض نمود بنابر آن خاقان اسکندر شان سلطنت خراسان را از سرحدّ سمنان تا کنار آب آمویه بحضرت شاه دین پناه عنایت فرمود و امیر خان ترکمان را للهٔ آنحضرت ساخت *

متوفّیات

علاءُ الدّوله ذوالقدر مدار خودرا بر مکر و تزویر نهاده بود هر بار که رسولان سلطان روم بنزد وی مي آمدند او جمعی از ملازمان خود را رخوت مصریان

(۱) دارا بوزون ب

گفتار در وقایع سنهٔ احدی و عشرین و تسعمایه

گرفتن سلطان سلیم قلعهٔ کماخ را

درین سال سلطان سلیم علم عزیمت بطرف قلعهٔ کماخ افراخت یوسف بیگ ورساق از قبل خاقان اسکندر شان کوتوال آن قلعه بود مصلحت در توقّف ندیده محمّد بیگ ورساق ملازم خود را با سیصد کس در آنجا گذاشته متوجّه درگاه همایون شد سلطان سلیم با سپاه جرّار زیاده از قطرات امطار در حوالی قلعه نُزول نموده رسولان نزد غازیان روانه گردانید و پیغام داد که مناسب آنکه بالطاف سلطاني اعتماد نموده بدست متابعت دروازهای حصار بگشایند تا از تعرّض لشکر قیامت اثر ایمن گشته در اردوی همایون اوقات گذرانند جماعت ورساق گفتند که بمجرّد آنکه اندک شکستی بولی نعمت ما رسیده باشد چگونه جایز دانیم که حقوق تربیت آن پادشاه عالیمقام را نابوده انگاریم و قلعه را که بما بر سبیل امانت سپرده باشد مانند اهل خیانت بتصرّف شما گذاریم رسولان آنچه شنیده بودند بسلطان سلیم رسانیدند آتش غضب او زبانه کشیده سوار شد قرب (۱) صد هزار سوار رومي جبه پوش با جوش و خروش پیش او روان گشتند تا در برابر قلعه آمدند امر شد که ینگچریان جنگ اندازند و سپاه روم از جوانب هجوم آوردند و جمعی از ینگچریان بر بالای پشتهٔ که در حوالی قلعه بود در آمدند و مردم حصار را بتفنگ گرفتند * شعر *

گرفته ز دود تفک مهر و ماه فضای فلک شد چو گلخن سیاه

غازیان ورساق و دلاوران با استحقاق دست به تیر و سنگ بردند و رومیان بروج حصار را بزمین هموار گردانیدند و جبراً قهراً قلعه را گرفتند غازیان پناه بمسجد بردند رومیان متوجّه ایشان شدند ورساقان شمشیرها کشیدند و از مسجد بیرون آمده چندانکه توانستند کوشیدند تا مجموع بمردی کشته شدند امّا سلطان سلیم قلعه را بمردم خود سپرده روانهٔ علاء الدّوله ذوالقدر گردید *

---

(۱) صد هزار رومي جبه پوش ج صد هزار سوار اسمای جبه پوش ب

هزار دینار بجهت خرج او بدو واصل گردانند درین سال که سلطان سلیم به تبریز آمد میرزا بدیع الزّمان را رعایت کلّی کرده با خود برد بعد از چهار ماه در آنجا بعلّت طاعون فوت شد امیر عبد الباقي از اولاد عارف ربّاني شاه نور الدّین نعمت الله کرماني بود خدمتش در انشأ و پاکیزگي عبارت از اقران ممتاز بود در اوایل زمان خاقان اسکندر شان صدر بود بعد از آن زمام حلّ و عقد و قبض و بسط امور مالي و ملکي من حیث الاستقلال بقبضهٔ آنحضرت در آمد درین سال کشته شد ملک محمود جان دیلمی که از بزرگ زادهای قزوین بود مدّتی وزارت یعقوب پادشاه کرده بود بعد از آن وزیر خاقان اسکندر شان شد درین سال رحلت کرد خلیل سلطان ذوالقدر چون در جنگ پادشاه روم از وی تقصیری واقع شده بود خاقان اسکندر شان کور سلیمان قورچي را بسوختن خرمن حیاتش مأمور گردانید چون کور سلیمان مانند بلای ناگهان بشیراز در آمد چون دید که جمع کثیر در پیش خلیل سلطان حاضرند آهسته بگوش او گفت که امر شاه چنین شرف نفاذ یافته که ترا بضرب دوازده چوب تأدیب نموده مراجعت نمایم و اگر درین بزم مرتکب این امر میشوم کسر حرمت تو واقع میشود صلاح درآنست که بخلوت خانه در آئی تا حسب الحکم عمل کرده باز گردم و خلیل سلطان تنها بخانه در آمد کور سلیمان از عقب در آمده حکمی که در باب قتلش آورده بود نمود خلیل سلطان مخالفت نکرده بدو زانو در آمد کور سلیمان گردنش را زده سرش را برداشته از آن خانه بیرون آمده روانهٔ درگاه عالم پناه گردید خاقان اسکندر شان حکومت شیراز را به علي بیگ ذوالقدر عنایت نمود امیر سیّد شریف شیرازي از نبایر امیر سیّد شریف علّامه بود چند سال صدر خاقان اسکندرشان بود در انتشار مذهب حق سعي مشکور و جهد نامحصور بظهور رسانید و در اهانت جمعی که سالک طریق ضلال بودند کوشش بسیار کرد چنانچه حقوق خدمت او در انتشار مذهب و ملّت بر صفحات زمان ثابت است مساعي جمیلهٔ او در(1) ترویج شرح اقدس به افواه و السنه مذکور درین سال کشته شد چنانچه مذکور گردید *

---

(1) تزویج ب ترویج ج

دولت سلطان (۱) قانصو اوقات گذرانيد و ازآنجا نزد علاء الدّوله ذوالقدر رفته دختر ويرا بعقد خود در آورد و دو فرزند اورا شد حسن نام و يعقوب نام درين سال كه سلطان سليم بجنگ خاقان اسكندر شان مي آمد سلطان مراد بوي ملحق گرديده خواست كه در جنگ رفيق باشد ملازمان او صلاح نديدند از سلطان سليم جدا گشته روانهٔ ديار بكر شد چون (۲) باد رفه رسيد قراجه سلطان قاجار كه از جانب خاقان شير شكار حاكم آن ديار بود با وجود هجوم و كثرت اشرار تيره روزگار و جمعي امراي آن ديار و قلّت عساكر نصرت آثار ظفر كردار بمقتضاي كلام ملك جبّار كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً منظور داشته در برابر سلطان مراد علم جدال بر افراشته فريقين را نهايت كوشش و كشش دست داده آخر الامر آنچه سلطان فايق آمده نامراد را بقتل رسانيده سر اورا با انگشترين بپايهٔ سرير شاه سعادت قرين ارسال نمود آنچه سلطان بواسطهٔ آنكه با هشت صد سوار هشت هزار كس را مغلوب گردانيده بود به قدورمش سلطان ملقّب گرديد دولت سلاطين آق قوينلو بنابر قتل سلطان مراد بنهايت رسيد و از آق قونيلو سيزده تن سلطنت كردند بدين ترتيب قرا عثمان علي بيگ سلطان حمزه جهانگير ميرزا و اين چهار تن حاكم ديار بكر بودند حسن پادشاه سلطان خليل يعقوب پادشاه بايسنغر ميرزا رستم بيگ احمد بيگ محمّدي ميرزا الوند ميرزا سلطان مراد ايّام سلطنت همگي باستقلال صد و يك سال بوده سواي آنكه باريك پرناك پنج سال و كسري حاكم عراق بود و در جنگ چالدران همراه سلطان سليم بود بعد از مراجعت از آدربايجان كور شده بعد از چند مدّت فوت شد ممالك سلاطين آق قونيلو عراق عرب و عراق عجم و فارس و كرمان و آدربايجان و ديار بكر بود بديع الزّمان ميرزا چند ماه در اردوي خاقان عاليجاه بسر برد و بموجب حكم جهان مطاع در ري ساكن گشت و بي استجازه باسترآباد رفته و از ملازمان شيبك خان شكست خورده بهندوستان رفت و دو سال در آن ديار بود و باز در خراسان بخدمت خاقان اسكندر شان آمده رعايت يافت و مقرّر شد كه در شنب غازان تبريز ساكن بوده هرروز مبلغ

---

(۱) قانيساو ب (۲) باو فر ج

گفتار در محاربه نمودن بروں سلطان و خواجه مظفّر بتکچی با محمّد زمان میرزا

درین سال محمّد زمان میرزا بن بدیع الزّمان میرزا از اردوی خاقان اسکندر شان جدا شده باستراباد رفت پیر غیب بیگ طالش که حاکم آن دیار بود منهزم گردید میرزا محمّد زمان کامیاب و کامران در استراباد متمکّن گردید در آن اثنا بروں سلطان تکلو که حاکم اسفراین بود باتّفاق خواجه مظفّر بتکچی متوجّه دفع او گشتند امّا بواسطهٔ وصول سلطان سلیم به تبریز اراجیف بسیار درمیان خلایق افتاده بود و امرا بتأنّي حرکت میکردند چون بقریهٔ خوزاشاه رسیدند قرا اویس قورچي ورساق از درگاه خاقان با استحقاق آمد و خبر مراجعت سلطان سلیم رسانید امرا خوشحالی کرده روانهٔ جرجان شدند و در آن ولایت با محمّد زمان میرزا جنگ کرده اورا مغلوب گردانیدند و میرزا محمّد زمان روانهٔ غرجستان گردید امیر اردو شاه که حاکم آن دیار بود بوی ملحق گردید *

وقایع متنوّعه

درین سال در خراسان خصوصا در شهر هرات قحطي بمرتبهٔ اشتداد یافت که مردم یکدیگر را میخوردند و زینل خان بیگ که حاکم آنجا بود آدمي خوارانرا سیاست نمود و هم درین سال خاقان اسکندر شان امیر الامرائی را بچایان سلطان استاجلو تفویض فرموده نظارت دیوان اعلی را بمیرزا شاه حسین اصفهاني شفقت کردند و منصب صدارت را بسیادت پناه امیر عبد الله لاله که از اکابر سادات آذربایجان بود تفویض فرمودند چون وی از عهدهٔ مهمّ بیرون نتوانست آمد بنابر آن بامیر جلال الدّین محمّد استرابادي عنایت کرده دیار بکر بقرا بیگ برادر خان محمّد لطف فرمود ویرا خان لقب کردند *

متوفّیات

سلطان مراد بن یعقوب پادشاه در آن زمان که خاقان اسکندر شان روانهٔ بغداد شد باریک پرناک ویرا برداشته متوجّه شام گردیدند چند مدّت در ظلّ

ترک قتال کرده جلو گردانید و (۱)جوق جوق که قلب را شکسته بودند درمیان ایشان میرسید و صفوف ایشانرا شکافته روانه میگردید و درآن اثنا اسب آنحضرت بسیاه آبی فرو رفت خضرآقا استاجلو بارگی خود را کشیده خاقان سوار گردیده روانه شد و لشکر روم سلطان علي میرزا افشار را گرفته تصوّر کردند که خاقان اسکندر شان است نزد سلطان سلیم بردند بعد از تحقیق که دیگریست اورا بقتل آوردند میمنهٔ قزلباش که میسرهٔ روم را شکسته از عقب رفته بودند مراجعت کرده بر قلب لشکر سلطان سلیم خود را زده جنگ نمایان کرده از معرکه بیرون رفتند و سلطان سلیم امر کرد که تعاقب سپاه قزلباش ننموده احدی بغارت دست نگشاید بواسطهٔ آنکه مبادا مکر کرده باشند قریب بشب معلوم کردند که اثر حشر قزلباش در آن حدود نمانده بضبط اموال و اسباب شروع کردند درین جنگ خان محمّد استاجلو و سارو پیره قورچي باشي و حسین بیگ لله و امیر عبد الباقی و سیّد محمّد کمونه و امیر سیّد شریف شهید شدند و از طرفین پنجهزار کس بقتل آمدند سه هزار از سپاه سلطان سلیم خاقان اسکندر شان متوجّه درجزین گردید و سلطان سلیم از آنجا به تبریز آمد و جمعي اشراف تبریز استقبال نمودند سلطان سلیم همه را اعزاز و اکرام نمود و صورتي که آبا و اجداد اورا در خیال محال مینمود بعین الیقین مشاهده فرمود نخست بمسجد حسن پادشاه که در میدان صاحباباد بود رفت و نماز گذارد و منقولست که در محلّي که خطبه بنام پادشاه رسید خطیب گفت السلطان ابن السلطان ابو مظفّر اسمعیل بهادر خان رومیان خواستند که اورا بقتل آورند سلطان سلیم مانع گشت گفت که زبانش عادت کرده است و گفت حیف شد سه سیّد عالیشان درین جنگ چالدران شهادت یافتند بعد از هشت روز دولت شاهي بامداد لطف آلهی بر طبق کلام معجز نظام وَ قَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ خوف تمام بر خاطرش استیلاً یافته در آخر همان ماه طبل مراجعت کوفته بصوب روم شد و در اماسیه قشلاق کرد این خبر در جزین بمسامع خسرو ظفر قرین رسیده متوجّه تبریز شد و در ماه شعبان در آن بلده منزل گزیده قشلاق کرد ●

---

(۱) جوق جوق را که شکسته بودند در میان ایشان میرسید چ

ا خود و خفتان و جوشن و برگستوان میگذشت و بسان صاعقه در گرداب دریای جنگ آتش می افروخت - * شعر *

ز تیغ و تفکهای آهن ستیز ز هر گوشه بازار کین گرم و تیز
در آن گرم بازار جنگ و جدل نبودی خریدار جان جز اجل

پشتهٔ که مشرف بر لشکر قزلباش بود قرب هزار ینگچری برآنجا رفته ایشان نیز غازیانرا بزخم تفنگ مجروح و بیروح میگردانیدند * * شعر *

در آن عرصه از بهر مردان جنگ تفک نقل و خون بادهٔ لاله رنگ
یلان از تفک داده دلها ز دست ز نقل چنان گشته بی باده مست

آنروز از آنزمان که نیر عالم افروز تیغ از غلاف افق کشید تا وقتی که سپهر زرین قبّهٔ زبرجدی و قلعهٔ زنگاری بحدّ استوا رسید آتش قتال در غایت التهاب و اشتعال بود آنحضرت خود را هفت نوبت بعرابه رسانیده بضرب شمشیر حلقهٔ زنجیر را برید مخالفان اورا باز میگردانیدند رومیان بر گرد آنحضرت محیط گشته نقطه کردارش درمیان گرفتند خاقان اسکندر شان بر ایشان اسب انداخت بر هر طرف که میتاخت از دشمنان لشکری می انداخت و از هر جانب که حمله میکرد از کشته پشتهٔ میساخت آب تیغ آتشبارش (۱)هر بادهیجا را که بگردن رسیدی بر خاک هلاک می افتاد و آتش حملهٔ دوزخ شرارش هر مخالفی را که دریافتی رخت بزاویهٔ هاویه میفرستاد * * شعر *

بهر جاکه شمشیر درکار کرد یکی‌را دو کرد و دو را چار کرد

و منتشا سلطان استاجلو و سایر قورچیان جنگهای نمایان کردند رومیان خود را بآنحضرت رسانیدند خاقان اسکندر شان باتّفاق قورچیان بر مخالفان حمله کرد و درع ثعبان شکل از سروران بار آورد و تفنگ آتش افشان در قبّهٔ جوشن و حلقهٔ زره شهاب وار می افروخت قلماق در بر دلاوران بسان کورهٔ اتش تفسید و مغز در سر گردن کشان بر مثال نقره در گاه بگداخت خاقان اسکندر شان فرمود که کرّه نای نواختند موازی سیصد سوار بنزد آنحضرت جمع آمدند بنابرآن

---

(۱) بر باد بخارا که ج بر بادیچها را که ب

ازین دستبرد که در مدّة العمر خود ندیده بودند حیرت نموده هراس بیقیاس بر ایشان استیلاء یافته بقلب گریزان شدند و میمنهٔ جنود قزلباش بر میسرهٔ رومیان تاخت آوردند و گرد و غبار و فتنه و آشوب بر هوا کردند آتش حرب فروزان و خاشاک ابدان سوزان شد شعلهٔ تیغ خون افشان زبانه بآسمان کشید و دخان آتش سنان بایوان کیوان رسید میسرهٔ رومیانرا که به نیروي جلادت سنان پاشا اختصاص داشت چون دل عاشقان و زلف معشوقان پریشان گردانید و از پشتهٔ چالدران گذرانیدند و آنروز بر سلطان سلیم چون شب هجران و ایّام فراق سیاه و تباه گشت از میسره نیز خان محمّد میمنهٔ رومیانرا از جای برداشته بقلب رسانید در آن اثنا توبي بروی خورده کشته گردید لشکر روم بدین واسطه خیره گشته بیکبار هجوم آوردند و دست چپ قزلباش را مغلوب ساخته بمیان لشکر رسانیده تیب را از (۱) ترتیب انداختند و خاقان اسکندر شان چون چرخچیانرا به تیب رومیان رسانید ایشان نیز غازیانرا بضرب تفنگ باز گردانیده آنحضرت تیغ آبدار را چون نهنگ بحر (۲) زخّار در آن دیار بجولان در آورد و جوی خون چون رود سیحون و جیحون روان ساخت و از موج خون قصر آسمان هفتم رنگ لعل بدخشاني یافت مسند سنجابي قاضي حصن ششم سرخي و زعفران گرفت و تیغ نیلوفري جلّاد خطّ پنجم پیکر گلزار و لاله زار پذیرفت و جوشن سیم اندود ماهي از نم خون برنگ طبرخون گشت - * شعر *

ستوران در آن بحر خون تر همه   چو اسبان آبي شناور همه
ز خون دشت کین همچو عمّان شده   درو بیخها شاخ مرجان شده

در آنروز جمع کثیر از رومیان بی باک بضرب تیغ از شراب خون دلیران چون مستان سر افشاني آغاز نموده و نیزه بغارت جانها دست تطاول دراز کرد هر چند نیزه تطاول نمود سپر تحمّل فرمود و هر گاه گرز زبردستي اظهار کرد درع فروتنی اختیار کرد غازیان زور آورده سمند میدان نورد را تا به عرابه راندند و ینگچریان بضرب توب و تفنگ ایشانرا باز گردانیدند تفنگ چون برق

(۱) تربیب ب   (۲) ذخار ب ج

خاقان ظفر شعار با امرای نامدار چون دورمش خان شاملو و خلیل سلطان ذوالقدر و حسین بیگ لله و نور علي خلیفه روملو و خلفاء بیگ و خان محمّد و چایان سلطان استاجلو با جنود دیار بکر منزل گزیدند مقرّر شد که امیر عبد الباقي و سیّد محمّد کمونه و امیر سیّد شریف در قلب قرار گیرند و سارو پیره قورچي باشي را با غازیان چرخچي گردانیدند و آنحضرت با جمعي قورچیان طرح شد انتظار کشید که بر هر طرفی که زور افتد خود را بدیشان رساند و لشکر قزلباش گروهي با شکوه همه شیر صولت ببر هیأت پیل شوکت که جبال از مهابت ایشان میگداخت و آسمان از صلابت ایشان سپر خورشید مي انداخت در برابر رومیان صفّ آراستند و از صهیل اسب و فریاد سپاه ماه بر آسمان راه گم کرد و از غریو کوس چهرهٔ گردون با ناموس چون سندروس زرد گردید و از بیم جان در تن دلاوران چون برگ بید از باد و عکس آفتاب در آب میلرزید بار اوّل سارو پیره استاجلو با فوج چرخچیان بر لشکر مخالف اسب انداخت و منقلای لشکر ایشانرا از جای برداشته (۱) بموچی رسانید (۲) و محال اوغلي که سر موچیان بود بر سر سارو پیره حمله آورده او را باز گردانید چون خاقان اسکندر شان دستبرد رومیانرا مشاهده کرد آتش غضبش اشتعال یافته با دلاوران که از صدمهٔ قهر شان دم صبح در سینهٔ شام شکستي و از نهب تیغشان خنجر آفتاب در نیام ظلام پنهان شدی بر ایشان حمله آورد در آن اثنا مال غوچ اوغلي که نهنگي بود در بحر پر دلي در برابر آنحضرت آمده زبان بلاف و گزاف گشاده گفت - * شعر *

من آنم که در روز پیکار و کین — توانم زدن آسمان بر زمین
بدوزم ز پیکان بهم چشم مور — گشایم به تیر دگر بی قصور
نظر گر کنم سوی دشمن بخشم — دهد جان شیرین از آن زهر چشم
سنانم ز پهلو در آید بناف — دروغي نمیگویم اینک مصاف

امّا پیش از آنکه دست به تیر و کمان و سیف و سنان برد خاقان اسکندر شان شمشیري بر فرق او زد چنانکه مغفر با سر او دو نیم شد و بگردن رسید و مخالفان

---

(۱) موحی ج (۲) تا چون خاقان ج ندارد

می پردازند و بر بالاي (۱)عرابه بر هیات اژدر قزغانهاي صغار و کبار گذاشته و ایشان در انداختن توپ و تفنگ و (۲)رعّاده و ضربزنک تا آن مرتبه مهارت و (۳)اقتدار دارند که جزء لایتجزا را در امتداد اشعهٔ نظری از یک میل جای هدف اصابت میسازند و نقطهٔ موهوم را بسهام خطوط بصری از یکفرسنگ راه به نشانه مي اندازند خان محمّد استاجلو و نور علي خلیفه روملو و بعضی از مردمان که از اطوار رومیان با خبر بودند عرض نمودند که قبل از آنکه مخالفان خود را حراست نمایند بر بالای چالدران بر سر ایشان رویم و مهمّ آن ناتمامرا باتمام رسانیم و دورمش خان شاملو این سخن را ردّ کرده بخان محمّد گفت که کدخدائی تو در دیار بکر میگذرد و معروض داشت که ما مکث میکنیم تا وقتي که آنچه مقدور ایشانست از قوّت بفعل آورند در محافظت خویش بعد از آن قدم در میدان کارزار گذاشته دمار از لشکر ایشان بر آوریم خاقان اسکندر شان سخن دورمش خانرا قبول نمود سلطان سلیم از پشتهٔ چالدران پائین آمده در استحکام جنود خود اهتمام کرده اطراف خود را بعرابه و زنجیر مسدود ساخت * * شعر *

(۴)عرابه چو اسبان چوبین بکار بر آن رومیان همچو طفلان سوار
عرابه چو پیل و تفنگها بدست نمایان چو خرطوم پیلان مست

و دوازده هزار ینگچری را مقرّر کرد که در پیش صفّ استاده بکار خود مشغول گردند میمنه و میسرهٔ لشکر را بپاشایان نامدار مثل سنان پاشا و مصطفا پاشا مشهور به بیلغو چاوش و فرهاد پاشا و قراچه پاشا و ذوالقدر اوغلي علی بیگ ولد شهسوار بیگ تفویض نمود و مال غوچ اوغلي را چرخچی گردانیده و محال اوغلي را موچی کرد زیاده از صد هزار سوار مرسوم خوار ثعبان کردار اهرمن دیدار بمیدان هیجا فرستاد ازین جانب خاقان گردون علام بر ابرش خوش خرام سوار گشته -

* شعر *

بیالای توسن بر آمد دلیر بر آهنگ میدان چو غرّنده شیر
فروزان رخش بر فراز ستور تجلّي نمایان شد از کوه طور

(۱) عراده ج اعرابه ب
(۲) زعاده ج
(۳) اقتدارند ب
(۴) عراده ج

وغیره که موجب فتنه و فساد بود بوی میفرستاد و وسیلهٔ دیگر آنکه نور علي خلیفه روملو در آن دیار خرابی بسیار کرده شهر توقات را سوزانیده این معاني او را برجنگ داشته لشکریان ولایت قرامان و انادولي و منتشا و کرمیان ایلی و کفّه و طرابوزون و سمن [1]دره و افلاق و بوسنه و موره و صرف را جمع آورده با حشم انبوه شهاب زخم ثریّا گروه سیل نهب دریا شکوه که اوهام بنی آدم را تصوّر یک فوج از افواج بی نهایت و اسلحهٔ بی عنایت آن عاجز آمدی و اقلام اقالیم اهل عالم بکتابت شمار آن کفایت ننمودی * * شعر *

افزون ز ذرّه در عـــدد و قطـــره در شمـــار
بیش از نجوم در فلک و موج در بحـــار

تا موازی دویست هزار سوار و پیاده متوجّه ارزنجان گردید و ایلچی بدرگاه خاقان اسکندر شان فرستاده توجّه خود را بعزم رزم اعلام داد قاصد در همدان بدرگاه عرش آشیان رسید و خبر مخالفت سلطان سلیم را بعرض رسانید آنحضرت جواب داد که ما نیز مستعدّ قتالیم و در هر جا که ملاقات واقع شود استاده ایم و ایلچی را رخصت داده کس بدیار بکر فرستاد که خان محمّد استاجلو با عساکر دیار بکر بدرگاه اعلی شتابد آنحضرت با دلاوران که تیر دیده دوز بر قبّهٔ زرین خورشید بدیدهٔ سها پدید مي آوردند و در شب تار چشم مار با دل مور در یک سلک می کشیدند و جرم خردل و خشخاش را بنوک نیزه از زمین مي ربائیدند متوجّه رزم گردید چون بتبریز آمدند خبر رسید که سلطان سلیم بی خوف و بیم کوچ بر کوچ متوجّه است پادشاه صاحبقران باعتماد زور بازوی غرور از سر فراغت و حضور با خانه کوچ عنان یکران بطرف دشمنان معطوف ساخت و در اوایل رجب در منزل چالدران که در بیست فرسخی تبریز واقع است آن دو گروه باشکوه بیکدیگر رسیدند و طریق سلاطین روم آنست که در وقت محاربه حدود جنود خود را با عرابه و زنجیر استحکام داده حصني بغایت حصین جهت حفظ خود میسازند و تفنگچیان در اندرون آن بانداختن ضربزن و توب و تفنگ

(۱) تا نکاشتند ج ندارد

* شعر *

طالع عالم منوّر شد به نیکو اختری
منتظم شد سلک ملک دین بوالا گوهری
تاج شاهی سرفرازی میکند امروز از آنک
گردنان مملکت را دوش پیدا شد سری
تا حساب طالعش بیند در اصطرلاب ماه
شب همه شب بود کیوان منتظر بر منظری
تا سپند شب بسوزاند بدفع چشم بد
صبحدم زین مجمع فیروز بر کرد آذری

امرای عالیمقدار و وزرای نامدار نقود نا معدود از بیض و احمر و در و گوهر نثار کردند و بشکرانهٔ آن چند روز جشن و سرور وعیش و حضور نمودند *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ عشرین و تسعمایه واقع شده محاربه نمودن خاقان اسکندرشان با پادشاه روم سلطان سلیم

درین سال سلطان سلیم پادشاه روم با استادگان بارگاه خاقان جمجاه در مقام عصیان آمده باعث مخالفت او آنکه چون خان محمّد استاجلو بر دیار بکر استیلاء یافته و لشکر ذوالقدر را با مردم اندک بدفعات شکسته و ملازم او دلو دوراق با هفتاد سوار سیصد نفر غلام سلطان (۱)قانصو پادشاه مصر را که در دلاوری شهرت تمام داشتند (۲)و اسامي ایشانرا زر چندی می نگاشتند مغلوب گردانیده بود از واسطهٔ این شجاعت عجب و غرور و عظمت و جبروت و باد بروت او از حدّ اعتدال در گذشته بسلطان سلیم مکاتبت پر تهدید و بیم ارسال میداشت و او را بر مقاتله و مجادله ترغیب و تحریک میکرد بلکه چیزی چند مثل معجر

---

(۱) قانصاوج قانیساو ب (۲) تا نگاشتند ج ندارد

سلطان ولد عبید خان ویرا رعایت بسیار کرده در آن دیار از عالم فانی بجهان جاودانی شتافت از جملهٔ شاگردان مولانا خواجه محمود سیاوشانی است مولانا میرعلی از وی رنجیده این قطعه گفت * * قطعه *

خواجه محمود گرچه یکچندی بود شاگرد این فقیر حقیر
بهر تعلیم او دلم خون شد تا خطش یافت صورت تحریر
یاد دادم باو ز قلّت عقل هرچه دانستم از قلیل و کثیر
در حق او نرفت تقصیری گرچه او هم نمیکند تقصیر
هرچه خود می نویسد از بد و نیک جمله را میکند بنام فقیر

امیر سیّد احمد مشهدی شاگرد مولانا میر علي است قاسم شادی شاه مولانا عبدی نشابوری مولانا شاه محمود مولانا دوست هراتی مولانا رستم علي خواهر زادهٔ استاد بهزاد حافظ بابا جان تربتي از جملهٔ خوش نویسانند مولانا مالک قزوینی سر آمد خوش نویسان زمان شاه دین پناه بود جمیع خطّها خوب می نوشت در علوم شاگرد مولانا جمال الدّین محمود شیرازی بود راقم این حروف ذرّهٔ بیمقدار حاشیهٔ (۱)شمسیّه پیش او خوانده درین سال امیر اسمعیل شذب غازانی از عالم فانی متوجّه جهان جاودانی گردید وی نزد مولانا علي قوشچي علم خوانده بود بعد از رفتن مولانا بروم بشیراز رفته در درس مولانای اعظم افهم جلال الدّین محمّد حاضر شد مدّت عمرش شصت و نه سال از جملهٔ تصانیفش شرح بر فصوص *

ولادت شاه دین پناه ظلّ آله

روز چهار شنبه بیست و ششم ذی حجّه شاه دین پناه ظلّ آله در قریهٔ (۲) شهاباد من اعمال اصفهان متولّد شد ملکی بصورت بشر قدم سعادت اثر بعرصهٔ عالم نهاد *

---

(۱) شمسه ب

(۲) حاشیهٔ است در ج بخط قدیم که این شهراباد است از بلوک اصفهان

خوردیست در پهلوی عمان و مانند گوی زمینیست در مقابلهٔ آسمان مولانا اظهر
که درین فنّ اظهر من الشّمس است باوي همچو نسبت سها است با آفتاب
عالمتاب و یا نسبت شب یلدا است با روز پر غمام و سحاب در قدیم خطّ نبوده
طهمورث پیدا کرده تفصیل خطّ اینست عبری بربری اندلسی صیفي قبطی
یوناني حمیری سریانی رومي کوفی معقلی [1]هندسی فارسي واضع خطّ نسخ
و ثلث ابن مقله است چون دست او را بریدند چنانچه در جلد ششم نوشته
شده بدختر خود تعلیم کرد بعد از آن علي بن بوّاب محقّق و ریحان را اختراع
کرد و کتابه نوشت بعد از آن یاقوت غلام مستعصم خلیفه عبّاسي احوال او هم
در جلد هفتم نوشته شده و شاگردان او شش کس را استادان ستّه میگویند شیخ
زاده سهروردی در بغداد مي بود ارغون مولد شریفش عراق عجم است امّا در
بغداد ساکن شده بود دیگر پیر محمّد صوفي است دیگر مبارک شاه زرین قلم در
خدمت سلطان ویس می بود دیگر نصر الله طبیب ملازمت سلطان احمد جلایر
میکرد دیگر یوسف مشهدی شاگرد یاقوت بود در تبریز ساکن گشت صیرفي از جملهٔ
شاگردان وی است حاجی محمّد بنددوز شاگرد صیرفي است عبد الله طبیب در
خراسان مي بود عبد الحقّ سبزواری شاگرد وی است میر علي تبریزی واضع خطّ
نستعلیقست مولانا عبد الله ولد مولانا سلطان علي شاگرد مولانا جعفر از
خوش نویسان روزگار بود مولانا اظهر از جملهٔ نوادر استادان است سلطان نمد
خندان از جملهٔ خوش نویسانست و سلطان محمّد ابریشمی و زین الدّین محمود
از جملهٔ خوش نویسان عراق و خراسانند مولانا میر علي خطّ نسخ بر جملهٔ
خوش نویسان کشیده در اوان شباب پیش زین الدّین محمود مشق میکرد چون
خطّ بکمال رسانید مکرّر با مولانا سلطان علي دعوی کرد مردم جانب ملّا گرفتند
روزی بخدمت مولانا آمده سه قطعه گرفت و تقلید کرده درمیان قطعهای مولانا
گذاشته خدمت مولانا متحیّر گشت که ایا خطّ او کدامست بعد از تأمّل بسیار
خطّ ملّا میر علي را برداشت مولانا میر علی در آخر عمر ببخارا رفته عبد العزیز

---

(۱) هندي ج

بخراسان رفته و از آذربایجان دور افتاده فرصت را غنیمت شمرده تبریز را بتصرّف باید آورد سیّد سلیمان باستصواب آن ابلهان فریفته شده بخار نخوت و غرور بکاخ دماغ راه داده اسباب عناد را بهمرسانیده از مضمون این بیت غافل * شعر *

با ولی نعمت ار برون آیی گر سپهری که سرنگون آیی

با جمعی مردم فتنه انگیز بر سر تبریز ایلغار نموده چون این خبر بحاکم تبریز رسید باتّفاق شهریان کوچها را مضبوط کرده در شوارع آب انداختند تا زمین یخ گرفته تردّد سواران دشوار باشد سیّد سلیمان با سپاه فراوان باندرون خیابان در آمد تبریزیان اوباش دیوارهای خیابانرا سوراخ کرده آنروز برگشتگان را بضرب تیر و تفنگ مغلوب گردانیدند سیّد سلیمان با اندوه فراوان روانهٔ آب شور گردیده چپانیان چون بلای ناگهان در شنب غازان بدیشان رسیدند و سلیمانیان نیز چون مور و مار صفّ پیکار بیاراستند یتیمان تبریز بضرب شمشیر تیز آثار روز رستخیز ظاهر ساختند و سیّد سلیمان را از اسب انداختند و باوجود آن سیّد سلیمان شانزده نفر را بضرب تیر از برنا و پیر زخمدار گردانید درآن اثناء منتشا سلطان استاجلو که درآن وقت قورچی بود خود را بوی رسانیده بضرب شمشیر او را هلاک ساخت هم درین سال مولانا سلطانعلی متوجّه عالم باقی گردید در حسن خطّ بمرتبهٔ رسیده بود که دست هیچ خطّاطی از متقدّمان و متأخّران بدآنجا نرسیده بود *

* شعر *

آنکه در عالم بخطّ مشکفام نسخ کرده خطّ استادان تمام

گشته شاگردانش از راه یقین در طریق خط کرام الکاتبین

چه بندگان خواجه میر علي که درین اسلوب واضع قاعده بود جدید (۱) و ضابط پر سدیدست بدو کجا رسد آری که هیچ میر بسلطان نمیرسد *

مولانا جعفر خطّاط بروانی خطّ و صفای آن در اطراف جهان اشتهار بیحدّ یافته در جنب این (۲) محیط هنر که منبع لآلی و درر است چون جوی

---

(۱) او ضابط سدید ست ج واضع قاعده ب (۲) در جنب این محیط مرکز ج

گوش سوار بزاری زار در اردو بازار گردانیدند تا عبرت دیگران گردد * * شعر *

بعبرت محاسن ز رویش سترد   در آن انجمن آب رویش ببرد
عروسانه پرداختش پیکری   بپوشاندش چون زنان معجری
بسرخیش چون قحبگان کرد روی   ولی قحبهٔ کش ببرند موی
رخی کان شود زرد روز نبرد   بسرخی همیبایدش سرخ کرد
ز بیعزّتی گر شوی رو سیاه   رخت را سفیدی شود عذر خواه

بعد از آن اردوی گردون شکوه بطرف بادغیس روان گشت پس از وصول بد آن حدود چنان معلوم شد که مردم آن دیار بغازیانی که از جنگ نجم بیگ فرار نموده بودند آزار بسیار کرده بعضی را بقتل آوردند بنابر آن فرمان قضا جریان بقتل عامّ صدور یافت چوهه سلطان تکلو با فوجی از غازیان بقتل آنجاهلان روان شد و خورد و بزرگ ایشانرا بیاسا رسانیده * * شعر *

در آمد به بنیاد مردم کمي   پري شد در آن ناحیت آدمي

خاقان اسکندر شان در آن تابستان در النگ بابا خاکي ییلامیشی نمود دیو سلطانرا بحکومت بلخ روانه گردانید مردم اندخود یکی از اهل ضلال که موسوم بود بقرا بوقال بر خود حاکم ساخته آغاز مخالفت کردند دیو سلطان ایشانرا بقتل رسانیده قرا بوقال را گرفته روانهٔ درگاه عالم پناه گردانید هم در آن اوان شاهرخ بیگ افشار بفرمان خاقان عالي تبار بطرف قندهار ایلغار نموده آن ولایت را غارت کرده سالماً غانماً بدرگاه عرش اشتباه مراجعت کرد چون مهمّات خراسان حسب المدعاى شاه جهان ساخته و پرداخته شد حکومت هرات را بزینل خان شاملو داده از بابا خاکی علم مراجعت بصوب اصفهان افراخت و در آن بلده طرح قشلاق انداخت *

گفتار در مخالفت سلطان سلیمان بن سلطان حیدر بخاقان اسکندر شان

درین زمستان سیّد سلیمان بن سلطان حیدر نسبت بخاقان اسکندر شان اظهار مخالفت کرده خلق بسیار برسر او جمع شده گفتند که خاقان زمان

شدند جانی بیگ سلطان از جیحون عبور نموده بکرمینه رفت امّا در آن ایّام تیمور سلطان بدینجانب آب آمده در حدود مرغاب بعبید خان پیوست و او را از رفتن بخارا منع کرده بمشهد آمدند و تا اسفراین در زیر نگین آوردند چون این خبر بهرات رسید حسین بیگ لله و احمد بیگ صوفی اوغلی شهر را گذاشتند و از طرف طبس راه عراق و آدربایجان پیش گرفتند تیمور سلطان ایلغار کنان بهرات رسید در باغ مراد نزول نموده بسیاری از تبرّایان بقتل آورده دل بحکومت خراسان نهاد چون این خبر بخاقان بحر و برّ رسید از بلدهٔ اصفهان با سپاه فراوان بدفع ازبکان بطرف خراسان روان شد چون ییلاق کلا پوش محلّ نزول خسرو با فر و هوش گشت خلیل سلطان ذوالقدر قبل از مواکب نصرت اثر بفرمان خاقان دوست نواز با لشکر شیراز بصوب مشهد مقدّس رضویّه علیه السّلام و التّحیه نهضت نمود و چون بیک فرسخی رسید عبید خان تاب نیاورده بطرف بخارا روان شد تیمور سلطان نیز از وصول آن رستخیز راه گریز پیش گرفته روانهٔ سمرقند شد * * شعر *

چو دیدند خانان گردن فراز که آن شیر آمد سوی بیشه باز
چو شیران همه بیشه پرداختند بآهنگ توران فرس تاختند

هنوز پادشاه ربع مسکون در ییلاق کلا پوش بود که از ازبک دیّار در دیار خراسان نماند و بعد از فرار تیمور سلطان ابو القاسم بخشي که از هوا خواهان سلاطین ازبک بود دو هزار سوار فراهم آورده از بادغیس بهرات آمد و رعایای شهر از روی قهر با وی مقاومت نموده در اثنای ستیز منقلای سپاه مظفّر لوا پیری سلطان روملو با جمع غازیان دشمن گداز در باغ سرافراز در معرکه رسیده قرب سیصد نفر از اتباع آن بد اختر بقتل آورده ابو القاسم بطرف (۱)غرجستان گریخت خاقان اسکندر شان از (۲)خبوشان بالنگ رادکان نزول نمود و آنجا حاکم مرو دده بیگ را که از توهّم سپاه ازبک مرو را گذاشته فرار کرده بود محاسن او را تراشیده معجر بر سر او پوشانیده و بسفیداب و غازه روی او را تازه گردانیده منعکس بدراز

(۱) قرجستان ب (۲) خیوشان ب

او در بار مینهادند بحکم عبید خان کشته گردید مولانا بنّائی نام وی شیرعلی بود در علم موسیقي و تصوّف وقوف تمام داشت در زمان سلطان حسین میرزا از امیر علی شیر رنجیده بآذربایجان نزد سلطان یعقوب رفت بعد از چند وقت باز بخراسان مراجعت نموده بار دیگر خشم کرده متوجّه سمرقند شد در خدمت سلطان علي میرزا بن سلطان احمد میرزا بن سلطان ابو سعید مي بود و هرویانرا بزبان ایشان هجو کرده و این ابیات از آنجاست * * شعر *

چو نه هال و هوال تو لله جان (۱)خوش و نغزی و میشي مرد کلان
چو نه مخشولي تو آقه و میر چکند هالت تو (۲) خواجه جان
تو بچوگان (۲)هسن خی بزرگ آقبت گوی هسن از میدان

چون شیبک خان بر سمرقند استیلاء یافت بنّائی محبس او گردید و بعد از قتل شیبک خان در خدمت تیمور سلطان ولد او میبود درین سال که امیر نجم ثاني قرشی را قتل عامّ نمود بنای عمر مولانا بنّائی را بآب تیغ غازیان منهدم گردانید مولانا در آخر اوقات حیات بتتبّع دیوان خواجه حافظ شیرازی نموده حالي تخلّص کرده *

گفتار در قضایائي که در سنهٔ تسع عشر و تسعمایه واقع شده آمدن خانان ازبک بخراسان و فرستادن خاقان اسکندر شان خلیل سلطان ذوالقدر و گریختن ایشان ببخارا و رفتن خاقان اسکندر شان نوبت ثاني بخراسان

درین سال در سوم ماه محرّم که موافق اوّل روز نوروز بود میان عبید خان و جاني بیگ سلطان نزاع واقع شده از ظاهر هرات کوچ کرده متوجّه الکای خود

(۱) خشي و میشوی تومرد کلان چ
(۲) خوجه جان چ

متوفّیات

درین (۱) سال سلطان بایزید بن سلطان محمّد بن سلطان مراد بن سلطان محمّد بن ایلدرم بایزید بن سلطان مراد بن اور خان بن عثمان بن ارطغرل در روم جماعت ینگچری اتّفاق نموده پسرش سلطان سلیم که حاکم طرابوزون بود باسلامبول آورده بسلطنت نشانیدند و ویرا عزل نمودند ازین غصّه بیمار گردیده از دار ملال ارتحال نمود جامی کتاب سلسلة الذّهب را بنام او مزیّن کرده ابیات از آن جمله در مدح او واقع شده * شعر *

کاش نوشیروان کنون بودی   عدلش از پیشتر فزون بودی
تا ز دعوی عدل شرمنده   خسرو روم را شدی بنده
مبسط العزّ والعلا سلطان   بایزید ایلدرم شه دوران

و در زمان سلطنت او شکست بسیار بر اهل روم واقع شد خصوصاً از لشکر مصر مدّت سلطنتش سی و دو سال بعد از فوت او پسرش سلطان احمد در انادولی خطبه بنام خود خواند سلطان سلیم از زبان پاشایان درگاه مکاتبات نوشته مضمون آنکه هرگاه آنحضرت با مردم اندک خود را باسلامبول رساند این بندگان کمر خدمت بر میان جان بسته سلطان سلیم را گرفته شما را (۲) پادشاه میسازیم و آن ساده لوح باین فریفته شده سلطان مراد پسر خود را درمیان لشکر گذاشته خود با پانصد سوار متوجّه اسلامبول گردید و سلطان سلیم با جمعی کثیر ویرا استقبال نموده بقتل آورد و بعد از آن لشکر بسیار بدفع سلطان مراد ارسال نمود سلطان مراد مغلوب گشته پناه بخاقان اسکندر شان آورد در اردوی همایون با اجل طبیعی در گذشت هم درین سال امیر زکریّا که سالها وزارت سلاطین آق قوینلو و خاقان اسکندر شان کرده بود در خراسان وفات یافت امیر یار احمد اصفهانی که بنجم ثانی ملقّب شده بود وزیر باستقلال بود روزی تا صد گوسفند در مطبخ او صرف شیلان میشد و همیشه سیرده دیگ نقرهٔ خام بجهت طبخ طعام در مطبخ

---

(۱) بعضی از این نامها در ا انداخته شده   (۲) پاشا ب

درین منزل سلطان مراد بن سلطان بایزید از لشکر سلطان سلیم با ده هزار کس فرار کرده بخلیفه ملحق شد آن دو نیک اختر باتّفاق یکدیگر متوجّه شهر توقات شدند این بار مردمان شهر اظهار مخالفت کردند غازیان شهر را سوزانیده متوجّه بلدهٔ (۱)نیک شهر گشتند سلطان مراد از خلیفه جدا شده بدرگاه خاقان اسکندر شان توجّه نموده خلیفه فوجی از غازیانرا بتاخت حشم شیخ خنسلو فرستاد و ایشان مهمّ حشم را ساخته با اموال بی اندازه و فتوحات تازه باردوی خلیفه مراجعت نمودند خلیفه متوجّه ارزنجان گردید (۲) آن امیر غازی چون بموضع ایوبازی رسید خبر آمد که سنان پاشا و حسین بیگ و تاج الدّین بیگ با پانزده هزار سوار جرّار از عقب جنود ظفر شعار رسید خلیفه عود نموده در برابر ایشان صفّ آرا گردید فوجی از بهادران را چرخچی گردانید از آنجانب امرای روم نیز به پشته صعود نموده بترتیب لشکر مشغول گردیده جلو انداختند چرخچی را از پیش برداشته بقلب رسیدند خلیفه با جمعی شیران بیشهٔ جدال و پلنگان کوه قتال خود را بر مخالفان زده و از تیغ آبدار آتش کارزار اشتعال یافت و از صاعقهٔ خنجر آتشبار سینهٔ مردان کار مانند اخگری تافت و از نماز پسین تا شب میان جان و تن و تیر و جوشن فصل و فراق و وصل و نفاق بود * * شعر *

اجل را بجان اشنائي شده میان تن و جان جدائی شده

سنان پاشا چون آثار جلادت از اطوار لشکر قزلباش ملاحظه کرده خوف بروی استیلاء یافته هنگام غروب آفتاب با دل پر (۳)آتش و چشم پر آب راه گریز پیش گرفت و هر یک از غازیانرا سنان جان ستان بر دست و خدنگ خون افشان در شست در قفاي (۴)منهزمان روان شده سنان پاشا را با هزار و پانصد کس بقتل آوردند و از بخت بر گشتگي رومیّه یکی دیگر آنکه در آنشب در اثنای گریختن بخشک رودی رسیدند و در حال یک پشتهٔ عظمي بر سر ایشان فرود آمد چنانچه هزار و پانصد نفر در زیر آن ماندند بعد از آن فتح سر رومیانرا با غنایم فراوان بدرگاه خاقان اسکندر شان مصحوب معتمدان روان گردانید و خود در ارزنجان که بتیول او مقرّر بود نزول نمود *

---

(۱) بیکي بیگ شدند چ (۲) تا رسید چ ندارد (۳) خشم ب (۴) رومیان چ

افراخت مردم جانی بیگ سلطان دو نوبت خود را از طرف باغ سفید بنزدیک خندق رسانیده از ضرب پیکان غازیان مجروح گشته باز گردیدند و سه چهار بار دیگر از جانب دروازهٔ فیروزاباد جنگ پیش آوردند و از دست ملازمان امیر عماد الدّین محمود زخمهای کاری خورده مغلوب شدند و در بعضی از معارک بابا عشقی تبرّائی بدست ازبکان افتاده دفتر اوراق بقا را بباد فنا داد و مقارن این حال عبیْد خان بظاهر هرات رسید در قریهٔ ساق سلمان فرود آمده مردمانش چند نوبت قریب بکوچه بند آمده جنگ عظیم کرده امّا مهمّی از پیش نبردند مدّت دو ماه آن دو سلطان گمراه در ظاهر هرات نشستند و چون در آن سال محصول هری نیک نیامده بود تنگی درمیان مردم شهر پدید آمد *

گفتار در فرستادن خاقان اسکندر شان نور علی خلیفه روملو را بروم و خراب شدن آن مرز و بوم

درین سال چون خاقان اسکندر شان خبر انقلاب ولایت روم را شنید نور علی خلیفه روملو را بدآن دیار بواسطهٔ جمع آوردن صوفیان اخلاص شعار روانه گردانید چون خلیفه (۱)بقرا حصار رسید از صوفیان روم و مریدان آن مرز و بوم قرب سه چهار هزار سوار با خانه کوچ بوی ملحق شدند خلیفه بوجود ایشان مستظهر گشته بطرف ملطیه در حرکت آمد چون فایق بیگ که از قبل سلطان سلیم حاکم آن دیار بود (۲)این مقدّمه استماع نمود با سه هزار سوار بجنگ وی شتافت در موضع توقات هر دو حشر در برابر یکدیگر ثبات نمودند عاقبت خلیفه غالب آمده رومیان از میدان ستیز بوادی گریز شتافتند و اموال فراوان بدست غازیان و صوفیان افتاد و از مردم شهر بخدمت خلیفه آمده (۳)مشرّف شدند و در شهر خطبه باسم خاقان اسکندر شان خواندند بنابر این خلیفه متعرّض ایشان نشده متوجّه (۴)ادینه بازاری شد و از آنجا عبور کرده در (۵)قاز چایری نزول نمود

---

(۱) بقلیه حصار ب
(۲) این مقدمه استماع نمود را ب ندارد
(۳) مشرف شدند و در شهر را ب ندارد
(۴) آینه بازاری ب
(۵) قاز جابری چ

محاصرهٔ غجدوان مرتّب نمیشود مناسب آنکه از اینجا طبل مراجعت کوفته در حوالی قرشي قشلاق نمائیم تا از سرکار بلخ اردو بازاریان غلّه و اجناس باردوی ظفر اقتباس آورند و چون زمستان بپایان رسد و ذخیرهٔ ازبکان روی بنقصان آورد ما بآیین تازه و لشکر بي اندازه متوجّه قلاع و بلاد ایشان شویم امیر نجم قبول ننموده گفت فردا جنگ سلطانی می اندازیم در روز یکشنبه سوم ماه رمضان علي الصّباح منقلای لشکر ازبک از میان درختان غجدوان ظاهر شد صورت حال آنکه چون در بخارا بمسامع عبید خان و جاني بیگ سلطان رسید که کار امیر نجم در ظاهر غجدوان از پیش نمیرود عزم رزم جزم کرده با حشر بسیار از پیاده و سوار همه مردان کار بر سبیل ایلغار متوجّه غجدوان شدند بعد از وصول بدآن حدود ابو سعید سلطان و تیمور سلطان که در حصار بودند بدیشان پیوسته روی بمیدان کارزار آوردند امرای قزلباش بنابر عداوتی که بامیر نجم داشتند همانزمان کوچ کرده متوجّه خراسان شدند نجم بیگ و بیرام بیگ با مردم اندک باستقبال ازبکان رفتند آنگاه فوجی از مردم عبید خان بر جوانغار عسکر قزلباش حمله کردند بیرام بیگ قرامانی با مردم خویش از پی دفع آنجماعت بدکیش بمیدان شتافت در اثنای حرب به تیر یکی از پا در آمد ازبکان بیکبار جلو انداختند و جنود نجم بیگ را شکست داده او را دستگیر کرده نزد عبید خان بردند باشارت او کشته گردید در اثنای فرار جمعي کثیر از غازیان بآب آمویه غرق شدند بابر پادشاه روانهٔ حصار شادمان شد چون سلطانان ازبک خود را با یراق و جمعیّت دیدند تسخیر ولایت خراسان در خاطر ایشان خطور کرد بار اوّل جانی بیگ سلطان از جیحون عبور کرده بجانب هرات در حرکت آمد در النگ کهدستان نزول نمود حسین بیگ لله و احمد بیگ صوفي اوغلي که از معرکهٔ غجدوان بمحنت فراوان بیرون آمده بودند برج و بارهٔ هرات را مضبوط ساختند احمد بیگ صوفي اوغلی قلعهٔ اختیار الدّین را محافظت نمود حسین بیگ لله برج میرزا سلطان احمد را محافظت کرد امیر غیاث الدّین محمّد دروازهٔ ملک را ضبط کرد امیر عماد الدّین محمود در دروازهٔ فیروزاباد لوای استقرار بر

خاندان مرتضوی ایم و یقین که لشکر قزلباش خود را از محبّان حیدر کرّار میدانند لایق آنکه احوال مارا بعرض امیر نجم رسانیده عیال و اطفال مارا از قتل ایمن سازی امیر محمّد نزد امیر نجم رفته خون سادات را در خواست کرد بعد از عرض آن التماس آن رو سیاه (۱)ناحق شناس در جواب امیر محمّد بر زبان آورد که غازیان ملکی را که بجنگ میگیرند خورد و بزرگ ایشانرا بقتل میرسانند و ملاحظهٔ سیّد وغیر سیّد نمیکنند چون لشکر قزلباش که ازآن جاهل فحّاش این سخن شنیدند بمسجد در آمده مجموع سیّدانرا با زنان و فرزندان کشتند بعد ازآن باتّفاق بابر پادشاه و امرای دولتخواه متوجّه بخارا شدند زیرا که عبید خان و جانی بیگ سلطان در آن شهر مقام داشتند و نقش مقابله و مقاتله بر لوح خاطر مي نگاشتند امیر نجم ثاني چون بدو فرسخي بخارا رسید شنید که تیمور سلطان ولد شیبک خان و ابو سعید سلطان ولد کوچم خان از سمرقند با سپاهی زیاده از چون و چند بیرون آمده اند بیرام بیگ قرامانی را بدفع ایشان روان گردانید ازبکان چون از توجّه غازیان آگاه شدند در قلعهٔ غجدوان در آمده متحصّن گشتند امیر نجم ثاني بدولت و کامرانی بظاهر قلعه در آمده ایشانرا محاصره نمود تیمور سلطان و ابو سعید سلطان فوجي از مردم خود را بیرون فرستادند تا بر غازیان مقابله نمانید و از دلاوران قزلباش جماعتی که روز مصافّ را بر لذّت شب زفاف رجحان میدادند بسر وقت (۲) ایشان رسیده غبار میدان هیجا ارتفاع دادند از هر طرف طایفهٔ مجروح و بیروح شدند گرد ادبار بر مفارق ازبکان بد کردار پاشیده بجانب حصار گریختند هر روز از وقتی که خورشید روشن چهر بعزم تسخیر شهرستان سپهر لوای بیضا را مرتفع میگردانید تا زماني که مشعل نجوم بر زبر برج قلعهٔ گردون دایر میگردید غازیان عظام حسام خون آشام از نیام آخته بر مخالفان میتاختند ازبکان نیز دست بانداختن تیر مرگ آهنگ مي گشادند و چون چند روز لشکر عالم سوز با ازبکان بد روز مقابله کردند ذخیره درمیان اردوی نجم بیگ کم شده بابر پادشاه با نجم بیگ گفت که درین زمستان فایده بر

(۱) حق نا شناس ج (۲) کذا في النسخ

گفتار در محاربه نمودن عبید خان بنجم بیگ

چون این خبر بنجم بیگ رسید دفع ازبکانرا پیش نهاد همّت ساخته با ده دوازده هزار سوار بحدود خراسان در آمد حاکم هرات حسین بیگ لله با فوجي از شیران میدان مجادله بروي ملحق گشت و آن دو نیک اختر باتّفاق یکدیگر متوجّه ماوراً النّهر شدند در حدود بلخ بیرام بیگ قراماني شرایط ضیافت و مهماني بتقدیم رسانید امیر نجم قریب بیست روز در ظاهر بلخ قرار گرفته جمعي از غازیانرا بکنار آب فرستاد که کشتي بسیار جمع آورند بعد از آن با لشکری از قطرات امطار فزون از جیحون عبور نموده امیر محمّد بن امیر یوسف را نزد بابر پادشاه فرستاده پیغام داد که آنحضرت زود تر بدینجانب توجّه نمایند که در سر انجام مهامّ کشور گشائي بموجب اقتضای رای صواب نمای وی عمل کنیم امیر محمّد یوسف بحصار شادمان رفته شرایط ضیافت بتقدیم رسانید بعد ازآن با سپاه بهمراه امیر محمّد متوجّه معسکر نصرت اثر شده امیر نجم از قرب وصول آن پادشاه آگاه گشته با امرای معظّم باستقبال در حرکت آمده در موضع در بند آهنین اجتماع سعدین دست داد و از آنجانب سلاطین ازبک از عبور جنود نجم بیگ خبر یافته غلّات و حبوبات را بقلعه کشیده بروج و باره‌ها مضبوط گردانیدند امیر نجم ثاني بعظمت و کامراني بجانب حصار رفته فولاد سلطان که حاکم آنموضع بود در مقام مصالحه در آمده بعد از وقوع عهد و پیمان با اعیان و کلانتران از قلعه بیرون آمده بفرمان امیر نجم او را با فوجی ازبکان که در آن قلعه ساکن بودند بیاسا رسانیدند و از آنجا لوای عزیمت بجانب قرشي بر افراخت حاکم آن قلعه شیخم میرزا قلعه را مضبوط گردانیده غازیان عظام قرشي را درمیان گرفتند و از زخم توپ و تفنگ دلاوران فیروز جنگ رخنها در برج و بارهٔ قلعه پیدا شد سپاه قزلباش در شهر ریختند و رایت فتح و فیروزی بر افراختند شیخم میرزا اسیر پنجهٔ تقدیر گردید حکم عالی بقتل عامّ صدور یافت قرب پانزده هزارکس از صغیر و کبیر و از برنا و پیر بقتل آمدند سادات آن ولایت با عیال و اطفال پناه بمسجد جامع بردند و کس نزد امیر محمّد یوسف فرستادند که ما از منتسبان

القصّه کارزاری نمودند که دل بهرام خنجرگذار بر بام این نیلی حصار از هیبت آن معرکه بلرزید و سپهر ستمکار از مقام انتقام گذشته جهت مبارزان میدان عافیت را طلبید دلیران چغتای غالب آمده اروس بی و کپک بی و خواجه احمد قنقرات را با فوجی از ازبکان دستگیر کرده بنزد بابر پادشاه آوردند و بحکم او بقتل آمدند لشکر ازبک روی بفرار آورده چغتای ایشانرا تعاقب نمودند در اثنای فرار عبید خان با دویست مرد جرّار در مغاکی مخفی شده انتظار فرصت میکشیدند چون بابر پادشاه از ازبکان کینه خواه در رزمگاه اثر ندید لشکری که در قلب بود از دنبال ایشان فرستاد و زیاده از پانصد کس بر سر ایشان نماند عبید خان چون برق جهانتاب با دویست نفر از شجاعان از آن جای نهان بر آمده بر لشکر چغتای حمله نمود بابر پادشاه نیز بمدافعه مشغول شده و بهادران پر دل بنوک پیکان جان گسل بدن هزبرانرا سوراخ سوراخ گردانیدید درآن روز شیر بیشهٔ پیکار بیاقو بهادر نامدار بیست سواررا بضرب کسکن از پای در آورد بابر پادشاه بعد از آنکه بدیدن پیکر فتح و ظفر امیدوار شده بود شکست یافته دل از ملک و مال بر گرفته بصوب بخارا گریخت عبید خان از غایت دانائی بعد از رویت هلال دولت در جای بابر پادشاه مهچهٔ علم خود را خوابانیده علم بابری را برافراخت تا آن کسانی که ازبکانرا تعاقب نموده مراجعت نمایند تصوّر کنند که پادشاه ایشانست و چون بنزدیک میرسیدند ایشانرا ازبکان بقتل میرسانیدند بدین حیلهٔ پانصد نفر بلکه بیشتر از چغتای کشته شدند و بابر پادشاه از بخارا متوجّه سمرقند گردیده خانه کوچ را با خود همراه کرده متوجّه حصار شادمان گشتند عبید خان و جانی بیگ سلطان هریک بمقرّ خود رفتند و در جمادی الاوّل سنهٔ مذکور بهم پیوسته متوجّه حصار شادمان شده بابر پادشاه باتّفاق خان میرزا ارگ حصار را مضبوط گردانیده ملازم خود را ببلخ فرستاده استدعای مدد و کومک کردند بیرام قرامانی امیر محمّد شیرازی را با فوجی از غازیان طریق جانبازی بامداد بابر غازی ارسال نمود و سلاطین ازبک از وصول غازیان اطّلاع یافته از مبادرت پشیمان شدند و مراجعت نمودند *

گفتـــار در قضـایائی که در سنهٔ ثمـان عشر و تسعمایه واقع شده محاربه نمودن بابر پادشاه با عبید خان و جاني بیگ سلطان ازبک

درین سال عبید خان و تیمور سلطان و جاني بیگ سلطان با لشکر جرّار و حشم بسیار علم نهضت بصوب بخارا بر افراختند و منقلای ایشان نواحي آن بلده را تاختند چون این خبر بسمع بابر پادشاه رسید باندک لشکری متوجّه دفع ازبکان گشته محمّد مزید ترخان بعرض پادشاه رسانید که بي یراق نزد دشمن رفتن لایق دولت نیست قبول ننموده روانه گردید و در حوالي بخارا شنید که ازبکان چند منزل پس نشسته اند دلیر شده ایشانرا تعاقب نمود دو سه کوچ از دنبال آنگروه بي شکوه رفته عبید خان و تیمور سلطان میمنه و میسرهٔ سپاه ظفر شعار بمردان کار و بهادران روز پیکار آراسته و خاطر از جبن و بددلی پیراسته در آن صحراً نمایان شدند محمّد بابر پس از مشاهدهٔ جلادت و تهوّر به تعبیهٔ لشکر پرداخت و دلیران جانبین و بهادران طرفین پاي در میدان مبارزت نهادند و دست بانداختن تیر و راندن شمشیر دراز کردند * (۱) * شعر *

تیغ دندان تیز کرده بـر تـن روئین تنان
دست در خون یلان انداخته هردم تبـر
در کمین سر کشان خم کرده شصت خود کمان
سینه پیش آورده پیش ناوک گردان سپر
کرده از (۲)جوشن سنان سینهٔ خارا شکاف
همچو خار اژدها دندان ز برگ گل گذر

---

(۱) این شعر را ج ندارد (۲) جوش زبان در ب

از امرای نامدار زین العابدین بیگ صفوي و پیری بیگ قاجار و بادنجان بیگ روملو با نجم ثاني روانۀ ماوراُ النّهر گردند امیر نجم با شوکت تمام و عجب و غرور بیش از ادراک و اوهام متوجّه مقصد گردید *

وقایع متنوّعه

درین سال امیر سیّد شریف شیرازی متوجّه عراق عرب شد و منصب صدارت را خاقان اسکندر شان در اوایل ذی حجّه بامیر عبد الباقي یزدی که از اولاد عارف ربّاني امیر نعمت الله کرماني بود تفویض نمود درین سال مولانا فصیح الدّین صاحب دارا از دار غرور بدار سرور انتقال نمود وی در فنّ شطرنج خواه کبیر و خواه صغیر از حاضرانه و غایبانه مهارت تمام داشت و از جملۀ نوادر اشعار مولانا قصیدۀ ایست در مرثیۀ امیر علیشیر *

متوفّیات

شاه قلی بابا تکلو ولد حسن خلیفه است و حسن خلیفه دو نوبت بخدمت سلطان حیدر آمد آنحضرت او را با چهل نفر از صوفیان بچلّه خانه فرستاد و هر یک ایشانرا یک کوزۀ آب و قرصی نان همراه کرد تا در اربعین باینمقدار غذا قناعت کنند بعد از انقضای مدّت که از چلّه خانه بدر آمدند همه صوفیان توشۀ خود را بکار برده بودند الاّ حسن خلیفه که آنچه برده بود بخدمت قطب زمانه آورد مرشد کامل او را رخصت داده روانۀ ولایت تکّه ایلي گردانید چون بدآن دیار رسید در منزل خود نزول نمود پیره سنان که یکي از صوفیان سلطان حیدر بود بحضّار مجلس گفت که حسن خلیفه آمد ولی آتش سوزان در ولایت تکه ایلي آورد و در آن ولا شاه قلی بابا را حقّ تعالی بحسن خلیفه ارزاني فرمود و در زمستان میان جماعت تکه یاخه بود و در تابستان میان مردم تکر مشلو بسر میبرد و ازوی خوارق عادات سر میزد و مردم تابع او مي شدند و در روم خروج کرد چنانچه مذکور شد *

گفتار در محاربه نمودن بابر پادشاه و حمزه سلطان و مهدي سلطان ازبک

درین سال بابر پادشاه متوجّه حصار شادمان و بدخشان و قندز و بغلان گردید حمزه سلطان و مهدی سلطان که حاکم آن ولایت بودند چون از توجّه آن پادشاه عالیجاه اطّلاع یافتند لشکرهای طخارستانرا جمع آورده باستقبال شتافتند در مفصل هر دو ناحیت بیکدیگر رسیدند چندان کوشش نمودند که شمشیر آهنین دل برای مردمان کارزار خون گریست بابر پادشاه چون شیر کینه خواه بر سپاه بدخواه حمله نموده دشمنان تاب نیاورده فرار نمودند حمزه سلطان و مهدی سلطان کشته شدند و بابر پادشاه در کمال عظمت در بدخشان متمکّن گردید و رسولان چرب زبان بنزد خاقان اسکندر شان روان کرده عرض نمود که اگر آنحضرت نوبتی غازیانرا بمدد ارسال نمایند یمکن که ولایت سمرقند و بخارا بتصرّف این محبّ در آمده سکّه و خطبه بالقاب آن مالک رقاب مزیّن گردد بنابر آن خاقان اسکندر شان احمد بیگ صوفي اوغلی و شاهرخ بیگ افشار را با فوجی از غازیان جرّار بمدد بابر پادشاه روانه گردانید بابر پادشاه باتّفاق امرای درگاه بدفع ازبکان کینه خواه روان شد تیمور سلطان و عبید خان از آمدن وارث ملک خبر یافته بجانب ترکستان شتافتند بابر پادشاه باتّفاق غازیان دولتخواه در سمرقند نزول نموده خطبه باسم خاقان اسکندر شان خواندند و در سکّه اسامي ایمّهٔ اثني عشر صلوات الله علیهم نقش کردند و خان میرزا را بحکم خاقان بحکومت بدخشان روانه گردانید و احمد بیگ صوفی اوغلي را با پیشکش فراوان بدرگاه خاقان گردون احترام فرستاد امّا در باب رعایت محمّد جان آقا ایشیک آقاسي نجم بیگ که بمهمّی بسمرقند رفته بود تغافلي مرعي داشت چون محمّد جان در قم باردوی همایون رسید عرض نمود که بابر پادشاه خیال سرکشي دارد و از استماع این خبر خسرو فریدون فر در اندیشهٔ دفع بابر فرو رفت و نجم ثانی که وکیل بود تدبیر انگیخت که اورا روانهٔ ماوراء النّهر گرداند خاقان اسکندر شان التماس اورا قبول کرده حکم کرد که

بسلطان بايزيد رسيد خادم علي پاشا را كه وزير اعظم بود با پنجاه هزار سوار بجنگ بابا فرستاد پاشاي مذكور با طايفهٔ از سپاه كه درشب تيره بنوك نيزه كلف از روي ماه زايل ميگردانيدند بطرف صوفيان در حركت آمدند شاه قلي بابا چون از توجّه اعدأ آگاه شد بترتيب لشكر مشغول گرديد و هزار غلام حبشي كه با او بودند درپيش لشكر باز داشت و از آنجانب علي پاشا چپ و راست لشكر خود را آراسته بميدان نبرد آمدند و لشكر روم بيكبار بر پياده هاي كه پيش لشكر غازيان بودند حمله كرده قرب پانصد نفر بقتل آمده بقيّة السّيف بقلب ملحق شدند بابا جقاحين را بر قلب ضمّ كرده فدائي وار بر علي پاشا حمله نمود *

* شعر *

زدند آن دليران آهن كلاه بيكبار بر قلبگاه سپاه

نسيم امداد ربّاني در وزيدن آمد و دلهاي مخالفان در طپيدن كه علي پاشا مغلوب گشته پشت نمود * * شعر *

سواران رومي از آن رستخيز گرفتند در پيش راه گريز

تكلويان ايشانرا تكاميشي كرده بضرب شمشير برّان و سنان جان ستان علي پاشا را با فوجي روميان بقتل آوردند و بابا نيز شربت شهادت چشيد و صوفيان خليفه را برخود سردار كرده روانهٔ ارزنجان شدند و درحوالي آن بلده شنيدند كه پانصد نفر از تجّار با متاع وافر و اموال متكاثر از تبريز متوجّه رومند قوّت طامعهٔ ايشان بحركت آمده چون بلاي ناگهان بر سر آن بيچارگان رفته همگي را كشتند

* شعر *

كسي جان سلامت از ايشان نبرد بغير از اجل هيچكس جان نبرد

اموال ايشانرا تالان كرده روانهٔ درگاه معلّي گرديدند در آن حين خاقان اسكندر شان از ولايت خراسان معاودت نموده در شهريار ري نزول فرموده بود كه صوفيان تكلو بموكب همايون ملحق شدند و بعزّ زمين بوسي مشرّف گشتند آنحضرت سرداران ايشانرا بنابر قتل تجّار بياسا رسانيد و ساير لشكر را بامرأ قسمت نموده ملازم ساخت *

با عرضه داشتي که مبني بر اطاعت و انقیاد بود درو درج کرده که حالا ولایت ماوراً النّهر حکم ممالک محروسه دارد چه احتیاج که نوّاب کامیاب بتسخیر آن تشریف آورند بنابر آن خاقان اسکندر شان ملتمسات ایشانرا قبول نمود حکومت بلخ و شبرغان و اندخود را به بیرام بیگ قراماني ارزانی فرموده عنان مراجعت بصوب عراق مصروف گردانیده در بلدهٔ قم قشلاق نمود در بهار ارادهٔ جرگهٔ شکار فرموده در حوالي راسفجان من اعمال ساوه شکار بهم رسید و قریب بیست و چهار هزار وحش در شمار آمده و از آنجا به ییلاق بیش برماق رفته از آن محلّ متوجّه ییلاق سورلق گردید *

گفتار در قضایائی که در بلاد روم واقع شده

درین سال شاه قلي بابا تکلو از ولایت منتشا و کرمیان که به تکه ایلي اشتهار یافته با فرقهٔ از صوفیان احرام درگاه خاقان جمجاه بسته روانهٔ آذربایجان گردید چون حاکم ولایت تکه ایلي ملازم سلطان با یزید بود با چهار هزار سوار جرّار بدفع صوفیان عالیمقدار آمده و شاه قلي بابا با غازیان والا همّت رومیانرا استقبال کردند و بین العسکرین آتش جدال مشتعل گشته ارباب هدایت بر اصحاب ضلالت غالب آمده سردار ایشانرا بقتل آوردند و جمعي کثیر از رومیان اسیر و دستگیر شدند شاه قلي بابا مقیّدانرا تمامي از تیغ گذرانید و چون خبر استیلای بابا بمریدان خاندان رسید در اطراف و اکناف ولایت مذکور مسلّم و مکمّل به بابا ملحق شده ارادهٔ تسخیر ولایت قرامان نموده در آن حدود نزول کردند در آن ولا قرا گوز پاشا از قبل سلطان بایزید حاکم آنجا بود بعد از وقوف آن سپاه بترتیب لشکر پرداخته دل بر حرب نهاد و بعد از تقارب فریقین نایرهٔ جدال اشتعال یافته فوجي از هر طرف بر خاک هلاک افتادند نسیم فتح بر پرچم علم بابا وزید قرا گوز پاشا قرار بر فرار داده صوفیان تعاقب نمودند و اموال ایشانرا کسیب نمودند و متوجّه (۱)سیواس گردیدند چون خبر این شکست

---

(۱) سیواز ب

ترخان که از قبل سلطان احمد میرزا بن سلطان ابو سعید حاکم بخارا بود اورا تعظیم نموده بسمرقند نزد سلطان احمد میرزا برد و دو سال در آن دیار ماند بعد از آن روانهٔ دشت گشته با پرندق خان که پادشاه دشت بود جنگ کرده غالب آمده بر صیران مستولي شد چنانکه مذکور گشت در قیافت مشابهت تمام بکوُدجه احمد بن حسن پادشاه داشت مدّت عمرش شصت و یکسال و ایّام سلطنتش یازده سال ممالکش ماوراء النّهر و خراسان و حصار شادمان و بدخشان بود بعد از قتل او ولدش تیمور سلطان در سمرقند سکّه بنام خود کرد و عبید خان در بخارا لوای سلطنت بر افراشت و زن شیبک خان را بعقد خود در آورد و جاني بیگ سلطان ولایت [1]کرمینیه را تصرّف نمود حاکم مازندران آقا رستم روز افزون روزی پیش از فتح خراسان بر زبانش جاري شده بود که دست منست و دامن شیبک خان چون خاقان اسکندر شان شیبک خان را بقتل آورد حکم کرد که درویش محمّد یساول یکدست شیبک خانرا بساری برده در دامن اقا رستم اندازد بنابر آن اعراض کرده رحلت نمود بعد ازو فرزندش آقا محمّد باتّفاق میر عبد الکریم و خواجه مظفّر بتکچي متوجّه اردوی خاقان اسکندر شان شدند در حوالي سمنان بدرگاه شاه ظفر نشان رسیدند و مبلغ سه هزار تومان برسم ترجمان قبول نمودند شیخ الاسلام هراتي در علم تفسیر و حدیث و فقه [2]فرید عصر خود بود و قرب سي سال در زمان سلطان حسین میرزا در خراسان شیخ الاسلام بود در ماه رمضان بفرمان خاقان اسکندر شان بواسطهٔ تسنّن کشته شد *

گفتار در قضایائي که در سنهٔ سبع عشر و تسعمایه واقع شد

در این سال خاقان اسکندر شان از هرات متوجّه بلاد ماوراء النّهر شد چون بمیمنه و فاریاب رسید ایلچیان از نزد عبید خان و تیمور سلطان با پیشکش بسیار و تحف بیشمار باردوی گردون وقار ملحق شدند و هدایا را بنظر اشرف رسانیده

---

(۱) در نسخه‌ها کرمریه (۲) فریدون عصر ب

بجانب دارالسّلطنة هرات بر افراشت و قشلاق در آنجا مقرّر شد و در محلّي که عبید خان بمدد شیبک خان مي آمد اتّفاقاً وقتي رسید که لشکر ازبک از هم پاشیده بود مغول خانم را بر داشته خائفاً خاسراً متوجّه بخارا گردید *

وقایع متنوّعه

درین سال ایل پارس خان که از اولاد شیبان بن جوجي خان بن چنگیز خان بود بر خوارزم مستولي گردید کپک بی قوشچي را بداروغگي آن دیار ارسال نمود درین سال خاقان اسکندر شان خراسانرا مسخّر گردانیده امارت خراسانرا (۱)باتلندی بیگ رجوع نمود در آن اثنا شریف صوفي میر خضر ایلي خوارزم را (۲)ازو انتزاع نمود ایل پارس با لشکر بیقیاس از دشت قپچاق بآن دیار آمد شریف صوفی حکومت خوارزم را بوي گذاشت درین قشلاق میرزا سلطان ویس بن میرزا سلطان محمود بن سلطان ابو سعید که مشهور بود بخان میرزا از بدخشان با پیشکش فراوان بدرگاه خاقان اسکندر شان آمد و بعد از چند روز متوجّه الکای خود گردید هم درین سال سلطان سلیم و پدرش سلطان بایزید مابین ادرنه و استنبول در موضع(۳) کوی جنگ عظیم شده سلطان سلیم بطرف طرابزون گریخت *

متوفّیات

شیبک خان بن بوداق سلطان بن ابوالخیر خان بن دولت شیخ اوغلن بن ایلتي اوغلن بن فولاد اوغلن بن (۴)ایبه خواجه بن تغتاي بن (۵)بلغان بن شیبان بن جوجي بن چنگیز خان مادرش قوزی بیگم است در اثنای کودکي پدرش فوت شد و جدّش ابو الخیر خان اورا نگاه میداشت بعد از فوت جدّش نزد قاسم سلطان که حاکم دشت قپچاق بود رفت و رعایت تمام یافت بعد از چند روز طایفهٔ ازبک را بخود متّفق ساخته متوجّه اترار و(۶) صیران شده از حاکم آنجا ایرنجی خان بن جانی بیگ خان شکست خورده ببخارا شتافت عبد العلي

(۱) بالتندي بیگ چ (۲) خوارزم را با و گذاشت چ
(۳) ب کوی را ندارد (۴) ابی خواجه چ (۵) بلغای چ (۶) صبران چ

و بحکم قهرمان زمان بقتل رسیدند و در حالت فرار بقیّة السّیف ازبکان نابکار از روی اضطرار خود را بسیاه آب رسانیدند و عبور آنرا موجب خلاص میدانستند و ازآن غافل که در گرداب هلاکت مي افتادند تا از کثرت مرد و اسب نهر محمودی با زمین برابر شد و هر که عبور میکرد بربالای مرد و مرکب گذشت و شیبک خان در اثنای گریز از آن رستخیز خود را بچهار دیواری رسانید که راه بدررو نداشت و جمعي از غازیان احاطهٔ آن محوّطه کرده ازبکان از غایت ازدحام بر بالای یکدیگر افتاده بسیاری ازیشان در زیر دست و پای ستوران هلاک شدند و بعضي که نفس چند از حیات باقي داشتند پای بر زبر مردگان نهاده بر سر آن دیوار مي آمدند و بتیغ غازیان شربت مرگ مي چشیدند و چون تمامی آنقوم که در چهار دیوار بودند کشته شدند بعضی از ملازمان موکب همایون در میان کشتگان شیبک خان را یافتند که از غلبهٔ مردم خفه شده جان تسلیم کرده بود خاقان اسکندر شان همان لحظه فرمود که سر پر شرّ او را از بدن جدا ساخته پوست کندند و پر کاه کرده بسلطان بایزید پادشاه روم فرستادند و استخوان کلّه اش را در طلا گرفته قدحی ساختند و در آنجا شراب ریخته در مجلس بهشت آیین بگردش در آوردند و این مطلع مناسب حال او گشت * * شعر *

کاسهٔ سر شد قدح از گردش دوران مرا دارد این دیر خراب آباد سر گردان مرا

(۱)ماموش و قاضي منصور و تمامی امرأ و رؤسا و اعیان طایفهٔ ازبکیّه قرب ده .هزار مرد از لشکریان آن مخذول در جنگگاه مقتول شدند در آن دیار ازیشان دیّار نماند و مفهوم الّذِیْنَ ظَلَمُوا اَیَّ مُنْقَلَبٍ یَنْقَلِبُوْنَ بوضوح پیوست گلزار مملکت خراسان از خار و خاشاک وجود آن طایفهٔ نا پاک پاک گشت در اثنای این حال خاقان اسکندر شان کامران علم معاودت بجانب مرو بر افراخت و از کمال مرحمت سایهٔ عاطفت بر اهل مرو انداخت و اموال شیبک خانرا که سالها اندوخته بود بامرأ و غازیان قسمت نموده حکومت مرو را بدده بیگ عنایت فرمود و فتحنامها بممالک ارسال داشت و علم توجّه

---

(۱) نانوش ج

ذوالفقار اندام از نیام انتقام بیرون آورده بر مخالفان حمله نمود - * شعر *

تیر او هر جا که پر زد آمدش نصـرت ز پی
تیـغ او هر جا که دم زد شد دم او کارگـر
از نهیب مار و مور نیزه و شمشیـر شاه
چون کشف میکرد پنهان اژدهـا سـر در حجر
در بهـار فتح و نصرت لاله زاری گشت دشت
گرد ابر و کوس رعد و تیـغ برق و خون مطر
مدعی شمشیر میـزد با دل پر ترس و بیـم
بسته در کین شهنشه همچو نی ده جا کمر

خاقان اسکندر شان تیغ مینارنگ را از خون اهل نام و ننگ گلگون کرد و بناوک پیکان خون افشان دیده و دل مخالفانرا چون لعل بدخشان ساخت و سنان غازیان (۱) نایزهٔ خون از شریان بهادران میگشاد و پیکان دل نشان ازبکان بر هدف سینهٔ دلیران آمده نقد بقا بباد فنا میدادند و شیبک خان از وقت طلوع وَالشَّمْسِ وَالضُّحیٰ تا هنگام وَاللَّیْلِ اِذَا سَجیٰ پای ثبات و قرار افشرده داشت و علم عناد بر افراشت آخر سپاه بهرام صولت به نیروی دولت و بزور بازوی سعادت (۲) لشکر ازبک را منهزم ساختند و چون آفتاب تیغ زد دشمنان بی اندازه را ذرّه وار تار و مار ساختند - * شعر *

(۳)صف آن گـرازان گریـزان شـده
چو آهـو گرفتـار شیـران شـده
اسیـر آوران گشتـه یکسـر اسیـر
کماندار شـان کشتـه از زخـم تیـر

از مردم خراسان خواجه جلال الدّین محمود و خواجه حسین دیوان و خواجه عبد الله مروی با جمعی از ازبکان کشته شدند و قنبر بیگ و جان وفا میرزا اسیر شدند

---

(۱) نایره ب (۲) از اینجا تارو مار ساختند ب ندارد تا و مار ج
(۳) بیت اوّل را ج ندارد

بر محاربه ترغیب نمای و از زبان من بگوئی که دل قوی دار که لشکر قزلباش را منهزم میسازم چون خواجه پیغام خانرا بوی رسانید او اعراضی شده دشنام داد فحش نسبت بخان بر زبان رانده گفت بخان بگو که این لشکر بغایت پر زور است و با این مردمی که ما داریم ایشانرا مغلوب نمیتوانیم کرد دریغ که نصایح مارا قبول نکرده ما را و خود را بکشتن دادی و عیال و اطفال ما را اسیر قزلباش گردانیدی بعد ازآن بتصنیف صفوف پرداخت - * شعر *

از آنسوی خان قیامت شکوه بیاراست صفّی چو البرز کوه
یمین و یسارش شد آراسته ز خیل هزبران نو خاسته
همه پوست پوشان چو شیر و چو ببر در آهن نهان گشته یکسر چو ابر
جوانان و پیرانشان ساده روی نهنگان ندارند بر روی موی

خود در قلب لشکر بایستاد و میمنه و میسره را بقنبر بیگ و جان وفا میرزا حواله نمود و خاقان ظفر لوا از رسیدن امیر بیگ بموکب اعلی از قرب وصول اعدا واقف گشته بتعبیهٔ جنود ظفر ورود اقدام فرمود و میمنه و میسره را بامرای نامدار مثل امیر نجم ثاني و بیرام بیگ قرامانی و چایان سلطان استاجلو و دیو سلطان روملو و حسین بیگ لله و ابدال بیگ دده و زینل خان شاملو و بادنجان سلطان روملو مقرّر گردانید (۱) بعد از آن از صهیل اسبان تازی و انزجار بختیان حجازی و از صدای نقاره و نفیر غلغله در سپهر مستدیر افتاد - * شعر *

در زمین افتاد از سم ستوران زلزله
و ز غریو کوس گوش آسمان گردید کر
از زمین و آسمان برخاست گرد رستخیز
فتنه و آشوب محشر اشکارا شد مگر

بعد ازآن بهادران دیو خوی و غازیان رزمجوی شمشیر کین آختند و بر یکدیگر تاختند فروغ تیغ چون صاعقهٔ ساطع نایرهٔ بیداد می افروخت و سنان بسان برق لامع خرمن حیات میسوخت و خاقان اسکندر شان دستار از تاج باز کرده شمشیر

---

(۱) بعد ازان چون از شیههٔ اسپان تازي و از صدای نقاره ج

با سیصد سوار بر سر پل محمودی باز داشت مقرّر آنکه چون امیر بیگ سیاهی سپاه ازبک را مشاهده نماید فرار نموده بموکب همایون پیوندد تا مخالفان دلیر شده از سیاه آبی که در آن راه بود بگذرند چون شیبک خان از معاودت جنود ظفر نشان مطّلع گشت پنداشت که آنحضرت عنان یکران تا حدود عراق و آذربایجان باز نخواهد کشید روز اوّل از جهت رعایت حزم از مرو بیرون نیامده با دولتخواهان مشورت نمود قنبر بیگ و جان وفا میرزا که از اعاظم امرا بودند بموقف عرض رسانیدند که انسب آنکه دو سه روز دیگر توقّف نمائیم تا عبید خان و تیمور سلطان بما ملحق شوند بعد از آن بیرون رویم چرا که کوچ کردن قزلباش از روی فریبست نه از ممدّ ضعف شیبک خان که این سخن شنید از آنجا که عجب و غرور برو مستولی بود آغاز دشنام کرد قنبر بیگ و جان وفا میرزا خاموش شدند و مغول خانم که زن شیبک خان بود گفت شما مکرّر کتابات تعرّض آمیز بخاقان اسکندر شان فرستاده ویرا بجنگ طلب فرمودید او با سپاه مانده و رنجور از راه دور بمرو آمد و شما خاک بی ناموسی بر سر خود پاشیده از شهر بیرون نرفتید حالیا صلاح در آنست که رعب و هراس بخاطر راه نداده با دل قوي بمیدان محاربه روید که چنین بد دلی عیب مردانست * * شعر *

چه اندیشه داری ز شمشیر و تیر دو سه پاره نان دگـــر خورده گیر
ز ناموس و نامت اگر سر بهست سرت را ز دستـــار معجـــر بهست

از سخن مغول خانم عرق غیرتش در حرکت آمده و صباح روز جمعه با سپاه بسیار چون اوراق اشجار و قطرات امطار قدم از دروازهٔ حصار بیرون نهاد باوجود آنکه مجال جدال نبود و طاقت مقاومت محال مي نمود امّا بناکام خود را در کام نهنگ انداخت چون نزدیک بقریهٔ محمودي رسید امیر بیگ ترکمان با فوجی از غازیان بوادی فرار شتافت شیبک خان بسان برق و باد از سیاه آب عبور کرد چون عساکر نصرت شعار را مستعدّ جدال و قتال دید متحیّر گردید منقولست که چون نظر شیبک خان بر لشکر قزلباش افتاد از مبادرت نادم شده در حین تغیّر خواجه محمود وزیررا گفت که نزد جان وفا میرزا رفته ویرا

چون کشش و کوشش بسرحدّ افراط رسید و ظلام لیل نور باصره را از رؤیت اشیاء عاطل گردانید هریک از آن دو فرقه در منازل خود فرود آمدند بشرایط پاس پرداخته مانند نظّارگیان میدان آسمان تا وقت طلوع صبح دیده برهم نزدند صباح امرأ مانند شیران خشمناک با فوجی کثیر از دلاوران بی باک روی بتسخیر شهر آوردند و از لشکر ازبک جمعی از پیاده و سوار و بهادران روز پیکار بیکبار از در دروازه بیرون امدند * شعر *

ز دروازه ها شورش انگیختند   سوار و پیاده فرو ریختند
برون از عدد مدبر شور بخت   چو ریگ بیابان و برگ درخت

دست بانداختن تیر و راندن تیغ دراز کردند از وقت چاشت تا رایت وَ اللَّیْلِ إِذَا سَجَی بر افراشت تا آنزمان که پرچم سنجق نَارٌ حَامِیَةٌ شانه زدند آتش پیکار اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا حکایت میکرد و زمین از گرد پیاده و سوار تفسیر غُلِبَتِ الرُّومُ فِي اَدْنَی الْاَرْضِ میگفت و از دلاورانی که در آن معرکه آثار شجاعت بظهور رسانید میرزا محمّد طالش بود که چون پلنگ خشمناک خلقی را بر خاک هلاک مي انداخت و بشمشیر دو رو کار مخالفانرا یکرو میساخت تا بعضی از غازیان زخم دار گردیدند برین قیاس هفت روز بر ظاهر مرو نایرهٔ قتال التهاب مي یافت و شرار قتل بر صفحات رخسار مردم اندرون و بیرون مي تافت *

گفتار در جنگ سلطانی وکشته شدن محمّد خان شیبانی

چون روزی چند خاقان سعادتمند مرو را محاصره نمود دری از فتح و فیروزی بر رویش نگشود بر خاطرش گذشت که یک کوچ بر عقب نشیند تا شیبک خان دلیر شده از مرو بیرون آید آنگاه عود نموده دمار از روزگار او بر آورد و باین رای عمل نموده در روز چهار شنبه بیست و هشتم شعبان در ظاهر مرو در حرکت آمد و در نواحی قریهٔ محمودی که از آنجا تا شهر سه فرسنگ است نزول نمود و یکروز و دو شب در آن منزل توقّف فرمود روز دیگر امیر بیگ ترکمانرا

در نواحی قريهٔ طاهراباد ازبک و قزلباش بيکديگر رسيدند دست باستعمال آلات کارزار بردند از برق تيغ آبدار آتش حرب و پيکار اشتعال يافت و از صاعقهٔ خنجر آتشبار سينهٔ مردان کار مانند اخگر مي تافت دانه محمّد بتير يکی از ازبکان شربت شهادت چشيد مع ذلک غازيان بواسطهٔ قوّت دولت شاهي رايت تفوّق بلند گردانيدند و لشکر ازبک را بدرون مرو دوانيدند و مقارن اين حال خاقان اسکندر شان در بيستم شعبان در ظاهر مرو نزول اجلال فرمودند و از دليران سپاه قزلباش ديو سلطان روملو و چايان سلطان استاجلو و بادنجان سلطان روملو و زينل خان شاملو و ميرزا محمّد طالش با فوجی از دلاوران تيغ جلادت آخته بطرف دروازه تاختند و صورن انداختند از لشکر بهرام قهر ازبک طايفهٔ از شهر بيرون آمده باشتعال آتش قتال پرداختند و جمعی کثير از طرفين کشتهٔ تيغ و تير شدند و چون بواسطهٔ غروب آفتاب جهانتاب نقاب ظلماني به پيش قوّت باصرهٔ انسانی حايل گشت هر يک از فريقين در منازل خود فرود آمده شب پاس داشتند * * شعر *

چو صبح از ميان تيغ کين بر کشيد بدام اژدر شام را در کشيد

امرای نامدار سوار گشته روی بمخالفان آوردند و ازآنجانب فوجی از ازبکان در برابر آمدند و بار ديگر دلاوران جوشن پوش چون بحر اخضر آغاز جوش و خروش نمودند و بضرب شمشير برّان و نيزهٔ جان ستان در خانهٔ تن پهلوانان روزنها گشادند * * (۱) شعر *

جز سپر نقشي نمي گرديد آندم در خيال
جز سنان چيزی نميکرد آنزمان در دل گذر
تارک و ترک و کلاه و کلّه را يکموی فرق
درميان نگذاشت قطعاً زخم شمشير و تبر
تيغ گاهي تن زدی گاهي زبان کردی دراز
بردنی از زخم زبان گردنکشانرا زخم سر

(۱) اين شعر در ج نيست

* شعر *

ز گلبانگ شیر افکنان دلیر گریزان شد از بیشه آن شرزه شیر
سپهدار توران بتازان سمند نه ایستاد تا دامن شهر بند

و از سهم پیکان ماهي پشت بسان ماهي بر خشکی اضطراب میکرد و از بیم خدنگ مار رفتار چنانکه مار پوست افکند زره مي انداخت و از ترس سپاه شیر صولت در دیدهٔ مور ره میجست بعد از فرار او جان وفا میرزا با مردم ماوراُ النّهر از عقب خان بطرف مرو شتافت شیبک خان خاطر بتحصّن قرار داده رعیّت بیرون شهر را بشهر آورده برج و باره مرو را بطریقی مستحکم گردانید که شرح آن بنوشتن راست نیاید رسولان در باب طلب عبید خان و تیمور سلطان بسمرقند و بخارا فرستاد این اخبار در نواحی طوس بخاقان اسکندر شان رسید بنفس نفیس احرام طواف آستان ملایک آشیان امام هشتم علي بن موسی الرضا صلوات الله علیه و علی آبائه و اولاده بسته بقدم نیاز و اخلاص بآن عتبهٔ کعبهٔ اختصاص شتافت * * شعر *

در آمد بآن روضهٔ جان سرشت فیامت ندیده شد اندر بهشت
چو کرد آسمان قدر عالیمقام طواف چنان کعبهٔ را تمام
برون آمد آن ماه نا کاسته لب از آستان بوسی آراسته
فلک را بزیر قدم پست داشت که پروانهٔ فتح در دست داشت

سادات عظام و نقبای کرام و سایران مجاوران آن سدّهٔ سدره مقام را باصناف احسان و انعام خوشدل و مسرور گردانید در آن اثنأ قراولان لشکر فیروز اثر که بحوالی جام رفته بودند چند نفر از اعیان خصمای دین و دولت را اسیر کرده بدرگاه اقبال پناه آوردند استفسار احوال آن مدبر نابکار و جماعت تیره روزگار نمودند از تقریر چنان معلوم شد که بجانب مرو فرار کرده است بنابرآن رایات نصرت آیات بجانب مرو در حرکت آمده و از سرخس دانه محمّد بیگ افشار را با فوجی از غازیان جرّار برسم منقلای بجانب مرو روان ساخت چون شیبک خان از قرب مقدّمهٔ عساکر نصرت نشان وقوف یافت جان وفا میرزا و قنبر بیگ را که از عظمای امرای او بودند با جمعی از بهادران باستقبال ارسال داشت

هرات گریخت احمد قنقراط که حاکم استراباد بود او نیز فرار کرده بجانب خوارزم رفت و ارباب استراباد مثل سیّد رفیع بابا نودر وغیرهم با پیشکش فراوان در بسطام بعزّ بساط بوسی مشرّف گشتند در خطّهٔ جاجرم خواجه مظّفر بتکچی شرف ملازمت یافت * * شعر *

مظفّـــر ز چرخ برین نام او . همـــای ظفر سایه در دام او
قدم ساخت از سر بپا بوس شاه سر قدر سودش بخورشید و ماه
شه از نام فرخنده اش فال زد که مرغ ظفرسوی ما بال زد

از آنجانب شیبک خان از یورش هزاره با دل بصد پاره باز گشته در باغ جهان آرای مقیم بود که احمد سلطان بهرات رسید و بعرض رسانید که خاقان اسکندر شان با سپاهی که نطّاق عدد و بیان از (۱) احصای او بتنگ آید و کمیت خوش رفتار قلم را در میدان استیفای آن پا بسنگ آید و کمان دارانی که بزخم تیر نسر طایر را از اوج فلک بزیر آورند و با تیغ گذارانی که(۲) بحدّت شمشیر تیز نفیر رستخیز از جان مریخ خونریز بر آورند و با نیزه بارانی که بسر نیزه در شب تیره ماهی را از قعر دریا بیرون آورند و با دلیرانی که روز مصافّ را شب زفاف پندارند و زخم رماح را ثمر ملیح شمارند * * شعر *

ملک مانند و دیو آیین فلک تأثر و کوه آلت
نهنگ(۳) آسا و شیر آفت پلنگ آشوب و پیل افگن
(۴)دلیرانی که از گردون بنوک رمح سیّـــاره
ربودندی چو گنجشکان بمنقار از زمین ارزن

آهنگ رزم کرده بولایت خراسان رسید و شیبک خان با آنکه دایم زبان بلاف و گزاف گشوده میگفت که عنقریب لشکر بحدود عراق و آذربایجان خواهم کشید و بعد از تسخیر آن مملکت متوجّه حجاز خواهم شد آنمقدار خوف بروی استیلاء یافت که پیش از آنکه جنود نصرت شعار بسبزوار آید در آخر رجب در روزی که قمر در طریقهٔ محترقه بود از هرات بمرو گریخت *

(۱) احصای ب (۲) بحذب ج (۳) آثار ج (۴) این دو مصراع فقط در ب

دلاوری او بهر جا هزبر بیشهٔ هیجا * * شعر *

ز ضرب سنانش فلک پشت خم اسیر کمندش دو صد شاه جم

در آوردگه تیغ چون بر کشند سر سرکشانرا بخون در کشد

ابو النّصر کمال الدّین سونجک بهادر خان اطال الله تعالی با اجتماعی امرأ و مقرّبان تعیین فرمایم و فرزند درج التّاج شجاع الدّوران تمساح جیحون الصّلابة في المیدان حمزه بهادر خان در برانغار و فرزند عمدة الملک فی الآفاق تهمتن بالاستحقاق سلیم الدّین مهدي بهادر خان در جوانغار باجتماع امرأ و دلاوران عساکر دین که از اندجان و قند بادام و شاهرخیّه و تاشکند و شهر سبز و اطربا و سیران و ارگنج و خوارزم و جیحون کنار و کاشغر و منقت تا نواحی قبچاق و قلماق مقرّر شده که استادگی نمایند و با مخالفان حرب (۱) حرباً نمایند و اعیان دولت که در آن معرکه حاضر باشند پای وقار در زمین تهوّر نگاه دارند باشد که بتوفیق الله تعالی از خزانهٔ و یَنْصُرَکَ اللهُ نَصْراً عَزِیْزاً نصرت استقبال نماید. اعلام نمایند که در چه محلّ مقام مقاومت خواهد بود و السّلام بنابر آن عزم و توجّه بدآنجانب تصمیم یافت تواچیان بهرام صولت جهت اجتماع لشکرهای ممالک محروسه باطراف و اقطار بلاد و امصار در حرکت آمدند سپاهي بعدد قطرات امطار همه تیغ زن و نیزه گذار * * شعر *

یکایک تیغ زن چون نرگس یار سراسر صف شکن چون زلف دلدار

در اردوی همایون جمع گشته اعلام نصرت اعلام از النگ سلطانیّه بطرف ری در حرکت آمد * * شعر *

ز جنبیدن آن سپاه گران بجنبید گیتي کران تا کران

ز (۲) سم ستوران هنگامه سوز زمین پرده ها بسته بر روی روز

خرامیدن شرزه شیران مست کمرگاه گاو زمین مي شکست

از ری عنان یکران بصوب ولایت دامغان تافت حاکم آن بلده احمد سلطان که داماد شیبک خان بود چون از توجّه عساکر ظفر شعار واقف گشت بطرف

---

(۱) در نسخه‌ها حربا حربا (۲) بیم ج

همهٔ مسلمانان باید که تمامی راههای که متعلّق براه کعبهٔ معظّمه است ساخته و پرداخته نماید که عساکر نصرت مآثر داعیه نموده اند که بزیارت مشرّف شوند ساوری و پیشکش طیّار نمایند و سکّه بالقاب همایون ما در ضرّابخانه موشّح سازند و در مساجد جمعه بالقاب جهانگیری ما خطبه ملقّب سازند و خود متوجّه پایهٔ سریر اعلی شود و الّا که از حکم همایون نَفَذَ اللّٰهُ تَعَالیٰ فِيْ مَشَارِقِ الْاَرْضِ و مَغَارِبِها عدول و انحراف و تمرّد و انصراف ورزد فرزند ارجمند دلپسند سعادتمند ینابیع سلطنت و جهانداري مبارز ظفر و اقتداری سیاوش کاوس هوش چنانکه وارد است * * شعر *

جوان و جوان بخت و روشن ضمیر بدولت جوان و بتدبیر پیر
بدانش بزرگ و بهمّت بلند ببازو دلیر و بدل هوشمند

ابو المبارز عماد الدّین عبید الله بهادر خان ابقاه الله تعلی با جماعتی امرأ و لشکریان سرحدّ بخارا و سمرقند و هزاره و نکودری و غور و غرجستان بسر او خواهم فرستاد تا او را بقهر و سیاست مقهور سازند و اگر چنانچه مسخّر نشود دیگر فرزند خلف نوجوان مقصود سلطنت دوران حافظ بلاد امن و امان قامع الکفر و الطّغیان آنکه (۱) مرکب ظفر بهرجای که راندی از مقصود کشور بفتح و فیروزی مفتّح گردانید * * شعر *

دولتش اندر رکاب و فتح استقبال او هرکجا رو می نهد جوق ملایک لشکرش
درتگ دریا نهنگ از برق تیغش میجهد بیشها از شیر خالي از خیوف (۲) پیکرش

ابو الفوارس تیمور بهادر خان اطال الله اعماره با جماعتی امرأ و لشکریان سرحدّ قندهار و بغلان و حصار شادمان و بدخشان و نواحی ترکستان متوجّه شوند تا آن ولایت را بکف اختیار و قبضهٔ اقتدار مسخّر سازند و اگر چنانچه نعوذ بالله دیگر بار متعذّر شود رایات نصرت شعار فرصت آثار را متوجّه خواهم فرمود اوّل فرزند اعزّ غنچهٔ گل مراد و تسکین جان و قوت جگر و فواد آنکه مشهور شده ضرب

---

(۱) انکه مرکب ظفر که بهر طرف راندی از مقصود کشور بفتح و فیروزي نصح گردانید ج از مقصود کشور و بفتح و فیروزي مفتح گردانید ب
(۲) لشکرش ج

و عزیمت جهانگیری مصمّم و نیّت کشور گشائی جزم کرده هر روز سلسلهٔ آمد و شد را بحکایات وحشت انگیز و رسل و رسایل را بروایات کدورت آمیز(۱) تحریک مینمود و مکرّراً معدودی از جنود غیر محمود بحدود ممالک محروسه و ولایات مأنوسه فرستاده دست تطاول بی سببی بنهب و غارت و سلب عجزه و مساکین میگشود و کتابت بی ادبانه که سوادش اینست ارسال کرده *

کتابت

اسمعیل داروغه بعنایت بلا نهایت سلطانی شرف اختصاص یافته بداند که تدبیر امور مملکت داری و تسخیر بلاد و تقمیع اعادی و تکثیر افیاض بدایع خیر آثار(۲) و رونق بقاع خیر جان افزا از عهد ازل فیّاض لم یزل بقبضهٔ اقتدار و انامل اختیار جدّ بزرگوار سعید شهید طاب الله ثراه و جعل الجنّة مثواه تقویت فرموده و سریر عدالت و مرحمت در بارگاه عطوفت و رفعت جهانبانی(۳) بحظیّهٔ سیاست ما قیام یافته و سکّه شیر مردی در ضرّابخانهٔ دلیری و فیروزی بالقاب همایون ما موشّح گشته و صدای امامت و ندای خلافت از هاتف غیب بما رسیده پس بدلیلی معلوم می شود از قول حضرت رسالت پناه صلّی الله علیه و آله که فرمود که الولد سرّ ابیه مقرّر است که میراثی که از پدر ماند به پسر میرسد و مستحق و سزاوار اولاد است و دیگر از روی اصطلاح(۴) عقلی آنکه شب ظلمانی که پیدا شد و ستارگان در آسمان پدید آمدند بتخصیص سهیل از محلّی که طلوع نمود یک نیزه تقریباً از سر کوه بالا آمد و رنگ خود را زرد نمود و ساعتی لرزید از هیبت طلوع نمودن آفتاب چون صبح صادق دمید(۵) بهمان محلّ که بر آمده بود فرو میرود و همچنین ظهور ما از جانب مشرق و طلوع او از حدّ مغرب از طلوع سهیل و آفتاب قیاس کند دیگر آنکه چون زیارت کعبهٔ معظّمه تشریفاً و تعظیما رکنی از ارکان اسلام است و فرض بر

---

(۱) موشح ج (۲) و رونق نقایع جر جان فرسا ج در وثق نفایع خیر جان ب
(۳) بخطبه ج (۴) اصلاح ج (۵) چون صبح صادق بهمان ج

و جسد اورا حسب الفرمان قضاً جريان بنجف اشرف نقل كردند و منصب او را بامیریار محمّد خوزاني من اعمال اصفهان شفقت فرموده اورا نجم ثاني لقب كردند مولانا اميدی طهراني قصيدهٔ باسم او گفته چند بيت نوشته * شعر *

زهي جوهرت گوهر آسمـــاني — توئی عقل اوّل توئي نجم ثاني
رواق حرم را تو رکن عراقـــي — عراق عجـم را سهيـــل يماني
بگـــو تيـــغ زرکار پرجوهرت را — کزآبش بود آتش فتنـه فاني
بود طرفه دریای از آب و آتش — تتق بستــه بروی بخار دخاني
چه ماهيّتي ماهی جوهرش را — که در آب و آتش کنـد زندگاني

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ستّ عشر و تسعمایه واقع شده محاربه نمودن خاقان اسکندر شان با شیبک خان ازبک

ازآن زمان که شيبک خان بر ولايت خراسان استيلاء يافته بود خاقان اسكندر شان پيوسته نقش مقاتله و مقابلهٔ او را بر لوح خاطر و صفحهٔ ضمير متنقّش و مرتسم ميگردانيد امّا جهت حوادث متنوّعه آن عزيمت از حيّز قوّت بفعل نمي آمد تا درين سال که در خاطر عالي از ممرّ ولايت عراق و فارس و کرمان و شيروان و آدربايجان و ديار بکر و عراق عرب دغدغهٔ نماند و خبر استيلای شيبگ خان بر خراسان و بدخشان و ماورأ النّهر و تا شکند و ترکستان مکرّراً بمسامع همايون رسيد باعث ديگر آنکه شيبگ خان شيباني خيال شهرياری و آرزوی کامکاری در دماغش متمكّن گشته بود و آيين عدل و داد که شيوهٔ سلاطين نيكو نهادست بظلم و بيداد مبدّل نمود و در (۱) فتنه و فساد بر روی عجزه و مساکين گشود و از منهج قديم و صراط مستقيم وَ أَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُ که کنايه از مذهب (۲) حقّ اماميّه و مسلک مستحسن فرقهٔ (۳) ناجيّه است عدول نموده

(۱) حشنه ب (۲) حق ايّمه اماميه ج (۳) تا چه ب

مارا طمع بملک عراق خراب نیست تا مکّه و مدینه نگیرم حساب نیست
خاقان اسکندر شان در جواب نوشت *

هرکس بجان غلام[1] علي بو تراب نیست
صد مکّه و مدینه بگیـرد حساب نیست

و هم درین سال شیبک خان از قاسم سلطان پادشاه دشت قپچاق شکست خورده پریشان حال بخراسان آمد بعد از آن بسر قوم هزاره و نکودري که در کوهستان زمین داور بودند لشکر کشیده کاری پیش نتوانست برد و هم درین سال خاقان اسکندر شان در ماه صفر ابدال بیگ دده را که صاحب الکاي قزوین و ساوخ بلاغ و ری بود عزل کرده الکاي اورا بزینل بیگ شاملو شفقت فرموده اورا خان لقب کردند و منصب صدارت که امر عظیم بود بلا مشارکت بامیر سیّد شریف شیرازی که از دخترزادهای امیر سیّد شریف علّامه بود تفویض فرمودند و در تبریز حسین بیگ لله را که امیر الامرأ بود عزل فرموده منصب اورا بمحمّد بیگ سفره چي استاجلو ارزاني فرمود و ملقّب بچایان سلطان گردید و هم درین سال قاضي محمّد کاشي که در دیوان عالي منصب صدارت بامارت جمع کرده بود خونهای ناحقّ ریخته و بانواع فسون اقدام نموده بود حکومت یزد و کاشان و خیلي از محالّ عراق عجم بدو مرجوع بود در آن اوقات حکومت شیراز نیز بدو تعلّق گرفته بود بفرمان خاقان اسکندر شان اورا بقتل آوردند *

متوفّیات

فریدون حسین میرزا بن سلطان حسین میرزا چون شنید که شیبک خان برسر قاسم سلطان رفته از میان ترکمانان یقه بیرون آمده قلعهٔ کلات را بدست آورده [2] و حاکم مرو قنبر بیگ با فوجی از جنود ازبک برسر کلات رفته فریدون حسین میرزا را بدست آورده بقتل رسانید و نجم الدّین مسعود که وکیل خاقان اسکندر شان بود در موضع[3] خمنهٔ نواحي تبریز بمرض ذات الجنب در گذشت

---

(۱) در نسخها علي نیست (۲) تا رسانید ب ندارد (۳) حمنه ج

سر کنگرش بر فلک کرده راه شده ارّه بر فرق خورشید و ماه
نیفتد ز بس رفعت پایه اش پس از قرنها بر فلک سایه اش

لشکر منصور چون قضای مبرم در حوالی آن قلعهٔ محکم فرود آمدند یار احمد آقا و محمّد بیگ با فوجی از مردمان کار دیده و گرم و سرد روزگار چشیده که نسر طایر از بیم تیرشان در خطر بود و کوه راسخ از زخم تفنگشان بر حذر در آن قلعه ساکن بودند آغاز انداختن تیر و سنگ کردند از اینجانب نیز دلیران آهنین چنگ آهنگ جنگ کردند و نقّابان بنقب زدن دست بر آوردند بروج آن حصار را بسان غربال سوراخ سوراخ کردند یار احمد آقا و [۱] محمّد بیگ دانستند که مهمّ خالی از اشکالی نیست لاجرم با تیغ و کفن بدرگاه خاقان صف شکن شتافته بنظر عاطفت شاهانه مفتخر و سرافراز گردیدند پس آنحضرت قلادهٔ حکومت در بند را بگردن منصور بیگ انداخت و حکم همایون شرف نفاذ یافت که نعش مطهّر سلطان الاولیا سلطان حیدر را که [۲] در تبرسران مدفون بود باردبیل نقل کنند و زمرهٔ از خواصّ متعهّد آن خدمت شده جدّ شریف آنحضرت را از خاک بیرون آورده بمحفّه نهادند و بمقبرهٔ آبای عظامش دفن کردند با وجود امتداد زمان اعضای روح افزایش از هم نپاشیده بود آنگاه خاقان عالمپناه عزم انصراف جزم گردانیده از آب [۳] کر عبور نموده در دار السّلطنة تبریز نزول اجلال فرمود *

وقایع متنوّعه

درین زمستان شیبک خان سپاه فراوان از راه بیابان بتاخت کرمان فرستاد و ازبکان بعضی الکای آن ولایت را غارت نموده خواجه شیخ محمّد کلانتر کرمان را بقتل آورده و بطرف خراسان معاودت نمودند و هم درین سال شیبک خان کتابتی بخاقان اسکندر شان فرستاد و این بیت را در آنجا نوشته بود * * شعر *

---

(۱) احمد بیگ ب
(۲) که تا آن غایت در تبه سران بود ج
(۳) آب کرد ب

گفتار در قضایائی که در سنهٔ خمس عشر و تسعمایه واقع شد رفتن خاقان اسکندر شان نوبت ثاني بشیروان

خاقان جهان درمیان زمستان که از شدّت برد درمیان زمین و آسمان قطرات باران بسان لالي عمان منجمد میگشت و مرغ آبي اگر توانستی خود را با مرغ کبابي در یک سیخ کشیده از سر متاع جان در میگذشت *

* شعر *

مرغ آبي می‌کند از سوز دل خود را کباب
هر کجا همچون سمندر بوی آتش میبرد
از دم باد خنک لبهاي خوبان شد کبود
آه ازین سرما که رنگ از روی آتش میبرد

از خوی علم هدایت آیت بجانب شیروان بر افراخت موکب عالی بعد از طي منازل و مراحل بکنار آب کر رسیده از جسری که بامر آنحضرت بسته بودند عبور نمود شیخشاه از توجّه خاقان عالیجاه اطّلاع یافته در قلعهٔ بیغرد تحصّن نمود بعد ازآن اردوی گردون شکوه بصوب باکو در حرکت آمد کوتوال آن حصار با تحف و هدایا بدرگاه عالمپناه شتافته بانعام و خلعات خاصّ اختصاص یافت خاقان کامران از باکو بشابران رفت والي آن ولایت چون از عظمت و شوکت آنحضرت واقف شد اقبال مثال باستقبال شتافته غاشیهٔ متابعت بر دوش گرفته منظور نظر التفات گشت بعد ازآن آنحضرت علم نهضت بجانب دربند بر افراخت و آن حصاریست در غایت استواری مشهور و بکمال متانت در افواه و السنه مذکور مرغان هوای فضایش با نسر طایر همراز و ماهیان خندق عمیقش با گاو زمین دمساز *

* شعر *

بسدّ سکندر درش توأمان فرود آمده برجی از آسمان

ميرزا بي (۱) استجازهٔ خان بطرف آب اترک و ميان ترکمانان يقه رفت شيبک خان از ولايت بسطام تا نهايت ولايت ترکستان بتصرّف در آورد تابستان در النگ رادکان ييلاق ميکرد و زمستان بماوراً النّهر مي شتافت *

وقايع متنوّعه

درين سال خاقان اسکندر شان منصب امير الامرائي را بشيخ نجم زرگر عنايت فرمودند و مهر اورا در ديوان اعلی بر بالاي جميع مهرها زدند و هم درين سال بديع الزّمان ميرزا از صدمات لشکر ازبک فرار نموده بدرگاه خاقان اسکندر شان آمد بموجب فرمان آنحضرت بيرام بيگ قراماناو ويرا استقبال نموده بمجلس بهشت آيين در آورد بديع الزّمان ميرزا بشرف دستبوس نوّاب اعلی مشرّف شد در جاي مناسبي قرار گرفته بعنايت و رعايت شاهي سرافراز گرديد *

متوفّيات

کور شاهرخ ولد علاء الدّوله ذوالقدر ديدهاي وي از ديدن اشيأ عاطل بود و سبب کوري او آن بود که در سنهٔ اربع و تسعين و ثمانمايه بوداق بيگ ذو القدر اوغلي نزد سلطان بايزيد پادشاه روم رفته و از وی لشکر گرفته بر سر شاهرخ بيگ شبيخون آورده اورا دستگير گردانيده جهان بينش را ميل کشيد علاءالدّوله ذو القدر بنابر انتقام بر سپاه روم جنگ عظيم کرده بوداق بيگ فرار نمود بعد ازآن محال اوغلي اسکندر بيگ که سردار روميان بود دستگير کرده نزد پادشاه مصر سلطان (۲) قانصو فرستاد و از نوادر اتّفاقات آنکه درميان لشکر استاجلو کوری بود و دايم بخدا مي ناليد و ميگفت الٓهی کور را اسير کور گردان و در جنگی که مذکور گشت کور شاهرخ گرفتار آن کور گرديد هم درين سال محمّد مقيم بن امير ذوالنّون ارغون در قندهار باجل طبيعی در گذشت *

---

(۱) في النسخ استخاره (۲) هميشه درب قانيسا و قانيساو

و قایتمس بیگ بودند و اورکمز بیگ و قایتمش بیگ را زنده گذاشته سه نفر دیگر را بقتل آورده سرهای ایشانرا با آن دو نفر بدرگاه خاقان اسکندر شان فرستادند در آن اوان آنحضرت از قشلاق خوی متوجّه عراق عجم گشته بود ملازم خان محمّد در همدان سرهای دشمنانرا با اسیران بآستان ملایک آشیان رسانیده کیفیت جنگ را معروض گردانیدند خاقان اسکندر شان[1] اورکمز بیگ را آزاد گردانیده ملازم ساخت و بجهت خان محمّد تاج زر دوزی و کمر شمشیر مرصّع ارسال نمود علاء الدّوله ذو القدر بعد از شنیدن این خبر قطرات اشک از فوّارهٔ دیده فرو بارید و نمد سیاه پوشید و امرای وی نیز پلاس ها در گردن انداختند و تعزیتی داشتند که در هیچ زمان وقوع نیافته بود و دانست که پیش ازین طمع در مملکت دیار بکر کردن آب در هاون سودن و آهن سرد کوفتن است *

آمدن شیبک خان ازبک باستراباد و گریختن بدیع الزّمان میرزا

درین سال شیبک خان از آب آمویه عبور کرده متوجّه استراباد گردید و بدیع الزّمان میرزا از قرب وصول اعدأ خبر یافته فرزند خود میرزا محمّد زمانرا در قلعهٔ دامغان نزد عمّش فریدون حسین میرزا گذاشته با اندوه فراوان متوجّه عراق و آذربایجان گردید شیبک خان ایالت استراباد را بخواجه احمد قنقراط تفویض نمود چون ماهچهٔ رایات ظفر آیات خانی در کمال حشمت و کامرانی از افق دامغان طلوع نمود محمّد زمان میرزا و فریدون حسین میرزا و سایر امرای که در آن بلده بودند خاطر بر تحصّن قرار دادند ازبکان بد روز همانروز قلعه را دایره وار درمیان گرفتند و مانند مور و ملخ روی بشهر نهادند بعد از چند روز شاهزادگان ایلچیان بخدمت خان فرستادند و امان طلب کردند بعد از عهد و پیمان بدرگاه خان شتافته ملحوظ نظر عنایت و شفقت شدند میرزا محمّد زمان رخصت رفتن بجانب آذربایجان حاصل نمود فریدون حسین

---

(۱) خاقان اسکندر شان اور کیز بیگ و قایتمس بیگ را آزاد گردانیده ملازم ساخت ج

بیگ بعرب خان (۱) محمّد استاجلو روان ساخت خان در ییلاق مذکور این خبر نا خوش را شنیده بعمید آمد و با سه هزار سوار جرّار که هریک درمیدان جلادت ثالث رستم و اسفندیار بودند در برابر لشکر ذو القدر صفّ آراستند و از آنجانب کور شاهرخ و احمد بیگ با یازده هزار سوار بمیدان جدال آمدند در اثنای تصفیهٔ صفوف قبل از استعمال (۲) سیوف سگهای تازی و توله که در هر دو لشکر بود درمیان صفّین باهم مجادله نمودند سگهای لشکر استاجلو سگهای جنود ذوالقدر را گریزانیدند تا قلب لشکر ایشان رسانیده غازیان از مشاهدهٔ این حال که از نوادر بود بدیدن پیکر فتح و ظفر امیدوار گردیدند نخستین لشکر ذو القدر بانگیختن غبار جنگ و شین پرداخته نزدیک بقلب جیش نصرت اثر رسیده مستعدّ استعمال آلات پیکار گشتند خان محمّد قطب وار پای وقار در مرکز قرار چون اساس دولت خویش استوار گردانید و حکم کرد که عساکر ظفر فرجام مرکب مبارزت در میدان مسابقت بجهانند و از مقرّ خود حرکت نمایند چون ذو القدران بدآن دلاوران رسیدند بموجب کلمهٔ وَ قَذَفَ فِی قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ از مهابت غازیان مؤید خایف گشته جلو اسبان خود کشیده حیران بماندند و بعد ازآن بهادران استاجلو دست تهاور از آستین جلادت بیرون آورده بیک دفعه برایشان تاختند و جمعی کثیررا از مرکب انداختند و ادیم زمین را از خون کشتگان بسان لعل بدخشان گلگون ساختند * شعر *

کله خودها جام گلگون شده   می لعل گردن کشان خون شده
جهان سر بسر گشته دریای خون   ز موجش فلک کشتی سر نگون

چون ذوالقدران دست برد غازیانرا دیدند روی ادبار بوادی فرار نهادند سپاه نصرت شعار ایشانرا تعاقب نموده بسیاری از ذو القدران بقتل آوردند و از مردمان معتبر که اسیر گشتند کور شاهرخ و احمد بیگ ولد علاء الدّوله و محمّد بیگ ولد عزیز آقا و امرای اویماقات پنجاه نفر و (۳) مراد بیگ و اورکمز بیگ

---

(۱) احمد ب   (۲) صفوف ب
(۳) و مراد بیگ را زنده گذاشته سه نفر دیگررا بقتل آوردند چ

بعد از آن متوجّه حویزه گردید حاکم آن دیار سلطان فیّاض مشعشعي از توجّه آنحضرت اطّلاع یافت عنان بصوب فرار تافت و آنحضرت امارت آن مملکت را بیکی از امرای معدلت آیین مفوّض ساخت و ازآنجا متوجّه دزفول گردید حاکم آن دیار با هدیهٔ بسیار بخدمت خاقان ظفر شعار آمده منظور نظر کیمیاً اثر گردید و در آن اوان والی ششتر نیز با تبرّکات لایقه بدرگاه علم پناه رسیده بعواطف خسروانه اختصاص یافت و مقارن آنحال ملک رستم حاکم لر کوچک کمر عبودیّت و اخلاصي بر میان جان بسته بشرف بساط بوسی رسید و خاقان دوست نواز ایالت خرّماباد و لر کوچک را در زمام درایتش نهاده چون از مهمّ آن فارغ شد در آن زمستان در شیراز قشلاق نموده در بهار متوجّه آدربایجان گشت •

گفتار در جنگ کردن محمّد خان استاجلو با کور شاهرخ ذو القدر

در بهار که سلطان گل با حشمت و تجمّل روی بتاخت الوس ریاحین آورد و بزخم پیکان خار جنود شتوی را از گلزار منهزم گردانید • * شعر *

بر آمد ز کوس سحابی خروش   در آمد سپاه ریاحین بجوش

رخ خویش را ابر در هم کشید   بدعوی کمانهاي رستم کشید

بر آورد شاخ شکوفه علم   ریاحین بیاراست خیل و[1] حشم

خان محمّد استاجلو به ییلاق ماردین نزول فرمود و برادر خود قرا بیگ را بتاخت جزیره فرستاد و قرا بیگ حسب الفرمان مراسم نهب و غارت بجای آورده جمعي کثیر از اکراد بی ایمانرا بتیغ بیدریغ گذرانیده غنیمت بسیار گرفته در ماردین باردوی خان ملحق گردید در آن اثنا علاء الدّوله ذو القدر جهت انتقام کارزار لشکر جرّار و حشم بسیار جمع کرده مصحوب دو پسر خود که کلانترا را کور شاهرخ و خورد را احمد بیگ میگفتند بجهت خون سارو قپلان و اردوانه

(۱) در ب این دو مصراع هم است :—

ز ژاله پي فرق افسر سحاب   بدامان کشان سنگ هرسو سحاب

باستقبال شتافت و بپوشیدن تاج و خلعت شاهي سرافراز گشته جمیع مردم خود را تاج پوشانید و بجهت استادگان پایهٔ سریر اعلی پیشکشهاي پادشاهانه مرتّب گردانید آن اجناس بیقیاس را مصحوب ابو اسحق شیره چي به پایهٔ سریر گردون مسیر ارسال نمود در همدان تحف را بنظر شریف خاقان زمان رسانیده مستحسن افتاد ابو اسحق مرخّص گشته متوجّه بغداد شد خاقان اسکندر شان بعد از رفتن ابو اسحق شیره چي علم عزیمت بطرف بغداد بر افراخت * شعر *

شتابان شد آن سیل دریا شکوه   که پیشش یکي بود دریا و کوه

روان شد ببغداد چندین سپاه   که روی زمین شد همه شاه راه

چون باریک پرناک از توجّه پادشاه شرفناک خبر یافت مقرون بانواع تعب بطرف حلب گریخت * شعر *

گریزان بداندیش از آوازه اش   نیاورد غوغا بدروازه اش

آنحضرت در بیست و پنجم جمادی الآخر در بغداد نزول اجلال فرمودند فرمان قضا جریان صادر شد که مردم پرناک را بوادی هلاک رسانند غازیان عالیجاه بسیاری را از آن سپاه بقتل آوردند و سیّد محمّد کمونه را که از کبار سادات عراق عرب بود که باریک او را در چاه بند کرده بود از قید خلاصی داده تولیت نجف اشرف را با حکومت بعضي از بلاد عراق عرب بدو شفقت فرمودند و ایالت بغداد را با توابع بخادم بیگ امیر دیوان ارزاني داشته او را خلیفة الخلفاء ملقّب فرمودند بمسامع جلال رسید که در آن حدود بیشهٔ ایست و در آنجا شیری مسکن گرفته وانواع آزار او بمردم آن ولایت میرسد و هیچکس را مجال مرور و عبور در آن حوالي و حواشي نیست هر یک از آن شیران بیشهٔ دلاوری و نهنگان دریای شجاعت گستري در دفع آن سبع ضارّه از خاقان شیر شکار رخصت طلب نمودند آنحضرت قبول ننمود و خود بنفس نفیس نزدیک آن سبع رفته بیک چوب تیر آن شیر دلیر را بر خاک هلاک انداخت - * بیت *

بر آمد فغان ز آسمان و زمین   که بر دست و بازوت باد آفرین

خدمت سلطان حسین میرزا اوقات گذرانیده چنانچه طمع میداشت تربیت نیافته بنابر آن خاطر بر فرار قرار داده وقتیکه سلطان حسین میرزا متوجّه دفع یادگار محمّد میرزا بود وی از یلغوز یقاج خبوشان عنان یکران بصوب ماوراء النّهر تافت و بسمرقند رفته از سلطان احمد میرزا عنایت یافته در آن دیار بسر برده بعد از آن بسبب منازعتی که درمیان امرای ترخانی و ارغونی بوقوع پیوست نوبت دیگر متوجّه خراسان گردید و سلطان حسین میرزا ایالت ولایت غور و زمین داور بوی داد امیر ذو النّون در سنهٔ اربع و ثمانین و ثمان مایه متوجّه آن صوب گردید در مدّت سه چهار سال چند نوبت با آنجماعت محاربه نموده در تمام معارک ظفر یافت چون خبر استیلای امیر ذو النّون بسلطان حسین میرزا رسیده حکومت قندهار و فره و ساخور را بوی داد امّا چند سال بعضی از شاهزادگانرا باسم حکومت بقندهار میفرستاد آخر الامر امیر ذو النّون استقلال یافت و شال و (۱)مستنگ را مسخّر ساخت و حکومت قندهار را به پسر بزرگ خود شجاع بیگ داد و داروغگی ساخور و تولک را بعبد العلی ترخان شفقت نمود و ریاست غور را بامیر فخر الدّین مفوّض داشته خود در زمین داور ساکن گشت درآن دیار عمارات عالیه برافراشت و با سلطان حسین میرزا آغاز مخالفت کرده نمیرزا بدیع الزّمان پیوست و در معرکهٔ مرال بر دست لشکر شیبک خان کشته شد وی در غایت عدالت بوده و در وظایف طاعات و عبادات رایت سعي و جهد مي افراخت *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اربع عشر و تسعمایه واقع شد لشکر کشیدن خاقان اسکندرشان ببغداد

درین سال خاقان اسکندر شان خلیل یساول را ببغداد فرستاد و در آنزمان والی بغداد باریک پرناک بود چون از آمدن خلعت خاقانی اطّلاع یافت

---

(۱) مستون ب

در دیوار بست شهر آغاز جنگ نمود و مغلوب گردید ویرا دستگیر کرده بقتل آوردند هم درین سال بابر پادشاه از کابل و غزنین با سپاه ظفر قرین بقندهار آمده شجاع بیگ و محمّد مقیم پادشاه او را استقبال نموده جنگ کردند و شکست یافتند و تمام مملکت قندهار و زمین داور بحوزهٔ تصرّف بابر پادشاه در آمده خزاین امیر ذو النّون ارغون را که مدّتي مدید اندوخته بود بر امرأ و سران سپاه قسمت کرد و فرمان روائي آن ولایت را ببرادر عالی گوهر خود سلطان ناصر میرزا تفویض نموده عنان مراجعت بجانب کابل منعطف ساخت چون شیبک خان این خبر را استماع نمود با سپاه ظفر شعار متوجّه قندهار شد خان عالی گوهر در زمین داور نزول نمود شاه بیگ و امیر محمّد مقیم با پیشکش بسیار بملازمت شتافتند بموجب فرمان خان همراه عبید خان برسم منقلای روان شدند سلطان ناصر میرزا چون از توجه اعدأ خبردار شد در قلعه متحصّن گردید ازبکان بدکردار قلعه را دایره وار درمیان گرفتند و جناب خاني با عظمت و کامرانی در حوالی حصار نزول نمود سلطان ناصر میرزا از بیم اعدأ قندهار را گذاشته بکابل شتافت و چند اسب بشیبک خان فرستاد و شیبک خان حکومت آن دیار را باولاد امیر ذو النّون رجوع کرده روانهٔ هرات گردید و هریک از اولاد امیر ذو النّون بایالت آن ولایت اشتغال نمودند *

متوفّیات

سارو قپلان بن علاء الدّوله ذو القدر اسمش قاسم بود بواسطهٔ اتّصاف شجاعت ویرا سارو قپلان میگفتند و مکرّر با لشکر روم و شام جنگ کرده غالب آمده بود و بفرمان خان محمّد کشته شد چنانکه مذکور شد مظفّر حسین میرزا بن سلطان حسین میرزا چون از شیبک خان فرار نموده باستراباد رفت در آنجا علم عزیمت بجانب آخرت افراشت امیر ذو النّون بن حسین بصری وی از قبیلهٔ ارغون بود و در زمان سلطان ابو سعید در سلک ملازمان سلطنت آشیان می بوده و بعد از (۱) واقعهٔ قرا باغ امیر ذو النّون بهرات شتافته روزی چند در

---

(۱) واقعهٔ خبر اباغ ا

خود را سپر عبید خان ساخت ابن حسین میرزا بعد از آنکه بدیدن پیکر فتح و ظفر امیدوار شده بود دل از مال و ملک بر گرفته بوادی فرار شتافت عبد الباقي میرزا و سیّد عبد الله میرزا بقتل آمدند امیر محمّد برندق اسیر گردید ابن حسین میرزا بطرف عراق و آدربایجان توجّه نموده بشرف پا بوسی خاقان اسکندر شان مشرّف گردیده بعنایت و عاطفت نوّاب شاهي مفتخر و مباهی شده در ظلّ حمایت خاقانی جای گرفت *

وقایع متنوّعه

در دهم ماه ربیع الاوّل فرنگ بر هرمز استیلاء یافته سلغر شاه بن توران شاه پادشاه آنجا را بغیر از اسم چیزی نمانده مطیع و منقاد پادشاه پرتگال گردید هم درین سال شیبک خان داروغگی هرات را بجان وفا میرزا که از (۱) اویماق نایمان بود شفقت کرد و سیّد هادی خواجه که پسر عمّهٔ خان بود در مشهد مقدّسه علم ایالت بر افراشت ولایت سبزوار تعلّق برئیس بهادر گرفت قنبر بي در مرو متمکّن شد (۲) راهي بي در باخرز حاکم گردید خرّمشاه سلطان خواهر زادهٔ بابر پادشاه بدارائی بلخ رفته قنبر میرزای کوکلتاش در خدمتش روان شده و سلطنت سمرقند نامزد تیمور سلطان شد و عبید خان در بخارا بدستور سابق ساکن گشت هم درین سال امیر سلطان ارغون و امیر شجاع بیگ ولد امیر ذو النّون پیشکش فراوان بدرگاه شیبک خان فرستاده اظهار اخلاص و بندگی نمودند هم درین زمستان شیبک خان متوجّه ماوراء النّهر گشته اشراف و اعیان خراسانرا مثل غیاث الدّین محمّد و سیّد صعد الدّین یونس و قاضي اختیار الدّین حسین را همراه خود برده رعایت تمام نمود درین زمستان محمّد قاسم میرزا بن سلطان حسین میرزا لشکر درهم کشیده بجانب مشهد مقدّسه آمد سیّد هادی خواجه تاب مقاومت نیاورده بطرف مرو گریخت شیبک خان بعد از اطّلاع عبید خانرا بدفع آن حادثه نامزد فرمود عبید خان از گذر چهار جو گذشته بمشهد مقدّسه آمد محمّد قاسم میرزا

---

(۱) ایمان نایمان ب (۲) رابي بن در باخرز حاکم کردید ج

محمّد ولي بیگ بعرض رسانید که چنان معلوم میشود که شیبک خان اکثر لشکر خود را بدینجانب فرستاده و خود باندک مردمي در النگ کهدستان ایستاده صلاح دولت در آنست که ما با جمعي لشکری از راه غیر جاده ایلغار نموده ناگهان بر سرش ریخته او را منهزم گردانیم جمعي دیگر گفتند که از غلبهٔ خصم اندیشه ننمایم و باستقبال شتافته با ازبکان مقاتله نمائیم کپک میرزا و ابو المحسن میرزا رای ثانی را اختیار کرده جدال عبید خان را مستعدّ شده در نفس مشهد توقّف نمودند درین اثناء خبر رسید که سلاطین بطرق آمده اند کپک میرزا و ابو المحسن میرزا با لشکر از شهر بیرون آمده میمنه و میسره را آراسته ما بین مشهد و طرق رسیدند افواج هر دو لشکر مانند امواج بحر اخضر در جنبش آمده دست به تیر و کمان و سیف و سنان بردند - * شعر *

زنیروی شمشیر تارک شکاف شکاف اندر آمد ز تارک بناف
سر نیزهٔ پر دلان سینه سوز شده چاک شمشیرها تیر دوز

پس از کوشش و کشش شکست در لشکر خراسان افتاد و سپاه ماوراء النّهر شاهزادها را دستگیر کرده پیش عبید خان بردند و بضرب شمشیر خونریز هردو را از پای در آوردند و بقیّة السّیف این لشکر در سبزوار بابن حسین میرزا پیوستند عبید خان و تیمور سلطان علم عزیمت بجانب سبزوار بر افراختند چون ابن حسین میرزا از توجّه اعدأ آگاهي یافت در رباط دو در توقّف نمودند بعد از تقارب فریقین و تلاقی طرفین دلیران سپاه خراسان ازبکانرا مغلوب گردانیده ازبکانرا زخمي زده رایت اقتدار بر افراشتند امّا عبید خان پیش گریختگان گرفته گفت که ای ازبکان مگریزید مبادا که گرد عار فرار بر دامن عرض و ناموس شما بنشیند و شیبک خان شما را از نظر عنایت و التفات بیندازد چون ازبکان آواز او را شنیدند هشتاد نفر صلاح خود را در مراجعت دانسته و کلمهٔ العود احمد را ورد زبان ساخته باز گشتند و بر قلب ابن حسین میرزا حمله نموده از صدمات ایشان تزلزل تمام بحال لشکر چغتاي راه یافت با وجود این شانزده ضرب بر عبید خان زدند درین حین نهنگ دریاي پیکار بیاقو بهادر نامدار دست

از روی قهر به جنود ماوراَ النّهر حمله کرده جمعی را مجروح و بیروح گردانید چون سپاه سمرقند افزون از چون و چند بود لحظه بلحظه مدد مي افزود *

سپـــاه خراسان زبون آمدند ز میدان مــردی برون آمدند

از وادی عزیمت بصوب هزیمت شتافتند امیر ذوالنّون با فوجی دلیران کشته گشتند امیر شیخ [(۱)] علی با جمعی از [(۲)] متعیّنان چغتای اسیر شدند سپاه ازبک تا تغوز رباط گریختگان را تعاقب نمودند سیّد عبد الله میرزا در مشهد مقدّسه بکپک میرزا پیوست و عبد الباقی میرزا و امیر محمّد برندق برلاس در حدود سبزوار بابن حسین میرزا ملحق شدند بدیع الزّمان میرزا بطرف قندهار فرار نموده و مظفّر حسین میرزا به طرف استراباد شتافت شیبک خان متوجّه هرات گردید اکابر شهر مثل امیر جلال الدّین محدّث و امیر غیاث الدّین محمّد بن امیر یوسف و شیخ الاسلام هراتی باستقبال شتافتند و در کهدستان بخان ملاقات نموده متوجّه شهر شدند یساولان پیش پیش مي آمدند وی گفتند که مگوئید که الله و محمّد و علي یارت باد بگوئید که الله و محمّد و چهار یار یارت باد و مغنّیه در جلو خان میرفت و این رباعی میخواند -

هر روز یکی ز در در آید که منم خود را بجهانیان نماید که منم
چون کار جهان برو قراری گیرد ناگاه اجل ز در در آید که منم

خان فرمود تا آن زن را [(۳)] ایذأ کرده دف او را پاره کردند بعد از آن خان بشهر در آمده در مسجد جامع نماز گذارد و حکم کرد که در خطبه [(۴)] نام او را امام زمان و خلیفهٔ رحمن بر زبان رانند چون خبر این شکست بکپک میرزا رسید و ابو المحسن میرزا نیز شنید به جمع آوردن لشکر و استمالت بهادران صفدر مشغول شدند شیبک خان تیمور سلطان و عبید سلطان را با جنود جنگجو و سپاه تندخو روانهٔ مشهد مقدّسه گردانید کپک میرزا و ابو المحسن میرزا چون خبر توجّه اعدأ را شنودند امرأ را طلب کرده قرعهٔ مشورت درمیان انداختند امیر

---

(۱) علی تعالي ب علی نقال ج
(۲) متغیان ب
(۳) ایزا ب
(۴) اسم ب

گفتار در محاربه نمودن شیبک خان ازبک با بدیع الزّمان میرزا

شیبک خان از آنزمان که بر سریر سلطنت ماوراء النّهر استقرار گرفت و بابر پادشاه بجانب کابل شتافت همیشه در تدبیر تسخیر مملکت خراسان بود بواسطهٔ وجود سلطان حسین میرزا آن عزیمت از حیّز قوّت بفعل نمی آمد تا درین وقت که واقعهٔ ناگزیر سلطان حسین میرزا واقع شد شیبک خان به طمع خراسان با لشکری چون ادوار فلک بی نهایت و چون حوادث کاینات بیحدّ و غایت از معبر کرکی عبور نموده حمزه سلطان و مهدی سلطان لشکرهای خیلان و ختلان و قندز و بغلان را جمع آورده باردوی خان ملحق شدند شیبک خان در حوالی اندخود نزول نمود امیر شاه منصور که از قبل بدیع الزّمان میرزا حاکم آنولایت بود اندخود را بوی سپرده آنگاه شیبک خان با سپاه زیاده از قطرات باران بطرف اردوی شاهزادگان ایلغار نمود تا ان غایت نزد ایشان خبر عبور خان از آب آمویه بصحت نه پیوسته بود پس از وصول شیبک خان بنواحی بادغیس سلاطین خراسان مضطرب گشتند امیر ذوالنّون صلاح در جنگ صحرا دید امیر محمّد برندق مصلحت در تحصّن هرات دیده قبل از آنکه خاطر بر یکی ازین دو صورت قرار دهند صباح پنجشنبهٔ هفتم محرّم سنهٔ مذکور آثار قرب وصول محمّد خان شیبانی با سپاهی افزون از حوادث آسمانی ظاهر گشت منقلای آن سپاه تیمور سلطان ولد شیبک خان و عبید خان بن محمود سلطان برادر زادهٔ شیبک خان برانغار و جرانغار آراسته بمیدان قتال رسیدند بدیع الزّمان میرزا و مظفّر حسین میرزا بتعبیهٔ سپاه پرداخته بمیدان جدال شتافتند مردان مرد و دلیران معرکه نبرد بیکدیگر مخلوط شده داد پردلی و پهلوانی دادند دخان آتش سان بایوان کیوان رسید * شعر *

سنانهای خونریز درکار شد زخار سنان دشت گلزار شد

در آن روز شیر بیشهٔ شجاعت و نهنگ دریای جلادت امیر ذوالنّون با لشکر ارغون

درین اثنا محمّد خان با دلاوران از قلب عنان سبک رکاب را گران ساخته نیزهای اژدها پیکر بر گوش تکاوران باد رفتار نهاده نعره و خروش الله الله بمهر وماه رسانیده خود را بر ذوالقدران زدند و اسبهای ایشان بر یکدیگر خورده چون زمین یخ گرفته بود اکثر لشکر ذوالقدر بر زمین افتادند چنانچه دهٔ بود در آنجا مملو از مرد و اسب گردید سارو قیلان با سیصد نفر از ذوالقدر از اسب افتاده بود و جنگ میکرد خان محمّد وی را شناخته حکم کرد که لشکر او را گرفته به نظر وی آورند اردوانه بیگ نیز دستگیر شده درین جنگ هفتصد کس نامی و سی امیر که صاحب علم بودند از مردم ذوالقدر بقتل آمدند چون سارو قیلان نزد محمّد خان رسیده دست در دامن وی زده التماس نمود که مرا زنده بدرگاه خاقان اسکندر شان روان کنید وی قبول کرده آخر بتحریک بعضی از مردم با اردوانه بیگ او را به قتل آورده رؤس ایشان را بدرگاه اعلی روان گردانید قاصد در قشلاق خوی باردوی همایون رسید و کیفیّت حال را بدرگاه نوّاب کامیاب عرض کرده غریق انعام و احسان بجانب دیار بکر مراجعت کرده غایت عنایت شاهی را که ملاحظه نموده بود معروض گردانید بعد از آن خان محمّد قلعهٔ حمید را پیش نهاد همّت ساخت و امیر قایتمس روزی چند شرایط حصار داری بجای آورده عاقبت کالانثر شهر احمد چلبی بدلالت بخت فیروز از امیر قایتمس رو گردان شده از برجی غازیان بالا کشیده امیر قایتمس دستگیر گشته بعقوبت تمام مقتول گردید خان محمّد در حمید متمکّن گردید و صیت مکنت و شوکت آن امیر صاحب حشمت از ایوان کیوان در گذشت علاءالدّوله ذوالقدر بعد از شنیدن آن خبر محنت اثر قطرات خون از پرویزن چشم بر صفحهٔ رخسارش دویدن گرفت و مردمک چشم او در موج خون دیده شناور شد و سموم یاس و نهب شاهی بر صحن سینه و عرصهٔ دماغش آسیب رسانید و مغز در استخوان او بسان زر در بوته و نقره در گاه بگداخت و خون در عروقش بسان (۱) شمره بر آتش بجوش آمد *

---

(۱) شرهٔ ا شیر ج

برق جانسوز خود را برایشان زده جمعی کثیر را از اکراد مقتول و مجروح گردانیده اکراد نیز دست بسیف و سنان برده چندین کس را از جیش قیامت اثر از پای در آوردند آخر الامر نسایم فتح و ظفر مشام محمّد خان را معطّر گردانید اکراد روی ادبار بوادی فرار آورده غازیان ایشان را تعاقب نموده قریب هفت هزار کس بقتل آوردند از منزل ایشان اموال و اقوات فراوان بدست غازیان افتاد بعد از نهب و غارت عنان مراجعت بصوب اردوی خود گردانید درین اثناء خبر رسید که قایتمس بیگ حاکم حمید کس نزد علاء الدّوله ذو القدر فرستاده و استدعای لشکر کرده تا شهر را تسلیم وی نماید علاء الدّوله قاسم بیگ و سارو قپلان و اردوانه بیگ که از جملهٔ فرزندان او بودند با ده هزار سوار جرّار نیزه گذار ارسال نمود چون ایشان بحوالی اردوی ظفر نشان فرود آمدند محمّد خان از قرب مخالفان در بحر اندیشه افتاد با سران لشکر سنّت مشورت بجای آورده خواطر اکابر و اصاغر بر آن قرار یافت که بباد حملهٔ ابطال رجال نیران جنگ و جدال را بر افروزند و خرمن حیات دشمنان را بشعلهٔ سنان جان ستان بسوزند زیراکه خیمه اندک (۱) مشاهد میگشت تصوّر کردند که مردم اندک خواهند بود علی الصّباح که آفتاب نورانی علم بر افراخت و لشکر نجوم را منهزم ساخت * رباعی *

سحر گاه کین مصقل آب رنگ ز آینهٔ صبح بزدود زنگ
نمود آفتاب کواکب سپاه چو صورت در آینهٔ صبحگاه

محمّد خان استاجلو پای در رکاب آورده با دو هزار کس عساکر ذوالقدر را استقبال نمود برادر خود قرا بیگ را با هشت صد نفر چرخچی گردانید و خود با هزار و دویست سوار در قلب جای گرفت از آنجانب سارو قپلان جمیع اتباع خود را در قلب جمع کرده بیکبار بر سپاه استاجلو تاختند قرا بیگ با جمیع چرخچیان از پشت زین بروی زمین انداختند و دلیران چرخچی با آنکه از اسپ افتاده بودند از زمین بر خاسته شمشیر بر سینهای اسب ذوالقدران نهادند

---

(۱) مشاهده ب

مقابله نکرده مقاومت ننمود آنحضرت وی را (۱) الادانه لقب نهاد و غازیان عظام الکای مخالفان را سوخته متوجّه خوی گردیدند در اثنای راه بعرض خاقان اسکندر شان رسانید که درین حوالی قلعهٔ ایست (۲) ضرپرد نام و فوجی از ذوالقدران مفسد و مفسدان متمرّد در آن ساکن اند که بحصانت حصار و ذخیره بسیار اعتماد کرده بر بروج خلاف متمکّن گشته بآینده و رونده مضّرت میرسانند امر عالی صادر گردید که آن قلعه را مرکز وار در میان گرفته عساکر نصرت شعار یورش نمایند اهل قلعه تسلّط غازیان عظام را مشاهده نموده ترک مخالفت کرده روی اطاعت بر زمین نهاده بخدمت خاقان اسکندر شان شتافتند آن حضرت اشرار آن طبقه را بقتل آورده اخیار ایشان را رعایت نمود و حکومت دیار بکر را بخان محمّد استاجلو عنایت نموده روانهٔ آنصوب گردانید عجب است از صاحب تاریخ حبیب السّیر که با آنکه در آنزمان بوده میانهٔ خاقان اسکندر شان و علاء الدّوله ذوالقدر سه روزه جنگ نوشته حال آنکه مقابله نیز واقع نشده چنانکه گذشت *

گفتار در محاربه نمودن خان محمّد استاجلو به سارو قپلان ذوالقدر

چون خان محمّد از اردوی همایون جدا شده متوجّه قرا حمید گردید در آن اوان قایتمس بیگ برادر امیر بیگ موصلو که حاکم آنجا بود اظهار مخالفت کرده شهر را تسلیم ننمود بنابر آن غازیان دلاوران جلاوت اثر در صحرا قشلاق نمودند اکراد دیاربکر بسر نزاع در آمده چهار طرف اُردو را می تاختند و هر کرا میدیدند بعالم دیگر روان میساختند و خوردنی روی بنقصان آورده چنانچه اصلاً یافت نمي شد چون خان محمّد از ضیق معاش غازیان مؤید مطّلع گردید متوجّه قیتول کردان شده و چون کردان جای سخت داشتند و ایشان را بدست آوردن مشکل بود بنابر کلمهٔ الحرب خدعه پشت بریشان کرده فرار نمود کردان غازیان را تعاقب نموده چون بهمواری رسیدند محمّد خان چون

---

(۱) الا فاته ب الادانه ا ج (۲) خر پیرو ب جریرو ج

حضرت باحضار عساکر منصوره فرمان داد در اندک زمانی جمعی نا معدود در اردوی ظفر ورود مجتمع گشتند در اوایل تابستان علم عزیمت بجانب البستان بر افراخت و منازل و مراحل پیموده از حوالي قیصریّه که الکای سلطان بایزید که پادشاه روم بود عبور نموده اصلاً از عساکر نصرت مآثر تعرّضي به سکّان آنولایت نرسید چون علاء الدّوله دانست که تاب مقاومت ندارد از البستان فرار نموده متوجّه کوه درنا گشته و آن کوهیست در غایت رفعت که قلّهٔ آن سر بر اوج فلک میساید و کرهٔ زمین از فراز او کمتر از ذرّه مي نماید *

پلنگش ز خون شفق خورده شام غزالش ز جدی فلک دیده کام
فلک سبزهٔ رسته پیرامنش شفق دسته از لاله در دامنش
کسی را که افتد در آنجا گذار بود پایش از خار عقرب فکار

خاقان اسکندر شان در البستان نزول اجلال نموده لله بیگ را با فوجي از غازیان بکنار (۱) آب جهان روانه گردانید تا معبر پیدا کند لله بیگ گذار کرده در آن حوالي نزول نموده اکثر غازیان را بطلب جو و کاه متفرّق گردانید در آن اثنا سارو قپلان ولد علاء الدّوله ذوالقدر با جمعي از دلیران جوشن‌ور نمایان گردیدند لله بیگ با مردم اندک سر راه بر ایشان گرفتند تلاقي الطّرفین واقع شده آتش قتال مشتعل گشته ذوالقدران از کثرت دلاوران بر غازیان غالب آمده لله بیگ را از اسپ انداختند در آن اثنا خلیل آقا از سر جان که متاعیست گران بر خاسته اسب خود را به حسین بیگ لله کشید لله بیگ سوار گردیده خود را بر آب زده به مشقّت بسیار از آن دریاي زخّار خود را بساحل نجات رسانید ذوالقدران خلیل آقا را با سیصد نفر از غازیان بقتل آورده مراجعت نمودند و در حوالي البستان امیر بیگ بن گلابي بیگ بن امیر بیگ موصلو که از جانب سلاطین آق قویونلو سالها والي دیاربکر بود با اقوام و اتباع متوجّه درگاه خاقان اسکندر شان گردیده . آن حضرت بنظر عاطفت در وي نگریسته منصب مهرداری بدو تفویض فرمود چون علاء الدّوله با خاقان اسکندر شان

(۱) جهان ا ب جهیان ج

بلخ شدند ابو[1] المحسن میرزا و ابن حسین میرزا و میر سلطان علي ارغون متعاقب و متواتر باردوي همایون پیوستند و کپک میرزا با برادران موافقت نکرد بخیال محال استقلال در محلّ و مقرّ خود یعنی مشهد مقدّس رضویّه هیچ کس را بمدد نفرستاد ازین جهت فتور تمام بعزیمت بدیع الزّمان میرزا راه یافت میر ذوالنّون بعرض رسانید که این اجتماع که حالا الوس چغتای را اتّفاق افتاده مشکل که دیگر میسّر گردد فرصت غنیمت دانسته بدفع ازبکان باید شتافت امیر محمّد برندق برلاس فرمود که هرگاه ما متوجّه بلخ شویم کپک میرزا بهرات خواهد آمد اکثر امرأ که متعلّقان در شهر دارند از ما فرار کرده نزد او خواهند رفت *

* مصرع *

علاج واقعه پیش از وقوع باید کرد

صلاح دولت در آنست که بهرات مراجعت کنیم و این زمستان دفع دشمنان خانگي کرده در اوایل بهار بدفع ازبکان شتابیم در آن اثنا خبر رسید که شیبک خان بلخ را گرفته بجانب سمرقند روان گردید بنابرآن سنگ تفرقه در شیشه خانهٔ لشکر چغتای افتاده بابر پادشاه متوجّه کابل شده بدیع الزّمان میرزا عازم قشلاق هرات گردید *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ ثلث عشر و تسعمایه واقع شده رفتن خاقان اسکندر شان بر سر علاء الدّوله ذوالقدر و گریختن آن بي هنر

درین سال خبر آمده که یاغي دولت سلطاني و طاغي مردود سبحانی علاء الدّوله ذوالقدر از گردش قضا و قدر از جادهٔ متابعت و شاه راه مبایعت انحراف ورزیده راه عصیان پیموده در طغیان گشوده با سلطان مراد وصلت کرده داعیهٔ آن دارد که بممالک محروسه تعرّض رساند چون خبر مذکوره محقّق شد آن

(۱) ابو الحسن ب

گفتار در لشکر کشیدن بدیع الزّمان میرزا و بابر پادشاه بر سر شیبک خان

درین (۱) سال شیبک خان ایل امان را بتاخت ولایت خراسان فرستاد ایشان از آب آمویه عبور نموده تا کنار مرغاب تاراج کردند فوجي از آن جماعت از مرو رود گذشته بادغیس را نیز غارت نمودند در آن زمان امیر ذوالنّون ارغون امیر سلطان بایزید برلاس را با خود برده بجانب ایشان ایلغار نمود سپاه ازبک از توجّه عساکر نصرت یرک اطّلاع یافته بجانب دشت زردک گریختند امیر ذوالنّون خود را بدیشان رسانید و قریب صد نفر ازبک را به قتل آورده و هفتاد نفر دیگر را اسیر کرده مراجعت نمود در آن اثنا مولانا خطائي از نزدیک شیبک خان برسالت بهرات آمد بعرض شاهزادها رسانید که شیبک خان میگوید که پیوسته آبا و اجداد شما در وقوع حوادث پناه بدودمان عالیشان ما می آورده اند مناسب آنکه شما نیز نسبت آباي خود اقتداء نموده ابواب مخالفت مسدود سازید تا عرصهٔ مملکت آبادان ماند بدیع الزّمان میرزا میدانست که غرض کلّي شیبک خان در فرستادن مولانا خطائی آنست که بر حالات خراسان اطّلاع یابد مولانا را مقیّد گردانید و قاصدان باطراف خراسان فرستاده باجتماع شاهزادها فرمان دادند درین اثنا محمّد بابر پادشاه با خیل و سپاه متوجّه هرات شد که باتّفاق شاهزادها با شیبک خان مقاتله کنند بدیع الزّمان میرزا و مظفّر حسین میرزا باستقبال شتافته بشهر در آمدند و سیصد تومان کپکی بانواع تبرّکات پیشکش نمودند در خلال این احوال ایلچیان از جانب امیر سلطان (۲) قیچاق که والي بلخ بود رسیده معروض داشتند که شیبک خان بلده بلخ را محاصره کرده در شهر (۳) ذخیره کرده ذخیره نماند آنحضرت با محمّد بابر پادشاه و جهانگیر میرزا برادر او و محمّد قاسم میرزا در اوایل پایز از هرات متوجّه

---

(۱) ا شیبک خان را ندارد (۲) قلچیان در نسخها

(۳) در ب ذخیره کرده نیست

بنام خود خواندند کارکیا میرزا علي والي گیلان عابد بود اکثر اوقاتش بتلاوت قرآن و اطاعت یزدان و عبادت ملک منّان میگذشت درین سال مردم لاهجان اتّفاق کرده در موضع رانکو ویرا بقتل آوردند مدّت حیاتش شصت و چهار سال ایّام سلطنتش بیست و هشت سال مملکتش گیلان بیه پیش و هم درین روز برادر او سلطان حسین نیز در رانکو مقتول شد چون این خبر بولدش کار کیا سلطان احمد که در اردوي همایون بود رسید خاقان اسکندر شان ویرا با جمعي غازیان بگیلان فرستاد و چون کار کیا سلطان احمد بحدود رانکو رسید امرایي که پدر و عمّش را به قتل آورده بودند استقبال او کرده در حالتي که میخواستند که وی را پابوس نمایند همه را بقتل رسانید و سلطنت بدو قرار گرفت *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ اثنی وعشر وتسعمایه واقع شده *

درین سال خاقان اسکندر شان در خوی قشلاق نموده امرای عظام را برسرکرد صارم فرستاد چون سپاه ظفر پناه بحوالي الکای آن گروه گمراه رسیدند اکراد پناه بقلل جبال آسمان مثال بردند غازیان مملکت ایشان را غارت نموده جمعي کثیررا از آن گروه بي ایمان بتیغ بیدریغ گذرانیدند درین اثنا خبر رسید که صارم مستعدّ قتال شده بدامن کوه رسیده است عساکر ظفر شعار متوجّه دفع آن نابکار شدند اکراد بقدم مبالغه و مقاتله پیش آمده محاربه در غایت صعوبت دست داد و از هر طرف جمعي کثیر برخاک هلاک افتادند از امرای نامدار عبدی بیگ شاملو و سارو علي مهردار تکلو کشته شدند بیرام بیگ قرامانلو و خلفا بیگ باردوي همایون مراجعت کردند *

موضع بابا آلهي وفات يافت پادشاه عالم عادل و عاقل وكريم و رعيّت پرور بود و علماً را تعظيم و اعزاز بعايت نمودی از جهت ایشان مدرسهٔ در هرات ساخته که مثل او در عالم نيست موازی ده هزار طالب علم در زمان سلطنت او موظّف بودند در هرات و مجلس او اكثر اوقات به بحث علم و ذكر شعر ميگذشت و عمارات عالي را باني شده باتمام رسانيد و از جملهٔ مستحدثاتش باغ مراد است که ارم از و نمونهٔ ایست و امرای او نیز در هرات عمارات عالی ساختند و در ايّام سلطنت به بيست سال مفلوج بوده قدرت بر رفتار و سواری نداشت همیشه او را چهار کس بر تخت روان گذاشته بهر جا كه اراده ميكرده مي برده اند از كنار آب آمویه تا دامغان در تحت تصرّف او بود مدّت عمرش هفتاد و یک سال بود ايّام سلطنتش سي و نه سال اولاد ذکورش چهارده نفر فرّخ حسين ميرزا شاه غريب ميرزا حيدر محمّد ميرزا محمّد معصوم ميرزا ابراهيم حسين ميرزا محمّد حسين ميرزا ابو تراب ميرزا و اینجماعت در حین حیات پدر فوت شده اند و جمعي كه بعد از فوت سلطان حسين ميرزا بوده اند اینست بدیع الزّمان ميرزا مظفّر حسين ميرزا كپک ميرزا ابن حسين ميرزا ابو المحسن ميرزا محمّد قاسم ميرزا فريدون حسين ميرزا اولاد اناثش يازده نفرند بعد از فوت آنحضرت امرأ و اركان دولت صلاح چنان ديدند كه بديع الزّمان ميرزا را مستقلاً پادشاه گردانند و بعضي گفته اند كه در سکّه و خطبه مظفّر حسين ميرزا نيز داخل باشد تا صورت مخالفت روی ننماید درین باب قیل و قال بسرحدّ طويل انجاميد خديجه بيگي آغا كه والدهٔ مظفّر حسين ميرزا بود اعتباری تمام داشت بنابر آن جانب شرکت ترجیح یافت و در روز جمعه در مسجد هرات خطبه بنام هر دو شاهزاده خواندند و در یک سکّه اسامي ایشان را نقش کردند و بلوکات و محترفات بلده را تقسیم کردند و در كل مملكت هر چيز كه بود بالمناصفه قرار دادند چون اين خبر بشاهزادگان ديگر رسيد گفتند که اگر بدیع الزّمان ميرزا مستقلاً متصدّی سلطنت میگشت همگی مطیع و منقاد بوديم امّا چون مظفّر حسين ميرزا شريک شده ما را متابعت هيچ يک ضروری نیست پس هر یک در مملکتی که متصرّف بودند خطبه

گفتار در قضایائی که در بلاد خراسان واقع شده

درین سال شیبک خان فوجی از لشکر برق اثر ازبک را بتاخت میمنه و فاریاب فرستاد و ایشان در آن ولایت بنهب و غارت پرداختند محمّد قاسم میرزا که نسبش از جانب مادری بمیرزا بایسنقر می پیوست بشرف ملازمت سلطان حسین میرزا مشرّف بود باتّفاق امیر شیرم جلایر و امیر بابا جان ولد خواجه جلال الدّین میرکی که در آن حدود اقامت داشتند متوجّه دفع ازبک شدند و بین الجانبین جدال و قتال دست داد ازبکان ظفر یافته و آن سه امیر بقتل آمده چون این خبر بهرات رسید سلطان حسین میرزا صلاح قشلاق در باغ جهان آرای ندید و بباغ شهر آمده رحل اقامت انداخت و خواجه شمس الدّین محمّد منشي را نزد بدیع الزّمان فرستاد که وی را بهرات آورد بدیع الزّمان میرزا عازم شهر شده در منزل امیر علی شیر نزول فرمود و در بهار سلطان حسین میرزا با دوازده هزار کس جرّار از باغ شهر بعزم یورش ماوراء النّهر نهضت فرمود و بدیع الزّمان میرزا را منقلائی گردانید و بعد از وصول بمنزل بابا الٰهی ضعف پادشاه بمرتبهٔ رسید که کار از ایوار و شبگیر در گذشت و کس نزد بدیع الزّمان میرزا فرستاد که جریده بخدمت شتابد میرزا بدیع الزّمان با سیصد نفر از ملازمان بخدمت پدر رسیده سلطان را به غایت ضعیف دید غمگین گردید *

وقایع متنوّعه

هم درین سال خاقان اسکندر شان حکم کرد که هرکه با مخالفان بجنگ سلطان حیدر رفته باشند بقتل آورند و پرسش آنرا بابدال بیگ دده که قورچی باشي بود رجوع فرمود و بدین سبب بسیار کس به قتل آمدند *

متوفّیات

درین سال سلطان حسین میرزا بن میرزا منصور بن میرزا بایقرا بن میرزا عمر شیخ بن صاحبقران امیر تیمور کورگان در روز دو شنبه یازدهم ذی حجّه در

رسانید و آنحضرت نسبت بسلطان بایزید اظهار محبّت نموده ایلچی را بخلعات و رعایات سرافراز فرموده روانه (۱) گردانید *

متوفّیات

محمّد کرّه در زمان سلاطین آق قوینلو داروغهٔ ابرقوه بود در آن زمان که خاقان اسکندر شان متوجّه شیراز بود تحف و هدایا بدرگاه عالم پناه فرستاد و نوّاب همایون حکومت ابرقوه بوی عنایت فرمود آخر مخالفت کرده بطریقی که گذشت در اصفهان محروق شد مولانا حسین واعظ درین سال بعالم آخرت منزل ساخت و در علم انشاء و نجوم سر آمد زمان خود بود و از سایر علوم بهرهٔ داشت و از مصنّفاتش جواهر التّفسیر روضة الشّهدا انوار سهیلی اخلاق (۲) محسنی مصابیح القلوب اختیارات مخزن الانشاء الوند بیگ بن یوسف بیگ بن حسین پادشاه بعد از شکست مدّتی سرگردان میگشت تا آنکه ببغداد رفته ازآنجا بدیاربکر افتاد در آنجا بقاسم بیگ بن جهانگیر بیگ برادر حسین پادشاه در حدود ماردین جنگ کرده غالب آمده بسلطنت نشست و بعد از چند روز وفات یافت *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ احدی عشر و تسعمایه واقع شده

درین سال خاقان اسکندر شان در طارم قشلاق نموده بعضی از امرأ از راه خلخال بر سر امیر حسام الدّین پادشاه رشت فرستاد خود بنفس همایون با عساکر از قطرات امطار افزون از راه طارم در رشت نزول اجلال فرمود امیر حسام الدّین تحف فراوان بدرگاه ملایک آشیان فرستاده شیخ نجم الدّین رشتی که از مقرّبان درگاه بود شفیع مردم رشت شده گناه ایشان را درخواست کرده التماس او درجهٔ قبول یافت و از جرایم رشتیان گذشته معاودت فرمودند *

---

(۱) گردید ا (۲) محسنین ا

با دلی پر خون باردوی میرزا بدیع الزّمان آمده عناد قندزیان را عرض کرد بعد از مراجعت امیر ذوالنّون محمود سلطان با سپاه فراوان بقندز آمد و آن بلده را متصرّف گشت *

گفتار در گرفتن بابر پادشاه بلدهٔ کابل را

چون نوبت ثانی شیبک خان بر سمرقند استیلاء یافت بابر پادشاه بطرف اندجان شتافت بتدریج تمام مملکت ترکستان و اندجان بتصّرف شیبک خان در آمده محمّد بابر پادشاه با خیل و سپاه راه کابل پیش گرفته در ظاهر شهر نزول نمود محمّد مقیم بن امیر ذوالنّون ارغون در بلده متحصّن شد مردمان کابل بملازمت پادشاه مایل شدند محمّد مقیم مضطرّ گشته بعد از عهد و پیمان از کابل بیرون خرامید و شرف بساط بوسی دریافته روانهٔ قندهار شد بابر پادشاه کابل را به تصّرف در آورده بترفیه حال رعایا اشتغال نمود و هم درین سال بدیع الزّمان میرزا باتّفاق امیر خسرو شاه و امیر ذوالنّون متوجّه هرات شدند و در باغ جهان آرای اجتماع سعدین و مقارنهٔ (۱)نیّرین دست داده بعد از چند روز سلطان حسین میرزا رخصت داده بکنار آب مرغاب توجّه نمود *

وقایع متنوّعه

درین سال کار کیا سلطان حسین از برادرش کار کیا میرزا علی که پادشاه گیلان بود یاغی شده و کار کیا فریدون که رکن السّلطنة کار کیا میرزا علی بود در موضع (۲) شلندرید و حدود دیلمان بقتل آورد و کار کیا میرزا علی سلطنت را به سلطان حسین گذاشته خود بعبادت مشغول گردید و هم درین سال ایلچی سلطان بایزید بن سلطان محمّد پادشاه روم برای تهنیت فتح عراق و فارس بدرگاه خاقان گیتی پناه آمده تحفات لایق و پیشکشهای موافق آورده بموقف عرض

---

(۱) تیرین ا (۲) موضع شلندرو و حدود ب

چون از توجّه سپاه ظفر پناه آگاهی یافت بجانب قلعه شتافت غازیان از گرد راه در شهر طبس تاختند و هر که را یافتند بعالم دیگر روان ساختند قریب هفت هزار کس از مردم طبس کشته شدند بواسطهٔ آن کشش آتش غضب نوّاب جهانبانی (۱)منطفي شده عنان عزیمت بصوب یزد منعطف ساخت و باصفهان نزول اجلال نمود چنانکه مذکور شد و بواسطهٔ عبور لشکر نصرت شعار نایرهٔ جوع شیوع یافت و دود دل گرسنگان از کرهٔ نار در گذشت بنابر آن خاقان اسکندر شان امیر غیاث الدّین محمّد را طلب نموده فرمود که درین زمستان غلّهٔ فراوان بعساکر نصرت نشان بفروش مشار الیه قسم یاد کرد که چندین غلّه در انبار موجود نیست که متعلّقان مارا کافي باشد بنابر آن خاقان اسکندر شان به قتل او فرمان داد و غازیان اورا از پا در آوردند هم در آنروز بعضی از مردمان بد خواه بعرض خاقان عالیجاه رسانیدند که شاه تقي الدّین محمّد مراسلات داشته بود ویرا نیز به قتل آوردند *

گفتار در قضایائی که در(۲) ماورأ النّهر واقع شده

درین سال محمود سلطان بفرمودهٔ برادر خورد شیبک خان متوجّه قندز گشت امیر خسرو شاه عبد الرّحمن بیگ را با فوجي از سپاه براي زبان گیری باستقبال فرستاد ایشان در حدود سالی سرای از آب عبور کردند در آن حوالي بمحمود سلطان رسیدند دست بآلات کارزار بردند در اثناي قتال تیری بر کتف عبد الرّحمن بیگ خورده روی بسوي انهزام آورد چون گریختگان بشهر آمدند خوف بسیار بر امیر خسرو شاه راه یافته قندز را انداخته متوجّه کوهستان شده مولانا محمّد ترکستاني خواطر صغار و کبار را بجانب شیبک خان مایل گردانید هرچند که امیر ذوالنّون که در آن اوان در آن حوالي بود کس فرستاد و پیغام داد که صلاح درین نیست که من همین روز باتّفاق سپاه دشمن سوز بشهر در آیم و دفع ازبکان نمایم مولانا این سخن را قبول نکرده بنابر آن امیر ذوالنّون

(۱) متفي ب (۲) ماور النهر همیشه در ب ا

بسیار جمع سازند و آن را بر زبرهم چیده آتش زنند غازیان بموجب فرموده عمل نمودند شعلهٔ آن آتش بوی رسیده کرّه از غایت حرارت بروزنه منزل گزید غازیان نردبان بر آن روزنه نهادند و او را با دو کس بزیر آوردند خاقان اسکندر شان فرمود تا محمّد کرّه را مانند حسین کیا بقفس آهنین مقیّد نمودند * (۱)نظم *

سمند غضب بر سرش تاختند
تنش را قفس دام ادبار شد   بزندان آهن گرفتـــار شد

و (۲) نیز عسل بر بدنش مالیدند تا از نیش زنبوران الم فراوان بدان جاهل نادان رسد القصّه مدّتی محبوس بود تا وقتی که خاقان اسکندر شان از یورش طبس معاودت فرموده در میدان اصفهان کرّه را با جمعی نوکرانش که عبدی بیگ از ابرقوه آورده بود سوزانیدند *

گفتار در ایلغار کردن خاقان اسکندر شان بجانب طبس

در آن زمان که خاقان عالیمکان به محاصرهٔ یزد اشتغال داشت امیر کمال الدّین حسین صدر از نزد سلطان حسین میرزا آمده و شرف بساط بوسی دریافته مکتوبی که داشت معروض گردانید و چون در آن کتابت تعظیم خاقان مشرق و مغرب بعبارت مناسب تحریر نیافته بود امیر کمال الدّین حسین منظور نظر نگشت و خیال یورش خراسان بخاطر عاطر آنحضرت گذشت در اوایل شعبان از راه بیابان بجانب طبس میبنا ایلغار نمود چنان بسرعت نهضت نمود که مرکب سبک عنان صبا بگرد او نمیرسید و شهسواران گران رکاب آفتاب از همراهی اشهب او عاجز میگردید * نظم *

از آن تیز رو خیل آیین شتاب   در آموخت رفتـــار تیز آفتاب

و در آن زمان تردّدی بابا از قبل میر محمّد ولی بیگ حاکم طبس بود

(۱) مصراع ثانی در نسخه نیست
(۲) و نیز عسل بدنش مالیدند ۱

تخیّلات نفسانی و تسویلات شیطانی حقوق تربیت خاقان اسکندر مکان را به طاق نسیان نهاد و باعلان کلمهٔ تمرّد و عصیان مبادرت نمود خاقان رفیع الشّان چون خبر مخالفت وی شنود از (۱) سورلق در ماه رجب با سپاهی در کثرت با ستاره قرین و در اتّفاق مقارن پروین متوجّه یزد شد در موسمی که از تاب گرما آتش در تن دلیران می افروخت و مرد جنگی در میان زره و خفتان میسوخت و حرارت هوا زبانهٔ نار هاویه ظاهر میساخت و شمشیر در نیام چون موم میگداخت * نظم *

چنان بد که شمشیر چون قطرهٔ آب فرو میچکید از کف مرد ضارب

عساکر نصرت شعار شهر را در میان گرفتند و از هر دو طرف نیران جنگ از مردان با فرهنگ اشتعال یافته تیر و سنگ صاعد وهابط گردید * نظم *

خدنگ دلیران رستم کمان چو تیر دعا رفته بر آسمان
شد از نوک پیکان در آن عرصه گاه ز مردم تهی چشم خورشید و ماه
(۲)ز سنگی که افتاد بر یکدیگر زمین را گذشته ز افلاک سر
حصار چنان شد در آن دار وگیر چو دیوار منقل مشبّک ز تیر

مدّت دو ماه هر روز وقتی که از افق مشرق علم نورانی صبح صادق نمایان شد تا زمانی که تیغ آفتاب از حجاب غروب نیام میساخت شمشیر کینه و جدال آخته بود و رایات جنگ و جدال افراخته در خلال این حال سپاه جرّار بیکبار بشهر ریخته بضرب تیغ برّان و سنان جان ستان بسیاری از نوکران کرّه را بقتل آوردند و محمّد کرّه با اندک مردمی (۳) بنارین قلعه گریخته بار دیگر آغاز جنگ نمود بعد از یک ماه دیگر آن قلعه را نیز مفتوح ساختند کرّه بر برج بلندی که آن را نقاره خانه میگفتند پناه برده از مضمون (۴)نص کریمه

بیخبر و غافل که امر شد که در پای برجی که مقرّ کرّه بود هیمهٔ

---

(۱) سور لوق ب (۲) ب این دو بیت ندارد
(۳) بنابرین قلعه گریخته ا بنارین قلعه رفته ب
(۴) در اصل جای خالی شاید نَارُ اللّٰهِ الْمُوْقَدَةُ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْئِدَة

متوفّیات

قاضي میر حسین یزدي درین سال بغضب خاقاني گرفتار گشته دفتر اوراق حیات را بباد فنا داد از جملهٔ تصانیفش حاشیهٔ شمسیّه در منطق (۱) شرح حکمة العین شرح هدایة در حکمت حاشیهٔ طوالع در کلام شرح بر کافیه رسالهٔ در فن غریب معمّا *

گفتار در وقایعي که در سنهٔ عشر و تسعمایه واقع شده لشکر کشیدن خاقان اسکندر شان بجانب یزد و کشته گردیدن کرّه

در آن اوان که مراد بیگ با یندر از خوف خاقان یزد را گذاشته بجانب هرات رفت در غیبت او خواجه سلطان احمد ساروئی که وزیر یزد بود شهر را ضبط نمود چون نوّاب بعد از فتح تا مراد حکومت یزد را بحسین بیگ اله تفویض فرمود آنجناب از قبل خود شعیب آقا را بداروغکي تعیین نموده روانه کرد و حکم همایون نفاذ یافت که شاه تقي الدّین محمّد اصفهانی به یزد رفته سلطان احمد ساروئي را از مقام عناد و خلاف بگذراند بمساعي جمیلهٔ شاه تقی الدّین بین الجانبین قواعد مصالحه استحکام یافت سلطان احمد عهد درمیان آورد که مدّت العمر از جادهٔ عبودیّت خاقان اسکندر شان در نگذشته با شعیب آقا در مقام اطاعت باشد آنگاه شعیب آقا به یزد آمد روزی چند حکومت کرد و سلطان احمد نقض عهد نموده او را در حمام بقتل آورد و رفقای او را کشته از روی استقلال بحکومت نشست امّا در آن وقت محمّد کرّه از ابرقوه ایلغار کرده نیم شبي خود را بشهر یزد انداخت سلطان احمد را بقتل رسانید و شهر را مضبوط ساخته رایت استقلال برافراشت اخر الامر بواسطهٔ

---

(۱) حکم شرح ا

از توجّه شیبک خان خبردار گشت ولد خود محمّد زمان میرزا با فوجي از دلاوران در آن بلده گذاشت و علم عزیمت را بصوب (۱) صان و چاریک بر افراخت شیبک خان فوجي ازبک را بتاخت شبرغان روان گردانید امیر علی ترخان و امیر عمر بیگ با مردم اندک بداعیهٔ رزم از حصار بیرون آمدند بعد از جدال و قتال دستگیر شدند و شیبک خان با ده هزار جوان در مقابل دروازهٔ شتر خوار منزل گزید و محمود سلطان برادر خان در دروازهٔ عراق نزول نمود ازبکان بدکردار آن قلعه را مرکز وار درمیان گرفتند آب خندق را بطرف دیگر انداختند هر روز ازبکان بد روز سوار گشته بدر قلعه می آمدند و جنگ می انداختند از دست شهریان زخمهای کاري خورده خایباً و خاسراً مراجعت منی نمودند روزی شیبک خان با جمعی بهادران بقلعه یورش نموده قرب پانصد نفر از سپاهش کشته گردید برین قیاس دو نوبت دیگر آن گروه بي هراس ببلاغ جنگ انداختند بي آنکه مهمّ از پیش برند معاودت نمودند چون مدّت سه ماه آن گروه گمراه در ظاهر شهر نشستند چون معلوم کردند که گرفتن قلعه خالی از اشکالي نیست در اوایل زمستان طبل مراجعت کوفته بصوب سمرقند شتافتند *

وقایع متنوّعه

درین سال کارکیا سلطان حسن برادر کار کیا میرزا علي والي گیلان با پیشکش فراوان بدرگاه خاقان اسکندر شان آمده آنحضرت مراسم اکرام و احترام در بارهٔ او ظاهر ساخت و آفتاب عنایت سایهٔ عاطفت بر سر او انداخت و درین سال خاقان اسکندر شان محمود خان دیلمي قزوینی را در وزارت شریک امیر زکریّا (۲) کوجچي گردانید وهم درین سال منصب وزارت را بقاضي محمّد کاشي رجوع نمود *

---

(۱) جبان ب صان و جاریک ج صان و چاریک . ا

(۲) کذا فی ا ج در ب کوحچی

روان روح چندان بسوی سپهر که شد غرق دریای ارواح مهر

و قرب ده هزار کس مثل مراد جهانشاه لو و ساتلمش و اقربا و متعلقان حسین کیا بیاسا رسیدند حسین کیا بوم آسا در قفص آهنین محبوس گشت در حینی که موکّلان غافل بودند زخمی بر خود زد امّا کارگر نشد در ثالث ذي حجّه اردوي همایون از دامن قلعه کوچ کرده متوجّه ری و ساوخ بلاغ شدند و در منزل ایوان راس الوادي که بکبود گنبد مشهور است حسین کیاي چلاوی بزخمي که بر خود زده بود کالبد را پرداخت و زاغ پر تلبیس قفس بدن را خالي ساخت * * نظم *

قفس وار با سینهٔ چاک چاک درون[1] قفس شد بخواری هلاک

و از غرایب اتفاقات آنکه الیاس بیگ ایغوت اوغلي را در همین منزل کشته بود قهرمان سیاست الٰهي در مقام انتقام گذاري بر حسب فرموده وَ اللهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ رقم فنا و انعدام برجریدهٔ حیات مقتول مذکور در همین منزل کشید در ساوخ بلاغ حاکم قلعه[2] ارد سند امیر سهراب چلاوي بدرگاه عالم پناه آمده منظور نظر کیمیا اثر گردیده مراجعت نمود و از آنجا نوّاب کامیاب عالیشان متوجّه ییلاق خرقان گشته مردم قلعهٔ[3] استنادق[4] با کوتوال متوجّه درگاه عالم پناه گردیده در آن منزل باردو ملحق گردیدند و خاقان اسکندر شان رایات نصرت نشان بجانب ییلاق سوراق بر افراخت در آن منزل خبر طغیان محمّد کرّه بمسامع جاه و جلال رسید *

گفتار در محاصره کردن شیبک خان ازبک بلخ و نواحی را

درین سال بنابر استدعای امیر محمّد باقر ترخان شیبک خان با سپاه فراوان از معبر کوکي عبور نموده متوجّه بلخ گردید بدیع الزّمان میرزا چون

(۱) دون ا (۲) اردستدا ا
(۳) استاقد ب و در چاپ دورن استغار استنادق را ا (۴) تا کوتوالي ج

در آن دامن آهن تفان کرده لرز خزیده چو سوزن بدامان درز

اکثر ایّام غازیان عظام و عساکر ظفر فرجام از آن زمان که نیّر عالم افروز بر حصار نیلگون تیغ زر نگار از نیام افق کشید تا وقتی که سپر سیمین هلال بر سپهر برین ظاهر و هویدا میگردید در برابر خندق رفته صفّ سپاه می آراستند مردم حسین کیا بر سرباره و برج از سرجان که متاعیست بس گران بر نمیخاستند و تیر و تفنگ می انداختند و تیر دلدوز ترک بر تارک سرکشان میدوخت پیکان خارا گذار شعلات جانسوز در هوای فضا می افروخت و غرش توپ صدای مرگ بگوش هوش پردلان میرسانید و صدای ضربزن لرزه در بدن بهادران می انداخت مهرهٔ تفنگ مانند خون در شریان سریان کرده جانرا از آمیزش تن میرهاند *

شد از دود چون شب فضای فلک درو انجم از مهرهای تفک

حکم جهانمتاع وارد شد که حسین بیگ لله با فرقهٔ از دلیران معرکهٔ مجادله آب (۱)حبله رود را که انتعاش محصوران بدان بود بجانب دیگر اندازند حسین بیگ حسب الامر بتقدیم رسانید اهل قلعه از وقوع آنحال کشتی خود را غریق لجّهٔ فنا دیدند و آتش عطش خرمن شکیبائی ایشان را محترق ساخت حسین کیا از مشاهدهٔ اینصورت انگشت ندامت بدندان میگزید و از احاطهٔ دایرهٔ بلا چون نقطه متحیّر میگردید روز سیوم از بستن آب که متحصّنان بی تاب شده بودند رو سوی ارگ که محلّ تحصّن حسین کیا بود آوردند سه روز دیگر غبار جنگ و شین ارتفاع یافت روز سه شنبه بیست و هفتم ذی قعده آن موضع نیز بحیّز تسخیر در آمد تمامی اهل (۲)استا و ارگ شربت مرگ چشیدند * نظم *

نهادند شمشیر در اهل ارگ درون آمد از بارهٔ برج مرگ

سر بد سران بود غلطان چو گوی ز سیلاب خون کوچها گشت جوی

در و بام از سیل خون نم گرفت بسقف سرا چوبها خم گرفت

---

(۱) دجله رود ب (۲) استاراک ا

زمرهٔ از رستمداریان دیو ساران قدم محاربه ومقاتله پیش نهادند و نار حرب و فتنه را اشتعال دادند * * نظم *

نخستین سوی سنگ بردند دست فراوان سر و دست در هم شکست
یلان هـــم گشادند بازو به تیر از آن دیـــو ساران بر آمد نفیر
بسنگ استخوانها شده ریز ریز به تن استخوان پاره پیکان تیـز

از امرای نامدار عبدی بیگ (۱) تواچی با جمعی از شاملو که در قشون وی بودند و بیرام بیگ امیر دیوان و دیگر دلاوران بهرام انتقام تیغ محاربه و مقاتله از نیام کین کشیده داد مردی و دلاوری دادند در اثنای ستیز عبدی بیگ را زخم تیری رسید و چون در آن تنگنا و میدان جای راندن حسام خون آشام نبود بنابر آن آن دلاوران گوی مراد نتوانستند ربود و آن مقام را از زمرهٔ خاسره تخلیص نتوانستند کرد از آنجا که کمال غیرت شاهی و حمیّت پادشاهی بود از طریق دیگر که اهل حصار را گمان نبود بپای قلعه نزول اجلال ارزانی داشت و در آن حین از ملازمان رکاب ظفر انتساب زیاده از دویست نفر همراه نبود و لشکر مخالف که در دامن حصار یصال بسته بودند از سه هزار می افزودند چون قلّت سپاه ظفر پناه را ملاحظه نمودند خواستند که به محاربه پیش آیند حضرت خاقانی بامداد یزدانی بر ایشان حمله کرده آن گروه چون شمهٔ از جلادت آن لشکر با شکوه را مشاهده کردنـد و چاشنی چشیدند دانستند که رنج ایشان ضایع و مجادلهٔ ایشان نه دافع است راه فرار پیش گرفتند و بحصار گریختند چون آنجماعت که به منع امرای نامدار که در آن عقبهٔ مذکور مشغول بودند اینمعنی را معلوم نمودند چون بنات النّعش متفرّق گردیدند امرای گردون وقار خود را برایات عزّ و جلال متّصل ساختند بعد از آن اردوی ظفر ورود در کنار آب (۲) حبله رود فرود آمدند سایبانها بر افراشته خیمها بر پای داشتند *

به پیرامن آن کهستـــان و رود سپـه بهر خونریزی آمد فرود

---

(۱) نواحی ا (۲) حبل ا ج هبل ب

دلاوران نامدار گوی سبقت ربوده به تنهای بر بارهٔ آن حصار بر آمده رستمداریان بد کردار را متفرّق ساخت و بهادران طبقهٔ اوّل حصار را بحیطهٔ اقتدار آورده مخالفان از هول جان بناربن قلعه (۱) گریزان شدند وهم بیقیاس بریشان مستولي گشته علي کیای ضماندار از ذروهٔ سرکشي و جبّاری بتضرّع و زاري آمده دست در دامن نجم بیگ زدند بنابر آن آن حضرت از خون آنجماعت در گذشت و علی کیای ضماندار ترسان و هراسان از قلعه بیرون آمده بشرف عتبه بوسي مشرّف گشته قلعه را تسلیم نمود مراحم خسروانه جرایم اورا بزلال عاطفت فرو شست *

گفتار در فتح قلعهٔ استا و قتل حسین کیا

در بیست و چهارم شوّال رایت فتح و اقبال در تحت کنف ملک ذوالجلال متوجّه قلعهٔ استا شد و آن قلعهٔ ایست در قلهٔ کوهي رفیع واقع و استحکامش در اطراف عالم شایع * * نظم *

بنایش چو دلهای سنگین دلان درش بسته چون خانهٔ (۲) مدخلان
فصیلش گذشته ز هفت آسمان بتحت الثری خندقش توأمان
لب خندقش آستان عدم (۳)ازو تا بملک عدم یکقدم
ز بسیاری عمق او از سپهر نیفتد درو پرتو ماه و مهر
کیا شد چو آگه ز اقبال شاه بدان قلعه برد از نهیبش پناه

چون سپاه ظفر پناه در حوالی قلعه خیمه و خرگاه و سراپرده و بارگاه برافراشتند فرمان همایون شرف نفاذ یافت که از راه در بندی که بقلعه متّصل بود در آیند و قلعه را فتح نمایند عساکر ظفر شعار بدان طریق عبور نمودند یکیک چون سلسلهٔ لیل و نهاري گذشتند * * نظم *

پلنگینه پوشان جنگ آزمای بر آن کوه بالا نهادند پای

---

(۱) کذافي ج بنابرین قلعه گریزان شدند ا با این قلعه گریزان شدند ب و در چاپ برنهاره دورن بنابرین اهل قلعه گریزان شدند

(۲) منجلان ا ج (۳) ازو بملک ا

فطر رو نمود بعد از آن اردوی ظفر شکوه بصوب قلعهٔ فیروزکوه روان شد در یوم الخمیس یازدهم شهر شوّال نزول اجلال در حوالی حصار واقع شد و آن قلعهٔ بود در غایت بلندي چون سپهر دیگر و در محکمي چون سدّ سکندر - * نظم *

چنان سوده اش کنگـــره بر سپهر   کز آنجا به پهلو گذر کرده مهـــر

کوتوال حصار علي کیای ضماندار بر مخالفت اصرار نموده آثار جنگ و کارزار ظاهر گردانید -

به مضبوطي قلعـــه از راه رفت   نگون نا خردمند در چاه رفت
بلندی آن قلعه دادش فریب   که اندازدش سر نگون در نشیب
ندانست کان سر بلنـــدي کوه   بود پیش چرخ برین بی شکوه

چون پرتو این خبر بر خاطر انور واضح شد اثر تغییر در بشرهٔ شاه ربع مسکون پدید آمد و نشان کین در جبین مبارکش ظاهر شده بتدبیر آلات حرب و محاصره و ترتیب ادوات محاربه فرمان داد امرای نامدار و دلیران شیر شکار قلعهٔ سپهر بردار را هاله وار در میان گرفتند و از شست قهر عقاب خدنگ جگر دوز را بپرواز در آوردند رستمداریان به مدافعه قیام نمودند و اکثر ایّام از بام تا شام و از صباح تا رواح نایرهٔ جنگ و جدال و آتش حرب و قتال التهاب داشت حضرت خاقاني بنفس نفیس کوشش بسیار فرمودند چنانچه هزار چوبهٔ تیر از ناوک دست بجانب مخالفان گشاد دادند روز دیگر سپاه بموافقت شاه چون ستاره در حوالی ماه از شهاب کمان پیکان آتش افشان بجانب دشمنان روان گردانیدند مردم حصار از بیم خدنگ جگر دوز و نوک پیکانِ آتش افروز از سر برجها پس خزیدند و بهزار خون دل دم در کشیدند حکم شد که جنگ آوران از ممرّ آبي که از کنار قلعه میگذشت در آیند و شروع در فتح نمایند قبل از توجّه عساکر ظفر قرین بعضي از شرفات برجي از بروج آن قلعه متین مجاور سطح زمین شد بعد از انهدام برج مذکور غازیان متوجّه حصار شده ساکنان آنجا تیر و سنگ میزدند لشکر منصور مجروح گشته مي غلطیدند دیگران مضروب را پیش کشیده میرفتند در آن حین شیر پیشهٔ پیکار محمود بیگ قاجار از جمیع

مدینهٔ قم عنان عزیمت بدان صوب معطوف ساخت در حوالي ری تباشیر صبح نوروز سلطاني از مطلع تأییدات سبحانی طالع شد و در آن روز مبارک این بشارت از لفظ جمجاه مستفاد گشت بمقتضای حدیث صحیح ارباب دول ملهمون که فتح قلعهٔ خندان در عید رمضان خواهد شد در آن اوان محمّد حسین میرزا بن سلطان حسین میرزا از استراباد احرام ملازمت خاقان والا نژاد بسته بود چون بسمنان رسید بیک حمله قلعهٔ آن بلده را مسخّر گردانید امیر افراسیاب چلاوي که از قبل حسین کیا کوتوال قلعه بود پناه بارگ برده قاصدي همعنان برق و باد به حسین کیا فرستاد و این واقعه را معروض گردانید حسین کیا باتّفاق مراد بیگ جهانشاه لو با جمعي دلاوران آق قونیلو همان زمان بجانب سمنان ایلغار نمود بیک نگاه آن گروه گمراه بلشکر چغتای حمله کردند و ایشان را متفرّق گردانیدند و با اموال بسیار آن سردار اشرار بدیار خود معاودت نمود روز شنبه بیست ونهم شهر مذکور حوالی قلعهٔ گلخندان مضرب خیام جنود ظفر فرجام شد و آن قلعهٔ ایست به حصانت مشهور و بمتانت مذکور از بلندي با چرخ اخضر همسر و از رفعت با برج دو پیکر برابر - * نظم *

حصاری چو دیوار همّت بلند کزو کوتهی کرده دست گزند
برابر سر باره اش با فلک نشسته بر آن چون کبوتر ملک
گروهي ز عقل و کیاست بری در آنجا زده کوس یاغی گری

غازیان فتح آثار از هر طرف روی توجّه بآن حصار آورده آتش حرب و کارزار بر افروختند و هر که از آن فرقهٔ شقاوت فرجام سر ادبار از بام حصار بر آورد دیده اش را بنوک جان سوز دوختند مردم قلعه از هول جان سنگ و تیر مي انداختند و دو روز میان اهل حصار و جیش نصرت شعار حرب و کارزار دست داد در آن اثنا دلاوران سپاه و نقب آوران بامر شاه عالیجاه از چهار طرف نقب زده شرفات بروج آن حصار رو بخرابی آورد سکّان قلعه بعد از وقوع این مقدّمه امان طلبیدند و غازیان ایشان را دستگیر کرده بدرگاه گیتي پناه رسانیدند قهرمان قهر بقتل ایشان فرمان داد و فتح قلعه چنانچه آنحضرت فرموده بود در روز عید

لوای آن خورشید اوج چهارم از افق خطّهٔ قم طالع شد و آفتاب طلعت آنحضرت بر اطراف آن مملکت لامع گشت حکّام اطراف و سرداران اکناف روی امید بدرگاه جهان پناه آوردند و بالطاف همایون مفتخر و سرافراز شدند *

گفتار در رفتن خاقان اسکندر شان بفیروزکوه بقلع و قمع آن گروه (۱) بی شکوه

چون الیاس بیگ عازم رستمدار گشت امیر حسین کیای چلاوی برسر وی ایلغار نموده الیاس بیگ از توجّه او اطّلاع یافت عنان بطرف قلعهٔ ورامین تافت رستمداریان دیو سار آن حصار را درمیان گرفتند چون دیدند که فتح قلعه بجنگ میسّر نمیشود آغاز مکر و تزویر کرده رسولان نزد الیاس بیگ فرستاده از صلح سخن راندند بعد از تأکید عهد و پیمان با مردم فراوان از قلعه بیرون آمده باعدأ پیوست حسین کیای حلاوی (۲)نقض عهد کرد و ویرا با جمیع ملازمان بقتل آورد چون این خبر نا خوش و قضیّهٔ مشوّش بمسامع خاقان اسکندر وش رسید در اوایل فصل ربیع که مصوّر تقدیر سطح زمین را رشک نگار خانهٔ چین نمود و مشاطهٔ قدرت رخسار لاله را از قطرات ژاله زیب و زینت افزود * نظم *

که چون باد نوروز شد مشکسای		گل و غنچه شد دلکش و دلکشای
مزیّن شد از برگ و بارش درخت		خدیو گل آمد ببالای تخت
دف برگ لرزان بکف باد را		در آن جلوه ده سرو آزاد را
بشبنم لب غنچــه آمیخته		لبش از ملاحت نمــک ریخته

فرمان قضا جریان شرف نفاد یافت که غازیان ظفر آثار و عساکر نصرت شعار عنان توجّه بصوب گل خندان فیروز کوه بقلع و قمع آن گروه معطوف فرموده از راه ورامین ری در آیند و آن عرصه را مخیّم سرادقات عزّ و جلال نمایند خاقان اسکندر شان در روز یک شنبه نهم شهر مبارک رمضان موافق تنگوز ییل از

---

(۱) گرده شکوه ا
(۲) نقص ب ا

ملحق شد در آن اثنا خبر رسید که نوّاب کامیاب با لشکر بیش از حساب متوجّه ایشانست جماعت آق قوینلو روی ادبار بوادي فرار آوردند چون بشهر رسیدند میان امرا کدورتي واقع شده یعقوب جان بیگ و سلطانمراد پیش سیّد محمّد فلّاح رفته یعقوب جان بیگ بجانب (۱)دزفول روان شده از آنجا بشهریان آمده خواست که بامرای پرناک ملاقات نماید و از راه موصل بدیار بکر رود و در آن اثنا بشارت بیگ برادر قاسم بیگ پرناک بواسطهٔ خون برادر ویرا قصاص نموده و سلطان مراد ببغداد رفته باریک بیگ پرناک که حاکم آنجا بود ویرا بسلطنت نشانید *

لشکر کشیدن خاقان اسکندر شان بجانب شیراز

چون خاقان اسکندر شان در حوالي همدان بفراغ بال بدولت و اقبال گذرانید خبر رسید که سلطان مراد در شیراز رحل اقامت انداخته و فوجی از ترکمانان بروی گرد آمده بنابر آن علم عزیمت بصوب فارس بر افراخت و در اثنای توجّه بنابر طغیان حسین کیای چلاوي الیاس بیگ ایغوت اوغلی را با فرقهٔ از غازیان بدفع وی ارسال فرمود بعد از آن همای رای سعادت طراز بهوای تسخیر شیراز در پرواز آمد چون سلطانمراد خبر یافت بطریقي که ذکر رفت ببغداد شتافت و حضرت جهانباني بدولت و کامراني عروس مملکت شیراز را بي کلفت اغیار در آغوش تصرّف کشید * * نظم *

گلستان شیراز بي خار بود چنان گنج بی کلفت مار بود

گرانمایه باغي رسیده برش نه در بسته ني باغبان بر درش

همای دولت سایهٔ سعادت بر آن دیار انداخت و آفتاب طلعت همایون آن خطّهٔ میمون را مشرّف و منوّر ساخت پیک گردون اخبار فتح و نصرت بمسامع جهانیان رسانید عالم را بطراوت عدل و داد سر سبز و شاداب گردانید چون خاطر عاطر آنحضرت از مهمّات فارس فراغت یافت بسوی عراق شتافت چون ماه

---

(۱) در قول ا دسقول ب

بیگ پرناک بنابر بغض احمد پادشاه از آنجناب اموال بسیار ستاده آخر از آن بلیّه خلاص شده متوجّه لار و جرون گشت و چون ابو الفتح بیگ بایندر بر شیراز مستولی شد مولانا متوجّه کازرون شده در فول آبگینه باردوی ابو الفتح بیگ ملحق گشت و تعظیم بیش از پیش یافته بعد از چند روز در ماه رجب بمرض اسهال از دنیای فانی به جهان جاودانی انتقال فرمود و نعش اورا بقریهٔ دوّان برده در جوار شیخ علی دوّانی دفن کردند مدّت عمرش هفتاد و هشت سال از تصانیفش حاشیهٔ قدیم تجرید بنظر مولانا علی قوشچی رسیده از روی انصاف زبان بتعریف گشوده و حاشیهٔ جدید و حاشیهٔ اجدّ و شرح هیاکل در حکمت اشراق و حاشیهٔ مطالع در منطق و اثبات واجب قدیم و جدید و اخلاق جلالی که در برابر اخلاق ناصری نوشته و حاشیهٔ شمسیّه و حاشیهٔ انوار شافیّه و رسالهٔ زوراً و این رساله را در روضهٔ مقدّسهٔ منورهٔ حضرت امیر المومنین و امام المتّقین علی ابن ابی طالب صلوات الله علیه در یکروز بر سر پا ایستاده تمام کرده و شرحی نیز بر زوراً نوشته و حاشیهٔ بر اشارات و حاشیهٔ بر تهذیب منطق و سواد العین بر حکمة العین *

گفتار در قضایائی که در سنهٔ تسع و تسعمایه واقع شده

درین سال یعقوب جان بیگ ترکمان از اصفهان با لشکر بیکران متوجّه شیراز شد و شیخ حسن بیگ بایندر که بعد از اغوز محمّد و ابو الفتح بیگ بر فارس تسلّط یافته بود ویرا استقبال نموده در حوالی جویم جنگ عظیم واقع شد یعقوب جان بیگ غالب آمده شیخ حسن بیگ بر خاک هلاک افتاد مجدّداً مملکت فارس به تصرّفش در آمده از آنجا متوجّه دشت (۱) ارژن شد در آن منزل سلطانمراد که از صدمات نوّاب کامیاب خاقان مالک رقاب فرار نموده بوی

(۱) ازرق ا

داشته عبد الباقي میرزا را بمزید الطاف مفتخر گردانید هم درین سال سیّد جعفر خواجه که در سلک سادات دشت قپچاق منتظم بود بخواقین ازبک در غایت محبّت سلوک مي نمود از ماوراء النّهر به بلخ شتافته با بدیع الزّمان میرزا ملاقات نمود ظاهر اظهار محبّت نموده ضمناً مقرّبان میرزا را با خود متّفق ساخته بعد از چند روز غدری اندیشید بنابر آن بدیع الزّمان سیّد جعفر خواجه را با متّفقان بیاسا رسانید *

متوفّیات

حیدر محمّد میرزا بن سلطان حسین میرزا درین سال فوت شد وهم درین سال مولانای اعظم افتخار اعاظم الفضلا بین الامم اقدم حافظ فنون الحکم قدوة (۱) العلماء الافهم البلغا المتبحّرین مولانا جلال الدّین محمّد دّواني که ولد مولانا سعد الدّین اسعد است بعلوّ نسب و دانش مشهور بود و در قریهٔ دوّان که از اعمال کازرون است بقطع و فصل (۲)قضاي شرعیّه اقدام میفرمود و جناب مولوي نزد پدر خود تحصیل مینمود آخر بشیراز رفته در (۳) مدرسهٔ مولانا محيّ الدّین گوشه کناري و مولانا حسنشاه بقّال همّت بر کسب و کمال گذاشته و ایضاً مولانا جلال الدّین در درس مولانا همام الدّین گلباري که بر طوالع شرح مفید دارد مطالعهٔ بعضي از متداولات کرده و در وقت اکتساب علم حدیث در خدمت شیخ صفيّ الدّین الحجي شرط (۴) تلمذ بجاي آورده و آنجناب در ایّام شباب چندگاه صدر امیرزاده یوسف بن جهانشاه پادشاه بود بعد از صدارت در مدرسهٔ بیگم که حالا دار الایتام گویند بلوازم درس قیام مینمود و در زمان سلاطین آق قویلو منصب قضاي فارس تعلّق بدو داشت بعد از آنکه احمد پادشاه بر ولایت ایران استیلاً یافت آنجناب را تعظیم بسیار نمود و سلطان محمّد پادشاه روم نیز تحف و هدایا جهت وي میفرستاد قاسم

---

(۱) قدوة العلما افهم البلغا ب قدوة الافهم افهم العلما المتبحرین ا
(۲) قضای ا ج فصای ب (۳) درپیش ب
(۴) تلمیذ ا تلمید ج

شد و امیر بیگ وفادار را بهرات فرستادند و از پدر عالیجاه استمداد نمود حاکم ترمد امیر باقي بخدمت شتافته منظور نظر گردید آنگاه بدیع الزّمان میرزا رسولان نزد امیر خسرو شاه به حصار شادمان فرستاده ویرا طلب نمود و او اطاعت نا کرده گردن پیچید بنابر آن بدیع الزّمان میرزا باتّفاق امیر ذو النّون ببلخ مراجعت کرد *

گفتار در محاربه نمودن (۱) ایقوت اوغلي با ناصر و منصور ترکمان

چون الیاس بیگ ایغوت اوغلي بحکم خاقان اسکندر شان در آذربایجان متمکّن گردید بعد از چند روز والی آن دیار ناصر و منصور ترکمان با چهار هزار سوار بر سبیل ایلغار باردوي آن امیر نامدار ریختند غازیان سوار شده بریشان حمله کردند میان هر دو فریق قتال فاحش دست داد جنود قزلباش (۲) بر ترکمانان اوباش غالب آمده قرب هزار نفر از آن جیش بي هنر بقتل آوردند و ناصر و منصور از جنگگاه بدر رفتند و غنایم بسیار بدست غازیان ظفر شعار افتاد و الیاس بیگ در آن دیار متمکّن گردیده سرهاي ایشان را بدرگاه خاقان اسکندر شان فرستاد *

ذکر وقایع متنوّعه

هم درین سال محمّد مقیم بن امیر ذوالنّون لشکر بجانب کابل کشیده میرزا عبد الرزّاق گریز بر ستیز اختیار کرد محمّد مقیم کابل را متصرّف شده دختر میرزا الغ بیگ بن سلطان ابو سعید را بعقد در آورد و درین سال عبد الباقي میرزا و مراد بیگ بایندر که حاکم یزد بود از صدمات سپاه ظفر پناه نوّاب خاقاني فرار نموده بهرات رفتند سلطان حسین میرزا مقدم ایشان را عزیز

---

(۱) یعقوب ب   (۲) ترکمانان ا ج

* نظم *

نشست خسرو روی زمین باستحقاق فراز تخت سلاطین بدار ملک عراق

بعد ازآن در چمن همدان نزول اجلال واقع شده *

گفتار در قضایائی که در بلاد فارس واقع شده

در یوم السبت سیوم صفر سنهٔ مذکوره ابو الفتح بیگ برادر حاجی بیگ بایندر از جانب کرمان با سپاه فراوان بشیراز آمد امیر یعقوب جان همعنان یأس و حرمان بطرف بیضا شتافت ابو الفتح بیگ بشهر آمده اموال او را متصرّف شده علم عزیمت بطرف کازرون بر افراشت و از آن منزل متوجّه فیروزاباد گشت و در هشتم شعبان در آنجا نزول نمود در آن اوان منصور بیگ افشار از روی اضطرار با خویش و تبار بخدمت آمده ابو الفتح بیگ اراده کرد که او را دستگیر کند شخصی از نیکو خواهان ارادهٔ ویرا در نهان بمنصور بیگ گفت خدمتش کلمهٔ شهادت بر زبان آورده ببارگاه در آمد در آن اثنا آهوی بر قلّهٔ آن کوه مرئی شده ابو الفتح بیگ بواسطهٔ زیادتی جرأت ببالای کوه سختی توجّه نمود و از کمر افتاده هلاک شد و اردوی او بهم بر آمد عمّ زادههای او شیخ حسن بیگ و محمّد بیگ محافظت نموده شیخ حسن بیگ قایم مقام گشت درین اثنا علی بیگ برادر اشرف بیگ بایندر با جمعی از سواران با تهوّر متوجّه شیراز شد و در یازدهم شعبان در میدان سعادت نزول نمود محصّلان غلاظ و شداد که هر یک نمونهٔ نمرود و شداد بودند بر رعایا گماشته از ایشان بضرب شکنجه اموال فراوان گرفت در آن اثنا اغوز محمّد با لشکر جرّار بدفع آن نابکار بشیراز آمد شیخ علی هراس بیقیاس بخود راه داده علم عزیمت بطرف ابرقوه بر افراخت در آن حوالی رئیس محمّد کرّه ویرا بقتل آورد *

گفتار در قضایائی که در بلاد خراسان واقع شده

درین سال بدیع الزّمان میرزا بفرمان سلطان حسین میرزا و باستدعای امیر خسرو شاه پادشاه بدخشان با دوازده هزار سوار از بلخ بجانب ترمد روان

شان از سحاب تهوّر آغاز درخشیدن کرد از قلب (۱) جیش چون رعد غران بر قلب مخالفان حمله آورده آثار روز رستخیز ظاهر گردانید و آن شیران بیشهٔ جلادت و مردانگی و نهنگان لجّهٔ بضاعت و فرزانگی در آن معرکه آنچه امکان ستیز و خونریز بود بجای آوردند مردم سلطان مراد نیز پای ثبات افشرده دست تهوّر از آستین پهلوانی بیرون آورده جنگی در پیوستند که از نهیب آن عنان صبر و شکیب از قبضهٔ اقتدار کوتوال حصار پنجم بیرون رفت و لمعان سنان آتش فشان صاعقه کردار خرمن زندگانی میسوخت و پیکان سهام خون آشام برق وار شعلهٔ جانسوز در کانون درون می افروخت عافیت علامت عجز و انکسار بر صفحات احوال سپاه ترکمان بوضوح انجامید و نا مراد دانست که کار نوعی دیگر است و فتح و نصرت موقوف بعنایت کار فرمای قضا و قدر باتّفاق امرا عنان ادبار بصوب فرار انعطاف داد جنود ظفر ورود خاقانی بتأیید ربّانی رایات فتح و فیروزی افراخته اعدا را تعاقب نمودند ده هزار کس از ایشان بقتل آوردند و اسلمش بیگ و علی بیگ را بزخم سنان جان ستان بر خاک هلاک انداختند و نا مراد با معدودی چند که در اجلشان اندک تأخیری بود بطرف شیراز گریختند * نظم *

به صد حیله سلطان برگشته حال — برون رفت از آن عرصه گاه ملال
چنین است آیین چرخ بلند — که زهرت دهد بهر جلّاب قند
ندارد فلک رسم آیین و داد — سر کینه دارد بهر نا مراد

خاقان اسکندر شان بشکرانهٔ این فتح نامدار لوازم محامد حضرت پروردگار بجای آورد و جمعی را که در معرکه بچوگان جلادت گوی متابعت از میدان مسابقت ربوده بودند باصناف الطاف نوازش نمود و مثال اعلی باصدار فتحنامه نفاذ یافت و دبیران روشن ضمیر در تقریر و تحریر مناشیر ید بیضا نمودند و مثال اعلی باطراف و جوانب فرستادند مبشران اقبال همراه صبا و شمال باطراف مسالک و اطراف ممالک دایر و سایر شدند و زبان قضا بدین مقال مترنّم بود که *

---

(۱) از قلب تا جیش ا از قلب ما حیش ج

فوج فوج - * مصرع *

چو دریای جوشان بهنگام موج

در جنبش آمدند و از شعاع اسلحهٔ ایشان دیدهٔ فلک خیره گشت و از صعود گرد و غبار آینهٔ آفتاب تیره گشت - * نظم *

بگردون به پیچیده گرد نبرد سفالین شده این خم لاجورد
در آن گرد در کوچهٔ کهکشان نمانده ز نعل مه نو نشان

آن دو پادشاه پرخشم و کین روز دوشنبه بیست و چهارم ذی حجّه باین ترتیب و آیین بیکدیگر رسیدند و سپاه طرفین مانند دو دریای اخضر از باد صرصر در تموّج آمدند غریو صورن و نفیر باوج فلک الاثیر رسید * * نظم *

(۱) دم نای گردید باد سموم گدازان دل دشمنان ز آن چو موم

صبر و شکیب از دل مبارزان رمیدن گرفت و مرغ تیر از آشیان کمان پریدن *

* نظم *

خدنگ از کمانها پریدن گرفت (۲)ز قوس قزح برق جستن گرفت
ز آمد شد گیبر کینه کوش یکی سقف آمد هوا چوب پوش

شمشیر نهنگ آهنگ رخنه در اساس حیات جوانان انداخت و گرز گران سنگ چون توتیا سر گردنکشان را نرم ساخت و سنان ثعبان کردار بدن هزبران بیشهٔ کارزار را چشمه چشمه ساخته از فوارهٔ چشمهٔ (۳)چوبی بظهور رسانید * * نظم *

شست بیغمای تیر (۴)خطّهٔ جان فتح کرد دست بایمای تیغ منبر پیکر شکست
حدّت دندان رمح زهرهٔ جوشن درید خدمت آسیب گرز تارک مغفر شکست

اسلمش بیگ با فوجي از شجعان ترکمان حملات متواتر کرده چرخچیان قزلباش را از جای برداشته بقلب رسانید درین حین نهنگ دریای پیکار پیری بیگ قاجار با جمعي از غازیان نصرت شعار بر سر اسلمش بیگ تاخته او را با مردمش از پشت زین بر روی زمین انداخت در آن اثنا برق عزم خاقان اسکندر

---

(۱) دم کرنا بودهٔ باد سموم ج
(۲) قوس و قزح ا
(۳) کذا فی النسخ
(۴) خطبهٔ جان ب

حشم بعزم رزم جوشن زرنگار ظفر آثار در پوشید و قدم در معرکهٔ سپهر دوّار نهاد و سپاه روز (۱) ظلمت شب را مغلوب و منهزم ساخت * * نظم *

(۲)که چون صبحدم شاه گردون خرام بر آمد برین ابلــق تیــزگام
دم از (۳) نور زد صبح صادق شکوه تجلّــي موسی بر آمــد ز کوه

خاقان اسکندر شان بر سمند باد رفتار که از غایت سرعت بر ایّام ماضي سبقت میفمود و بوقت کشیدن عنان زمان مستقبل را فی الحال در می یافت * * نظم *

یکی (۴) تیزرو چون شهاب شبی فروزان چو برج شــرف کوکبی
به جستن چو برق و برفتن چو باد همــانا که از برق و از باد زاد

سوار شد بتعبیهٔ جنود ظفر اثر مشغول گشته درآن روز دوازده هزار سوار جرّار نیزه گذار در ظل رایت شهریار کامگار بودند * * نظم *

ده و دو هــزار از یلان دلیر پلنگ افکن و پنجه ور همچو شیر
همه صاحب تیغ دریا شکاف همه دشمن جان اهل خلاف

آن حضرت خلفا بیگ و منصور بیگ (۵) قپچاقي چرخچی کرد و پیری بیگ قاجار را با هزار و پانصد سوار طرح گذاشته باقی امرأ را مثل ابدال بیگ دده و حسین بیگ لله و محمّد بیگ استاجلو و بیرام بیگ قرامانلو و عبدي بیگ شاملو و یکان بیگ تکلو و سارو علي مهردار بعضي را به میمنه و بعضي را بمیسره فرستاد و بنفس نفیس در قلب لشکر فیروز اثر مقام و آرام گرفت و ازآن جانب سلطانمراد نیز به میدان ستیز خرامیده روی بتعبیهٔ لشکر آورده خود در قلب منزل گزید و چون از مهابت خاقان مؤید نشان بغایت خایف بود در پیش لشکر خود عرابها داشته بتخته و زنجیر مستحکم گردانید علي بیگ ترکمان را بمیمنه و مراد بیگ را بمیسره جای داد و اسلمش بیگ را چرخچي گردانید بعد ازآن دلاوران جوشن پوش و مبارزان پر جوش و خروش

---

(۱) ظلمت سلب شب را ا
(۲) که صبح چون شاه گردون خرام ج
(۳) از نورد ا
(۴) یکی تیره رو ا چون شباب اشیبی ب ج
(۵) قبچاجي ا قبجاجي ب قچرجي کرد ا

بر فرزندان خود کنید بنابر آن اسلمش بیگ با سپاه بسیار عازم گشته از قم علم عزیمت به طرف معسکر سلطان مراد بر افراخت و در زاویهٔ منصور بیگ پرناک نزول نمود و کوچ بر کوچ روانهٔ اردوی سلطانمراد گردید چون طنطنهٔ کوس استقلال و وفور شوکت و اقبال سلطانمراد متواتر و متعاقب بآدربایجان رسید خاقان اسکندر شان ایلچیی قنبر نام که از غلامان سلطانحیدر بود و بطلاقت لسان و فصاحت بیان از اقران و اکفا مستثنی و ممتاز بود * نظم *

خرد پیشه و زیرک و کار دان حکیم سخن گوی بسیار دان
پر اندیشهٔ چون خم می[1] فروش برون آرمیده درون پر ز جوش

نزد سلطانمراد فرستاد که وی را دعوت نماید که باطاعت و انقیاد در آید قنبر از حاکم عراق جوابهای پریشان شنوده و آثار غبار و سرکشي مشاهده نموده روی بپایهٔ سریر اعلی آورد و آنچه دیده بود و شنیده بعرض رسانید بنابر آن سلطان ممالک جان و خاقان عالم و عالمیان * نظم *

فروزندهٔ تاج و تخت کیان فـــرازندهٔ اختــر کاویان

رایات ظفر نشان بجانب عراق بر افراشت * نظم *

در آورد پـــا در رکاب سمنـــد مسیحـــا بر آمد بچرخ بلند
برای صواب و بصدق درست بآهنگ رفتن میان کرد چست

رایات نصرت مآل قرین سعادت و اقبال از قزل اوزن عبور نموده و منازل و مراحل پیموده در آله قولاقي همدان نزول اجلال فرمود چون سلطان مراد از قرب خاقان والا نژاد خبر یافت * نظم *

چو زین قصّه آگاه شد نا مراد فتـــاد آتش غیرتش در نهاد
به جنبیـــد از جا بفرّ و شکوه شکوهي کزو آب شد[2] تیغ کوه

با سپاه بیکران افزون از تخمین مهندسان متوجّه میدان رزم گشته در برابر آنحضرت نزول نمود آن شب هر دو لشکر بتهیّهٔ اسباب حرب و پیکار و استمالت مردان خنجر گذار پرداختند صباح که جمشید بیضا علم یعني خورشید انجم

---

(۱) خموش ا (۲) تیغ و کو ا

و خروشان پای جلال بموکب اقبال در آورده چون نسیم صبا بسرعت هرچه تمامتر در عقب ایشان ایلغار کردند و از شب تا صباح بیست فرسخ زمین را طي کرده بیورت مخالفان رسیدند و ایشان از کمال ترس و هراس تمامي اغروق خود را ریخته رفته بودند غازیان آن غنایم را متصرّف شدند خاقان اسکندر شان استماع نمود که الوند به تبریز رفته عنان یکران بطرف آدربایجان تافت از باکو ایلغار کرده به تبریز رسید الوند ترکمان چون تیر از کمان از مملکت آدربایجان بیرون رفته توجّه ببغداد آورد حضرت خاقاني بدولت و کامراني باوجان رسیده غازیان احمال و اثقال مخالفان را که از غایت استعجال گذاشته بودند تصرّف نموده عازم دار السّلطنة تبریز شده در آنجا قشلاق نمودند *

گفتار در محاربه نمودن خاقان اسکندرشان با سلطان مراد .

در آن اوان که مملکت ادربایجان بتصرّف خاقان اسکندر شان در آمد سلطان مراد بن یعقوب پادشاه باضطراب افتاده مضمون حدیث (۱) را منظور داشته کس باطراف و جوانب فرستاد و عساکر خود را جمع کرده بقیّة السّیف آق قوینلو در هرجاکه بودند مجتمع گشتند و موازي پنجهزار پیاده از عراق طلب داشت در اوایل شتا با قرب هفتاد هزار سوار جوشن پوش خنجر گذار از قریهٔ (۲)ولیخان علم عزیمت بصوب همدان بر افراشت مادر خود را که گوهر سلطان نام داشت بقم فرستاد که اسلمش بیگ را با سپاه بدرگاه آورد گوهر سلطان خانم باسلمش بیگ گفت که لشکر قزلباش و دلاوران اوباش عازم این دیارند استماع کرده باشي که پدرم شیروانشاه و سایر پادشاهان عالیجاه را چون شکستند و اگر در امداد ما اهمال ورزي ایشان با سپاه سنگین از روي خشم و کین بدین دیار آمده سلطانمراد را مغلوب ساخته و اهل و عیال ترکمان را اسیر خواهند کرد رحم

---

(۱) در جملهٔ نسخ الفاظ حدیث درج نشده (۲) و لیخان ب و لنخان ا

گفتار در وقایع سنهٔ ثمان و تسعمایه

درین سال خبر آمد که امیرزاده الوند بار دیگر سپاهی فراهم آورده بخیال محال استقلال اسباب حرب و قتال معدّ و مهیّا گردانیده بنابر آن در یوم الاثنین رابع عشرین شوّال خاقان نیکو فعال به طالع سعد و کامرانی و مساعد فیروز و بختیاری روی سعادت و اقبال و وجه ابهت و اجلال بدفع مخالفان دین و دولت نهاده تا یوم الاحد عشرین شهر مبارک ذی الحجّه سنهٔ مذکوره تمامی مسافت ییلاق اله داغ را شکار کنان قطع فرمودند در چمن لکزی که در حوالی ترجانست نزول اجلال فرمودند (۱) و بعد از اطّلاع دیدهٔ سپاه مخالف را از رویهٔ سرادق بارگاه شاهی خفّاش‌وار تفرقهٔ تمام پیدا شده از سر دهشت تمام پای خوف بمرکب فرار در آورده و عنان عزیمت بدست اضطرار داده روی ادبار و خذلان بصوب گریز و هجران نهادند و صباح یوم الاثنین احدی عشرین از چمن لکزی کوچ کرده عند الظّهر بیورت (۲) قوچ احمر قرب (۳) بدرونه کوهی نزول فرمودند در آن اثنا جمعی از مخالفان دولت قاهره را که از اطراف و جوانب بدست قدرت و بخت نصرت لشکر جرّار گرفتار شده بودند بقتل آوردند و بعد از آنکه عساکر منصوره تمامی سبزه‌زار یورت مذکور را چندانکه مدّ نظر حدود و جوانب آنرا احاطه تواند کرد از کوه و پشته ضرب خیام قرطاس فام چون شکوفهٔ بهاری سفید گردانید و سلطان سیّارگان یعنی خورشید زر افشان تمامی مسافت قوس النّهار را قطع کرد چون آفتاب دولت ترکمانان آق قویُنلو بغروب رفت خبر رسید که الوند بد پیوند و جمع متفرّقه که برو جمع شده بودند بحوالی سارو قیّهٔ ارزنجان متحصّن شده اند حضرت خاقانی بتأیید ربّانی با اکثر امرای نامدار ذوی الاقتدار و غازیان نصرت نشان چون شیر ژیان جوشان

---

(۱) بعد از اطّلاع دیده سپاه را مخالف را از زاویهٔ سرادقات ا بعد از دیدهٔ سپاه مخالف آرزویهٔ سرادق بارگاه و بارگاه شاهی خفّاش از تفرقهٔ تمام پیدا شد ج

(۲) قوچ احمر ا قوچ احمد ب (۳) قرب بدرونه کوهی ج

وقایع متنوعه

درین سال سلطانمراد متوجّه شیراز شد چون قاسم بیگ پرناک از توجّه او اطّلاع یافت با مردمان فارس باستقبال شتافت و در هفدهم صفر سنهٔ مذکوره قاسم بیگ را گرفته اردوی اورا تاراج نمودند امیر محمّد سابقی را جهت ضبط اموال قاسم بیگ بشیراز فرستاد و سلطانمراد در کازرون قشلاق نموده در رمضان متوجّه عراق شده حکومت فارس را به یعقوب جان بیگ بایندر برادر ایبه سلطان تفویض نمودند قاسم بیگ را بقلعهٔ اصطخر بردند بعد از مدّتی بقلعهٔ اصفهان نقل کردند در آنجا یار علي بیگ ولد نور علي بیگ پرناک ویرا بقتل آورد درین سال چند حاکم که هر یک داعیهٔ استقلال داشتند در ولایت ایران (۱) لوای انا ولا غیری برافراشته بودند بدین تفصیل خاقان اسکندر شان در آذربایجان و سلطانمراد در اکثر عراق و مراد بیگ بایندر در یزد و رئیس محمّد کرّه در ابرقوه و حسین کیای چلاوي در سمنان و خوار و فیروزکوه باریک بیگ پرناک بن علي بیگ در عراق عرب قاسم بیگ بن جهانگیر بیگ بن علي بیگ در دیاربکر قاضي محمّد باتّفاق مولانا مسعود بیدگلی در کاشان سلطانحسین میرزا در خراسان و امیر ذوالنّون در قندهار و بدیع الزّمان میرزا در بلخ و ابو الفتح بیگ بایندر در کرمان *

متوفّیات

درین سال میرزا الغ بیگ بن سلطان ابو سعید فوت گشته پسرش میرزا عبد الرّزاق قایم مقام گردید و هم درین سال مولانا شرف الدّین علي شیفتگی فوت شد در پیش مولانا محي الدّین و مولانا قوام الدّین گلباری تحصیل علوم نموده بود از جملهٔ تصانیفش تفسیر آیات احکام و شرح محرّر و شرح ارشاد هم درین سال محمّد معصوم میرزا بن سلطانحسین میرزا در قاین باسهال کبدی بعالم ابدي انتقال نمود *

---

(۱) لوای امارة و لا غیره ب

است استقرار فرمود و بلمعات آفتاب عدل و کرم متوطّنان آنولایت از ظلمات ظلم باز رهانیدی حامی رعایتش رعایای بیچاره را از آسیب خدنگ حوادث که روزگار در کمان ترکمان بی سر و سامان نهاده بود نجات داد * * نظم *

ز انصـــاف آن عادل داد ده ز گرگ عوان رست صحرا و ده
چنان در جهان کرد عدلش[1] عمل که شد در تموز اعتدال حمـل
نه حرف طلب بر زبانهـا روان نه چوب محصّل[2] نه کلک عوان
رعیّـت ز انصـــافش آباد شد ز بخشش سپاهش همه شاد شد
کجادرا از آن راستي جان نماند کجي خود در ابروی خوبان نماند

هم در اوایل جلوس امر کرد که خطبای ممالک خطبهٔ ائمّهٔ اثني عشر علیهم صلوات الله الملک الاکبر خوانند اشهد ان علیا ولی الله و حی علی خیر العمل *

که از آمدن سلطان طغرل بیگ بن میکائیل بن سلجوق و فرار نمودن[3] بساسیری که از آن تاریخ تا سنهٔ مذکوره پانصد و بیست و هشت سال است از بلاد اسلام بر طرف شده بود با اذان[4] ضمّ کرده بگویند و فرمان همایون شرف نفاذ یافت که در اسواق زبان به طعن و لعن ابابکر و عمر و عثمان بگشایند و هرکس خلاف کند سرش از تن بیندازند در آن اوان مسایل مذهب حقّ جعفری و قواعد و قوانین ملّت ائمّهٔ اثني عشري اطّلاعي نداشتند زیراکه کتب فقه امامیّه چیزی درمیان نبود و جلد اوّل از کتاب قواعد اسلام که از جملهٔ تصانیف سلطان العلما المتبحّرین شیخ[5] جمال الدّین مطهّر حلّي است که شریعت پناه قاضي نصر الله زیتوني داشت از روی آن تعلیم و تعلّم مسایل دیني مینمودند تا آنکه روز بروز آفتاب حقیقت مذهب اثني عشری ارتفاع پذیرفت و اطراف و اکناف عالم از اشراق لوامع طریق تحقیق از مشارق منوّر گردید *

---

(۱) عمل ب (۲) ز کلک ب ج
(۳) فسا پری ا ب (۴) صنم ب منم ج
(۵) جمالدین مطهر علي ا

گشت و خون چون رود جیحون در فضای دشت و هامون روان شد - * نظم *

در و دشت از سیل خون تر شده در آنجا ستوران شناور شده
چو پرگار جنگ آوران شد دراز نمیشد (۱)گره های آنرشته باز
ولی عاقبت آسمان بلند رسانید الوندیان را گزند
بر آن سدّ آهن در آمد شکست زبر دست ایشان شده زیر دست

آنچنان لشکر جرّار و سپاه بیشمار که از قطرات امطار و اوراق اشجار نشانی میداد از اندک مردمی چون اوراق خزانی و باران نیسانی باطراف اقطار متفرّق و پراکنده گشتند * * نظم *

ز جا بر گرفتند الوند را فکندند کوه دماوند را

از عظمای امرای امیرزاده الوند لطیف بیگ و سیّد قاضی بیگ و محمّد قرچغای بقتل آمدند الوند از معرکهٔ جنگ روی گریز بسوی ارزنجان آورد چون آفتاب زندگانی قوم آق قوینلو بسرحدّ زوال رسیده بود گریختگان آن معرکه پس از وصول بصفّ شتران راه نجات مسدود دیدند و سپاه ظفر شعار از عقب در آمده ایشان را با شتران تیر باران کردند * * نظم *

ز بس تیر شد در شتر جایگیر شتر مرغ گردید از پر تیر

فوجی را که از غرقاب فنا خودرا بساحل خلاص افکندند در اثنای راه بسیاه آبی رسیدند هرکس اسب در آن راند سفینهٔ حیاتش در گرداب فنا افتاده دست از جان شست و از یراق و جهات الوند و لشکریان او انقدر از غنایم بدست غازیان افتاد که عشری از عشیر آن در خزانهٔ خیال هیچ پادشاه با استقلال نمی گنجد خاقان اسکندر شان بعد از فراغ خاطر از جانب دشمنان در آن منزل نزول فرموده روز دیگر عام عزیمت بطرف دارالسّلطنة تبریز افراخت سادات و اکابر آن بلده چون سعادت و اقبال استقبال نموده بشرف تقبیل انامل فیّاض مفتخر و سر افراز شدند و مراسم نیاز و نثار بجا آوردند و آنحضرت در کمال عظمت در دارالسّلطنة تبریز که مستقرّ سریر سلطنت و مرکز دایرهٔ خلافت پادشاهان عالیشان

(۱) نمیشد گرههای رشته دراز ا

چون این خبر شکست نزد امیرزاده الوند بتحقیق پیوست با سپاه مانند اوراق اشجار بسیار و بسان قطرات امطار بیشمار چون کوه سنگدل و پولاد پوش و چون سیل تند رو با فغان و خروش متوجّه چخور سعد شد و در موضع شرور قرار گرفت باسي هزار سوار جرّار دل بر محاربهٔ خاقان ظفر شعار نهاد و از ینجانب حضرت خاقاني بتایید ربّاني با هفت هزار سوار که اکثر ایشان بي جبه بودند در برابر مخالفان در آمدند و خاقان پرتهوّر ابو المظفّر شاه اسمعیل بهادر بعزم ترتیب امور مصافّ و رزم سالکان مسالک امور خلاف بدن بي بدیل را بجوشن حمایت الٰهی پوشیده * * نظم *

زره بر تن شاه مالـــک رقاب پر از نور چــون چشـــمهٔ آفتاب
نهان زیر جوشن بصد فرّ و هنگ بدان سان که در موج دریا نهنگ

و بکمیت تایید نا متناهي سوار گشته در تهیهٔ سپاه ظفر عطیّه لوازم اهتمام بتقدیم رسانید و میمنه و میسرهٔ لشکر نصرت شعار بامراي نامدار مثل حسین بیگ لله و ابدال بیگ دده و بیرام بیگ قرامانلو و خلفا و محمّد بیگ استاجلو و عبدي بیگ شاملو و قراچه الیاس باي برتلو و پیری بیگ قاجار و سارو علي مهردار بوجود ایشان مستحکم گردانید * * نظم *

وز آنســـوي الوند گردون شکـــوه بیـــاراست صفّي چو الوند کوه

وز آن جانب امیر زاده الوند نیز بتعبیهٔ جنود شقاوت ورود پرداخت اشارت فرمود که شتران اردو را تمامي جمع نمودند و بزنجیر بیکدیگر بستند و در پس لشکر باز داشتند به مصلحت آنکه هرکس از معرکهٔ ستیز بوادي گریز شتابد راه بیرون شدن مسدود باشد بعد از آن طالبان نام و ننگ در میدان کین تاختند و زلزله در زمین و زمان انداختند و از صعود گرد و غبار خورشید فایض الانوار نقابِ ظلمت آثار در پیش گرفت * * نظم *

ز گردي که برخاست از رزمگاه جهان کرد در چشم مردان سیاه
بدان گونه گم شد در آن گرد مهر که میجست باصد چراغش سپهر

امواج دریای پیکار در تلاطم آمده کشتي عمر جمعي کثیر غریق گرداب فنا

نخچوان بالوند پیوست و پیری بیگ اموال بسیار و غنایم بیشمار در قبضهٔ تصرّف در آورده در ارباب ارغلي باردوی همایون ملحق گشت و درین منزل محقّق شد که محمّد قرچغای درین حوالي پر و بالي گشاده درین اطراف و اکناف بامید آنکه صیدي بدست آرد دامي نهاده بنابر آن همای لوای همایون فال بال اقبال باز کرده در هوای فضای صحرای هیجا در پرواز آمد قرچغای محمّد کبوتر وار از نهیب عقاب با هزار اضطرار و اضطراب قدم ادبار در وادی فرار نهاده در نخچوان بخیل نکبت اثر ملحق گشت و رایات نصرت نشان بعد از فرار ایشان از راه سلطان پور بحوالي قرا اغاچ متوجّه نخچوان گشت در آن اثنا عثمان موصلو با فوجي از دلاوران آق قوینلو نمایان شدند و از عساکر نصرت شعار پیري بیگ قاجار و حلواچي اوغلی امیر شکار با جمعي از غازیان دولت اقتدار بعد از سجدات الٰهی و استمداد همّت از حضرت شاهی بر امید آنکه در میدان خدمتکاري نمایند قدم مسابقت پیش نهادند امیر عثمان با فوجی از اشقیا که با او همدم بودند بقدم مقابله و مقاتله پیش آمده محاربه در غایت صعوبت دست داد و ناوک بلا از شصت قضا گشاد یافته از هر طرف جمعي کثیر بر خاک هلاک افتادند و برق سنان عالم سوز شعلهٔ فنا در خرمن استقامت انداخت و نوک پیکان آتش افروز حروف امن و سلامت از اوراق روزگار محو ساخت * * نظم *

زره را کمانهای خورشید زه | بدندان پیکان گشاده گره
نشسته ز بس تیر بر مرد جنگ | درخت (۱) خدنگي شده هر نهنگ

عاقبت نسایم نصرت و برتری بر پرچم رایت سالکان مسالک طریقت پروری وزید مخالفان از میدان ستیز بوادی گریز شتافته سپاه بهرام صولت بسر پنجهٔ قدرت اکثر آنقوم بیدولت را از مرکب عزّت بخاک مذلّت انداختند عساکر ظفر شعار (۲) غنایم بسیار به معسکر همایون آوردند عثمان موصلو و رفقای او را بدرگاه عالمپناه رسانیدند قهرمان غضب پادشاه عجم وعرب بقتل ایشان فرمان داد

(۱) نهنگي (۲) با غنایم ا

جمعه ویرا بمنزلش رسانیدند علي الصّباح تمامي اطبأ جمع گشته نوبتي دیگر قصد فصد کردند فایده نداشت روز یکشنبه از دار فنأ بدار البقأ انتقال نمود در تأریخ واقعهٔ او گفته اند * * تاریخ *

پنج حرفي بگفت و شد تسلیم ا ب ت ث ج (۱)

و از جملهٔ تصانیفش جلد دیوان ترکي خمسة ایضاً مجالس النفایس تحفة الملوک دیوان فارسي محبوب القلوب حالات پهلوان محمّد ابو سعید خیر الابرار فرهاد و شیرین سدّ سکندری لیلي و مجنون منشآت ترکي مفرّدات در فنّ معمّا عروض ترکي حالات سیّد حسن اردشیر خمسة المتحیّرین نسایم المحبّة و تعمیر سیصد و هفتاد بقاع خیره کرده از آن جمله نود رباط است امّا بغایت ستم ظریف بوده *

گفتار در وقایع سنهٔ سبع و تسعمأیه

در آن اوان که خاقان اسکندر شان در حوالي قلعهٔ گلستان بود قاصدي از نزد شیخ محمّد خلیفه که جهت تحقیق احوال امیرزاده الوند بقرا باغ رفته بود رسیده بعرض رسانید که امیر زاده الوند با سپاه جرّار و حشم بیشمار بعزم جنگ و پیکار از تبریز به نخچوان آمده و محمود قراجه را با فوجي از لشکر ترکمان بطرف گنجه فرستاده تا از قوین الومی گذشته ببلاد شیروان در آید چون خاقان اسکندر شان از کید مخالفان واقف گشته بیکبارگی از سر جرایم مردم گلستان در گذشته متوجّه آذربایجان شد جوشن میرزا بموجب فرمان واجب الاذعان بترتیب جسر مأمور گشته بآنجانب شتافت آنحضرت از جسري که در جوادّ تکمیل یافته بود عبور فرموده در آن حوالي نزول اجلال فرمودند در آن اثنأ بموقف عرض رسید که حسن بیگ شکر اوغلي با جمعی از مخالفان بقراجه داغ آمده ابواب جور و بیدادي برروي رعیّت آنولایت گشاده فرمان قضأ جریان شرف نفاذ یافت که از همین منزل پیری بیگ بجانب قراجه داغ ایلغار کرد شکر اوغلی فرار نموده در

---

(۱) ح ب

بدین موجب در قلم می آورد که جناب هدایت مآب معالی قباب زبدهٔ ارباب دین و دولت قدوة اصحاب ملک و ملّت موسّس الخیرات و موفّق المبرّات رکن السّلطنة عمدة المملکة اعتضاد الدّولة الخاقانی مقرّب الحضرت السّلطانی نظام الحقّ و الحقیقة و الدّین امیر علیشیر ضاعف الله توفیقه منقولست که خواجه (۱) مجد الدّین سلطان حسین میرزا را ضیافت کرده بود و پیشکش بسیار (۲) کشیده هرچند در آنزمان (۳) قاعده نبود که چهارقب بتازیک دهند امّا بنابر خدمت پسندیده او به تشریف مذکوره مشرّف گشته چنانکه قاعده چغتائیست نه جا زانو زد بعد از ساعتی هم در آن مجلس امیر علیشیر فرجی خود را که به یازده تنکه و دو میری می‌ارزید جهت خواجه فرستاد خواجه آن را بر بالای چهارقب پادشاه پوشیده با آنکه تا زانویش نبود جهت میر نیز نه جا زانو زد و درین سال که سلطان حسین میرزا از استراباد عود نمود امیر علیشیر باستقبال شتافت چون نزدیک بمحفّهٔ پادشاه رسید خواجه شهاب الدّین عبد الله پیشتر راند امیر علیشیر ویرا در آغوش کشیده مراسم پرستش بتقدیم رسانید هنوز از سخن فارغ نشده بود که تغییر در حال او پیدا شده از غایت اضطراب گفت که خواجه از حال من غافل مباش و مقارن آنسخن محفّهٔ سلطان حسین میرزا نزدیک رسید امیر علیشیر از اسب فرود آمد با پیش رود و با پادشاه ملاقات نماید پایهای ویرا قوّت نمانده بود یکدست بر دوش خواجه عبد الله و یکدست دیگر بر کتف مولانا جلال الدّین قاسم خواند امیر انداخته خود را نزدیک محفّه رسانید و بتقبیل انامل فیّاض قیام نموده تواسطهٔ شدّت ضعف همانجا بنشست پادشاه هرچند ویرا مخاطب ساخته احوال پرسید جواب نتوانست گفت پادشاه فرمود که ویرا در محفّهٔ کتل خوابانیده همین شب بشهر رسانند آنگاه علامت سکته در وی ظاهر گشته بعد از ساعتی فصد کردند زیاده از پنج شش قطرهٔ خون جریان نیافت و در (۴) نیمشب

---

(۱) مجدد الدین ا (۲) گذرانیده ب (۳) مقرر ب (۴) نیمشت ا

منسوبست از نسل نوشیروان عادل در زمان فرّخ یسار سلطان ابو سعید در قراباغ قشلاق گرفته و بنابر مخالفت فرّخ یسار بر سلطان ابو سعید حسن پادشاه غالب آمد تاریخ ازین بیت یافت میشود * * نظم *

لطیفهٔ ایست عجایب[1] که لشکر اورا [2] ازون حسن زد و تاریخ شیروان شاه است

اتّفاقاً شیروانشاه تاریخ جلوس و مسمّاتست .... و درین سال در موضع جبانی بدست غازیان عظام کشته گردید چنانکه مذکور شد مدّت سلطنتش سي و هفت سال بود بعد ازو ولد او بهرام بیگ پادشاه شد و در اندک مدّتي فوت شده برادرش قاضي بیگ بجاي او منصوب گردید زر قاضي بیگي ازو باز مانده علیشیر بن امیر غیاث الدّین گچکنه اجداد وي در سلک مخصوصان میرزا عمر شیخ بن امیر تیمور انتظام داشتند امیر علیشیر در ایّام طفولیّت پیوسته در خدمت سلطانحسین میرزا بسر برد در وقتي که آنحضرت در ملازمت میرزا ابو القاسم بابر مي بوده امیر علیشیر نیز ملازم بابر بوده بعد از وفات میرزا بابر سلطان حسین میرزا از مشهد بمرو شتافته امیر علیشیر در آن ولایت توقّف کرد و بتحصیل فضایل و کمالات مشغول مي بود و در زمان سلطان ابو سعید بهرات رفته روزي چند در ملازمت سلطان اوقات گذرایند امّا عنایت نیافت بنابر آن از خراسان بماوراً النّهر شتافت و در خانقاه خواجه فضل الله ابو لیثي ساکن گشته اکثر اوقات را بمطالعه مصروف داشته گاهي با امیر درویش محمّد ترخان و امیر احمد حاجي که صاحب اختیار ماوراً النّهر بودند اختلاط مینمود در آن ایّام که سلطان احمد میرزا بنابر استیلای سلطان حسین میرزا خراسان را گذاشته متوجّه سمرقند شد امیر علیشیر همراه بود چون خبر استیلاي سلطان حسین میرزا محقّق شد از امیر حاجی اجازت حاصل نمود و متوجّه هرات شد و قریب بعیدی با سلطان حسین میرزا ملاقات نموده در روز عید قصیدهٔ هلالیّه گذرانیده آن معني موجب ازدیاد اعتقاد پادشاه شده و بتدریج کارش بجائي رسید که سلطان حسین میرزا بوی مکتوب مینوشت و القاب اورا

---

(۱) که لشکر او ج (۲) در ون حسن زد و تاریخ شیروان شاه است ب

دان با پیشکش فراوان بدرگاه آن پادشاه عالیشان فرستاد و آنحضرت سلطنت استراباد را بوی داده متوجّه هرات شد *

گفتار در آنچه در یزد واقع شده

درین سال شخصی که موسوم بود به رئیس محمّد کرّه کرّه موضعیست در لرستان رئیس محمّد ملازم شیخ علی بیگ که حاکم یزد بود گشته روزی شیخ علی بیگ از ابرقوه برسم شکار بدر رفت و کرّه دفتر حقوق شیخ علي بیگ را بر طاق نسیان گذاشته و جمعي را بخود متّفق ساخته بیکبار بر سر ملازمان شیخ علي بیگ رفته ایشان را از شهر اخراج کرد و آن بلده را متصرّف گردید چون شیخ علی بیگ طاقت مقاومت نداشت کس نزد وی فرستاد و متعلّقان خود را(۱) ایستاده روانهٔ یزد گردید کرّه مردمان سخن دان بلرستان فرستاد و ملازم طلب نمود بنابر آن سه هزار لر نزد او بابرقوه آمدند کرّه بوجود ایشان مستظهر شده باونات را نیز متصرّف شد *

وقایع متنوّعه

درین سال امیر شمش الدّین زکریّا که سالها وزارت آق قوینلو کرده بود بشرف بساط بوسي خاقان اسکندر شان مفتخر و سرافراز گشته عنایات شاهانه شاملحال او شده منصب وزارت دیوان اعلی بدو شفقت فرمودند و صدارت را بمولانا شمس الدّین گیلاني تفویض نمودند و ایالت مشهد و ابیورد و نسا و(۲) بازر را به کپک میرزا عنایت نموده درین سال ابو المحسن میرزا شنید که سلطانحسین میرزا مشهد را به کپک میرزا داده وي نیز بخدمت شتافت و منظور نظر عاطفت پادشاه گردید *

متوفّیات

فرّخ یسار بن امیر خلیل الله بن سلطان ابراهیم بن سلطان محمّد بن کیقباد بن فرّخ زاد بن منوچهر(۳) مشهوراً بخاقان که خاقاني شاعر شیرواني بدو

---

(۱) کما فی النسخ (؟ ستاده)   (۲) با رز ب ج   (۳) مشرمرور را ا

میفرستاد آنروز از صباح تا رواح قابض ارواح بکار خود مشغول بود مشرکین از بیم جان بمغاره و غار و خانهای استوار پناه بردند تا روز آن قوم بدروز جنگ کردند و از غایت اضطراب آتشهای فروزان نفط و بوره بر دیوارها و چوبها زده بطرف رومیان انداختند آتش در شهر افتاد و گروه گروه آنطایفهٔ بی شکوه میسوختند بعد از قتل اشرار غنایم بسیار از نقود سرخ و سپید و دختران زیبا طلعت و پسران خورشید صورت بدست افتاد و خوب رویان فرنگ و سمن رویان با فرهنگ که هرکدام رشک نگار خانهٔ چین و غیرت نقش ارژنگ بودند در قید بندگی(۱) و اسار چون صورت منقوش بر دیوار در خانها گرفتار گشتند سلطان بعد از فتح آن دیار باستنبول مراجعت نمود *

گفتار در قضایائی که در بلاد خراسان واقع شده

چون خبر استیلای محمّد حسین میرزا متواتر و متعاقب بعرض سلطان حسین میرزا رسید بنابر آن علم عزیمت بجانب استراباد بر افراخت در اثنای راه مظفّر حسین میرزا و امیر محمّد بورندق برلاس بدرگاه کواکب اساس رسیده منظور نظر التفات گردیدند چون محمّد حسین میرزا از توجّه پدر عالیجاه خبر یافت بوادی فرار شتافت سلطان حسین میرزا بعد از طی منازل در استراباد نزول اجلال فرمود در آن اثنا کپک میرزا احرام ملازمت پدر بزرگوار بسته پادشاه امیر محمّد بورندق را باستقبال او روان کرد امیر محمّد بشاهزاده ملحق گشته همعنان وی متوجّه اردوی همایون شدند درین اثنا محمّد حسین میرزا بجانب ایشان ایلغار کرده در محلّی که اکثر سپاه کپک میرزا بطلب جو و کاه متفرّق بودند بکنار اردو رسیدند و کپک میرزا با امیر محمّد بورندق گریز بر ستیز اختیار کردند و تمامی اسباب ایشان را محمّد حسین میرزا غنیمت گرفته بجانب آب اترک باز گشته و کپک میرزا در سر پل سگنین بدستبوس شاه ظفر قرین فایز شد درین اثنا محمّد حسین میرزا قاصدان سخن

---

(۱) اثار در هر سه نسخه

آسا به سرکردگی یعقوب پاشا و (۱) اسکندر پاشا ارسال فرمود و از آنجانب والی وندیک و سایر پادشاهان فرنگ برای جنگ سیصد نفر کشتی الوند مانند بمقاومت سفاین رومیان فرستادند و جنود روم چون آمدن این قوم را معلوم کردند ایشان نیز با کشتیها بلند و طور جودی مانند گروه گروه با عظمت و شوکت باستقبال شتافتند بعد از امتداد جنگ چندین هزار صندوق سینهای کفّار فجّار از ضرب توب و تفنگ چون کشتیها شکسته بروی دریا افتاد زورقهای دلهای پر خون آن کافران زبون مثل خیام حباب در روی آب به تزلزل و اضطراب آمدند رومیان بقلاب تدبیر چهار ماونه را بچنگ آوردند و در هرکدام هزار مرد بود و مجموع ایشان را روانهٔ دیار عدم گردانیدند در آن اثنا باد (۲) بر خلاف مراد آن قوم برگشته روزگار وزیدن آغاز نهاد بنابر آن کافران بادبانهای کشتی را بصوب فرار برافراختند رومیان قلعهٔ (۳) متون را از جانب برّ و بحر درمیان گرفتند بضرب قزقان بروج حصار را چون دل مشرکین ویران شاختند و اهل شهر و قلعه از پادشاه فرنگ و والی وندیک استمداد نمودند بنابر آن اضطرار اهل حصار حاکم وندیک چهار کشتی باد رفتار با جوانان جرّار بمدد مردمان حصار فرستادند (۴) تا غافل خود را بقلعه اندازند ایشان از سیصد کشتی رومیان گذشته خود را به سدّ حصار رسانیدند فی الفور کشتیهای خود را آتش زدند و سپاه روم ازین حادثه متألّم و مغموم شدند و اهل شهر از غایت فرح بطرف ایشان دویدند و بنقل توب و تفنگ مشغول شدند بنابر اعتمادی که بر بلندی دیوار داشتند بروج حصار از مستحفظان خالی گذاشتند در آن اثنا سنان پاشا امیر الامرای انادولی با جمعی دلاوران میدان دلاوری بطرف رخنهٔ حصار هجوم آورده بر برج صعود کردند و جماعت کفّار برگشته روزگار در عین بهجت و استبشار سپاه روم را در بالای دیوار دیدند سراسیمه بطرف ایشان دویدند از هول جان دست بسیف و سنان بردند سلطان سپاه را فوج فوج بمدد مبارزان اندرون

---

(۱) ا ب ندارد
(۲) باد مراد بر خلاف مردان قوم بر گشته روزگار ا
(۳) متوان ا مستون ج
(۴) تا رسانیدند ب ندارد

که جنود ما زیر و زبر گردید صلاح در آنست که فرار نمائیم شیبک خان بار دیگر بهادران را بافروختن آتش قتال مأمور گردانید نوبتي دیگر ازبکان پر شور و شر در ظلّ رایت آن بداختر جمع آمدند و فوجي از قفاي بابر پادشاه در آمده شبیه نمودند بابر پادشاه از مقاومت عاجز گشته روي سوي سمرقند آورد و چون بدان بلده رسید خاطر بتحصّن قرار داده برج و باره را مضبوط گردانید شیبک خان با جنود فراوان بظاهر سمرقند خرامیده شهر را مرکزوار در میان گرفت چون ایّام محاصره امتداد یافت قحطي صعب در سمرقند واقع شد بنابر آن بابر پادشاه سمرقند را گذاشته متوجّه اندجان گردید شیبک خان بشهر در آمده همّت بر قتل اکابر گماشت خواجه ابو المکارم به مصلحت آنکه کسی اورا نشناسد محاسن خود را تراشیده روی بترکستان نهاد و فوجي از لشکر ازبک اورا شناخته نزد خان بردند خان پرسید که ریش را چه کردي خواجه در جواب این بیت را خواند * نظم *

چراغـــي را که ایزد بـر فروزد هر انکس تف کند ریشش بسوزد

امّا آن لطیفه فایده نداد فهرمان سیاست خواجه را بعالم آخرت فرستاد و شیبک خان سمرقند را دار الملک ساخته حکومت ترکستان را باعمام خویش کوچونجي خان و سونجک سلطان که والدهٔ ایشان دختر میرزا الغ بیگ بن میرزا شاهرخ است عنایت نمود و حکومت بخارا ببرادر خود محمود سلطان داد بعد از آن متواتر و متعاقب سپاه برق اثر ازبک را بتاخت حصار شادمان و بدخشان و ختلان و قندز و بغلان میفرستاد و علم تسلّط مي افراخت *

گفتار در قضایائی که در بلاد روم واقع شده

در اوایل این سال سلطان بایزید پادشاه روم متوجّه شهر قرون و متون گردید و آن بلاد از جزایر[1] یونان زمین است بعد از یکماه خسرو عالیجاه بموره رسید از آنجانب لشکر دیگر همه دریا دل و دلاور با کشتیهای سماسیما و زورقهاي برق

---

(۱) تومان ا ب بونان ج

رسید و خواجه ابو المکارم آن حضرت را بشهر در آورده دروازها را مضبوط ساخت بعد از آن محمّد بابر پادشاه بتحریک سمرقندیان قرب پانصد نفر از مردمان خان بقتل آورد در آنشب جان وفا میرزا که در خانهٔ خواجه قطب الدّین اقامت داشت باتّفاق مولانا عبد الرّحیم ترکستانی با هشت هزار سوار و پیادهٔ جرّار در نواحی قلعهٔ دیدار شادروان عظمت و اقتدار بر اوج فلک دوّار بر افراشته بود و حمزه سلطان و باقی سلطان با جمعی بهادران در قروق که نزدیک شهر است مقیم بودند چون این خبر محنت اثر بخان والا گهر رسیده با سپاه سنگین بدروازهٔ آهنین رسیده چون دانست که کاری نخواهد ساخت روانهٔ ترکستان گشت محمّد بابر پادشاه با هزار سوار جرّار از عقب خان ایلغار نمود و در موضع جوجیه کاروان خندفی کنده شبی شیبک خان با فوجی از شجعان شبیخون آورده از دست تیغ بندان آستان بابری و چابک سواران میدان دلاوری مغلوب گردید بابر پادشاه خندق را گذاشته متوجّه معسکر شیبک خان شد و از آنجانب شیبک خان با هشت هزار سوار در مقابل بابر پادشاه صفّ کارزار را بیاراست در آنروز زیاده بر هزار سوار تیغ گذار کسی در ملازمت بابر پادشاه نبود آنحضرت دست در عروهٔ وثقی وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَهُوَ حَسْبُهُ زده با آنجماعت اندک در برابر هشت هزار ازبک غول هیأت عفریت دیدار صفّ کارزار بیاراست و شمشیر تیز از نیام آختند و با مخالفان حمله نمودند * نظم *

کشیدند الماس تیغ از غلاف بر آمد ز دریای قیر آب صاف

شمشیر اژدها آهنگ همچون نهنگان دریای هیجا شناور گشته حیات کشتی اعدا را در گرداب فنا غرق می نمود و نوک پیکان خون افشان دیدهٔ دل ازبکان را چون لعل بدخشان میساخت * نظم *

سراسر در آن (۱) رزمگاه مصاف ز پیکان در افتاد پیچش (۲) بناف

خدنگ بتان فتنه جویان شده بدن عاشقانرا رگ جان شده

جوانغار شیبک خان عنان بوادی گریز آوردند امرای ازبکان بخان گفتند

---

(۱) عرضگاه ب (۲) مصاف ا

باقر که نزدیک رسیده بود بجانب قرشي باز گشت چون شیبک خان ببخارا رسید حکم نمود که شهررا تاراج کنند لاجرم ازبکان شهررا بجاروب نهب و غارت پاک کردند حکومت بخارا ببرادر خود محمود سلطان رجوع نموده متوجّه سمرقند گردید و در حوالي شهر نزول نمود و در آنزمان خواجه یحیی ولد خواجه عبد الله برآن بلده استیلا یافته بود سلطانعلي میرزا بن سلطان محمود بن سلطان ابو سعید هر روز بملازمت خواجه رفته خلاف فرموده اورا محال مي پنداشت چون شیبک خان چند روزي بمحاصره و محاربهٔ سمرقندیان پرداخت دانست که سلطان علي میرزا از خواجه یحیی بتنگ آمده پیغام داد و کس فرستاد که چنان معلوم شد که خواجه یحیی درین روزها استیلا پیدا کرده امور ملکي را پیش خود گرفته و همّت ما متوجّه فراغ بال و رفاه حال تو گردیده مناسب چنان مینماید که بنزد ما آئي و در سلک اولاد صلبي انتظام یابي و رقعهٔ محبّت آمیز مودّت انگیز نزد والدهٔ سلطانعلي میرزا فرستاده او را بمناکحت خویش نوید داد شاهزاده باتّفاق آن ضعیفهٔ ساده دل ملاقات فرموده آخرویرا بقتل در آورد و خواجه یحیي بدرگاه خان آمده با اکثر اخوان بقتل رسیدند و مملکت سمرقند و ترکستان و بخارا بتصرّف شیبک خان در آمده در کان گل منزل گزید و دست تعدّي باموال رعایا دراز کرد بعد از چهار ماه خواجه ابو المکارم که از اولاد صاحب هدایة عبد الجلیل مرغلاني بود قاصدي بدرگاه محمّد بابر پادشاه فرستاد که در اندجان قایم مقام پدر خویش عمر شیخ میرزا بود و فرمود که مناسب آنست که شاهزاده بروجهي طي مسافت نماید که در فلان شب بسمرقند رسد که بنده دروازهاي شهر بر روی وي گشایم چون این پیغام بعرض بابر پادشاه رسید با دویست و چهل کس از بهادران دلپسند عازم تسخیر سمرقند گردید و چنان بتعجیل روان گشت که در هیچ منزل غیر صبا کسی مجال (۱) سبقت نداشت و هیچ کس را در رفتن پیش نمیگذاشت و چتر آفتاب پیکر همه شب بسان قمر منازل مي پیمود و روز چون قطب بمقامي که رسیده بود آرام میفرمود تا در شب موعود بدروازهٔ سمرقند

---

(۱) کما فی النسخ

گفتار در قضایائی که در ماوراء النّهر واقع شده در گرفتن شیبک خان ازبک سمرقند را

درین سال شیبک خان شیباني با جمعی از سالکان کشور ستاني کمند همّت بر کنگرهٔ تسخیر سمرقند انداخت با امرأ و ارکان دولت و مغولان غول هیات بظاهر آن شهر خرامیده و خیمه و خرگاه و سرا پرده و بارگاه بایوان مهر و ماه رسانید و سلطان علي میرزا (۱) بن سلطان محمود بن سلطان ابو سعید چون طاقت جنگ صحرأ نداشت در دیوار بست متحصّن شد ازبکان عالم سوز قرب دو روز متمکّن بودند آنگاه آن طایفهٔ گمراه جمعی را در کمینگاه گذاشته نزدیک بدروازهٔ شیخ زاده شدند سپاه سمرقند برون شتافتند و بر ازبکان حمله کردند و ایشان از میدان جنگ بفریب آغاز فرار کردند و شهریانرا بفضای صحرأ کشیدند و شیبک خان با فوجی از بهادران از کمینگاه بیک ناگاه بیرون آمدند و حمله کرده جنگ عظیم در پیوستند و سمرقندیانرا مغلوب گردانیدند چون شیبک خان بطرف دروازهٔ چهار راه شتافت در آنجا نیز جنگ صعب کرد و بر سمرقندیان غالب شد و مظفّر و منصور عنان بصوب اردوی خود تافت در آن اثنأ خبر رسید که محمّد باقر ترخان قرب ده هزار جوان جمع کرده بمدد سلطان علي میرزا مي آید بنابر آن شیبک خان با سپاه فراوان باستقبال مخالفان شتافت در حوالی قلعهٔ دبوسي مقابله و مقاتله اتّفاق افتاد امیر محمّد باقر مغلوب شده بحصار دبوسی بر آمد شیبک خان روانهٔ بخارا گشت (۲) و مولانا محمّد علي قاضي خوارزمي را با پیشکش فراوان بخدمت خان فرستاد و شیبک خان حکومت بخارا را بامیر محمّد صالح عنایت فرمود و متوجّه سمرقند شد در آن اثنأ قاصد محمّد صالح رسیده معروض گردانید که امیر محمّد باقر از قلعهٔ دبوسي بقرشي شتافته و شیبک خان بنابر آن بطرف بخارا مراجعت نمود امیر محمّد

---

(۱) از ا ب انداخته

(۲) و مولانا محمد علي قاضي خوارزمي را بپیشکش فراوان بخدمت خان فرستاد . چ

دلیران جنگی چو پیلان مست — بقلعه گشائي گشادند دست
شدند آن عقابان(۱) آهن ظفـر — سوی آن بلند آسمان تیز پر
سر باره فرسوده از دستشـــان — بلندي بدانگونه شد پستشان
نکردند اندیشه از تیر و سنگ — گرفتند آن قلعه را بیدرنـگ

باندک زمانی آن قلعه بتحت تصرّف در آوردند و بزخم شمشیر برّان و سنان جان ستان جمعی را بقتل آوردند موازي هفتاد کس از اعیان باکو مصاحف مجید بر کف گرفته فریاد الامان بایوان کیوان رسانیدند خاقان اسکندر شان از جرایم ایشان گذشته سکّان باکو هزار تومان برسم خونبها بخزانهٔ عامره سپردند غازیان عظام میرزا خلیل الله را پیش کردند و جسد او برون آورده سوزانیدند(۲) در گبندی که داشت زر بسیار یافتند چون خاقان اسکندر شان قلعهٔ باکو را مسخّر ساخت عنان عزیمت بطرف قلعهٔ گلستان منعطف ساخت زیراکه جنود شیروان در آنجا توطّن داشتند و خیال مخالفت بر لوح خاطر میگذاشتند در آن اثنا ساکنان قلعه بعرض اشرف اعلی رسانیدند که قلعهٔ بیقرد در تصرّف ولد قاضي بیگ است و قلعهٔ سرخاب نیز در تصرّف اوست هرگاه که آن قلاع بتصرّف اولیای دولت قاهره در آید ما نیز از روی رغبت قلعه را تسلیم میکنیم در آن اثنا در خواب خاقان اسکندر شان یکی از حضرات ائمّهٔ معصومین صلوات الله علیهم اجمعین در آمده امر فرمود که از پای قلعهٔ گلستان برخاسته بجانب آذر بایجان عنان عزیمت معطوف دارد صباح که آفتاب سر از برج گردون بر آورد خاقان اسکندر شان ارکان دولت قاهره را مثل حسین بیگ لله و ابدال بیگ دده و محمّد بیگ استاجلو و عبدي بیگ شاملو و خادم بیگ را طلب کرده بدیشان گفت که آذربایجان میخواهید یا قلعهٔ گلستان ایشان گفتند آذربایجان آنحضرت فرمود که دوش بما از امامان دین و هادیان طریق یقین وارد شده که اگر آذربایجان میخواهي از پای قلعهٔ گلستان بر خیز بعد از آن آنحضرت متوجّه آذربایجان گشت *

---

(۱) آمین . ا ب — (۲) در گنبد وی ب

* نظم *

گذشته سرش ز آسمان بیگمان زمین دگر بود بر آسمان
سر کنگرش از فلک بهره‌مند زده پنجه بر طاق عرش بلند
درش بر صبا بسته راه عروج قوی پایه مانند ذات البروج
چو ارباب همّت سرش بر فلک چو دون همّتان خندقش بر سمک

امر عالی صادر گردید که از امرای عظام محمّد بیگ استاجلو و الیاس بیگ ایغوت اوغلی خنسلو بجانب باکو روند و در گرفتن آن حصار اهتمام نمایند امرا حسب الامر آنحضرت بدانصوب رفتند و قلعه را مرکز وار درمیان گرفتند و اهل حصار از هول جان تیر و سنگ می انداختند و جنود ظفر نشان سپرهای جلادت در سر کشیده دلهای دشمنان را به پیکان دیده دوز میدواختند و چند روز جدال و قتال بود بعد از آن خاقان ظفر قرین متوجّه آن حصن حصین گردیده بامرا ملحق گشت و کسی نزد زوجهٔ قاضی بیگ که حاکم قلعه بود فرستاد که او را بنصایح و موعظه سالک طریق[۱] صلاح گرداند فرستاده را بقتل آوردند بعد از آن ابو الفتّاح بیگ داروغهٔ باکو بود نزد زوجهٔ مذکوره رفته ویرا از غضب خاقانی ترسانیده او را نیز بقتل رسانید بعد از آن غازیان عظام بترتیب نقب مشغول شدند نقّابان خیره دست که بقوّت[۲] متین سدّ سکندر را چون قلعهٔ[۳] خیبر از بنیاد بر اندازند و کوه برّان قوی بازو که بسر تیشهٔ جبال را چون خانهٔ زنبور مشبّک سازند * * نظم *

گروهی[۴] قوی چنگ فولاد پیشه که چون موم سازند خارا به تیشه

نقبی در زیر آن سدّ شدید زدند در اثنای نقب زدن بسنگی عظیم رسیدند بسرکه اجزای آن سنگ را متلاشی ساخته یک برج قلعه را فرود آوردند ساکنان قلعه نمدهای الاچق آن رخنه را انباشتند و سه روز دیگر قلعه را نگه داشتند بعد از آن غازیان عظام یورش نمودند *

---

(۱) سلاح ا (۲) متینی ا (۳) چنرب چین ا
(۴) گروهی قوي جنگ فولاد تیشه که چون ...... موسوم سازند خانه را نقبی در زیر ا

تمامی احمال و اثقال با هیونان کوه مثال در عرصهٔ قتال گذاشته[1] مضمون غنیمت پنداشتند * نظم *

سواران شیروان در آن رستخیز گرفتند در پیش راه گریز

شیروانشاه بحال تباه و روی سیاه بطرف قلعهٔ بیقرد فرار نمود جمعی از عساکر ظفر مآثر او را تعاقب نموده نمیدانستند که او شیروانشاه است نزدیک بقلعه از عقب رسیده از اسب پیاده کرده سرش از تن جدا ساختند و یراق اسب وی را متصرّف شده جمعی از لشکر شیروانشاه که دستگیر غازیان شده بودند اسب ویرا شناختند بعد از آن سر او را با جسد وصل کرده بسوختند و از رؤس قتیلان منارها ساختند خاقان اسکندر شان سه روز در آن مقام توّقف کرده آنگاه متوجّه شماخي گردید در نواحی آن بلده سادات و قضاة و موالی و اهالی و اشراف و اعیان استقبال آنحضرت را استعجال نموده بشرف بساطبوسی مشرّف شدند خاقان اسکندر شان در تخت شیروان مقام و آرام گرفت در آن اثنا خبر رسید که شیخ شاه ولد فرّخ یسار که در[2] روز محاربه فرار نموده بود حالا در شهر[3] نو قرار گرفته بقیّة السّیف لشکر شیروان بنزد وی جمع شده اند آنحضرت خلفا بیگ را با سپاه نصرت نشان بر سر شیخ شاه ولد فرّخ یسار فرستاد و موکب همایون نیز بدان صوب در حرکت آمد شیخشاه از توجّه خاقان عالیجاه خبر یافت[4] در کشتی نشسته بطرف گیلان شتافت چون خبر فرار شیخشاه بعرض شاه ملایک سپاه رسید جهت قشلاق متوجّه محمودآباد شد در اثنای قشلاق منهیان بعرض خسرو با استحقاق رسانیدند که متوطّنان قلعهٔ باکو لوازم خراج گذاري بجای نمي آرند و آن حصاری بود موصوف بحصانت و معروف بمتانت کلمهٔ وَ السَّمَآءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ در بارهٔ او آیتی وَ بَنَیْنَا فَوْقَکُمْ سَبعاً شِدَاداً از استحکام او کنایتی *

---

(۱) (در هر سه نسخه ما بعد آن انداخته)
(۲) در روز محاربه نمود ا
(۳) تو ا ب ج
(۴) و کشتي

و زمان انداختند تیغ یمانی در کف سالکان مسالک پهلوانی آغاز سر افشانی کرده مرغ روح انسانی را از تنگنای قفس بدن فانی پرانید اژدهای سنان بطعن پیر و جوان زبان دراز کرده و تیر خارا گذار در جسم هر یک از دلیران معرکهٔ پیکار چندین چشمهٔ خونبار موجود گردانید و (۱) سپر چین قهر در جبین افکنده سخت روی در پیش آورد * * نظم *

افکنــــده سپـــر گره در ابرو با تیغ دو رو شده سخن گو

در آن اثنا شیروانشاه با جمعی از طایفهٔ گمراه پای جلادت پیش نهاده و مرغان تیز پرواز تیر را از آشیان کمان رم داده بمرتبهٔ در ستیز مبالغه نمود که از سهم سهام خون آشام ایشان بهرام شدید الانتقام سپر زرنگار آفتاب را سر کشید * * نظم *

سپرها مشبّک شده از خدنگ در آن کرده نظّاره مردان جنگ

بدن آهنین شد ز پیکان بسی بجــوشن نشد احتیاج کسی

ز بس سر فتاده چو میوه ز شاخ شده روزی زاغ و کرگس فراخ

پیکان دلنشان شیروانیان مانند کار ایشان روی بنشیب آورده ترک بر تارک میدوخت و سنان آتش فشان غازیان چون عروج دولت ایشان زبانه بالا کشیده خرمن زندگانی میسوخت در آن اثنا بواسطهٔ شبهه میمنه و میسرهٔ خاقان عالیجاه بهم بر آمده فرّخ یسار خیره شده با سواران سپاه بیکبار حمله کرده پیادگان شیروان در زیر دست و پای ستوران افتاده دیگر مجال تیر انداختن نیافتند دلیران لشکر شیروانشاه از حدّت آتش کینه چون باد می آمدند و مانند آب باران روی بمرکز خاک آورده بعضی آب حیات را بر باد فنا دادند از تاب زخم سنان آتش فشان سینهٔ پر کینه بر خاک نهادند در آن اثنا خاقان اسکندر شان با فوجی از دلاوران که هر یک پلنگ قلعهٔ هیجا و نهنگ دریای وغا بودند سمند جلادت بجانب دشمنان تاخته بهر حمله جمعی را بر خاک هلاک انداختند آخر الامر بواسطهٔ قوّت دولت شاهی بلکه بمحض عنایت الهی نسیم فتح و ظفر بر پرچم علم خاقان والا گهر وزید و خاک نکبت در دیدهٔ شیروانیان پاشید

---

(۱) سپر حسن قهر در چین افکنده ب

از جنود ذوالقدر پیش از موکب نصرت اثر بکنار آب کر شتافته از معبر قوین الومي عبور نمایند امیر بیرام بر حسب فرمان بجانب آب روان شد آن معبر را قابل عبور لشکر ندانست و متحیّر ماند خاقان اسکندر شان بکنار آب رسیده عنان یکران بطرف آب انعطاف داده عساکر نیز متعاقب وی اسب در آب افگندند و مجموع عبور نمودند در آن اثنا مردم (۱) شکی آغاز تمرّد نمودند غازیان به تیغ بیدریغ آتش صفات خرمن حیات ایشان را بسوزانیدند درین حال سواری رسید خاقان اسکندر شان از وی احوال فرّخ یسار پرسید وی گفت در مجلس فرّخ یسار مذکور شد که خاقان اسکندر شان متوجّه شیروان است و شیروان شاه گفت اگر او بدین حدود آید آنچه بپدر او رسید بدو رسد خاقان اسکندر شان از شنیدن این خبر دانست که آتش فتنهٔ شیروانشاه جز باستعمال شمشیر آبدار سمت انطفا نپذیرد و سیلاب طغیان لشکر شیروان غیر از صرصر حملهٔ مردان صفت انقطاع نگیرد بنابر آن با سپاه فراوان متوجّه کلید (۲) گیلان شد ساکنان آن مکان بعرض خاقان اسکندر شان رسانیدند که شیروانشاه با خیل و سپاه در پای قلعهٔ قبله نشسته و در صلح و صلاح بر خود بسته بعد از آن شاه جمجاه متوجّه شماخی گردید و در آن اثنا خبر رسید که پادشاه شیروان با فرقهٔ ناقص الایمان در بیشهٔ که در حوالی بیقرد واقع است فرود آمده گرداگرد اردوی خود را چپر کشیده چون خاقان اسکندر شان بشماخي رسید از آن جا روانهٔ جباني گردید و از آنجانب شیروانشاه با خیل و سپاه پرتو وصول بر موضع جباني انداخت چون خاقان اسکندر شان از قرب مخالفان واقف شد بتعبیهٔ سپاه نصرت شعار که عدد ایشان هفت هزار بود اقدام فرمود فرّخ یسار با بیست هزار سوار و شش هزار پیادهٔ جرّار که همراه داشت بر زبر پشته صعود نمود و همّت بر ترتیب لشکر گماشت بعد از آن دلیران جنگجوی و بهادران رزم جوی در میدان کین تاختند و زلزله در زمین

---

(۱) مشکي آغا نرد نمودند ا

(۲) متوجه کلد گیلان ا کلید گیلان ج گیلان ب

را بمسامع خاقان عاليجاه رسانيدند آنحضرت رای ایشان را صواب نشمرده قرار داد که امشب استخاره خواهیم کرد آنچه ائمّهٔ معصومین سلام الله اجمعین فرمایند آن را بفعل خواهم آورد روز دیگر خاقان اسکندر شان سالکان طریق دولتخواهي را به پایهٔ سریر شاهي طلب داشته فرمود که دوش از ارواح مطهرهٔ ائمّهٔ دین صلوات الله علیهم اجمعین بر ما محقّق شد که توجّهٔ رایات جلال بصوب شیروان مقرون بصلاح و صوابست بنابر آن عنان عزیمت به طرف شیروان انعطاف داد بعد از ورود بمنزل پاسین رای اصابت آئین چنان اقتضا کرد که خلفا بیگ را بصوب گرجستان فرستند خلفا بیگ بحسب فرمان با فوجی از دلاوران بجانب گرجستان ایلغار کرده و غنیمت بی نهایت گرفته باردوی همایون ملحق شدند خاقان اسکندر شان هم در آن زمان الیاس بیگ ایغوت اوغلی را با فوجی از صوفیان رستم وش بفتح قلعهٔ منتش فرستاد و امیر الیاس با جنود بی هراس متوجّه آن حصار سپهر اساس گشته منتش آن حصار را به یکی از متعمدان خود گذاشته رایت هزیمت بر افراشت جنود ظفر قرین آن حصن حصین را مرکز وار درمیان گرفتند و متعلّقان منتش با خاطر مشوّش با تیغ و کفن باردوی آن امیر صف شکن شتافتند * نظم *

کفنها بگردن در آویخته سرشک ندامت ز رو ریخته

و آنجناب کلانترین ایشان را بآستان اقبال آشیان فرستاد و آنحضرت بنظر عاطفت در آن جماعت نگریست و ضبط قلعه را بدیشان رجوع نمود و خاقان در منزل (۱) ختاباد نزول اجلال فرمود منتش روی توجّه بجانب اردوی همایون آورده بآستان خلافت آشیان رسیده روی نیاز بر خاک راه سود و گرد انفعال بر جمال حالش نشسته بلطف آن مهر سپهر سروري دل بسته از حرکات نا پسند خود شرمسار و بعنایت شهریاري امیدوار آنحضرت از غایت کرم و عاطفت از جامه خانهٔ ترحّم و بخشایش خلعت انعام و احسان در قامت قابلیّتش پوشانید بعد از آن فرمان همایون نفاذ یافت که بیرام بیگ قرامانيِ با فوجی

---

(۱) ختاباد ج ختایاباد . ا

متوفّیات

مولانا حسن شاه در اوایل ایّام جوانی ملازمت میرزا سلطان محمّد مینمود درآن اثنأ روزی سخن بذکر معایب ملوک رسید مولانا حسنشاه هر یک از سلاطین ماضیه را بعیبی منسوب گردانید میرزا سلطان محمّد از وی پرسید که من چه عیب دارم مولوي گفت غیر کاهلي عیبی در شما نمي بینم پادشاه گفت کاهلي ما را از کجا دانستی گفت در آنجا که میتوانی گفت که ده هزار دینار بمولانا دهند و نمیگوئي میرزا سلطان محمّد از شنیدن این سخن در خنده شد و پنجهزار هزار دینار بمولانا عنایت کرد مولانا گفت اینک از غایت کاهلي درمیان راه ماندي عمر مولانا زیاده از صد سال بوده سالها در مدرسهٔ گوهر شاد بیگم و مدرسهٔ اخلاصیّه بدرس و افاده اشتغال داشت بعد از فوت قاضي نظام الدّین ترک تدریس مدرسهٔ گوهر شاد بیگم کرده در مدرسهٔ عبّاسیّه علم افاده بر افراشت از جملهٔ تصانیفش شرح حکمة العین *

گفتار در وقایع سنهٔ ستّ و تسعمایه گفتار در محاربه نمودن خاقان اسکندرشان با پادشاه شیروان

چون خاقان اسکندر شان در ارزنجان نزول اجلال فرمود در آنجا از طوایف مریدان و صوفیه هفت هزار کس از استاجلو و شاملو و روملو و تکلو و ذوالقدر و افشار و قاجار و ورساق و صوفیهٔ قراجه داغ از آنجمله محمّد بیگ با دویست نفر از اولاد و اتباع و عابدین بیگ شاملو با سیصد کس بدرگاه جهان پناه جمع شدند خاقان اسکندر شان بعضی از ارکان دولت قاهره را طلب فرموده امر کرد که با سران سپاه مطارحه نمایند که بکدام طرف توجّه مي باید نمود بعضی گفتند که در ارزنجان قشلاق باید کرد تا سایر صوفیان و مریدان مرتبه مرتبه باردو ملحق شوند و بعضی گفتند که درین زمستان متوجّه غزای قرقره شویم فرقهٔ دیگر چخور سعد را جهت قشلاّق تعیین کردند بعد از آن امرای درگاه اختلاف رای سران سپاه

و پانصد فرنگ غرق گرداب فنا شدند و یک قالیان فرنگ را زبون کرده موازی سیصد و پنجاه نفر را براه عدم فرستادند و زمانه بر اهل شرک و ضلال روز روشن شب تار کرد روی دریا از خون ایشان همرنگ طبر خون و سپاه بی نام و ننگ راه فرار پیش گرفته رومیان متوجّه عیذه بختی شدند بعد از سه ماه کافران گمراه در برابر سپاه روم آمدند بعد از ستیز و آویز راه گریز پیش گرفتند و رومیان از جانب برّ و بحر قلعه را درمیان گرفته خوف بسیار بر اهل حصار مستولی گشته قلعه را تسلیم نمودند سلطان بایزید حصار را نیز بمعتمدان سپرده بادرنه مراجعت نموده حکم کرد که سنان پاشا و مصطفی پاشا دو قلعه در برابر حصار بسازند پاشایان حکومت شعار در اندک روزگار دو قلعهٔ استوار برابر یکدیگر ساختند *

گفتار در قضایائی که در خراسان واقع شده

درین سال محمّد حسین میرزا متوجّه اسفراین شده امیر بدر الدّین را بقتل آورد چون مظفّر حسین میرزا از کشته شدن امیر بدر الدّین خبر یافت عزم رزم جزم کرده بسبزوار بیرون خرامید امیر محمّد قاسم بن امیر محمّد برندق برلاس با فوجی از لشکر ظفر اقتباس برسم منقلای روانه کرد و میان امیر محمّد قاسم و مقدمهٔ لشکر استراباد که سردار ایشان کوکلتاش بود محاربه در غایت صعوبت دست داده محمّد قاسم بزخم تیر از پای در افتاد محمّد کوکلتاش به فتح و نصرت اختصاص یافته چون گریختگان بمظفّر حسین میرزا رسیدند وی نیز فرار نموده بطرف زاوه شتافت کپک میرزا نیز بعد از استماع این خبر مشهد مقدّس را گذاشته فرار بر قرار اختیار نمود محمّد حسین میرزا خراسان را خالی یافته از استراباد تا نیشاپور تصرّف نمود *

وقایع متنوّعه

درین سال سلطان حسین میرزا حکومت بلخ را با توابع و لواحق بمیرزا بدیع الزّمان داد و نام وی را در خطبه ردیف اسم خود گردانید *

مورة توجّه نمایند و از کنار مورة بحوالی [1]عینه بختی در آیند و سلطان بایزید نیز از راه خشکي قلعه را احاطه کند ایشان باد بانها افراخته روانه شدند * نظم *

چو با بادبان باد دمساز گشت — شتابنده با مرغ همراز گشت

بدین گونه تا در گذشت آفتاب — همیکرد کشتـي برفتن شتاب

چون بجزیرۀ مورة رسیدند از آنجانب والي وندیک که صاحب عینه بختي بود آگاه گردید وی نیز لشکری عظیم با کشتي بسیار و توب و تفنگ بیحدّ و شمار عازم جدال و قتال شدند در آن اثناء باد بر خلاف مراد بلکه بر رضای کافران بد نهاد وزیدن گرفت رومیان کشتیهای خود را در جای محکم در آوردند و قرب بیست روز توقّف کردند و خبر این حادثه را بسلطان فرستادند بنابر آن سلطان احمد پاشای خرسک اوغلی را که وزیر بود با جمعی بهادران ظفر شعار بدفع کفّار فرستاد و باد مراد وزیدن گرفت و جنود فرنگ با صد و پنجاه کشتي قلعه مانند در هر کدام هزار مرد همه با آلات نبرد در هر کشتي هفت فرنگي و بیست قزقلن و هر توبی از پنج من تا پنجاه من سنگ مي انداخته در برابر سپاه روم آمدند و رایات منکوسی و اعلام معکوسی کفر را بر افراختند و ازین جانب رئیس کمال و رئیس براق متوجّه اهل نفاق شدند و توب و تفنگ انداختند و از صدای تفنگ و ضربزن ستاره در آسمان راه گم کرد غریو کوس و صدای نای و ناقوس بعیّوق بر آمد در اثنای جنگ از سپاه فرنگ دو عدد کوکۀ کوه مانند که دو هزار مرد در آن بود و یک ماونه و یک بارجه که درو پانصد نفر بد اختر بودند روی در سپاه روم آوردند و قلابهای آهنین در کشتي رئیس براق انداختند ایشان نفط سفید را درمیان آن دو کشتي افگنده هرچند رومیان جهد کردند که کشتي خود را از قلاب کافران جدا کنند میسّر نشد و دو کشتي فرنگان و یک کوکۀ رومیان سوخت و کمال بیگ و قراحسن و رئیس براق و پانصد نفر از رومیان شربت زهر مذاق مرگ را در کشیدند و هفت صد نفر دیگر که بدریا افتاده بودند بقتل آوردند و یک ماونه و یک بارجۀ فرنگ را بضرب توب شکستند و یک هزار

---

(۱) عسبه نُعي ب غنه سعتي ج عنه تعدّی ا

آنکه به کوکه معروف است بر مثال کمان درمیان تیریست بر عکس تیر کمان همیشه کمان او همچو تیر روانست و تیر او همچو کمان همیشه برجاست * * نظم *

زیر این چرخ مقرنس بس که باشد سهمناک
بهر حفظ خویش دارد تیر در بحر کمان

و قسمی که او را ماونه گویند مثال حصاریست وسیع گشاده * * نظم *

ماهي اژدر صلابت اژدر ماهي روش
لاک پشت واژگون سیمرغ سیماب آشیان
در(۱) تهوّر چون نهنگ(۲) و از نهنگ اندیشناک
صفدر مایل بجنگ و سرور صاحبقران
مشکلش تا حل نگردد از نسیم خوشدلی
پیش او آسان نگردد قطع بحر بیکران
ناودان شکل است و استادان صنعت گفته اند
بهر اظهار هنر صد خانه بر یک ناودان

قسمی که بقالیان موسوم است بر وضع ماونه است امّا کوچک است و درجه کوچکترین اصناف کشتی است و سریع السّیر است * * نظم *

جهنده مرکبی بی پا و رهوار چو بادش دمبدم بر آب رفتار
چو اشتر کوه کوهان سر افراز ز سرمستي خروشان و کف انداز

سلطان بایزید در هشتم شوّال با سپاه بسیار بجانب مقصد نهضت نمود و داود پاشا حاکم گلی پولی با سپهسالاران بحر با جنود بهرام قهر و جماعت ملّاحان (۳)سیاحت شعار عمدهٔ سیّاحان بحار پیش رو عیّاران دریا بار رئیس کمال و رئیس براق بر دو کشتی که کوکه گویند سوار شده و سیصد کشتی دیگر و جوانان روم با تفنگ و ضربزن بسیار برجانب معبر گلی پولی روانه شدند که از آنجا بجزیرهٔ

---

(۱) تهاور در نسخها . (۲) و وزنهنگ در نسخها (۳) سیافت ب

خبر رسانیدند که یاغی نمودار شد امیر ذوالنّون با لشکر ارغون پای در رکاب آورده ایشان را استقبال نمود در نواحی النگ نشین آن دو لشکر پر خشم و کین بهم رسیدند و از صرصر کین مردان جلادت آئین آتش محاربت افروختن گرفت از نیران قتال خرمن حیات دلیران نبرد احتراق پذیرفت در آن اثناء بدیع الزّمان میرزا بمعرکه رسیده مردمان هرات را از مشاهده آن حالت دست از کار رفته نخست عبد الله و امیر بابا علي فرار نمودند بعد از آن محمّد معصوم میرزا و امیر محمّد ولي بیگ گریز بر ستیز اختیار کردند محمّد معصوم میرزا و سیّد عبد الله میرزا باردوی همایون آمدند و امیر محمّد ولي بیگ بشهر در آمده دروازها را بست بدیع الزّمان میرزا شهر را احاطه کرده طمع میداشت که بی جنگ مردان شهر را بدو دهند سپاه را اجازت حرب نداد بعد از چهل روز خبر مراجعت سلطان حسین میرزا بتواتر پیوست امیر علي شیر کس نزد بدیع الزّمان میرزا فرستاده ویرا از مقابلهٔ پدر بترسانید بنابر آن بدیع الزّمان میرزا از پل مالان بطرف مرغاب شتافته بعد از چهار روز سلطان حسین میرزا بهرات رسید *

گفتار در قضایائی که در بلاد روم واقع شده

درین سال سلطان بایزید پادشاه روم با سپاه زیاده از حوادث گردون و ریگ هامون متوجّه دیار کفّار برگشته روزگار گردید جهت ترتیب آلات جنگ توب و تفنگ جمع آوردند و کشتی بسیار از هر دیار مجتمع ساخته توبها و ضرب زنها در سفاین گذاشتند از آن جمله دو کشتي بود که باصطلاح ملّاحان فرنگ و روم ایلي کوکه گویند ساختن آنچنان کشتی بجز ملوک کسی را مقدور نیست زیرا که خرج هر کدام بیست و چهار هزار اشرفي است و اسامي و اصناف کشتي برین موجبست کوکه ماونه بارجه قدرقه قالیان درجه قسمی که موصوف بقدرقه است بادبان ندارد حرکت او به پاروست امّا از جمیع اقسام کشتي اسرع است * * نظم *

توسنی در چابکی چابک تر از باد صبا
مرکبی از تخته و صدره به از تخت روان

کثیر از اعدای دولت بخاک مذلّت افتادند جنود ظفر ورود با غنایم نا معدود از راه قاقزمان متوجّه(۱) ترجان شدند و از آنجا به ییلاق ساروقیا رفتند و رحل اقامت انداختند در آنجا خبر آوردند که خرسی بمغارهٔ وطن کرده بمردم آزار میرساند خاقان شیر شکار عازم دفع آن نابکار گردید سپاه انجم عدد ملایک مدد مسکن آن دد را پرگار وار درمیان گرفتند خرس از آواز آن لشکر ظفر اثر از مغاره بیرون شتافته خاقان شیر دل باوجود آنکه سیزده ساله بود متوجّه آن جانور گشته (۲)بیک تیر آن سبع مهیب را که نمودار دبّ اکبر بود از پای در آورد و به منزل شریف تشریف آورد تا دو ماه در آنجا بسر برده بعد از آن متوجّه ارزنجان گردید *

گفتار در قضایائی که در ولایت خراسان واقع شده

در آن اوقات که سلطان حسین میرزا در استراباد بود بدیع الزّمان میرزا از سیستان و امیر ذوالنّون ارغون از زمین داور با سپاه بلا اثر بولایت هرات شتافتند و از مواشي و مراعي ارکان دولت پادشاهي هرچه یافتند تصرّف کردند از شیوع این خبر امیر علي شیر و محمّد ولي بیگ و سایر امرأ باضطراب افتادند (۳) چون بدیع الزّمان میرزا باوبه رسیده امیر ذوالنّون پیشتر متوجّه گردید مردم بلوکات چون وی را تنها دیدند تصوّر کردند که بدیع الزّمان میرزا مراجعت کرده و امیر ذوالنّون با لشکر اندک نزدیک رسیده است و اگر امرأ بیرون روند غالب ظن آنست که دستگیر کردد و مقارن این حال محمّد معصوم میرزا از جانب (۴) چچکتو بهرات رسید امیر محمّد ولي بیگ مستحضر شده سه هزار سوار جرّار در رکاب شاهزادهٔ عالي مقدار از شهر بیرون رفته محمّد معصوم میرزا را باز داشت و خود در میمنه ایستاده ضبط میسره را بعهدهٔ سیّد عبد الله میرزا و امیر بابا علي گذاشت از آنجانب میرزا بدیع الزّمان با فوجی از دلاوران در حوالی لک خانه بامیر ذوالنّون پیوست در محلّ کشیدن شیلان قراولان عسکر ظفر نشان

---

(۱) ترخان ا (۲) پیک آن سبع . ا بیک چوبه تیر آن سبع نهیب را ج

(۳) چون بدیع الزمان میرزا مراجعت کرد و شخصی خبر اورد که امیر ذوالنون با لشکر اندک نزدیک رسیده است و اگر امرأ ب (۴) صچکتو ب چچکتوا ج

سلطان حسین از نهضت خاقان اسکندر شان واقف شد آتش غضبش اشتعال یافته از عقب شاه عالیجاه ایلغار کرده نزدیک به معسکر ظفر اثر رسید خاقان اسکندر شان از کثرت مخالفان اندیشه نکرده پای ثبات در میدان محکم کرد و خوف در دل مخالفان جای کرده رو بوادی رجعت نهادند بعد از آن خاقان اسکندر شان بچخور سعد رسید و از آن منزل نیز کوچ کرده در[1] دو قوزالم نزول نمود *

گفتار در آمدن قراچه الیاس و صوفیان روم

چون آفتاب عالمتاب شاهی بامر الهی از مطلع الطاف نامتناهی باطراف و اکناف ربع مسکون لامع و درخشان گشت هرکس نسبت بخاندان امامت دم از اخلاص و اعتقاد میزد قدم از سر ساخته بجانب معسکر ظفر اثر می شتافت از آن جمله قراچه الیاس با فوجی از صوفیان روم احرام درگاه فلک اساس که کعبهٔ حاجات و قبلهٔ مرادات است بسته و قدم در راه نهاده بعد از قطع مسافت و مسّ آفت در شوره گل فرود آمد که از آن جا در چخور سعد بعزّ بساط بوسی مشرّف گردد و منتش که بهادری بود پیلتن و سپهداری لشکر شکن در آنجا قلعهٔ داشت محکم چون بر مرور قراچه الیاس و صوفیه مطّلع شد ویرا استقبال نمود و طرح ضیافت انداخت و چند نفر صوفی روم را بمنزل فرود آورد و ملازمان خود را بغارت ایشان مأمور گردانید و صوفیان بقدر وسع و امکان بمدافعه در آمده بسعی بسیار خود را از آن دریای[2] زخّار بساحل نجات رسانیدند و متوجّه درگاه معلّی شده صورت حال بعرض رسانیدند آتش غضب قیامت نهب از استماع این ترک ادب ملتهب گشته با فوجی از بهادران بجانب قلعهٔ منتش ایلغار فرموده چون منتش از توجّه خاقان رستم وش اطّلاع یافت قلعه را بمعتمدان سپرده بوادی فرار شتافت خاقان دشمن شکن با فوجی دلیران تهمتن فن بظاهر آن قلعه رسیده و غازیان بنهب و غارت مشغول شدند فوجی از مخالفان بعزم جدال بمیدان قتال آمدند خاقان اسکندر شان بقتل ایشان فرمان داد جمعی

---

(۱) دو قوز ادلم ب ا (۲) ذخار ا ج

و شموم شمایم فرخنده نسایم مشک اذفر را (۱) مشعبد ایّام در نافۀ صبا مستور نتواند ساخت بکمندی که از تار عنکبوت سازند شیر ژیان را بدان بند نتوان کرد بشمشیر چوبین که صبیان از برای ملاعب سازند پیل دمان را از پای در نتوان آورد سلطان حسین بارانی بخیال محال و اندیشۀ باطل طرح صحبتی انداخت و از مقرّبان درگاه معلّی التماس کرد که منزل ظلمانی را بنور حضور خاقان اسکندر شان رشک خلد برین سازند امرا چون غدر و مکر او را معلوم داشتند خاقان اسکندر شان را به بهانۀ عارضۀ که فی الواقع نبود منسوب ساختند حسین بیگ لله در خدمت شاه عالیجاه گذاشته ما بقی ارکان دولت بمنزل سلطان حسین بارانی برسم ضیافت حاضر شدند و عذر خواهی کردند که مزاج خاقان اسکندر شان از صواب اعتدال روی بنهج انحراف نهاده میسّر نشد که بصحبت شریف رسد سلطان حسین آن را بصدق عمل نموده لوای عیش و عشرت در آنروز بر افراخت و از مراسم ضیافت و مهمانداری چیزی فرو نگذاشت و چون روز باخر رسید امرای عظام رخصت انصراف یافتند و بملازمت خاقان شتافتند خاقان اسکندر شان صلاح چنان دید که بیرخصت سلطان حسین از آن منزل کوچ کنند و متوجّه چخور سعد شوند چون شب ظلمانی پردۀ مشکین خود را نقاب ضؤ آفتاب ساخت و در خیمۀ بیستون گردون مشاعل ثوابت و سیّاره بر افراخت سلطان مشام حواسّ فرق انام را عاطل گردانید شاه عالیجاه امر فرمود که هرکس از غازیان نصرت قرین خیام از کثرت شموع و مشاعل نمودار سپهر فیروزه فام نموده دیگها بار کرده آتش در زیر دیگها بر افروزند تا از دور در نظر مردم چنان نماید که در معسکر ظفر اثر طعام طبخ می نمایند بعد از آن شتران کوه پیکر و استران برق اثر در زیر بار کشیده روانه شدند و سلطان حسین بارانی و مردم اردوی وی از نهضت و کوچ کردن غافل گشتند از شموع و مشاعل و (۲) نیران در تحت فیروز استدلال استقرار و سکون کردند روز دیگر که شموع و مشاعل انجم از پرتو نور آفتاب منطفی و منتفی گشت

---

(۱) منقبد ایام در نامۀ صبا ا (۲) و تیران در تحت فیروز ا (؟ فیروزه تخت)

اتّحاد بمسامع آنحضرت رسانید که اگر خاقان اسکندر شان کلبهٔ احزان مخلصان را بنور حضور مشرّف گرداند هر آینه ازین شرف تاج مباهات و افتخار طایفهٔ قرا قوینلو بذروهٔ فلک الاخضر خواهد رسید و کدورت موروثي بصفا مبدّل گشته قاعدهٔ اخلاص بنوعی تأکید خواهد یافت که از وقوع حادثات زمان تزلزل نخواهد یافت خاقان اسکندر شان و ارکان دولت قاهره بحسب اقتضای وقت مصلحت در اجابت دعوت دیدند و تکیه بر لطف [۱]حضرت ملک متعال کرده متوجّه منزل سلطان حسین باراني شدند در آن اثنا لشکر ارادت سر کرده فوج فوج بدرگاه معلّی مي آمدند چنانکه در وقت توجّه رایات نصرت آیات [۲]بصوب اردوی سلطان حسین باراني هزار سوار و پیاده همراه بودند چون شاه عالیجاه از غدر ایشان مطّلع بود مقرّر داشت که خیام عساکر نصرت مآثر را علیحده نصب کرده باردوی سلطان حسین ممزوج و مخلوط نگردد و موازي سه روز در حوالی اردو توقّف نمود و درین ایّام سلطان حسین بارانی در مراسم خدمتکاري و جانسپاري و تحف و هدایا بدرگاه معلّی و اقامت ارکان دولت قاهره تعلّل و تهاون نکرد و خاقان اسکندر شان چون دانست که از سحاب موافقتش قطرات مطرات متقاطر و متعاطر[۳] ارتحال از آن منزل لازم دید و با ارکان صلاح نهضت و ارتحال دیده سلطان حسین ازین داعیه واقف شده امرا و ارکان و اعیان بارگاه عرش اشتباه را طلب نموده در توقّف نوّاب کامیاب مشاوره نموده امرا قبل از آنکه حکایات توقیف را بذروهٔ عرض اشرف اعلی رسانند بنوعی جواب گفتند که سلطان حسین [۴]استدراک نمود که توقیف متصوّر نیست و این التماس در معرض قبول نخواهد افتاد بعد از آنکه امرا متوجّه پایهٔ سریر خلافت مصیر گشتند سلطان حسین بخاطر گذرانید که بهر نوعی که تواند خاقان اسکندر [۵]شان و ارکان دولت را دستگیر و اسیر بند و زنجیر گرداند غافل ازین معني که طلوع تباشیر صبح صادق را غمام ظلام در حیز تأخیر نتواند داشت

---

(۱) تاکرده ا ندارد (۲) بصواب ا (۳) از آن ارتحال منزل . ا
(۴) استدارت ب (۵) نشان ا

ز بال عقابان پر تیر گیر پر ماکیان نیست در خورد تیر
توان نیزه کرد از نی بیشه سخت نه از خامهٔ کاتب تیره بخت
بپرداز دوش هژبران ز کیش [۱]چه موینه پوشد کس از پشت میش

و خاقان اسکندر شان در دفع استیصال او با ارکان دولت قاهره مشورت نموده در آن اثنا قاصدی از جانب مشار الیه بدرگاه معلّی آمده نامهٔ آورد مضمونش آنکه اگر همای همایون فال دولت شاهی ظلّ الٰهی سایهٔ اقبال بر مفارق مخلصان اندازد غاشیهٔ اطاعت و فرمان برداری بر دوش گرفته بهر طرف که رایات جلال نهضت فرماید چون سایه در قدم بوده آنچه شرایط خدمتکاری بود و لوازم یک جهتی و جانسپاری باشد بتقدیم رسانیده خواهد شد چون نشان اخلاص و اعتقاد بندگان ظفر پناه در عروق این کمینه بکیفیّتی جانسپاریست که نقش ما سوی را از لوح دل فرو شسته و جذبهٔ مودّت و اختصاص در مجاری خاطر بحیثیّتی ساریست که بجای [۲] منصوبت صفت اتّحاد نشسته هر آئینه محبّت چنین از خلل تغییر خالی و از امل تبدیل عاری خواهد بود *

چنان مقیّده اخلاص گشته مرغ دلم که هیچ جانب دیگر نمیکند پرواز

خاقان اسکندر شان دانست که تملّقات [۳] بیفروغ و تکلّفات آمیخته به دروغست اذعان آن مقالات نفرمود زیرا که ابنای زمانه بهرگونه دم محبّت و اخلاص زنند و بهر نوع اظهار ارادت نمایند چون بنظر تأمّل بر احوال ایشان ملاحظه نمایند از منزل هستی بصد مرحله دور و از سلوک یکجهتی بصد مرحله [۴]نفورند *

وفا مجوی ز دوران که هیچ کس نشنود بهیچ دور ز گلزار دهر بوی وفا

بعد ازآن آنحضرت روزی چند در گوکچه دنگیز لنگر اقامت انداخت سلطان حسین بارانی از توّقف ظلّ سبحانی خبردار شد افسر مکر بر سر و طیلسان خدعه در بر و سمند غدر در زیر ران بدرگاه معلّی شتافت و بعد از تمهید قواعد

---

(۱) چو موینبه ج (۲) منسوبت ب ج
(۳) بیدروغ ا (۴) نفورند ا بصد حیله نفورند ب ج

ز سردي آهن شــــرر در گریز چو طفلان ز مکتب برون جسته تیز
بسوي شفـــق دیدهـا سر گران که میداد رنگش ز آتش نشان

و طیّارات سماوی از سرما بر روی برف افتاده مجال گریختن و پرواز کردن نداشتند و مردم هر گونه از آن طیور میگرفتند و بنظر اشرف اعلی مي آوردند و خاقان اسکندر شان را از آن حال تعجّبات دست داده بود زیرا که در هیچ زمانی از ازمنه شدّت سرما بدین نهج نمي بوده بعد از آن آنحضرت فرمود که عساکر نصرت فرجام و مریدان خاندان از برف قلعهٔ ترتیب نمایند غازیان قلعهٔ ساختند که در رفعت با فلک الافلاک لاف برابری میزد از جانب دروازهٔ گشادند خاقان اسکندر شان در زیر قلعه بود و جمعی را مقرّر داشته بود که در اندرون قلعه باشند و جمعی دیگر را فرمود که از دو طرف جنگ کنند و خود نیز از در دیگر یورش نموده قلعه را مسخّر کرد پس از آنکه سلطان ثوابت و سیّاره در اوایل برج ربیع منزل ساخت آنحضرت علم عزیمت بصوب گوکچه دنگیز بر افراخت در لنگر کنان در منزل موضع شهسوار بیگ نزول فرمود یکشب در آنجا توّقف نمود روز دیگر کو چ کرده در قریهٔ ماتیان فرود آمده در خانهٔ نوشیر بیگ طالش که حاکم مغانات بود نزول اجلال فرمود و از آنجا بطرف گنجه شتافت در اثنای راه معلوم شد که یکی از اولاد میرزا جهانشاه موسوم بسلطان حسین بارانی با جمعی مردمان فتنه انگیز در حدود گوکچه دنگیز نشسته بخار پندار بکاخ دماغ خود راه داده و اطراف آن دیار را تاخته و جمعی را بخود متّفق ساخته غافل ازین معنی که پای ملخي که از دست موری بر بایند مایدهٔ سلیماني صورت نبندد و از(۱) راف فقیري که بغارت برند درع داودي بهم نرسد و از دواج که از محتاج تاراج نمایند کسوت بادشاهي مهیّا نگردد و از مضمون این ابیات غافل گشته * نظم *

ز قیصـــر ستـان افـــسر عزّ و جاه نه از فـــرق درویش پشمیـــن کلاه
ز دســـت جم آور برون جـــام زر نه کچکـــول از دست دریوزه گر

(۱) در نسخها راع

گمان بدي در حق نیک خواهان روا نیست بگذر ازین بدگمانی

شاه عالم پناه میرزا محمّد را به خلع فاخره مشرّف ساخته و مردم او را یکان یکان تشریفات لایقه اعطا فرمود و بمواعید الطاف بیدریغ شاهانه و اعطای بلا نهایات پادشاهانه مستبشر نمود در همان روز رفیق موکب همایون بود روز دیگر رخصت انصراف حاصل نموده بجانب بیشه کنار مراجعت نمود شاه عالم پناه نیز صوفیان را که باز داشته بودند رخصت کرد که بمقام مألوف خود روند و در آن سال بعد از نوروز سلطانی که جهان از آرایش گلزار نمودار باغ فردوس گشته و اطراف بساط غبرأ از ریاحین درخشنده چون قبّهٔ خضرأ پر کواکب شده فرّاش بهار بساط زمین را بفرشهای رنگارنگ پیراسته و باغبان صنع چمن ز بگلهای گوناگون آراسته سرمائی پدید آمده و (۱)قهرمان برد سلطان اقالیم افلاک را از تصرّف در مداخل طبیعت عزل کرد فرّاش سلطان اقالیم افلاک برسم قلّاشی سرادقات جلال را در کرهٔ نار نصب نمود ریاحین از بیم غارت لشکر سرما در زیر برف متواری شدند *

* نظم *

رخسارهٔ لاله پر ز چین شد آئینهٔ آب آهنین شد

هر برگ که جلوه کرد گستاخ در ریختن آمد از سر شاخ

اگرچه تاراج گر زمستان درختان باغ و بستان بسان عامیان صحرای محشر عریان ساخته بود امّا فرمان فرمای دی و بهمن را هم پوستین قاقم عنایت فرمود و قلل جبال از کثرت برف چون دشت و هامون در نظر یکسان مي نمود چمن را که چندین اطفال ریاحین در مهد زمین بود بجز نرگس قرّة العین ازو نماند و همگي چون عارض گل پژمرده و چون شمع لاله دل مرده شدند * * نظم *

بجز مردن آتش تمنّا نداشت که در زندگي تاب سرما نداشت

ز برف اندر آن وادی جانگسل زمین و فلک شد بهم متّصل

---

(۱) ازآنجا تا فرّاش انداخته است در ا
قهرمان برد اقالیم افلاک را از تصرف در مداخل عزل کرد ب
برسم غلامیش سرادقات جلال در کرهٔ نار نصب نمود ج

فرستی چون این خبر نزد خاقان عالیجاه رسید بنابر آن سالک طریق حزم گشت و در آن اثناء بمسامع عزّ و جلال رسید که میرزا محمّد متوجّه درگاه فلک اشتباه است امرای دولت قاهره مثل حسین بیگ لله و ابدال بیگ دده و خادم بیگ و بیرام بیگ قرامانلو صلاح در آن دیدند که چون میرزا محمّد بمعسکر ظفر قرین رسد فرقهٔ تاجیه سلاح در زیر رخت پوشند اگر میرزا محمّد و مردم وی در مقام عناد باشند ایشان نیز با طوالش ممزوج گشته دمار از ایشان بر آرند و بعضی از مردم صوفیان روم و شام که بارادهٔ طواف بدرگاه ملک مطاف آمده بودند مسلّح و مکمّل گشتند چون میرزا محمّد با(۱) مردم بسیار بنزدیک عساکر ظفر مآثر رسید خاقان اسکندر شان خادم بیگ لله و ابدال بیگ دده را باستقبال وی فرستاد که تفحّص احوال وی نمایند و نقود ما فی الضمیر او را بر محکّ امتحان زده آنچه بر رای خبرت آرای ایشان واضح گردد بذروهٔ عرض رسانند چون میرزا محمّد ارکان دولت قاهره را از دور دید از توسن خلاف پیاده گشته با ایشان مصافحه نمود و مجدّداً صحایف اخلاص دولتخواهی خود را بمطالعهٔ ارکان دولت شاهی در آورده دعوی یکجهتی و جانسپاری نمود امرای درگاه صورت ماجرا بعرض خاقان عالیجاه رسانیدند بعد از آن امرای عظام او را بشرف سجدهٔ خاقان گردون مقام رسانیدند میرزا محمّد بیگ بعد از شرف این سعادت مکتوب شیراون شاه را در آورده استدعای ویرا معروض داشته در مجلس بهشت آئین مصحف مجید طلب کرده مجدّداً قسم یاد نمود که غیر از بندگی و جانسپاری چیزی پیرامون خاطر من نگشته و بدین مزخرفات نقصی در مبانی اخلاص من نشده و چون دانستم که این معنی بعرض اشرف اعلی رسیده و گمان این غدر و بیوفائی در باب من فرموده اند بجهت رفع آن غایله خود را برکاب مستطاب رسانیدم امیدوارم که چون مکرّر نقد اخلاص و جانسپاری مرا بر محکّ امتحان زدند خالص و تمام عیار بوده امثال این حکایات در بارهٔ من قبول نفرمایند *

---

(۱) بمردم ا ب رسیدند ب

معنی اطّلاع نداشت امّا از حرکات و سکنات والده برین معنی اطّلاع یافت والده را زجر و منع فرمود حمزه طالش را اهانت و آزار بسیار کرده پیوسته در اخفای این معنی میکوشید و امیره آقای گیلانی ازین حکایت واقف شده بود روزی این سخن باللّه بیگ و خادم بیگ گفت و ایشان بعرض نوّاب کامیاب رسانیدند میرزا محمّد واقف گشت که این مقدّمه معروض اشرف اعلی شده بدرگاه عالم پناه شتافته بحضور خاقان اسکندر شان قسم یاد کرد که مرا مطلقاً ازین اراده خبر نبود و چون اطّلاع یافتم والدهٔ خود را منع و زجر کردم و چون قسم میرزا محمّد بصدق (۱) اقتران یافت صورت قبول آن بر رای گیتی نمای اشرف اعلی و بر ضمیر ارکان دولت قاهره پرتو انداخته * نظم *

هر آن سخن که بود مقترن بصدق و صواب   بود حقیقت آن نزد هر کسی ظاهر

و بعضی این حکایت بایین طریق نقل کردند که محمّد برادر احمدی بیگ در آن تاریخ ملازم میرزا محمّد بود الوند بیگ کس نزد میرزا محمّد و محمّد بیگ فرستاد و ایشان را بایالت اردبیل و خلخال موعود ساخت مشروط بر آنکه خاقان اسکندر شان را گرفته نزد او فرستند و میرزا محمّد درین قضیّه تأمّل و تفکّر بسیار داشت محمّد بیگ وی را گفت که غیرت طالش مقتضی آن نیست که جهت حکومت دنیای فانی مرتکب چنین امری شوی *

هر که در کارها بد اندیشد   روی نیکی دگر کجا بیند
میوهٔ منفعت کجا چیند   هر که شاخ مضرّتی کارد

و میرزا محمّد بسخن وی خود را از ارتکاب آن فعل باز داشت محمّد بیگ این خبر را در خلوت بعرض خاقان اسکندر شان رسانیده آن حضرت ازین رهگذر خوشحال شد که اگر غافل می بود یمکن که قصوری واقع می شد *

و بعد از آن فرّخ یسار پادشاه شیروان کس نزد میرزا محمّد فرستاد که هزار تومان نقد برای تو میفرستم که خاقان اسکندر شان را با برادران گرفته نزد من

(۱) اقران ب ا

از طارم بخلخال رفته در قريهٔ بريده نزول فرمود روز ديگر در مزرعهٔ (۱)شاملو فرود آمد و در قريهٔ گدار خلخال نزول فرمود بذروهٔ عرض رسيده بود که در مزرعهٔ مزبوره بستان خربزه است و آن بغايت شيرين و دلپذير است خاقان اسکندر شان را ميل تمام بخربزه بود بنابر آن چند روز آنجا توقّف نمود و شيخ قاسم در آن منزل ضيافتي نمود که ما فوق قوّت و قدرت او بود و چهل گوسفند بغير ديگر اطعمه بريان نمود از آنجا کوچ کرده در قريهٔ کوري خلخال در خانهٔ ملک مظفّر توفاچي سلطان علي پادشاه که معروف بخلفا بيگ بود نزول اجلال واقع شد و موازي يکماه در آنجا توقّف فرمود و بعد از آن در قريهٔ صصاباد اردبيل نزول کرد و از آنجا بقريهٔ الاورق شتافت و از آنجا باردبيل بطواف آستان مشايخ عظام مشرّف شد سلطان علي بيگ چاکرلو که از قبل الوند بيگ حاکم اردبيل و مغانات بود کس نزد آنحضرت فرستاد که در اردبيل توقّف ننمايد و الّا آمادهٔ جدال و قتال باشد پس روز ديگر از اردبيل کوچ کرده در قريهٔ (۲)مربي نزول فرمود بعد از آن کس نزد ميرزا محمّد طالش فرستاد که جهت نواب اعلی و غازيان عظام محلّی تعيين نمايد چون ميرزا محمّد از کيفيّت احوال خاقان اسکندر شان واقف شد بدرگاه معلّی شتافت بذروهٔ عرض اشرف اعلی رسانيده که اسباب فراغت بهر صورت که در صفحهٔ ضمير اتّسام پذيرد متصوّر است بنابر آن خاقان اسکندر شان در ارجوان قشلاق نمود و ميرزا محمد بنوعي در استرضای خاطر اشرف اعلی (۳) بخدمتکاري اوليای دولت کوشيد که قلم دو زبان مر احصای آن نتواند کرد اکثر اوقات خاقان عاليجاه بشکار ماهي اشتغال ميفرمود در آن اثنا سلطان علي بيگ چاکرلو کس نزد والدهٔ ميرزا محمّد فرستاد و او را بمواعيد بيکران مستظهر ساخته استدعا نمود که بهر نوع که داند خاقان اسکندر شان را که در کنار دريای بشکار ماهي مشغول باشد بدريا اندازد و حمزهٔ طالش که راتق و فاتق ميرزا محمّد و سلطان علی بيگ چاکرلو متّفق شده انتظار فرصت ميکشيدند و در اوايل حال ميرزا محمّد ازين

---

(۱) شايلو ا (۲) مرني ا (۳) بخدمتکاران ج

اهل بدعت نماید خاقان عالیجاه بعد از مشورت یکی از اهل اختصاص را جهت طلب رخصت نزد ایالت پناهي میرزا علي فرستاد و کار کیا بواسطهٔ صغر سنّ و قلّت سپاه و کثرت اعوان و انصار مخالفان خاقان اسکندر شان را از آن اراده باز مي داشت و بنصایح و مواعظ آن حضرت را از آن داعیه باز مي گردانید و دلایل و براهین بر صدق مقال خود اجراً مي نمود مطلقاً (۱) ترتیب مقدّمات او منتج مطلوب نبود نوبتی خود بنفس نفیس با میرزا علي ملاقات نموده در مواجهه نیز (۲) این مقدّمات را مذکور ساخت و آنجناب در باب فسخ عزیمت مبالغه نمود مؤثر نیفتاد و گفت * نظم *

که زنهار ازین داوری زینهار — عنان از ره این هوس باز دار
تأمّل درین داوری پیشه کن — سرانجام کار خود اندیشه کن
حذر کن که گیتي وفادار نیست — تو طفلي ترا وقت این کار نیست
هنوزت بود صبح عالم فروز — نشاید چنین کارها جز بروز
بود در پس پرده رازت هنوز — نهانست در بیضه بازت هنوز
مکن این هوس تا شود وقت کار — نیابی سمن جز بفصل بهار
چو از قطره بطن صدف پر شود — محل تا نیاید کجا دُر شود
صبوري صفات سلاطین بود — که تعجیل کار شیاطین بود

لا جرم فایده بر آن مترتّب نشد شرف رخصت ارزاني داشت خاقان اسکندر شان در لاهجان عنان عزیمت بصوب ارجوان انعطاف داد کار کیا میرزا علي با جمعی سالکان طریق یکدلي موکب عالي را دو فرسخ راه مشایعت نمود و اجازت یافته مراجعت فرمود خاقان اسکندر شان در دیلمان نزول اجلال فرمود و از آنجا بطارم شتافت بعد از آنکه طارم را مضرب خیام سعادت فرجام نمود نظر در احوال عساکر نصرت مآثر کرده موازي هزار و پانصد کس از صوفیان روم و شام ملازم رکاب ظفر انتساب یافت و از جانب میر حسام الدّین دغدغه پیرامون خاطر عاطر مي گردید چون مذکور مي شد که آن سالک طریق خلاف و عناد است

(۱) بترتیب ا (۲) ازین مقدمات را مذکور ساخت ا ج

نمود قیا بیگ در کاشان متوطّن شد سلطان مراد بعد از اطّلاع با پنجاه هزار سوار و پیاده بساوه آمد پیر علي بیگ در شهر متحصّن شد و تا پنجاه روز وی را محاصره کرده مطلقاً بدیدهٔ چهرهٔ مراد فایز نگشت و قاصدان را درمیان انداخته مهمّ بر مصالحه قرار یافت ابدال بیگ پسر وی از قلعه بیرون آمده ملازم شد و سلطان مراد کوچ کرده متوجّه آذربایجان گشت امیرزاده الوند وبرا استقبال کرده در حوالی ابهر نزول نمود درین اثناء درویشي نیکو خواه که موسوم بود به بابا خیر الله با آن دو پادشاه عالیجاه ملاقات کرده دل هر دو را مایل بصلح و صفاء گردانید مقرّر آنکه آب قزل اوزن میان الکائی آن دو صفّ شکن واسطه باشد و تمامی ولایت آذربایجان و ارّان و دیار بکر از امیر الوند باشد و مملکت عراق و فارس و کرمان متعلّق سلطان مراد باشد بعد از آن الوند بیگ بتبریز رفته سلطان مراد در قزوین قشلاق نمود و پیر علی بیگ و پیر محمّد بیگ بملازمت آمدند و منظور نظر گردیدند و منصور بیگ افشار با فرزندان بخدمت سلطان مراد آمده عذر تقصیرات خواستند سلطان مراد پهلوان شاهي را که طوق بر داشته بود طلب کرد و گفت که از من چه طلب داري وی جواب داد که داروغگي میلازجرد که قریه ایست از (۱)قریي نطنز پهلوان دو سال در آنجا داروغگي نمود شخصی از وی سؤال نمود که چرا امارت طلب نکردي وی جواب داد که پدرم بر زیکر میلازجرد بود بنده داروغهٔ آن محلّ شده ام *

آمدن خاقان اسکندر شان از لاهجان و رفتنش بگوکجه دنگیز و ملاقات نمودن با سلطان حسین باراني

درین سال خاقان اسکندر شان اراده نمود که خود را از لاهجان بدار الارشاد اردبیل رساند و از روح پر فتوح اجداد عالیمقام استمداد کرده انتزاع ملک از

(۱) از قریه نطنز داروغگي آنجا را بدو داده پهلوان مذکوره دو سال در آنجا داروغگي نمود ج

نور رحمت چو برو نازل شد نور رحمت شودش سال وفات
از جملهٔ تصانیفش رساله ایست در فنّ معمّا:—

وقایع سنهٔ خمس و تسعمایه محاربه نمودن سلطان مراد با محمّدي میرزا

درین سال گزل احمد باتّفاق فرّخ شاد بیگ بایندر بتبریز بنزد سلطان مراد رفتند و او را برداشته روانهٔ شیراز گشتند قاسم بیگ از قلعهٔ اصطخر بیرون آمده بایشان پیوست و از گرمسیرات شیراز اموال بسیار گرفته بدیشان داد چون این خبر بمحمّدی میرزا رسید بالشکر بسیار و حشم بیشمار متوجّه حرب ایشان گشت سلطان مراد با سپاه جرّار خونخوار با صد عزّ و ناز از دارالملک شیراز عازم اصفهان شد و آن دو سپاه جرّار و آن دو دریای زخّار در کرالنگ بیکدیگر رسیده مستعدّ جدال و قتال شده صفّ آراستند جوانان جانبین و نو خواستگان طرفین حملهای بهادرانه مي نمودند و از جام حسام شراب تلخکام مرگ بر یکدیگر مي پیمودند در آن اثنا پیری بیگ افشار با فوجي از دلیران شیر شکار بر قاسم بیگ پرناک حمله نمودند خدمتش پشت بر معرکه کرده تا شیراز در هیچ محلّ توقّف نکرد در اثنای قتال و جدال طوق (۱) سلطان مراد بر زمین افتاد و پهلوان شاهي از غایت پهلواني و پردلی طوق را برداشت و مردمان سلطان مراد که فرار نموده بودند در ظلّ آن رایات مجتمع شدند چون ملاحظه کردند محمّدي مرزیا را دیدند که بی خیل و حشم در زیر علم ایستاده بود بنابر آن سلطان مراد چون شیر خشمناک با جمعي مبارزان بی باک حمله نموده گرد ادبار بر چهرهٔ دولت محمّدي میرزا پاشید و سپاه او که شیران بیشهٔ هیجا و نهنگان دریای وغا بودند از مقاومت عاجز گشته پیری بیگ افشار و اشرف بیگ نیز شربت فنا چشیدند و امرای او متفرّق گشته پیر علي ساوه را مضبوط کرده پیر محمّد در قم اقامت

---

(۱) تا مردمان ا ندارد

کپک میرزا در برانغار جا گرفت آنگاه طالبان نام و ننگ چنگ در جنگ زده آتش کشش و کوشش بنوعي بر افروخت که تأثیر دخان آن (۱) گردهٔ زمهریر را بجوش آورد و شعلهٔ آن خرمن ماه را سوخته در جرم فلک اثر کرد هر خدنگي که از شست زرین چنگي گشاد یافت آهنگ جان پهلوانی نمود و هر مرغ تیری که از دست روشن ضمیری در پرواز آمد دری در فضای سینهٔ امیری بگشود - * نظم *

ز مرغان چوبیــن فولاد دم شده در هوا راه خورشید گم
شده سینه صندوق پیکان گران ز بس مانده پیکان بیحد در آن

از جرانغار شاهزادگان ابراهیم ترخان بر برنغار سپاه نصرت نشان حمله کرده حیدر محمّد میرزا تاب آن نیاورده عنان بوادی فرار تافت کپک میرزا از میمنه بر ابن حسین میرزا تاخت و وی را منهزم ساخت مظفّر حسین میرزا که در قلب بود خواست که فرار نماید امیر سلطان علي از غایت پهلواني و پردلی عنان بارگي شاهزاده را گرفته از آن حرکت مانع شد و گفت اگر فضای معرکه از موکب عالی خالی گردد مخالفان دلیر شوند و این هزیمت بآنحضرت سرایت کند مظفّر حسین میرزا اثبات قدم ورزیده سلطان حسین میرزا درآن اثناء چون از گریختگان میمنه و میسره خبر یافت از محفّه بیرون آمده باوجود ضعف مزاج بر اسب سوار شده بمعرکهٔ پیکار شتافت چون چشم شاهزادگان بر علم سلطان حسین میرزا افتاد تزلزل در خاطر ایشان راه یافته هریک ازآن دو سردار بطرفی گریختند *

متوفّیات

درین سال امیر حسین معمّائی بمرض اسهال در گذشت و در گنبد مدرسهٔ اخلاصیّة مدفون گشت یکی از شعراً بجهت تاریخ او گفته - * تاریخ *

مظهر خلق حسن میر حسین که اجل کرد ورا قطـع حیات
کرد رحلت بسوی خلد برین یافت از حادثهٔ دهر نجـات

---

(۱) کرهٔ ب کره زمهریر ج

شیراز شد قاسم بیگ پرناک با فوجي اتراک باستقبال استعجال نمود در شولستان آن دو لشکر بیکران بهم جنگ کردند و بعد از جدال و قتال بسیار دلاوران افشار غالب آمده بسیاری از پرناک را بر خاک هلاک انداختند قاسم بیگ را دستگیر کرده متوجّه شیراز گشتند در حوالی قلعهٔ اصطخر قاسم بیگ فرار نموده خود را بقلعه انداخت و از دست مخالفان خلاص شد *

محاربه نمودن سلطان حسین میرزا با فرزندان در موضع حلوا چشمه

هم درین سال ابوالمحسن میرزا و کپک میرزا خاطر بر مخالفت پدر خود سلطان حسین میرزا قرار داده چون این خبر محنت اثر بمسامع خسرو عالي گهر رسید لوای ظفر پناه بجانب مرو بر افراخت ابوالمحسن میرزا در مرو متحصّن گشت و جنود پادشاهي بتائید آلهي مرو را دائره وار درمیان گرفته و چون محاصره بچهار ماه کشید و ابوالمحسن میرزا بجز عجز چارهٔ ندید کس بنزد پدر فرستاد و معروض داشت که اگر آنحضرت جرایم بنده را ببخشد و بطرف هرات روانه شود از سر قدم ساخته بخاکبوسي درگاه گیتي پناه خواهم آمد بنابر ترحّم پادشاهي التماس شاهزاده عزّ قبول یافته موکب همایون بجانب مرغاب بحرکت آمد درین اثنا ابوالمحسن میرزا و کپک میرزا رسل و رسایل ارسال داشتند و بعزم محاربهٔ پادشاه در حوالی ابیورد بهم پیوستند چون این خبر در بابا خاکي بعرض پادشاه والا گهر رسید بواسطهٔ ضعف مزاج در محفّه نشسته بطرف ایشان روان شد و ابوالمحسن میرزا و کپک میرزا از توجّه والد خود خبر یافته بصوب نسا شتافتند سلطان حسین میرزا چون بر فرار ایشان مطّلع شد مظفّر حسین میرزا و حیدر محمّد میرزا و ابن حسین میرزا و میر محمّد برندق برلاس را در عقب ایشان روان ساخت در حلوا چشمه بهم رسیدند مظفّر حسین میرزا در قلب لشکر جا گرفته میمنه را بمحمّد میرزا سپرد و میسره را به ابن حسین میرزا رجوع نمود و از آن جانب ابوالمحسن میرزا در قلب لشکر استاده

مراد بیگ بایندر باتّفاق اشرف بیگ او را پادشاه کرده متوجّه شیراز شدند قاسم بیگ پرناک با دلاوران بی باک در برابر ایشان در آمده در حوالی (۱) نایین آن دو لشکر پر خشم و کین را جنگ عظیم واقع شد بعد از کشش و کوشش قاسم بیگ مغلوب گشت بمشقّت بسیار خود را بصاین قلعه رسانید قاصدان سخن دان نزد ایبه سلطان روانه نموده استمداد کرد محمّدي میرزا به شیراز آمده حکومت آنجا را بمنصور بیگ افشار تفویض نموده با لشکر ویراق بجانب عراق توجّه نمود بعد از گرفتن اصفهان بطرف ری روان شده در آنجا قشلاق کرد در آن اثنا ایبه سلطان و الوند بیگ (۲) و قاسم بیگ بعراق آمدند و محمّدي میرزا از ایشان فرار کرده بنزد میر حسین کیای چلاوي رفته ایبه سلطان و الوند سلطان در قم قشلاق کرده قاسم بیگ را روانهٔ شیراز گردانیدند و گزل احمد برادر ایبه سلطان را با اکثر امرا و لشکر سنگین بقشلاق ورامین فرستادند درین اثنا میرزا محمدي باتّفاق میر حسین کیای چلاوي شبیخون بر گزل زده تمامي یراقش گرفته گزل احمد پریشان و عریان به نزد ایبه سلطان آمده الوند بیگ درمیان زمستان بآذربایجان رفت محمّدي در عراق قوّت گرفته لشکر بسیار و گروه بی شمار بر سر وی جمع آمدند بسرعت تمام در عقب ایشان روان شدند در عزیز کندي میان الوند و محمّدي جنگ عظیم بوقوع انجامید محمّدي بتائید سرمدّي غالب آمده ایبه سلطان بر خاک هلاک افتاد امیر زاده الوند با معدودی چند بدیار بکر گریخت (۳)والي قاسم که والي آنجا بود الوند بیگ را استقبال نموده بر تخت سلطنت نشانید و محمّدي عروس مملکت آذربایجان را در آغوش گرفته در دارالسّلطنة تبریز لوای حکومت بر افراخت درین اثنا الوند میرزا از (۳) والي قاسم جدا شده عزیمت تبریز کرد محمّدي میرزا از توجّه برادر خبر یافته بجانب سلطانیّه شتافت الوند بیگ در دارالسّلطنة تبریز متمکّن شد و لطیف بیگ را وکیل نمود و هم درین سال منصور بیگ افشار با جمعي اشرار متوجّه

---

(۱) دائین ا (۲) تا الوند سلطان ب ندارد

(۳) دابي قاسم ب ج

جبهه‌اش بغایت سرخ و سفید قصیر القامت دست و پای کوتاه بنابرآن موسوم بود (۱) بکودجه احمد و یکی از شعراء در آن باب گفته :—

کلم روم که سلطـــان جهـــانش کردند
وقت دی آمد و در خاک نهانش کردند

نقش نگینش :—

لب خشک (۲) درویش گو خوش بخند
که ما بیـــخ ظالـــم بخواهیـــم کند

امیر صدر الدّین محمّد بن امیر غیاث الدّین منصور در روز جمعه دوازدهم رمضان سنهٔ مذکوره وفات یافت عمرش هفتاد و پنجسال بود در ایّام شباب نزد مولانا قوام الدّین گلباری تحصّل علم نمود بدرجهٔ کمال ترقّي نموده و در شیراز مدرسهٔ ساخته در آنجا بافاده مشغول گشته و از جملهٔ نتایج قلم خجسته رقمش حاشیهٔ (۳) اجدّ تجرید و حاشیهٔ جدید تجرید و اثبات واجب و حاشیهٔ مطالع و حاشیهٔ شمسیّه و رسالهٔ در تحقیق علوم هم درین سال منصور بیگ پرناک حاکم شیراز وفات یافت فاضل (۴)نقط چپ اوغلي از روم آمده بودند احمد پادشاه با او طریق ارادت سلوک مینمود در محلّ قتل احمد پادشاه او نیز کشته شد امیر خواند محمّد مؤرّخ صاحب روضة الصّفا در دوم ذی قعده سنهٔ مذکور وفات یافت عمرش شصت و شش سال بود هم درین سال محمّد مؤمن میرزا بن بدیع الزّمان بامر جدّش سلطانحسین میرزا بقتل در آمد *

وقایع سنهٔ اربع و تسعمایه گفتار در حرب محمّدي با الوند بیگ

محمّدی میرزا بن یوسف میرزا بن حسن پادشاه در روز جنگ ایبه سلطان در خدمت احمد بیگ بود بعد از کشتن احمد بیگ بیزد رفته حاکم آنجا

---

(۱) کوده ا (۲) مظلوم ب (۳) فی النسخ احد
(۴) کما فی النسخ (؟ نفط چي)

غبار معرکهٔ پیکار بالا گرفت و آتش قتال اشتعال پذیرفت عاقبت لطف ایزدی و عنایت سرمدّی شامل حال سلطان حسین میرزا گشته نسیم فتح و ظفر بر پرچم همایونش وزید و آثار انکسار بر صفحات احوال مردم زمین داور و قندهار ظهور نمود بدیع الزّمان میرزا از مقاتله عاجز آمده بطرف جبال غور توجّه نمود و فوجي از امرأ و لشکریان وی را تعاقب نموده امیر عمر بیگ بدو رسید امیر یوسف اسفندیار نیزه را از دست بدیع الزّمان میرزا گرفته چنان بر دهن امیر عمر بیگ زد که چند دندانش شکسته از اسب سرنگون گردیده و گدا علي میر آخور از غایت تهوّر خود را بشجاع بیگ رسانید شجاع بیگ ضربت شمشیر او را چنان کرد که دیگر محلّ جدل نیافته بر گشت بعد از رفتن بدیع الزّمان میرزا سلطان حسین میرزا با فتح و نصرت بتخت هرات معاودت کرد *

متوفّیات

احمد بیگ بن اغرلو محمّد بن حسن پادشاه بغایت رعیّت پرور بود و در زمان او ابواب اخراجات مسدود شد مانع شربت خمر بود بحدّی که امرأ را منع نمودی و در تعظیم علمأ بغایت کوشیدی و در مجلس او مباحثهٔ علمي واقع شدی و خود بدان میرسید و بمولانا جلال الدّین دوّاني و میر صدر الدّین محمّد بجای حکم کتابت مي نوشت و مهر بر عقب کتابت میزد و بدان بود که قانون عدالت پدید آورده دست ترکان از سر عجزه و رعایا کوتاه سازد ازین جهت بود که ترکان اگرچه بحسب ظاهر اطاعت (۱) امر او میکردند امّا ضمناً با او در مقام عناد بودند و این معني برو ظاهر گشته هر چند روز یکی را بقتل در مي آورد امّا امساک بر مزاج او غالب بود در اجرای احکام سیورغالات که سلاطین ماضي بمردم انعام فرموده بودند مضایقه میکرد این شیوه بر وی مبارک نیامد و در زمستان سنهٔ مذکوره مقتول شد چنانکه مذکور شد مدّت سلطنتش شش ماه

(۱) امراء او ج

باتّفاق شجاع بيگ بن امير ذوالنون ارغون با چهار هزار سوار جرّار از قندهار بطرف اردوی نصرت آثار ايلغار کردند و در عرض شش روز بنواحي سبزوار رسيدند فريدون حسين ميرزا باجمعي امرا در قلعهٔ سبزوار متحصّن شده مسرعي بدرگاه همايون روان ساخت و چاشتگاه دهم شوال اين خبر محنت اثر بآن پادشاه والا گهر رسيد يساولان هرات روان کرد که امير علي شير در هرات سوار شده گرد محلّات گرديده از عساکر هرکرا يابد باردو فرستد و امير علي شير حسب الامر عمل نمود و در آخر همان روز امير محمّد ولي بيگ و عمر بيک و امير بابا علي از جانب استراباد رسيدند و بموجب حکم عمل نموده متوجّه اردو گرديدند و قبل از وصول ايشان قراولان اردوی ظفر نشان خبر رسانيدند که بديع الزّمان ميرزا بمحاصرهٔ قلعه التفات نکرده بسرعت برق و باد طی مسافت مي نمايد لاجرم اضطراب سلطان حسين ميرزا زيادت شده اگر آنشب بديع الزّمان ميرزا باردو ميرسيد يمکن که غالب آمدي امّا تائيد نيافته در حوالی اردو بخواب رفت تا صبح طلوع کرد بديع الزّمان ميرزا و شجاع بيگ با سپاه يکدل و مبارزان جوشن گسل تيغ کين آخته و رايات جدال و قتال افراخته بميدان نبرد در آمدند و ازآن جانب سلطان حسين ميرزا بترتيب لشکر قيامت اثر مشغول شد درين حين سلطان مسعود ميرزا که بواسطهٔ عصيان امير خسرو شاه از حصار شادمان باميد مدد رو بدرگاه پادشاه عاليشان آورده بود با پانصد کس در رسيد و همان زمان امير محمّد ولي بيگ و عمر بيگ و امير بابا علي از جانب استراباد و فريدون حسين ميرزا و امير عبد اللطيف و ساير امرا بايلغار از اطراف سبزوار به معسکر ظفر شعار رسيدند بديع الزّمان و شجاع بيگ بخلاف متصوّر اردوی ميرزا از پياده و سوار مملو ديدند از غايت دهشت و اضطرار دست باستعمال آلت کارزار بردند *

دهاده بر آمد ز هر دو طرف — دو دريای کين برلب آورده کف
فرو ريخت پيکان زهر آبدار — چو باران قوس قزح در بهار
خدنگ از دو جانب روارو گرفت — بروی زمين خون دوادو گرفت

علم را خوابانیده داعیهٔ فرار داشت چون مردم احمد بیگ ضعف مخالفان معلوم کردند از حوالی پادشاه دور شده بتاراج مشغول شدند ایبه سلطان فرصت غنیمت شمرده خود را بر پادشاه رسانید و از اوج عزّت بخاک مذلّتش افکنده سرش را از بدن جدا کرده بر سر نیزه کرده فرمود که نقارهٔ بشارت فرو کوفتند چون (۱) لشکر احمد چنان دیدند قرار بر فرار دادند - * شعر *

دلیـــران احمـــد شه سرفراز گرفتنـــد در پیـش راه دراز

هزیمت غنیمـت شمردند زود سراسیمه گشتند بر سان دود

چون ایبه سلطان را بی زیادت مشقّتی صبح فیروزی از مطلع بهروزی دمید و نسیم سعادت بر پرچم علمش وزید روی توجّه بقشلاق قم آورده سکّه و خطبه بنام سلطان مراد غایب زود خواند قاصدان سخن دان بجهت آوردن او بشیروان فرستاد و در قم بارگاهی نصب کرده مسندی در بارگاه نهاد و دستاری بر زیر مسند وضع نموده هر صباح بدستوری که امرأ سلاطین را ملازمت کنند بدانجا میرفت و بسرانجام مهامّ پرداخته شیلان میکشید وهم درین سال در بهار عنان عزیمت بجانب تبریز منعطف ساخت و قبل از رسیدن آن مردود بدان حدود جمعی سلطان مراد را از شیروان بیرون آورده با او در مقام خصومت بودند و ایبه سلطان با ایشان جنگ کرده غالب آمد و سلطان مراد را در قلعهٔ(۲) رویندز محبوس کرده مادرش را بعقد خود در آورد و الوند بیگ بن یوسف بیگ بن حسن پادشاه را به تبریز آورده بر تخت سلطنت نشاند *

نزاع سلطان حسین میرزا با بدیع الزّمان میرزا مرتبهٔ ثانی

درین سال سلطان حسین میرزا در ییلاق النگ نشین بپرشش جرایم وزرأ مشغول بود که خبر تفرّق عساکر وی در قندهار ببدیع الزّمان میرزا رسید

---

(۱) لشکر احمد پادشاه قرار دلیران احمد پادشاه فراز گرفتند در پیش راه زاز هزیمت ا

(۲) فی النسخ رو بندر

قوینلو و قرا قوینلو بکسی ندادند درین سال بقتل آمد چنانکه گذشت نقش نگیندش - * نظم *

عدل کن کز عدل گردی صف شکن رستم مقصــود بن سلطان حسن

سلطنتش پنج سال و شش ماه ممالکش عراق عجم و عراق عرب و آذربایجان و فارس و دیار بکر *

وقایع سنهٔ ثلث و تسعمایه محاربه نمودن ایبه سلطان و احمد پادشاه

چون احمد پادشاه حسین بیگ علیخانی را بقتل آورد و در کمال حشمت و اقبال در دارالسّلطنة تبریز بر تخت سلطنت نشست و ایبه سلطان را ایالت کرمان داده روانهٔ آنصوب گردایند و ایلچي به طلب قاسم بیگ پرناک که والی شیراز بود فرستاد قاسم بیگ ایلچي را رعایت نمود و از غایت وهم برآن بود که از طرفی بدر رود و درین اثنا خبر رسید که ایبه سلطان با جمعي لشکریان متوجّه کرمان است و بحوالی مشهد مادر سلیمان علیه السّلام رسیده قاسم او را استقبال نموده بشیراز در آورد و ایلچي احمد پادشاه را گرفته در روز جمعه خطبه باسم ایبه سلطان که ابراهیم نام داشت خواندند و بدآن قرار دادند که سلطان مراد بن یعقوب پادشاه را از شیروان آورده بسلطنت بنشانند و هر دو باتفاق وکیل باشند و از مردم زر بسیار گرفتند خصوصاً از مولانا جلال الدّین محمد دوّانی صاحب تصانیف و سیادت و نقابت پناه صدر الدّین محمد بعد ازآن ان دو بد اختر باتّفاق یکدیگر علم عزیمت بجانب اصفهان بر افراشتند و چون خبر طغیان ایشان باحمد بیگ رسید لشکر جرّار و مردان کار بدفع آن دو نابکار متوجّه اصفهان گردید و در روز چهار شنبه هفدهم ربیع در خواجه حسن ماضي بدیشان رسید جمعی کثیر از لشکر ایبه سلطان باردوی احمد پادشاه ملحق گشتند چون ایبه سلطان قوّت مقاومت نداشت (١)

---

(١) طوق ا طق را خابانیده ج

ز بهر خصم بر افروخت تیغ شام اجل
چو یافت رنگ بخون نوک رمح شعله زنش
گرفت روی زمین را بتیغ چون خورشید
چو حسن طالع او داد دولت حسنش
شها بدور تو آفاق سر بسر شادند
چگویم از دل محزون خویش و از حزنش
ز فقر و فاقه چنانم که مرگ خود خواهم
بود که باز رهم از جهان و از محنش
بیکجو ار بفروشند صد منی گندم
بذات پاک خدا عاجزم من از ثمنش

محاربه نمودن سلطان حسین میرزا با بدیع الزّمان میرزا

درین سال بدیع الزّمان میرزا با پدر خود سلطان حسین میرزا باغي شده چون خبر مخالفت او در هرات شهرت یافت سلطان حسین میرزا بالشکر بسیار و گروه بیشمار بطرف بلخ شتافت و از آنجانب بدیع الزّمان میرزا با فوجي از دلاوران بمیدان قتال خرامید درمیان درهٔ پل چراغ تقارب فریقین بتلاقي انجامیده چون چشم بدیع الزّمان میرزا بر لوای کشور گشای افتاد روی بوادی فرار آورده بمشقّت بسیار از تلاطم دریای زخار بکنار رسید سلطان حسین میرزا با غنایم بسیار بدار السّلطنهٔ هرات مراجعت نمود *

متوفّیات

شاه غریب میرزا بن سلطان حسین میرزا درین سال بعلت فجاه در گذشت رستم پادشاه بن مقصود بیگ بن حسین پادشاه بغایت کریم النفس بود سیورغال و وظایفی که او بارباب استحقاق داد هیچکس از سلاطین آق

نیز در آن موضع که حادثه در دامن دولت او دست زده بود پای (۱) ثبات بیفشرد بهادران هر دو سپاه و دلاوران هر دو پادشاه بار دیگر در ظلّ رایت آن دو سردار مجتمع گشته تیغ و شمشیر بر فرق یکدیگر کوفتند * نظم *

دم تیغ بر فرقهـا کنـده جوی دلیـران ازآن جویهـا شسته روی
چنان ریخت گوپال بر مرد جنگ تو گوئي ابابیل میریخت سنگ

در اثنای ستیز و آویز ایبه سلطان با جمعي بی حقیقتان فتنه انگیز صفّ سپاه را ویران کرده باحمد بیگ پیوست بنابرآن رستم بیگ دستگیر شده دفتر اوراق بقاً را بباد فناً داد چون احمد پادشاه از شریک ملک فارغ گشته روی توجّه به تبریز اورد و بر تخت سلطنت نشسته شد قبهٔ بارگاهش بمهر و ماه رسید و منجوق رایتش بعیوّق کشید حسین بیگ علیخانی که بمزید قوّت و شوکت از سایر امرأ ممتاز و مستثنی بود بواسطهٔ کینه که او را با مظفر پرناک در سینه بود فرمود که عرق حیاتش به تیغ بیدریغ منقطع ساختند مولانا ضیای اردوبادی قصیدهٔ باسم او گفته احمد بادشاه یک بدرهٔ زر بروی عنایت نمود چند بیت ثبت افتاد - * نظم *

چه سـرو لاله عذارست آنکـه در چمنش
کسی نجوید و جوید میـان انجمنش
بود میـان مجالس ستاده همچو الف
ز بهـر آنکـه تماشا کنند مرد و زنش
ز دور مجلسیـان هالـه میکنـد ظاهر
بمجلسی که چـو ماه فلـک بود وطنش
نگر که نام شهنشـاه مي برد چو (۲) ضیا
که نور شعله زند لحظـه لحظـه از دهنش
شـه یگانهٔ روشن ضمیـر احمـد خان
که شمع مجلس (۳) او دید چرخ و شد لگنش

---

(۱) بساط ا (۲) صبا ب (۳) که شمع مجلس او چشم چرخ شد لگنش ا

رستم بیگ شد و بعد از ملاقات خاطر پادشاه و ارکان دولت برآن بود که من بعد قاسم بیگ بجانب شیراز نرود و چون بعضی از امراء پر ناک بودند حمایت کردند قاسم بیگ خرج بسیار نموده مجدّداً ایالت فارس بدو شفقت شد امّا خواجه روح الله قزوینی که وزیرش بود بقتل آوردند *

وقایع سنهٔ اثنی و تسعمایه گفتار در آمدن احمد پادشاه از روم و کشته شدن رستم پادشاه

درین سال حسن علی ترخانی بروم رفت و به سلطان بایزید رسانید که دیار آدربایجان و عراق از لشکری که پای ممانعت و مدافعت در میدان محاربه تواند نهاد خالیست اگر رای عالی اقتضا فرماید احمد بیگ بن اغرلو محمّد بن حسن پادشاه که وارث آن مملکت است با فوجی از سپاه ظفر پناه روانهٔ آنجانب گردند که تسخیر آن مملکت بسهولت میسّر است پادشاه رومرا سلطنت آدر بایجان و عراق موافق مزاج افتاد احمد بیگ را با فوجی از رومیان سنگدل برفاقت حسن علی ترخانی روانه گردانید چون توجّه ایشان در بلاد آدر بایجان منتشر گشت امرای ترکمان طریق بیوفائی پیش گرفته روی باحمد بیگ آوردند حسین بیگ علیخانی عبد الکریم بیگ الله را که از خاصان رستم بیگ بود در حدود سلطانیه بقتل آورده غرهٔ رمضان سنهٔ مذکوره خطبه و سکه بنام احمد بیگ کرد چون رستم بیگ این خبر ناخوش را استماع نمود بالشکر انبوه و گروه با شکوه بعزم ممانعت و مدافعت احمد بیگ روان شد و در کنار آب ارس آن دو پادشاه عالیجاه بلکه دو پلنگ کینه خواه در برابر هم صف آرای گشتند گردان هر دو لشکر و دلیران هر دو کشور دست به نیزه و تیغ و تبر برده بهم در آمیختند از کثرت گرد خاک دیدهٔ افلاک تیرگی پدیرفت غالب از مغلوب و مقهور از منصور تمیز نشد احمد بیگ در همان مقام که دریای معرکه در تموّج آمده بود لنگر وقار انداخت رستم بیگ

وقایع سنهٔ احدی و تسعمایه گفتار در رفتن سلطان حسین میرزا بحصار شادمان

درین سال سلطان حسین میرزا بعزم تسخیر مملکت بدخشان و قندز و بغلان علم عزیمت بر افراخت در اوایل تابستان بصوب ولایت مذکور روان شد و از جیحون عبور نموده در قریهٔ بیا نزول نمود سلطان مسعود میرزا پادشاه آنجا چون از توجّه میرزای ظفر لواء اطّلاع یافت قلعهٔ حصار را به امیر باقر و امیر محمود برلاس و درویش علی ساربان سپرد و خود با معدودی چند بجانب شهر سبز گریخت سلطان حسین میرزا قلعهٔ حصار را مرکزوار درمیان گرفت چند روز میان اهل حصار و لشکر ظفر کردار جدال و قتال دست داد و آخر الامر کار اهل حصار باضطراب انجامید رسولان چرب زبان برسم امان بدرگاه خسرو گیتی ستان فرستاده و درخواست جرایم خود نموده قبول کردند که بعد از مراجعت آن عالی صفات بجانب هرات دختر سلطان محمد میرزا را بایراق لایق و تحف موافق بآستان فلک مکان ارسال دارند چون کار حصار فیصل یافت عنان عزیمت بسوی قندز تافت خسرو شاه حاکم آنجا نظر بهادر را با پیشکشهای لایق باستقبال فرستاد و میرزا بهمان قناعت نموده متوجّه تخت هرات گردیده حکومت بلخ را به خلف صدق خود بدیع الزّمان میرزا عنایت نمود *

وقایع متنوّعه

درین سال که چهل روز از نو روز سلطانی گذشته بود و مردم شیراز بسیر مزار شیخ سعدی رفته بودند امیر یوسف بیگ ولد سلطان جولان باجمعی از امرای عظام که یکی از آن جمله اسمعیل بیگ ولد صوفی خلیل و دیگری طیّب آقا حاکم اصفهان بود بر سر قاسم بیگ پر ناک آمدند و در حوض بیرون مابین ایشان جدال و قتال دست داد شیرازیان غالب آمده اسمعیل بیگ و طیّب آقا کشته شده امیر یوسف بیگ فرار نمود و بعد ازآن قاسم بیگ متوجّه

بطریق صونک باولیای دولت رستم بیگ در آمده بود نمایند دیگر باره (۱) قرار داده ملتجی گشته بتوسط او هدایای خود را بنظر رستم بیگ در آوردند و باستحسان و قبول مقرون گشته املاک و جهات را بتصرّف ایشان دادند و بخلع مشرّف شدند و حکمی از دیوان رستم بیگ بنفاذ رسید که دیگر احدی متعرّض احوال ایشان نشود *

وقایع متنوّعه

درین سال منصور بیگ پرناک از ایالت فارس معزول شد و دارائی آنجا بنور علیّ بیگ تعلّق گرفت و چون چند وقت برین آمد سیدی علی بیگ پرناک که رکن السّلطنة بود معروض گردانید که شیراز کور خانهٔ منصور بیگست بنابرآن مجدّداً مملکت فارس را بدو ارزانی داشتند منصور بیگ متوجّه فارس شد مرضی بدو مستولی گشت بحدّی که از عهدهٔ مهام بر نمی آمد و شاهقلی بیگ وکیل مهمات را فیصل میداد و قاسم بیگ میر دیوان از غایت رشک شاهقلی بیگ را بقتل آورد و بدآن اکتفا نکرده بر منصور بیگ مستولی گشته مهمّات را برأسه سامان میداد وکلاه او دست تطاول دراز کرده خصوصاً خواجه روح الله قزوینی که وزیر بود بنابرین اوضاع شیراز تغییر یافت *

متوفیّات

سلطان محمود میرزا بن سلطان ابو سعید در ماه ربیع الاوّل سنهٔ مذکور بعالم عقبی خرامید پادشاه ظالم فاسق بوده مدّت عمرش چهل و سه سال مملکتش سمرقند و بخارا و بدخشان پنج پسر داشت سلطان مسعود میرزا سلطان علی میرزا سلطان حسین میرزا بایسنقر میرزا سلطان اویس میرزا و درین سال سیّد رضی الدّین مرتضی بن سیّد شریف فوت شد و عمرش هفتاد سال بود *

---

(۱) بقرا ده ده ب

بالکلّیه مرض زایل شده مزاج عالی رو بصوب اعتدال نهاده زبان روزگار به مضمون این ابیات در ترنّم آمد *

منّت ایزد را که ذات خسرو گیتی پناه
در پناه صحتست از فیض الطـــاف آله
بوستان بر دوستان افگند زین بهجت نثار
ماه تابان بر سپهر انداخت زین شادی کلاه

بعد از آن شاه عالیجاه امر فرمود که از دار الارشاد اردبیل شاه پاشا خاتون که (۱) عمّهٔ آنحضرت بود بعصی تبرّکات خصوصاً نان ریزه که شاه را بدآن میل تمام و رغبت مالا کلام بود ترتیب داده بلاهجان فرستد شاه پاشا خاتون حسب الامر مطاع ترتیب هدایا و تحف نموده با جمعی از اقوام و مخصوصان بگیلان فرستاد چون فرستادگان او به رشت رسیدند و خبر ایشان بسمع سمیع شاه والا (۲) گهر رسید کوک علي را باستقبال فرستاد که ایشان را برداشته بدرگاه معلّی آورد میر نجم زرگر و میر حسن ولد میر موسی و امیر جهانگیر رشتی که وکلای امیرهٔ اسحق بودند رفیق ایشان شده متوجّه لاهجان شدند شاه عالیجاه از آن هدایا به کارکیا و برادران فرستاده اخي مهماندار را امر فرمود که آنجماعت را مراعات و ملاحظه کرده آنچه شرط مهماني و میزباني باشد بتقدیم رساند تا مدّت سه روز آن جماعت در لاهجان بودند بعد ازآن رخصت انصراف گرفته معاودت کردند و سلاطین لاهجان و جمعی که از هدایای مذکوره بهره مند شده بودند در مقابل انواع تحف و تبرّکات از اقمشهٔ نفیسه وامتعه و مرغ مسمّن و ماهي و نارنج و سایر ارمغان گیلان متحف داشتند و چون آنجماعت بقریهٔ (۳) کوریم که از قری اردبیل بود رسیدند و چون شاه پاشا خاتون و محمّد بیگ از وصول ایشان خبر گرفتند متوجّه قریهٔ مذکوره شده آن تبرّکات و هدایا را برداشته بدار السّلطنة تبریز متوجّه ملازمت رستم بیگ شدند بادعای آنکه شاید که استرداد جهات و املاک محمّد بیگ که

---

(۱) تا شاه پاشا خاتون ا ندارد (۲) مرتبه ب
(۳) کوزیم ب کوکریم ج

برد و رستم بیگ فرمود که در میدان تبریز مسماة مزبوره را از حلق کشیدند و بعد از آنکه ایبه سلطان بملازمت رستم بیگ رفت و آنچه از حسن اخلاص محمّد بیگ و احمدی بیگ در باب خاقان اسکندر شان تحقیق کرده بود معروض داشت آتش غیرت و حمیّت رستم بیگ اشتعال یافته حکم فرمود که اموال و جهات ایشان را صونگ کنند آخر الامر (۱) قرار دده دده رستم بیگ بتشفّع زبان گشاده جریمهٔ ایشانرا به سي هزار تنکه قرار داد و از رستم بیگ استغفار گناه ایشان کرد *

توقّف کردن خاقان اسکندر شان در لاهجان

بعد از آنکه خاقان اسکندر شان لاهجان را از ورود قدوم سعادت لزوم رشک فردوس فرمود و رحل اقامت و توقّف در آن دیار فراغت آثار انداخت روز بروز مواد اخلاص و یکجهتي و یکرنگی کارکیا میرزا علي درجهٔ تزاید و مرتبهٔ تضاعف مي پذیرفت و بهر گونه خدمات و مراعات خود را منظور نظر کیمیاً آثار پادشاه عالي تبار میساخت و در خلال این حال صوفیان یکجهت از اطراف و جوانب سیماً دیار روم و قراجه داغ و تومان مشکین و غیر ذلك باندورات و هدایا و تحف در لاهجان به ملازمت خاقان اسکندر شان میرسیدند و هدایای خود را بنظر اصابت اثر در آورده بنابر صلاح وقت توقّف نکرده سریعاً مراجعت مي نمودند پادشاه والا جاه نزد مولانا شمس الدّین لاهجي قرأت قران مجید فرمود و امیر نجم زرگر که در رشت بملازمت شاه رسیده بود با سلطان حسن و امیر هاشم برادران کارکیا میرزا علی پیوسته بخدمت آنحضرت میرسیدند و شاه را (۲) استبشاش تمام از محافظت و مجالست ایشان حاصل و باعث مباسطت و شکفتگي آنحضرت میشد تا آنکه مزاج مبارک از صوب اعتدال روی بوادی انحراف آورده مرضي طاري شد و مولانا نعمت الله در علاج آن مرض مساعی جمیله بتقدیم رسانید و باوجود آن تا یک سال آن مرض امتداد یافت بعد از آن حکیم دار الشّفا اِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِيْنِ شفا کرامت فرمود

(۱) قراده ده ده رستم بیگ ب

(۲) استیناس ا

بقاعدهٔ سابق معمور است ساکن شدند چون خاقان اسکندر شان را طرح و وضع آن مسجد و لطافت هوا و وسعت عرصه و صفای آن دلپذیر بود ازآنجا بمحل دیگر خصوصاً بمنزل امیرہ نقل نفرمود و دعوت او را درین باب که تکرار زیادہ از حدّ و حصر بود اجابت نکرد و در حوالی آن مسجد دکان زرگری بود که میر نجم نام داشت و بواسطهٔ قرب جوار پیوسته در خدمت خاقان اسکندر شان بود و بوسایل و تحف و هدایا روز بروز خود را منظور انظار عنایت شاهانه میساخت و در توّقف خاقان اسکندر شان در رشت اختلاف نمودہ اند جمعی گویند که زیادہ از هفت روز توقف نفرمود و بعضی بیست روز گویند و گروهي یک ماہ و چون کارکیا میرزا علي والی لاهجان از ورود قدم خاقان اسکندر شان واقف شدہ دانست که از اردبیل بجهت هر گونه از حوادث فرار کردہ و امیرہ اسحق از عهدهٔ محافظت خاقان اسکندر شان و رفقا بیرون نمي تواند آمد استدعای قدوم خاقان اسکندر شان بجانب لاهجان نمود و چون خاقان نسیم اخلاص و هوا خواهي از جانب کارکیا میرزا علي استشمام فرمود ارادهٔ خاطر برآن مقصور داشت که در لاهجان باشد با آنکه مقصد رشت بود بلا تامّل متوجّه لاهجان شد و کارکیا ازین معنی بغایت مبتهج و مسرور شد زبان حالش گاہ مترنّم باینمقال بود که - * نظم *

منم که دیدہ بدیدار دوست کردم باز   چه شکر گویمت ای کارساز بندہ نواز

و گاہ بدین ابیات متکلّم بود - * نظم *

بلند چون نشود قدر آستانهٔ ما   که آفتاب قدم مي نهد بخانهٔ ما

و آنچه شرایط اخلاص و جان سپاری بود بتقدیم رسانید و دقیقهٔ از دقایق فرو نگذاشت و درمیان لاهجان در برابر مدرسهٔ کیا فریدون منزلی جهت خاقان اسکندر شان مقرّر داشت خاقان نزول اجلال در آن منزل فرمودہ زبان بوظایف شکر گشادہ در آن منزل رحل اقامت انداخت و ایبه سلطان آنمقدار در اردبیل توقّف نمودہ بود که خبر وصول خاقان اسکندر شان بلاهجان بدو رسید بعد از آن متوجّه ملازمت رستم بیگ شد مسماۃ آبه را بدست آوردہ بدار السّلطنة تبریز

شان در تول نموده تجاهل کاملی ازین مقدّمات کرد چون جاگیر بیگ را نیز در مقام مخالفت و معاندت دیدند دیگر توقّف در تول مناسب ندیدند ازآنجا بیرون آمده متوجّه کسکر شدند و امیره سیاوش حاکم کسکر بود در موضع دنیا چار که از مواضع کسکر است امیر نوش ملازمی از امیره سیاوش بود امیره مظفّر او را طلب کرده خاقان اسکندر شان را با رفقا باو منضمّ ساخت که نزد امیره سیاوش برد و از تول محمّد بیگ و احمدی بیگ مراجعت کرده کتابات بامیره اسحق والی رشت درباب مراعات خاقان اسکندر شان و صوفیان و رفقا نوشتند و اگرچه رجعت ایشان مرضیّ طبع خاقان زمان نبود و ازآن رهگذر بسیار مغموم و متالّم گشت فامّا ایشان در آن مراجعت [۱] ملجا و مضطرّ بودند امّا چون خبر بامیره سیاوش رسید که شاه متوجّه کسکر است بقدم تلقّی استقبال نموده مراسم تعظیم و تکریم بجای آورده در مراسم خدمت بهیچ وجه فرو گذاشتی نکرد و سه روز در خانهٔ او بودند بعد از آن کمر همراهي برمیان بسته خاقان اسکندر شان را برشت رسانید و چون امیره اسحق را اخلاص و اعتقاد و تودّد و اتّحاد بدین سلسلهٔ علیّه بیش از آن بود که در حیز شرح گنجد در عرض سه روز میهماني و میزباني بتقدیم رسانید که تا خوان سالاران قضا قرص ماه و خور جهت اطعام ساکنان عالم بالا بر اطباق فلک نهاده جشني بدآن نوع و اجلاسی بدآن طرز و طریق ندیده بعضی از ثقات گویند که در آن سفر خیر اثر برادران خاقان اسکندر شان درر اصداف خلافت اثمار اشجار ولایت سیّد حسن میرزا و سیّد سلیمان میرزا و سیّد داود میرزا و سیّد محمود میرزا رفیق بودند و بعضی گویند که در رشت بخاقان اسکندر شان ملحق شدند و جمعی گویند که خاقان اسکندر شان با برادران از راه آق داغ که [۲] بچچکلو معروف است بمسوله رفتند و ازآنجا متوجّه رشت شدند امّا کسی که دران راه رفاقت نموده باشد نبود که بر قول او اعتماد توان کرد اصحّ آنست که خاقان اسکندر شان برفاقت برادران در رشت نزول اجلال فرمودند و در رشت مسجدیست موسوم بمسجد سفید که

(۱) ملجا و مظفرا (۲) حچکجو ج

گرگان آوردند و سه روز در خانهٔ خطیب فرّخزاد گرگاني بود و خطیب گرگاني بوظایف خدمات لایقه آقدام نمود بعد از آن منصور بیگ (۱) قبچاقي و لله بیگ و قرق سیدي علي و (۲) چلپان بیگ و خلفا بیگ و کوک علي و سایر صوفیان که ازآن جنگ سالم بیرون آمده بودند درباب شاهزادهٔ عالي گهر قرعهٔ مشاورت درمیان انداختند و هر یک ازین جماعت مصلحتها می اندیشیدند تا آنکه رای همگي بران قرار گرفت که شاه را بجانب رشت برند و روزی چند در آنجا رحل اقامت اندازند بجهت آنکه میانهٔ محمّد بیگ زوج شاه پاشا خاتون و احمدی بیگ برادر او و امیره اسحق والی رشت سر رشتهٔ رابطهٔ قدیمی استحکام یافته بود و پیوسته ابواب صداقت و الفت بوسایل تحف و هدایا که في مابین متحف و مهدی بود افتتاح داشت چون خواطر برین داعیه عازم شد رستم بیگ و احمدی بیگ و محمد بیگ خاقان اسکندر شان را با هشتاد نفر از صوفیان صادق الاعتقاد راسخ الاخلاص برداشته به موضع (۳) تول آوردند و باشارت لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ بگوش هوش رسانیده روزی چند در خانهٔ امیره مظفّر والی تول و ذاو بودند و امیره مظفّر مراسم میزباني و خدمتگاري چنانکه رسم و قاعده است بتقدیم رسانید و دقیقهٔ از دقائق خدمت نامرعي نگذاشت چون ایبه سلطان در اردبیل واقف شد از آنکه خاقان اسکندر شان در منزل امیرهٔ مظفّر است کس نزد امیرهٔ مذکور فرستاد که ولد سلطان حیدر بتو متوسّل شده قاعدهٔ مطاوعت و متابعت آنست که او را نزد رستم بیگ فرستي با جمعی که رفیقند و او را بانواع عطایا موعود میساخت و بعد ازآن تخویف و توعید کرد بد آنکه اگر درین باب تخلّف و تهاوني ازو بظهور رسد بانواع عقوبات معاقب خواهد شد و جاگیر بیگ پرناک که حاکم تول و خلخال بود کس فرستاده بدین نهج اعلام نمود و (۴) انشار و اندار امیره مظفّر کرد امیره از غایت اخلاص و اعتقادی که بدین دودمان داشت انکار بودن خاقان اسکندر

(۱) قبچاچي ا
(۲) ب ندارد
(۳) تون ا تول ب ج
(۴) و ایشار و انذار امیرهٔ مظفر ج

از قبیلهٔ ذوالقدر که در ایّام رضاعت شاهزادهٔ والا گهر را در خدمت بود سپردند او خاقان اسکندر شان را از خانهٔ خانجان نقل کرده بمنزل خود در محلّهٔ رومیان از محلّات اردبیل برده روزی چند نگاه داشت و ازآنجا بجوار مسجد جامع اردبیل در گنبدی که مقبرهٔ الله (۱) ویرمش آقاست برد و نگاه داشت (۲) و علمشاه بیگم والدهٔ آنحضرت مطلقاً از حال فرخنده مآل آنحضرت اطّلاع نداشت و روز بروز مفارقت فرزند ارجمند آتش غم و الم در کانون سینه اش می افروخت چون آبه از پریشانی حال علمشاه بیگم اطّلاع یافت او را به بشارت لَا تَخَافِيْ وَلَا تَحْزَنِي اِنَّا رَادُّوهُ اِلَيْكَ مستبشر ساخت امّا مردم ایبه سلطان روز بروز در تفحّص و تجسّس بیشتر میکوشیدند و از جانب رستم بیگ نیز مکرّراً فرمان بنفاذ رسیده بود که بهر طریق که باشد اولاد مرشد کامل را ذکوراً و اناثاً بدست آورده خرمن زندگانی ایشان از شرر تیغ سیاست اثر محترق سازند عاقبت الامر ملجأ شدند بدآنکه والدهٔ شاهزادهٔ والا رتبه را شکنجه نمایند نصّ صریح لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا مانع شده ترک آن اراده کردند آبه نیز خایف شده قرار بران داد که بمحلّ دیگر نقل نماید شخصی از صوفیان و غازیانی که در حرب ایبه سلطان در رکاب عالی شاه سلطان علی بود و زخم خورده ازان معرکه فرار کرده بود و در مسجد جامع اردبیل متواری و مختفی شده بجهت استعلاج جراحت خود نزد آبه آمده آبه او را از کیفیّت حال خبردار کرده حقیقت حال شاهزاده بدو باز نمود و ازآن رهگذر مسرور و مبتهج شده بموجب (۲) صلاح نزد رستم بیگ قراماانلو عمّ بیرام بیگ که ازآن حرب گریخته بود و در بغرو ساکن شده رفت و او را از حقیقت حال شاهزاده خبردار ساخت رستم بیگ نیم شبی بر جست و دَخَلَ الْمَدِيْنَةَ عَلٰى حِيْنِ غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا خود را باردبیل بحوالی مسجد جامع رسانید و شاهزاده را در عقب اسب خود گرفته بجانب بغرو برد و بعضی گویند که هشتاد کس از جنگ ایبه سلطان فرار نموده در بغرو جمعیّت نموده بودند آن جماعت نیز همراه رستم بیگ آمده شاهزاده را از اردبیل بقریهٔ

---

(۱) ویرمش ج درمیش ا (۲) سلاح ا

ییلاق بغرو قبل از حرب و قتال ایبه سلطان برادر فردوس آشیان با دیگر برادران بدار الارشاد اردبیل فرستاده بودند که در حظیرهٔ مقدسه ساکن باشند بعد از واقعهٔ هایلهٔ سلطان علي پادشاه والده اش (۱) علمشاه بیگم جسد مبارکش بآستانهٔ مقدّسه آورده علمشاه بیگم بتعزیه و سوگواری فرزند دلبند اشتغال داشته گریبان شکیبائی را بدست جزع و فزع پاره کرده خاک عدم اصطبار بر فرق سکون و قرار می افشاند و باوجود این مصیبت این دغدغه در خاطر داشت که مبادا بدست ظلم گرفتار شده چراغ حیاتش از تند باد جور اعادي منطفي و مختفي گردد و چون لشکر نکبت اثر ایبه سلطان دست تطاول و تعدّی دراز کرده هرچه لوازم مملکت گیری است از (۲) اسر و نهب و غارت چیزی فوت و فرو گذاشت نکرده بودند امّا مخالفان را گمان آن بود که صوفیان و مریدان دودمان کرامت شاهزادهٔ والا گهر را از اردبیل بیرون برده اند و حال آنکه در اردبیل متواري و مختفي بود امّا آخر الامر معلوم کردند که شاهزادهٔ والا گهر در اردبیل است بعد از تفحّص بسیار پیروی کرده بودند که عورتی او را نگاه داشته امّا راه بآن عورت نمي بردند و خصوص او را نمیدانستند و درج عصمت و صدف عفت و طهارت شاه پاشا خاتون که از مخدّرات (۳) بنات سلطان ولایت پناه سلطان شاه جنید بود و مرشد کامل او را بازدواج محمد بیگ در آورده بود از کیفیّت حال شاهزادهٔ عالیمقدار اطّلاع داشت و همگي همّت بر احراز آن در معدن ولایت و اکناز آن گوهر مخزن هدایت مصروف میداشت سه روز آنحضرت در خانهٔ قاضي احمد کاکلی بود چون منزل قاضي مذکور نزدیک بآستانهٔ منوّرهٔ معطّره و از تردّد مخالفان و عبور خلایق محلّ دغدغه بود شخصی واسطهٔ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ گشته او را بمنزل عورتی که (۴) بخانجان اتّسام داشت بردند و موازی یک ماه در منزل او بود مانند چشمهٔ حیوان از انظار مختفی بعد ازآن بمشورت شاه پاشا خاتون به آبه نام عورتی

(۱) علیشاه ا (۲) اسیر ب
(۳) جناب ب (۴) بخانخه ا

خاقان اسکندر شان نهاده او را روانهٔ اردبیل گردانید در اثنای این حال عساکر مخالفان نمایان شدند ایبه سلطان جمعی را در کمین گذاشته خود متوجّه میدان قتال و جدال گردید و سلطان علی پادشاه در برابر مخالفان صف آرا شده چون چشمش بر لوای ایشان افتاد مانند شیر خشمناک که از هیچ چیز ترس و باک نداشته باشد بدیشان حمله کرده صفوف بدان کثرت را برهم زده کارزاری نمود که داستان رستم و اسفندیار منسوخ گردانید آن حضرت گاه بتیغ مصری سرها و گردنان از بدن طاق و گاه (۱) بر تنهای دلاوران جفت میکرد و بخار پیکان تیر بر پیراهن وجود چون صبا صدر گل چاک میزد و بنوک نیزهٔ خونریز قبای بقأ را بسان صرصر خفتان لاله میدرید و از شاخ بقأ شکوفهٔ حیات چون باد بر خاک فنأ میریخت و بحدید آبدار در دل سنگ و سندان آتشی می افروخت و بباد زخم آتش فشان خون دشمن چون آب بر صحن خاک میراند ایبه سلطان و حسین بیگ علیخانی تاب آن نیاورده روی ادبار بوادی فرار آوردند لشکر قزلباش و غازیان قلّاش بجمع کردن(۲) کسیب مشغول گردیدند و جمعی از لشکریان ایبه سلطان که در کمین بودند تیغ خلاف از غلاف بیرون آورده مردمی را که بغارت مشغول بودند طعمهٔ شمشیر آبدار گردانیدند و در آن حین موازی سیصد کس با سلطان علی پادشاه همراه بودند بر مخالفان حمله نمودند در محلّ اسب تاختن بر سر راه نهری بود افتاده گردن آن حضرت کسری یافته مخالفان سر او را از بدن جدا کرده نزد رستم بیگ فرستادند *

گفتار در شمهٔ از احوال خاقان اسکندر شان و توجّه ایشان بجانب لاهجان

بعد از آنکه خاقان اسکندر شان از جانب برادر فردوس مکان جنّت آشیان متقلّد مرتبهٔ جلیلهٔ ارشاد و اهتدأ و متوّج بتاج و آتَیْنَاهُ الْحُکْمَ صَبِیّاً شده بود(۳) از

---

(۱) گاه بر به نهنگ تیر تنهای دلاوران ا (۲) کسب ب
(۳) از ییلاق بعز و اقبال ا

آنچه مذکور خواهد شد تعبیر از خاقان اسکندر شان حضرت شاه اسمعیل است و مقصود از شاه دین پناه شاه طهماسپ و مراد از شاهزادهٔ عالمیان اسمعیل میرزا *

گفتار در وقایع سنهٔ تسعمایه ذکر شهادت سلطان علي پادشاه بفرمان رستم بیگ ترکمان و بعضی از حوادث زمان و انقلابات دوران

درین سال رستم بیگ شاهزادگان عالي تبار را بدار الارشاد اردبیل فرستاد که بطریق سابق در آنجا متمکّن بوده خلایق را از ضلالت به هدایت ارشاد فرمایند و بموجب رخصت رستم بیگ اردبیل را از پرتو انوار هدایت (۱) ارشاد رشک خلد برین ساختند و چون خبر ازدحام اهل ارادت بر سر شاهزادهای فلک رتبت برستم پادشاه رسید خایف و متوهّم گشته از زوال ملک اندیشیده کس باحضار شاهزادگان فرستاد و خاقان اسکندر شان را با برادران باردوي خود آورد و امر کرد که از صوفیان احدی در خدمت ایشان نباشند و در آن زمستان در خوی قشلاق کرده در بهار به ییلاق رفت و قصد نمود که سلطان علي پادشاه را شربت شهادت بچشاند یکی از چاکران (۲) حقیقت پیشه کیفیّت این اندیشه را معروض داشت آن سرور آفاق چون از کید ارباب نفاق اطّلاع یافت با برادران بجانب اردبیل شتافت صوفیان و غازیان که در آن حدود بودند کمر خدمت بر میان جان بستند و بموکب آن حضرت پیوستند رستم بیگ (۳) وقوف بر فرار سلطان علي پادشاه و اجتماع غازیان کینه خواه حاصل کرد از روی جهل و نادانی پسر خال خود را که موسوم بود بحسین بیگ علیخانی باتّفاق ایبه سلطان بالشکر گران بقصد سلطان علي پادشاه باردبیل فرستاد و سلطان علي پادشاه بنور ولایت دانسته بود که از دست مخالفان شربت شهادت خواهد چشید تاج از سر خود برداشته بر سر

---

(۱) آثار ب (۲) خدمت پیشه ب

(۳) بعد از وقوف ... از روی ب

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد و سپاس و شکر بی حدّ و قیاس سلطانی را سزاست که سرادقات عزّ و جلالش از سمت حدوث و امکانی مبرّاست و حرم محترم کنه ذاتش از دیدهٔ بصیرت و خیال انسان معرّاست و هزاران درود بر امیر دیوان رسالت و مسند نشین ایوان جلالت - * نظم *

خطوط رایتش إنّا فتحنا ممدّ لشکرش إنّا کفینا

و هزاران هزار سلام بر وصی رسول و زوج بتول آفتاب سپهر کبریا در دریای لافتا - * نظم *

حجت قاطع امام حقّ امیر المؤمنین
بحر مردی کان دانش لطف ربّ العالمین

امّا بعد راقم این کلمات پریشان و محرّر این مقالات بی سامان حسن نبیرهٔ امیر سلطان روملو که خود را خاک اقدام مؤرّخان میداند این جلد را نیز باسم شاهزادهٔ جوانبخت سلطنت شعار عمدهٔ خوافین عالی تبار وارث سریر شاهی جالس مسند پادشاهی منظور انظار عنایات ربّانی مظهر آثار صنع یزدانی مهر سپهر سلطنت و کامکاری بدر طارم شوکت و کشور (۱) گشای رافع الویة العظمة و الجلالة قامع ابنیة الظلم و الضلالة ناصر اولیا المؤمنین قاهر اعدا المتمرّدین هزبر میدان صلابت تمساح جیحون شجاعت اسمعیل میرزا نوشته شده این جلد مشتمل است بر اخبار و آثار جهانبانی کشور ستانی حضرت فردوس مکانی ظل سبحانی الواصل الی مراحم الملک الجلیل ابوالبقا شاه اسمعیل ایضاً مشتمل است بر وقایع زمان سلطنت در درج خلافت و جهانداری نیّر برج شوکت و کامکاری السّلطان ابن السّلطان ابو مظفّر شاه طهماسپ بهادر خان خلد الله ملکه و سلطانه و افاض علی العالمین برّه و عدله و احسانه و نیز محتویست بر احوال سلاطین رومیّه و خوانین چغتای و خانان ازبکیّه و مشاهیر علما و صدور و وزرا که معاصر ایشان بوده اند بعد ازین

---

(۱) ستانی ب

كتاب

احسن التّواريخ

تاليف

حسن روملو

بسعي و تصحيح چارلس نارمن سيدن

در مطبعهٔ بپتست مشن پريس كلكته

بطبع رسيد

سنه ۱۹۳۱ مسيحي